

ATI MACAFA QULQULLUU HUBACHUU NI DANDEESSAA!

Raajota Xixiqqaa Jaarraa Saddeettaffaa:

Amos, Hose'aa, Yoonas fi Miikiyaas

BOB UTLEY
Profesora Hermenetiksii
(Hiika Macafa Qulqulluu)

QAJEELEFAMA IBSITUU QO'ANNOO WALITTI FUFIIINSAA
KAKUu Moofaa, Seera Uumamaa Jildii 10 ffaa

BIBLE LESSONS INTERNATIONAL, MARSHALL, TEXAS

2006

BAAFATA

Yaadannoo.....	i
Ibsituu kana keessatti hojii irra kan oolan ibsa gabaaba madda jjechoota tokko tokkoo.....	ii
Hiikicha irratti dhibbaa kan geessisan ibsa gabaaba roga galumsa Ibiroota.....	iv
Ibsituu Kana keessatti gabaajee hojii irra oolan.....	x
Ergaa Barreessaa: Ibsituun kun akkamiin si gargaara?	xi
Qajeelcha dubbifannaa kitaaba Qulqulluu Dhugaa mirkanaaf barbaacha matayyaa.....	xiii
Seensa Amos.....	1
Amos 1	8
Amos 2	24
Amos 3	36
Amos 4	51
Amos 5	60
Amos 6	72
Amos 7	80
Amos 8	88
Amos 9	95
Seensa Hose'aa	108
Hose'aa 1	112
Hose'aa 2	118
Hose'aa 3	131
Hose'aa 4	133
Hose'aa 5	144
Hose'aa 6	148
Hose'aa 7	156

Hose'aa 8	163
Hose'aa 9.	169
Hose'aa 10	176
Hose'aa 11	183
Hose'aa 12	189
Hose'aa 13	194
Hose'aa 14	199
Seensa Yoonaas	204
Yoonaas 1.	207
Yoonaas 2	218
Yoonaas 3	224
Yoonaas 4	230
Seensa Miikiyaas	234
Miikiyaas 1	239
Miikiyaas 2	247
Miikiyaas 3	255
Miikiyaas 4	261
Miikiyaas 5	273
Miikiyaas 6	285
Miikiyaas 7	295
Ibsituu dabalataa Tokko: Mootota sanyii tokkoo kan yeroo garagaraatti bitan kan Faarsi, Griikii fi Baabiiloon	304
Ibsituu dabalataa Lama: Qo'annoo kan seenaa ifa ta'e kan Humnoota Mesopotaamiyaa.	309
Ibsituu dabalataa Sadii: Caatoo guutummaa Kakuu Moofaa.	316

BAAFATA MATA DUREE ADDAA

Seer-luga Walaloo Ibiroota, Amos 1:2	10
Maqoota Waaqayyoof , Amos 1:2	12
Qalbii Jijjiirrachuu Kakuu Moofaa Keessatti, Amos 1:3	17
Waaqeffannaa warra ba'a dIyoo warra durii keessaa kan qaljummaa (FERTILITY), Amos 1:9	20
Gubuu, Amos 2:1.	25
Tola, Amos 2:6.	28
Qulqulluu, Amos 2:7.	32
Amoorota.	33
Kan Warra Durii Bahaa Dhi'oo Seera Aarsaa, Amos 3:14	42
Wayiini fi Dhugaatii jabaa 6:6.	75
Abiidda (BDB 77), Amos 7:4	83
Raajicha Irratti Kan Dubbataman Jechoota Ibiroota Adda Addaa , Amos 7:12	85
Akkataa Itti wWarri (biyyooleen) Baha Biiftuu Durii Ulfinaa fi Qoobee Wa'ii Safaran, Amos 8:5	90
Kanneen Du'an Eessa Jiruu?, Amos 9:2	96
“Dhiphinna” (mul'atan kan hojeetan ibsa koo irratti seensa barbaachiisa maxansa 12 kan fudhatan), Amos 9:7.	100
Kakuu, Hose'aa 2:18	126
Oolam (barabaraan), Hose'aa 2:19	127
Gaarummaa (HESED) , Hose'aa 2:19	129
Teraphim, Hose'aa 3:4	133
Barri kunnis barri dhufuuf jedhu	135
Leencota Kakuu Moofaaati, Hose'aa 5:14	149
Furuu, Hose'aa 7:13	160
Onnee (GARAA), Hose'aa 10:1	177
Durse kan Murta'ee (Kaalviniziim) Yookaan Fedhii Bilisaa Nama (Harmeeniiziim)..	213
Amantii, Amanuu, Yookaan Abdachuu (Pistis [Maqaa], <i>pistevō</i> , [Goochima], pistos [Addeessa].....	227
Haftee, Bifa Sadiin, Miikiyaas 2:12	254

Kakuu Moofaa keessatti Wa'ee isa fuldraa kan agarsiisan Kakuu Haaraa keessatti wajjin, Miikiyaas 4:7	266
Sadan Waaqa Tokkicha (Trinity), Miikiyaas 5:2	277
Yaada Dursaa Abbaa Waangeelummaa Boob, Miikiyaas 5:7	280
Dubartoota Macaafa Qulqulluu Keessatti, Miikiyaas, 6:4.	287

**Yaadannoon kitaaba kanaa
Seeminaarii Macaafa Qulqulluu (OMS) fi
akkasumas wangeela tamsaasuu fi
ummattoot Hayitiif jireenya foonii isaaniittis
waan isaan barbachisu gochuudhaan
hojii ajaaybsiisaa kan kan hojjetan,
ammas hojjetaa kan jiran
Waldaa Kirsistaanaa Hayitiif kan ooludha**

“MACAFA QULQULLU HUBACHUU NI DANDEESSA” KAN JEDHU IBSITUU KAKUU MOOFAA KEESSATTI HOJII IRRA KAN OOLAN IBSA GABAABA MADDA JECHOTA TOKKO TOKKO

I. Kan jechaa (Lexical)

Afaan Ibrootaa isa duriitiif galmee jechootaa baay’ee heedduu ta’antu argamu.

- A. *Hebrew and English Lexicon of the Old Testament* by Francis Brown, S. R. Driver, and Charles A. Briggs. Innis kan jechoota Jarmanya kan William Gesenius irratti kan hundaa’ee dha. **Inni kotteenfachiisa BDB tti beekama.**
- B. *The Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament* Ludwig Koehler fi Walter Baumgartner, kan qophaa’e, M. E. J. Richardson kan hiikame . **Inni kotteenfachiisa KB tti beekama.**
- C. *A Concise Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament* William L tiin kan qophaa’e. Holladay fi innis gara oliitti kan kaa’ame jechoota Jermaniitiin beekama.
- D. Haaraa Jildii shank an ta’e qo’annoo jecha tioloojikaal ta’an *The New International Dictionary of Old Testament Theology and Exegesis*, jedhamuun kan beekaman Willem A. Van Gemeren kan gulaale. **Inni kotteenfachiisa NIDOTTE tti beekama.**

Where there is significant lexical variety I have shown several English translations (NASB, NKJV, NRSV, TEV, NJB) from both “word-for-word” and “dynamic equivalent” translations (cf. Gordon Fee & Douglas Stuart, *How to Read the Bible For All Its Worth*, pp. 28-44).

Hiika kan qabu garaagarummaan jechootaa yeroo argamutti hiika Ingiliffaa heedduu agarsiisuuf yaaleera (NASB, NKJV, NRSV, TEV, NJB) lamaan isaanii irraa, “jechaa jechaatti” fi hiika “baay’ee kan walgitu” (Gordon Fee & Douglas Stuart, *How to Read the Bible For All Its Worth*, fuula. 28-44) irraa ilaaluun ni danda’ama.

II. Seerluga

Seerluga isaa kan ittiin beekaamu yeroo hunda kan inni irratti hundaa’e John Joseph Owens’ *Analytical Key to the Old Testament* Jildii afurii irratti. Kunis Benjamin Davidson’s *Analytical Hebrew and Chaldee Lexicon of the Old Testament kan jedhuun akka illaalamu taasifameera.*

Maddii gargaaraa ta’e kan biraa immoo, kan seerlugaas ta’e akkaataa itti galuun, innis Macaafa Qulqulluu hubachuu ni dandeessa kan jedhu barreeffama walduraa duubaatiin barreeffama Kakuu Moofaa heedduu irratti hojii irra kan oole yeroo ta’u, innis warren hiikanuuf barreeffama walitti fufiinsa qabu gargarsa akka ta’uuf, tokkummaa waldaa Macaafa Qulqulluu irratti.

III. Barreeffama Textual

Ani jechoota Ibrootaa kan nama daddamaqsanuuf xiyyeeffanna adda ta’e nan qaba (dubbifchiiftuu Maasooretiik kan kan agarsiisanu fi yaada kennanuuf miti). Barreeffamni harkaan barreeffaman hundinuu keeyyattoota gaaffii namatti ta’an heedduu qabu. Kunis kan inni ta’eef sababni isaa:

- A. *hapax legomena* (jecha Kakuu Moofaa Kan Warra Ibrootaa keessatti si’a tokko duwwaa hojii irra oole)
- B. Jechoota cigoo (jechoonnii fi gaaleen kan hiikin isaanii jechaa jechatti ta’e kan bade)
- C. Dhugaqabeessummaa kan seenaa kan hin qabne (waa’ee durii odeeffannaa ga’aa ta’e kan hiin qabne)
- D. Galmee jechootaa keessa jechoota Heeddumina kan seema ta’e kan qaban jiraachuu isaanii
- E. Barreeffamoonni warri duraa kan arkaan barreeffaman, barreeffama durii wajjin rakkina wali qabatan.
- F. Gibxiitti kan leenji’an barreessitoonni Ibrootaa, jarris barreefamicha haaromsuudhaaf, yeroo garagalchanu bara isaaniitti kan walsimu akka ta’uttiifii akka gargaarutti waan qopheessanuuf (NIDOTTE pp. 52-54).

Jechoonni fi barreeffamoonni warra Ibrootaaf barreeffama Masooretikiin alatti madda heedduutu jiru

- A. Peentaatukii warra Samaariyaa
- B. Barreffama dhiyeenya argame isa yookiin The Dead Sea Scrolls
- C. Booda kan argaman saantimoonni (coins), barreeffamoonni fi qiraaciin caccabaan (ostraca) barreeffamaaf kan gargaaraa turan.

Garuu bakka heedduutti, ramaddii barreeffamoota harkaan baarreeffaman kan Griikii kan Kakuu haaraa keessa akka jiran kan Kakuu Moofaa keessa hin jiran. (Bara Haraaraa. 900's) ilaali “ dhuga qabeessa barreeffama Kakuu Moofaa Bruce K. Waltke kan qopheesse NIDOTTE keessatt, jildii. 1, fuula. 51-67 ilaali.

Hojii irra kan oole barreefamni Ibroota *Biblia Hebraica Stuttgartensia Waldaa Macaafa Qulqulluu Jarmanii irraa, 1997 innis* Leningrad Codex (bara1009) irratti kan hundaa'e. Hiikoon inni kan Ibrootaa waliigalittummaan yeroon irratti dhabamu hiikoon warri durii (Greek Septuagint, Aramaic Targums, Syriac Peshitta, fi Latin Vulgate) hojiirra oolaniiru.

HIKICHA IRRATTI DHIBBAA KAN GEESSISAN IBSA GABAABA ROGA GALUMSA IBIROOTA

I. Guddina seenaa gabaaba kan Ibiroota

Afaan Ibirootaa kan warra Sheem (Semitic) qooqa maati kutaa Esii'a kibba lixaati. Maqaan isaa (beektota ammayyaan kan kenname kan inni dhufe Ijoolle Nohi Seem irraati (seera uumamaa. 5•32; 6•10). Sanyiiwwaan Seem Seera uumamaa. 10•21-31 irratti tarreefamera Akka Arabotaati, Ibirootaati, Soriyaawootaa, Aramaawotaa fi akkasumas Seerinaawota qabatamaati, Afaan Seemotaa tokko tokko hidda saynii Kaamin kan tarreefamaniin in dubbatama ture (seera uumaamaa. 10•6-14) Kana'aan Fiinqeewoota akkasumas warra Itihoophiya.

Afaan Ibirootaa kan isaan kan rimmiddi Kaaba Lixaa kutaa Afaan Seemotaata. Beektootin ammayyaa fakkeenya rimmiddi afaan durii kan argatan.

A. Warra Amorootaa (kan *Mari* gabatee barreefama bara Dhaloota Kiristoos dura Jaarraa kudha saddet warra Akaadiyaatin)

B. Kanaa'anoota (gabatee barreefama *Ras Shamra* Jaarraa kudha shanaffaa irra Yoogariti irratti)

C. Kanaa'aanota (Xalayyaa *Amarna* Jaarraa kudhaa araffaa Kanaa'aanotan Akaadiyyan)

D. Finqeewoota (Ibirooti qubee warra Finqeewoota fayyadamu)

E. Moo'abota (Meesha Dhagaa, bara dhaloota Kiristoos dura:840)

F. Aramiya (Afaan waliigala bittaa Faaris bal'aa ture Seera uumamaa. 31•47

Fayyadama irra kan olee [jechaata 2] Ermiyaas. 10•11; Daani'eel. 2•4-6, 7•28, Iziraa 11:Daani'eel. 2•4-6, 7•28, Iziraa 4•8-6•18, 7•12-26 akkasumas Yiwuudotaanis in dubbatama ture Jaarraa tokkoffaa Filiisxemotaanis] Isaayas irratti. 19•18. Innis jalqaba irratti

Afaan Ibirootaa "hidhii Kanaa'aan" jedhame waamama. "Ibiroota" jedhameeti oggummaadhaan itti lixa Macaafaa irratti (oggummaa Binisaaraak) tilmaamaan Dhaloota Kiristoos dura 180 (akkasumas kan biraan oggumman durii Binsaaraak

Akkasumas kan biro bakkoota duri, *Anchor Bible Dictionary*, jildii. 4, lakk. fuula 205). Innis baay'ee kan wali wajjin deemu Mo'abootaa fi Yugaritiin qooqa dubbatamudha. Macaafa Qulqulluun ala kan argaman kan durii fakkeenya Ibiroota kan ta'an

1. Bara Lakkoofsa Gaaziir, Dhaloota Kiristoos dura bara 925 (Barreefama mana barumsaa ijoollee)
2. Barreefama Siloom, Dhaloota Kiristoos dura bara 705 (Barreefamoota olqaa)
3. Ostirakaa, warra Samaarihoota Dhaloota Kiristoos dura bara 770 (galmee suphee caccabaa kan gibira)
4. Xalayoota Laachiish Dhaloota Kiristoos dura bara 587 (kan lola kwn ittin wal-qunaman)
5. Santimootaa fi chaabota kan Maqabiyyaa
6. Barreefama marama garba Muuti tokko tokko
7. Barreefamoota kan lakkoofsaa ("afaanoota [Ibiroota], ABD4:203)

Inni akka kan biro afaanoota Seemota, sadan dubbifamtoota irratti kan hunda'aan amala sagallee kan qabanidha (sadan hundee dubbifama). Inni afaan hin dachaafamneedha. Abbaan dubbifama sadi'ii hiika jechichaa isa guddaa in qabata, maxantu duraa, maxantu giddu, maxantu booda, (kan itti dadabalaman) yeroo godhan, kun galumsa hojin argisisuu in mul'isa (dubbistooti booda irratti kan iit dabalalan (Sue Green, *Linguistic Analysis of Biblical Hebrew*, fuula 46-49).

Galme jechaa Ibiroota walaloo fi jecha dhokkataa gidduu garaagarumaa jiru mul'isa. Hiikoti sagalee hunde jechaa sagaloota wajjiin wl-qabata (ka'umsa sirna afaanoota kan hin ta'iin). Galumsii jechaa fi galumsi sagalee kan wal-baranidha (*paronomasia*).

II. Mul'istoota keeyyata

A. GOOCHIMA

Ta'u kan qaban jechoonni duraa booda kan ta'u jechami, bakka maqaa abba mana wal-harkisa (VERB, PRONOUN, SUBJECT (kan ibsaanii wajjin) OBJECT (kan ibsaanii wajjin). Hundee kan in qabne mallattoo jechamaa kan xumuramanidha, saala kormaa fi dhalaa, boca lakkoofsa qeenxetti *Qal*, PERFECT, MASCULINE, SINGULAR. Kan Ibirootaa fi Araamoota qinda'umi tarreefami jechoota akka kanaani. Jechamooti horanii kan agarsisan

1. Lakkoofsa-qeenxee, kan baay'ee lamaansaa
2. Saala-kormaa fi dhalaa (adda kan ta'e hin qabu)
3. Haaloota kan agarsisu haaloota kan ibsan, xiyyeefata (dirqisiisaa) kan ammayoome misiyaanaat qooqa warra lixaa wajjin gochii firomaa waan qabatama wajjin)
4. Yeroo (fuula)

- a. Kan xumurame kunnis kan argisiisu kan xumurame galumsi isaa jalqaba isaa, itti fufeenya isaa, fi raawwatama gocha tokkooti. Boci kun yeroo hundumaa hojii irra kan oolu kan yeroo darbeetiif, gochichi yeroo itti hojjeetame.

J. Wash Watts, *A Survey of Syntax in the Hebrew Old Testament*, kan jedhu

“Xumuramee ifatti kan ba'e qeenxeedhaan kan walitti qabamee akka waan sirritti fudhatama. Tarii kan hin xumuramne kan ta'u danda'uu haala fakkii agarsiisu yookaan kan barbadamuu yookaan kan abdi godhatamuudha, haa ta'uu malee kan hin raawwatamne akka waan sirriitti dhugaadhaa fi sirumma isaa argisiisa” (fuula 36).

S. R. Driver, *A Treatise on the Use of the Tenses in Hebrew* yeroo fayyadama barreefama akkasitti ibsa,

“kan rawwatamee fayyadama irra kan oole gocha argisisudhaaf, innis fuulduratti haggaa qabuu danda'uu yeroo ta'u garuu kan hin mulatuu hirkata ta'eti, kan inni ffedha murtoo hin gedaramne qabu innis tarii kan inni dubbatu dhugumaaati kan godhameedha. Akkasitti murtochi abdiin isaa yookaan seera isaa addummaan Waaqumma kan ta'ee irra deddebi'ee kan inni dubbatu yeroo raawwatameeti” (fuula 17 Fakkeenya raajji rawwatame).

Robert B. Chisholm, Jr. *From Exegesis to Exposition* ibsa hanga labsitti rogi galumsa kana kara kanaan ibsa.

“...Haala isa karaa alaatiin ilaala, walumagalatti. Qabatama salphaa akka ibsutti, gochaas yoo ta'e yookaan haala (waa'ee argamuu yookaan kan sammuu). Gochootaaf fayyadama irra yeroo oolu inni yeroo hunduma gochootaaf kan ilaalatu akka xumuramedha. Haala dubbii si'oomuutti isa dubbatu irra yookiin isa seenessu (innis yoo ta'es yoo ta'uu baatees, dhugaa raawwatame yookaan isa xuqaa isa guddaa dhugaa miti). Gochaa raaawwatame yookaan haala gargaaru ta'u danda'a, kan darbe kan amma yookaan kan fulduura. Armaan olitti akka xuqaame qinda'uma yerootti, innis eenyuyyu kan raawwatame kan inni hiiku irratti dhiibbaa kan inni qabatu, gara afaan Ingiliffaatti kan fakkaatu, yeroo irratti kan xiyyafate afaan, dirqamatti daangeefamu kan inni qabu galumsa barreefamati” (fuula 86).

- b. Kan h inraawwatamin (IMPERFECT), Kan hin raawwatamiin kun gocha guddina irra jiru argisisa (kan hin raawwatamiin, kan irraa deddebi'ame, kan itti fufuu yookaan wal-qabatee kan jiru), sochii isaa yeroo hunduma gara galma isaatti. Boci kun fayyadama irra yeroo oolu kan ammaatiif gochaa raajjiitiin.

J. Wash Watts, *A Survey of Syntax in the Hebrew Old Testament*, irra, kan jedhu.

“Hundumtuu kan hin xumuramne (All IMPERFECTS) kan bakka bu'an haala hin xumuramiin. Isaniis tokkooyyu kan irra deddebi'aan yookaan guddina irra kan jiran yookaan wal-qabataa kan ta'anidha. Kara biraatiin ibsa kanaan yookaan guddina murta'ee kan qabu yookaan muraasni kan mirkana'e. Dhimmoota hunduma keessatti isaan murasa bifa murta'een jechuun kan hin raawwaatamne” (fuula 55).

Robert B. Chisholm, Jr. *From Exegesis to Exposition* kan jedhu,

“Kan hin xumuramiin fayyadama haala qeenxee hiri'suun rakkisaadha, innis lamaan isaa haaloota waan of-keessati qabaatuuf. Yeroo tokko tokkoo kan hin raawwatamiin fayyadama irra oole haala agarsisuudha akkasummas ibsa qabatamaa laata. Yeroo biraa inni gocha tokkoo kan agarsisu wal-qabachuudhaan al-ta'ootaan wal-qabachun ta'uu kan qabuu fi kan kana fakkaatan” (fuula 89).

- c. Dabalata kan ta'ee *waw*, innis galumsa kan wal qabsisee gocha (gochoota) galumsa isa ol-ka'aa wajjin.
- d. Xiyyeefataa IMPERATIVE,, innis kan irratti hunda'ee fedha isa dubbatu iraatti fi gocha dhageetti dhageefatoota iraarti.
- e. Isa guddaa barreefama Ibiroota durii taayitaa kan yeroo kan ibsan murteessu kan inni danda'u.
- B. Torban boca Arabaabi fi hiika hundee qabeessa. Qabatamatti bocooti kun kan hojjeetan wali wali isaani barreefamaan wal-qabsisuudhaan. Kanaaf gargar ba'uun isaaniif hin ta'u.

1. *Qal (Kal)*, inni guddaan kan barratameef hundee qabeessa kan ta'e kan bocoota hunduma. Innis kan inni ibsu gochaa salphaa yookaan haala ta'udha. Sababa tokko malee yookiin wanti adda hin godhamne.
2. *Niphal*, isa lammaffaa bocaa baay'ee baratame. Innis yeroo hundumaa hojii irra oolera, garuu bocii kun akka galagaltoo isaatiif hubachuusaati hojeeta. Innis immoo sababa tokkoollee yookaan wanti addaa irratti hin godhamne.
3. *Piel*, bocii kunni gocha yeroo ta'u, gochaan tokkoo garaa hojiitti dhuufu isaa kan ibsudha. Hundee-qabeessa kan ta'e hundeen jechaa gara argamutti guddata yookaan hin bal'ata.
4. *Pual*, kun yemmuu gocha (PASSIVE) ta'u qaama faalla *Piel* dha. Innis yeroo hunda kan ibsu keeyyata Booz irraatti.
5. *Hithpael*, innis hubachiisa yookaan galagaltoo hundee (kan galumsaati). Innis kan inni ibsu hundeen Peel gocha dedeebi'a yookaan haggaa yerootti. Darbe darbee bocaa raawwi *othpael* jedhamee waamama.
6. Hiifaal, gocha hundee kan sababa boca Peel wajjiin wal-faallessa. Haali isa fedha yoo qabaate in danda'ama, garuu yeroo hunduma kan inni argisisuu sababaa dhugummaa waan tokkooti. Ernesti Jiini, seer-luga Ibiroota Jarmaan , akka amanutti Peeyil wanti tokko gara ta'utti akka dhufu yeroo ibsu, *Hiphil* akkamitti akka ta'e agarsisa.
7. Hophal, PASSIVE kan ta'e Hiphil kan jedhuuf akka waliin mormutti hojii irra oola. qaama faallesudha. Isaan hundeen dhuma lamaan kun isaan hundee torban irra muraasi fayyadama irra kan oolanidha.

Baay'een ragaan kun kan dhufee *An Introduction to Biblical Hebrew Syntax*, by Bruce K. Waltke and M. O'Connor, fuula 343-452 irrattidha.

Kan bakka bu'utiif kan sababa ibsa. Kan Ibiroota seera galumsa hubachuun furtuu tokkooffaa, isa akka firuuma murtii sagaletti ilaaludha. Hundeen tokko hundee biraa wajjiin wal-faallessa (jechuuniis *Qal - Niphal; Piel - Hiphil*)

Ibsa gara gaditti gocha hundee qabeessa galumsa sababaa hundee agarsisuuf in yaala

VOICE or Subject	No Secondary Agency	An Active Secondary	A Passive Secondary
ACTIVE	<i>Qal</i>	<i>Hiphil</i>	<i>Piel</i>
MIDDLE PASSIVE	<i>Niphal</i>	<i>Hophal</i>	<i>Pual</i>
REFLEXIVE/ RECIPROCAL	<i>Niphal</i>	<i>Hiphil</i>	<i>Hithpael</i>

Ibsi kun kan fuudhatame ibsa baay'ee gaarii ta'e seera galuumsaa irraa yemmuu ta'u, ilaalcha qayyabana warra Akaadi'aatti (cf. Bruce K. Waltke, M. O'Conner, *An Introduction to Biblical Hebrew Syntax*, fuula 354-359).

R. H. Kennett, *A Short Account of the Hebrew Tenses*, of eegachisa barbaachisa nuuf kenna.

“Barsiisuu irraa akkan argadhetti rakkini baratoota innichi guddaan galumsa Ibirootatti kan ta'u hiika isaani argachudha, Ibirooti mataan isaani sammuu isaani keessa kan jiru, kana jechuun tokkoon tokkoon yeroo Ibiroota (galumsa) lakkoofsa ta'ee kan qabu kan Laatini yookaan Ingiliffaa bakka fayyadama bocaa jaallachu qabaachu isaati, wal-qixaa ta'a jedhamee kan tilmaamame innis yeroo isa adda ta'e akka haala

isaati kan hiikamu ta'a. Bu'aan isaas baay'een isaani dogogora hiikatti , innis jireenyaa fi jabina kakuu moofaatiin kan kennamuuf.

Fayyadama galumsa Ibiroota rakkisaa kan godhu gara cina irratti qofa, kanaafiis nurraa raawwatee adda, innis Ibiroonni gocha tokkoo kan isaan ittiin ilaalan yeroochi, keenya walliin kan inni qabu jalqaba tilmaama keessa kan galudha, innis sagalledhuma sanaan yeroo isaanif kan argisisuu akka barreeffama lammaaffatti. Innis kan inni gargaru baroota yaalii godhan akka hubataan godha. Kun Laatiini yookaan kan Ingiliffaa boca isaa hin ta'iin, isaaniis tokkoon tokkoon yeroo Ibiroota hiikuudhaaf, haa ta'uu malee bifi gocha tokkoon tokkoon isaa akka sammuu Ibirootatiin yaadame bifa jirun.

'Yeroota' Maqaan jedhu galumsa Ibirootatiin fayyadama irra yeroo oolu hin dogogorsa. 'Yeroota' Ibiroota yeriicha kan ibsu miti, haa ta'uu malee haala gocha tokkootiin. Dhugummati asirratti wal'alchisuu miti, 'haala' kan jedhu jechaa yeroo fayyadamnu, innis maqaadhaanis ta'ee galumsa irraatti 'haalota', yeroota' irraa haala fooya'aadhaan agarsisu. Yeroo hundumma yaadamu kan qabu galumsa ibroota daanga tokko isa itti hin godhiin gara Ingilifaatti hiikuudhaaf dadhabuu isaati. (Yeroo kan ilaalatee) Kun guutuma guututti Ibiroota biratti kan biraadha. Ibirooti duri gocha tokko haala darbeen yeroo ammaa yookaan yeroo raajjii hin beekan, yeroo raawwatame male, jechuun kan raawwaatame yookiin kan hin raawwatamiin jechuun adeemsa guddinaa irra kan jiru. Yeroo Ibiroota tokko (kan galumsa) erga raawwatamee, raawwatama darbe yookaan kan Ingiliffaa yeroo raajjii wajin wal-fakkaatera yeroo jennu, kan isaa yaadi Ibiroota akka kan raawwatame kan yeroo darbee kan raawwatamee yookaan kan raajjii jechuu keenya miti, haa ta'uu malee akkasumayyuu Ingiliffaan hiikameera jechuu keenyadha. Yeroo gocha tokkoo Ibirootni kaamin illee yoo ta'e kan boca jechamma ibsu hin yaaleen" (kan dursuu fi fuula 1).

Isa lammaaffaadhaaf of-eegachisa gaariin Sue Groom, *Linguistic Analysis of Biblical Hebrew* tarreeffama barnoota afaani kan nuu yaadessu,

"Tasumallee karaa ittiin baratamuu hin qabu, kan ammayyaa beektootni foddoo samii deebisee ijaaru yoo ta'e akkasummas afaan durii du'e galumsa walitti firooma, ta'us miiraa mataa isaani kan calaqisisan yookaan kan mataa isaani kan ta'e qooqa ittiin afaan hiikatan yookaanis immoo bakkeen kunni Ibirooti dur in jiraatu yoo ta'e" (fuula 128).

- C. Haalota (Moods) (isaan afaan lixa ammayyoomaan irraa kan warra ba'a Mesopotamiyaatidha)
1. Inni ta'eera ta'a jiras (INDICATIVE), yeroo hunda fayyadama irra kan oole (PERFECT) yookaan keeyyata kana (PARTICIPLES) (PARTICIPLE hunduu INDICATIVE) dha.
  2. In ta'a, ta'uu danda'aa (SUBJUNCTIVE)
    - a. Kan ilaalatu yeroo hin xumuramne fayyadama (IMPERFECT tense)
      - (1) Walitti qabama kan qabu (COHORTATIVE) h (added h) kan itti dabalame), rammaddii tokkoooffaan kan hin xumuramne innis dhugaasaa fudhachaa gaafficha irratti amanamuma kan ibsu (jechuun fedha dubbataatiin kan ta'e gocha)
      - (2) Boca jechamaa (JUSSIVE (internal changes) rammadii sadaaffaan kan hin xumuramiin (ramaddi sadaffaa ta'us in danda'a akka himoota al-ta'aatti) innis kan baratame kan inni ibsu gaaffiin fedhii of eegachisa yookaan gorsan.
    - b. Yeroo xumurame fayyadama (PERFECT tense with *lu* or *lule*)
Ijaarsi kun ramaddi lamaaffaa irra (SECOND CLASS CONDITIONAL) haala himoota Konee Girikiin wal fakkaatadha. Labsii soba (priteesisi) kan uumu dogogora xumura yaada wali gala (apodoosiis).
    - c. Kan in xumuramne yeroo Luun fayadama (IMPERFECT tense and *lu*)
Qabiyee fi Luu, akkasumas raajji kan agarsisuu haala kan mallattoo ibsa fayyadama godha. J. Wash Watts, *A Survey of Syntax in the Hebrew Old Testament* Seera uumama 13:6, Keessa deebi 1:12, Mototaa isa 1^{ffaa} 13:8, Farfaanna 24:3, Isayaas 1:18 fuula 76-77).
- D. *Waw* - galagaltoo/itti fufeenya hubachiisa. Kun adda kan ta'e kan Ibiroota (Kana'aanoota) yeroo galumsaa waggootaf jeequmsa guddaa uumera. Innis fayyadama irra kan oole barreeffama galumsaa karaa adda adda hordofuudhaan. Sababi jeequmsa kana beektooti durii warra Awurooppa ta'uu isaanitiif hiikii isaas kan mataa mataa isaani kan ta'e qooqaa afaan ittiin hiikatiin qinda'umma ta'uu isaati. Kunnis yeroo mirka'ana'eeti rakkinihaaf kan isaan gaafatan kan Ibiroota "yaada keessa galchuun" kan durii afaan dur turedha. Yeroo afaan Awurooppa (yeroo) xiyyaafannoo jechammaati.yeroo kan ittiin adda baasan Waaw kan jedhu qubedhaan, innis kan raawwatamee yookaan kan hin rawwatamiin hundee jechamma irratti. Kunnis gochii isaa kara gamee in geedara.

1. Tarreefama seena jechamichi wali wajjin kan wal qabate abba murtii dhabbataa caasati
2. Kan Waaw maxantu dura duraan durse kan turee jechama (jechamoota) walitti firooma adda argisiisa.
3. Barreefama guddaa kan ta'uu yeroo hundumaa kan caasaa jechamaa ibsuudhaa fi furtuu kan ta'eedha. Jechami warra Seem adda ba'anni tarreefamuu hin danda'an.

J. Wash Watts, *A Survey of Syntax in the Hebrew Old Testament* yeroo kan inni ibsu kan akkaata fayyadama Waawuu erga xumaaramee fi utuu hin xumuramiin duratti (fuula 52-53). Yaadi darbee kan xumaramnee hundee qabeessa akka qabu kan Waawuu dabalatii isaa yeroo hunduma gara bifa raajjiti isaan geggeessa. Kunni immoo dhugaa hin xumuramiinidha, innis yaadi hundee qabeessi kan amma yookiin kan yeroo raajji ta'e dabalamuun Waawuu gara darbetti taasisa. Kun kan hin baratamne jijjiraa yerooti kan Waawuu dabalataan kan ibsu malee jechamichi mata isaa irratti kan ta'ee jijjirama hiika hundee qabeessa miti .Kan Waawuu kan xumaramnee raajjii irratti baay'ee kan hojjeetu yemmuu ta'uu Waawuu kan hin xumuramiin immoo seena wajjiin baay'ee hojjeta (fuula 54.68).

Waatiis hiika isaa itti fufa

“Waawuudhaan walitti firoomsuu fi Waawuudhaan kan itti fufuu gidduu garaagarumaa hunde qabeessa jiru haala itti fuufuun hiikii dhiyaatera.

1) Waawuu walitti firoomsuu yeroo hundumaa kan uumamu wal cinaatti argisiisuudha.

2) Waawuu waliitti aane yeroo hunduma kan uumamu duraa booda isaa argisiisuudhaaf. Innis walitti fuufenyaa kan hin xumaramniin irratti boca qophaa isaa fayyadammarra ooledha. Walitti dhufeenyi Kan hin xumuramiin gidduu jiruu fi isaan kan walqabate tarii duraa duuba yeroo amakiniyo (loogik) bu'aa, sababa amakiniyo yookaan faalla amakiniyo dha. Dhimmi hundumtuu duraa duuba qaba” (fuula 103)

- E. Raawwatee kan hin xumuramiin (INFINITIVE) isaanis gosa lamatu jiru.wanti lama kan hin xumaramniin jiru.

1. INFINITIVE ABSOLUTES “jabaa, Naaba, ibsa dinqisisaa isaaniis bu'aa diraama fayyadama irra ooledha. Akka kan saati inni jechaama barreesse hin qabu ‘ta’uu’ jechama dhugumatti ifaadha, haa ta’uu malee jechichi bifa diraamattin kan inni dhabbattee qophaati” ((J. Wash Watts, *A Survey of Syntax in the Hebrew Old Testament*, fuula 96).

2. INFINITIVE CONSTRUCT, Kan hin xumaramnee galumsa isaanis “yeroodhaan kan wal fakkatan himoota walitti firoomaan kan hubachisaan bakka maqaa firoomu isaani wajjiin”fuula 91)

J. Weingreen, *A Practical Grammar for Classical Hebrew*.Wiingiriin Ibiroota durii rawwatama yeroo ejjennoo mormii isaa ibsa.

“lama (yookaan isaa ol) jechaa baay'ee yeroo waliitti qabsisaan lamaan isaani yaada walitti dabalame tokko uumu. Jecha hirkataa (jecha) kan ta'uu qabu (kan inni ta'u) ijaarsa ejjennoo irra jiru jedhama” (fuula 44).

- F. Gaafatoota (INTERROGATIVES)

1. Isaan yeroo hundumaa jalqaba himaa irratti uumamu

2. Fayyadama hiikaa

a. *ha-deebii* hin eegatu

b. *halo' --barresichi* “eeyyen” deebi jedhu eega

Alta'oota (NEGATIVES)

1. Isaanis yeroo hunduma kan isaan morman jecha fuulduratti uumamu.

2. Baay'ee kan beekame alta'aa loo dha.

3. Al jechii jedhu kan inni qabu hiika wal qabatee jiru qaba . innis fayyadammarra kan inni oolu wal simachuusaatii fi jechama tartiiba isaa eegate wajjin.

4. Leebihiliit jechii jedhu immoo hiiki isaa “hundredhaan....miti” kan jedhu yeroo ta'u kan hin murtoofne wajjiin fayyadama irra oola.

5. In jechi jedhu fayyadama irra kan inni oole keewata Boozi wajjin.

- G. Haalota himoota (CONDITIONAL SENTENCES)

1. Haaloti himoota gosa afur kan qaban yeroo ta'u isaaniis hundeen saani Koone Girikii wajjiin wal-cinaadha.

- a. Wanti tokkoo yeroo raawwatu akka ta'uu yookaan akka yaadamuu godhamee yeroo tilmamamuu (rimmidii tokkooffaan Girikidhaan)
  - b. Wanti tokko dhugaa wajjiiniin kan wal-mormee raawwati isaas kan hin danda'amne (rimmidi lamaaffaa)
  - c. Wantii tokko kan danda'amu akkasumas immoo carraa ta'u kan qabu (rimmidi sadaffaa)
  - d. Wantii gadi bu'ee tokko carraa ta'uu kan qabu kanaafiis rawwatami isaa kan nama shakkisisuu (rimmidi arfaffaa)
2. Adda baasa yeroo (GRAMMATICAL MARKERS)
- a. Dhugummaa yookaan haala sirumma in ta'aa jedhamee tirmaamamu kan argisisuu kan xumurame yookaan keewata Booz yeroo hundumaa fayyadamadha. Akkasumaas jechii isa jalqaba kan beekamee kan
    - 1) *'im*
    - 2) *ki* (or *'asher*)
    - 3) *hin* or *hinneh*
  - b. Haala dhugaa wajjiin wal mormuu yeroo hundumaa kan fayyadamuu bifa raawwatame jechama yookaan keewwata Booz innis Kaalu yookaan Luuli seensa keewwata Boozii wajjiin ta'a.
  - c. Baay'ee kan in ta'a haala yeroo hunduma fayyaduu jechamma hin xumuramne yookaan jechaa dura kan jiruu keewwata Booz yeroo ta'uu yeroo hundumaa Im yookaan Ki akka itti lixaatti keewwatoota Booz fayyadama irra in oolu.
  - d. Xiqqaatti kan in ta'a haala kan fayyadu haala hin xumuramiin kan ibsu innis jecha duraa fi yeroo hundumaa kan fayyadamu Im akka galumsa duraati.

IBSITUU KANA KEESSATTI GABAAJEE HOJII IRRA OOLAN

AB	<i>Anchor Bible Commentaries</i> , ed. William Foxwell Albright and David Noel Freedman
ABD	<i>Anchor Bible Dictionary</i> (6 vols.), ed. David Noel Freedman
AKOT	<i>Analytical Key to the Old Testament</i> by John Joseph Owens
ANET	<i>Ancient Near Eastern Texts</i> , James B. Pritchard
BDB	<i>A Hebrew and English Lexicon of the Old Testament</i> by F. Brown, S. R. Driver and C. A. Briggs
IDB	The Interpreter's Dictionary of the Bible (4 vols.), ed. George A. Buttrick
ISBE	<i>International Standard Bible Encyclopedia</i> (5 vols.), ed. James Orr
JB	Jerusalem Bible
JPSOA	<i>The Holy Scriptures According to the Masoretic Text: A New Translation</i> (The Jewish Publication Society of America)
KB	<i>The Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament</i> by Ludwig Koehler and Walter Baumgartner
LAM	<i>The Holy Bible From Ancient Eastern Manuscripts</i> (the Peshitta) by George M. Lamsa
LXX	Septuagint (Greek-English) by Zondervan, 1970
MOF	<i>A New Translation of the Bible</i> by James Moffatt
MT	Masoretic Hebrew Text
NAB	New American Bible Text
NASB	New American Standard Bible
NEB	New English Bible
NET	NET Bible: New English Translation, Second Beta Edition
NRSV	New Revised Standard Bible
NIDOTTE	<i>New International Dictionary of Old Testament Theology and Exegesis</i> (5 vols.), ed. Willem A. VanGemeren
NIV	New International Version
NJB	New Jerusalem Bible
OTPG	<i>Old Testament Passing Guide</i> by Todd S. Beall, William A. Banks and Colin Smith
REB	Revised English Bible
RSV	Revised Standard Version
SEPT	The Septuagint (Greek-English) by Zondervan, 1970
TEV	Today's English Version from United Bible Societies
YLT	<i>Young's Literal Translation of the Holy Bible</i> by Robert Young
ZPBE	<i>Zondervan Pictorial Bible Encyclopedia</i> (5 vols.), ed. Merrill C. Tenney

ERGAA BARREESSAA: IBSIISTUUN KUN AKKAMITTI SI GARGAARA?

Hiikkaan kitaaba Qululluu walabaafi adeemsa afuuraan kan gargaaramee, yaada barreessitoota durii hubachuunergaan Waaqayyoo akka hardhas hubatamee hojiirra oolu kan xiyyeeffatamedha.

Adeemsi afuuraa baayyee murteessaa garuu moo ibsuufis rakkisaadha. Waaqayyooti of gadhiisuufi banaa ta'u gaafata. Dheebotuu (1) Isaaf, (2) Isa beekuuf, fi (3) Isa tajaajiluuf jiraachu qabu. Adeemsi fedha godhachuu gaafata. Hiikkaa keessatti hojiin afuuraa, guddinaa, kiristaanonni jaboo akka Biroootti waan hubataniif murteessaadha.

Adeemsa walabaa ibsuun salphaadha. Fedha dhuunfaa keenyaa ykn amantii keenyaa jala hingaliin qabiyyee wajjiin ifaafi madaalawaa ta'uun dirqama. Nuyi cufti keenya seenaadhaan haalaan qabamneerra. Eenyuyyu namni hiikkaa qajeelaafi walabaa ta'ee hin jiru. Ibsituun kunis rakkina ilaalcha keenya hiikkaa iratti nu rakkisu hambisuu qajeelcha hiikkaa sadii dhiyeessitee jirti.

Qajeelcha duraa

Qajeelchi duraa seenaa yoomessa kitaabni qulqullu itti barreeffame qabachuufi haala seenaa barreessichaati. Barreessaan ka'umsaa kaayyoofi ergaa dabarfatu ni qaba. Qabiyyeen barreeffamichaa nuyiifi homaa jechuu miti akkuma barreessicha kaka'umsa argatee isa durii, duraa sani. Fedhiin isaa seenaa, miirama, aadaa ufiifi bu'uura keenya miti furtuudha. Hojmaanni cinaacha hiikkaa adda itti hin baanedha, garuu hiikkaan sirrii hojmaata dursuu qaba. Qabiyyeen kitaaba Qulqulluu hiikkaa tokkoofi tokko qofa qabaachunsaa dirqama. Hiikkaan kuni fedha barreessaa kitaaba Qulqulluu jalqabaa hoggansa afuuraan ergaa inni warra hardhaaf dabarsuu barbaadedha. Hiikkaan tokkitiin kun garuu hojumaata hedduu haalaafi aadaa adda adda keessatti qabaachuu ni danda'a. hojumaanni kun dhugaa giddu gala kan barreessaa duraa wajjiin wal dhuguu qaba. Kanaafu, ibsiituun qajeelchaa qo'annoo kun kitaaboo kitaaba Qulqulluu tokkoo tokkoof seensa akka ta'uuf qophaa'e.

Qajeelcha lammeesso

1. Barruu Giriik Yunaayiti Baayibil Soosaayiti maxxansa afuraffaa (YBS⁴). Barruun kun hayyoota bammayyaan kan buufaamedha.
2. Hiikkaan Niiw Kiingi Jamsi Vershin (KJHH) aadaa Giriikoota Teekistuu Reseptas jedhamee beekkamuun hiikkaa jechaa jechatti hiikkamedha. Dheerinni buufatasaa hundarra ni caala. Kun ammoo bartoonni qabiyyee gumoofta akka hubatan isaan gargaara.
3. Hiikkaan Niiw Rivaayizdi Isaandard Vershin (NRSV) hiikkaa hammayyaa jechaa jechatti godhamedha. Hiikkoota hammayyaa lameen giddutti wiirtummaa kan uumedha. Hiramsi buufatasaa ijoo baafachuuf baayye gargaaradha.
4. Hiikkaa Tuudeyis Ingilish Vershin (HIH) isa maxxansa Yuunaayitid Baayibil Soosaayiti maxxanseen kan gituu maxxansa addaati. Akkaataan hiikkaa 'saas akkaataa iti dubbistoonniifi dubbattonni afaan Ingilizii bara kanaa itti afaan Giriiki hubachuu danda'aniin kan qophaa'edha. Irra guddessa, keessattu Wangeela, buufaa akkaataa dhimmicharra akkaata isa dubbateen kan hiredha, akkuma NIV. Akkaataa hiiktootaaf hin fayyadu. YBS⁴ fi HIH lameenu buufataan gargar haa ta'an malee maxxansaansaanii qaama tokko ta'uu hubatamu qaba.
5. Hiikkaan Jerusaalem Baayibil (JB) hiikkaa gita kaatolika Faransaayi kan ta'e hiikka adaati. Kallattii buufata Awurooppaanotaan madaaluuf baayyee gargaaradha.
6. Caafanni kun hiikkaa Niiw Amerikan Sitaandard Bayibil ((NASB) harawaa 1995ti, hiikkaa jechaa-jechatti. Qeeqni lakkoofsa-lakkofsattis buufatatti hordofee jira.

Qajeelcha Sadeesso

Qajeelchi sadeessoo hiikkaa kitaaba qulqulluu adda dubbisudha. Kunis hiikkaa balloo jechoonniifi jechamni kitaabichi qabaachuu danda’u ittiin argachuudha. Yeroo hedduu jechii ykn jechamni Giriiki karaa hedduun ni hubaama. Hiikkaan gargaarii kunis carraa kanaafi barruu Giriiki adda baasuufi ibsuuf gargaare jira. Kun doktiriinii hin miidhu, garuuu duubatti deebinee yaada bareessitoota jalqabaa cufame akka argamu ni gargaara.

Ibsituun kun barataan akka dafee hiikka ofii ilaalu gargaara. Kunimmoo hiikko ta’u miti, garuuu caalatti odeeffanno kennuufi yaada kakaasudha. Hiikkonni Biroo ammoo **ofitoo, dogma’uu** fi **bu’uuroo** akka hin taanes ni gargaara. Hiiktonni barruun durii hangam takka rakkisoo ta’uu akka hubataniif carraa bal’oo hiikko isaan barbaachisa. Kiristaanoa kitaaba Qulqulluu madda dhugaasaanii godhaan giduu waliigaleen jiru xiqqaachuun rifachiisadha.

Qajeelfamni kun haal seenaa kiyya irra aanee barruu durduriin akkan qasaa’u na dirquun na gargaaree jira. Abdiin kiyyas isinifiis eebba akka ta’udha.

Bob Utley
East Texas Baptist University
June 27, 1996

QAJEELCHA DUBBIFANNA KITAABA QULQULLUU DHUGAA MIRKANAAF BARBAACHA MATAYYAA

Dhugaa beekuu ni dandeenyaa? Eessatti argamaa? Loojikiin mirkaneessuu ni dandeenyaa? Gonkumaa addunyaa keenya ykn jireenya keenya qajeelchuu kan danda'an ni jirani? Jireenyaaf hiikkaan ni jiaataa? Maaliif as jiraa? Eessawoo dhaqnaa? Gaaffiileen kunneen – gaaffii ummanni walaa gaafatu – gaafa jalqabaa (Lal. 1:13-18, 3:9-11) irraa eegalee sammuu ilma namaa hatee jira. Nin yaadadha jireenya kiyyaaf bikka birmadoo yeroon barbaadaa ture. Dhugaa bahinsa namootaa maatii keenyaaf ta'erratti hundaa'uun kanniin gara kiristoositti goree amane dargaggummaa kiyyatti haguman gaheessa ta'aa deeme, gaaffiin ofiifi addunyaa kanaaf qabu daranu guddataa deeme. Yaadni xixiqqaan aadaafi amanti muuxannoo keessa darbee ykn dubbiseef hiikkoo ta'uu hin dandeenye. Yeroo jeequmsaa, barbaada, imalaafi fuula addunyaa jabduufi miirdhabduun keessa tureetti abdi dhabummaa turte.

Baayyinni gaaffilee kanaaf debii argachu yaalan, garuu qorannoofi mariin booda deebiin isaanii (1) falaasama matayyaa (2) sheekko durdurii (3) muuxannoo dhuunfaa ykn (4) calaqisa xinsammuu akka ta'e arge. Sabaa jireenya koo, ido birmadoo koo, bu'uura kallati addunyaa irra kaayyadhuu mirkansa, ragaaafi ilaalcha walabaa argachuu na barbaachisa.

Kana qo'anno kitaaba Qulqulluu keessatti argadha. Achumaan ragaa amanamoomaa barbaadu iti fufeen (1) seenaa qabatamaa kitaaba Qulqulluu, arkiyoolojiin mirkanaa'ee, (2) dhugoomsa raajoota kakuu Moofaa. (3) tokkummaa ergaa kitaaba Qulqulluu baroota dhiba kudha jaha keessaafi (4) dhugaa bahinsa namoota jireenyi isaanii walitti dhufeenya kitaaba Qulqulluu jijjiiramee argu danda'e. kiristaanummaan, akka gamtaa amantiifi amantaati, gaaffii walxaxaa jireenyaa wajjin hojjechuuf ni danda'a. Kun ammoo caasaa hojii walabaa qofa miti, amantiin kitaaba qulqulluu ibsamuu danda'u gammachuufi tasgabii naa fida.

Iddoo walaba jireenya koo – kiristoos, akkan kitaabicha keessatti hubadhetti, ta'uu argachuu koon beeke. Sun ammoo muuxannoo buhaara, miirama keessaati. Haa ta'uuti, ammallee waraansaafi hollachiisa hiikkaa kitaaba kanaa irratti yeroo ani eegale, yeroo tokko moo waldaafi mana barumsa tokko keessati yaada gargaaraa kaasee ture ni yaadadha. Ammanamummaafi kaka'insa kitaaba Quqlulluu dhugaa cimsuun isa xumuraa odoo hin taaanee isa jalqabaati. Akkam godheen hiikkaa gargaaraafi walfaalleessaa kitaaba dhugoomsu ykn gatii ni danda'aa?

Hojmaanni kun galmaafi imala amanti jireenya koo naa ta'e. ni beeka kiristoositti amanuun koo (1) gammachuufi nagaa guddaa naaf kenne. Sammuun koo aadaa koo (dub-hamayoma) keessa gonkoomaaf fagaataa tueera. (2) doogmaatammaa walddhibdee amantoota (amantii addunyaa) fi (3) bu'uroma safu dhabeenya na agarsiiseera. Hikkaa hog-barruu durdurii ayitan barbaadutti, seenaa, aadaa, bu'uromaafi gardhabummaa koo calaqisu arguu kootti ajaa'ibame. Ira deddebi'ee kaniin kitaaba Qulqulluu dubbisu ilaalcha koo utubuufidha. Hanqina koofi dhoksaa koo haguuguuf akka madda dogma godheen ittiin ormaan morma. Kana beekuun hangam dhukkuba koo turedha!

Akkasumas guutummaati mormata ta'u hin danda'au, nama kitaaba Qulqulluu dubbifatu fooyya'a ta'u ni danda'a. gara dhabummaa koo adda baasuufi jiraachusaa beekuun daangeessuu ni danda'a. ani ammallee kana jalaa hin birmadoomne, garuu dadhabinsa koon mormachaan jira. Hiikkaan diina dubisaa kibaata Quqlulluu isa badaadha!

Mee dur tilmaama ani qo'annoo kitaaba Quqlulluu koo keessatti fideen tarreessa, isin dubbistoonnis, ana ajjin ta'uudhaan ni sakkataatu.

I. Durtillaama

- A. Kitaabni Quqlulluu dhugaa Waaqayyoo tokkicha inni ittiin of muldhise isa muumme ta'uu nan amana. Kanaafuu, ifa fedhii barreessicha uumaa (afuura) karaa namootaa yoomessa seenaa addaa keessaan calaqiseen hiikkamu qaba.
- B. Nin amana kitaabni Quqlulluu namoota gitaa – hundaaf barreeffame. Waaqayyoo nutti dubbachuufi haala seenaafi aadaa keessatti of qabuu jaalate. Waaqayyoo dhugaa hin dhoksu – akka hubannu barbaada! Kanaafuu, akka keenya odoo hin ta'iin ifasaan akka hiikkamu barbaada. Kitaabni Quqlulluu waan warri dura dhagahanii ykn dubbisan hin ta'iin nuyiif hin ta'u. sammuu namoota giddu galaan hubatamuu kan dadna'uufi bifaafi teekinika waliigaltee laafaa namootaatti kan fayyadamedha.
- C. Kitaabni Quqlulluu yaadaafi ergaa gumaa'ee akka qabu nan amana. Kanaafuu, hiikkoon kitaaba Qulqulluu inni hundaan olii kitaaba Qulqulluu mataa isaati.

D. Dubbiffanni kitaaba Quqlulluu (raajooa irraa kan hafee) hundi fedhaafi kaka'umsa barreessicha duraa irratti hundaa'ee ergaa tokkoofi tokko qofa akka qabu nan amana. Hangamu mirkantuu dhumaa ta'uudha baannullee qabxiileen heddu agarsiisan waan jiraniif fedha barreessicha duraa ni beekna.

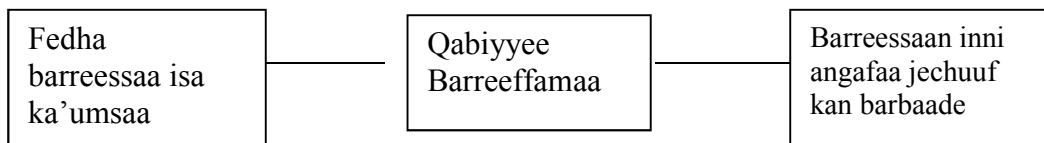
1. Bifa hogbarruu ittiin ergaa dabarsuuf filatamee
2. Yoomessa fi/ykn haalyeroo barreeffamicha dhangalaase
3. Qabiyyee kitaabilee keessaafi gamtooma hogbarricha
4. Gamtooma qabiyye hogbarichaa gara ergaa guummati
5. Haala giraamara ergicha dabarsuuf faayidaarra oolee
6. Ergicha dabarsuuf jechoota filatame
7. Dubbifata walinfallessine ta'uusaati.

Namoonni qo'annoo kanaas kaayyoo qo'annoo bareeffama kanaa nuuf ta'e. Odoon mala dubifata kitaaba Qulqulluu gaarii kiyya hin eriin dura mala hin mallee bara kana keessa namoonni itti fayyadamanii garagaraafi dhabamuu qabuun waa jedhe.

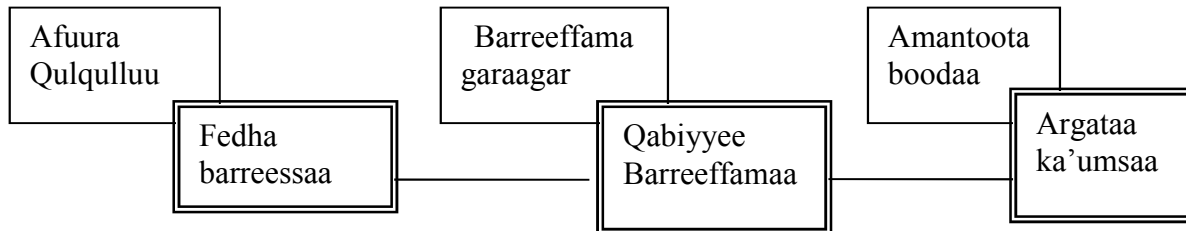
II. Mala hin mallee

- A. Qabiyye hogbarru kitaabilee kitaaba Qulqulluu tuffachuufi jecha, jechamaafi tokkoon tokkoo himaa akka dhugaa guufuutti sanuu akka fedha barreessichaafi ergaa waliigalaan waliin simnetti fayyadamuu.
- B. Seenaa yoomessa kitaabichaa cinatti dhiisuun durtilmaama seenaa yoomessaan bakka buusuun sanu isa faayidaa xiqqo ykn homaawu hin qabnetti fayyadamu.
- C. Seenaa yoomessa kitaabichaa dhiisuuniifi akka gaazexaa magaalaa namoota kiristaana hammayyaa ganama ganama bitamee dubbifamuuti dubbisuuf.
- D. Fedha barreessicha ykn dhaggeeffattoota duraati hin simneen ergicha akka ergaa falaasamaa/tyooloojiitti fudhachuun seenaa yoomessicha tuffachuu.
- E. Ergaafi yaada barreessicha jalqabaatti kan hin simne dhimma baraa, doktiriina ykn mala tiyoolojii mataa ofii bikka huusuun ergaa duraa tuffachu. Adeemsi kun dubisa kitaaba Qulqulluu duraa akka aboo abba dubbiitti lafa kaa'a. Kun ammoo nuyiif akka "deebii dubistootaa" ilaalama. (qabiyye jechun anaaf maalajechuudhaa" hiikkaa)

Waliigaltee namootaa hunda keessatti ijoowwan sadii walsimatan ni muldhatu.

Bara durii, teekinikoonni dubisaa ijoo sadan keessaa isa tokkootti hirkatu turani. Garuu dhugumatti fedha addaa kitaaba Qulqulluu mirkaneessuuf, gabateen haaromfame baayyee gaariidha.

Isa dhugaatti ijoowwan sadanuu adeemsa hiikkaa keessatti dabalammuu qabu. Ifa gochuufis, hiikkaan koo lameen duraa irratti xiyyeeffate: barreeffama ka'umsaafi qabiyyee. Feetuu badiin argarratin dubbadha. (1) ciiguu ykn afuuressuu qabiyyichaafi (2) "deebii dubbisaa" hiikkaa (anaaf maal jechudha) badiin sadarkaa hundatti

muldhachu ni danda'a. Yeroo mara miira, garadhabummaa, teekinikaafi hojmaata keenya sakatta'uu nu barbaachisa. Garuuu yoo waagaan, daangaafi xumurri hin jirree akkamiin sakatta'uun nuu danda'amaa? Iddoon kun iddooti fedha barreessaafi caasafamni qabiyyee iti waagaalee gam tokko ittiin daangaa hiikkoodha akkan lafa kaayadhu na gargaaredha.

Ifa teekinika dubbisa hin malle kanaan, firoomsaafi ibsii hiikkoofi dubbisa kitaaba qululluu gaariitti dhiyaachu danda'amu maalfa'ii?

III. Itti dhiyeenya dubbisa kitaaba Qulqulluu gaarii

Sadarkaa kanatti ani bifa teekinikaa hiikkoo addaa mariisuutti hin jiru, qajeelcha qabiyyee kitaaba Qulqulluu waliigalaa malee. Itti dhiyeenya bifa addaa kitaaba gaariidha. Kitaaba *“How to Read The Bible For All Its Worth”* jechuun Gordon Fii fi Doglaas Sitaartiin barreeffamee Zondarvaaniin maxxanfamedha. Jalqaba irratti toftaan koo kaniinni xiyyeeffatu dubbistoota marsaa dubbisaa afran keessaan afurrii Quqlulluu, kitaaba Qulqulluu akka isaanii ibsu ofirratti hayyamanidha. Kunimmoo afuuricha, dubbisaafi isa dubbifatu dursaa malee lammeessoo hin taasisu. Kunis darbee isa dubbifatu sana akkanni hacuuccaa ibsitootaa jalatti in kufne tiksa. “Kitaabni Quqlulluu xiyyaa ifaa hedduu ibsitootarratti ni darbataa “jecha jedhu nin dhagaha. Kun garuuu qeeqa gargaasa qo'annoo irrattif godhamu gatii dhabsiisu miti, garuuu yeroo sirrii itti fayyadamasanii gaafata malee.

Hiikkaa keenya ragaaalee barreeffamicha keessaan deeggaruuu qabna. Naannooleen shaman ibsa gabaabo kennu

1. Barreesaan ka'umsaa
  - a. Seenaa yoomessaa
  - b. Qabiyyee hogbara
2. Filannoo barreessaa ka'umsaa
  - a. Caasaa giraamaraa (syntax)
  - b. Ittifayyadama hojii baraa
  - c. Bifa
3. Hubannoo keenya sirrii
  - a. Dubbisa qixaa fudhatamaa

Sababaa fi deemsa haasawaa hiikkoo keenya duubaan jiru dhiyeessu danda'uu qabna. Kitaabni Quqlulluu muuxannoo fi madda amantii keenyaati. Wanti gaddisiisaa, waan inni barsiisuufi mirakaneessu irratti kiristaanonni irra deddeebi'anii waliigaluu dhabuusaaniiti. Kaka'umsa kitaaba Qulqulluu komachuuniifi warra waan inni gaafatuufi barsiisu irratti waliigaluu hin dandeenye amantoota haarawaaf mohinsa.

Marsaan afran dubbisaa ilaa hiikkoo armaan gadii agarsiisuuf wixnaa'ani.

A. Marsaa dubbisaa duraa

1. Takka gadi ta'aa kitaabicha dubbisaa. Hiikka Biroon ammoo irra deebi'aa, yaada hiikkaa Biroon
  - a. Jechaa – jechatti (KJHH, NASB, NRSV)
  - b. Gitaan addaan (HIH, JB)
  - c. Paraaphireezii (kitaaba jiraataa, kitaaba dagaagaa)
2. Yaada wiirtuu bareeffamaa ilaala. Qabiyyee adda baafadha.
3. Qabiyyee ykn yaada wiirtuu kana sirriitti ibsu jecha, jechama, himaafi boqonnaa (yoo danda'ame) adda baasaa.
4. Bifa hoggarruu ulfaatoo adda baasaa
  - a. Kakuu Mooffaa
    - (1) Barreeffama Ibrootaa
    - (2) Walaloo Ibrootaa (hoggarru safii, farfannaa)
    - (3) Raajii Ibrootaa (haasa'a, walaloo)
    - (4) Seera tuma

B. Kakuu dubbisa lammeesso

1. Keessa deebi'aa kitaabicha dubbisaa, mata duree ykn qabxii adda baasuuf ilaalatuma.
2. Hima salphaa ta'een qabiyyee maa duree ibsaa bareessuuf yaalaa.
3. Gargaarsa qo'annootti fayyadamaati yaada dubbicha sakatta'aa babal'isaa tarreessaa

C. Marsaa dubbisaa sadeessoo

1. Ammas deebisaa dubbisaa, kitaabuma Qulqulluu keessaa haala seenaa yoomessaa barreessa adda baasuu akka isin dandeechisuuf.

2. Qabxiwwan seenaa kitaaba Qulqulluu keessatti tuqaman tareessaa.
  - a. Barreessaa
  - b. Guyyaa
  - c. Argataa
  - d. Sababa addaa barreessicha
  - e. Haala yoomessa aadaa yaada barreeffamichatti firoomu
  - f. Ragaaaleefi namooa seenaafi tuqachiisa.
3. Kartuu keessan gara kutaa kitaaba Qulqulluu hiikkaa jirtaniifi buufaticha babal'isuu. Yeroo mara boqonnaa barruu jala murani adda baasuudha. Kun buufaafi boqonnaa heddumeessu ni danda'a. kun fedha barreessicha ka'umsaafi deemsa loojiki akka hordofamu ni gargaara.
4. Gargaartu qo'annooti fayyadamuun seenaa yoomessaa sakatta'uu

D. Marsaa dubbisaa afreessoo

1. Boqnaa barruudha hiikkaa gargaaraa irraa deddebi'anii dubbisuu
  - a. Jecha-jechatti (KJHH, NASB, NRSV)
  - b. Gita addaan (HIH, JB)
  - c. Paaraaphireesii (kitaaba jiraataa, kitaaba dagaaga)
2. Caasaa giraamararaa ykn barruu ilaali.
  - a. Jechama irra deddebi'oo, Ef. 1:6, 12,13
  - b. Caasaa giraamara irra deddebi'oo, Rom. 8:31
  - c. Qabiyye mormisiisaa
3. Qabxiilee armaan gadii tarreessu
  - a. jechoota barbaachisoo
  - b. Jechoota hin baramne
  - c. Caasaa giraamara barbaachisaa
  - d. Jechoota, jechamaafi himoota rakkisoo
4. Dubbifata qixaan firoomu ilaaluu
  - a. Ittifayyadama dhima kee irratti dubbisa barsiisa kee qulqulluu ilaaladhu.
    1. Kitaaba malmaltu tiyoolojii
    2. Tuqachiisa kitaaba Qulqulluu
    3. Tartiiba jechoota
  - b. Dhimma kee keessati warra warra wal hinfakkaane fakkaatan ilaali. Dhugaan kitaaba Quqlullu hedduun cimsii wala'insaan jiran, mormiin bu'orama heddu kan dhalatan muddama dhugomsabarruu kitaabicha irra kan ka'e ture. Guutuun kitaaba Qulqulluu afuuraan kaa'ame, kanaafu hiikkaa madaalawaa barruu argachuuf ergaa guutammaa soquu qabna.
  - c. Kitaabuma tokko keessatti walmaddii barreessaa, ykn bifaa, ilaali, sababnisaa kitaaba Qulqulluuf barreessaan isaa tokkichuma, afuura Quqlulluu.
5. Haalaafi yoomessa seenaa argite sakatta'uuf gargaartuu qo'annooti fayyadami.
  - a. Qoa'nnoo kitaaba Quqlulluu
  - b. Guuboo jechootaa, kitaaba qajeelchaafi Insaayikilopidiyaa kitaaba Quqlulluu
  - c. Seensa kitaaba Qulqulluu
  - d. Ibsituu kitaaba Qulqulluu (qo'annoo kee sadarkaa kanaa irratti akka qo'annoo kee siif sirreessaniif hawaasa amantootaaf carraa godhi).

IV. Hojmaata hiikkoo kitaaba Qulqulluu

Sadarkaa kanatti gara hojmaataatti deebina. Barru yoomeessa ka'umsaan hubachuuf yeroo fudhateerta, amma aadaafi jireenya kee keessatti dhugomsuu qabda. Ani aboo kitaaba Qulqulluu akka "hubannoo ergaa barreessaa kitaaba Qulqulluu ka'umsaa bara sanaafi hojmaata dhugaasaa bara kanaa" ti hiikeera.

Hojmaanni hiikkootti fedha barreessa ka'umsaa yeroofi loojikiitti aanee dhufuu qaba. Hanga gaafa bara isaati inni jedhu beeknutti dubbisa kitaaba Qulqulluu hojiirra oolchuuf hin dandeenyu! Dubbisni kitaaba Qulqulluu waan hin jedhamne jechuu miti.

Baafanni, sadarkaa buufataatti (marsaa dubisaa # 3) gadi bu'ee jiru qajeelcha keeti. Hojmaanni sadarkaa buufataatti, malee sadarkaa jechaatti tolfamu hin qabu. Hiikkaan jechootaa sadarkaa barruutti, hikkaan jechamaa sadarkaa barruutti, hiikkaan himaa sadarkaa barruutti ta'u qaba. Hiikkaa keessati hiikkaan afuura barreessa

ka'umsaa qofadha. Ibsa afuura qulqulluun hoggansa isaa horfofna. Ibsaan garuuu afuuruu jechuu miti. Waa jechuudhaaf “Gooftaan isinitti hima” jedhe fedha barreessaa ka'umsaaf abbomamuu qabna. Hojmaanni fedha barreeffama waliigalaa, boqonnaa barruu addaafi dagaaga buufatatti firoomuu qabu.

Dhimmoonni bara keenyaa akka dubbatan odoo hin taane, akka kitaabicha keessaa akka baafannu nu godha. Yoo barruun qajeelfama kana ni deggera ta'e fudhatama argata. Yeroo hedduu qajeelfamni keenya matumasaa qajeelfama “kenya” – malee qajeelfama barruu miti.

Kitaaba Qulqulluu hojmaatessuurratti raajootaan alatti) barrichaaf hiikkaan tokkoofi tokko qofti akka sirrii ta'e beekuun barbaachisaadha. Hiikkaan isaas fedha barreessaa ka'umsaa gaafa saniitti firmudha. Hiikkaa Tokkotti kana irraa hojmaanni hedduu bahuu ni danda'a. Hojmaatichi fedhii argataa irratti bu'uraa, garuuu fedha barreessaa ka'umsaati firoomuu qaba.

I. Kallatti hiikkaa afuuraa

Hanga ammaa adeemsa loojikaafi barreeffamaa hojmaataafi hiikkaa ibsaa tureera. Amma ammoo kallattii hiikkaa afuuraa ibsuu yaala. Tartibni sakatta'a armaan gadii anaaf gargaarsa ni qaba.

- A. Kadhaa gargaarsa Afuura Qulqulluu (1 Qor 1:26-2:16)
- B. Kadhata dhiifamaafi dhiqama cubbuu beekkamaa dhuunfaaf godhamu (1 Yoh. 1:9)
- C. Kadhata fedha guddaa Waaqayyoon beekuuf godhamu (Far. 19:7-14, 42:1ffa; 119:1ff)
- D. Ilaa toltuu jireenya keetti dabalii
- E. Gadjechuufi barsiisu danda'urra turi.

Hoggansa Afuuraa Afuura Quqlulluufi deemsa loojikaa madaallii jiru eeguun guddaa rakkisaadha. Kana lameen walmadaalchisuuf waraabi kun na gargaare.

- A. Scripture Tmisting, James W. Sirerra ful 17-18 “Itti gara sammuu namoota Waaqayyooti dhufe – gara warra Afuuraa muraasa miti. Kiristaanumma kitaaba Qulqulluu keessatti gartuun beekkamo, ibsituuniifi ummanni hikkaan qixaa keessa dhufe jedhaman hin jiran. Afuurri Qulqulluu kennaa addaa ogummaa, beekumsaafi hubannoo kennullee garuuu inni abbootii hiikkoo sagaleesaa kiristaanoota ol bahan hin ramadne. Barachuun, murteessuuniifi hubachuu hanga saba isaati, kitaaba Qululluuti hirkachuun, warra Waaqayyoo dandeetti addaa isaanii kennellee ta'an. Waliti qabuudhaaf tilmaamni ani kitaabicha irratti godhadhe kitaabni Qulqulluu dhugaa Waaqayyoo namootatti muldhisedha, aboo nuyi waan inni dubbatu hundarratti qabnudha, sunis ajaa'iba gararraa odoo hin taanee waan namoota aadaa gargaraan hubatamu danda'udha.
- B. Kitaaba “kiyeerkigaard protestant biblical interpretation” ful. 75 jedhu keessatti. Akka kiyeerkigaardifi qo'annoon giraamaaraa laaksilaalaafi seenaa kitaaba Qulqulluu barbaachisaadha, garuuu dubisa dhugaa kitaabaa dursuu qaa. “Akka sagalee Waaqayyooti kitaaba Qulqulluu dubbisuuf namni tokko afaaniifi lapheesaatiin, qeensa qubaan, eegumsa dammaqinaan, haasa'a Waaqayyoo keessatti dubbisuu qaba. Kitaaba Qulqulluu akka qalbi dabinsaati, ofumaan ykn yaroominaan, ykn ogummaan dubbisuun akka dubbisa sagalee Waaqayyoo hin ta'u. Akkuma namni xalayaa jaalalaa dubbisutti sagaleen Waaqayyoo dubbifamuu qaba.
- C. Kitaaba H.H Rowleey, The Relvance of Bible ful. 19 jedhu keessatti moo “Hubannoon beekumsaa hayyoomaa kitaaba Qulqulluu hangamu guutuu, hunda qabatee hin jiru. Hubanno guutuuf barbaachisaa waan ta'eef hubannoo akkanaa gad buusuuf miti. Yoo guutummaa kitaabichaaf kan ta'u ta'e garuuu gara hubannoo afuuraa qabeenya afuuraatti qajeelchuu qaa. Akkuma kana hubannoo afuuraa dammaqina hayyoomaa daran caaluu barbaachisa. Wantoonni afuuraa afuuraan murtaahu, kanaaf bartoonni kitaaba Qulqulluu amala argataa afuuraa, akka isaanitti of ibsuuf fedha Waaqayyoo, qabaachu qabu akkaqo'annoo saayinsiin duuba darbani gara dhaala duuroma qabeenya kitaaboota isaa gurguddooti darbuudhaaf.

II. Mala ibsiituu kanaa

Ibsituun qo'annoo kanaa kan qophaa'e deemsa hiikkaa kee bifa armaan gadii akka ta'uufidha.

- A. Seenaan ifaa kartuu kitaabbilee ni agarsiisa. “Marsaa dubbisaa # 3” eegi tolfateen booda odeeffanno kana sakatta'i.
- B. Ilaan barruu jalqaba boqonnaa hundarratti ni argama. Kunimmoo caasaa boqonnaa barruu akka ilaaltusi gargaara.

- C. Jalqaba boqonnaa ykn barruufi hirtaan buufataafi kaptioniin ibsaaf tolu hiikkaa hammayyaa adda adda irraa kenname jira.
1. Barruu Giriik, Yunaayitid Baayibil Soosaayitii maxx4 (YBS)
  2. Niiw Ameerikaan Sitaandaard Baayibil, 1995 fooyya'e (NASB)
  3. Niiw Kiingi Jemsi Vershini (KJHH)
  4. Niiw Rivaayizdi Sitaandaard Vershiin (NRSV)
  5. Tuudeyis Ingilish Versiini (HIH)
  6. Jeruusaalem Baayibil (JB)

Hiramsi buufata kaka'umsaan miti. Barruurraa mirkanaa'e. Hiikkaa hammayyaa adda addaa kallattii tiyooriifi tiyoolojii adda addaan walbira qabuun ilaalcha barreessaa ka'umsa tilmaame xiinxaluu ni dandeenya. Buufanni tokkoon tokko dhugaa jabaa tokko ni qaba. Kunis "hima, matoomaa" ykn "yaada wiirtuu barruu" jedhama. Ilaalchi gamtooma kun furtuu hiikkaa giraamaraafi seenaa qixaati. Namni tokko waan buufataan gadiin, hiikuu, lallabuu ykn barsiisuu hin danda'au. Buufanni kamuu akka firooma buufatoota olla jiraniin qabu dagatamuu hin qabu. Kanaafi barbaachisummaan kartuu kitaabichaa sadarkaa buufataa barbaachiseef. Nuyi yaa'aa loojika dhimmicha barreessaa ka'umsaa duraan gahuuf danda'u qabna.

- D. Hikkaan yaadannoon Bob lakkoofsa – lakkoofsatti. Kun ammoo ilaalcha barreessaa ka'umsaa akka hordofnu nu dirqa. Yaadannichi odeeffannoo gama hedduu kenna.
1. Qabiyyee barruudhaa
  2. Ilaa aadaafi seenaa
  3. Odeeffannoo giraamaraa
  4. Qo'annoo jechootaa
  5. Dubbisa walmaddi fayyadan
- E. Ibsituu keessatti sadarkaa ta'etti, maxxansi Niiw Ameerikaan Sitaandaard Kershini (haarofni 1995) hiikkaa hammayyaa hedduun deeggeramee jira.
1. Niiw Kingi Jemsi Vershini (KJHH) barruu "Tekistus Resiptas" jedhu duuka bu'eeti.
  2. Niiw Rivaayizdi Sitaandaard Vershini (NRSV) isa jecha – jechatti kaawunsila waldaale iyyaalessa irraa gargale.
  3. Tuudeyis Ingilsh Vershin (HIH) isa Ameerikaa Baayibil sosaayiti irraa gitaan gargale.
  4. Jeruusaalem Baayibil (JB) isa hiikkaa Kaatolika Faransaayii irratti bu'uura'ee Ingiliffaatti hiikkame.
- F. Warreen afaan Giriik dubbisuu hin dandeenyeef rakkoo barruu irratti isa mudatu madaalee adda aasuuf afaan Ingiliffaan fayyadamuun isa tola.
1. Garaa garuummaa barruuwwanii
  2. Hiikkaa jechootaa filatamoo
  3. Caasaafi barruu giraamara rakkisoo
  4. Barruu jeeqamoo
- Yaata'uti hiikkaan Ingiliffaa rakkoo kana hin furiin malee, akka iddoo gadi fagoofi qo'annooti iyyeeffatu.
- G. Xumura boqonnaa hundaa irratti gaaffileen marii kaasan barbaachisoo ta'an kaa'amanii jiran. Isaaniis yaada hiikkaa muumme ta'an irratti xiyyeeffataniiti.

SEENSA AMOS

I. MAQAA KITAABICHAA

- A. Kitaabichi maqicha kan argate Raajicha irraati.
- B. “Amos” kan jedhu maqaan ta’uu kan inni danda’u:-
1. “Ba’aa kan qabu ta’uu” (BDB 770, KB 846)
  2. “Ba’aa baachu” (BDB 770, KB 846)
  3. “Gargaara ta’uu” (Ta’uu kan danda’u “YHWH baate kan ture [KB 847]. Tarii ibsi gabaaban Amos kana yoo ta’u, hiiki Isa “YHWH inni tarii yoo gabaabatu “Yaahiwwen in dhaga’a” kan jedhu maqaa Amesiyas ta’u in danda’a Sena isaa 217:16).
  4. Aadaan barsiisaa tokko cimsee akka dubbatutti ergaa isaa kan morman namoonni kan kennamee yoo ta’u kunnis kan inni agarsiisu ifatti dubbaacha akka hin turee yookaan giinga’aa akka tureedha.
- C. Kun Kakuu Moofaa keessaatti yeroo tokko qofa kan argameedha. Abbaa Isa “Amos” (Isa 1;1) qubichii bifa addaatiin kan kaa’ameedha. Luk 3:25 irratti hidda sanyii keessatti xuqameera.

II. AKKAATAA KITAABICHI ITTIIN CALALAME (CANONIZATION)

- A. Kitaabi raajicha kun kutaa raajoota xixxiqootti kan ramadamuudha.
- B. Raajichii kun raajota xixxiqoo kudha lamaan keessa isa tokkoodha. (Kana jechuun kitaaba raajota gaggabaaboo)
- C. Kan kudha lammani yookaan raajoota xixxiqoo wal duraa duuban seena beektoota baay’ee adeemsa turee irraa kan argame ture.Haa malee yaada kana wajjin kan wal qabatee rakkinoonni turaniiru.
1. Kan jalqaba kitaaboota ja’an MT fi LXX gidduu garaagarummaan jira

MT

Hose’aa
Yo’el
Amos
Obaadiyaa
Yoonas
Miikiyaas

NXX

Hose’aa
Amos
Miikiyaas
Yo’el
Obaadiyaa
Yoonas

2. Raggootni
3. Yeroon Iyyo’el wal mormii olaanaa qaba. Ani garuu Iyyo’eliin akka Obaadiyaa raajoota booju dura jiran wajjin nan ramada.

III. SHARBEE

- A. Kitaabni kun raajoota jiran kan jalqabaa fi itti aanani kan dhufan Shaarbee (genre) kaa’a.
- B. Kana jechuun kan durii kan nama ajaa’ibsiisu kan Ibirootan raajameedha. Kun Ibirootaaf fakkeenya gaarii seera walaloo fi asoosamaati. Kan Ibirichaa walaloo 1:2 irratti mata duree addaa ilaali.
- C. “Kan Amos” barreefamootni hagas mara beekamoo miti. Raajoota warra boodde kan jedhaman barreffama ajaa’ibsiisa jalqabee. (Isai - Miikiyaasitti)
Amos miira mata isaatiin firdii Waaqayyo isa dhufuu beeksisuuf sirna haawala faaru boo’cha fayyadameera. Bifa, safaraa fi qabiyyee ergaa firdii akka ta’utti dabarsuuf fayyadamu.

- D. Kanatti fufanii kan tarreeffamanii kan murta'an luqisoota gaariidha.
1. Yeroo kanaaf Raajotni guduunfaa gaarii Expositor's Bible commentary maxansaa 17, "Amos" keessatti argamu. "Ta'us garuu yeroo wal fakkaatatti bara 18 biyyi lafa kana dura utuu beekanii akka hin beekne baayee ga'umsa kan qaban humna namuusaa jechuuniis barreeffama raajoota akka ture raga ba'aaniiru. Namootni kun baayee bal'ina kan qabu kan adda addaa seena duraa kan qaban yoo ta'an Waaqayyo kan isaan waamee waan ta'aaniif kan waliin amantii cimaa qabu turan. Raajootni kun tooftaa mala jireenya adda addaa yoo qabataniyyuu hunduu garuu kan barreessan olaantumaa Waaqa hundaa danda'uuti. Raajootni yeroo sana kan ture cubbamoota irratti dubbataniiru. Dabalataaniis lamaan isaaniitiif Yihudii fi horma waa'ee bilisa ba'u yeroo dubbatan gara fuula duraatti kan dhufuu faggeefamee in raajama ture. (Fuula 269)
  2. Kyle M. Yates, *Amos irratti qayyabatameera*.
 "Amos raawwatee nama isaan abdatachuu danda'uan akkasi hin ture. Ilaalcha isaatiin namni tokkoo yoo ta'eeffis ta'uufiis baatu ergaa raajichaan jijjiramni dhufuu garuu itti fufiinsa qaba ture. Barri darbaan jaarra 27ⁿ jijjirama dhufuu kana hin dhoksine. Amala nama Waaqayyo kana gadi fageenyaan kan ilaalee fi ergaa raajichaa akka ta'utti kan qo'atee namni kamiyyuu jireenyi isaa akka kanaan dura ture hin ta'u. Haawasii har'a firdii jal'atee akka salphaatti hin fudhatu yookaan immoo Waaqayyo ijoollee isaa hundumaa wanta gaarii qabu ilaalu in danda'a."
  3. Rraajota xixiqqaa *Theo Laetsch*
 Kakuu Moofaaatti waa'ee lafaa urjoota gurguddoon arfan raajoota Amos, Hose'aa, Isaii fi Miikiyaas saba Waaqayyoo kan isaan marsee lolaan cubbuu fi kan hin deebine hameenyi isaani ifatti argisiisuudhaaf kan yaalaan dhugaatti kan agarsifaman namoota Waaqayyo dha. Kakuu Moofaa keessatti sooreessa iyyeessa irraa, dargageessa jaarsa irraa, kan gadi qabaman finciltoota warra wa'iin dhaadatan irraa abbaa hir'ee utuu gargar hin fuudhiin ajajamuu guddaadhaaf fedha qulqulluu seera Waaqayyo akka raajoota kanaatti lalabamee hin beeku. Akkasumas immoo bara Kakuu Moofaa keessatti yeroo kamitillee Wangeeli qooqa ifaadhaa fi karaa minya'uun qajeelfama Waaqayyootiin namoota kana irraa adda lalabamee, labsamee hin beekamu. Haa ta'uu malee yaaliin amanana namoota kanaa fi uummata isaaniitiif hawi qajeela isaan qaban jechan ibsamuu kan hin dandeenye cubbuu isaaniitiif namoota hin dhageenye haxaa'ee kan isaan fudhatuu firdiin Waaqayyo kan ta'e bishaan badisaa irra deebisuu hin dandeenye. Raajoonni kunni amma illee fiixaan ba'umsi isaan argatan kan murta'ee ta'us dhaloota dhibbaaf kan qalbii jijjiranaafi kan bilisa ba'umma waamichi isaani itti fufee kan turee yemmuu ta'u olitti kan ta'e waamichi isaaniis amanamuma isaani agarsiiseera. Ergaan isaani har'as yeroodhaaf barbaachisaa akka ta'ee hundumaa waggoota 2005 durasii in barbaachisa ture. Kunnis bara baraan kan cimee dhaabatu sagalee Waaqayyoti (Fuula 136).

IV. BARREESSICHA

- A. Aadaan Yihudoota yeroo hundumaa akka mirkaneefatuf barreesichi kan Tequ'ee Amos akka ta'edha.
- B. Namtichi
  1. Kan Tequ'ee kan ta'ee Yihudii ture. ("Namoota hubatoo jedhamani kan beekaman (2Sam14) bakki kunnis Beetelemi irraa kibba bahaati mayil 5 irratti kan jiru yeroo ta'u kan inni ta'ees naannoo gaaroota (2,700) bakka irratti. (cf *The International Standard Bible Encyclopaedia* jildii 1 fuula 120).
  2. Inni raajii yookaan maatii raajoota yookaan immoo waliwajjiin kan jiraatan miseensa hawaasicha hin ture. (cf 7:14) yeroo jalqabaatti raajonni jiraacha kan turan uummata keessa wali wajjin turan. Booda irratti garuu kan murta'aan mana mootumaa keessatti argamuu danda'aniiru.
  3. Ifatti akka mul'atutti "kan hoolota xiqqoo" (Arabicha) eegdu ture. (BDB 667, KB 719-720, cf 1:1 ta'uu kan qabu "eegdu hoola", "gurguraa hoola" yookaan "abbaa hoola" [cf 2Mot 3:4] tikse

(BDB 133) adda kan ta'ee fi jecha barratame yemmu ta'u 7:14 keessatti isa ibsuudhaaf dubbatameera.

4. Inni (1) Abbaa ija mukaa yookiin (2) “funaana ija arbu” (7:14) kunnis argisiisu kan danda'uu wagga waggaadhaani gara iddoo biraatti akka socho'udha. Mukoonni kun “sanyii ija ejersaa” jedhamu. Iji harbuu baay'inaan ija ejersaa fakkaata. Tokkoon tokkoon “iji eejera” sirritti akka bilchaatu adda addaan uramutuu irra ture. Kunni namoota warra lixaatiif ija midhaanii baay'ee barbaachisa ture. Daawit mataan isaa ija midhaan kana akka eeganiif hordoftoota adda hojjisiise ture. (cf Macaafa seena isa dura 27:28) baay'inaan raajiin Amos ka'umsi isaa jireenya isaa qonna irratti kan dabarse ture.
    - a. 1:2
      - (1) Bineensoota bosonaa 3:3-8 , 5:19
      - (2) Bobaasa lafa margaa
      - (3) Hongee
    - b. 2:13 kan guutame konkoolaata
    - c. 4:6-9
      - (1) Hir'inaa buddeena lakk.6
      - (2) Sanyii midhaaniitiif bokkaan hin jiru lakk.7
      - (3) Bishaan dhugamuu hin jiru lakk.8
      - (4) Qilleensa gogaa lakk.9
      - (5) Waagi lakk.9
      - (6) Lubbu qabeeyyi bar'isan lakk.9
    - d. 5:16-17
      - (1) Kan bo'an qotee bulaa lakk.16
      - (2) Kan badaa jiran lafa qonnaa waynii lakk.17
    - e. 7:1-6
      - (1) Gurmuu haawanisaa lakk. 1-2
      - (2) Ibibda lakk.4
    - f. Ija qarmii
    - g. Kan qonnaa waqtilleen oomishaa kan YHWH jiraachuu fi eebba kan argisisaniidha (cf. Deb. 27-29).
  5. Aadaan Yihudii akka jedhutti inni filatamaa nama daldalaati. Jechii kun garuu “inni qotee bulaa biyyaa hiyyeessaa” kan jedhu yeroo ammaa irraa kan baratamee ilaalcha baay'ee adda kan ta'eedha. Inni kan qabu seera walaloo fi seera barreeffamaa beekumsa gaha sababa garu aadan Yihuudii sirri ta'u danda'a. Saamu'el isaa 214:2ff akka beeknutti yoo ta'e Qeequhe hubatoota lammii isaani adda taate in beekamti. Inni ergaan isaa maxansa tokkoon kitaabi kan galma'eef raajii isa jalqabaa ture. Nami jalqabaa bakka maqaa 5:1, 7, 1-9, 8:1, fi 9:1 keessatti hubadhu.
  6. Lalabichiis bittaa warraa kaaba Israa'eliti. Ammam illee bakkii lalabaa baay'een yoo jiraatees sirritti akka beeknutti Bet'elehem (kana jechuun bakka jabbiin warqee jiru) kan Betel waaqa tolfamaan bakka jiru bakka lalabaa akka ture.
- C. Rakkoowwaan barreesicha bitaacha kan namatti galaanidha. Sababi isaa
1. Kitaabichi akka inni argisiisuutti inni hiyeessa hojjetaa qotee bulaa ture.
  2. Walaloon isaa tooftaa fi qabiyyeen isaa baay'ee gaarii turan. Kun kan argisiisuus baay'ee kan baratee nama dhuunfaadha.
  3. Barsiisi isaa kan darban haasa daddarbaan ta'u gochuudhaan yemmu ta'u jarri kan baay'ee seera qabataniif fi qixa kan eegan turan, seeri barreeffamaa ta'uu isaanitti.
  4. Beektootni baay'een Amos qopheessa barreeffamaa yookaan gargaara barreessaa akka ture amanu. Barreessa akka ture ragaa kan ta'u 7:10-17 irratti kan ibsamee nama sadadhaan yemmu ta'u 7:1-9, 8:1-2,9:1 akkasumas yeroo jalqabaa fira. (*The Expositor's Bible Commentary, jildii 7 fuula 271*).
  5. Nuti namoonni bara kanaa isaan macaafota qulqulluu akkamitti akka barreefamaniif akka qinda'aan akkuma namoota Kakuu Moofaa in beeknu. Ta'us barreessan inni olii haafura Waaqayyotti. Asi irratti inni guddaan barbaachisaan kan biraa utuu hin ta'in kitaabooti sun kan

qabatan qabiyyeedha. Macaafonni Qulqulluuni Waaqayyo biraa umrii hundumaatii fi aadaaf kan ta'u keessumatti immoo namni qabeenya isaa fi humna isaa godhachuu kan qabu dha.

V. YERICHA

- A. Raajiin kunni waggaa 750 waggaa kudhan duraa yookaan booda akka raawwatame dubbachuuf wal bira qabuudhaaf salphaadha.
- B. Kan jalqabaa luqiisii dheeraa fi ibsa Macaafa Kakuu Moofaa kamiin iyyuu yeroo sanaaf baay'ee ifaadha.
  - 1. Oziyaan yeroo mo'ee Dhaloota Kiristoos dura naannoo 783-742 irraatti (Bright)
  - 2. Iyyurbi'aam yeroo mo'ee Dhaloota Kiristoos dura naannoo 786-746 irraatti (Bright)
  - 3. Yeroo raafama lafaa kan barreeffamee beekuuf kan dandeesisuu ta'uun isaa yaalameera (1:1,8;8,9:1,5 Zak. 14:5). Josefas dhugaa kana 2Sen. 26:16-21 irra kan jiru Oziyaan yeroo aarsaa dhiyeessuu wajjin walqabsiisa. Qorannoon Arkiyooloojji adeemsifamen bara 760 naannichatti in mulifamuu (Yadin 1964).
- C. 5:8 fi 8:9 irratti agagamuun aduu mul'ateera. Akkam yoo ta'ellee Dhaloota Kiristoos dura Guraandhala 9 784 guutama guututti agugamuun aduu yoo jiraates kun Dhaloota Kiristoos dura Waxabajji 15/763 galmee warra Asoor irratti kan ibsame agugaan aduu wal fakkaata ta'uun isaa hin oolu.
- D. Amos Amasiyaas irraa (Bulchiinsa Iyoorbi'aam jala yeroo turte Lubaa Beetelem kan ture) kan jedhu wajjin wal dhiite. Kunnis yeroo barreeffame in mul'isa.

VI. YOOMMESSA SEENICHAA

- A. Keeyata fakkii Macaafa Qulqulluutiin kan argamu
  - 1. 2Mot 14:3-17:6
  - 2. 2Sen 25-28
  - 3. Hose'aa
  - 4. Isa
  - 5. Miikiyaas
- B. Saba Waaqayyo giddutti waaqa tolfamaa waaqessun guduunfa haala salphaadhaan Heese keessatti ilaalun in danda'ama.
  - 1. 2-16 "Deebite Ba'aalii koo jettee naa hin waamtu"
  - 2. 4:12-13 "Ijoolleen dubaraa keessan in sagaagilu"
  - 3. 4:17 "Efireem waaqat olfamaa wajjiin wali gale; hin dhiise"
  - 4. 13:2 "Namooti dibijicha haa dhungatan"
- C. Yoommessa hawaasa
  - 1. Yerichii Isiraa'eli fi Yihudaadhaaf sorooma dinaagdee fi humna waraana babalisku yeroo turedha. Haa ta'uu malee garu sooromni kun bu'an isaa kutaa badhaadhe qofaaf ture. Hiyeesaa fi kutaa giddu galleessi miidhaadhaa fi gadi qabamuu turan haali wali gala isaa "horiidhaa fi shuguxiin" waaqa tolfamaa dabalataa in fakkaatu turan.
  - 2. Kan lamaan isaani kan Isiraa'eli fi haawasi Yihudoota tasgabii fi qabeenyaa ka'umsa wantoota adda adda wajjin wal qabata.
    - a. Kaabati kan Iyoori'aam kan yeroo dheeraa fi kan irraa hafe muudama akkasumas kibbatti kan Uzzihaa (783-742).
    - b. Kan Gibxii fi kan Messopotamiyaa kan yeroo kan ta'e mucucaachuu
    - c. Dhaloota Kiriistoos dura 805 Soriyaatti mo'amuu warra Siriyaa
    - d. Israa'eli fi Yihudaa giduutti walitti bu'iinsi ka'u isaa
    - e. Hammamille yoo ta'e kutaan warra soreessa bittimsuu yoo qabaateyyu lafa Filsxeem karaa kaaba gara kibbaatti geggeeffamaa kan ture gabarsisuu fi saamicha guddina qabeenya isaaniitiif sababa ture.
  - 3. Iyooriyaamitti muudamalamaffaayeroo turee "kan Samariyaa Ostiraakaa" bara Soloommitti akka ture bulchiinsaa dhaabaa akka ture akka ture agarsiisa. Kunnis nuuf gochuu kan inni danda'uu warra qabaniin fi warra hin qabne gidduttii qaawwa jiruudha.

4. Amanamuu dadhabuu warra durreessaa “kan uummaticha firdii qajeela raajji” kan jedhamu Amos keessatti ifatti argameera. Kanaan wal qabatee lamaan isaani Isira’eeli fi Yihudaatti kan barratame qaami firdii kennu waliin dha’uu isaatii fi kan wal rukkute dhiibbaa daldalaa rukkutu agarsiisu kan danda’an fakkeenyoota lamaani dha.

D. Yoommessa amantii

1. Yeroon isa sochi amanta soba ta’e kan itti mulatu ture. Haa ta’uu malee xinnoos ta’u amantiin dhugaas tureera. Kan babalataa dhufee seera waaqefana hormoota amantii Isiraa’el keessa gale ture. Uummati ishee kan wali galan waaqa tolfama waaqefatu turan. Haa ta’u malee YHWH jedhani waamaniiru. Sabni Waaqayyo gara siyaasaatti shaakala jal’chuu warra amanta hin qabneen waaqefannaa fi shakaloota keessa akka galan godhamaniiru.
2. waaqi tolfamaan Isira’eel waaqeffanaan isa dabalun isaa mototaa isaa 2 17:7-18 irratti ibsameera.
  - a. Lakk. 8 shakaala waaqefannaa hormoota kan hordofeedha.
    - (1) Waaqefannaa sorooma
      - (a) Bakkoota ol ka’aa lakk.9,10:11
      - (b) Siida amanti (Baa’al) lakk.10,16
      - (c) Ashiriin (Ashirin) lakk. 16 isaan mallattoo mukaa yemmuu ta’an kan isaan bakka bu’an kan Baa’al bulchiinsa dubartii ture. Mukoota jal’aadhaa fi yookaan kan dhabbaatani jireenyatti turan mukoota turan.
    - (2) Hooda lakk. 17 kunni bal’innani LEV 19-20 fi Deut 18 irratti ibsameera.
  - b. Lakk. 16, YHWH bakka bu’uudhaan Daani fi Beetelitti Iyooribi’aami 2:- kan isaan kaa’ani fakki gafaarsa warqee irraa waaqessuu itti fufani turani. (1Mot 12:28-29)
  - c. Lakk. 16 kan warra Babiloon waaqa tolfamaUmain waaqessu turan. Aduu, ji’a, urjootaa fi maqaa kan qaban urjoota.
  - d. Lakk.18 kan warra Finooshiyaa kan sorooma waaqa tolfamaa abidda Molech in waaqessu turan (Lev 18:21,20:2-5)
3. Ba’aalooti (W. F. Albright’s *Archaeology and the Religion of Israel*, fuula 82)
  - a. Burqaa gaariin keenya “Ba’al Epic of Ugarit” dha.
    - (1) Ba’aal yeroo isaa eege kan ka’uufi kan du’uu waaqa tolfamaa akka ta’e argisiisa. Du’aani erga mo’amanii boodde warra du’an itti makamaniiru. Hundumtuu lafa irraa jireenya qabu dhaabeera. Haa ta’u malee kan dubartittiidhaan gargaarsa waaqa tolfama soba du’aa ka’uudhaan gannaa tokkoon tokkoon du’a in mo’atu turan. Fakkeessudhaani kan waaqeffamu soban kan waaqefamuu waaqa soorama ture.
    - (2) Hadada jechuudhaniis in beekama ture .
  - b. Eel kan uummata waaqa horma isicha guddaa waaqa soba yemmuu ta’u, haa ta’u malee kan Ba’aal beekamtummaa bakka isa fudhateera.
  - c. Isiraa’el ilma mooti Xaa’eer kan isaan qaban Jaazibeel Iraan irraa dhiibbaa Ba’alism irratti godhama ture. Yexibeel Omiri mucaan isaa Hahabiin kan ishee fillate ture.
  - d. Isiraa’el keessatti Baa’al naannoo sanatti bakka olka’aa irratti in waaqqefama ture. Ba’alis bakka olka’a irratti kan jiru dhagaa bakka bu’e in argama ture. Ashaara haadha mana isaa yeroo taatuu kan isheen bakka buutus muka jireenya bakka bu’uudhaan muka irraa kan hojeetame fakkiidha.
4. Baayina kan qaban gosii waaqeffanaan waaqa tolfamaa fi burqaa isaani ibsameera.
  - a. YHWH waaqessuuf Beeteli fi Daan Iyoribiyaam lammaan kan inni hidhe gafarsii warqe
  - b. Naannichatti bakkooti olka’oon kan Iraan waaqolli tolfamaa sorooma fi waaqa tolfamaa waaqessu.
  - c. Yeroo sanatti siyaasicha keessa kan ture walitti dhufeenya waaqefannaa waaqa tolfamaa cimaa.

E. Kaaba keessatti kan siyaasaa yoomii fi eessa

1. Iyoorobiyaam isaa 2 kan Israa’el isa dhuma mooti cimaa ture. Yihudaati hiddi dhaloota isaa 4 kan turee fi dhuma irratti akka inni hin mudaamne kan murta’ee ture (Mootota isaa 2 10:30) siyaasan kan milka’ee fi yeroo dheeraadhaaf kan mo’e ture (756-746 tti Dhaloota Kiriistoos dura).
2. Iyooribi’aam du’a lammaa booda waggaa 25 keessatti mooti ja’a turan.
  - a. Zak (2Mot 15:8-12) ji’a ja’a qofa erga mo’ee booda ajjeefame
  - b. Shaalom (2Mot 15:13-15) ji’a tokko qofa erga mo’ee booda ajjeeffame

- c. Manahiim (2Mot 15:16-22) waggaa kudhaniif mo'ee turee haa ta'u malee baasi gibiraa cimaa baaseera.
  - d. Rikaahiim (2Mot 15:23-26) waggaa lamaaf erga mo'ee booda ajjeefameera.
  - e. Pekaa (2Mot 15:27-31) wagga shan erga mo'ee boode ajjeefameera. Magaala Asoor baay'ee harkaa baafateera.
  - f. Hose'aa (2Mot 15:3,17:1-6) waggaa sagaliif erga mo'ee booda Samariyaan yeroo kuftuutti Asooriin 722 tti biyyicha ari'ameera.
3. Jaarra 18tti Filisxeemiin kan xuqee Asoorii fi loltoota Babiloon guduunfa kan ibsan.
- a. Afranuu kan jaarra 18 raajonni Asooritti kan Tigiris Ifiraaxis bittaa yeroo ka'etti in socho'uu turan. Israa'elin kan ilaalate Waaqayyo mooti hamaa saba isaa irratti akka faradan gochuu in danda'a ture. (Syro-Ephramatic League) jedhamee kan waamamu kan Tiraan Joordaan siyaasi isaa fi humni warraana isa firooma hundessuudhaan kan ta'e ture. (735 Dhaloota Kiriistoos fuula dura). Soriyaa fi Israa'el Asoor irratti ka'uudhaaf Yihudaa dirqisiisuudhaaf yaalani turan. Haa ta'uu malee faalla isa mootiin Yihudaa kan ture xalayaa gargaarsa gaafatu Asooriif ergeera. Bittaa babalisuudhaaf fedhii guddaa qaba tureTelgeltelfelsor (III) (745-727 Daloota Kiristoos Dura), rakkina humna warannaa isaatiif deebii kennudhaaf Soriyaa weerare. Xinnoo turee Israa'el keessatti bakka bu'a Asoor kan ture Hose'an (732-722 Daloota Kiristoos Dura), motumaan Gibxiin of irraa ittisudhaan fincille. Shalmaneser 5ffn (727-722 Daloota Kiristoos Dura) yeroo shanaaf ammas Israa'elin qabate. Israa'eli to'annaa isaa jal'aa utuu in ooliniif du'e. Haa ta'uu malee duuka bu'ooti isaa kan turan Sargon 2ffaan Dhaloota Kiriistoos fuula duraa 722 -705 magaalaa guddoo Israa'el Samariyaa qabate. Yeroo kanatti Asoor 27,000 ol kan ta'an Israa'eloota gara iddoo turanitti deebisteetti sababi isaa Tigilaat Alaasar kanaan dura Dhaloota Kiristos dura 732 kumaan kan lakkaa'an baste turte.
  - b. Akahaziiz (Dhaloota Kiristos dura 735-715) erga du'ee booda Dhaloota Kiristos dura 735-715) Asoor irratti kan biraan kan Tiraansa jaardaan biyyooti fi kan Gibxii humna warannaa wali wajjin hunda'ee ture. kunnis "Fincila Ashadood" jedhama ture. Ashoor yeroo qabamteetti baayeen magalootti Yihudoota diigamani turan. Jalqaba Hezekia hidhata wali wajjin kana deggere ture, booda irra garuu deggersa gocha ture addaan kuteera.
  - c. Ta'us garuu ammas kan Asoor mooti cimaa Saargoon lamaa Dhaloota Kiristoos dura 705 du'a isaa duukaa bittaa Asoor hidhata bitta finciltoota biratiin yaalame ture. Isqiyaas fincila kana giddutti Seenakreb Dhaloota Kiriistoos dura (waggaa 705-681) Filisxeemoota cimsanii qabachuudhaan magaalaa Yerusaalemitti dhiyaatani buufatani turan. (Motoota 2 18-19, Isa 36-39). Haa ta'uu malee loltoonni Seenakireebi dinqii Waaqayyotiin rukkutamaniiru. Seenakireeb yeroo ammamiif Filisxeemiin akka rukkute beektoota giddutti gaaffiin murta'ee jira (fakkeenyaaf Yohaniis Birahiti isaa tokkoo kan rukkutee fi tarii ta'uu kan qabuu tokkon 688 Dhaloota Kiriistoos fuula dura fuula 270). Isqiyaas warri Asoori humnaan qabachuu isaani irraa fayyee ture. Garuu qabeenyaan Yihudaa warra Babiloonitti argisiisusaatin oftullummaa irraa kan ka'ee Isa kufaati Yihudaa agarsise (39:1-8). 587-586 Yerusaalem Nabukadinastoori irratti kufteetti.
  - d. Dabalataniis Isa saba Waaqayyoo Qiirros lammaa jalatti akka gurma'aan raajee ture. Faariisi fi Meedoon bitaa (41:2-4, 44:28, 45:1, 56:11). 612 tti Naannawween kufte Babilooniin, haa ta'uu malee magaalaa Babiloon 539tti waranni Qiirros harkatti kufteetti. Qiirros 5:38tti Yihudoota dabalatee hundumtuu biyyaa isaanitti kan hari'aman gara biyya isaanitti akka deebi'an ajaja baase. Dabalataniis baay'inaa qabeenya isa mana qulqulluma biyyatti deebi'ee ijaaruudhaaf kan dandeesuu gargaarsa horii godheera.

VII. KUTAA OGBRRICHAA

- A. Saba irratti kan godhame:- 1:1-2:3 (tarii 2:16)
  1. Soriyaa (Damaasqoo), 1:3-5
  2. Filisxeem (Gaazaa) 1:6-8
  3. Foneeshiyaa (Gaaza), 1:9-10
  4. Edoom, 1:11-12

5. Amoon 1:13-15
  6. Mo'aab 2:1-3
- B. Saba Waaqayyo irratti komii adda 2:4, 6:14
1. Yihuuda 2:4-5
  2. Israa'eel 2:6, 14(Israa'eel irratti)
- C. Mul'ata murtii 7:1-9:10
1. Gurmuu Haawanisaa 7:1-3
  2. Abidda 7:4-6
  3. Sararaa jal'aa 7:7-17
  4. Ija gannaa 8:1-14
  5. Bakka qulqulluu gadi deebisu 9:1-10
- D. Abdin Masihichaa 9:11-15

Beektoonni tokko tokkoo akka gorsanitti kunni sababiwwaan qindeefama haala barreeffamaati malee seena duraa booda qindeefama qabate miti. Amos kan lalabee kan yeroo gabaabatti. Qabiyyeen isaa kan isaati, haa ta'uu malee qindoomi isaa raajii Amos galmeesse kan qabe barreessaa tokko ta'u danda'a.

VIII. DHUGAA ISA BUU'UURA

- A. Fincilli dheekamsa Waaqayyoo Israa'eel irraa (in arge olaa Israa'eel) seera Musee irra daddarbuu wajjiin wal fakkeessa. Nuyii itti gaafatamummaa wali wajjinii fi amanti dhuunfaa gidduttii kan jiru firooma beeku qabna. Nuyii Israa'el akka goote kan uummataa kan ta'e cubbuu sobaa ta'us garuu sammuu keenya keessa seera lamaa ta'utu jiraata.
1. Bilisa kan ta'ee kan dhuunfaa jireenya keenyaa fi amanti keenya
  2. Jireenya hawaasumma kan wali wajjiin.
- Amos akkuma labse, Israa'el firdii Waaqayyoo biyyoota ollaa ishee marsan (fi diina aadaa) irratti dhufutti gammaduu qabdi.
- Murtii murta'eetti gamaduu qabu. Sabni Israa'el kan Daawiit Yesusiin qaama bittaa kami akka turan seera Musee fi Waaqa Israa'el beeku qabu. Sabni Israa'el Amos murti Waaqayyoo dorgomaa ishee Yihuuda irratti fiduun akkasumas gammaduu qabu. Haa ta'uu malee Amos isaan gosa kaaba irratti gara cubbuu turetti yeroo isaa eegatee yeroo deebi'uu simanaan miiraan ta'e akkuma sanaan dhaabate.
- B. Kan Waaqayyoo biyyaa lafa hundumaa irratti mo'uu isaa Israa'eli ala kan ture sabni firdii kan kennuu Yaahiwwee kan birraa irraa ture. Kunni Israa'eliif kan Waaqayyoo tokkumaa hundee ragaatti. Ibsa dabalataa (*Encyclopedia Judaica* maxansaa lammaa fuula 889) uumamaa isaatiif uumamaa to'achuu isaatiin Yaahiwwee dha wajjiinin kan walitti dhufuu baay'een barreeffama fuula baay'eetu jiru. Zekaariyaas 4:13, 5:8-9, 8:8, 9:5-6) Kunnis Waaqayyoo jecha waaqeffannaa in uuma. Kitaabi kunUmaakka ibsa Waaqayyootti ilaala. (Jechuun raafama lafaatiif agugamuu aduu fi Kes 27-29 akka ibsutti).
- C. Amos 2:9-12 Waaqayyoo Israa'el irratti firdii inni godhe Taaki keessatti geggesummaa Waaqayyoo kan agarsiisu ta'e argamu qaba. Waaqayyoo Israa'eliin filaachuu fi haraara gochuu firdii Waaqayyoo tarkaanfi isa ulfaata yeroo jalqabudha. Baay'een kan itti kennamee baay'etuu irraa eegama (Ibsa Luk 12:48) kan nyaatu yaadachu qaba.
- D. Boqonnaa shani amanti fi jireenya kan wal qabatee kan gargar hin bane ta'uu isaani in ibsa. Amos soreessi hiyeessa irratti saamichi isaan godhan sabichaaf labsa.
- E. Israa'el dogogoran kan itti amanataa ture.
1. Amanti isheetiin 4:4-5, 5:21-23
  2. Sooroma dinagdee 6:1
  3. Humna waraana ishe 2:14-16, 6:16, 13
- F. Akkam yoo ta'e illee Israa'el amanti sobaa keessa yoo jiraate ta'uyyuu karoora Waaqayyoo keessa abdin jira kunnis kan Waaqayyoo Masihii dha. 9:8-15

AMOS 1

HIKAA HAARAA KEEYYATAAN HIRUU IRRATTI HUNDAA'E

NKJV	NRSV	TEV	NJB
Seensa 1:1-2	Gara oliitti kan Barreeffamamu 1:1 Ragaa himataa Biyyoota ollootaa, Israa'eelii fi Yihudaa (1:2-2:16)	Firdii Waaqayyo Oolloota Israa'eel Irratti (1:1-2:5) 1:1-2	Baafata 1:1 Seensa
Firdii Saboota Irratti	1:2		1:2
1:3-5			Firdii Waaqayyoo Israa'eelii fi Saboota Ollaa ishee irrtti (1:3-2:16) Damaasqoo 1:3-5
1:6-8			Gaazaa fi Filisx'eem 1:6-8 Xiroosii fi Filisx'eem 1:9-10
1:9-10	1:3-5	Sooriyaa 1:3-5	Eedoom
1:11-12	1:6-8	Filisxi'eem 1:6-8	1:11-12 Amoon
1:13-14	1:9-10	Xiirroos 1:9-10	1:13-14
	1:11-12	Edoom 1:11-12	
	1:13-14	Amoon 1:13-14	

DUBBISA MARSAA sadaffaa (fuula vii irraa)

SADARKAA KEYYATAATTI YAADA BARREESSICHAA ISA JALQABARRA HORDOFUU

Kun qaleelfama qo'annaa Macaafa Qulqulluuti, kana jechuun namni tokko Macaafa Qulqulluudhaaf hiikaa mataa ofii laachuudanda'a. Tokkoon okkoon keenya akka nuuf ifeetti adeemuu qabna. Ati, Macaafni Qulqulluun, akkasumas hafurrii qulqulluun hiikaa laachuu keessatti qooda isa jalqabarra qabdu. Kanas yaada nama biraaf dhiisuun sirra hin jiru.

Boqonnicha al tokkotti dubbisi. Gulummoowwan adda baafadhu. Hirama gulumoowwan keetii hiikaawwan haaraa shananiin madaali. Keeyyataan himuu dirqama miti, garuu yaada barreessichaa isa jalqabarra hordofuudhaaf furtoodha, kun immoo gidduu galeessa hiikichaati. Tokkoon tokkoon keeyyataa Gulummo tokko qofa qaba.

Keeyyata duraa

*Kaka'umsa dhabuyyuu, qoqqooddaan keeyyataanii yaada barreessaa jalqabaa hubachuuf furtoota cimaadha. Tokkoon tokkoon jijjiirraawwan ammayyaas keeyyata qoqqoodamee fi kan cuunfameqabu. Keeyyanni kamiyyuu immoo bakka adda ba'ee jirutti mata duree ijoo, dhugaa fi yaada ijoo tokkoqaba. Tokkoon tokkoon sararaas bakka adda ba'anii jiranitti mata duree sanacalaqqisiisu. Akkuma barreeffama kana dubbisteen jijjiirraa isa kamtu akka hubannoo, dhimmaa fi qoqqooddaa sararaaf ga'umsa siif ta'u of gaafadhu.

Boqonnaa kamiyyuu keessatti dursa Macaafa Qulqulluu dubbisuu fi dhimma isaa adda baasuuf yaaluu qabna. Itti fufnees, hubannoo keenya hiika ammayyaa waliin wal cinaa qabnee madaaluu qabna. Yeroo miira barreessaa jalqabaa hubannoo qofa sabqora (logic) isaa fi haala inni ittiin dhiyeesse ilaaluun Macaafa Qulqulluu dhugaan kan hubachuu dandeenyudha. Barreessaa jalqabaa qofaatu kaka'umsa uumuuf ga'aadha malee Dubbistoonni Macaafa Qulqulluu, barootaa fi jireenya isaanii keessatti dhugaa eerame hojjiirra oolchuuf itti gaafatamummaa qabu.

Hub: Jechoonni teeknikaawaa fi gabaajeewwan hundi guutummaa guutuutti miiltoota (Appendices) tokko, lammaffaafisadaffaakeessatti ibsamaniiru.

1. Keeyyata tokkoo
2. Keeyyata lamma
3. Keeyyata sada
4. kkk

SEERA GALUMSAA

- A. Boqonnoti jalqabaa fi kanlammaffaacubbuu saba Isra'el ifatti ibsu. (2:6-12) lakkoofsoni jalqaba lamaan yaada Macaaficha isa ijoodha. Kan saba Israa'el (jechuun gosa warra kaaba kurnaan) Yaahiweedha wajjiin kan qaban walitti dhuufeenyi adda hamoota isaan godheera. (Luk 12:48). Isaan saba kakuu waan turaniif hojii kakuu qabu turan.
- A. Amos lalaba isa kan inni jalqabu firdii diina saba Israa'el irratti faradamee irrattidha.
  1. Saboota naannoo sana jiran
    - a. Amantii kan hin qabne
    - b. Yihudoota wajjiin walitti dhuufenya kan qaban (Eedoom Eessa'uu dhaan, Mo'aab Looxi in)
  2. Firoota ishee, Yihudaa

QO'ANNOO JECHAA FI GAALEE

Amos 1:1-2

¹ kun dubbii Amos, inni warra mandara Teqo'aa keessatti hoolota horsiisan keessaa tokko ture dubbatee dha; inni bara biyyi Yihudootaa iddoo lamatti hiramee, Uziyaan biyya Yiyudaatti, waa'ee Israa'elitti mootota turanitti, waa'ee Israa'eliif waan itti mul'ate dubbate; kun immoo raafamuu lafaa isa beekamaa sana dura waggaa lama ture*. ² Inni, "Waaqayyo tulluu Xiyoona irraa in qaqqawweessa'a, Yerusaleem keessaas sagalee isaa in dhageessisa; kaloon warra tiksituu in goga, gubbee tulluu Qarmelos irraas margi in coollaga" jedhee dubbate*.

1.1 "Amos" kanaaf yeroo baay'ee hiikamaqaa ijaan hin argamnef seensa dubbissi.

■ "Tiksitoota" sagaleen kun Kakuu Moofaa keessatti yeroo tokko qofa tiksee hoolota jedhamee barreeffameera. Kan isaan gargaraman Mootii Masiha-Mo'aabitif. (2 Motoota 3:4) Hojiin Isa saawwan wajjin wal qabata (BDB 667, KB 720). kan inni agarsiisuu kan hoolota abbumma adaati (BDB 838, 7:15). Amos (1) Aadaa Yihudoota duuka kan bu'uuf horsisaa hoolota akka daldaalatti hojeecha ture. (Qayyabanna maacafa qulqulluu Yihudoota fuula 1177). (2) Dabalataniis namni kun tiksee hiyeessaa fi qotee bulaa horsisee bulu ture.

Dubbifama hundee jechaa Ibirootaa (mqd KB 719-720) hiika baay'ee qaba.

- 1) Rukkutuu yookaan loluu, huruu
- 2) Qulleessu, ifa kennu (Arabin “bilisaa baasu”, “oolchu”)
- 3) Hiyyeessa (homaa kan hin qabne) kan ta'e hoola
- 4) Horii (santima muraasa)
- 5) Taayita, taayitaolaana

Galumsi murteessaadha. Jechaaf hiika kan kennuu galumsa qofadha. Hiiki walitti dhufuu yookiin jechi kan barbaachisuu darbee darbeetti. Macaafa Amos keessatti Waaqayyoo utuu isa hin waamiin dura Amos hojii inni hojichaa turee kan ibsan jechootni baay'een jiru.

- 1) Ndq, 1:1
- 2) Bqr, 7:14
- 3) S'n, 7:15

■ **“Qeequhee”** (BDB 1075) hiikii jechicha godoo dhaabudha (Uma 31:25, Ermiiyaas 6:3) yookiin fiingee hafuufuu (Izra 7:14) jechuu dha. Teko'aan Magaala Yihuuda keessa kan jirtuu bosonaa dha. Karaa kibbaattin Beetelem fageenya maayli 5 irratti argama. Kanaaf baay'een geggeesitoota kan Waaqayyoo warri ta'an akkamitti horsisa horii jecha dhokkata akka dhufaan nama hin aja'ibsiisu!

■ **“Jechii inni arge kana”** kan jechicha hiikni ifaan “Kan arge” jechu dha. (BDB 302, KB 301). Jechicha dhaabatatti kan inni fayyaduu akka gammachisaati (akka gammachiisu) abjudha (Lak24:4, ,16, Isa 1:1-2 : 1, 13, Izra 12:27;13:16, Miikiyaas 1:1, Ibiroota1:1). Sagaleen kun raajicha fayyaduuf kan dhufan sagalee sadii keessaa isa tokkoodha. (Jechuun “kan agarsiisu” fakkeenyaaf Amos 7:12, 2 Samuu'eel 24:11, 2 Motoota 17:13 ,1 Sen 21:9, 2Sen 9:29, 12:15, 19:2, 29:25-29,33:19, Isa 29:10, 25, 30:10).

Shakkii malee lakk.1 kan inni ibsu “jechaa fi abjuu” lakk.1-6 fi 7-9 irratti kan ibsaman lamaan yaada gosa adda addaa kan ta'an in ibsu. Kun ta'uu in danda'aa garuu shakkii malee irraa kan fagaateedha.

■ **“Bara Ozi'aa mooti Yihudaa”** Ozi'a Dhaloota Kiriistoos fuula dura bara 783-748. Yihuuda irratti kan mo'ee mootii gaarii ture. (yeroo sirritti ibsa dubbisi) waa'ee mootii Yihuuda kan ibsamee hundumtuu Yerusaaletti macaafa raajichaa barnoota qulqulluu kallatti agarsiisa. Raajoonni yeroo hundumaa 9:22 Dhaloota Kiriistoos dura gosoota turan gargar ba'umaa ni mormu (macaafa motoota isa dura 12:16-20, 2Sen 2: 10).

■ **“Kan Yerobi'aam bara mooti Israa'el”** kun kurnan gosoota warra gara kaaba irratti Dhaloota Kiriistos dura bara 786-746 tti kan mo'e kan Yerobi'aam isa lammaa argisiisa (BDB 914) (Baroota adda addaa ta'an baay'ee yookan yeroowwan waan jiraniif ibsa ilaala). Inni baay'ee kan milka'eef mooti bu'a qabeessa ture. Yeroo kanatti Yihudaa fi Israa'el eebba danuu qabu tura sababi isaa Asoori kan aadaan diina isaani kaaba Soriyaa waraantee waan turteefiidha. Dabalataan Asoorii fi Gibxii yeroo kanatti bittaa isaani babal'isa hin ture.

■ **“Sochiin lafaa osoo hin dhufiin dura waggaa lamaa”** kun sochi lafaa cima ta'u qaba. Sababi isa Zak. 14:5 irratti waggaa tokkoo booda waan ibsameef. Tarii 8 fi 9:1 irrattis kan dubbatame ta'u danda'a. Yoosefis (Antiq 9.225) akka jiru kunnis Ozi'aan aarsa dhiyeesu isaa cubbuu wajjin wal qabata (Macaafa seena isa 2 26:16-21). Kunni (1) Amosi bara raajummaa isaa siritti ibsamuudhaaf kan yaalamu dubbi seena (ibsa) (Amos 1:1 macaafa Kakuu Moofaa kamiin iyyuu keessatti yeroo isicha guddaa yaalii ibsuu) yookaan (Ergaa firdii Amos yaada isaa guddaa karaa kakaasudha.)

1:2 kunni macaafa Amos kan inni jalqabuu kutaa walaloo isa jalqabaati, guduunfa macaafichaatis.

Mata duree adda :- Seer-lugaa walaloo Ibiroota

I. SEENSA

- A. Kan akkasi seer-lugaa barreeffamaa kan Kakuu Moofaa tokkoosadaffaaqabata. Keessumati raajoota keessatti kan baratameef Kan Ibiroota madaali kutaa barreeffamaati.(Ageedhaa fi Miikiyaasin ala hundumtuu walaloo qabu).
- B. Afaan Ingili seer-lugaa walaloo addaati. Afaan Ingili seer-lugaa walaloo kan dhufee Girikii dhaa fi Laatini seer-lugaa walaloo kan dhufee sagalee agarsiisa. Afaan Ingili Seer-lugaa walaloo Kana'anoota

wajjin walitti dhiyaata. Jalqabumaatti yaada irratti hunda'ee madaalii isaa kan eegefi cinaan tarree kan deemuudha.

- C. Kaaba Israa'elitti Ugaaritti (Raas Shaamiraa) kan godhamee haftee qaama qayyabanna ogeeyyoollii Kakuu Moofaa seer-lugaa walaloo hubannoo akka argatan isaan gargaarera.

II. AMALA SEER LUGA WALALOO WALII GALAA

- A. Baay'ee kan eegateedha (cimsee kan jiruudha)
B. Dhugaan, miiraa fi barsiifata qooqa fakkeenyaatiin ibsuuf yaala .
C. Dursuudhaan barreeffamaan kan dhiyaatu malee afaaniin kan dhiyaatu miti. Baay'ee kan qindaa'edha. Qinda'ummi kun kan inni ibsamee:-
1. Tarree madaali isaa eegate
2. Tapha jechaan
3. Tapha qooqaan

III. QINDAA'INA (R. K. Harrison, *Introduction to the Old Testament*, fuula. 965-975)

- A. Kan Macaafa Qulqulluu amala seer-lugaa walaaloo madaali isaa akka eegetti tarre godhe *Lectures on the Sacred Poetry of the Hebrews* (1753), kan jedhamee macaaficha keessatti yeroo jalqabaatiif kan ibsaame Phaaphaas Robert Lowizi dha. Baay'een isaanii kan ammayya seer-luga walaloo tarreewwan walaloo argisiisuudhaaf kan sirratanidha.

1. Wal fakkaataa tarreewwaan yaada tokkoo jecha adda addaatiin ibsu
    - a. Far 3:1,49:1, 83:14, 103:13
    - b. Macaafa fakkeenya 19:5, 20:1
    - c. Isaayas 1:3, 10
    - d. Amos 5:24,8:10
  2. Faalleessuudhaan tarreewwaanichi yaada wal faalleessu karaa faallaadhaan ibsa.
    - a. Far 1:6, 90:6
    - b. Fakkeenya 1:29, 10:1, 12, 15:1, 19:4
  3. Nam-tolchee kan itti fufaani jiran tarreewwaan lamaa fi sadii yaada isaa in hubatu Far 1:1-2, 19:7-9, 29:1-2
  4. Kiyaaizimiki- ergaa gadi gara olittii fi oli gara gaditti duraa duuba kan ibsu yaada seer-luga walalootti. Xuqaa guddaan kan argamuu akkina yaada gidduudha.
- B. Charles A. Bribgs *General Introduction to the Study of Holy Scripture* (1899),kan jedhamee macaaficha keessatti kan itti fufuu kan Israa'el seer-luga walaloo tarreeffama sadarkaa baaseera.
1. Mallattoowwaan:- Gaalee ifaa tokkoo fi isaa lamaa jechaa dhokaata kan ta'ee Far 42:1, 103:3.
  2. Sadarkaa haala qilleensa kan fakkaatu:- Dhugaa jal'aa gara irratti duraa duuban haala ta'en kan ibsu Far 19:7-14, 29:1-2, 103:20-22
  3. Kan gaalewwaani (yeroo baay'ee yoo xinnaate afur) ijaarsa keessa tarree irraa 1-4 fi 2-3 kan wal qaban. Far 8-10
- C. G.B.Gray, *The Forms of Hebrew Poetry* (1915), kiitaba jedhamuu keessatti madaali isaani kan eegan yaada gaalewwani babal'isaniiru.
1. Raawwatee madaalli-bakka kamitiyyuu tarreen jalqabaa keessatti jechi jiru yeroo dabalammuu yookaan tarreelammaffaakeessatti jecha jiruu wajjiin yeroo wal madaalu. Far 83:17 fi Isa 1:3
  2. Kan in guutamne madaalli gaalee dheerina wal fakkaatu utuu qabaatin yeroo hafu. Faarsa Daawiit 59:16,75:6
- D. Yeroo ammaa Kiyaaizimiik kan jedhamuu seer-luga walaloo Ibiroota haala qinda'uma hubannoo guddaachaa dhuufeera. Kiyaaizimiik yeroo baay'ee kan inni cinaan argisisee tarreen (toroowwanidha) isaan tarreewwaan (a,b,b,a; a,b,c,b,a) uumamuuni yeroo baay'ee tarree isa gidduu galleessa irratti xiyaafata.
- E. Seer-luga walaloo warra bahaa utuu hin ta'in walumaa galatti seer-luga walaloo keessatti kan jiran gosoota wal fakkina qooqa
1. Tapha qubee irratti (Akrostic) Far 9:34, 37, 119, Fakkeenya 31:10, Faaruu Er 1-4 .
  2. Tapha dubbachiiftu irratti (Alteration) Far 6:8,27,7, 122:6, Isa 1:18-26
  3. Tapha dubbifamaa irratti (Asonance) Uma 16:7, Bau 14:14, Hiz 27:27.

4. Qooqaa walfakkaatan irra deddeebi qabaniifi hiika adda addaa qaban irratti tapha godhamu.
  5. Yeroo dubbifaman sagallee kan fakkaatan kan uuman tapha jecha
  6. Jalqaba adda ta'ee fi xumura (inclusive)
- F. Kakuu Moofaa keessatti gosoota seer-luga walaloo baayeetu jiru. Muraasi isaani mata duree walaloo wajjiin yeroo wal qabatan murasii isaani immoo boca walalichaa wajjin wal qabatu.
1. Kaayyoo Fara- Lak 21:17-18
  2. Fara hojii (Aboota firdii 9:27 irratti kan dubatame garu kan in barreeffamne Isa 16:10, Irmiyaas 25:30, 48:33
  3. Walaloo jajanna Lak21:27-30, Isa 23:17,
  4. Fara dhugaati- miidhaa Isa 5:11-13, Mos 6:4-7 fi fayyadaa Isaayas 22:13
  5. Fara jaalalaa –kan farfanawwaan Far, Hiphoo ga'ila-Abboota firdii 14:10-18,Fara cidhaa-Fara Daawit 45
  6. Fara gaddaa- (2Sam 1:17 fi 2Sen 25 irratti kan dubbatame garu kan hin barreeffamne), 2Sam 3:33, Far 27:28, Er 9:14-22,Hiz 19:1-14, 26:17-18, Namiyaa 3:15-19
  7. Fara waraanaa-Faarsa Daawit4:23-24, Bau 15:1-18,20 ,Lak10:35-36,21:14-15, Isa 10:13, Abbota firdii 5:1-31,11:34, Samuu'eel isaa duraa :18, Isa 47:1-15,37:21
  8. Eebba addaa yookaan eebba geggeesitootaa- Uma49,Lak6:24-26, Seera Kes 32, 2Sam 23:1-7
  9. Barreeffamoota xinqolaa – Bala'aam Lak24:19
  10. Walaloo qulqulluu-Fara Daawit
  11. 11 Acrostic walalowwaan – Faarsa Daawit 9:34,37,119,Fakkeenya 31:10, Faaru Irmiyaas 1-4
  12. Argiman-Seera lakkoofs 21:22-24
  13. Walaloo Silaaq- Isa 14:1-22,47:1-15,Hiz 28:1-28
  14. Walaloo kitaaba kan waraana- Lak21:14-15, Isa 10:12-13, 2Sam 1:18

IV. HIIKUUF QAJEELFAMA SEER LUGA WALALOO IBROTAA

- A. Irra deddeebiin walalichaa toora irratti kan inni qabu tokkoof dhugummaa yaada ilaalu (kunni keeyata keessatti barreeffama jiru fakkaata)
- B. Qooqi fakkeenyawwan adda baasuudhaaf barreeffama seera isa in eegne keessatti ibsu. Barreeffamni akkana kan walitti maxxanedha. Kanaafiis hojii baay'een isa dubbisuu irraa eegama.
- C. Waa'ee dhimma dheera walaloon ibsamee kallattidhaan kan galanni wajjiin wal qabsiisuu (yeroo baa'ee Kiitaabichi guutuuf haala seena isaa wal qabsiisu)
- D. Abboota firdii 4 fi 5 walaloon akkamitti akka seena ibsu ilaaludhaaf in gargaara. Abboota firdii 4 barreeffama seera isaa in eegne yemmuu ta'u Abbooti firdii 5 immoo walaloo dha. (Bau 14 fi 15 wajjiin wal bira qabi)
- E. Cinaan (wal fakkaata,faallaa yookaan nam-tolchee ta'uun isaani) adda baasu yaalu kun baay'ee kan fayyaduudha.

■ **“Waaqayyoosi in aadee”** in aadee jechii jedhuu (BDB 980,KB 1367) akka bakakaa kan jiru sagalee Waaqayyoo ibsuuf kan fayyaadameedha. Iyo 27:3-5, Hirmiyaas 25:30. Kun waa'ee cubbuu isaanitii fi waa'ee Waaqayyoo shakkalaan beekumsa qaban irraa kan ka'e Israa'el irratti murtii dhufee ibsa. (Zak 3:8). Asitti kan isaan ibsan uummatti hundumtuu kan Daawiiti fi kan solomoon sanyii waan ta'aniif waa'ee Waaqayyoo beekumsa xinnii qabu. Kun Iyu'eel 3:16 wajjiin walfakkaata. Aaduun kan leenca haala du'aajechuun yeroo murtoo ibsa. Iyu'eel (3:16,Hose'a 11:10) irratti akka ibsametti Fayinna ibsu danda'a. Galumsa kanaan garuu kan Waaqayyoo murtii ibsa. Tiksiichii Daawit akka dheekama lolaa ta'a dhufe.(Faarsa Daawit 23).Waa'ee Yaahiwwee kana gaditti kan ibsamee MATA DUREE ADDAA ilaali.

MATA DUREE ADDAA: MAQOOTA WAAQAYYOOF

A. *El*

- i. Walii gala jechoota durii hafuuraaf inni jalqabaa hiikaa ta`un dhugummaahinqabu, Yoollee haayyuwwan hedduun akka amananiitti, As dhufa hidda Akkaadiyaaniirraa jechootaa, cimaa ta'uun yookiin “aangowaa ta'un” kan argameedha yoo jedhaniyuu (Uumama 17:1, Lak 23:19, 50:1) Faarsaa

- ii. Kanaa`nonni seera Afaanii isa hangafaa waaqa *El* (Ras Shamra texts)
- iii. Macaafa Qulqulluu keessatti, Iili jechoota kan biroon waliin hin makamu. Isaan walmakoonni kunamala Waaqayoo karaa ittiin ibsan ta`aniiru.
  - a. *l-Elyon* (Waaqa isa guddaafi jiraataa),Uma14:18-22, Kes 32:8, Isa14:14
  - b. *El-Roi* (“Waaqa is na argu” yookiin “ofiisaa kan muullisu Waaqadha”).Uma16:23
  - c. *El-Shaddai* (“Hundumaa isa danda`u” yookiin Waaqa isaa “gonkuma garaa laafuu” yookiin “Waaqa gaarii”dha).Uma17:1, 35:11, 43:14, 49:25, Seera ba`uu 6:3
  - d. *El-Olam* (Waaqa bareedaa),Uma21:33, Jechuun heera hafuuraatiinkan wal qabatu Waaqa Daawitiif abdiif kenne wjjin, 2ffaa Saamu`eel 7:13,16.
  - e. *El-Berit* (“Waaqa kakuu”), Mootota 9:46
- iv. *El* kan walqabatu
  - a. YHWH Faarsaa 85:8, Isaayas 42:5
  - b. *Elohim*Uma43:3, Iyyob 5:8, “An Eliidha”, kan Abboota keessani Eloohiim.
  - c. *Shaddai* Uumama49:25,
  - d. “Hinaafaa” Seera ba`u 34:14 Kes 4:24, 5:9, 6:15,
  - e. “Kan dhiifamaa” Kes4:31, Nahiimiyaa 9:31 “Amanamaa” Kes 7:9, 32:4
  - f. “Isa guddaa sodaachisaa” Kes 7:21, 10:17, Nahiimiya 1:5 9:32, Daani`el 9:4
  - g. “Beekaa” Iffaa Saamu`el 2:3
  - h. “Isa jabaa Iddo Itti baqataa koo” 2ffaa saamu`el 22:33
  - i. “Ijaa kan naaf baasuu” Saamu`el 22:48
  - j. “Isa Qulqulluu” Isa 5:16
  - k. “Isa Jabaa” Isa 10:21
  - l. “Fayyisaa koo” Isa 12:2
  - m. “Isa hangafaa Cimaa” Er 32:18
  - n. “Abbaa Murtii” Er 51:18
- v. Isa olaanaa OT (Biikii(hundumtuu maqaa Waaqayyo isa walmakaa, Iyyaasuu 22:22 kan jiran (*El, Elohim YHWH*, Kan irra deebi`ame

A. *Elyon*

1. Hiikoon isaa inni bu`uuraa “Waaq isajiraataa hunduma gararraa jiru” jiraatu “isa olaanaa” (Uma 40:17; mootota Isa duraa 9:8 Mootota isa Lammaffaa 18:17; Nahiimiyaa 3:25; Ermiyas 20:2; 36:10; Faarsaa 18:13),
2. Maqaa biroon hedduu wajjin galma walfakkaatu maqaan Waaqayyo bu`arraa ooleera.
  - a. *Elohim* -Faarsaa 47:1-2; 73:11; 107:11
  - b. *YHWH* Uma14:22; Iffaa Saamu`el 22 14
  - c. *El-Shaddai* -Faarsaa 91:19
  - d. *El* -seera lakkofsaa 24:16
  - e. *Elah* yeroo hedduu bu`arra kan oole Dani`el 2-6; fi Iziraa 4-7; *illair* waliin kan walsime (Afaan warra Araamootti “Abbaa” Da`ni`el 3:26; 4:2; 5:18;11.
3. Innis yeroo hundumaa kannen Israa`el hintaane bu`arra oolee.
  - a. Melketaadeq, Uma14:18-22;
  - b. Addunyaa dhaan Lak 24:16;
  - c. Musee Kes Moses, 32:8 Waa`e uumamaa kan dubbate
  - d. Wangeelli Luk Kakuu Haaraa keessatti, Oromootaaf kan barreeffame, kan Geikii jechaa waliqixxaataa *Hupsistos* fayyadama, 1:32; 34; 76; 6:35; 8:28 Ergamoota 7:48; 16:17)

B. *Elohim* (heddu), *Eloah* (Baaqqee), Dursee weedduu bu`arra ooledha.

1. Jechi ken Kakuu Moofaadhaan ala hin argamu,
2. Jechi ken kan agarsiisu waaqni Israa`el yookiin yookin waqota Uummataati (Seera ba`u 12:12; 20:3), Kan Abrahaam maatiin gaa`ela dacha kanneen raawwataniidha turan (Iyyaasuu 24:2).
3. Elohiim kan jedhu jechi kanneen biro hafuuraa Hilaawweewwan bu`arra kan oole (Ergamoonni,Hafuura hamaa) akka Kes 32:8 ((LXX), Faarsaa 8:5 Iyyob 1:6; 38:7; Innis namootatti kanneen murteessaan caqasa (seera bahu21:6; Faarsaa 82:6)

4. Macaafa Qulqulluu innijalqabaa maqaa muudamaa maqaa hafuuraattidha. (Uumamaa 1:1). Innis hangUma2:4tti walitti qabaatti hindhiyaatu, Achiis Yaahuwwee waliin walmakaa. Innis bu`uurasaarraa (heera hafuuraa) Waaqayyof kan agarsiisu akka Uumaatti, Akka deggeraatii fi kannaatti. Addunyaa kanarra jireenyatti hamma jirutti. (Faarsaa 104). Innis walfakkaataadha. Eli waliin (seera bahuu 32:15-19). (*elohim*)), Sirrii Faarsaa 53n walfakkaatu (Yaahiwwwee), Maqaan isaa hafuuraa jijjiiramu malee,
5. Yoollee kan lakkofsaa bayyee ta`es kan birootaaf waaqolii bu`arra ooluyyu, jechi kun yeroo heddu kan ibsamu Waaqa Israa`eliidhaaf; Garuu yeroo hedduu maqibsa baaqqee qabaata , Itti fayyadama baramee agersiisuuf.
6. Jechi kun kan argamu Israa`elota kanneen hintaane Afaan Isaaniirratti, Akka hafuuraatti.
  - a. Melka tsaadeq, Uma14:18-22
  - b. Bala`aam Lak 24:2
  - c. Musee, Waa`e sabaa yeroo dubbatu Kes 32:8
7. Waanti hinbaramin kan ta`u maqaa waliigalaa tokkicha Waaqa Israa`eliif, Lakkofsa baayyee ta`uusaati, Yoollee dhugumaan jiraachuu baateyyu, Yaanni barnootichaa (፲፱፻፳፱ isakana.
  - a. Ibraayisxii hedduun lakkofsota qabu, Yeroo hedduu kana cimsaaf ta`u kanaa wajjin asdlyootti kan firoomu kan Ibraayisxootaa seerlugaawwan uumamaa kan waamamu, “Semboon lakkoofsa hedduun” yoo ta`u, Lakkofsonni hedduun kun ammoo bu`arra kan oole yaada bu`uura saa guddisuudhaaf.
  - b. Kun tarii kan Ibsamu walgayii Ergamootaati, Innis Waaqayyo samiirratti akka walitti qabee fi ajajasaa akka kennedha. (1ffa Mootota 2:19-23; Iyyoob 1:6; Faarsaa 82:1; 89:5, 7).
  - c. Kunis kan agarsiisu danda`u mullata Akiin. Waaqayyo tokko qaama sadiiyin. Uma1:1 Waaqayyo uume; Uumama1:2 hafuurri isa balali`ee kanaafis Akkiin Iyyesuus Waaqayyo abbaa akka bakka bu`aadha. Uumamarratti (Yaahiwwweenis 1:3; 10; 1:2; 2:10),

C. YHWH

1. Maqaan Kun kan calaqqisiisu ayyaana Hafuura Waaqayyootiin yoo ta`u kakuun kan danda`u kakuu Waaqarratti; Waaqayyo akka fayisaatti, Akka Oolchaatti, Namoonni garu kakuu sana diigani, Waaqayyo garuu amanamaadha, sagaleesaaf, Abdiisaatiif kakuusaatiif (Faarsaa 103). Kunis kan agarsiisu maqaa jalqabaa kan caqasameef Elhiim waliin kan walmakneedha, Uma2:4; Uumamni 1-2 tarreffamni uumamaa lamaanu hinjiran. Garuu lamaanuu cimsitoota (1) Waaqayyo akka yuunivarsi (samii) (Foonawaa) uumamaaf (2) Waaqayyo adda isa ta`e nama Uumaera. Uma2:4 kan jalqabu mullata addaatiin, Hojii aango qabeessa waan qabuuf namni kan inni agarsiisu, Akkasumas kan cubbuuf kan loogummaa rakkoo adda kan ta`e waliin walqabachuu isaa
2. Uumama 4:26 kan jedhu “Namoonnis maqaa Waaqayyootiin waamamuu jalqaban” jedha. (Yaahiwwichi). Ta`es seera ba`uu 6:3 kan agarsiisu kanaan dura saba kakuu (Abbootii amantii samii) Waaqayyon kan Isan beekan El-shaadaawummaa isaa qofaani, Yaahiwwwee maqaan jedhu seerabaha`u 3:13-16, Keessumaa lakkoofsa 14 al-tokkoo qofaa caqfame. Ta`us kan Musee barreeffa mni yeroo hedduu jechoota kan hiikan galma jechoota beekamootiin malee jechoota asdhufaatiin miti (Uumama 17:5; 27:36; 29:13-35). Maqaan kun hiikoo isaa ilaalchisee yaada barnootaa hedduu qaba. (Aayidaabii Irraa kan fudhatame guca 2, Fuula 409-11).
  - a. Asdhufa jechoota Arabaati, “Jaalala guutuu agarsiisu”
  - b. Kan Arabootaa as dhufa hidda jechootaa “afuufuu” (Yaahiwwwee akka guuboo galaanaa kan ta`e Waaqadha).
  - c. Yuugaartiikirraa (kana`aanicha) asdhufa “bantiirraa taa`uu qabuu”
  - d. Kan warra Foonqewotaa barreeffama duukaa bu`ee, ka`umsa lamaan keewwata yoo ta`u hiikoon Isa “Inni tokko isa kaan kandeggeru yookaan kanjabeessu” jechuudha.
  - e. Kan Ibraayisxii sagaleen “tokko ture” yookiin tokko kan jedhe (yeroo Raajummaa ammo inni tokko gara biraatti kan jiraatu
  - f. Kan Ibraayisxii *Hiphil* “Gara jireenyaatti kan fidu”
  - g. Kan Ibraayisxii asdhufa jechaa “(Jireenya Fakkii Uma3:20hiikoon Isa barabaraan kan jiraatu, “Qoba-galeessa”
  - h. Seera Kes naannawaa barreeffamaa 3:13-16; kan hin xumurannebooca galmee bu`uurra oole yookiis

ta'een yeroo ture itti fufees nan ta'a"yookiis dura bakkan tureen antaa'a. "(J. Wash Watts, *A Survey of Syntax in the Old Testament*, fuula 67) Guutummaa yaahiwweeh maqaa yeroo hundaa kan ibsuu maqaa masootiin yookaan maqaa isaduraa boocaan,

- 1) *Yah* (Fakkeenya Haallee luyaah)
  - 2) *Yahu* (Maqaa fakkeenya Isa)
  - 3) *Yo* (Maqoota fakki)
3. Isa booddanaa Yihudummaa maqaa kakuu baayyee Mana Qulqullummaa kanta'e (TeertraaGraamaattoon) Yihudoonni haasa'u nisodaatu turan, Kes 5:11; 6:13. Abboommiin jiru akka hin cabsineef sodaachaa, Kana waan ta'eef Ibraayisxiin jechicha geeddaranii "Abbaa warraa", "Abbaa manaa" "Dhirsa" "Gooftaa" *adon* yokiin *adonai* (Gooftaao), Gara yaahiwwee yeroo dhufan barreffamni Biikii (OT(dubbisa isaa keessatt "Gooftaakoo" jedhanii dubbisu. Sababii kanaaf Yaahiwweeh Ingiliffaan hiikoo gooftaa jedhu qaba.
  4. Akkuma *El*,- YHWH kan biroon jechoota waliin walmaka. Kan Israa'el Waaqa kakuu amala tokko tokko cimisa kan laatuudha.
    - a. *YHWH- Yireh* (Yaahiwweehi ni kenna)Uma22:14
    - b. *YHWH- Yireh* Kihaa (Yaahiwweeh Fayisaadha) Bahuu 15:26
    - c. *YHWH- Nissi* (Yaahiwweeh- surraa qabeessakoo) Bahu 17:25
    - d. *YHWH- Meqaddishkem* (Yaahiwweehi kan siqululleessu) Bahu 3:13
    - e. *YHWH- Shalom* (Yaahiwweehi- nagaadha) Macaafa Abboota firdii 6:24
    - f. *YHWH- Sabbaoth* (Yaahiwweehi -abbaa macaati) 1ffa Saamu'eel 1:3;11:44; 15:2; yeroo hedduu raajotaan)
    - g. *YHWH- Ro'I* (Yaahiwweehi- Tkiseekoo);Faarsaa 23:35
    - h. *YHWH- Sidqenu* (Yaahiwweehi- Eebbakeenyadha) Ermiyas 23:6
    - i. *YHWH- Shammah* (Yaahiwweenich jira) Hisqi'eel 48:35 sdfdf

■ **"Stiyoon...Yerusaaleem"** isaan jechooti lamaan hiika wal fakkaataa kan qabanii fi walitti dhufeenya wali wajjiin deemu qabu. (Walaloon Hibirootan 1:2 irratti kan jiru mata duree adda ilaali). Yihudoota Waaqayyoo Yerusaaleem keessatti kan jiru gaara Mooriya irratti akka qulqulloota qulqulluu qoochoo Kiruubeelitti gidduu kakuu taboota irratti akka jiru in ilaaluu turan (Bau 25:32). Yerusaaleem kan hojeetamte gaarota torba irratti

1. Gaaraa Stihoon daannoo Yibuusoota kan argamtuu fi baroota Daawittitti gaara in booji'amne ture (Iyaasuu 15:68, 2 Samu'eel 5:6-10).
2. Gaaraa Mooriyaa mana qulqullummaa gaaraa irratti ijaarame ture (Uma22:2 Seenaa isa dura 21:1-22 Seenaa isaa 2:3:1). Kan lamaanuu kan Stihoonii fi (BDB 851) kan Yerusaaleem (BDB436) maqaan inni jalqabaa hiiki isaa shakkisisaadha.

■ **"Bobaasonni tiksitootas in bo'uu qarreen Qarmeeliyosiis in goga"** Waaqayyoo sanyii nama irratti murtoo inni fideeeUmamiidhe. (Uma3, Kes 37-28 Rom e 8:18-25 kan chaapichaatii fi kan saani golboo mu'lata). WaaqayyooUmaksiyaafannoo namoota akka harkisan godhe itti gargarama (Faarsa Daawit 19:1-6).

■ **"Qermeloos"**- Qermloos kaaba Israa'el gara Mediteriyaani kan deemu gaara wal qabataadha. Hiiki maqaa isaati "iddoo dhaaba waynii Waaqayyoo" jechudha. (BDB 501). Akka fakkeenya biqilaa lalisaati ibsama.

Amos 1:3-5

³Amos itti fufee, "Waaqayyoo akka jedhu!

'Warri mandara Damaasqoo ulee ulee sibiilaa isa ittiin midhaan

cagadaniin warra biyya Giil'aad waan cagadaniif,

ani irra-daddarbaa isaanii isa keessa deddeebi'aniif adabbni akka irraa deebi'u hin godhu!

⁴"Kanaaf ani mana Hazaa'eel mootichaa irratti ibidda nan erga;

inni immoo mana jajjabaa isa kan Ben-Hadaad mootichaa sana in fixa*.

⁵Danqaroota karra Damaasqoo nan caccabsa;

warra dacha Aween keessa jiraatan, isa ulee mootummaa baatus Bet-Edeenii nan buqqisa;

warri Sooriyaas booji'amanii biyya Qiir in dhaqu' jedha Waaqayyoo " jedhe*.

1:3-2:3 Kun kaayyoo og-Waaqummaa kan fayyaduu dha.

1. Waaqayyo (Yaahiwwee) Waaqa biyya lafa hundumaati.
2. Cubbuu kan hojjetan hundumtu dheekamsi Waaqayyo isan argata.
3. Sabni isaa cubbuu hojecha jiru, sababni isaa isaan saba kakuu turan (Luk 12:48)

Boqonnaan kun gammachuun kan dubbifame yookaan kan dhaga'ame ta'utu irra ture akkuma gammachuu Israa'eel isaan irratti fi ollaa isaani irratti murtiin akka dhufe gochu. (2:4-5). Haa ta'u malee haala akka tasaaf nama aja'ibsisuun Amos gara cubbuu warra Israa'elootaati in deebi'a (2:6, 6-14). Sooromni isaani humna waraanaa fi lafa babalifachuun mallattoo eebba kakuu Waaqayyo miti (Bau 27-29). Kakuu Musee kan kan cimsu Amos fiixaan ba'umsa kan barbaaadu ture. Guyyooti Waaqayyo guyyoota eebba qofa ta'u dhiisudanda'u haa ta'uu malee garuu cubbuu (5:18-20).

1:3 “Waaqayyo akkas jedha” Jechii raaji kun ergaan isaa kan raajicha yaada mata saati ta'u dhiisuun isaa Sagalee Waaqayyo qofa ta'u karaa ittin ibsamuudha. Sagalee ammamituu kan nama raajicha dubbateeti kan jedhu shakkisiisaadha. Karaan yaada ittin burqisisee shakkisiisaa fi adduma qabaachu yoo danda'ees dhugaa barbaachisan garuu erga Waaqayyo ta'u isaati. Ergan kun akkam yoo ta'ellee qooqa adda addaatiin, seenaa fi aadaa yoo ibsees aadaa hundumaa fi yeroo wajjiin walitti dhuufenya qaba. Akka hiika Macaafa Qulqulluutti boqonnaan hundumtu hiika tokko-innis dubbate kan barreesse jechuu kan barbaabe, haa ta'u male garuu hojii irraa oolun isa baay'inaan kan dubbise yookaan kan dhaga'ee haala abbaa seenaa fi aadaa wajjiin wal qabata. Haa ta'uu malee hojii irra oolun isaa kallaatidhaan raawwi irraa fi yaada yookaan ergaa barreessichaa jalqaba wajjin wal qabachu qaba. Galumsa kanaan sagalichii namoota irratti kan qaqqabaduu firdii Waaqayyooti (Er 47:2, 48:1, Izra 25:25:3, 30:2, Amos1:3, 2:1).

■ **“Kan warra Damasqoo daddabarsitoota fi kan afurani...”** kun Amosiin (1:3, 6, 9,11,13,2:1, 4, 6) keessatti kan ibsame gaalee sadarkaa isaa eegateedha. Kara biraatiin kan bahaa seera barreeffama keessattis in argama. Kana jechuun sabni kun deddeebi'ani cubbuu hojetaan jechuudha.

“African” jechii jedhu yeroo baayee warri baha durii itti fayyadamu.

1. Sadarkaa ji'oota afuran
2. Qoqodama waggaa afuran (NIDOTTE, Lakk.1 fuula 495)

Kakuu Moofaaadhaan kan bakka buufamu:-

1. Kallatti Kompaasii (Jchuun nama gara bahatti naanna'ee)
2. Kallatti qilleensa (Fakkeenyaaf:- Daani'eel 7:2,8:8)
3. Golee lafaa (Fakkeenyaaf:- Isa 11:12)

Dhoksaan hiika dubbichaa guutummaa qabu yookaan raawwate guutuu kan ta'e yaada qabu keessaatti argamu. Dabalataniis lakk.sadii fi afur torba yeroo ta'an kan Kakuu Moofaaa guttuummaasa ilaaluudhaan kan saba sana cubbuun guutumuu in ibsa.

“Irre daddarbaa” (BDB 833) jechi jedhuu cubbuu yookaan hameenya ibsuuf kan fayyadu jechoota Hibiroota baay'ee keessaa isa tokkoodha. Amos keessaatti sagaleen kun cubbuu uummatoota in ibsa. (. NIDOTTE keeyata 3 fuula 708) sabni kun holaa isaanitii fi firoota isaani jibuudhaan hammaatan. Hojiin isaani Waaqayyon akka isaan in beekne agarsiisa. Sabni kun bittaa mootummaa Daawit gidduu waan turaniif Waaqayyoon beekuuf isaan dandeesiseera.

Raajootni firdii Waaqayyo namoota irratti in dubbatu (Isa 13-23, Er 46-51, Izra 25-32). Sabni Soriyaa damaasqoo irraa (magaala guddoo) wajjin aramawotaa jedhan in beekamu. Magalaa guddichii akka walii galaatti saba hundumaaf in dhaabata.

■

NASB, NRSV
NKJV
TEV
NJB

“Isaan adabuu in dhiisu”
“Dheekamsa isaan irra in deebisuu”
“Dhuguummaan isaan adaba”
“Labsii koo dabarseera, isaan in maaru”

“Kan hin baratamne” kan jedhuu jechima diigumsa (BDB 996, KB 1427) Raajota keessatti qalbii jijjirachuu ibsuuf hin fayyaduu. Iddoo kanatti Waaqayyoon mul'isa. Waaqayyon ibsuuf kan nuugargaruu jechii adda ilma

namaa wajjiin wal qabata. Waaqayyoo hafuura barabaraati. Isa ibsuuf jechaa namummaa (anthropomorphisms) in fayyadamna haa ta'uu garuu isa ibsuuf dandeetti keenyaan oliidha.

MATA DUREE ADDAA:- QALBII JIJJIIRACHUU KAKUU MOOFFAA KEESSATTI

Yaadni kun ammamille barbaachisaa ta'us akkas jedhani murteessuuf garuu baay'ee nama rakkisa. Baay'een keenya hiikni nu'ii qabnu kan itti guddanne dhaabata amanta wajjiin wal qabsiifna. Ta'uus garuu "kan ka'aame" barumsaa Macaafa Qulqulluu kakuu haara keessa kan jiran Hibiroota (Girikii) baay'ee jechii "kan inni ka'aame" hiika irratti kara hin hundoofneen dhiibbaa irratti hojeetera. Jechootni Hibiroota kan beekaman lamaadha.

1. *nhm* (BDB 636, KB 688)
2. *swb* (BDB 996,KB 1427)

Kan jalqabaa *nhm*, burqaa isa irra yoo ilaalu bifa adda addaatiin kan ibsamuu gdi fageessani hafuura baafachu hiika jedhu kan kennu fakkaata.

1. "Boqonnaa" yookaan "itti tolee" (fakkeenyaaf Uma5:29, 24:42, 37:35, 38:12, 50:12, irra deddeebi'uudhaan maqoota irratti in ibsama. (Motoota isaa 2 15:14, Sen isa 1 4:19, Nahimiya 1:1,7:7, Naahom 1:1)
2. "Gaabu" (fakkeenyaaf Uma6:6,7)
3. "Yaada jijjiraachuu" (Fakkeenyaaf Bau 13:17,32:12, 14, Lak 23:19)
4. "Garaa laafummaa" (fakkeenyaaf Kes 32:36)

Olii hubachuuf akka yaalame miira guddaa agarsiisu! Xuqaa guddaan isa kana, gara hojitti kan jijjiiruu feedhii guddaa. Jijjiramni hojiini kun irra deddeebiin yeroo baay'ee gara namoota kan biraa kan agarsisuu ta'us gara Waaqayyooitti in agarsiisa. Kun gara Waaqayyotti kan inni godhameef ilaalchaa fi namuusa haarreesu dhaaf jechii isaa barrumsa Macaafa Qulqulluu bu'a qabu akka qabaatuugodhe. Asi irratti garuu of eeganna cimaa godhuu qaba. Waaqayyoo "in gaddee" jedhama (Uma 6:6, 7, Bau 32:14, Abboota firdii 2:18, 1Sam 15:11,35,Far 106:45), ta'us garuu kun gaabuu irraa yookaan cubbuu irraa kan dhufee miti. Caalaadhumati Waaqayyoo kun haraara guddaaf gara laafummaa fi eegumsa kan agarsiisudha Lak23:19, 1Sam 15:29, Fara 110:4, Er 4:27-28, Hixzira 24:14). Cubbamaan laphee isaa irraa yoo gaabe fi hojii isaa irraa of qulleesse gara Waaqayyotti yoo deebi'e adbi hameenya a isaa fi cuubbuu isaa in hafa.

Jechii kun bal'aa kan ta'ee hiikaa qooqaa karaa baay'ee qabu qaba. Dubbifamni tokkoo qabiyyee kan kayyeeffameef hiikni sirrin hubachuuf qooda guddaa qaba. Jechii lammaan *swb*, "deebi'uu" (wanta ta'e irraa deebi'u, naanna'uu, gara waan ta'etti naanna'uu) jechuu dha. "Qalbi jijjirachuu" fi "amantii" (fakkeenyaaf Mat 3:2, 4:17,Mar 1:4,15, 2:17, Luk 3:3,8, 13:3, 5,15:17,17:3) lammaanu barbachisumm aan isaa inni guddaan sagale mkakuu isaa akka ta'an dhugaa isaa yoo ta'e *nhm* kan inni agarsiisu cubbuu mataa ofii gadiifageenyaan hubatee isa irras deebi'u yoo ta'u *swb* cubbuu irraa gara Waaqayyotti deebi'uu kan agarsiisu ta'u danda'a. (Kanneen lamaan raawwii hafuura keessa fakkeenya tokkoo Amos 4:6-11, "gara kooti hin deebine" [yeroo shan] fi Amos 5:4, 6, 14, "naa barbadaadha...Waaqayyoon barbaada...wanta gaarii malee wanta hamaa hin barbaadina"). Fayyidaa humna qalbi jijjirana ilaaletekan jalqabaa fi duraa fakkeenya guddaa ta'uu kan danda'uu Daawiit Beershaabe wajjiin cubbuu inni hojeetedha (2 Samu'eel 12, Fara32:51). Sabab kanairraan kan ka'ee maatii Daawitiif Israa'el irratti wantooti baay'een walitti fufiinsaan kan raawwataman yoo ta'anis ta'us Daawiit Waaqayyoo wajjiin tokkumaa tureetti deebi'eera! Minaasee inni hamaan qalbii jijjirachuudhaan dhiifama argachuudanda'a. (2Sen 33:12-13). Cubbamaa ta'uu isa hubatee dhugaati eenyuma cubbuu irra deebisuuf cubbuu irraa deebi'uu fi Waaqayyof tola isaa barbaadachuun wantoota barbaachisoodha (Isa 1:16-20). Qalbii jijjiirachuun sammuuf, dhuunfaadhaa fi amala namuusaa qabu. Waaqayyoo wajjiin walitti dhuufeenya haara jalqabuu fi cimsuun hunduu barbaachisoodha. Miira gaabi guddaatiin gara Waaqayyooitti of kennuu keessatti fi gara Waaqayyoo bitamutti nu geessa.

1:3 "warra biyya Giil'aad waan cagadaniif " "warra" kan jedhu kun warra Sooriyaa ibsa. (BDB 190, KB 218) irratti gochama ijaarsa dhuma hin qabne iddoo qonaa keessatti ijii qola irraa karaa inni itti addaan Baudha. Fakkeessani dubbachuudhaan yeroo fayyadamnu (2Mot 13:7, Isa 21:10, Er 50:11 fi Hose'aa 10:11) irra yaada jiru in ibsa. Firdii Waaqayyoo in ibsa (fakkeenyaaf:- Miikiyaas 4:13, Imbaqoob 3:12)

Asi irratti sagalichii jecha dhokataa ta'uu in danda'a garuu 2 Samuu'eel 12:31 akka hiikaameeti kallaatiidhan ta'u in danda'a. Kalaatiidhaan ta'uus jecha dhokkataa ta'us kun kan inni dubbatuu Soriyaan Israa'eliin miidhu isheeti. Tarii 2Mot 13:1-9 wajjiin waltti dhufa).

■ **“Gala’adiin”** maqaan kun (BDB 166) kan Yaa’iqoob, Roobeel fi ijoollee Gaadi kennaa isaani kan turee Amooni fi lagaa Yaa’iqoob gidduu bakka kaaba Yordaanos itti argamuu kan agarsiisudha. Kan Sooriyaa(Aram) gara jabina 2 Motoota 8:28-29 irraa fi yookaan 10:32-33 walitti dhufuu danda’a.

1:4 “Abidda nan erga” gochimi kun kan inni ibsu (BDB 1081, KB 1511) piel kallatidhaan yeroo ta’u kunnis kan “baasii”“addan kutuu” fi adda addaa baasuu.” Jechoota Waaqayyo Azaaheliniis (Syria, Aram) warra manaa fi daanno in balleessa. Abiddi cubbama irratti firdii Waaqayyo kan agarsiisudha. (Fakkeenyaaf Isa 30:27, Er 21:14, Izra 20:47-48,Safoniya 1:18, 3:8, Milkiyaas 4:1) waa’ee abidda 7:4 irratti mata duree adda ilaali.

■ **“Azaahel”** kun mootii Soriyaa mooti abba hirre turee (BDB 303, 2 Motoota 8:7-15). Kan mo’ees Dhaloota Kiriistoosin dura (?) bara 842-796tti ture.Mootin kun Asoorihanoota gara dhihaatti babal’isuus kan fayyadamuu humna waraana cimaa kan qabu ture. Sooriyaan deddeebite in marfanti turte, garuu Damasqoon hin fudhatamne ture (kana jechuun 841,837 fi 836 ta’a ta’a. Dhaloota Kiriistoosiin dura.) Yeroo tokkoo Aza’aheel olla isa kibbaa yeroo xuquu yeroo tureetti dhiphina warra Sooriyaa hir’see ture.

1. Naannoo Yordaanos 2Mot 10:32-33
2. Filliisxeem 2Mot 12:17
3. Yihuudaa 2Mot 12:17-18

■ **“Daannoota”** jechi kun (BDB 74) karaa adda addaatiin iikameera.

1. Qabiyyee cimaa (daannoo)
2. Looltootaan kan eegame mana mootummaa yookaan mana qulqullummaa
3. Humna ittisaa

Kan Akkadian jecha ergifannaa kan ta’e b’rh , boojudhaan dura kan ture seera barreefamaa wal bira qabuun in ibsa ture (fakkeenyaaf daannoo jabaa 2Sen17:12, 27:4 keessaa fi mana qulqullummaa Sena isa dura 29:1, Neh 2:8 keessaa).

■ **“Walda Adeer”** kun (BDB 122, 2Mot 13:3, 24-25) mucaa Aza’aheel. (Dhaloota Kiriistoosiin durra bara 797-775). Tarii maqaan kun kan kennameef abba isaatiin ta’u in danda’a (seena keessatti akka WALde adeer111) sababni isaa maqaan kun (mogafama maatii mootoota) fakkeenyaaf Gibxitti Farihoon yookaan Roomaatti Qeesoor akka jedhamuu hunduu kan maatii mootii Sooriyaa baayinaan maqaa kana walitti fufiinsaan itti fayyadama dhufaa ture.

Dabalatanis Waaqa qilleensa bishaan irraa kan jedhamu Hadad (Baa’ool yookaan Reemoo 2Mot 5:18) waaqeffanna agarsisuudanda’a. Haala kanaan yeroo ilalamuu waaqi tolfaman waaqeffannaa mormuu danda’a ta’a.

1:5 “Danqaroota kara Damaasqoo” kallattiidhaan kun kan lamaani karaa ittin galumsaa isa beekama balbala muka irraa kan qabsiifaman mukoota gurguddoo lamaa (yookaan yeroo tokko tokkoo ulee sibilaa Mootoota isa duraa 4:13) in agarsiisa.

Jechii dhokkatan immoo kan Araamiin Aram) xuxxuuquu fi biyyaa ba’u in agarsiisa.

■

NASB, NKJV

NJB

NRSV, TEV

NIV

NET

JB

“jiraataa”

“Jiraatoota”

“Mooticha”

“Geggeesicha”

“Kan mo’ee”

Jechii kun *Qal* ACTIVE PARTICIPLE MASCULINE SINGULAR (BDB 442, KB 444). Jecha kanaaf

1. Lakk. 5 C, “Inni mootummaasa uleen (ulee isaa) kan qabate”
2. Lakk. 8 B “Inni mootummaasa uleen (ulee isaa) kan qabate” gidduu wal fakkeenyi jiraachuun ifaadha.

Macaafni Qulqulluun (*The Rotherham's Emphasized Bible*) “Inni kan inni taa’e = kan mo’e” kanjedhu yaadannoo miila jal’aa qaba. (fuula 873).

■ **“Lafa onaa Aween irraa”** kan “Aween” kun (BDB 19) jechi jedhu hiika kan hordofan ta’u danda’a.

1. Jeequmsa
2. Gaabbuu
3. Cubbammaa ta’u
4. Waaqa tolfamaa waaqessuu

Kunnis Amos hanga Hose’aa kitaaboota jiran irratti yeroo baay’ee faayidaa irra ooleera.

1. Bakka waaqeffannaa waaqa tolfamaa (Amos)
2. Beetliin kan fayyaduu jecha Hibruun kan ibsame (Luqisii Hose’aa 4:15,5:8,10:5-8)
3. Cubbuu kan agarsiisu (Luqisii Hose’aa 6:8, 10:8,12:11)
4. Duwwaa ta’u (kana jechuun waaqeffanaan waaqa tolfamaa kan akkasumaani ta’u luqisi Amos 5:5)

Kana irratti kun kan inni agarsiisu Sooriyaa keessatti iddoo tokkoodha. The Expositor’s Bible Commentary, maxansa 7, fuula 284, akka lafa kaa’utti yeroo Girikii Helipolis kan jedhamuu jeecha Yihudii Baalbekiin faayida irra ooleera. McComiskey cimsee akka dubbatuu Sooriyaa fi Gibxii giddu walitti dhuufeenyi turee sababi magaaln kun tarii maqaa magaaln Gibxii tokko irraa fudhachuun isaa in oole (Luqisii the XXX) Teessumi lafichaa lafaa gaarii ta’un isa adda hin baafatamne. Ta’us garuun baay’een isanii akka amananiitti bakkichi kan Bukaa lafa honaa dha. (luqisii XXX).

■ **“Inni ulee mootummaa isa kan qabate”** kan jalqabaa ulee mootummaa (BDB 986) agarsiisa kan turee muka irra kan hojeetame lolaaf kan tajaajiluu meesha ture. Bara sanatti geggeesitooti turaan sirritti waaranaa kan turan turani. Muka irraa kan hojeetame meeshaan isaani kun kan aangoo, kan geggeessummaa fi cimaa ta’uu mallattoo ta’a dhufe. Uleen mootummaa kun Isa 14:5, Amos 1:5, 8, Zak 10:11 keessatti akka ibsameetti saba itti hin amaneetti moototi itti fayyadamaniiru. Akkasumas akka Waaqayyoo hunma Masiihin Isa 11: 4 keessaatti faayida irra akka oole agarsiisa.

■ **“Mana Edeen irraa”** maqaan kun (mana gammachuu” jechuu dha. (CONSTRUCT BDB 108 fi 112) kan adda hin baafamiin lafaa waan gaarii qabu ta’uu ta’us garuu iddoon kun ta’uu kan inni danda’u (1) Araam irraa (Aram) karaa kaabaatiin laga Ifiraaxisiin biyya marfamee (Assurnasirpal 11 fi Shalmanneser yeroo 111) yookaan (2) lafa honaa Buukaa keessatti kan argamuu Baalbeek (Tiglath-pileser yeroo 111)

■ **“Kanaaf sabnii Sooriyaa gara Qiiritti in booji’ama”** 9:7 irraa akka baranuutti bakki kunni biyya dhaloota isani ture. Jirreenya isaani bakka jalqabaan irra in ari’aamu (BDB 885, Luqisii 2 mootota 16:9). Ta’us garuu bakki kun naannoon sirii ta’e hin beekamu (Isa 22:6) baayeen isaani Ilaam keessatti naannoo argamu akka ta’etti in ibsu.

Amos 1:6-8

6 “Waaqayyoo akka jedhu! ‘Warri mandara Gaazaa dabarsanii warra Edoomitti kennuudhaaf, saba guutummaatti waan boojiisaniif, ani irra-daddabaa isaanii isa keessa deddeebi’aniif adabni akka irraa deebi’u hin godhu! 7 “Kanaaf ani kellaa Gaazaa irratti ibidda nan erga; inni immoo mana ishee warra jajjaboo in fixa. 8 Ani warra mandara Ashdood keessa jiraatan, isa ulee mootummaa baatus mandara Ashqalon keessaa nan buqqisa; mandara Eqroon irratti harka koo ol nan fudhadha, warra Filiisxiyaa keessaas kan hafan badduu in ba’u’ jedha Waaqayyoo gooftaan” jedhe.

1:6 “Gaazaa” magaaln kun (BDB 738) saba Filisxeem ibsuuf kan taajijilu magaaln ture. Isaan kun kan Agiiyaan (Agean) lafa bishaan gidduuti kan dhufaani fi Gibxiin marsuuf kan yaalaan namoota bishaan irraa turan. Ta’us garuu Gibxiin mo’amani naannoo 1200 Filisxeemiin kibba bahaatti kan argamtuu biyya galaanan marfamtee irra qabataniru. Tekinollooji bara sibiila qabatani waan dhufaaniif naannichaa irraa jireenyaa to’annoo isanii jal’a galche ture. Lakk.6-8 kan jiruu keessaa magaalaa bebbeekamoo shan isaan qaban bitaa isaani jal’a jiruu keessa afuur ibsamaniiru: Ishedoor, Ashdod, Ishkeloon Ashkelon, Ikiroon Ekron fi Gaazaa.

■ **“Boojuu isaa hundaa booji’eera”** ifatti akka mul’atutti hidda sanyii Esa’uu irraa kan dhufaan Filiisxeemin kan fudhataman Hibirooti balbalicha bittuuf dammaqoo ta’anii hirmaataniiru. Walummaa galaatti hawaasichii qabamee in gurgurama ture. (luqisii Iyo’eel 3:3-8).

■ **“Edoomiyaas”** Odoom, Mo’aab fi Amoon Yihudii wajjiin firoota turan. Jiraata kan turanis kibba Yordannoos ture.

1:7 “Inni ulicha kan qabatee” Devid alan Hubardii, Iyyu’eel fi Amos (Tiyindaal kan biyyii yaada kakuu fuula 133 fi 136) irratti Amosin kan ilalatan wantooti kanatti aanani jiran sirri akka turee ibsuudhaaf seenota xuqaa ka’aniiru.

- 1) Magaaloti Filisxeem bittaa motoota jal’a kan turan yoo ta’u tayita ulee qabatanni kan turan magaaloti biraan kan marfaman magaaloota bittaa motoota turan.
- 2) Mootii Amoonota fi abba taayita kan mooticha kan turan luqisii (v. 15, Hose’a 7:,5, 7,16,8:4)

1:8 “Filsxeemitti kan hafan in baduu” (814) Iyyaasuudha hanga Daawiti yeroo ture Filisxeemoota (BDB 814) kan shaakalan dinoota Yihuuda turan. ISaanis akka sabaa fi akka lammii biyyaa guutumma guututti in baduu.

■ **“Inni Waaqayyo gooftaadha”** kun hiikii isaa kallattiidhaan Adoon Yaahiwweedha. Lamaanuu iddo tokkootti yoo argaman hiikni inni kennuu akka “Gooftaa,” waan ta’eef “GOD.” (Waaqayyoo) hiika qubeetti. 1:2 irratti maqooti Waaqayyoo kan jedhu mta duree addaa ilaali.

Amos 1:9-10

⁹**“Waaqayyo akka jedhu!**

Warri mandara Xiros saba guutummaatti dabarsanii boojuudhaaf

warra Edoomitti waan kennaniif, kakuu obbolummaas waan hin yaadatiniif,

ani irra-daddarbaa isaanii isa keessa deddeebi’aniif adabni akka irraa deebi’u hin godhu!

¹⁰**Kanaf ‘ Anii kekkaa Xiros irratti ibidda nan erga; inni immoo mana ishee warra jajjaboo in fixa’ jedha”**
jedhe.

1:9 “Xiros” kun (BDB 862) kan agarsiisu sanyii Kanaa’anoota fi namoota galaanarraa kan (Galaana Isiyaa) kan argaman sanyii Fonishiyaa kan qaban uummatoota. Sabni kun sababa dhiibbaa Elzaabeeliin karaa kaabaatiin gosota kudhan uummatooni kan galan soorama waaqa tolfamaa kan turan kan Be’aal Ba’ool fi kan Isherastarooti burqawwaan (argama guddaa) in ta’aaf. (1 Mootoota 16:31-33, 18:19,21).

Mataduree Addaa: Waaqeffannaa warra ba’a dlyoo warra durii keessaa kan qaljummaa (FERTILITY)

I. Sababa issaa

- A. Namoonni durii kan jalqaban akka namoota adamoo adamsaniitti yeroo ta’u garuu jirnyii babl’achaa yeroo dhufu horii horiisuuunii fi qonnaan jalqabame.
- B. Namoonni ba’a dhi’oo human uumamaatiin namoota miidhaan nisaan irra ga’u turan. Naannawaa bishaan gurguddoo qarqaratti qarroomni yeroo baballachuu jalqabu jarri seera haala qilleensaa irratti hirkachuu jalqaban.
- C. Humni uumamaas waaqoliitti lakkaa’amuu jalqaban jarris kan kadhannaan isaanii dhiyaatuu fi kan kadhataman.

II. Eessaa fi maaliif

- A. Waaqeffannaan Qaljummaa guguddachaa dhufe.
  1. Gibxii (Nilie)
  2. Mesepotoomiya (Tigris fi Efraaxis)
  3. Kanaa’aan (Yordaanos)
- B. Walifakkeenya bu’uura qabeessa ta’e kan waaqeffannaa qaljummaa giddu galeessa godhate.
- C. Haalli qilleensa gegeeddaramaa ta’e fi kan irratti raajuun danda’amu waaqeffannaan garaa garaa akka guguddatuuf sababa ta’e, kunis namoota, fakkiilee gara garaa karaa hafuuraatii fi lafa irrattis akka bu’uura jireenyaatti itti fayyadamuudhaan.

III. Eenyuu fi akkamiin

A. Eenyu (waaqalii tolfamoo dhiiraa fi dhalaa)

1. Gibxii
  - a. Isis (dhalaa)
  - b. Osiris (dhiira)
2. Mesopotamia
  - a. Ishtar/Inanna (dhalaa)
  - b. Tammuz/Dumuzi (dhiira)
3. Kanaan
  - a. Ba'al (dhiira)
  - b. Asherah, Astarte, Anath (dhalaa)

B. Jarreen cimdiin kun karaa walfakkaatuun ku'annoo ta'aniiru (mythologized)

1. Tokko ni du'a
2. Inni kan biraa ni deebisa
3. Du'uu fi du'aa ka'uun waaqa sanaa naann irra deddeebi'ee (cycles) uumamaa ni murteessa

C. Hojiin xinqolaa walquunnamtiin saalaa nmaa (jechuunis walifuudhuu fi heerumuun waaqolii tolfamuu) kan akka midhaan, horiinii fi namoonni akka horanii baayyatan karaa mirkaneessu taasifamee fudhatameera.

IV. Israa'elota

- A. Sabootni Yaahiwee akeekkachiisni kennameeraaf (jechuunnis Leewotaa fi Kesi) waaqeffannaa qaljummaa (fertility) akka ofi irra fageessan (keessattuu Kanaa'aan).
- B. Waaqeffannaan akkasii baay'ee kan beekaman turan, sababni isaas himteen ilmaan namootaa fi gocha walqunnamtii saalaa isa dabalataatiin.
- C. Ejjii kan mul'atu akka jireenya eebbaatti, waaqeffannaan yookiin karaa sirna waaqeffannaatiin Yaahiwee irratti amanachuu dhuunfaan alatti.

V. Tuqaalee dubbifannaa

- A. W. F. Albright, *Archaeology and the Religion of Israel*
- B. J. H. Breasted, *Development of Religion and Thought in Ancient Egypt*
- C. James G. Frazer
  1. *Adonis, Attis, Osiris*
  2. *Folklore in the Old Testament*
  3. *The Worship of Nature*
- D. C. H. Gordon, *Before the Bible*
- E. S. N. Kramer, *Mythologies of the Ancient World*

■ **“Boji’amtooti hundumtuu Edomiif dabarsamanii kennamaniiru”** Homer Mentions Tyre’s kan Xiirros daldalaa bishaan irraa *Odyssey* kan jedhuu kitaabicha keessatti dubbatameera 4:288ff; 15:473ff.

■ **“Kakuu obbooloota hin yaadne waan ta’eef.”** Kunni gosa tokkoo kan ta’e waligalte argisiisa. Tarii Solomooni wajjiin walii galtee godhame dursamee (2Sam 5:11 5: 11; I Mot. 5:1-18; 9: 11- 14). Tarii galumsi kunni kan hin taane lammii biyyoota olla garbumaadhaaf gurguuru amala argisiisu ta’u danda’a. Kutan kunni kan inni ibsu hundumtuu cubbuudhaan sanyii namaa biyya isaa irratti kan godhu gochaa sirri hin taane argisiisuudha.

1:10 “Dallaa Xiirros irratti abidda nan erga galma Isa hin nyaati” Xiirros (magaala gudditti Fooniishiyaa) salphaatti kan tuqamuu hin dandeenye daannoo kan qabdu biyya bishaan gidduu turte ta’us garu Iskindiir inni guddaan Dhaloota Kiriistoos dura 332 irratti kara Filisxeemiin yeroo darbuutti ji’a torbaaf erga marfamte booda diinni magaala ishee yeroo diigeetti dhagoowwaan caccabani karaa cirachaa yeroo hojeetamuu magaalattiin foyya’aa dhuftu. Galmee seena irraa akka baranutti 600 kan ta’an ajeefaniruu, 2,000 kan ta’an fanifamuudhaan yookaan billaadhaan ajeefamaniiru akkasumas 30,000 kan ta’an garbummaatti gurguramaniiru.

Amos 1:11-12

¹¹“Waaqayyo akka jedhu!

Warri biyya Edoom billaa fudhatanii obbooloota isaanii waan ari’aniif,

**oo'as waan hin argisiisiniif, aariin isaanii yeroo hundumaa waan boBauf,
dheekkamsi isaaniis bara hundumaa waan itti fufeef,
ani irra-daddarbaa isaanii isa keessa deddeebi'aniif adabni akka irra deebi'u hin godhu!**
¹² **Kanaaf, 'Ani mandara Temaan irratti ibidda nan erga;
inni immoo mana mandara Bozraa warraa jajjaboo in fixa' jedha" jedhe*.**

1:11 “Eedomihaas” kun (BDB 10) kara Iyatiin Uma 25:19-26, 36:1-19 irratti akka xuqameetti kan Israa’el fira dhihoo kan agarsiisudha. Edomihaasii fi Israa’el yeroo baay’ee wali hin galan turan. Edomihaas kan bade kan maatii mallattoo jabinaa fi wali galtee ta’a dhufte. Edomihaas kara raajootatiin irradeddeebi’amee yeroo baay’ee in abaaramti turte (Isa 5:34, 5-17,63:1-6, Er 49:7-22 Lam. 4:21-22, Hiz 25:12-14, 35:1-15, Milkiyaas 1:2-4). Beta (phet) magaalaa guddoo Edomihaas turte (Fara 137:7,Hiz 25:12-14, Obad.10-15, Milkiyaas 1:2-4). Eri Yihuuda gara bahaa kuta Yordannoos (yeroo sanaatti kan ittin waamamu Joordaan) bakka keessatti argamu ture.

NASB	“Gara laafumaa”
NKVB, NRSV, NJB	“Miira gaddaa”
TEV	“Haraara”

Sagalleen kun (BDB 933) dabalataani biyyaa Agaarii wajjiin kan godhamu wali galte argisiisu danda’a (kana jechuun “uummata biyyaa olla warraa walitti dhufeenya qaban,” NIV irratti qabsiisa jal’a isaa fi... Macaafa Qulqulluu NET)

▣ **“Dheekamsa isaa yeroo hundumaa warabameera
waan ta’eef bara baraan jabaatera.”**

Isaan lamaan walaloo himaa (gaalee) walitti hidhata qabu. “Dheekamsa Isa” kan inni agarsiisu kan Odomihaas Israa’eli irratti kan hin jijjiramnee fi dheekamsa itti fufuudha. (NEB) . Ammas dheekamsa Waaqayyo sababa inni dhufeef saba isaa irratti inni guddan firoota irratti cubbuu raawwatamuudha.

1:12 “Teeman” kunnis (BDB 412) kaaba Edominihaas magaalaa guddoo ishees Bozrah. (PARTICIPLEeraa) kan turtee bittaa Edomihaas argisiisa ture.

▣ **“Baasora”** kun (BDB131) kan inni argisiisu kaaba Edomihaas magaalota guddoo jedhaman keessaa tokkoo yeroo ta’u “kan mootii karaa ulfinaa” (kan Yoordannoos kaaba irraa galoo galaanaa (gulf) gara sooriyaatti kan godhamuu deddeebi daldalaa) kan jedhamee magaalaa guddoo barreedudha.) Bakki kunni seenaa durii guddoo kan qabu magaalaa ture. (Uma 36:33, Macaafa seena isa duraa 44).

Amos 1:13-15

¹³ **Waaqayyo akka jedhu!**

**“Warri biyya Amoon daarii biyya isaanii bal’ifachuudhaaf jedhanii,
biyya Giil’aaditti garaa dubartoota ulfaa iyyuu waan tarsaasaniif,
ani irra-daddarbaa isaanii isa keessa deddeebi’aniif adabni akka irra deebi’u hin godhu!**

¹⁴ **Kanaaf, Ani kella Raabaa irratti ibidda nan bobeessa;**

inni immoo mana ishee warra jajjaboo in fixa;

kunis guyyaa duulli wacutti, guyyaa qilleensi bubbisuttis in ta’a.

¹⁵ **Mootiin warra Amoon gurguddoonni Isa isaa wajjin, booji’amanii in adeemu’ jedha gooftichi” jedhe*.**

1:13 “Amoon” kunnis (BDB 769) akkasumaasii karaa looxiin fira Israa’elitti. (Uma 19:32-38). Israa’elootni Gibxiidhaa yeroo ba’aanitti firoota waan turaniif Amoonoti ittin hin morman seera keesa deebi 2:19). Amoon naannoo Yordannoos keessatti laga Amoonii fi Yaabooq bakka jiru ture.

▣ **“Kan Galaa’ad dubartii ulfa baqasaniiruhooti”** Gillead (BDB 166) naannoo kaabaYordannoos keessatti bakka argamuudha. Kanaafi raawwiin ibsameefi wanti tokkooyyuu seenawwan xuqamee yoo jiraachuu baatee iyyuu shaakaalli kun akka ture sirritti beekama (2Mot 8:16, 15:16, Hose’a 13:16) waan fedhee yoo ta’eellee garuu humnaan (Barbaash) shaakalli waranaa isaani sababii isa murtii Waaqayyoo saba kana irratti gadi bu’eera.

■ **“Daangaa isaaniis akka bal’isaaniif”** kun dubartoota qulqulluu fi ajeecha da’imaani Israa’eelooti Yaariikoo waraanni akka ture waranaa qulqulluu wajjiin wali hin qabatu (Iyyaasuu 6) haa ta’uu malee akka salphaatti lafa baay’ee qabachuu fedha irraa hin dhorkamne lolaa kakkaasuu ture.

1:14 “Raabaati Rabbah” jechii kun hiiki isaa “isa guddaa” akka jechutti (BDB 913) wamichi kun Jaabook burqaa lagaa kan argamuu magaala Amoon ibsudhaaf in gargaara ture. (Kes 3: 2 Samuu’el 12:26, 17:27).

NASB, NJB
NKGV, NRSV
TEV

“Kan waraana bo’Ichaa”

“iyyuu”

Wamichi kun (jecha (BDB 929) dame baay’ee wali wajjiin adeeman qabu

1. Tapha baayi’suu (dabaluu)
  - a. Warannaaf
  - b. Mo’chaa argamsisuuf
  - c. Waaqeffannaaf
  - d. Balleessuuf
2. Iyya akka tasaa (Dhoosuu) gochuu

Macafa Iyyaasuu 6:5,10,16,20 keessatti akka arginuutti yeroo baay’ee bo’ichii walansoo iyyaa meeshaa Fara wajjiin kan wal qabateedha. Tokkoon tokkoon sabni biyyicha kan mataa isaa isaati kan ta’e’boo’icha waranna qaba ture (2:2 Samuu’eel isaa dura 17:20,52 dabalataaniis kan Roland deVaux, *Ancient Israel*, fuula 9, 2:54 irratti barreessee ilaali). Israa’el Yaahiwwee wajjin kan wal qabatee ture (Abo 7:20-21).

AMOS 2

HIKAA HAARAA KEEYYATAAN HIRUU IRRATTI HUNDAA'E

NKJV	NRSV	TEV	NJB
Firdii Saboota irratti (1:3-2:3)	Biyyoottan olla irratti, Yihudaa fi Israa'eel irratti ragaa Himataa (1:2-2:16)	Olloottan Israaeel irratti Firdii Waaqayyoo (1:1-2:5) Mo'ab	Firdii Waaqayyoo Olloottan Israaeel irrattii fi Israa'el mtumashee Irratti(1:3-2:16) Mo'ab
2:1-3	2:1-3	2:1-3	2:1-3
Firdii Yihudaa irratti		Yihudaa	Yihudaa
2:4-5	2:4-5	2:4-5	2:4-5
Firdii Israa'eel irratti		Firdii Waaqayyoo Israa'eel irratti	Israa'eel
2:6-8	2:6-8	2:6-8	2:6-8
2:9-12	2:9-11 2:12	2:9-3:2	2:9-11 12-16
2:13-16	2:13-16		

DUBBISA MARSAA SADAFFAA (fuula vii irraa)

SADARKAA KEYYATAATTI YAADA BARREESSICHAA ISA JALQABARRA HORDOFUU

Kun qaleelfama qo'annaa Macaafa Qulqulluuti, kana jechuun namni tokko Macaafa Qulqulluudhaaf hiikaa mataa ofii laachuu ni danda'a. Tokkoon okkoon keenya akka nuuf ifeetti adeemuu qabna. Ati, Macaafni Qulqulluun, akkasumas hafurrii qulqulluun hiikaa laachuu keessatti qooda isa jalqabarra qabdu. Kanas yaada nama biraaf dhiisuun sirra hin jiru.

Boqonnicha al tokkotti dubbisi. Gulummoowwan adda baafadhu. Hirama gulumoowwan keetii iikaawwan haaraa shananiin madaali. Keeyyataan himuu dirqama miti, garuu yaada barreessichaa isa jalqabarra hordofuudhaaf furtuudha, kun immoo gidduu galeessa hiikichaati. Tokkoon tokkoon keeyyataa Gulummoo tokko qofa qaba.

1. Keyyata tokkooffaa
2. Keeyyata lammaffaa
3. Keyyata sadaffaa
4. kkk

QO'ANNOO JECHAA FI GAALEE

Amos 2:1-3

¹ Amos ammas, "Waaqayyo akka jedhu!

'Warri biyya Mo'aab lafee mootii Edoom

gubanii nooraa mana diban waan godhataniif,

ani irra-daddarbaa isaanii isa keessa deddeebi'aniif adabni akka irraa deebi'u hin godhu!

²Kanaaf, ani biyya Mo’aab irratti ibidda nan erga;
inni immoo mana jjaboo mandara Keriyot in fixa;
warri duulaa utuu wacanii, sagalee fiinoos dhageessisanii,
namoonnii Mo’aab goolii keessa in du’u.

³Isa biyyaa seerratus ishee keessaa nan balleessa,
gurguddoota ishee hundumaas isaa wajjiin nan ajjeesa’ jedha Waaqayyo”

2:1 Boqonnaa tookkoo keessa kan ture haali murtii kallaattidhaan boqonnaa lama keesaattis itti fufeera (1:13)

■ “Mo’aab” isaan kun karaa Looxilsira’eeli wajjiin firummaa qabu turan seera 19:30-33. Biyyattiitti bakka Yordannoos Amoonii fi Zeered lagoota gidduutti kaaba Eedomihasitti argamti.

■ “Mootiin Edoomihaas lafeen daaraa amma ta’uttu gubeera” gochi kunjechuunis 1) Hawala banuu 2)Qaama nama du’ee sana balleessuu 3) Isaan kanaas gubuu 4)Isaan kanaas walin makkuudhaan ijaarsa manaatiif akka ta’utti simintoo yookaan pilaastikii ([keenyaan nooraa dibuudhaaf]) hojochuu nama tokkoo akka waan salphisuu fi erga du’ee boode boqonnaa inni qabu kara gadhee ta’een kan tuquu ta’e in mul’ata ture.

Kun aadaadhaani kan balaleefatamee fi kara amantiis wanta dhorkame ta’I jedhani darbuun kan irratt ture sadarkaa hawaala agarsiisa. Kunnii reefaa gubuun foon qaama nama du’ee karaa ittiin balleessan osoo hin taane kan inni nuti himuu kan amanti yookaan seera uummataa akka waan cabsutti ta’uu isaati. Kanas ta’u sanas waa’een reefa kana gubuu yaada ammayoome irratti qayyabannaa akka waan geggeessuu carraa kenna.

Nama du’e gubuun hundumaaf baha dhihoo uummatoota jiraniif shakaala nama sukaneesu ture. Kunnis Macaafa Qulqulluu keessatti yakka guddaa wajjiin duwwaa walqabsiisuun ibsameera (Uma 28:24 Lew 20:14, 21:9, Iya 7:15, 25). Bifa wal qabatee jiruun Mo’aab jibbaan mooti Edoomihaas lafee isaa gubuudhaan gamoowwaan kana ijaaruudhaaf yookaan immoo keenyaan cimsuudhaaf akka meeshaa wal qabsiiftutti (White wash walls (Targums)) akka ta’aniif Mortar wajjiin waliin make (Tarbums). Lime (BDB 966,Isa 33:12) kan Mortar fi kan walqabsiiftu (White wash) wal makaadha.

Gochi kunni badisa wali galaatiif ibsa ta’u kan danda’uudha (kana jechuun Bulgate). Gochima kallaatiidhaan i fi bu’a jecha dhokkataa hiikudhaaf rakkisaadha. Kun immoo tokkooffa irratti kitaaba Amos keessatti akka jiranitti dubbifamni walaloo dhugaadha.

MATA DUREE ADDAA: GUBUU

I. KAKUU MOOFAA

- A. Gubuun Lew keessatti, raawwii adaba du’aan nama adabsiisu arfan keessaa isa tokkoffaa dha; (20:14; 21:9; fakkeenya; Uuma. 28:24 fi Iya. 7:15;25). Firootni Saa’ol reefa Saa’ol fi reefa ilmaan isaa sadan, lafa Beniyaam irratti awwaluu isaaniin dura, biyya Filsxiyaatii fidanii guban (20:14; 21:9, fakkeenyaaf, Uma. 28:24 fi Iyyaasu. 7:15, 25)
- B. Beektota gidduutti wal dhabbee muraasatu jira; “gubuu”faallaa isaa “muuduu”dubbisa jedhu irratti. Kakuu Moofaa keessatti kun gbuu isa sirrii dha (*Encyclopedia Judaica*; jildii 5; fuula 1074). Innis immoo tarii an argisiisu quyyifa/ mi’eessituu (Spice) gubuu dha (2 Seen. 16:14; 21:19; Erm. 34:5).
- C. Booda irratti raajii biyya Yihudaa sun, iddoo aarsaa irratti gubachuu lubootaa raajii dubbate (1 Mot. 13:2).
- D. Waa’ee gubachuu yeroo tokko tokko dogoggoraan abidda dheekkamsa Waaqayyoo Kakuu Moofaa keessa jiru waliin wal qabata (Isay. 30:33). Gubuun akka jechamaatti (jechuunis; “jirma ittiin guban”) firdii badiisaa guyyaa dhumaa argisiisuudhaaf itti dhimma ni ba’ama.
- E. Awwaalchi biyya Baha dIyoo ishee durii keessatti gocha beekamaa dha Roland deVaux, *Ancient Israel*, jildii 1; fuula 57). Gubuun akka salphisuutti ilaalama (Amos. 2:1).

II. GIRIIKII FI ROOMAA

- A. Biyyootni qaroomaa kun laamaanis ni gubu turan.
  1. Giriki; dhaabbatadhumaan (Sophocles, *Electra*, 1136-1139)
  2. Roomaa; ni geggeeffama ture; garuu kan beekame miti; akka filannootti Cicero, *Deleg* 2, 22, 56)

B. Aadaan warra Mediteraaniyaa aadaa biyya Bahaa dlyoo ishee durii caalaatti gubuu irratti ejjetnoo addaa qaba ture. Taasites akka ibsetti; warri Yihudootaa ni awwaalu malee hin guban (Seenaa 5. 5).

III. Yihudummaa Raabii

A. Awwaalchi hedduun warra Raabii jedhan Kes. 21:23 keessatti ajajameera.

B. Gubuun Taalmuud keessatti dhorkameera (Saanihi. 7:2;24b) fi *Mishna* (*Abodiah Zarah* 1. 3).

C. Yihudummaa inni jabanaa; waai gubatan awwaala warra Yihudii keessa akka boqotan ni iyyama (*Encyclopedia Judaica*, ; jildii 5; fuula 1074).

IV. KAKUU HARAA

Dhimma kana ilaalchisuudhaan Kakuu Haaraa keessatti wanti ibsame yookaan caqafame hin jiru. Namummaan foonii akka bakka boqonnaa yerootti ilaalama (2 Qor. 5). Namummaa moofaa keessaa, guyyaa dhumaatti amanaa waliin kan ta'u ni jira; garuu immoo ibsi tokko illee hin jiru (1 Tas. 4:13-18). Kun kiristiyaanotaaf dhimma "amantii fi mooxannoo" miti. Akka Yihudoota Kakuu Moofaa; amantootni Kakuu Haaraa du'aa ka'uutti ni amanu. Qaamni guyyaa dhumaa ni jira; garuu immoo attamittii fi maaliif akka ta'e adda hin bane! Haallii fi bakki namummaan foonii namatti hafe amantootni Kiristoos waliin akka wal hin argineef hin dhorku. Inni guddaan amantii Kiristoositti qabnuudha malee namummaa foonii miti lakk!

2:2 "Abidda gadaan buusa" Goochimni kun kan innii argisiisuu

1. Firdii Yaahiwwee
2. Magaloota gubuu

Amos keessatti kun lamata kan ibsamee 1:4, 7, 10, 14, 2:2, 5 fi Hose'aa 8:14 dha. Abiddi yeroo baay'ee akka waan qulleessutti hojii kan raawwatuu fi kan Waaqayyoo mallatto argamuu ta'ee in fudhatama. Abiddi 7:4 MATA DUREE ADDAAa ilaali.

■ **"Dannoowwaan"** 1:4 irratti kan jiru yaadannoo ilaali.

■ **"Qiirooyaat"** kun naannoo yookaan maqaa magaalaa NEB LXX itti fufee akka "magaalaa" in hiikama (sababi isaa Er 48:41 haa ta'uu malee kan NEB maxansii sirreeffamee REB kan jedhamuu maqaa bakkichaa gara hiika isaati in deebisa (kana jechuun "Yero'aat mana mootummaa") magaalaa kun ammaas deebii'ee Er 43:24,41 keessatti dubbatameera. Magaalaa kunni (tarii Qiiir, Isa 15:1 warra Mo'aabootaatiif sanyii kan kennuu waaqa tolfammaa kan itti waaqefatan iddoo isa guddaa turte, *Chemosh* (*The Mesha Stone* L.12, 1Mot 11:33).

■ **"Jeeqamsaa fi iyyuudhaan"** 1:14 irratti qabsiisa jiru ilaali. Kan jeequmsa iyyii fi fiingee afuufuun yeroo baay'ee wal'ansoo keessatti akka waan udhanitti in fayyadamu. Qabiyyee tokko tokkoo keessatti goochmni jiran sagalleen isa yeroo lolaatti akka waan bittaacha itti galee fi akka waan sodaatti in kaa'u.

■ **"Sagallee fiingetiin"** fiingeen dirree lolaa irratti loltoota bobasuudhaaf in gargara ture. 1:14 irratti qabsiisa amma ilaali.

2:3 "Murti inni kennuu" kun ilaalcha mootitiin kan dhiyaate. Mootichi akka abba murtiitti ta'e kan inni raawwatu (Milkiyaas 5:2 akka bakka bu'aa Waaqayyoo ta'ee (Uma 18:25, 18:25; Abo. 11:27; Far. 50:6; 75:7; 94:2; Isa. 33:22). Wal cinnaan kan jiruu goochmni "hunduma isaa geggeesitoota ishee" maatii mootota argisiisa. Mo'aab akka uummata biyya tokkootti walumma galaatti kan baduu ta'a (Mal 1:2-5).

Amos 2:4-5

⁴ Waaqayyoo akka jedhu!"Warri biyya Yihudaa seera koo seera

Waaqayyoo isaanii tuffatanii seerrata koos eeguu didanii,

Waaqayyolii sobaa warra abboonni isaanii duukaa bu'aa turaniin waan wallaalchifamaniif, ani irra-daddarbaa isaanii isa keessa deddeebi'aniif adabni akka irraa deebi'u hin godhu!

⁵ Kanaaf, 'Anibiyya Yihudaa irratti ibidda nan erga; inni immoo mana jajjaboo Yerusaleem in fixa' jedha" jedhe*.

2:4 “Yihuuda” Yihuuda irratti kan ka’ee komiin Macaafa Qulqulluudha male saban miti. (ajajii Waaqayyoo beekkuu, kana jechuun seerrawwaan Musee) Yihuudaan komii kana mormee ta’u danda’a. Haa ta’uu mae kan wal qabatee cubbuuwwaan kanaan Yihuuda jal’aa kan jiran Israa’eloota Yaahiwwee irratti raawwatameera. (Er 3:6-10, Hiz 23:1-49).

■ **“Seerota Waaqayyooof gataniiru waan ta’eef”** “Gataniiru” Goochimni jedhu u (gochimaa) (BDB 549, KB 540, Qal infinitive CONSTRUCT) faalla kan fakkaatan bifa lamaan dhihaatera.

1. Namni tokkoo yookaan waan tokkoo gatu yookaan mormuu (kana jechuun asi irratti seera Waaqayyotti.)
2. Waaqayyoo saba isaa dhiisuuf in barbaadne. Isaaniis Waaqayyoon, seera Waaqayyoo (haraara, raaji fi Waaqayyoon waaqeessu mormaniiru haa ta’uu malee haraara barbaadani Waaqayyoo adabe malee guutummaa guutuutti isaan in ganne.

Asirraa kan jiru dhugaan isaan wal duraa duuban bakkooni ifatti mulateera. Er 6:30, 7:29, 14:19 fi 31:37 Amos keessatti (2:4, 5:21) fi Hose’aa (4:6 [si’a lama], 9:17) Yaahiwween saba isaa sanyii sanyii isaani isaa fi seerota isaa dhiisu isaanittiin sababa barootaa fi dhiiseera. (Hose’aa 4:6, 8:1, 12) hundumtu sanyiin Israa’el dhufan amantii qalbi jijjiraanaa fi abomamuu yoo hin shaakale Waaqayyoodhaa wajjiiniin walitti dhuufenya sirrii raawwataniin hin qabataan.

■ **“Sobowwaan isaani isaan dogogorsaaniru”** “soba isaani” (BDB 469) kan jedhu jechii hiika “soba isaani” “sobuu,” yookaan “waan dogogorsaa” NIDOTTE, maxansa 2 fuula 619 amali jecha kana sirritti kaa’eera. Kara ta’een amalii Waaqayyoo jecha yookaan hojii raajoota isaatiin yookaan uumamaa isaatiin kan ibsame wajjin sobi wal waaman gocha ta’eeni yookaan jecha irratti xiyyaafachuun” Fara 40:5 fi NIV yaada kana in calaqisiisu. “Sobi isaani” jechi jedhu baruumsa sobaa fi Waaqota soba Waaqessuu argisiisa. (Ibroota 2:18) isaan yaadi wal fakkaatan kakuu haaratti Yohaannis isa duraa keessaatti “soba” cubbuu guddaa kan ta’ee fi kakuu seera kan walitti hin dhufne Kiriistoosiin amanuu dhiisuu argisiisa.

■ **“Abbootni isaaniis kan isaan hordofaan”** kana wajjiin kan inni ibsuu akkuma dhaloota dursanii amanamummaadhaan kan Kana’an sanyii kan kennu waaqa tolfama waaqessaa akka turanidha. (kanaas jechuun, Ba’aalii fi Astaroot/Astaroot).

Kun kan argisiisu guyyoota dhufanitti biyyaa kan ba’an warri Babiloon Yihuuda irratti akka buufatan ta’uu isaati. (kunnis Matihos 586-539)

Amos 2:6-8

⁶ Waaqayyoo akka jedhu!

“Warri Israa’el irra-daddarbaa isaani keessa waan deddeebi’aniif, adabni akka irraa deebi’u ani hin godhu!

Isaanoo nama qajeelaa meetiitti, nama dhabaa immoo

gatii kophee baaqqee cimtii tokkoof jedhanii in gurguru*.

⁷ Isaanoo mataa warra dadhaboo awwaara keessatti lafatti dhidhiitan;

warra gad qabamoos karaa irraa in daddarbatu;

maqaa koo isa qulqulluu xureessuudhaaf,

ilmis abbaanis dubartii ejjituu tokko bira in ga’u*.

⁸ Isaan iddoo aarsaa hundumaa bukkeetti immoo,

uffata qabsiisaaf fuudhan irra in ciisu; daadhii waynii warra adabaman biraa dhufes,

mana Waaqayyoo isaani keessatti in dhugu*.

2:6 “Israa’el” Amos yeroo jalqaabatiif dhageefatoota yaada isaani kan argatee naannoo isa kan jiraatan diinoota irratti murtii labsuudhaan ture. Itti fufuudhaan immoo Israa’elooti obboolloota irratti murtii yeroo labsuu yemmuu ta’uu amma garuu murtii Waaqayyoo gara isaatti yeroo naanna’uu in naasise.

■ **“Isa tolaa horiif jedhee gurgureera’oo”** Edomi’aas irraa kan turee daldalaa garbaa ilaaluudhaan tarii kun Filiisxeemii fi (1:6) fi Nefoonikanees) 1:9 namoota biyyaa isaani garbumma itti dabarsanii waa’ee gurguruu isaani kan agarsiisu ta’a.

■ **“Gurguruu”** (BDB 569, KB 581, Qal INFINITIDE CONSTRUCT) kan jedhu jechii bifa lamaan ibsameera. 1) Garbummaatti gurguruun namoota booji’amaan yookaan 2) Namni tokko mata isa yeroo murta’eeti isa irra

liqefateetti of gurguruu. Ibsi kun uummaticha irra adda kan ba'aniif hiyyeesoota kan miidhaan abbooti qabeenya akka inni ceepha'uu ifaadha (Fakkeenya 14:31, 17:5).

Asi irratti "tolaa" kan jedhuu maqaan kan ibsamee "hiyyeessa" (lakk. 6), "hiyyeesoota" (lakk.7) fi "garamoota" wajjiin walcinaadha.

Kanaafiyyuu as irratti hiiki qabiyyee murteess akka danda'uu yaadadhu) kun uummatichaan malee ilaalcha Macaafa Qulqulluu hin qabu. Tolaa namoota Yaahiwwee fi seera isa wajjiiniin kan walitti waan ta'eef namoota biyyaa isaani sirritti hin qabu. Amos keessatti tolaa ta'uun kallaatti fi ilaalcha achi gadi qabu.

Jechi kun Hose'aa keessaatti callaatti amantii ta'e taa'eera (Macaafa Qulqulluu yookaan ilaalcha kallatti). (Hose'aa 2:19, 10:12, 14:9) haala dhiyeenya isaani hesed dhaaf (kana jechun amanamumaa kakuudhaaf) in dhiyaata. Sababii isaa dhiyeenya akka mana murti waan qabuuf tarii jechichi seera qabeessa mana abba murtii amansiisuuf humna kan hin qabne komatama kan argisiisu ta'a.

MATA DUREE ADDAA: TOLA (RIGHTEOUSNESS)

"Tola" Barataan Macaafa Qulqulluu dirqamatti itti fufeenya kan qabu qayyabanaa dhuunfaa yaada isaarratti gochuu kan qabuu mata-dureedha.

Kakuu Moofaadhaan yaada Waaqayyoo kan ibsuu "sirriitti" yookaan "tola" kan jedhudha. Jechii Mesopotamiyaa mataan isaa kan dhufee qarqara bishaanitti shonboqoo yemmuu ta'uu keenyaani fi dal'aa safartuu dalgaa sirriitti meesha ijaarsati. Waaqayyoo sagalee Isaa ciigoodhaan amalaa mataa Isaatii fi waamamaa akka ta'uuf filateera. Inni sirrii kan ta'ee (saraartuu) fiixeedha, hundumtuu kan madaalamuu isaan. Yaada kana irraatti hunda'ee tola Waaqayyoo ibsa, akkasumaas murteessudhaa fi taayita qaba. Namni Uumamaa a isaatiin bifaa Waaqayyoo qaba (Seera Uumamaa a 1:26-27, 5:1, 3, 9:6). Ilmii namaa kan inni uumameef Waaqayyoo wajjiin tokkummaa akka qabaatuuf. Uumammii hundumtuu kan inni qophaa'eefi kan inni jiruu Waaqayyoodhaaf wal jijiruu ijoollee namoota jedhaameti. Waaqayyoo Uumamaa a jiraata barbaada, mucaa nama, akkaa beekkuu, akka jalatuu, akka tajaajiluu, akkasumaas isaa akka fakkaatan! Mucaa namaa amanamuumaansaa qorameera (Seera Umaama 3), kanaaf lamaanuu haadhii manaa fi abbaan manaa warii jalqabaa kufaaniru. Kunnis Waaqayyoo fi namoota gidduutti walitti dhuufenya jiruu baleesera (Seera Uumamaa a 3, Rom e 5:12-21). Waaqayyoo tokkummaa Isaa hareessudhaaf deebisuuf kakuu galeera (Seera Uumamaa a 3:15). kanaas kan inni godheef fedha Isaatiif ilmaasaatiin. Namooti isaa diigamee deebisuu hin dandeenye (Rom 1:18-3:20).

Kuufatti booda, taarkaanfiin Waaqayyoo inni jalqabaa, haraa'umsaa fi kan kakuu yaada kanarratti hunda'ee affeerasaatiin fi qalbii jijiraana ijoollee namaatti, deebii ajajamuu kan amaantiiti. Sabaabii kuufaatiin, namootni gochaa sirii raawachu hin dandeenye (Rom 3:21-31Gal 3). Waaqayyoo mataan Isaa ka'umsaasa fudhateera, war'aa kakuu cabsaan kan ta'aan ilmaan namoota deebisuudhaaf Kanas in godhe,

- A. Nama cubaammaa karaa hojii Kiristoos hojjeteen tolaa godhe labsu (kan murtii tolaaf)
- B. Bilisa kan kennamee tola namaa karaa hojii Kiristoosiin (kan kennamee tola)
- C. Akka kennamuu kan godhuu haafuuri tola uuma (amalaa gaarii tola) ijoollee namoota.
- D. Tokkumaan deebisanii ijaaruun Edeen Ganaati Kiristoosiin bifa Waaqayyoo deebise (Seera Uumamaa a 1:26-27) amantoota (walitti dhufeenya tolaa).

Haa ta'uuyyuu, Waaqayyoo deebi kakuu barbaada. Waaqayyoo deebisera (tola keennera) akkasumas in kenna, Ijoolleen namoota garuu dirqamatti deebi kennu qabu. Akkasumas deebi isaanitiin itti fufu

- A. Qalbii jijiranaa
- B. Amaanti
- C. Akka jireenyaan abbomaamuu
- D. Jabaatanii dhaabachuu

Tollii, isaa kanaaf kakuudha. Waaqayyoo fi Uumamaa jiraata giduu kan jiruu gochaa lamaan isaani. Innis kan irratti hunda'ee Waaqayyoo irratti.

Amala, hojii Kiriistoos, gargaarsa hafuurichaatiin, kunnis tokkoon tokkoon namaa dhufaasaatiin fi itti fuufeenyaan deebi sirri kennuun kan jirudha. Yaadni irratti hunda; ee" Amantiin tolaa ta'u" jedhama. Yaadni irratti hundaa'ee Macaafa Qulqulluu keessatti ibsameera. Haa ta'uu malee jechoota kanaan miti. Innis jalqaba kan mul'atee Phawuuloosiin yemmuu ta'uu innis jechaa Girikii "Tola" bifa adda addaan yeroo dhibba tokkoo ol gargaarameera.

Phawuuloosi barsiisaa leenji'ee waan ta'eef, Diikayosunee (Dikaaiosunee) dubbii jedhuu galumsaa Ibirotaatiin

SDQ SEPTU AGENT irratti hojii irra kan oole barrefama afaan Girikii kan hin ta'in. Barreefamoota Girikii jechii kan wal qabsiisuu Tolaa fi abdii Waaqayyumma uummatichaa biratti mirkanessudhaaf. Ibirootaan sirriin isaa yeroo hundumaa kan innii wal qabatuu kakkuu sagalicha wajjiin. Yaahiween firdii qajeela, Waaqa namuusaa fi tasgabiti. Innis sabi isaa amala Isaa akka calaquisisaan barbaada. kan Inni isaan bitaate Uumamaa a haara ta'aniruu. Bu'aan uuma kun garumaa jireenya haara agarsisaa xiyyeeffannoo tola Katolikii Rooma (Roman Catholic focus of justification). Isiraa'eel Tiyoookirasoota (Waaqayyoon kan bultu) waan ta'eef fooniin (barsifata uummaticha) fi qulqulluun (yaada Waaqayyoo) gidduu akkasumaas "tolaan" (amantaa waliin kan wal qabate) mallatto adda ta'ee hin qabu. Kun garagarummaan kan inni mulatu jechaa Ibiroota fi jechaa Giriikiitiin. Isaaniis gara afaan Ingilitti yeroo hiikaan "Firdii qajeela" (Uummaticha waliin kan wal qabate) akkasumaas "tola" (amantiin kan wal qabatee).

Macaafni Qulqulluun (misirachoo gaaridha) kan Yesuus, isaa kufee ilmaan namaa gara Waaqayyooti deebisudha. KanPhawuloos (Paradooks) kan inni ta'u, Waaqayyoo karaa Kiriistoos cubbuu ballessuu Isaati. kun argamuu kan danda'uu jaalala Waaqayyoof, haraarasaa fi ayyaanasaan yemmuu ta'u, jireenyaa ilma namaa du'aa fi du'aa ka'uu akkasumas hafuuraan gara Isaatti fudhachuuf harkisuudha. Tollii gochaa tola Waaqayyootiin haa ta'uu malee gaaruuma madisisuu qaba. Ejeennoon (Awugisxinoos) innis kan agarsiisu lamaanuu saati, jabinnii hara'umsa Macafa Qulqulluu bilisaatiif ciminaa Katoolikii Rooma jireenya jijirameen jaalalaaf amanammumaa irrattidha). Warra hara'uumsichaa fidaaniif jechuun "Waaqayyoo Tolaadha OBJECTIVE GENITIVE qabatamaati abba mirgaa ta'uu yeroo argisisuu (jechuun mucaa nama isaa cubbamaa Waaqayyoon simatamuu hojii godhuu ejjennoo qulqullumaa) Katoolikiin immoo abba mirgaa harkifamudha SUBJECTIVE GENITIVE,. Kunnis immoo adeemsa Waaqayyoon fakkaachuti (yaalii adeemsa qulqullumma)

Akka kooti Macaafni Qulqulluun waligalatti Seera Uumamaa a 4, Mula'ta 20 kan galmaa'ee Waaqayyoo tokkuma Hedeem akka deebisuufidha. Macaafni Qulqulluun tokkumma Waaqayyoof ilmaan namaa waan lafaatiin jalqaba (Seera Uumamaa a 1-2) akkasumaas bifuma walfakkaatuun Macafaa Qulqulluun yeroo raawatu (Mul'ataa 21-22). Bifa Waaqayyoo fi akkekaa Isaa fakkaata!

Yaada ibsa kanaan olii walitti qabuudhaaf akka itti fufee jiruutti dubbifama akka jechaa Giriikiitti ramadii kan agarsisaan ilaali.

1. Waaqayyoo qajeeladha (Yeroo hundumaa kan wal qabsiisuu Waaqayyoo abba firditti)
  - a. Rom 3:26
  - b. 2 Tes 1:5-6
  - c. 2 Xim 4:8
  - d. Mul 16:5
2. Yesuus tolaadha.
  - a. HoE 3:14, 7:52, 22:14 (maqaa Masiihiicha)
  - b. Mat 27:19
  - c. 1Yoh2:1, 29, 3:7
3. Yaadni Waaqayyoo Uumamaa a Isaatiif tolaadha.
  - a. Lew 19:2
  - b. Mat 5:48
4. Tola Waaqayyoo sirriitti kennuuf uumu
  - a. Rom 3:21-31
  - b. Rom e 4
  - c. Rom 5:6-11
  - d. Gal 3:6-14
  - e. Waaqayyoon kan kennamee
    - 1) Rom e 3:24, 6:23
    - 2) 1 Qor 1:30
    - 3) Efe 2:8-9
  - f. Amantiin kan Isa simataan
    - 1) Rom 3:24, 3:22, 26, 4:3, 5, 13, 9:30, 10:4, 6, 10,
    - 2) 1 Qor 5:21
  - g. Karaa hojii ilma Isaatti
    - a. Rom 5:21-31

b. 2 Qor 6:14

c. Fil 2:6-11

5. Fedhi Waaqayyoo duukka buutuun Isaa toloota akka ta'anidha.

a. Mat 5:3-48, 7:24-27

b. Rom 2:13, 1-5; 6:1-23

c. 1 Xim 6:11

d. 2 Xim 2:22, 3:16

e. 1 Yoh 3:7

f. 1 Phex 2:24

6. Waaqayyoo biyyaa lafaatti tolaan farada.

a. HoE 17:31

b. 2 Xim 4:8

Tollii amala Waaqayyooti, karaa Kiriistoos ilma nama Isa cubbaamadhaaf tola kan kenname. Innis

1. Seera Waaqayyoo

2. Kennaa Waaqayyoo

3. Gochaa Kiristoosidha.

Haa ta'u malee inni immo adeemsa keessa tola ta'u, innis jajabinaa fi ciminaan qabamuu kan qabudha. Guyyaa tokko deebi'ee dhufuu Kiriistoosiin wallitti dhufna. Waaqayyoo wajjiin tokkummaan jiruu fayinaan deebi'a, haa ta'uu malee adeemsi isaa bara jireenya hunduma fuula fuulatti argama, du'aan yookaan Paarosiya.

Bakka kana xiqsii gaariin jira. *Dictionary of Paul and His Letters* from IVP

“Kaalviin” luuteerfaa bifaa ol ka'aan cimsee kan inni kennu walitti dhufeenya kan ta'e bifa tola Waaqayyoo irrattidha. Ilaalchi Luuteer tola irraati ilaalcha badii irraa walaba ta'u waan qabu fakkaata. Kaalviin cimsee kan inni kennu tolli Waaqayyoo nuuf kan Inni qabu Uumamaa a nama rajeefachisuu walitti dhufeenya yookiin bifa

hirmachutinidha” (fuula 834).

Akka kooti amanaan Waaqayyoo waliin walitti dhuufenyi inni qabu bifa sadii qaba.

1. Macaafni Qulqulluun qaama (Waldaa Kiriistaana gara Ba'aatiif ilaalcha Kaalviin ciminaan qabu)

2. Maacafni Qulqulluun dhugaadha (ejjennoo Awugisxinoosi fi Luuteer)

3. Macaafni Qulqulluun jireenyaa jijirameedha (Ejjennoo Katoolikii)

Hundumtuu dhugaadha kanaaf iddoo tokkootti qaabachuun ni ta'aaf, Fayyaa qabeessaa f, hiika kan qabuf, Kiriistanummaa Macaafa Qulqulluu. Eenyuyuu cimsee eejjennoosaa yoo kenne yookaan yoo gati dhabsisee rakkinootatu Uumamaa .

Yesuusiin simachuu qabna!

Wangeela amanu qabna!

Yesuusiin fakkaachuu qabna!

■ **“Kanaafiis inni akkataan waa'ee kophee lamaa”** kun kalaattiidhaan yeroo hiikamuu hiiki inni qabu 1)baaye gatii xiqqoo ta'een namoota bituf gurguruu 8:6) yookaan 2)Isaan kanaaf soreessi yakkamtoota seera qabeessumaa kennuuf kan godhamuu adeemsa seeratti (kunnis jechuun kopheewwaan jijjiiruu Ruut 4:7, Roland deVaux, *Ancient Israel* 1 fuula 169 ilaali.)

NIDOTTE maxansaa 1 fulaa 228 “rakkatoota” ,” hiyyeessa” fi “rakkina” kan ilaalatee kan fayyaduu yaada uummataa himooti jiru. “Rakkina warra lixaa haalii qabeenya isaani qabana'aa wajjiin waqabsisani yeroo yaadan hiyyeesoota kan gargaaran kan salphinaatiif hiika kabajaa kennuudha kanaafiis kan lafaa, kan humnaa, kan dinaagdee, kan eegumsaatiif fi fudhatama hawaasa qabaachu name tokkoo sorreessa yeroo ta'an isaan ka'umsa kana qabaachuu dhiisu lammaaffata nama tokko hiyyeessa godhu.

2:7

NKJV

“Haafura fudhachuu”

NRSV, TEV

“Tasgabaa'uu”

NJB

“Caccabuu”

Jechii kunni hiika isaa kan ilaalatee ibsa baayee qabu (BDB 985, KB 1375, Qal Active ACTIVE PARTICIPLE) 1)NASB fi NKJB new king jems kan gammaduu dadhabuu sorreessa (gadhumma) in argisiisa

“kana jechuun hafuura baafannaa qilleensa argachuu (haafura ol fudhachuu)” KB 1375 yookaan “Aritiin haafura baafachuu booda” BDB 983 1, fakkeenyaaf Iyo 7:2, Fara 119:131, Lalaba 1:5, hiyyeessotni yeroo gadaatti mataa isaani irratti kan isaan kaawatan awara xiqqoo raajayyeessa (hyperbole) yookaan 2) NRSV Kakuu Moofaa afaan Giriikiitiin kan barreessan fi Volgeeti itti jecha kana “mirkaneessuu” jedheetuu hiika (BDB 985 11, fakkeenyaaf 8:4 Far 56, Izra 36:3) kun akan inni argisiisuu soda warra sooressootaatiif olaantumaa hiyeesootati. Qabiyyee kanaan “tolicha” “rakkataa” “hiyeesootaa” fi “garamoota” kan inni argisiisuu dhaabata hiyeessa utuu in ta’iin jireenyaan sadarkaa gidduu galeessa irra kan jiraatan horii akka liqee-fataniif kan dirqisifamaan sababa kanaaf lafa mataa isaani, gabaa isaani, ulfina isaanii fi uummaticha keessaatti bakka qaban kan dhaban sadarkaa jireenya giduu galleessa irra kan jiraatan qotee bulaan yookaan daldalooni turan.

Waa’ee soreessaatii fi hiyeessaa ibsa gaarii Kakuu Moofaa keessaa argachuuf Roland deVaux, *Ancient Israel*, 1 fuula 72-74 ilaali.

■	
NASB	“karaa warra garaamoota hin mixiiru”
NKJB	“Karaa warra garaamoota hin ndhorkuu”
NRSV	“warra jaalali keessa guutee hin dhiibuu”
TEV	“Isaa hiyeessa karaa irraa in baasu”
NGB	“Nama midhaamee mirga isa in sarbu”

Goochimni kun (BDB 639, KB 692 Hiphil IMPERFECT) Amos keessatti yeroo baay’ee dubbatameera.

1. 2:7 fi 5:12 keessatti jechii kun kan inni argisiisu sooresoota abbaa murtii walin dhaa’uudhaan (bittuudhaan) seera qabeessa kan ta’ee seeramurtii kennuu akkam akka balessanidha. (Bau 23:6, Kesi 16:19,24:17, 27:19, 1 Samu’eel 8:3, Fakkeenya 17:23, Isa 10::2, Lam. 3:35)
2. 2:8 keessaattikun kan agarsiisuu hiyeessa irraa qabdiidhaan uufata fudhatamee irratti abbooni qabeeya akka irra ciisanidha.

Hiikii jechiicha inni guddaan “gara cinaatti diriirsuu” yookaan “gara alaatti hafuu”. Kana oliitti kan jiruu fakkeenya jalqaba abbooni murtii matahaadhaaf harka isaanii diriirsani baafaniiru inni lammaaffa kafana hiyeessa kan ilaalate faakkeenya abban qabeenya akka itti fayyadamuu yookaan tarii akka irra ciisuuf lapheen hiyeessa in hafama. Kunnis argisiisu kan danda’uu sagaagalumaan baay’aata akka turee dha.

■ “Mucaa fi abbaan gara dubartii tokkootti galu” dubartii (BDB 655) jechii jedhuu ammami illee yaadi isaa dubartii sagaagiltuun (sagaagila) shaakaluu kan ibsu yoo ta’ee illee jechichii garuu kan barratame dubartii sagaagiltuu kan ibsu miti. (Kes 23:18, dhuufatiin seena isa ilaaluu dhaaf Hose’aa 4:12-14). Dabalataniis immoo eenyuun illee utuu itti hin heruumiin dargageetti hiyeetti dubartii “gurguruudhaan” maatii tokkoo keessatti dhiiroota jiran akka itti fayyadaman gochuun argisiisuu danda’a.(TEV). Kunnis 1) Lew 18:8, 20:11, Kes 27:20 fi 2) Bau 21:7-11 kan jiraan luqisii wal waamanidha. Walitti dhiyeenya barreefamichaa hiyeessaaf rakkatan yaada midhamuu waan qabuuf fillannoon inni lammaaffa fillannoo keenya isa fillatama ta’a.

Kan biroon hiikooti baay’een jiru. Ammamillee waligala barrefama walitti dhiyaatan ifa ta’uuyuu isaan hiikoota kana kan ilaalate namni tokkoo waa’ee ibsa isaanitii fi waa’ee sirrummaa isaanii sirritti beekuun in ulfaata. Ijoolleen namaa Waaqayyof kan dhiyaatan dabalatee cubbamootii fi seera Waaqayyo kan daddarbaniidha. Waaqayyo cubbu fi cubbamoota utuu in caalin immoo isa beekaani kan irra daddarban akka salphatti in ilaalu. (Kana jechuun YIhudaa fi Israa’eliin) waan facaafne akka haamnu hundumaa kan nuti qabnu ifichi (humna) haga walqixummaa qaba.

■ “Maqaa koo isaa qulqulluusi akka xureesaniif” gochowwaan kun iddoo haarsaa irrati (kan Iyoorobiyaam jabii warqee lammaaffa) Beeteelii fi Daan kan jiruu irratti in mul’ata (lakk.8). Seera qabeessumaadhaa fi fayyadama amantii waan qabaatan fakkaata. Haa ta’uu malee eenyuu iyyii yoo ta’ee waan qabu in beeka.

Kun jechowwaan ibsamee (BDB 320 111, KB 319, pieL INFINITIVE CONSTRUCT) PIEL bifa karaa baay’een ibsameedha

1. Qunaamtii saala xurreessuu , Lew 19:29, 21:9, 15
2. Seera waaqefanna xureessuu Lew 19:8, 21:12 23, 22:9, 15
3. Maqaa mWaaqayyoo xurreessuu Lew 18:21, 19:12, 20:3,21:6,22:2, 32, Er 34:16, Iz 20:39, 36:20-23, Amos 2:7

Israa'eloni in waaqeeffannas in taajajilaas jedhani kan isaaan dubbatan sirruuman isaa Waaqayyon, xureessuu fi olaantumaa isaa gadi buusani turan. Bu'aa dhuunfaa isaanitif foon isaanitti waan bareede jedhani seera Museeti fi seera tasa dhisaaniiru

Amos (akkuma raajoota warra kaani hunduma) seera Musee irratti cubbuu hojeetaman irratti murtiin in kenna akka ture beekamadha.

1. 2:4 “SeeraWaaqayyoo” fi “Ajaja isaa” gaalewwaan jedhan seera Museef seerata isaa argisiisuuf.
2. 2:7 Seera Lew 18:8, 15, 20:11-12 wajjiin wal bira qaba
3. 2:8 seera Kes 24:12-13 wajjiin wal bira qaba
4. 2:9-11 Uma 15:12-21 wajjiin wal bira qaba
5. 2:11-12 Lak 6 wajjiin walbira qaba.

MATADUREE ADDAA:QULQULLUU

I. Fayyadama Kakuu Moofaa

- A. Hiiki jechichaa (*kadosh*, BDB 872): kan mirkaneefame mitti Kana'aanoota ta'u ta'uu danda'a. Tarii jechii inni tokkoon kutaa (kana jchuun Kds) yeroo hiikamu “gargar qoodamu” ta'uu danda'a”. Kunnis “hojii Waaqayyootiif adda Bau” (aadaan warra horma Kes 7:6 ,14:2,21, 26:19) kan jedhuu inni tokkooffan hundee ibsa isaa irratti
- B. Jechichii wantootuma salpha bakkoota, yeroowwaanii fi namoota kan wal qabsiisudha. Bau, Seera Leewwootaa fi Lak Keesatti sagalichi kan barratamedha.
- C. Macaafa raajoota (barreefamoota) keessatti (irra calmaadhaan Isaii fi Hose'aa) keessatti dura kan turee xiyyaafannoon garuu kan itti hin kennamne amma immoo dursa kan dubbatamuu kan ta'ee qaama dhuunfaatti. Sagalichii eenyummaa Waaqayyoo karaa argisiisuudha (jecha) ta'eera. (Isa 6:3). Waaqayyoo qulqulluudha amali isaa kan ibsuu maqaan Isa qulqulluudha. Sabi isaa biyyaa lafa rakkatoota amala isa kan argisiisu toloota. (amantiidhaani haraara Waaqayyoo yoo fudhatan)
- D. Araarri Waaqayyoo fi jalaalli yaada Macaafa Qulqulluu kan ta'an haraara murtaa'ii fi barbaachisa kan ta'an amaloota Waaqayyoo kan gargar in qoqodamneedha. Kana keessattiWaaqayyoo qulqulluu kan hin taanee, kan kufee fi sanyii dhala nama isa jal'a eenyuma isa irratti mudama keessatti ta'u isa in ilaala. Waaqayyoon “oolchuu” isaa fi Waaqayyoon “qulqullumaa” gidduutti kan jiruu baayee kan harkisuu walittidhuufeenya Robert B. Girdlestone, *Synonyms of the Old Testament*, fuula 112-113 keessatti argama.

II. Kakuu Haara

- A. Kan kakuu haara barreesitooti Ibiroota yaada kan qabanidha “Luq irrann ala” .Haa ta'uu malee afaan Girikittiin (kana jechuun dhiibbaa qabu turan) jechooti isaani barreefamoota Girikii yaada isaa yooka amantii osoo hin ta'in kan isaan to'atee Kakuu Moofaaan hiika Girikiti.
- B. Yesus qulqulluudha Waaqayyoo bira kan ta'e Waaqa (Luk 1:35, 4:34,Hoji ergamoota 3:14, 4:27, 30). Yesuus qulqulluudhaa fi tolaa kan ta'eedha (Hojii Ergamoota 3:14, 22:14). Yesus qulqulluudha sababi isaa cubbuu waan hin qabneef (Yohannis 8:46, 2 Qor. 5:21, Hibiroota 4:15, 7:26, Phexiroos isaa duraa 1:19, 2:22, Yohannis isadura 3:5).
- C. Waaqayyoo qulqulluu waan ta'eef ijoolleen Isa qulqulluu ta'utuu irra jira (Lew 11:44-45,19:2,20:7 26, Mat 5:48, 1 Phex 1:16). Yesuus Kiriistoos qulqulluu waan ta'eef isa duukaa kan bu'annis qulqulluu ta'uu qabu (Rom 8:28-29, 2 Qor 3:18, Gal 4:19, Effeson 1:4, 1 Tessolonqee 3:13, 4:3,1 Phex 1:15).KIristaanonni warri fayyaan Kiriistoosiin fakkaachuudhaf akka tajaajilaniif.

2:8 “Iddoo haarsa hundummaa bukkeetti qabdiin jkan fudhatame uffata irra in ciisu”sorreesoonni kan hiyeessaa wayyaan irra ciifamu akka qabditti fudhatamani (Bau 22:26-27, Seera Kes 24:12-13 keessatti kan dhorkamee) kan mata isaanii in godhatan turan (Roland deVaux, *Ancient Israel*, maxaansaa fuula 171, Bau 21:7, 26-28, Lew 25:39-40, Seera keesa deebi 24:10-13,17, Fakkeenya 20:16,27:13)argisiisu kan danda'uu lakk. 7 irratti kan dubbatamee sagaagila gadi dhiisaa (dubartii sagaagiltuu) yookaan immoo sanyiidhaan waaqa tolfamaa sobaa wajjiin kan wal qabatee xura'uma kan qabuu nyaata.

■ “Iddoo haarsa hundummaa” Goochimni jedhu u tokkoon tokkoon hawaasicha haarsaan kan isaaniif dhiyaatu kan baratamee kan sorooma waaqa soba kan turan Ba'aal (dhiiraa fi dhiiraa) fi Astaroot (dubartii) in

godhadhamaaf kan ture waaqa tolfama argisiisa. Yaahiwwee kan turee iddoo haarsa tokkoo duwwaa qofa qaba (kunnis, gaara Moriyaa) Yorobiaam (Iyoorba'aam I) namoota isaa gara Yerusaaalemiti akka hin deebinee Beetelii fi Daanitti iddoo haarsa lammaa ijaare ture.

■ **“Mana waaqa isaanni keessatti beenyaa kan fudhatamee wayni in dhuguu.”** Deemsiisuu kan danda’uu hiikoota lamaa qabaachuu danda’u. 1) Daanii fi Beeteelitti bakka waaqeffannaa hormaa keessatti soreessonii hiyeessa irraa galii saamamuun in faallamuu turan 2) Mana Waaqeffannaa horma kan walitti qabamuu gibirii kan dhuugaatii fi shaakala sagaagila babal’iseera. Hiikootni murta’anii Elohamihimiin malee “Waaqatolfama soba isaanii yookaan “waaqa soba isaanii” jedhanii hiiku. Haa ta’uu malee qabiyyeen issaa kan nuu argisiisu Yaahiwwee agarsisuudhaaf akka ta’eedha (NASB, NRSB, TEV, JPSOA, NET) . Mata duree addaa:- Maqaa waaqotaa 1:2 irratti ilaali.

Amos 2:9-16

⁹“Ani immoo, ‘Amoorota warra akka birbirsaa dheeratan, warra akka muka hoomii jabaatan fuula isaanii duraa hundeedhaan buqqisee sanyiii isaaniis lafa irraa balleeseen ture*.

¹⁰ Lafa warra amoorotaa kan keessan akka godhattaniif, anatu biyya Gibxiitii ol isin baasee, lafa onaa keessa waggaa afirtama isin geggeesse*.

¹¹ Ilmaan keessan keessaa raajota, dargaggoota keessan keessaas warra addaan baafamanii:- Naaziroota jedhamanii beekaman nan kaase; kun dhuguma akkas mitiiree, yaa warra Issraa’el? Kanas ana Waaqayyo keessantu isin gaafata*!

¹² Isin garuu Naaziroota daadhii waynii akka dhuganin gootan; raajotaanis:- Raajii hin dubbatinaa! Jettanii abbootan*.

¹³ ‘Ammas akkuma konkolaataan bissii midhaanii baatu wal rigee iyyu, kunoo, anis gidiraa jalaa akka iyyitan nan godha.

¹⁴ Namni fiigicha danda’u lafa itti baqatu hin qabu; jabinni nama jabaa in laafa; jagni lubbuu isaa hin oolfatu.

¹⁵ Inni iddaa qabu achi hin baasu; abbaan fardaas lubbuu isaa hin oolfatu.

¹⁶ Guyyaa sanatti jagnoota keessaa inni laphe-jabeessi iyyuu harka qullaa in baqata’ jedhe dubbateera Waaqayyo” jedhe*

2:9-12 Kun kan Israa’eel adeemsa murtii kan jalqabsiise seena Waaqayyo ulfina hojii kan qabuudha. Sabi Waaqayyoo seerata Waaqayyoo yeroo cabsuu wantii haaran hin ture. Akkasuma iyyuu kun irra daddarbii itti fufeera. (Neh 9, HoE 7).

2:9 “Amooroota fuula isaani dura nan balleessa” kunni Yaahiwween saba isaa cinnaa ta’ee kan waraannu ta’uu isaa kan argisiisuudha “lola qulqulluu” kan jedhamuu jecha. (FIRSTPERSON SINGULAR PROUNOUN lakk. 9, 10, 13 keessatti hubadhu). Mo’ichii kan isaati ture (fakkeenyaaf “Soonsa” Bau 23:28, Kes 7:20, Iyaasu 24:12 “dhagaa cabbii” (Yohaniis 10:11)

MATA DUREE ADDAA: AMOOROTA

“Amoorota” jechii jedhuu bifa sadiin ibsameera.

1. Baay’ee kan ta’an kan biyyicha kan ta’an gosa Kanaa’an keessa tokkoo (fakkeenyaaf Uma 10:16, 15:18-21, Bau 3:17, Iyasu 24:11, Izra 9:1, Nah 9:8 [Nomadik gosoota barreefama Akadiyaan])
2. Lixaa Babiloonitti kan argaman namootni maqaa wali galaatti. Lakk. 10, Uma 15:16, Abboota firdii 6:10 2 Mot 21:11, Hiz 16:3, dabalataniis Asoorii fi barreefama Babiloonoota)
3. Iddoo gadi aana kan qabaatu Kana’aanoti faalla isaa iddoo olka’aa irratti kan jiraatan jiraatoota (Kes 1:7, 19, 20, 3:2)
4. Lamaani isaani Kana’aani fi warri Amooroota kan Filiisxeem/Kana’aanoota gosoota biyya tokkoo argisiisuuf kan gargaaranidha.

■ **“Hojaan isaani akka mukaa laaftoo”** kunni salphaatti mukoota gargaaramuudhaani hunma (BDB 147) bocuun (Laaftoon achii olii hangaa 100 tti guddachuu in danda’a yookaan akkasumaasi Og Baashaanii fi akka Anaqiin Hibiroota kan jiran Amoorota dheerina hojaa isaani kan argisiisuu ta’u danda’a (Lak 13:28, 33, Kes 1:28, 9:2, Iya 11:21-22).

■ **“Ija isa irra keessa hundee isaa jalaa nan balleessa”** kun Amoorota guutumma guututti ballessu jecha dhokkata argisiisudha. Lakk. 9-10 Bauf mo’icha argisiisa.

2:10 “biyyaa Gibxii isaan baasee” inni biyyaa Gibxii keessa Bau isaani abrahaamitti dursee dubbaatamee ture (Uma 15:12-21). Isaan akkasi kan durii abbooti Waaqayyo wajjin walitti dhuufenya adda isan godhan wali gala sabicha dhimmi amananiif akka ture Bau 19-20 keessaatti mirkaneessera. Haata’uu malee gaarummaan Yaahiwwee dhiisuudhaan sabichii waluma gala fuula isa naanneesse (Hose’aa 13:4-6). Israa’elonni saba biro irraa caala ifni hafuura isaaniif ifee waan tureef dirqami isaa hundumtu kan ishe ture (Luk 12:48).

■ **“Lafa honnaa keessa waggaa afurtamaa geggeesse”** kunni kan lafa honicha yeroo dinqisiisa kan argisiisudha. Kakuu Moofaaa keessaattii waggaa afurtama “40” kan jedhu jechi lakk. Walitti sisiqeedha. Asi irratti kun kan argisiisuu Qadiish Barnee irraa gara biyyaatti abdii (kara Yordaannoos) kan godhamee waggoota sodomma adeemsa fiixeedha.

■ **“Biyya amoorota akka dhaaltaniif”** kun kan argisiisuu Waaqayyoo Uma 15:12-21 keessaatti Abirahaamiif abdii inni galeedha “Amoorota” jechii jedhuu kan argisiisu lakk 16 keessaatti Kana’aanoota hundumaa fi lakk. 21-keessati immoo baay’ee kan ta’ani namoota gosa biyya tokko ta’a. Lakk. 9 qabsisaa ilaali.

2:11-12 “Ijoollee dhiiraa isaani raajoota.....Naazirawiin” Waaqayyoo warra akkana geggeessitoota afuura adda filaaichuu isaatiin Waaqayyoo Israa’eeliif jalaala adda agarsiisera. Haa ta’uu malee mIsiraa’eli isaan ijoollee dhiira (dubartiis ta’u danda’a, Lak 6:2) cubbuu akka hojetaan gootetti . Isaaniis kenna Waaqayyoo turan haa ta’uu malee sabi Waaqayyoo kenna isaaniif kennamee balleessaniiru. “Warra Naziroota” Lak 6 keessatti ibsameera. Warri Nazirooti dhiira yookiis dubartii ta’uu in danda’uu (lakk.2) isaan namooti kun wamaamuun isaani akkamiti akka itti fufuu danda’uu qajeelfama baay’ee qaba ture.

1. Oomisha waynii kamiyyuu nyaachu hin danda’an lakk3-4
2. Rifeensi isaa (rifeensii ishee) muramuu hin danda’u lakk 5
3. Qaama nama du’ee tuquu hin danda’an (kana jechuun jaallatama firaa isaani seera hawalaa) lakk. 6-7

Kunni kakuu addaa (yeroodhaaf ([fakkeenyaaf Lak 6:13-20, HoE 18:18, 21:23] yookaan kan bara jireenya ([Abo 13:7 1Sam 1:1, Luk 7:33]) Lubaa yookaan Leewwii kan hin ta’iin namooti mata isaani miira addaatiin Yaahiwwef bichisiudhaaf kara gargaraman ture. Olaantummaan dhiira kan irratti mo’ee Isiraa;el isheen durii dubartiin murta’an Naaziraawwii (raajii) akka jiraatan iyyamamee ture.

Gaaritti kan ibsamee Roland deVaux, *Ancient Israel*, Jildii 2 fuula 466-467 ilaali.

2:11 “Kunni akkas mitii” Waaqayyoo ceephoo jecah dhugummaa isa mirkaneessuu fi isaan qoreera. Haa ta’uu malee dabalatan kun Waaqa isaani irra kan ergame gaddaan kan guutamee ergadha. “Ijoollee Israa’el” Goochimni jedhu u kakuun Abiraham akka jirutti kan argisiisudha. Waaqayyoo ammas yoo ta’e saba isa in jaallata of eegataafis. (sabni Waaqayyoo dhugaan amala isa calaqisiisu).

■ **“Gooftaa labsuu”** kun Waaqayyon ibsuudhaaf gaalee addati (2:11, 16; 3:10,13,15; 4:1,5-6, 8-11; 6:6, 14; 9:7-8,12,13).

2:13 lakk. Kana karaa lamaan hubachuu dandeenya

1. Yaahiwween cubbuu saba isaati akka gaarii fe’amteetti akka hare argisiisa (burqaan araboota isaayas 43:24, fi NASB, NKJV, NET, NIV, REB hiika isaa)
2. Yaahiwween sabi isaa “achii gadii fe’uu” in argisiisa (kana jechuun itti murteessuun) (burqaa Araboota Isaayas 28:27-28, fi NRSV, TEV, NJB, hiikii isaa yookaan “Suutan” JPSOA).

Garagarummaan isaa kan wajjiin deeman gochima kan argaman hundee jecha irrattidha. (BDB 734, KB 802, hiifil PERFECT and ephel IN PERFECT) haala kanaani beekuun rakkisadha. UBS, *A Translator’s Handbook on the Book of Amos* kan inni gorsuu hiika fillanno lammaaffati sabnii Israa’el akkuma gaarii fe’amtee murtii Waaqayyootiin aaddaaniruu fuula 55-56.

2:14-16 Kunni kan Israa’eloota warana kan jiruu sababa warri Asoor kan duubati deebi’an ta’u dha. Yaahiwwee Bau fi mo’icha isaani wajjiin kan turee yemmu ta’uu amma garuu kan isaa argamuun billissumaa fi osoo hin ta’iin murtiif ture. Innis filatamtoota loltoota Israa’el lapheen isaani sodaaf shakkiin rukkuuteera. Kunnis “Lola qulqulluu galagalchoo sirridha.

2:16 “**Looltootis qullaa isaani ta’ani in baqatuu**” kun kan argisiisu meeshaa hundumaa fi wayyaa hin barbaahiifne gatau yeroo ta’uu inni kun immo loltoonni caalatti akka fiigaani baqatan isaan godha ture.

■ “**Guyyaa sanatti**” kunni “guyyaa sanatti” Goochimni jedhu u jaarraa 18 raajjoni murtiidhaaf hara’umsaaf ilaaluu Waaqayyo argamuu ibsuudhaaf kan itti gargaaraman turee .

Hose’aa		Amos		Mikihaas	
<u>Ni ta’aa</u>	<u>alta’aa</u>	<u>ta’aa</u>	<u>alta’aa</u>	<u>ta’aa</u>	<u>alta’aa</u>
1:11	1:5		1:14(2)		2:4
	2:3		2:16		3:6
2:15			3:14	4:6	
2:16			3:18(2)		5:10
2:21			3:20		7:4
	5:9		6:3	7:11(2)	
	7:5		8:3	7:12	
	9:5		8:9(2)		
	10:14		8:10		
		9:11	8:13		

Fakkeenya kun raajoota biratti kan baratameedha. Waaqayyo yeroo boodde gocha cubbuu irratti deebi in laata garuu dabalataniis laphee isaaniitii fi gochaa isaani kan jijjiiran kan qalbii jijjiiraanaafi kan dhiifama guyyaa isaani in laata fayisuun Waaqayyo fi akkeki oolchuu isaatti in raawwata. Amala isaa warri callaqisinaan sabi in jiiiratu akkeeki uumamaa (Waaqayyo irraa fi dhala nama gidduu kan jiru tokkummaa, in raawwata.

■	
NASB	“Jedha gooftaan”
NKJV, NRSV	“Goofaan jedha”
TEV	“Gooftaan dubbateera”
NJB	“Yaahiwween jedha”

Jechii kun kutaa jechaan ta’ee (1:3-2:16) “jedha” jechii jedhu irra deddeebi’a (BDB 55, KB 65, Qal PERFECT) isaan murtiin kun Amos irraa utuu hin ta’iin Yaahiwwee irra akka ta’e in argisiisa.

Brbaachisaa	gudunfaa
1:3	1:5
1:6	1:8
1:9	
1:11	
1:13	1:15
2:1	2:3
2:4	
2:6	

(BDB 610 fi 217 CONSTRUCTIVE) bifa wal cinaan 2:11 2:16 keessattidha (fakkeenya, 3:13, 4:3, 6:8, 14, 8:3, 9, 11). Amos Yaahiwween mataa isaa erga ifa ta’ee akka itti dubbateef innis sirriitti akka dabarsee in amana.

AMOS 3

HIKAA HAARAA KEEYYATAAN HIRUU IRRATTI HUNDAA'E

NKJV	NRSV	TEV	NJB
Aboo Ergaa Raajootaa	Cubamummaa Israa'eel fi Adabbii Waaqayyoo (3:1-6:14)	Firdii Waaqayyoo Israa'ee irratti (2:6-3:2)	Israa'eeliif akeekkachiisaa fi Sodaachisfin Kenname (3:1-6:14)
3:1-8	Carraan Filatamuu Itti Gaafatamummaa Gadifageenya Qaban Uuman		Filatamuu fi Adabbii
	3:1-2	Ga'ee Raajichaa	3:1-2
			Waamicha Raajii Dhowwuun hin Danda'amu
		3:3-8	3:3-8
	3:3-8		3:7-8
Adabbii Cubbuu Israa'eel (3:9-4:5)		Guyyaa Hamaa Samaariyaa	Samariyaan Hammeecha Ishee Irraa kan Ka'e ni Baddi
3:9-10		3:9-11	3:9-11
		3:10-11	
3:11-15	3:9-11		3:12
	3:12-15	3:12-4:3	
			Qannoo Damasqoo fi Beeteel Irratti
			3:13-15

DUBBISA MARSAA SADAFFAA (fuula vii irraa)

SADARKAA KEYYATAATTI YAADA BARREESSICHA ISA JALQABARRA HORDOFUU

Kun qaleelfama qo'annaa Macaafa Qulqulluuti, kana jechuun namni tokko Macaafa Qulqulluudhaaf hiikaa mataa ofii laachuu ni danda'a. Tokkoon okkoon keenya akka nuuf ifeetti adeemuu qabna. Ati, Macaafni Qulqulluun, akkasumas hafurrii qulqulluun hiikaa laachuu keessatti qooda isa jalqabarra qabdu. Kanas yaada nama biraaf dhiisuun sirra hin jiru.

Boqonnicha al tokkotti dubbisi. Gulummoowwan adda baafadhu. Hirama gulumoowwan keetii iikaawwan haaraa shananiin madaali. Keeyyataan himuu dirqama miti, garuu yaada barreessichaa isa jalqabarra hordofuudhaaf furtoodha, kun immoo gidduu galeessa hiikichaati. Tokkoon tokkoon keeyyataa Gulummo tokko qofa qaba.

1. Keyyata tokkooffaa
2. Keeyyata lammaffaa
3. Keyyata sadaffaa
4. kkk

ILAALCHA QABIYYEE

- A. Israa’eli boqonnaa Amos 1-2 kan tarreefaman hiifata Amos jechoota baay’ee kan wali galan yeroo ta’an saba isaani irratti boqonnaa 2:6, 6:14 yookaan 2:6-9;14 fudhachuu fi garuu kan qopha’aan in fakkaatan.
- B. Kan boqonnaa kana seenaan duuba isaa Kes 27-29 kan argamuuseera hareessuu kakuuti. Boqonnaa 4:6-11 isiin garuu gara kooti hin deebinne kan jedhuu goochmni lakk.gargaraaman irratti Israa’el irratti kan dhufaan abarsa shanaan keessaa kun ifatti mul’ata.

QO’ANNOO JECHAA FI GAALEE

Amos 3:1-8

¹ Yommuu raajichi “Yaa namoota Israa’el, dubbii Waaqayyoo isa inni isin irratti, guutummaa saba inni ofii isaatii biyya Gibxii baasee irratti dubbate dhaggeeffadhaa*!

² Innoo, ‘Saba lafa irraa hundumaa keessaa ba’essa godhee beekke isin duwwaa ofitti qabeera; kanaafis ani yakka keessan hundumaa isinitti nan ilaala’ jedheera” jedhe*.

³ Namoonni lama walitti dhufanii utuu waliif hin galin walii wajjin dhimma tokkoof adeemuu ree?

⁴ Leenci yoo waa qabachuuf utaale malee, caakkaa keessaa aadee of dhageessisaa ree?

Leencii saafelli yoo waa hin qabanne ta’e, mann’ee isaa keessa sagaleeisaa dhageessisaa ree?

⁵ Allaattiin waan isheen barbaaddu kiyyoo keessa yoo jiraachuu dhaabaate,

isa keessa galtii ree? Futtaasaan, wanti qabamu utuu itti hin bu’in lafaa futta’aa ree?

⁶ Fiinon lolaa mandara keessatti yeroo afuufamu namoonni hin wareeranii ree?

Utuu Waaqayyoo biraa hin dhufin, wanti hamaan mandarra tokko irra ga’aa ree*?

⁷ Waaqayyoo gooftaan murtoo isaa isadhokatee jiru hojjetoota isaa warra raajotatti utuu hin mul’sin, tokko illee hojii irra hin oolchu.

⁸ Leenci in aada, egaa eenyu reek an hin sodaanne? Waaqayyoo gooftaan in dubbachiisa, egaa eenyu ree raajii kan hin dubbanne*?

3:1-15: kan boqonnicha teessuma afur hubachiiseera.

1. Amos mana Israa’el irratti yeroo dubbate lakk.1
2. Yaahiwwee/Waaqayyoo saba isaatiif yeroo dubbate lakk.2
3. Amos haasa gaaffii gaaffachuu fi guduunfa yeroo kennu lakk 3-8
4. Yaahiwwen yeroo dubbatuu lakk.9-15

3:1-23 “UBS, *A Translator’s Handbook on the Book of Amos*” Macaafa jedhamuu boqonna 1-2 (fuula 55) kan guduunfamuu boqonnaa godhee fudhata. Haa ta’uu malee hiikii ammayyaa afaan ingili kam iyyuu kallatti kana hin hordofu.

3:1 “Dhaga’ii” kun “*Shema*” (BDB 1033, KB 1570, *Qal IMPERATIVE*), kan jedhuu goochmni Hibiroota yeroo ta’uu kana jechuun akkuma goonu dhaga’uu jechuudha. (Kes 5:1, 6:4) Waaqayyoof ajajmuu wajjin wal qabata. (1:13, 4:11, 5:1, 8:4). Bu’aa kakuu fi madaali qabu.

■ “Yaa ijoollee Israa’el Waaqayyoo isiniin kan dubbatte ijoollee isaa hunduma irratti” Amos duran durse naannoo Israa’elitti Yihuuda dabalatee ifaachuu isaatiin Israa’eliin hifata.

NRSB	“Yaaijoolle Israa’el”
NKJV	“Yaaijoollee Israa’el”
NRSV	“Yaa saba Israa’el”
TEV	“Sabi hundumtuu”

Gaalee kana keessatti akkeeka kan qabu kan waliin dha’uu jira. Kara tokkoon hundumtuu gosootni Israa’el kan argisiisu yeroo ta’uu kara biraatiin Dhaloota Kiriistoos dura bara 922 isa dursuu yeroo Iyorobi’aam kan gargar caban kaabaatti kan argaman goosoti kurnan ilaalata. Lakk. 2 ifatti hundumaa ijoollee Yaa’iqoob kan walitti amatudha.

■ **“Firoota isa hundumaa irratti”** kan ammayya warra lixaa Kakuu Moofaa hubachuu wanti hin dandeenyeef inni tokkooffan warri lixaa mirgaa dhuunfa irratti yeroo xiyyaafatan macaafni qulqulluun garuu walumma galaatti xiyeefachuu isaati. namoonni duri wali wajjiin jiraatani wali wajjiin du’uu turan. Jireenyaa hawaasumma akka gaaritti jiraataniruu.

Miirii kuni namoota ammayyaatiif hubachuun itti cima. Cubbuu kanaaf miira badisaa ammata. Garuu tola in ammatu. Tolaan tokkoon tokkoon isaa amantii dhuunfa nuzaa abomamuufi dhima waaqeffanna ture. Murtiin Waaqayyoo cubbamaas ta’e tolaa uummata hundumaa bira ga’eera. Yaad rimmeen kun gara bara keenyaatti yeroo baasnuu ijoolleen namaa Waaqayyoodha wajjiin kan isaan qaban walitti dhuufeenya dhuunfa kan gaafatamaniif badisaa uummaata isaani kan hirmaatan ta’uu isaani hubachuu gaafata. Cubbuu gochuus gochuu dhiisuus in ammata. Cubbaamoota gara Waaqayyootti deebisuudhaaf kan biyyoolleessatiif kan yeroo murtiin jiraachu isa argisiisa. (Kes 27-29).

■ **“Biyyaa Gibxiitti yeroo baase”** Gochimichi kun(BDB 748, KB 828) *Hiphil* PERFECT dha. Bau ta’ii kan jalqabee Yihudootani shaakkala biyyoolleessa ture. (2:10, 9:7) Waaqayyoo amanama ture. Garuu kun itti fuufeenyaan kan jiruu kan Israa’eeli fi ijoollee Yihuuda wali amanuu dadhabuu wal duuka deema ture. “Firooti hundumtuu” Nahuimiyaa 9, Hojii Ergamoota 7).

3:2 “Anni goosota biyyaa lafaa hundumaa keessa isiin qophaa filladheera” kuni Waaqayyoo sanyii Abirhaam fillannoo addaatiin tajaajila addaatiif fillachuu isaa argisiisa (Uma 12:1-3, 18:18, Ba’u 19:5-6 Kes 7:6-8, Hose’aa 2:20) kun saba hundumaatiif wangeela ittin gahuu wwalitti qabata. Sanyiin nama hundumtuu fakkeenya Waaqayyootiin kan uumamaan yoo ta’e (Uma 1:26-27) fi Uma 3:15 bittamuu isaani sagallee abdii yoo ta’ee waamichi Abrahaam hundumtuu sanyii namaa gara Waaqayyootti dhufuudha.

Kan fillatamee kan jedhu jechii hiiki isaa kan beekame ta’uu isaatii fi walitti dhuufenya dhuunfa kan argisiisudha. (Uma 4:1, 29:5, Ba’u 1:8, Kes 11:28, 1Mot 8:39, Fara 139:4, Hose’aa 5:3) kun Waaqayyoo sagallee isa wajjiin walitti dhuufenya dhihaate (Kes 34:10) cubbuun isaanni baay’ee jibisisaa isaan godha. Waaqayyoo gooftaan kan isaan fillate tuuboo beekumsa dabarsuu isaan gochuudhaaf kan eebbaatii fi kan fayinnaa ijoollee Adam dhiiraa fi dubartii hundumaaf ture. Isiraa’eel garuu waamicha ishee adda walitti dhuufenya ishee tiifi beekumsa ishee itti fayyadama adda godhatte.

■ **“Kanaafis waa’ee cubbuu keessan hundumaa tiif ijaa nana ba’a”** jechuu kun waa’ee cubbuu keessaniif (BDB 730) Macaafa Amos irratti bakka kana kanaatiidha fayyadama irra kan oolee, garuu bay’inaan Hosee keessatti bay’inaan fayyadama irra ooleera (4:8,5:5, 7:1, 8:13, 9:7,9, 10:10, 12:8,13:12,14:1, 2) kanaafi ala lamaa Miikiyaas (7:18, 19). Boqonnaa tokkoo fi lamaa irratti cubbuu, irra daddarbaa yookaan waa’ee cubbuu adaba jedhaameera. (fakkenyaaf “irra daddarbaa” BDB 833) cubbuudhaaf bu’aa cubbuu irratti oolera. Mucaa namaa kuufatti irratti irratti xiyyaffannoo kan godhee boqonnaa sadii keessatti gatii hameenyaati (fakkeenyaaf adabii cubbuu) isaan cimina itti godhameera. Ayyani bilisaan kenama, garuu itti gaafatamuumma guddaa namatti fida.

Yihudootni warri fillaataman hafuufamuufi bu’aadhaaf in ture, garuu tajaajiloonni fi Lubbooni biyyaa lafaa ga’uuf (Uma 12:3, Ba’u 19:4-6 Yohannis 3:16. Yohhaniif isaad uraa 2:2, 4:14) Kes bu’aa kakuu dhugaa ta’aa dhufe. Fillatamuu isaaniiti fi bu’aa fillatamuu isaani lamaan isa fudhatama kan qabuu utubaa Waaqummaa ture. Macaafa Qulqulluu ta’uudhaaf lamaan isaa fudhaachuun nurra jira malee tokkoo filachuu miti.

Gochimichi (BDB 823, KB 955, Qal IMPERFECT) adaba jechuun in danda’ama (fakkeenyaaf Hose’aa 1:4, 2:15,8:13, 9:9) yookaan ilaalamuu Israa’eeloota Waaqayyoo eebba kaakuu akka isaan ilaale eege ture. Waaqayyoo garuu kakuu cabsuu isaan adabuuf dhufee. (5:18-20) Kan kakuu cabsamee baay’ee hamaa abaarsa kakuu cabee fida (Kes 27-29 namoonni Waaqayyooni) akka hubatan fakkeenya wayyuu Waaqayyoo dubartii irraa dhufuu isaati. Kan Waaqayyoo jaalala maatii cubbuun inni ijoollee isa wajjiin walitti dhuufenya qabu akka gargar cituuf in iyyamuu namuusa (murtii) inni tokkoo kan jaalaatii fi kan dhiifama karaadha. Akkeeki kun raawwatee kan yeroo gabaaba jajjabinaa fi soorama miti garuu kan yeroo dheeraa fi tokkumaa dhiyeenyaati male!

3:3-8 Isaan lakk. Kun ammam yoo ta’anillee hin argisiisan . Bu’aa kan qabuu akkeekaa fi karoora jira. Kun sirriimatti kan Waaqayyoo tii fi kan Israa’el walitti dhuufenya kakuu yookaan Waaqayyoo raajootan dubbachaa jiraachuu isa argisiisa. Isaan gaafatamoota tarreefaman bu’a ka’umsaa walitti dhuufenyaa fi kan Waaqayyoo tif kan Isaa’el walitti dhuufenya kakuu (Kes 28:27-29).

3:3 “Waligaltee” kun jecha Hibiroota (BDB 416, KB 419, *Niphal* PERFECT) akka ka’umsa isaatitti dursa qophe beellama malee jechudha (fakkeenyaaf, Iya 11:5, Neh 6:10, Iyo 2:11). Isaan tuqaman namoonni kun 1)

Waaqayyoofta raajooni akka argisinaanitti (lakk. 7); (2) Waaqayyoofta Isiraa'el (lakk. 2 kana yoo ta'ee walfalmii sagalicha hiika fudhata NIDOTTE keeyyata lama, fuula 484 yookaan 3) Guyyaa guyyaatti kan ta'e fakkeenya jireenya guyyaa guyyaatti nama quunnamuu waliin kan walqabate.

3:5 Gaarii kan ta'ee kiiyyoon beeladaa kan ilaalate (James M. Freeman, *Manners and Customs of the Bible* fuula.228) Barreefama jedhuu iratii hunbannoo gaha argachuun in danda'ama.

3:6 “Xurummaa magaala keessatti yeroo hafuufumuu” bara keenyatti akka of eegachisuutti in ilaalama (Hiz 33:2-5).

■ **Uummatichii hin sodaatuhi?** Goochimni (BDB 353, KB 350, *Qal IMPERFECT*) kun sodaan raafamuu jechudha. Galumsa baa'eedhaan fayyadameera

1. Kan Waaqayyoo sirritti argachuu (fakkeenyaaf Bau 19:16-18)
2. Kan Waaqayyoo murtiidhaaf dhufuu isaa (fakkeenyaaf Isa 10:29, 10:16, 32:11,41:5)
3. Oduu gadhee namoota irratti kan fiduu bu'aa (fakkeenyaafUma 27:33, 42:28, 1Mot 1:29)

Amos 3 galumsa sirritti yeroo argatuu lakk. 1 fi 2 garuu sammuu keessa jiru.

■ **Wanti hamaan magaalatti irratti in dhufa yoo ta'ee kan inni godhe Waaqayyoo mitiiree?** Isaan bu'aa kakuu kana fakkeenya (Kes 27-29) 4:6-11 irratti argama. Kakuu Moofaaan wanta hunduma irratti olaantumaa Waaqayyoo mirkaneesa. (Akkasumas samii keessati kan uumaman ffakkeenyaaf i2Sen 20:6, lalaba 7:14, Isa 14:24-27, 43:13, 45:7, 54:16, Er 18:11, Faaruu Er 3:33-38) waa'ee Waaqayyoo tiifi waa'ee hameenya caalatti hubaachuudhaaf *Hard Sayings of the Bible* fuula 305-306 kan jedhamee kitaaba dubbusi.

3:7-8 Isaan lakk. Kun Waaqayyoo karaa raajoota isaatiin saba isa dursee of eegachisa baayee lakkoofsota barbaachisadha. Uummatichi sagallee Waaqayyotiif fedhaa isaa waan beekaniif (4:13) garuu waan hin fudhanneef itti gaafatamoodha. Kunni fuulduraatti kan dubbaatuu yaadrimme raajii kan Macaafa Qulqulluu adda kan ta'ee fi hafuura Waaqayyootiin kan bareeffame ta'uu isaa nama ammayyaatiif yeroo ibsinuuf isaa tokkooo kara amansiisudha. Biyyaa lafa kana irratti illee barreefama amanta waa'ee fuldura kan dubbaatuu raajii hin qabu. Kan adda addaa ta'an raajii aadda addaa akka sadrkaa adda addaatti kan raawwataman fakkeenyawwaan (TYEPOLOGISAL) kan mullata adda addaa (apocalyptic) kan jiran isaan kana irraa kan ka'aan garuu kallattiidhaan kan murtaa'ee seenneewwaan raajiwwaan Miikiyaas 5:2 akka jedhedha. Isa fuula duraa kan dubbatuu raajiiin Waaqayyoo waan hundumaa irratti (Addunyalleessa biyyoolleessa dhuunfa) to'ata ta'uun isaa mirkaneessuu fi sabichaaf kenna kenneera ka itti amanu murteessuudhaaf raga barbaaduuf namaa ammayyaa kun ragaa cimaadha. Raajiiin Waaqayyoo kan yerooti fi kan samii jalqabaa fi dhumaa ta'uu isaa argisiisa Kakuu Moofaan amanaa kan jalqabaatiif kan dhumaa akka gargar hin baafneeti wal qabateera.

3:8a Kunni tarreefamaani waa'ee gaaffii ka'aani dhugaa yerooti. Waa'ee raaii jalqabuu isaa argisiisa (1:2) Waaqayyoo ijoolllee namaatiif dhimma isaani keessaa kallatiin hirmateera. Isaraa'eliin akkeekaf filate. isaan garuu akkeeka isa cabsan. Waa'ee murtii kanaa dhiifamni isaa gocha akkeeka isaa isaaniin gara kakuu isaaf qulqullumma isaa akkeeka isaatti deebise fiduudha. (9:7-15)

Gaaffii hameenya ammayyaa eenyuuf murteessa kan jedhudha.

1. Isiraa'el hundumtuu (9:8)
2. Kan Isiraa'el cubbaamoota (9:10)
3. Isiraa'eli fi Yihuuda (3:1)

Kan beetani godoo Daawiiti nan kaasa/ 9:11 kunni akkeeki kakuu akka itti fufuu argisiisa.

3:8 Kunni hameenya ilaalcha dhuunfaati. Kun namooti hundumtuu isatti dubbaachuudhaaf yeroo waamaan kan isaan dhagaa'uu miira ibsa. Isa “Anni badeera wayyo” (6:5) jechuudhaan iyye. Irmiyaas lafee keessa akka galeen akka abidda boBau jechuudhaan dubbate (Er 20:9).

Amos 3:9-10

⁹ Mana jajjaboo biyya Gibxii keessas warra jiraataniin,
“Tulloota naannoo Samaariyaa gubbaatti walitti qabamaatii raafama
gurguddaa namoota ishee gidduutti ta'uu fi cunqurfamuu ishee keessatti ta'u ilaalaa!”
jedhaatii dhageessisaa! ¹⁰ “Isaan wanta qajeelaa akka itti hojjetan hin beekan;

wanta humnaan nama irratti ka'aniisaamanii argatan manneetii isaanii warra jajjaboo keessa tuullatan" jedha Waaqayyo.

3:9-10 Kana keessa xuqoollee murteessoo adda addaatu jira.

1. labsa (BDB 1033, KB 1570), *Hiphil* IMPERATIVE
2. Jedha (BDB 55, KB 65), *Qal* IMPERATIVE
3. Walitti qabama (BDB 62, KB 74), *Niphal* IMPERATIVE
4. Ilaalaa (BDB 906, KB 1157), *Qal* IMPERATIVE

Moototi hormaa (Filiisxeemii fi Gibxiin) cubbuu Israa'eeliin akka dhugaa itti ba'aniif akka itti murteessaan waamaman. Isaan kun Waaqayyoofi ijoollee namaatiif ifaadha.

■ **“Ashidoodi”** Ashiidoodi barreeffama Maaseeretik hiikaa Armayiikiin Laatiin Vergeeti jecha argamuudha NASB, NRSV, REB, NEV). Magaloota Filisxeem shanaan mootota isa tokkoodha. Hundumtuu Filisxeemoota kan bakaa bu'aanidha. Kan biroon hiikii Macaafoota Asoor jedhe hiikeera. Sababii isa kan wayyuu cinnaa Gibxiin lakk.9 kan dubbatte waan bakka bu'uufiidha. Hose'aa 7:7, 11, Ashidood Gibxii fi Samariyaa cubbuu ishee akka itti dhugaa ba'aniif saba isaa irratti gara olitti dhuga baatii jiru akka cimsaniif dhugaa baatoota lama waamamaniidha. (Kes 19:15) Laakkofsa 13 kana ifatti in ilaala. Kun jecha kakuu teesso firditi.

■ **“Gaarota Samariyaa”** kunni gaalee qeenxee 4:6 fi 8:1 fayyadameera. Kunni kan kaaba gosoota kuran magaala gudditti mooti Omiit booda. Kunni fakkeenyaan saba isaa irraa jireenya siyaasa wajjiin wal qabata. Beetel (3:14) kan saba isaat jireenya haafura argisiisa. Filisxeemii fi Gibxi gaara Israa'el irratti walitti qabamanii Israa'el cubbuu isheetiin adabamuu ishee akka ilaalaniif hafeeramaniiru. Dhiibbaadhaaf saamichi walitti qqabani turan. Bifa walfakkaatun hameenyaan in saamamte (2:6-8, 3, 3:10b).

■ **“Jeequmsa guddaa”** jechii (BDB 223) kunni Kes 7:23 Waaqayyo diina saba isaati akka salphisuu kan dubbateedha. (Bau 23:27) Haa ta'uu malee kutaa abarsaa fi eebbaani (Kes 27-29) Jechii kunni tokkoon Waaqayyo mataan isaa saba hin aboomanee irratti abarsoota inni fiduu gidduti. (Kes 28:20).

3:10 “Garuu waanta qajeela gochuudhaaf hin beekkan” qajeela jechii jedhuu hiiki isa kallattiidhaan kan jedhuudha. Kunni kan Mesopotamiyaa hojii gamoo meesha safartuu yemmuu ta'uu amala Waaqayyo fakkeenya ta'ee fudhatameera. Kanaafiis cubbuu hundumaa Waaqayyo irra sadarkaa msafartuu adda baasuu jechudha. (Hose'a 4:6)!

Amos 3:11-15

¹¹ Sababii kanaaf Waaqayyo gooftaan,

“Diinni biyyicha in marsa, aangoo kees in cabsa;
manneetiin kee warri jajjaboonnis in saamamu” jedha.

¹²Waaqayyo, “Akkuma tiksituun horii leenci qabatu irraa

kottee lama yookiis cittuu gurraa buufatee dhi'eessu

hafteen namoota Israa'el warra Samaariyaa keessa afata gaggaarii

irratti aara galfachuudhaan itti tolee jiraataniis akkasuma in ta'a” jedha*.

¹³Waaqayyo gooftaan maccaa akka jedhu! “Dhaggeeffadhaa, sanyii Yaaqoobis gorsaa!

¹⁴Guyyaa ani irra-daddarbaa Israa'el ilaalutti,

iddoo aarsaa mandara Bett'el diiguudhaaf nan dhufa;

gaanfonni iddoo aarsaas muramanii lafa in bu'u*.

¹⁵Mana yeroo qorraa keessa taa'anii fi mana yeroo bona keessa taa'an nan jijjigsa,

manneetiin ilka arbaatiin miidhagfamanis iddoodhaa in badu,

anneetiin warri jajjaboonni deeb'anii hin rgaman” jedha; qayyoo kana dubbateera*

3:11 Kanaafiis Waaqayyo gooftaan akkas jedha, kun gaalee adda mul'atan kan bakka bu'u gaaleedha. (Fkkeenya 3:11-12) boqonnaa tokkoo fi lamaa irra deddeebi'ee kan fayadaman kuta jedha Waaqayyo, gaalee jedhuun akka xummuru hubachuun barbaachisaadha (3:13-15) Waaqayyoo gooftaan kan jedhu kan Ibiroota namooti Waaqummaa lamatuu calaqaasiisa. Isaaniis (1) *Adon* (2) *YHWH* dha maqoonni waaqummaa kan jiedhu mata duree addaa 1:2 irratti ilaali.

■ **Diinni** mootii Asoor kanaa Amisiin al tokkoollee kan hin dubbatamnee fi Hose'aadhaan yeroo baay'ee dubbatame yeroo ta'uu Dhaloota Kiriistoos dura 922 gosoota kurnaan warra kaabaa Israa'eliin kan fudhate ture. Magaala Israa'el gudditti kan turte Samariyaa marfama yeroo dheera booda turte kan fudhatamte.

■ **Jabbinni kee sirraa in bu'a**, jechii Ibiroota kunni 1) jabina waan qabatamuun 2) Daannoo waanargamuun ta'uu danda'a.

■ NSB	Galmii keessan in saamama
NKJV	Galmii keessaan in saamama
NRSB	Daannoon in saamama
TEV	Manii keessaan in saamama
NGB	Galmii keessan in saamama

Galmaa fi ragaa wayyuu, 1:4 qabsiisa dubbisi

Gochimni “ni saamama” (BDB 102, KB 117, *Niphal* PERFECT) jedhuu diina mo'amee irra fudhatamee looloota mo'aniin gidduutti kan hirmaatamu boojjuu argisiisa. Boojjuun kunni hundumtuu kan mo'amanii qabeenya garee (namoota, horii, uffata, meesah kabaajama ...) ammata.

Lakk. 10 akka argamutti hameenyaaf samichii galmaa isaani keessaa kan walitti qaban, Israa'eloota turen. Amma hameenyaan kan walitti qaban boojjuun isaani isaan irra in fudhatama. Waan faacasan in haamu. Kun qajeelfamaa maacafa qulqullutti (Iyo 34:11, Fara 28:3, 62:12, Fakkeenya 24:12, Lalaba 12:14, Er 17:10, 32:19, Mat 16:27, 25:31-46, Rom 2:6, 14:12, 1 Qor. 3:8, 2 Qor.5:10, Gal 6:7, 2 Ximmotihoos 4:2 1 Phex 1:17, Mul'ta 2:23, 20:12,22:12).

3:12 Qopha isaa mataa isa danda'ee lakk. Hiika kennuudha. Isa haara hiika dhaabbataa Macaafa Qulqulluu kan biroon naannoo isaa lakkoofsonni jiran bifa qinneetin yeroo ta'aan kanaaf garuu barreefama addatin jechaa dhokataa in fayyaadama. Hiikaa ingilia har'aatii fi isa haara kitaaba Yerusaaleem qulqulluu kan adda ba'ee taa'umsa isaa fayyadama. Kunni lakk. Walfaalleessu kan kaaba gosoota kurnan Israa'el waligala isaanii baduu isaani agarsiisa. Muraasa kan mada'aan haftee duwwaa guutummaa mootummaa isaa keessaa irraa hafa. (5:15,9:8) laraa biraatiin kunni Bau 22:1-13 kan jiruu agarsiisa. Isaaniis yoo ta'ee immoo kun kan deebi'uu fakkeenya haftee osoo hin ta'iin isaa dhumaa fi raawwate fakkeenya baduuti. Tikseechi fillannoo isa tokkoo agarsiisa.

Kunni tilmaamaa barreesichaa yeroo ta'u Waaqayyo jechi jedhuu yeroo waqeeffatan waaqummaa fulaa duraatti jilbeenfachuu isaanii agarsiisuudhaaf fayyadameera. Kunni kan Israa'el maqaa Waaqayyotiin fakki bocamee waaqessuu kan ilaalatu hiikaa lama agarsiisa.

Hiiki dachaa kunni harkaa fudhatama : (BDB 664, KB 717, in fuudham,aa gara jedhuutti itti fufuu danda'a. Inni tokkooffan *Niphal* PERFECT fi inni lamaan *Hiphil* IMPERFECT) kan hin taane agarsiisa. Jecha kana baay'inaan kan fayyadaman bilisaa Baudhaaf. Fakkeenyaaf (Mikiyaas 4:10) waa'ee fayinna kana galumsa Israa'elitti murtii Faalla itti fayyadameera. Amosin isa jaba abba walalookan godhe kun tapha jechaati.

- **Kan Daamasqoo hafa lafaa**” jecha kana hiikudhaaf baay'ee rakkisa jecha Ibirootaati. Yaadi baay'een jiru
1. Barreefamni Masarooti hiika beektota torbaatama XXX tti fufe “Daamasqootti” kan jedhu qaba, Peshitta. Damaasqootti dubbifamaan Hibiroota miila tokko, jecauudhaan hiikuun in danda'ama.
  2. Damaasqoo irraa gara biyyaa keessatti kan gallee uffata adda agarsiisu danda'a. Suufii dhaafi uffata qal'oo miila talbaa irraa jedhamuun hiikameera. Kan Amerikaa dhaabbata Macaafa Qulqulluu f isaa haara kan Amerikaa dhaabaata Macaafa Qulqulluu akka kanatti hiikameera.
  3. Kutaa cisiichaa (kan golgamee dhaabata Macaafa Qulqulluu, isaa haara kan golgamee dhaabata Macaafa Qulqulluu fi kanumaa wajjiin dhiyeenyatti wal qabatee isa ha'ra Macaafa Qulqulluu miila siree komporsatoo jechuun yeroo hiikamuu gara giddu galleessaatti kan jiraatan tarreesitooti Yihudoota Raashina Kimichiin kan jedhaman fayyadamaniiru.

Kunni baay'ee minya kan ta'ee mi'aa kana kan argisiisuu fi haala samariyaa kan ibsii kana keessaa baay'ee kan in fayyadne hafiin akka hafuu agarsiisa. Wal bira qabamni kun abba hoola cituu ishee hoolaan leenca irra akka hafuu hafiin Israa'elis akkuma kana akka ta'u agarsiisuudhaaf. Murtiin Waaqayyo sirridhumaatti raawwatama seera sagalee isaati argachuudhaaf mallattoodha. (Kes 27-29) kan Waaqayyo jecha oolchu akkuma abdatan hundumaa kakuu isaatiif abomaamuu diduun bu'aa inni fiduu akkuma kana kan amanamuu dha.

3:13 “**Dhaga'aa, mana Yaa'iqoob irratti dhugaa ba'a**” gochama lamaan (BDB1035 fi 729) IMPARATIVE yookaan abomoota. Gochimichi 3:9 wajjiin wal cina jira. Jechi kun ifaatti jecha dhadechaati. Motootti motooti

hormaa Filisxeem (Ashidood) fi Gibxii akka dhugaa baati barbaachisoo lamaatti Waaqayyo saba isaati yeroo murtesse warra ilaalanidha (Kes 17:6, 19:15) .

Dabalatan mani Yaa'iqoob eenyuun argisissaa? 1)Warra kaaba gosoota kudhani? Yookaniis2)Ijoollee Yaa'iqoob hundumaati?(Israa'el fi Yihudaa) akka lakk. 12 tti amos galumsa baay'e kan qabu jecha fayyadama. Dhugaa baatii jechuun

1. Of eggachisaa amansiisa kennaafi, (Uma43:3, Bau 21:29, mootota isaduraa 2:42, Neh 13:15, 21)
2. Ajajaa, dhorkaa, kan jedhu Yaahiwwee wajjiin kan walqabatee kakuu(Bau 19:23, keessaadeebii 32:42)
3. Asi irratti Israa'el irratti warra dhugaa ba'aan dhugaa baati lamaan ta'u danda'u. (Mootota isadura 21:10, 13, 2Sen 24:19) Yaahiwween kara Amos Israa'eliin gamtaadhaa fi amanta kakuu waan cabsaanii in komata). Ammas walaloo Amos cimadha kan godhe fayyadama jechaati.

■ **Waaqa maccaa Waaqayyoo gooftaa#** isaan kun immoo sadii Waaqayyoon kan argisiisan jechooti gurguddoon waliwajjiin bakka galani Kakuu Moofaatti bakka kana duwwaatti

1. Gooftaa , *Adon* –kan jedhu jechii
2. Waaqayyo , Yaahiwwee, jecha maqaa kakuu Waaqayyo
3. Waaqa, *Elohim*, maqaan jedhuu kan Waaqayyoo maqaa wali gala
4. Kan maccaa, kan Waaqa irraa ajajaa macaa yookaan kan Waaqa irraa geggeessa tessoo murtii (3:13, 5:14-16, 6:8).

Maqoonni Waaqummaa kan jedhu Lihuun mata duree addaa 1:2 irratti ilaali.

3:14 Guyyaa sana kunni guyyaa murtii agarsiisa. (2:16)

■ **Iddoo haarsa Beeteel**, Beeteel Hiyirobi'aam fakkii jabbii akka itti waaqefamuu fi kara kinbbaattin iddoo waaqeffanna inni ijaareedha. (Mootota isa dura 12:26-33). Yerusaleem irra gara kaabaatti maylsii 10 fagaate kan argamu kan durii kan qulqullun kan Hibiroota bakkawaaqeffannati. Yaa'iqoob Waaqayyoodhaaf iddoo haarsa qopheesse kan ture bakka (Uma 28:10-22)

MATA DUREE ADDAA: Kan warra durii bahaa dhi'oo seera aarsa.

(Isaan qabsiisonni kuni annarra kan Kakuu Moofaa kaniin ilaale qabsiisa kuta dabtarii irraatti

- I. Seera qabeessa seeroota Messopotamiyaa
  - A. Haasichii jalqabaa waaqatolfamaa nyaata dhiyaatu ture haasichii waaqa tolfamaaf nyaataa iddoo ka'amuu miinjalla ture. Cinaa isaa xiyyaafannoon waaqa harkisuudhaaf hixaanii kan ittin dhiyatuu baatu abiddatu ture. Dhiiga keessatti ibsa seera qabeessa in qaban. Billaa kan baatuu morma horii in kutaa. Nyaatichii Waaqayyoollidhaan, billaa kan baattuu fi lubbota mootii akkasumas warra waamamaniin giddutti in hirmatama. Haarsa kan dhiyeessuu waan tokkoo iyyuu hin fudhatu.
  - B. Dhiifamaaf kan ta'uu haarsaan hin ture
  - C. Dhukkuubaaf yookiin dhiphina Waaqayyoollii irra adaba kennaman turan horichiis dhiyaate in qalama ture. Kunni isa dhiyeesuuf akka bakka bu'aatti in godhama ture.
  - D. Kan Israa'eloota seera adda ture. Namii Waaqayyoodhaaf dadhabii isaa irraa qooda kan barbaachisu nyaata deebisee kennuu irraa kan argame fakkaata. (Uma 4:1-4, 8:20-22).
- II. Seera qabeessa seerata Kana'aan (Kan Israa'eli wajjiin baayee wal fakkaata)
  - A. Burqawwaan
    1. Labsii Macaafa Qulqulluu
    2. Kan barreefama Sofaariinqawiin
    3. Hugaariti irra kan ta'e kan Raash shaamaraa gabatee kakuu kan Kana'aanoota waaqatolfamaatiis seena afaani dhaloota Kiriistoof fulduraa gara waggaa 1400
  - B. Kan Israa'elii fi kan Kana'aan seeri haarsa baay'ee wal fakkaata. Haa ta'uu malee Kana'anittiseera haarsa irraatti dhiiga isa miidhamee irratti cimsi inni laate hin jiru
- III. Gibxii keessaatti yeroo murtaa'anitti kan raawwattaman seerota
  - A. Haarsan in dhiyaatu turan haa ta'uu malee cimini itti hin laatamne
  - B. Haarsan barbaachisa hin turee haa ta'uu malee innii haarsa dhiyeesu amali isaa barbaachisa ture.

- C. Haarsan kan godhaman dheekkamsa Waaqayyoollee ambisuuf ture.
- D. Inni haarsa dhiyeessuu dhiifamaa fi bilisa Bauf abdi godhata ture.
- IV. Kan Israa'el namusii seera Seeri haarsa Israa'eel Kana'anoota wajjiin kan walitti dhiyaatan turan haa ta'uu malee wal qabatee jira jechuu hin dandeenyu
- A. Ibsa gaalleewwaan
1. Haarsan mucaa nama Waaqayyoon yeroo barbaadu akka tasa kan argamuu labsi ture
  2. Haarsa kan murteessu seera Kakuu Moofaa haarsa kakaasuudhaaf jedhamuu hin danda'u (Uma 7:8, 8:20).
  3. Haarsaan kennaa ture (kan horii yookaan midhaan).
  4. Ulfinaa Waaqayyoo tiif jechaaf guutuu gutuuttii yookaan walakkaatti iddoo haarsa irratti kennaa baduu ta'uu qaba.
  5. Iddoon haarsaa haarsaan kan itti godhamuu bakkaa fi argamuu Waaqayyoo fakkeenyaan kan argisiisu ture.
  6. Haarsaan allaan kan argamuu waaqeffannaa kan argisiisu gocha ture (kadhata argamu).
  7. Hiikaa kadhataa "kadhata godhamuu" yookaan "namusaa kadhataa" namuusa kan qabu wanti barbaachisummaa isaati fi isa irratti godhamuu loogiin aada keenya Gordon J.W enhen (Tyndale, Numbers, fuula 25-29) irratti mulateera. Lewa fi Lak Lamaan isaani Museedhaa fi Israa'eli wantotawwan kana kan fakkaatan wantoota gurgudda qabateera.
- B. Aarsan kan inni of keessatti qabatuu
1. Waaqayyoof kenna kennamuu
    - a. Biyyii lafa hundumtuu kan Waaqayyoo akka taate bekamti kennuu of keesaatii qabata
    - b. Nami tokko kan inni qabu wanti kamillii Waaqayyoodhaaf in ta'a
    - c. Kanaafis namooni gibira Waaqayyoof fiduutu irra jira
    - d. Kennaa adda yookaan gibira ture. Namni jireenya mata isa turmaata isaa dheeressuuf dhimmaa isa barbaachisu ture waan kennuudhaan kan caalu ture, inni wanti inni barbaadus turera. Qooda mata isaa Waaqayyoodhaaf kennuutu ture.
    - e. Kennicha balleessuudhaan lamaffata akka kan ofii hin taane labsuun hin danda'amu
    - f. Aarsaan gubaatu argamuu hin danda'uu gara bitta Waaqayyootti (reall) in deema
    - g. Iddoo aarsaa duraan turan iddoo Waaqayyoo itti argamu iddoon haarsa akka iddoo qulqulluutti ilaalamu turan. Kanaafis kennichi achitti in geefama ture.
  2. Jireenyii guutu guutuutti Waaqayyoof kennamu argisiisa ture
    - a. Haarsa gubbatuu fedhani kan dhiyatu kennaa sadan keessa tooko ture.
    - b. Waaqayyoodhaaf kan qabnu ulfina gadi fagoo miira keenya ibsuuf horiin sun guttumma guutuuti hin gubata ture.
    - c. Kunni Waaqayyoodhaa fi kenna kennaamuu baay'ee gaarii in agarsiisa ture
  3. Waaqayyoo wajjiin tokkummaa uumu
    - a. Haarsa tokkumma argisiisu
    - b. Fakkeenya isaa Waaqayyoof namoonni tokkumaa akka qabaatan kan argisiisu haarsa fayinna ta'u danda'a
    - c. Haarsichi tokkumma kan almmaa deebi'ee akka argamuuf in godhama ture
  4. Dhiifama cubbuutiif
    - a. Namii yeroo cubbuu godhuu walitti dhuufenya isaa (kakuu isaa) name isa cabsee akka harreessuf Waaqayyoon gaaffachuun irrajira ture.
    - b. Walitti dhuufenya cabe sababa irra kan ka'ee haarsaa cubbuu kan walitti dhuufenya nyaati hin jiraatu
    - c. Barbaachisummaa dhiigaa
      - (1) Waa'ee namaatiif iddoo haarsa irra ka'amaa
      - (2) Waa'ee Lubaatiif golgaa irra ka'ama
      - (3) Waa'ee angafa lubaatiif, waa'ee dhiifama sabichaatiif qadada irra ka'aama (Leewwi 16)
    - d. Aarsa cubbuu gosa lamaattu jira. Inni lammaa kan cubbuu yookiis kan irra daddarbaa haars jedhamee waamama kana keessatti inni miidhame fuudhame yookaan midhamee kan turee firoota isaa Israa'eliin haarressuudhaaf aarsa horii qabatee dhiyaata.
    - e. Dursee kan walitti qabamee yookaan ta'ii jedhee cubbuu godhamee haarsaan tokkoo iyyuu hin

jiru 4:1, 22, 27, 5:15-18, 22:14,

V. Aarsa adda addaa seera Leewwota

A. Seera Leewwota 1

1. Seera seensa “Waaqayyo Museetti dubbate” 1:1-2, 4:1, 5:14, 6:1,19, 7:22, 28
  - a. Kara irraa
  - b. “Yoom” lakk.2 kun dirqamaan utuu hin ta’iin fedhii agarsiisa
2. Haarsa gubatu lakk.3-14 (6:8-13)
  - a. Iddoo haarsa
    - (1) Iddoo haarsa sibilaa boraajji, haarsa gubatu dhiyeessuu jedhamee wamama balbalaa duunkana dura kan jiruu iddoo haarsa yookaan sibila boraji kan uwwiifame mukaa laaftoo irra hojetamee (Bau 27)
    - (2) Kunni iddoo qulqulluu kan jirtu haarsa ixaana (iddoo haarsa warqee) adda isa godha (Ba’u 30)
    - (3) Barbadaa naasii gara iddoo haarsa hixaanatti in geessa ture.
    - (4) Iddoon haarsa naasii seensa iddoo wal argee duunkana gidduu gara harka mirgaan ture.
    - (5) Iddoon haarsichaa baay’ee kutaa qulqulluu kan ta’ee gaafota qaba ture. Dhiiga gaafa isaa irratti in godhama. (Bau 30:10).
    - (6) Gaafoonni kun ta’uu kan qaban
      - (a) Haarsicha kan baatan fakkeenya harkaa
      - (b) Fakkeenya jabeenya yookaan fakkeenya baay’ina humna
      - (c) Boodarra kan iddoo haarsa gaafii isa kan qabe eenyu iyyuu dhimma isaa murtii shongoo amma ilaalamutti nageenyi isaa in eegama (Mootota isa duraa 1:50-51, 2:28).
  - b. Aarsicha
    - (1) Mudaa kan hin qabne dibbicha korma jalqaba kan dubbatame sababaa barbaachisummaa isaatiif gaatii isaatti (Lew 1:3)
    - (2) Kan re’ee yookaan kan hoola korma (Lew 1:10)
    - (3) Gugee horaa yookiin wucii gugee (Lew 1:14) (hiyeessaaf kan qophaa’e)
  - c. Haarsa gubatu bakka godoo duratti ture
  - d. Harka irra kaa’u kunni korma irra malee reeti yookaan hoola gugee yookaan wucii gugee irra in godhamuu (lakk. 4)
    - (1) Inni haarsa dhiyeessuu kana mata isaatiif godhate (dibbicha miti)
    - (2) Baay’een cubbuu kana fakkeenya dabarsuu ibsaa akka ture in yaadu
    - (3) Kan biroon kun maal akka ta’e yeroo dubbaatan
      - (a) Horiin kun kan inni dhufuu nama dhuunfa irra akka ta’e in dubbatu
      - (b) Haarsan kunni kan dhiyaatu maqaa isa dhiyeesutiin akka ture in yaadu
      - (c) Ijii haarsa kana horii sana irrattii harka kan irra kaa’u akka ta’e in yaadu
  - e. Qaluu
    - (1) Dibbicha “Gooftaa duratti” harka nama aarsa dhi’eesuutiin horii dhiyaate sana ajjeessu, gogaa isaa irraa baasuu fi nyaatamu qaba. Lubichii gochii isaa (dirree irratti kan godhamuu haarsa irraa kan hafe) kan jalqabuu namichii haarsicha iddoo haarsa yeroo inni dhi’eesuudha.
    - (2) Hoola yookiis reetii lakk.11 “iddoo aarsaa gara kaabaatiin jiru gooftaa duratti” kun isan kanaaf horii xiqqoo bifa addatiin kan qopha’eedha
    - (3) Simbiroota aarsa kana lubichii ajjeessee dhi’eesa. Inni dhi’eessu morma simbirootti kuta
  - f. Qabaa dhiigaa
    - (1) Horii
      - (a) Lubichii dhiigicha gara iddoo aarsatti faacasse, naannoo iddoo haarsaatis in faacase.
      - (b) Lubbuun horiichas dhiiga keessa jira (Uma 9:4, Lew 17:11) jireenyi duraan dursedhumaa kan Waaqayyotti kanaafiis namnii dhiiga Waaqayyoof akka kennatti dhi’essuu hin danda’u.
      - (c) Dhiigaa simbiroota iddoo haarsa irratti gogaa malee ibidaan hin gubatu
  - g. Qabaa foonii
    - (1) Dibbicha lakk.6

- (a) Nami dhiyeesse gogaa horichaa irra baasa. Lubichii gogaa kana eeguu qaba (7:8)
  - (b) Kan dhiyeesse bilitii bilitii isaatiin gargar qooda
  - (c) Lubichii akkuma horii sana jireenyatti yeroo jiraateetti akka teessuma bilitii sanatti godhee iddoo haarsa sana irra kaa'a.
  - (d) Miilli isaatii fi garaan isaa keessaa mi'ii gara isaatti saanii irratti micaamu irratti in miicuu turan.
  - (e) Lubichii guutummaa horii sana iddoo haarsa irratti gube.
3. Aarsa gubatu yeroo isaa
- a. Ayyana gudoo itti wal argee ayyana godoo
  - b. Guyyaa dhiifama cubbuu
  - c. Guyyaa kan angafaatii fi ayyana shantama
  - d. Guyyaa ayyana xurummaa
  - e. Guyyaa ayyana sosochii (Lew 23)
  - f. Guyyaa ayyanna faasikaa yookaan qixaa
  - g. Ayyana jalqabaa ji'a
  - h. Sanbata
4. Barbaachisuma haarsa gubatu
- a. Kennaa Waaqayyo
  - b. Baay'ee gatii akka qabutti haarsaan in mul'ata
  - c. Uma irra kan jiruu yaadi cubbuu yookaan galata wajjiin waan wal qabatu fakkaata
  - d. Yaadii haarsa bifa ifa ta'een argisiisa
  - e. Jireenya tokkoo bifa fakkeenyaatiin argisiisu
  - f. Tajaajila Waaqayyotiif jireenya nama dhuunfaa bifa ifaa ta'een dhiyeesu.
  - g. Sadarkaa haarsaa baasu
    - (1) Dibichaa
    - (2) Hoolaa' re'ee
    - (3) Simbiroota
  - h. Kun eenyu iyyuu fedhii hafuuraatiif gara Waaqayyooti akka dhiyaatu argisiisa. Waaqayyo nama hundumaaf qopheesu isaa in argisisa
5. Lubootaaf qajeelfama adda ta'e 6:8-12
- a. Haarsa gubatu halkan guutuu iddoo haarsa irratti ta'a
  - b. Haarsa gubatu irra jal'atti abiddi isa utuu gargar hin citiin bob'uu qaba
  - c. Qajeelfamii isaa uffanna Luboota in dabalata
  - d. Qajeelfamni isaa daaraa achii balleessu
- B. Seera Leewotaa 2:1-16 (6:14-23)
1. Seensa
- a. Boqonnaan kun waa'ee kennaa qulqulluu midhaani dubbata
  - b. Kennaa qulqulluun miidhaani jechii hundeen "kennaa"ture. Inni horii kan hin taanee yookaan kennaa midhaani jecha ogummaa ta'edha.
  - c. Boojuu boodee kennan miidhaani kan gubatu haarsaa fi haarsa fayinaa akka waan bakka guutuuf ta'ee barsisoonni baay'ee hiyessoota kan ta'an addan dhiyeessuu danda'uu jedhan.
  - d. Lak 18"19 fi macaafa seena 13:5 dabalataniis ashabo kakuu dubatame ture ashaboon faallaa bukooti kakuu Waaqayyotiif akka fakkeenyaatti hojii irra oole ture sababni isaa akka hin tortorreef yeroo hundumaaf akka jiratuuf
2. Kennaan midhaani dadhabii nama tokkoo Waaqayyof kennuu walitti qabate
- a. Inni yoo argeef nyaata uummataa Waaqayyof an kennu haarsa ture
  - b. Inni waluma galatti bakka guutuuf ture (keessumatii boojuu boode yeroo turan) kan gubatu yookaan kenna fayina
  - c. Haarsan lubootaaf Waaqayyo kan qopheesse ture. Hundumaa isa keessa xiqqoo duwwaa yaadannoof in dhiyaata ture
  - d. "Yaadannoo" jechii jedhuu kutaa haarsichaa yookaan hundumaa Waaqayyo duratti mkutaa dhiyaate kan ilaalatudha.
  - e. Kan kakuu haara kennaa qulqulluu yaada akka "yaadannoo" akka ta'u Kakuu Moofaa kana

- yaada isaa argisiisa
- f. “Qulqulluu kan jedhuu fi “baay’ee qulqulluu jechoota jedhan giddutti garagarumaa jiran
 (1) “Qulqulluu” lubootaa fi maatiin iddoo qulqulluu kamitti nyaachuu in danda’u
 (2) “Baay’ee qulqulluu” luboota duwwadhaan godoo wal argee duratti nyaatamuu in danda’a
3. Gosoota
- a. Daakuu gaarii (soreessaaf), 2:1-3
- b. Kan tolfameef yookaan immoo keekii, 2:4-11
- c. Kan aka’amee fi kan qolli irraa ba’ee kichuu midhaani (hiyeessoota), 2:12-16
 (1) Daakuu gaarii irraa aarsa caalu ture. Daakuu qamadii isa gaarii ture.
 (2) Kan tolfamee
 (a) Daakuucha keessa zaayitiin tureera.
 (b) Hitooniin kan tolfamee ture. Lakk.4
 (c) Eelle irratti kan tolfame lakk.5
 (d) Karkarsuun kan biilchaate lakk.7
 (3) Ibbidaan kan akka’amee fi kan qolli irra ba’ee qamadii yookaan kichuu boqolloo
 (a) Hongee jechuu qaba
 (b) Ququnxurachuu qaba
 (c) Keessumootaaf akka nyaata qophaa’eeti
4. Of keessatti kan inni qabate
- a. Daakuu gaarii mudaa kan hin qabne horii dha wajjiin walitti dhuufeenya qaba
- b. Zaayitiin fakkeenya eebbaa waan tureef kanaafiis argamuu Waaqayyoof fakkeenya ture
 (1) Nyaataafiis aarsaafiis, qorichaafiis, dibaataaf in tajaajila ture.
 (2) Tarii bu’aan dibataa haarsaa dibataa hanbisuuf ta’a
- c. Hixaani Hidii irra yookaan Arabaa irra ture
 (1) Baay’ee qulqulluu fi foolii aja’ibsiisa akka qabuttii ilaalama
 (2) Kadhataa fi galata argisiisa
- d. Ashaboo
 (1) Tursuuf jireenya kennuuf dandeetti kan qabu
 (2) Yeroo baay’eef tursiisuuf utuu hun ta’iin nyaataaf tajaajiluu danda’a
- e. Keessatti wantoota hin dablamne
 (1) Raaccitiin hin seenu lakk.11
 (a) Sababii isaa bukkeessuu waan danda’uuf ta’a
 (b) Raacitiin waan tortoruu wajjiin wal fakkaata
 (c) Anga wajjiini fi lubaaf dhiyaachu danda’a
 (2) Dammi hin seenu
 (a) Dhuugaati minyaa’aan fuduraa irratti malee damma kanisaa irra miti
 (b) Tarii seera Kana’aanootan hojii irra kan oole waan tureef ta’a.
5. Seera haarsa
- a. Gara lubaatti kan dhiyaatu ture seera hunduma inni in qaba. (2:2, 9,16).
- b. Aarsicha irraa iddoo qulqulluutti lubaan in nyaatamaa ture. Baay’ee iddoo qulqulluu ture.
6. Barbaachisummaa isaa
- a. Gadii irraa isa oliittiif dhiyaata
- b. Hangaa murtaa’e kan mata isaa irraa gubuun name tokkoo gocha isaa irraa qooda murtaa’eef Waaqayyoof kennu isaa bakka bu’a.
- c. Hiika ifaa
 (1) Aarsaa gubatu- jireenya nama tokkoof kan kenname
 (2) Kennaa midhaanii haarsaa-gocha nama tokko guyyaa guyyaan kenname.
7. Kennaa aarsa midhaani 6:14-23
- a. Iddoo aarsaa duratti in dhiyeessu
- b. Hojeetaan Waaqayyoodhaaf kenna dhiyeesa garuu dhugummaan isa yoo ilalamee bu’a lubootaatiif
- C. Lewwota 3:1-17 (7:13-34, aarsa fayyina
1. Seensa

- a. Maaliif
    - (1) Aarsa wali wajjiin
    - (2) Aarsaa kakuu
    - (3) Aarsaa tokkummaa
    - (4) Aarsaa xumuraa
  - b. Waaqayyo irraa, maatiidhaaf hiriya irraa wajjiin tokkummaan jiru sababa galata Waaqayyo argisiisa.
  - c. Aarsaan itti fufeenya kan inni godhamuu haraara irratti hunda'ee kan ture gocha dhuma akka ture kan baratameedha
  - d. Aarsaan gubtuu jalaallan aboomamu argisiisa aarsaan fayyina garuu Waaqayyoo wajjiin tokkumma gochuuf gammachuu qabnuufi gammadu argisiisa
  - e. Mudaa malee kan ta'e dhalaa yookiis kormaa
  - f. Aarsaa adda addaa
    - (1) Simbiroota keessaa dhalaa yookiin korma
    - (2) Hoolotaa fi re'oota giddu garagarummaan godhame diboo hoola cooma qabu sababa ture
      - (a) Karaa ilmoollee-dhalaa yookiin kormaa
      - (b) Karaa re'oota- dhalaa yookiin kormaa
2. Waanta yeroo hundumaa hojjetamu
    - a. Haala aarsa dhiyeesu
      - (1) Aarsicha irra harka in kaa'a
      - (2) Godoo wal argee balbala dura kaa'a
      - (3) Aarsicha adda baasuuf haarsa gubbatu wajjiin gosa tokkoo ture
      - (4) Naannoo iddoo haarsatti dhiiga faacassuu
      - (5) Iddoo fillatamaa iddoo haarsa irratti gubuu
        - (a) Cooma (hoolonni diboo waan qabaniif) eebba agarsiisa
        - (b) Kalee, tiruu, kutaa tiruu miiraa fi fedha ta'uumsa fakkeenyaan argisiisa
        - (c) Kutaan garii cooma isa dhiyeesuun kan gubatuu haarsa irratti yookaan ganama haarsa ilmoo irratti in godhama.
    - b. Aarsa galataa kan walitti qabatuu (7:11-14)
      - (1) Zaayitiidhaan kan sukkumamee qixaa
      - (2) Zayitiin kan dibaamee qixxa haphii
      - (3) Zaayitiin kan sukkumamee daakuu gaarii
  3. Qooda Lubichaa, 7:28-34
    - a. Lubichii lukkichaa in sochoosa
    - b. Sochoosuu isa harka ittiin aarsicha dhiyeesuu lubicha irra kaa'udhaan xumura. Aarsichi Waaqayyof dhiiyachuu isaa akkasumas Waaqayyoo karaa harka lubichaa fudhachuu isaa argisiisa.
    - c. Lukki mirgaa lubichaaf in kennama
    - d. Kenna ka'umsaaa gara Waaqayyootti ka'uudhaan lubichii deebise in fudhata
  4. Qooda isa haarsa dhiyeese 7:15-18
    - a. Galataaf kan ta'uu foon aarsa fayinna guyyaa inni dhiyaatu in nyaatu lakk.15
    - b. Kennaan haarsichaas kan wareega yookan fedhaan yoo ta'e aarsichi guyyaa inni dhiyaatu in nyaatu isa irra kan hafees yeroo bari'uu haa nyaatan lakk. 16
    - c. Isaan kun hundumtuu Waaqayyof kan kennaman utuu in ta'in Waaqayyo lubichaaf kan kennudha
    - d. Aarsa kana keessatti fakkeenyumma isaatiin Waaqayyoo isa dhiyeesura fi maatii isaati wajjiin akkasumaas hiriyoota isa wajjin in nyaata
    - e. Aarsaan kunni kan hara'ee tokkummaa fi walitti dhuufeenya cimisa
- D. Lew 4:1-5 : 13 (6:24-30) haarsa cubbuu
    1. Seensa
      - a. Dhiifami kunni inni guddaan haarsa jalqabaa isa ta'ee ture
      - b. Aarsaan kunni namaaf Waaqa gidduutti kakuu jiruu irra deebi'e hareessa tokkuma hareessa
      - c. Aarsan kunni kan inni of keessatti qabatu

- (1) Utuu in beekiin cubbuu raawwataman
  - (2) Akka tasaa cubbuu raawwataman
  - (3) Miiraan cubbuu raawwataman
  - (4) Dogogoraan cubbuu raawwataman
  - (5) Ta'ii jedhe Waaqayyoo irratti ka'uudhaan cubbuu raawwataman dhiifama hin argatu. Utuu baekani calumma jechuudhaan itti yaadame cubbuun godhamuu haarsa hin qabuu (Lak 27-31).
2. Hiika
- a. Aarsaan kunnii waa'ee cubbuutiif waa'ee irra daddarbaa adaba in haqa
  - b. Kunni kara ayyannaa Waaqayyootiin ayyanna akkasumaas kara namaatiin amanta in barbaada
  - c. Shaakalan aarsan ta'uu seera aarsa ta'uu qofa wanti argamuu hin jiru. Haarsa. Gochaa isaa duubaan haarsicha kan dhiyeessuu amantii isa barbaachisadha.
  - d. Hayiniim, aarsichii isa dhiyessuu irraa barsiifata seera namuusaati ol ture isaaf waan tokko godha. Waaqayyo giduu kan jiruu kakuu deebise haareessa.
  - e. Namusaam eeguun beenya Waaqayyoodhaan kennamuu ture male amantii nama dhuunfa bakka kan bu'u hin ture.
  - f. Amantaan Waaqayyo isaa wajjiin kan hin taane amnatiin kami iyyuu namuusa eeguun hin morma Isa 1:10-20, Amos 5:21-24, Miikiyas 6:6-8
3. Yeroo hunduma kan raawwatamu
- a. Angafa lubaa lakk 3-12
    - (1) Angafa lubaa- lubaa dibamaa
      - (a) Sabicha kara dogogoraan geggeessu, cubbuu
      - (b) Uumamaani cubbuu
      - (c) Angafa lubaa, kan uummaticha bakka bu'aa jireenya hafuura ta'a. Cubbuu yoo godhee, hundumtuu isaan cubbu godha. Yihudoonni adba wali gala irratti kan isaan qaban ilaalchi isa kana ture (Iyyaassu 7, Rom 5:12)
    - (2) Duraa booda
      - (a) Angaffii lubichaa dibbicha mudaa hin qabne gara iddoo haarsaatti
      - (b) Mataa isaa irra harka isaa kaa'a
      - (c) Angafichi lubaa horicha in qala
      - (d) Angafichii luba golgichaa duratti altorba faacasa
        - i. Kun godoo wal argee qulleessa
        - ii. Fakkeenya isaatiin gara karaa Waaqayyo bana
        - iii. Gaanfa haarsa hixaana irratti dhiigicha irra in godha
        - iv. Aarsicha irraa kan hafee iddoo haarsa jalatti dhangaalasa
      - (e) Hundumtuu iddoo aarsa irratti dhiyaata
      - (f) Dibbichichaa irra kan hafee hundumtuu safaricha irra gara alaatti daaran iddoo dhangala'uutti gara iddoo qulqulluutti in geefama muka irratti abiddaan in gubama. Daaran iddoo dhangala'utti in gubata. Lakk.12
  - b. Walitti qabamaa lakk.13-21
    - (1) In sodaatinaa kan jedhuu ajajii yoo irra darbani 13-21
    - (2) Duraa booda isaa
      - (a) Jaarsolliin walga'icha dibbicha mudaa hin qabne in dhiyeesu
      - (b) Jaarsolliin walga'ichaa harkaa isaani mataa dibbichicha irra in kaa'u
      - (c) Jaarsolliin gubaa'icha dibbichichaa in qalu
      - (d) Dibbichiis quba isaa dhiigicha keessa in cuuba golgaa fuula duraatii ala torba in facaasa.
        - i. Kun godoo wal arge qulleessa
        - ii. Fakkeenya isaatiin karaa Waaqayyo bana
        - iii. Gaanfa haarsa hixaana irra dhiigicha irra in godhama
        - iv. Aarsicha irraa kan hafee iddoo haarsa jalaatti in dhangalaasa.
      - (e) Hundumtuu iddoo haarsa irratti dhiiyata
      - (f) Dibbichichi irra kan hafee hundumtuu safaricha irra gara alaatti daaran iddoo dhangala'uutti gara iddoo qulqulluutti in geefama muka irratti abiddaan in gubama.

Daaran iddoo dhangala'utti in gubata. Lakk.12

- c. Geggeessaadhaaf l;akk.22-26
- (1) Geggeessaadhaaf (bitaa) lakk.26
    - (a) Geggeesa gosaa
    - (b) Uummaticha keessatti itti gaafatummaa kan fudhatuu
    - (c) Jaarsa
  - (2) Duraa booda
    - (a) Geggessichi mudaa kan hin qabne kormaa reeti aarsa dhiyeessa
    - (b) Mataa reetiicha irraa harka kaa'a
    - (c) Horicha qal'a
    - (d) Lubichiis aarsa cubbuu irraa dhiiga quba isaan fudhatee gaafa aarsa irra kaa'a
    - (e) Coomi isaa hundumtuu iddoo aarsaa irrattii gubataa
    - (f) Luboonnis kan irraa hafee in nyaatu
- d. Dhuunfaadhaaf lakk.Dhuunfaadhaaf lakk.27-35
- (1) Dhuunfaan akka cubbuu hojettee yoo beekke isaan aarsaa kana gochuutu irra jiraata.
  - (2) Duraa duubi isaa
    - (a) Namni dhuunfaan, re'ee dhalaa yookaan hoola fida
    - (b) Namni dhuunfaan harka Isa aarsa cubbuu mata isaa irra kaa'a.
    - (c) Namni dhuunfaan aarsa cubbuu sana in qala
    - (d) Lubichiis dhiigaa sana irraa quba isaatiin fudhatee aarsa gubaatu sana gaanfaa iddoo aarsa irra jiru irra kaa'a
    - (e) Cooma isa hundumaa in fudhata
    - (f) Lubunno kan irraa hafee hundumaa in nyaatu
- e. Aarsaan cubbuu kan inni amattu haali adda 5:1-13 (isaan kun akka tasaa fi osoo in beekiin kakuudhaani kan walitti hidhaman qaaman kan raawwatamee cubbuu kan of keessatti qabatuu fakkaata
- (1) Ragaan dhufee yoo dhugaa itti in b'u ta'e (ragaan in kennamu yoo ta'e) 5:1
  - (2) Horii xura'aan yoo cininee
  - (3) Namni xura'aan yoo xuqee 5:3
  - (4) Utuu hin beekiin yoo kakatee 5:4
  - (5) Kanaa olitti cubbuu jiran
    - (a) Re'ee dhalaa yookaan hoola
    - (b) Ijoolle gugee lamaa yookaan gugee
    - (c) Daakuu gaarii safartuu eefaa 1/10
- f. Baratama aarsaa cubbuu 6:24-30
- (1) Lubni kan irraa hafee nyaachuu in danda'a
  - (2) Dhiignii wayyaa yoo tuqee wayyichii micaamuu qaba
  - (3) Dhiigichii supheerirraa kan hojeetamee yoo tuqee qoddaan sun cabu qaba
  - (4) Dhiigichi qodaa sibilaa boorajjii yoo xuqee qodichii miicamuu qaba.
  - (5) Aarsaan gubamuu dhiigii isaa gara qulqulluu qulqullootaatti kan fudhatamuu yoo ta'ee foonichi gubachu qaba luboonni akka nyaataniif hin hiyamamneef
- g. Barbaachisummaa aarsaa cubbuu
- (1) Utuu beekanii cubbuu hojeetameef aarsaan hinjiruu akka tasaatiif utuu hin beekiin cubbuu raawwatamee qofaaf 5:15,18
  - (2) Dhiifami maal of keessatti qabata
    - (a) Qoodi namaa amantii
    - (b) Qodii Waaqayyoo harara
- E. Lewwota 5:14-19 cubbuu yookaan aarsaa irra daddarbaa
1. Seensa
    - a. Garuu aarsaan cubbuu cubbuu godhamee wajjiin wal qabata, aarsaan cubbuu immoo kakuudhaan kan wallitti hidhatani wajjiini miidhaa raawwatamee irrattii fi beenya ta'uuf baasuu wajjiin wal qabata ture.
    - b. Aarsaan cubbuu baa'y'ee wal fakkaata ture

- c. Mirgii nama dhuunfaa abboommi kurnan (Ba’u 20, Kes 5) irratti tarreeffameera.
  - (1) Mana
  - (2) Walitti qabama waan gaarii
  - (3) Jireenya
- d. Aarsaan kunni kan inni irratti xiyyaafatuu obboollota keenya irratti cubbuu raawwatamee fi miidha isaa 1/5 gatii ol beenya kaffalluudha
- 2. Aarsaa kan barbaadan cubbuu
  - a. Waaqayyo irratti yookiis mataa isaa irratti
    - (1) Angan
    - (2) Angaffa 14-16
    - (3) Kurnoo
    - (4) Dogogoraan kenna kennamee
    - (5) Kennaa gatii wayyuu qabuu
  - b. “Namni yoo cubbuu raawwateef akka hin gooneef Waaqayyoo kan isaan dhowee wanta kamiin illee yoo godhee utuu in beekiin amma ammatiis inni cubbaadha. Cubbuu isaa akka baatuuf in ta’af.
- F. Kan durrii haarsaan dhiiyata kan turaan
  - 1. Waaqollii dheekamanitti hararamuuf
  - 2. Waaqayyoolli nyaachisuuf
  - 3. Waaqayyolli wajjiin tokkummaa uumuuf
  - 4. Waaqayyoolli galateefachuuf
  - 5. Dhiifama argachuuf yookaan haraaraf

■ **“Gaanfii aarsaa hin cabuu”** isaan gaaffoonni kunni argisiisuu kan isaan danda’an 1) gaanfa horii humnaa fi akka fakkeenyaati (fakkeenyaaf Er 48:25, Daani’eel 8:7, Zak. 1:18-20) yookaan 2) Aarsaan sun Waaqayyoodhaaf olqabamee akka turee fakkeena agarsiisa. Aarsaan sunni dhiiga horii fudhatamee gaanfa sana irratti dibama. (Bau 29:12, Lew 8:15). Kunni kan waaqatolfamaa waaqeffannaa dhiifama cubbuu cbbuun sun jireenya kan gaaafatu akka ta’e argisiisa. Dhiigii jireenya fakkeenyaan argisiisa (Lew 17:11,14). Kanaafiis isaan gaaffoni kun kan aarsa baayee kutaa qulqulluu turan Goochimni kun kanaafis ta’u kan qabu 1) Aarsaan isaani jabina hin qabu yookaan 2) Isaan gaafonni kun akka iddo fayinnaati tajaajila waan turaniif (Baa’uu 21:14 fi bifa adda ta’een Motoota isaduraa 1:50, 2:28 keessaatti tarreefamani akka jiran). Amma garuu iddoon fayinnaa ta’u hin danda’an.

3:15 “Kan gannaatii fi kan bona mana nan rukkuta ilkaan arbaan kan dhoobaman mana” Goochimni kunni kan isaan argisiisan 1) Gosa baay’ee manoota abboota qabeenya agarsiisa (Fakkeenya tokkoo kan Aka’aab bakkoota lamaan mootota isa dura 21:1,18, NJB “manoota gurguddoo baay’ee”) yookaan 2) mana meeshe lamaa, mana lafa gannaaf irra keessa isa bonaaf akka tajaajili (TEV, “manni guddaan kam iyyuu”). Isaan kana keessa baay’eebn isaani ilkaan arbaatiin kan ijaaraman turan (fakkeenyaaf, in barreechuu, Motoota isadura 10:18, 22:39) Ergaan Gibxii fi Assor. Israa’el mataa ishee 1) meeshawwaan 2) waaqa tolfamaan mata ishee gatteti.

■ **“Manooti gurguddaan in diigamuu”** hiikii Sabtuwaaajeenti (manooti kan biraan hundumtu kan jedhu hiika qaba). Jechii Hibirootaa (BDB 912 I) (1) “Guddaa” yookaan; (2) “Baay’ee” jechuu danda’a. Goochimni kkunnii mana addaa osoo hin ta’in guduunfa himaa fakkaata.

■ **“Jeda Waaqayyo”** olitti lakk. 11 irraatti kan jiiaran qabsiisa ilaali. Bakka kanatti kutaa Amos keessatti ergaan tayitaaa Waaqumma kun akka kanatti yookaan gaalee wal fakkaatuun utuu gargar hin cittiin itti fufa 3:1,5,6,8,9,10,11,12,13,15; 2:1,3,4,6,16; 4:3,5,6,8,10,11; 5:17 ilaali).

AMOS 4

HIKAA HAARAA KEEYYATAAN HIRUU IRRATTI HUNDAA'E

NKJV	NRSV	TEV	NJB
Adabbii Cubbuu Israa'eel (3:9-4:5)	Cubbamtummaa Israa'eelii fi Adabbii Waaqayyoo (3:1-6:14)	Guyyaa Hamaa Samaariyaa (3:9-4:3)	Israa'eeliif Akeekkachiifinii fi Sodaachifini kennameef (3:1-6:14)
	Qannoo Irraa Hafaa Israa'eelii fi Amantii waa'ee hin baafne 3:1-2	3:12-4:3	Dubartii Samaariya Irratti
4:1-3	4:1-3		4:1-3
		Barachuu dadhabuu Israa'eel	Of gowwomsuu Israa'eel mata jabeenyaa fi adabbii
4:4-5	4:4-5	4:4-5	4:4-5
Israa'eel Of sirreessuu hin dandeenye 4:6-11	4:6	4:6-11	4:6-11
	4:7-8		
	4:9	4:9	4:9
	4:10	4:10	4:10
		4:11	4:11
	4:11		4:12
4:12-13	4:12		Galata
		4:13	4:13

DUBBISA MARSAA SADAFFAA (fuula vii irraa)

SADARKAA KEYYATAATTI YAADA BARREESSICHA ISA JALQABARRA HORDOFUU

Kun qaleelfama qo'annaa Macaafa Qulqulluuti, kana jechuun namni tokko Macaafa Qulqulluudhaaf hiikaa mataa ofii laachuu ni danda'a. Tokkoon okkoon keenya akka nuuf ifeetti adeemuu qabna. Ati, Macaafni Qulqulluun, akkasumas hafurrii qulqulluun hiikaa laachuu keessatti qooda isa jalqabarra qabdu. Kanas yaada nama biraaf dhiisuun sirra hin jiru.

Boqonnicha al tokkotti dubbisi. Gulummoowwan adda baafadhu. Hirmaa gulumoowwan keetii iikaawwan haaraa shananiin madaali. Keeyyataan himuu dirqama miti, garuu yaada barreessichaa isa jalqabarra hordofuudhaaf furtoodha, kun immoo gidduu galeessa hiikichaati. Tokkoon tokkoon keeyyataa Gulummoo tokko qofa qaba.

1. Keyyata tokkooffaa
2. Keeyyata lammaffaa
3. Keyyata sadaffaa
4. kkk

QO'ANNOO JECHAA FI GAALEE

Amos 4:1-3

¹Isin yaa giiftolii, warra akka saawwan biyya Baashaan tulluu Samaariyaa irratti gabbattanii, warra dadhaboo immoo cunqursitanii, warra wanta barbaachisaa dhaban caccabsitanii, abboota manaaa keessaniin “Dhugaatii as fidaa, in dhugnaa!” jettanii dubbii kana dhaga’aa*!

²Waaqayyo gooftaan qulqullummaa isaatiin kaktee,

“Kunoo, guyyaan itti hokkoodhaan isin harkisanii,

warra isin harkisanii, warra isin booddees hokkoo qurxummiitiin baasan in dhufa.

³Adduma addaan qaawwa dallaa fuula keessan dura jiru keessa in baafamtu,

gara tulluu Hermoonittis in daddarbatamtu” in jedhe; Waaqayyo kana dubbateera.

4:1-13 Qabiyyee boqonnaa kana hubadhu.

1. Ammos dubartootaa soreeyyoollii Israa’el ilaalchisee in dubbata, hawaasa Israa’eel hundummaa qaama saamicha lakk1-3
2. Yaahiwween amantii isaani ilaalachiise deebii hadha’aa in kennee lakk.4-5
3. Kan Yaahiwwee Seera Kes 27-29 irratti abarsoota jiran dabarsuudhaaf, haa ta’uu malee ammas tanaan qalbii jijjiirachuu dhiisuun isaani lakk.6-11
4. Yaahiwween sadarkaa nama dhuunfaatiif waligala hawaasichaatti akkekachisa inni kennee lakk.12
5. Kan Amos waa’ee uumu isaatiif murtii qajeela kennuu isaa Waaqayyoodhaaf galata dhiyeessuu isa lakk.13

Kun ibsa wali gala kan nu agarsiisuu kan raajoota ergaa walaloo sakkata’uun ammam rakkisa akka ta’eedha. Raajichi yeroo dubbatu yaada kenna jiraachuu isaatiif ergaa Yaahiwween kenne akka ibsaa jiru adda baasun baa’ee rakkisadha. Ibsi ergichaa baay’ee cimaa ta’uu isaa irraan ka’ee jechii raajicha jechaa Yaahiwwee wajjiin kan wal make ture. Ergicha tarreessuu caalaa wali gala ergicha miira warra dubbisani irratti jijjirama fiduu ilaaluun caala bu’a qaba.

4:1 “Dubbii kana dhaga’aa” gochimaa BDB1033, KB 1570) Qal IMPARATIVE dha (3:1 irraatti qabsiisa jiruu ilaali). Gochamichii dabalataniis 5:1 irratti hojii irra ooleer. Kan akka kana ibsi raajoota yeroo baayee Amos keessaatti dubbatama. (Fakkeenyaaf 3:11, 4:1, 5:1). Kunni Waaqayyoo saba isaatiif ergaa inni ergeedha. Kakuu irra daddaarbuun bu’aan isaa murtii kakuutti. (Kes 27-29).

■ **“Saawaan Baasaan”** kunni amos isaanitti akka toluuf jedhaanii hiyeesoota kan miidhaan barreedoota dubartoota hawaasicha cepha’uuf kan itti fayyadameedha. Baashaan haroo Galiilaa kaaba lixaatiin gaaraa Hermaan haggaa bishaan Yarmuuk bakka jiru tur. Bakki kunni kan barreedaa (kan gabbifaman) horii kottee duuda bakka beekaama ture (kana jechuun haadha abboota qabeenya). Kun gadhee(faalla isaa) hima miti haa ta’uu malee gaaaritti kan qabamaaniif gaariittii kan nyaatan fedha kan baassan horii kan ibsuu hima dhokataa ta’uu danda’a. fedhaa kan baasu hunma hiyeessa saamuudhaan bu’aa argamu ta’e ture (BDB 195) kara biraatiin immoo qalamuuf kan qopha’aan horii gabbifammoo argisiisuu danda’a. Amos horii eegu isaa irra shaakala argate irraa dubbi dhokaataa baay’ee gargaarama.

Ammas taanan hiika dabalataa fillannoo qabna. Kunnis mudaa kan qabu hirihumaa qunaamtii saala argisiisu

1. “Haadha manoota” jedhamani kan wamaman
2. Gaara Samariyaa irratti kan jedhamuu (Beeteelitti kan dhaabatan iddoo aarsaa kan argisiisu ta’u danda’a)
3. Dhiironni isaanni “abbaa manaa” jedhamani hin waamaman haa ta’uu malee “gooftaa” jedhamanii waamamu (Lakk.10)
4. Saawwaan Israa’el ishee duraaf Gibxii kan baay’inaatiif kan jabina soba waaqa tolfamaa kan ilaalachiisuu ta’e in argama ture. (Bau 32). Saawwaan kun Ba’aaliif mallattoo ta’ee ture (kana jechuun Daanii fi Beeteel kan turan fakkeenya warqee gafarsaa).
5. Kara biraatiin 2:7-8 keessaatti ejjituu waaqessuu (itti deddeebi’uu) gocha kana dubateera. Waaqayyo ququllummaa isaatiin kakatee 2:7 argisiisu danda’a .

■ **“Gaaraa Samariyaa”** kunni gaaritti kan qophaa’e magaal gudditti Israa’el isa dirree walqixxaa irratti Omriin ijaare argisiisa. Jechi kunni gara daaritti sadarkaa fudhatuu kan turan yeroo ta’uu karaa guddaa galumsa tokkoo qofa qabu.

■ **“Hiyeessota kan miitan rakkatoota kan dhiphifan”** isaan lamaan kun *Qal PARTICIPLES* (BDB 798, KB 897 fi BDB 954, KB 1285) wal qabaata kan qabuu yemmuu ta’uu haadha manoota abba qabeenya gocha isaani ibsa. Yaahiwwen haala addaatiin (kana jechuun, warra kabiraa irraa warra bahaa dhi’oo durii seera kan qopheessani wajjiin wal biraa qabuudhaan namoota kana irraatti waa’ee kakuu turee dhiphachuu isaa (tokkootti Kes “ijoollee haadhaa fi abbaa hin qabne” abbaan manaa kan irraa du’ee kan hin beekamne 10:18, 14:29, 16:11, 24:14, 17, 19, 26:12,13,27:19) kun seera Museettif kan biraa ka’umsa kan kennuu ture. Raajonnoi eebbaa isaaniiti fi abaarsa isaani wajjiin qal qabsiisuun kan Musee seera kakuu (Er 7:6) akka eeganiif irraa deddeebi’ee in beeksisa malee seera namuusa haara hin uumne yookaanis hin beekisfne turan (kanajechuun Kes 27-29) .

■ **“Gooftollii isaaniis”** jechii kunni abbaa manaatiif kan baratamee ibsa hin ture. Jechichii irra hin deddeebi’amnee hiika durii yemmuu ta’uu “Gooftaa” (BDB 10) jechudha. Isaan kanaa irratti garuu”abbaa manaa” miiraan kan dhiyaate (Fakkeenyaaf seera uumaa 18:12, Abboota firdii 19:26-27). “Gooftollinis” abbomooto irra daddarbanirruu kanaafiis sookoon jechaa asi irratti mul’ateera.

■ **“Fidaa, in dhugnaa kan jettan”** Goochimni kun ajaja gochumaa lama qaba. (BDB 97, KB 112 Hiifaal IMPARATIVE fi BDB 1059, KB 1667, Qal COHORTATL). Dubartoonni kun dhuguudhaa fi miira isaani dheebuu baasuun gocha isaani baratamee yemmuu ta’uu jireenyi isaani haala itti toleen kan ta’ee ture. Geggeesumaan dubartoota kana “baasi kamiin illee anaaf irra deddeebi’ii buusii” jechuun isaa in hafu ture.

4:2 “Waaqayyo gooftaan qulqullummaa isaatiin kakateera” gochamiichii (BDB 989, KB 1396) Hiifaal PERFECT dha. Kunni Waaqayyo mata isaatiin kan kakatee baay’ee kan in dubbatamnee fi hima baay’ee sodaachisa ture. (6:8, Fara 88:35). Yaahiwwen Waaqa namuusa eeguudha. Jallatamuu fi tokkumma dhugaan Waaqayyo wajjiin duwwaa utuu hin ta’in kan barbaachisu kan biro biyyoota kakuu wajjiin barbaachidha. Amantii Macaafa Qulqulluu dhugaa amala achi gadii (Waaqayyo) fi amala sirri (kan biro) qaba.

■ **“Guyyaaan fudhatan egaa isiin irrattii in dhufaa”** kunni guyyaa murtii agarsiisa. 2:16 irraatti qabsisa guutuu ilaali. Kun kan argisiisu 1) “Guyyaa sanatti” 2:16, 8:3,9,13, 9:11 fi 2) “Guyyaa Waaqayyo” 5:18 fi 20 keessatti akka jirutti. Jechii kunni dura raajootan kan beekameedha. Israa’eel Yaahiwwedhaan yaadatamuu eebba Waaqayyoo guyyaa itti fudhatuu akka ta’e in ilaalti, haa ta’uu malee Amos guyyichi dheekamsa Waaqayyo fi murtii kan ibsu akka ta’e ilaala.

■

NASv	“Foon kiyyoo: kan qurxummii kiyyoo”
NKJV	“Kan qurxummii kiyyoo kan qurtummii kiyyootaa”
NRSV	“kiyyoota :Kan qurxummii kiyyoota”
TEV	“Kiyyoota: kiyyoo irra kan jiruu qurxummii”
NJB, Young’s lit	“Kiyyoota: kan qurxummuu-kiyyoota”
JPSOA	“Shaatota keessa...kan qurxummii shaatota keessa”

Jechii jalqabaa (BDB 856 I KB 1036) “Kiyyootaa” Kakuu Moofaa keessatti kan argamuu iddoo kana qofa irratti jechii kunni Hibiroota irraa “caafii qara” “cuuphee” yookaan “eeboo” jecha isa duraa wajjiin kan deemu fakkaata. Dhugummaatti isaan hawasoonni kun dubrtooti isaani, ijoolleen isaani loltuu Asooriin kiyyoon hidhii isaani isa gadii irratti godhamee qulla isaani (Sabtuwajenti) hundumti isaani walitti hidhamanii akkuma kara horii magalaa keessa hoofamaa akka ba’an in godhama ture Jechii lamataa (BDB 186, KB 215) meesha qurxummii qabu tokkoo wajjiin kan adeemudha. Sababii isaa “kiyyoon” wajjiin wal qabatee waan deemuuf. (Er 16:16) “Qurtummii qabuun” kan murtii hasaa ‘a dhokkata godhee itti fayyadameera. Jechichii jecha dhokkatadha yookaan kallatiidhaan kunni waa’ee lakkoofsa namni tokkoo gaafachuu kan danda’uu gaaffidha. Asoor kiyyoo yookaan hidhii isa gaditti amantii godhamuu fayyadamuudhaan baqatoota gara biyyaa isaanitti yeroo deebisaan akka sodachisuutti lakka’uudhaan wal qabsiisu turan (Sen isaa 2 33:11 Asoorii fi Ibiroota 1:15 kan Babiloon).

REB jecha lamman bifa adda addaatiin hiikeera . Inni jalqaba akka “uwisa” yeroo hiikamuu kunni maxansa durii jecha isaa kan hiikani wajjiin kan wal fakkaatudha.

1. XXX - “meeshaa waraanna”
2. Peshitaan - “meeshaa waranna”

Jechii lamman “shaatii qurxummii” jedhamee hiikama (Macaafa Qulqullu hiika NET ilaali). (XXX “uuroo bulluqaa” hiika jedhu qaba. Jechi Ibiroota inni guddaan baay’ee kan hin baratamiin waan ta’eef hiika isaa irratti sirritti beekuun hin danda’amu. Haa ta’uu malee seena qabeessaa fi qabiyyee barreefama isaa eeguudhaaf jecha guddaa walfakkaataa fi jechummaa kana irra kan argamee bu’a jechaa irraatti akka oolu godhameera. Dubbii guddaan garuu jeeqamsaa fi ibsa sodaachisa ture. Anaaf garuu dubbifamichi kan inni dubbatuu waa’ee “saawwaa baashaan” waan ta’eef akkasumas immoo amos jireenya badiyyaa kan dabarsee waan ta’eef jechii isaa horii tiksuu wajjiin kan adeemu fakkaata. Amos jechii dhokaata isaa jijjiree ta’uu danda’a haa’ ta’uu malee jechii Ibiroota baay’ees kan hin baratamnee waan ta’eef horii isaa eeguudhaaf sochosuf “dhiiphuu” fi “kiyyoo” fillatama waan ta’uu nati fakkataata.

■ **“Warri tokkoo tokkoo”** kun isa dhumaa “ isaa dhumaa” (BDB 31) jecha jedhu argisiisu kan danda’u

1. Isiin keessa dubaatti kan hafuu (1:8,8:10,9:1)
2. Hafii xiqqoo
3. Dhaloota dhufuu yookaan postret

Qabiyyichi kan inni argisiisu lakk#.1 dha.

4:3 “Fuula keessa duratti” kun “fuula keessan duratt Goochimni jedhu gamoo magaalicha iraa dhorkuu guutu guututti kan jiguu ta’uu isaa kan ibsuu jecha dhokatadha. Sabichii waluma galattii hidhamee gara baha fagootti hari’ameera.

■

NASB	“Heermaanittii hin gatamtu”
NKJV	“Gara Heermaanittii hin gatamtu”
NRSV	“Gara Heermaanittii darbatamtu”
TEV	“In darbatuu” (jechii irra darbameera)
NJB	“Gara Reemanitti in oofamtuu”
NAB	“Gara dhoqeetti in gatamtuu”
JPSOA	“Tuula dhorkamee irratti darbatamtu”
REB	“Tuuladhoqee horii irratti darbachuu”

Gochammi kun (BDB 1020, KB 1527, *Hiphil* PERFECT) yeroo baay’ee Waaqayyoo cubbamoota argamuu isaa keessa kan baasu ta’uu isaa kan argisiisu ta’e argama. (Mootota isaa 2 17:20, 24:20 Fara 15:11, 71:9, 102:10, Er 7:15) haa ta’uu malee kara gaariidhaan immoo kara kakuu wali galtee yeroo dubbatu motoota isaa 2 13:23 keessatti argina. Ammamillee kallattiin qabiyyeen Amos waa’ee warra Asoor baasuu isaanii yoo argisiseellee jechichi mataan isaa dheekamsa Waaqummaa waan argisiisuu qaba Asoor warra Israa’el hunma ittiin baasaan kan qaban utuu hin ta’iin Israa’elonni cubbuu mataa isaaniitiif murtii Waaqayyootiin hiikaa gaalee kanaan terreefama jecha irratti qayyabanna baay’een godhama ture.

1. Bakkichi kan hin beekamne maqaa bakka tookko qofa ture XXX Reemoon kana yookaan gaaraa Roomaan jedhe waame
2. Gaarii Hermoon dogogora taerreefama jechati (NJB fi UBS, *Translator’s Handbook*, fuula 234) akkasumaas sababa kanaan gaalee dursa turee “duuba Daamasqoo” kan jedhuu wajjiin wal qabatee yemmuu jiraatuu gara Asooritti karaa ittiin ol ba’aan irra jechuu kan barbadee
3. JPSOA fi REB barreefami Ibiroota kunnii gara jechaa Ibiroota walfakkaatuutti (BDB 199) “wali irra tuulama dhoqee horii” jedhanii foyeessaniiru. (Isa 25:10), kunnis qabiyyee kana keessaatti wantoota du’aan iddoo itti gatan argisiisu danda’a. Kanaafiis “Shaatii” wantoota du’aan deddeebisuudhaaf in gargaara). Hiikii isaani yeroo dubbifaman “tuullaa dhowamee irratti tuullu”
4. Aramayik targum fi kan murta;aan hiiki Asoorota “gaara Armoonniin duuba” yeroo jedhan kunnis 5:27 wajjiin wal qabatee jira.
5. Barreefami Ibiroota karaa adda ta’een “O yaa gaara gadi qabamumaa ba’ii” kan jedhuu argamchuun in danda’ama (NIV STUDY BIBLE qabsisaa miila jalaa lakk. 13:52).

■ **“Jedha Waaqayyo”** goochmni irra deddeebi’u kun 1:5,8,15; 2:3,11,16; 3:10,13,14; 4:3,5,6,8,10,11 fi 5:17, isaan himaakana duuba aboo eenyuu, humnaa fi aangoo akka dhaabbate argisiisa.

Amos 4:4-5

⁴“Bet’el iddoo itti sagadan dhaqaa, irra-daddarbaa keessan ittuma dabala!
Gilgaal iddo sagdaa isaa kaanittis irra daddarbaa keessan ituma baay’isaa!
Borumtaa qalma aarsaa, guyyaa sadattis kudhan keessaa tokkodhi’eessa*!

⁵ Mee buddeena bukaa’aa irraa iyyuu aarsaa galataa dhiyeessaa,
jaalala keessaniin aarsaa dhi’eessuu keessan mul’isaa beeksisa!

Akkas gochuu n jaallattu’o, yaa namoota Israa’el” jedhee dubbateera Waaqayyo goftaan*.

4:4 “Kotaatti” kun (BDB 97, KB 112) *Qal* IMPERATIVE dha). Lakk.4 fi 5 walduubaa fi dura ta’ee IMPARATIVE qabu. IMPERATIVES (3 *Qal* IMPERATIVES; 3 *Hiphil* IMPERATIVES).

■ “Beetel.Gilgaal” isaan kun kan durii giduu galleessa iddoo waaqefannaa ture (Beeteel Uma 12:8, 28:10-22 fi Gilgaal Iya 4).

Isaan kun dhaloota Kiriistoos duraa jaarra 18 iddoo waaqefnnaa beekama turan. (Hosee’aa 4:15, 9:15 fi 12:11) lakk 4 fi 5 ceephoon guddaadha. (5:5-6).

Lakk 4-5 kan jiran ceephoon Yaahiwwee hima itti fufaani jiran sababa ta’uu kan danda’an

1. Kan Israa’el jireenya dhoksa gadhee utuu jiraatani waaqeffannaa amalaa jallachuu isaani
2. Waaqayyoo Yerusaleemiin magaalaa quqlulluu godhe yeroo filateetti Israa’eloonnii raajootan komii isaan irraatti gatamee (fakkeenyaaf Kes 12, 11,13,14,18,26,14:23,24:25,16:6,6,7,16).

Qabiyyee kana keessaatti fillannoo tokko fillanno gaariidha.

Bakka kana irraatti Gilgaala ishee kam akka taate beekuun rakkiisadha. Gilgaala adda addaa afurtuu jira (kana jechuun “naannoo” dhgaa galmee Macaafa Qulqulluu *The Anchor Bible Dictionary* jildii 2 fuula. 1022-1023 ilaali). *Hard Sayings of the Bible* akka jedhuitti, Beeteelitti kan dhiyaatu yemmuu ta’uu (*Anchor Dictionary* #2) Haa ta’uu malee Iya 4 keessaatti kan dubbatame miti.

■ “Ganama Aarsaa keessan guyyaa saditti kurnoo keessa dhiyeessa” lakk. Kana kan ilaalatu qayabannaa gosa sadituu jira. (1) haga irra kan darbee seera amantaa isaani argisiisa (2) gara bakka fillatamii iddoo Waaqeffannaa deemuudhaan waaqefannaa barramee seera isaa geggeessa akka turan argisiisa (kana jechuun guyyaa jalqabaatti bakka isaa in ga’uu , guyyaa lammaaatti aarsaa isaani dhiyeessu, guyyaa sadaatti immii kurnoo isaani I kennu REB), yookaan (3) Hiyeessaa tokkoo kurnoo isaa jechuun kurnoo waggaa sadii jechuudha. Kna jechuunis museedhaa fi seera kakuu ergudha. (Kes 14:28, 26:12, “guyyaa” tarii “waggaa” yaadamuu danda’a.

4:5 “Raacittii yoo qabaate galaticha aarsa dhiyeessaa” lakk. Kun kan ilaalaate 1) Raacittiin kan dhorkamee ture kanaafiis abboomamuu diduu isaani arisisaa (Bau 23:18, 34:15 Lew 2:11, 6:17) yookaan 20 “Aarsaa buddenii” akka ta’ee beekamuttu irra jira (NRSV, TEV), kunnis barbaachisa hin ture haa ta’uu malee caala kennuu argisiisa. Lew 7:13 keessaatti raacittiin aarsaa fayinnaattiif akka ta’uu hiyama. Yeroo hundumaa jecha dhokaata waan gadhee miti.

■ “Labsaa dubbadha” gochamichii *Qal* IMPERATIVE (BDB 894, KB 1128) fi *Hiphil* IMPERATIVE (BDB 1033, KB 1570) dha. Gochaan waaqefannaa isaani kan biraa harkisuuf uummati bakka ilaalutti in godhama ture (Mat 6:2).

■ “Yaa ijoollee Israa’el kana jaallatanituu” Yaahiwwee irratti kan isaan qaban amantiin dhuunfa kan hunda’ee kan hawaasichaa seera murtii osoo hin ta’iin baay’isuu akkasumaas kan dubbatuuf seera Waaqeffanna ibsa amantiin isaaani ta’ee ture. Amantiin saani waliwaliisaanitti dubbachuudhaaf in barbaadu turan amantiin jireenya guyyaa guyyaa irra nama kaachisa.

■ “Jedha Waaqayyoo goftaan” 3:1 irratti qabsiisa jiru ilaali.

Amos 4:6-13

⁶Mandara keessan hundumaa keessatti wani afaanitti deebifattan akka hin argamne,
iddoo jirtan hundumaattis buddeenni akka dhabamu anatu godhe;
kanuma irratti iyyuu isin gara kootti hin deebine” jedhee dubbateera Waaqayyo.

⁷“Midhaan sassaabuuf ji’I sadii hafee utuu jiruu, bokkaa isin nan dhowwadhe;

mandara isa tokkotti bokkaan akka roobu,
mandara isa kaanitti immoo akka hin roobne nan godhe;
maasii isa tokkoti bokkaan in robe, maasiin inni bokkaa dhabe immoo in goge.

⁸Kanaaf namoonni mandara lama sadii,
bishaan dhuguudhaaf gara mandara isa tokkootti tiratan;
haa ta’u iyyuu malee dheebuu Bau hin dandeenye;
kanuma irratti iyyuu isin gara kootti hin deebine”
jedhee dubbateera Waaqayyo*.

⁹“Waagiidhaa fi gogiidhaan isin nan rukute, lafa isin biqiltuu dhaabbattan,
dhaabaa waynii keessanis nan gogse,
harbuu keessanii fi ejersa keessan hawaannisatu nyaatee fixe;
kanuma irratti iyyuu isin gara kootti hin deebine” jedhee dubbateera Waaqayyo*.

¹⁰“Dha’cha sanyii isa biyya Gibxii keessatti ta’e isin irratti nan erge;
dargaggoota keessan billaadhaan nan ajjeesise, fardeen keessanis nan boojisiise;
raqni iddoo buufata keesaniis funyaan akka isin rukutu nan godhe;
kanuma irratti iyyuu isin gara koottii hin deebine”
jedhee dubbateera Waaqayyo*.

¹¹“Ani Waaayyo, Sodoonii fi Gomoraa akkuman barbadeesse,
isin keessaasakkasuma nan barbadeesse;
isin akka mukukkula ibidda boba’aa jiru keessaa butamee taatan;
kanuma irratti iyyuu isin gara kootti hin deebine” jedhee dubbateera Waaqayyo*.

¹²Kanaafis ani kana si irratti nan raawwadha, yaa Israa’el!
Ani kana si irratti waanan raadhuuf, ati immoo achuma dhaabadhuu Waaqayyo kee eegi,
yaa Israa’el!’ jedha gooftichi.

¹³Kunoo, inni tulloota tolche, inni qilleensa uume,
inni wanta yaada isaa keessa jiru namatti beeksisu,
inni lafa ol jedhaa gararraa adeemu, maqaan isaa Waaqayyo gooftaa maccaa ti*!

4:6-11 Laakkoofsoonni kunnii Israa’el kakuu Waaqayyo yaallessuu isaatiin kan ishee mudatuu hamaa, (abarsa) kan ibsanidha. (Kes 27-29). Isaan kunni Waaqayyo murtii itti fiduu kan itti fufee jiruu walitti qabatuu.

1. Beela (buddeen dhabuu) lakk. 6 (Kes 28:16-17).
2. Bokkaa dhabuu lakk.7-8 (Kes 28:23-24).
3. Qilleensa gogaa lakk.9
4. Waan tortorree gogee lakk.9 (Kes 28:22)
5. Quruphisaa lakk (Kes 28:21,38-39)
6. Dhayicha lakk.10
7. Warannaa lakk.10 (Kes 28:22,49-52)

4:6 Isaan jalqaba kan walqabatanidha. Ilkaan qulleessuu ilkaani rakko miti haa ta’uu malee nyaata nyaatuun bu’a dhabamuu isaatiiti.

“Ana” kan jedhuu xiyyaafannoon bakka maqaa itti kennameera. Kunnis isaan kan kakuu abaarsi “kan erge (BDB 678, KB 733,qal PERFECT) mataan isaa Yaahiwweedha Kes 27-29.

■ **“In kennameef”** xiyyaafannoon jechii jedhu (jabaa) (cimsee) kan kennameedha. Waaqayyo saba isaa gara kakuu isaatti deebisuudhaaf bal’aa inni godheedha.

■ **“Isiin gauu gara kooti hin deebine”** isaan bal’aan kunni kayyoon isaani adaba qofaaf osoo hin ta’in oolchuudhaaf (6,8,9,19,11) akkeka qaba ture. Fedhii qalbii jijjirannaa jijjirama yaada (jecha Girikii) itti fufee immoo jijjirama gochaa kan ibsuudha. Jechi Ibiroota fakkeenyaaf (Er 3:22-4:2) 1:3 irraati qalbii jijjirachuu mata duree adda ilaali.

4:7 “Bokkaa dhowwate” inni jalqabaa tarreen lamaan kan argisiisu Addollessaa (July) fi Haggayya (Augest) keessa biqilloonni ga’uu isaanni (biqilluu isaani) yeroo duraa turee bokkaa dhufuudha. Baay’isuun to’annaa Yaahiwwee keessa male Ba’aaliin kan ta’u miti lakk.3-6 tti kan jiran luqisiin Waaqayyo uumamaa irratti oolantummaa inni qabuu kan argisiisan daandii macaafa qulqullutti (Lakk.8) abaarsa gara magaala murta’anniif

naannoowwaanitti (Lew 26:19, Kes 28:12, 23-24) geggeessuu kan danda'udha. Kunnis dhayichii Gibxii wajjiin kan walfakkaatudha .Inni jalqaba isaan sagal kan kufaan lafa Gibxii irrattii kufeera. Haa ta'uu malee Ibiroota Goosheem keessatti lafa kam irrattillee in taane.

4:8 Isaan dallawwan kun lakk. 7 xiyyafannoon itti fufeera. Jireenya isaani tufachuudhaaf ga'aa kan ta'uu yoo argachuu baatanillee. Magallooni namoota bishaan barbaadaniin guutaniiru.

“Jooruu” (BDB 631, KB 681, Qal IMPERFECT) jechii jedhu (BDB 631, Kb 681 qal PERFECT) sababa murtii Waaqayyootiif raafamuu yookaan naanna'uu miira argisiisa. (8:12, Uma4:12, 14, Lak 32:13, Er 14:10, Faaru Er 4:15).

■ **“Isiin garuu gara kooti hin deebine”** kun irra deddeebi'ee waamicha qalbi jijjiirannaatti (lakk. 6, 8, 9, 10, 11).

Nama dhuunfa irratti xiyyafannoo kennu isaa hubadhu. Gara Waaqayyooti deebi'uudhaaf. Gara Waaqa isaanitti. Inni isaani wajjiin kakuu adda dhaabeera. (Lakk.2) qoodii isaani kennamuuf aboomamuu ture. Ala akkekki uumamaa kan ture tokkummaadha. Waaqayyo isaa kan faakkatuu (Uma 1:26-27) qaama fooni wajjiin tokkummaa uumu barbaade ture. Tokkummaan kun uumamaa Waaqayyoo fi amala kan hubatee ta'uu qaba. Jalaalli kun tokkummaa daddarbuudha kan kufaati (Uumama 3) ka'umsaa fi akkeka faayinnaa kan ta'e. (Kanaas jechuun, sababa hameenya dhala nama kan bade fakki Waaqayyo deebisu).

4:9

NASB

“Qilleensa nama gugubuu”

NKJV, NRSV

NJB

“Waagii”

TEv

“Qilleensa gubuu”

(BDB 995) Kes 28:22, 1Mot 8:37, Sena isaa 2 6:28 fi Haagee 2:17 irratti fakkeenyoota jiran tuquudhaan jecha kana akka “biqiloota qonna” godhee ibsa. Haa t'uu malee garuu *Lexicon* (361) fakkeenya wal fakkaatuu kennuudhaan “kan gubuu” jedhe ibsa. NASB fi TEV kan hubatan “the sirocco” jedhamee kan waamamuu lafa gamoojjii ho'aa argisiisudhaaf kan ibsame jedheti. Fakkeenyaaf Uma 41, 6, 23, 27,).

■ **“Araamamoo”** jechi kun (BDB 439) kanaan olitti fakkeenyaan kan ibsamee jecha lamaanii wajjin kanwal qabatudha. BDB “samuu” jedhee hiikeera akkasuma immoo jechichi “qullaa” jechudha. (Er 30:6). Kunni Mildew kan dhufe jiidha guddaadhaan osoo hin ta'iin kan dhufee dhabamuu kan inni fiduu Whitesh powdery kan fakkaatudha.

■ **“Bineensoota xixxiqqoo the caterpillar”** waligaltee kakicha irra daddarbuudhaan sababa murtii Yaahiwwee sababa gurmuun bineensooti xixxiqqoon ittin dhufaan (kana jechuun quruphisoota, (locusts)[BDB 160], Iyu'eel 1:4, 2:25) Kes 28:38-40 keessaatti ilaaluun in danda'ama. Gurmuun kun dhayichichiis: (1) Isaan mataan isaani akka Kuruphisaawwani yookan (2) akka hanqaaquu kuruphisoota ta'uu danda'uu.

4:10 “Gibxii akka turee dhayicha itti erge” kun “Dhayicha” (BDB184) jechi jedhu akka itti fufuutti ta'ee tajaajilu danda'a.

1. Bau 9:3, 15 keessatti kan ibsamuu dhayichii tokko
2. Bau 5:3, Lew 26L:23-25, Bau 14:12, Kes 28:21 keessatti akka ibsameetti Waaqayyo saba isaa irratti murtii fiduuf akkekachiisaaf kan ta'u.

Ibirooti “dhayichaaf” kan fayyadaman consotants Waaqayyoo irra “jecha” wajjiin walfakkaachuun isaa kan nama hawatudha. Tarii jecha biyyoolleessa qabaachu danda'a. Israa'eli kan Waaqayyo “jecha” calisteeti waan ta'eef kan Waaqayyo “dheekamsa” haamteetti. Gara Waaqayyootiif gara sagallee isaa deebi'uun gara jireenyaatti deebi'uu fi baay'isudha.

■ **“Faradoota isaani bojiise”** kunni humna meeshaa lolaa argisiisu danda'a. Haa ta'uu malee kana karaa lamaan hubachuun in danda'ama. 1) Isaani mo'icha argachuu ture kan yaadan. Yaadi isaani kunnis kan dhufee cimina jabaa kan kennaniif fardaaf konkollaata waan qabaniif ture. Haa ta'u malee Waaqayyoo hundumaa akka fudhataniif akka boji'aan godheera. (NEB) yookaan 2) Diinni fardaa isaanii fuudhe humna warana isaani jabina duwwaa godheera. (NRSV, TEV, NJB,). Hiikii afaan ingiliffaa baay'een isaa fillannoo isa lamaa fayyadama.

■ **“Hajaa naannoo isaani”** Kun kan argisiisuu (Isa 34:3) yeroo lolaati dargagoota du’an ijoollee dhiiraa Israa’el warra in awwalamiin.

■ **“Gara fuunyaan keessanitti baase”** kunni akka salphaatti kan tortoree qaama nama du’ee ibsa yookaan kakuu Musee ibsa karaa biraan ta’uu danda’a. Yaahiwween kan inni fudhatuu ture aarsaa fillatamaa fayyaduuf kan tajaajiluu jecha dhokkata tokko “Aarsaa gaarii” kan jedhudha. (Uumama 8:21, Bau 29:18, 25,41 fi Lewa fi Bau keessatti yeroo baay’ee) faalladhaaf fayyadama fakkeenya gaarii kan ta’uu Bau 5:21 dha.

4:11 “Saadomi fi Gamoora Waaqayyoo akka galagalche akkasuma galagalche” gochamichi (BDB 245, KB 253, *Qal*PERFECT) yeroodhaaf (Uma 19:25, 2Mot 21:13, Er 20:16) fi bara dhumaatti (Hag 2:21-22). Murtii Waaqayyoo itti fayyadamu. Sagalichii kan inni dubbatuu uumamaan yookaan humna Waaqayyummaan wali gala magaalota lamaa guutumman guututti waa’ee baduu isaani. Karaa bifa walfakkaatuun seera Israa’el kan hin eegne “cities of the plain” jedhani beeksisuu isaan ijoollee kakuu kanaaf arabsoo naasisuu ta’e ture. Kes 27-29 karaa biraatiin ibsa kan biraa ture (29:23).

■ **“Isiin abidda keessa akka mukukula butamee taatanitu”** qabiyyicha keessatti TEV hiika kana dheekamsa Waaqayyoo murtii irraa kan hafan dabalata xiqqoo ergaa godhee ilaalu isaa sirri gochuu danda’a (Zak. 3:20) Haa ta’uu malee kana hunduma irraa abarsii kakuucha (Bau 27-29) boodarraa isaan gara Waaqayyotti hin deebine (kanaf jechuun qalbii hin jijjirane turan). Waaqayyoo adabaan irra deddeebi’e gorsuu yaalera, isaan garuu hin deebine. Wanti hafee yoo jiraate murtii guutu ture. Lakk.kunni akkuma 3:12 diigamsa wali gala argisiisa. Abdiin fuula dura kan argamu 9:8-15 keessatti duwwaadha.

■ **“Mukukula”** jechii guddaan (BDB 15) hiiki dura “dachaasu” yookaan “naanna’uu” dha. Jechichi abidda sochосуuf kan gargaaru ulee agrsiisuuf gargaarure. (Isa 7:14, Zak. 3:2).

■ **“Haa ta’uu malee gara kooti hin deebine jedha Waaqayyoo”** 4:6 irratti qabsisa jiru ilaali.

4:12 “Yaa Israa’el Waaqa kee simachuudhaaf qopha’ii” gochamichii (BDB 465, KB 464) Niiphal IMPARATIVE plass qal infinitive a construct now. Yeroo baay’ee Waaqayyon arguuf kan nuu barbaachisuu qopha’ummaa haafura argisiisuudhaaf tajaajila. (1 Samuu’el 7:3, 2Sena 12:14, 27:6, Iz 7:10). Walitti dhuufenyi kun gaarumaa qaba (Bau 19 11-17). Haa ta’uu malee cubbuun isaanii arguu Waaqayyoo gara murtii kakuutti jijjireera. (5:18-20).

Lakk. Kana kan ilaalate kan biraan fillannoo nama hawwatuu kan ta’ee *Elohim* maqaa kakuu isaa Yaahiwwee kan argisiisuu kan hin taane argisiisuun isaa yookaan deebi’ees *Elohim* Uma 1 keessatti akka jirutti maqaa Waaqayyoo akka uumaati utuu hin ta’iin kan inni ibsuu “Kan Israa’el waaqa soba” (kanaas jechuun kan sanyii waaqa soba kan ta’ee) argisiisuudhaaf kan fayyadame ta’uu isaatti. (5:26, 8:14, akkasumas Motoota isaa duraa 12:28. *Elohim* jechii jedhuu Amos keessaa kan jiruu Waaqa Israa’el argisiisuuf kan tajaajilu miti. Yaahiwwee *Elohim* (Uma 2:4) kan jedhuu jecha wal qabatu duwwaadhaan kan tajaajilu. *Iyyuu’eel fi* (Tyndale Ibsituu Kakuu Moofaa), David Allan Hubbard, qubeelaa dubbifaman kan Ibiroota (consonants) kan hin jijjiree hiika fillannoof ta’u caqaseera (kanaas jechuun “yaa Israa’el Waaqayyolli keessan waamuudhaaf qopha’a” G.W. Ramsey, JBL, 89, fuula 187-191) fuula 162.

Kana yoo ta’ee lakk. 13 galata dhiyeessu Israa’ellooni maqaa Yaahiwweetiin kan isaan waaqeffatan wwaqi soba nan godha kan jedhanii wajjin raawwate kan mormuudha. (Biyyaa ormaa lakk1-3, akkasumaas 5:26, 8:14 wajjiin kan wal qabatee fi macaafa Hosee’a).

4:13 Lakk. Kunni walaloo jecha galataa yookaan immoo Waaqayyoon waa’ee uumu isaatiif akkasumaas immoo waa’ee murtii Fara dhiyaate fakkaata. Amos kan akka kana baay’ee Waaqayyon kan ol ol qaban galata qaba. (5:8, 8, 9:5-6).

■ **“Kan hojeete”** gochamii kuni (BDB 427, KB 428, *Qal* PARTICIPLE) yaada suphee dhooftuu irraa kan dhufeedha. (Fakkeenyaaf Uma 2:27, 19, Isa 29:19, 45:15, Er 33:2).

■ **“Gaarota”** gaaronni kan jabinaatii fi mallattoo ce’umsa ture. “Gaarota” gaaronni kan jabinaatii fi mallattoo ce’umsa ture.

■ **“Kan uume”** gochaan kun (BDB 135, KB 153, *Qal* PARTICIPLE) “Uumaa “kan jedhuu wajjin wal qabatee jira. Gochami kun dandeeti uumuu Waaqayyoo guutumma guututtii ibsuudhaaf kan tajaajiluudha. Hiiki isaa guddaan “tolchuu yookaan kutuudhaan boccu” dha.

■ **“Lubbuunis”** kunni jechi Ibiroota (BDB 924) “qilleensa”, “hafuura” yookaan “hafuura” ta’uu danda’a. As irratti qabiyyeen jiruu fooni fi jireenya hafuura addunyaa garaagarummaa jiruu kan agarsiisudha. (Gaara haafura irraa).

■ **“Yaada laphee isaa namatti kan himuu”** “yaada isaa” kan jedhuu jechii Ibiroota qeenxee yeroo ta’uu kan inni argisiisuus fedha Waaqayyoti. Kun argisiisu kan danda’u

1. Waaqayyo Patiriyarikoota fi isaani wajjiin, duuka buutuu isaani wajjiin kan inni godhuu kakuu adda walitti dhuufeenya adda (3:2)
2. Waaqayyo kan jaallatuu dhalaa namaa wajjiin walitti dhuufeenya akka qabaatu barbaadu isa (Uma 1:26, 27, 12:3).
3. “Kan isaa” kan jedhuu bakka maqaa sanyii nama kan argisiisu ta’u danda’a. Bareessitooni Kakuu Moofaa baay’een akka dubbatanitti Waaqayyoo tokkon tokkoon yaada nama beeka (fakkeenyaaf Hiyyoob 34:21-23, Fara 94:11,[1Sen 3:20], Er 11:20, 17:10).

Hamaadhaaf cubbuudhaan kan kufee sanyii nama guutama guuttuu yoo ta’u baates Waaqayyoon beekudhaan Waaqayyoo wajjiin tokkummaa uumuun in danda’a. Waaqayyof kan qabnu fedha kana kan balleessu cubbuudha (kanaaf jechuun birmadummaanama) Waaqayyo uumaa duwaa miti, hiriyaadhaaf gargaara dabalateetti.

■ **“Barii dukana kan godhu”** kana karaa adda addaatiin hubachuun in danda’amaa.

1. Uma 1-2 ibsa biraa kana jechuun (1)Waaqayyoo uumaadha.[XXX] yookaan (2) jalqaba uumamaa teessuma 5:9)
2. Qabiyyeen kun luqisii duraa wajjiin kan wajjiin deemu yeroo ta’uu ibsa Waaqayyo argisiisa dhugaan hafuura ilma namaa kan bira ga’uu osoo in taane ibsa Waaqummaa barabaada.
3. Murtii Waaqayyo Israa’el irratti karaa ittin argisiisu(5:8, 20, Er 13:16,Iyyu’eel 2:2).
4. 5:8 (Yaahiweedhaaf akka uumaatti ol qaqabuu kan bira) wal cinna yemmuu ta’u kunnis WaaqayyoUmairratti humna inni qabu kan argisiisudha.

■ **“Bakka ol ka’aa irra kan ejjetuu”** tarii kun Kes (kana jechuun jecha Musee kakuu Kes 32:13) wajjiin walitti dhuufenya kan bira qaba Waaqayyoon akka uumaatti jecha dhokkata ibsudha . (Hiyyoob 9:8) Isa 58:4 fi Ibiroota 3:19 keessatti saba Waaqayyo irratti kanture eebba Waaqayyoo agarsiisa ture.

■ Kun *bamah* jechi jedhu bakka ol ka’aa irratti godhamaa kan turee kan Ba’aal (2:7-8) waaqeffannaa wajjiin kan adeemudha.) Fakkeenyaaf Hose’aa 4:13, Roland deVaux, *Ancient Israel* jildii 1 fuula 284-288). Kunnis sanyii warra Kana’an kan Waaqa soba waaqeffanna kennamuu mormuudhaaf qajeelfamaa Yaahiwwee fi mirkaneessu jalaala isaa karaa biraa ta’uu danda’a.

■ **“Maqaan isaa Waaqayyo gooftaa maccaatti”** kunnii 3:13 irra kan jiruu wajjiin wal fakkaata. Amos akka kakuuchaatti waa’ee uumamaa, baay’inaa fi waa’ee isa murtii kennuu Waaqayyo dubateera. Ammaimmoo amos kallattidhaan karaa nama hin walalchiifneen Waaqi isaa kan Israa’el Yaahiwwee akka ta’e ibsa (5:8) mata duree adda maqaa Waaqayyolli 1:2 irratti ilaali.

GAAFFIIWWAN MAREE

Kun qajeelfama qo’annaa Macaafa Qulqulluuti, kana jechuun namni tokko Macaafa Qulqulluudhaaf hiikaa mataa ofii laachuu ni danda’a, tokkoon tokkoon keenya akkanuuf ifetti adeemuu qabna. Ati, Macaafni Qulqulluun, akkasumas Hafuuri qulqulluun hiikaa laachuu keessatti qooda isa jalqabarra qabdu. Kanas yaada nama biraatiif dhiisuun sirra hin jiru.

Gaaffileen marii kun kan dhiyaatan dhimmoota gurguddaa kutaa Macaafa kana keessatti ibsaman keessa deebitee akka ati yaadattuufi. Gaaffiileen kun yaada kaasu malee, ibsa irratti hin laatan.

1. Amos 3:2-8 maal irratti xiiyyaafaataa?
2. Maalif raajoonni Beetelii fi Gilgaal irratti kan godhamuu waaqeffanna horma gocha irratti kan dubbatamee?
3. Maaliif Amos 4:4-5 irratti seera waaqeeffanna kan innii ceepaha’ee?
4. Waaqayyo saba isaa irratti baadisa erguun isaa akkeeki isaa mani?

AMOS 5

HIKAA HAARAA KEYYATAAN HIRUU IRRATTI HUNDAA'E

NKJV	NRSV	TEV	NJB
	Cubbuu Israa'eelii fi Adabbii Waaqayyoo (3:1-6:14)		Akakeechasaa fi sodaachisaa Israa'eeliif (3:1-6:14)
Israa'eeliif Gadda Boo'ichaa	Adabbiin Soodaachisaa fi kan isheef Ta'u Adabbiinn Raawwatamuu Isaa (5:1-6:14)	Qalbii Diddiirraanaaf Waamicha	Boo'icha Israa'eeliif
5:1-3	5:1-2	5:1-2	5:1-2
	5:3	5:3	5:3 Qalbii Diddiirraanaa malee fayyinni Hin jiru
			5:4-7
Qalbii Diddiirraanaaf Waamicha			Galata
5:4-9	5:4-5	5:4-5	5:8-9
5:10-13	5:6-7	5:6-7	Sodaachisuu
	5:8-9	5:8-9	5:10-13 Jajjabeessuu
5:14-15	5:10-13	5:10-13	5:14-15
Guyyaa Gooftaa	5:14-15	5:14-15	Firdii Ta'uuf Jiru
5:16-17	5:16-17	5:16-17	5:16-17
5:18-20			Guyyaa YAHIWEH
5:21-24	5:18-20	5:18-20	5:18-20
5:25-27	5:21-24	5:21-24	Waaqeffannaa amaleeffannaaf ta'u irratti
	5:25-27	5:25-27	5:21-24

DUBBISA MARSAA SADAFFAA (fuula vii irraa)

SADARKAA KEYYATAATTI YAADA BARREESSICHAA ISA JALQABARRA HORDOFUU

Kun qaleelfama qo'annaa Macaafa Qulqulluuti, kana jechuun namni tokko Macaafa Qulqulluudhaaf hiikaa mataa ofii laachuu ni danda'a. Tokkoon okkoon keenya akka nuuf ifeetti adeemuu qabna. Ati, Macaafni Qulqulluun, akkasumas hafurrii qulqulluun hiikaa laachuu keessatti qooda isa jalqabarra qabdu. Kanas yaada nama biraaf dhiisuun sirra hin jiru.

Boqonnicha al tokkotti dubbisi. Gulummoowwan adda baafadhu. Hirama gulumoowwan keetii iikaawwan haaraa shananiin madaali. Keeyyataan himuu dirqama miti, garuu yaada barreessichaa isa jalqabarra hordofuudhaaf furtoodha, kun immoo gidduu galeessa hiikichaati. Tokkoon tokkoon keeyyataa Gulummo tokko qofa qaba.

1. Keyyata tokkooffaa
2. Keeyyata lammaffaa
3. Keyyata sadaffaa
4. kkk

QO'ANNOO JECHAA FI GAALEE

Amos 5:1-5

¹Yaa warrra biyya Israa'el, dubbii ani boo'aa

isin irratti dubbachuuf ka'u kana dhaggeeffadhaa*!

²Israa'el isheen akka durbaa lafa dhoofteetti, deebitees hin kaatu;

biyya ofii ishee keessatti kuftee ciifti, kan ishee kaasus hin jiru.

³Waaqayyo gooftaanoo, “biyya Israa'el keessaa mandarri tokko nama kuma,

duulatti yoo baase, isaan keessa namni dhibbi in hafaaf;

mandarri tokko immoo nama dhibba tokko duulatti yoo baase

namni kudhan in hafaaf” jedheera*.

⁴Waaqayyo, warra biyya Israa'eliin,

“Ana barbaaddadhaa, jiraadhaas*!

⁵Iddoo sagadaaf beekaman Bet'elin hin dhaqinaa!

Bersheebaattis hin ce'inaa! Warri Gilgal boojuutti in galu,

Bet'el gad deebitee wanta waa'ee hin baafne in taati” jedha*.

5:1 “Dhaga'i” 3:1 irraa kan jiruu yaadannoo ilaala.

■ “**Boo'ichaa**” kun qabiyyee walaloo adda lakk.2-6 fi lakk.16-17 keessatti argama. Kun “faarru boo'ichaa” (BDB 884) kan jedhu jechi Ibiroota 1 irratti 3-2 keessatti kan jiruu rukkuta walaloo kan argisiisudha (fakkeenyaas 2 Samuu'eel 1:19-27, 3:33-34). Faaru Er keessatti akka ibsameeti ta'e tajaajila. Akkataan dhiyaana isaa faaru bo'ichaa yookaan qidaasee ibsa (lakk.16-17, 18-20). Isaan faaruun kun kan hin eegamiin kutaa tajaajila hawalcha turan.

■ “**Yaa mana Israa'el**” kun “mana” (BDB 108) jechii jedhuu kan maatii yookaan miira isa dhalettiin kan dhiyaateedha. (1:4, 5, 7:9). Amos keessatti (5:1, 3, 4, 25, 6:1, 14, 7:10, 16, 9:9) “mana Israa'el” Goochimni jedhu u Dhaloota Kiriistoos dura 922 Roobi'aam bara bittaa isaa keessa Yihudaa irra kan hirmaate gara kaaba gosa kudhan ibsuudhaaf yeroo baa'ye fayyadama irra ooleera. Goosoti kun mataa isaaniitiif gosoota Ibiroota maqaa abbaa kan ta'ee “Israa'el” (Yaa'iqoob) fudhatee ture Amos keessatti “mana Yaa'iqoob” Goochimni jedhu ala lamaa xuqameera.(3:13,9:8). Yeroo baay'ee Amos isaan gosa kurnan yookaan immoo waa'ee wali gala Yaa'iqoob/Dhalata Israa'el kan ibsamee ta'uu isaa adda baasuun rakkiisadha.

5:2 “**In kuftee**” kun (BDB 656, KB 709, Qal PERFECT) gara fulduraatti kan raawwatu ta'ee haa ta'uu malee akka waan raawwatameetti kan ilalaamu raajii perfect ibsa. Jechichii warana keessatti du'a ibsuuf tajaajila ture. (Fakkeenyaaf Er 9:22, 46:12, Faaru Er2:21 Hos 7:7).

■ “**Kana boode hin kaatu**” gochama lama qaba. (1) “Kana boode” (BDB 414, KB 418 *Hiphil* IMPARATIVE) fi (2) “Ka'uu” (BDB 877, KB 1086, *Qal* INFINITIVE CONSTRUCT) dha. Israa'elitti amanta adda addaa irratti murtiin Yaahiwwa wali gala kan guutee fi kan al tokkoo akkasumas murti dhumaati (7:9).

Haa ta'uu malee, gochami wal fakkaatu kan Yihuuda mana mooti gara haala duraatti deebisuudhaaf haala abdi kennuu 9:11(ala lama) keessaati mul'ateera (jechuun, “godoo Daawit jigee”).Kanaafis irra deebi'ee yaada barumsa hafuura

1. Mallattoo Waaqayyoo guraachaa fi adii dhugaa wal madaalchiisuuf dhiyaateera (dialectic paradoxes)
2. Boqonnaan 9 kan ilaalatu Israa'eliin utuu hin ta'in Yihuuda qofa.

■ “**Durboota Israa'el**” jechi kun “mana Israa'el” wajjin nwal cina deema. Waaqayyo akka dubartii hin heerumneetti yookan misiroo Israa'eliif kunuunsa addatiif eegumsa godha ture. (Er 18:13, 31:4, 21). Kun Waaqayyoon akka abbaa manaatti, saba kakuu isaa immoo akka haadha manatti kan argisiisu jecha dhokkata gaa'ilaati (fakkeenyaaf Isaayas 54:5, Hose'aa 2:19, Effesson 5:22-23). Kan durii amantiin Yihudoota bariisoonni turmaata lafa gammoojjii keessa naanna'u akka yeroo cagulaatti ilaalu (Er 2:2-3, Hose'aa 2:16). Haa ta'uu malee amma qabiyyeen isaa kan nuti himuu warri Asoor yeroo warannaan Israa'eli gudeedamuu ishee fi du'aa isheeti.

■ “**Lafa ishee irratti gatamtee**” kan gochamichaa (BDB 643, KB 695) hiika dhiisu, samamtee gatamuu jechuudha. Lafti abdii amma iddoo murti. NIDOTTE maxansa 1 fuula 522-524 irratti “lafichi” dhalooti

Abirahaam kaenna Yaahiwwee akka ta'e kan ibsu barreeffami baay'ee nama hawatuu barnoota hafuura qaba (Uma 12:3). Baay'een seeroti Musee seera kan hunda'eedha. Waaqayyon kan dheekamsiise tokkumma kakuu kan qaba obbolloni maatii/gosaa isaani irraa yakki baasu tur. Waaqayyo waa'ee lafatti kan inni qabuuf kan itti dhaga'amu "waggaa torbaatti" "waggicha Iyyuubeeliyuu" fi "waggaa Iyyobeliyu" lakk. Keessatti ilaalu dandeenya.

Hundee barumsa haafura biyyaatti abdi abbummaadhaafi qoqoodu Yaahiwwee ta'uu isaa isaan lafaan kan sorooman warra butatan gutuuma guutuuti calisaniiru yookiin immoo ta'ii jedhe mormee ture.

■ **“Kan ishee kaasuu hin jiruu”** gochimmi wala fakkaatu kun (BDB 877, KB 1086) kanaan duraa kan duree lakk.keessa keessatti ibsameera. Kun asi irratti Hiphil keeyata PARTICIPLE dha. Kun kan Kana'aan waaqa sobaatti (Israa'el kan isheen waaqesituu) Israa'eliin murtoo Waaqayyo jal'aa baasu dadhabuu isaani bukkee qabani ibsu fakkaata (5:6). Kan Kana'aanoota wwaqi soba dandeetti kan hin qabnee fi homaa kan hin dandeenyee ta'uun isaani kan ibsu ture!

5:3 kunni abarsaa kakichaa keessa tokko ture (“kuma” [BDB 48] fi “dhibba” [BDB 547] wamaami jedhaman kuta humna waranna ture, Kes 28:62). Lakkoofsa kana keessa kan jiruu xiyyeeffannoon waa'ee warra hafanii deebisu utuu hin ta'in (Isa 6:13), kan geesisuu baay'ee olaana kan ta'ee diigamsa humna warranaati. Biyyi Israa'eel itti fuufeenyaan jiraachuudhaabdi.

Amos 5:4-7

⁴Waaqayyo, warra biyya Israa'eliin, “Ana barbaaddadhaa, jiraadhaas*!

⁵Iddoo sagadaaf beekaman Bet'elin hin dhaqinaa!

**Bersheebaattis hin ce'inaa! Warri Giilgal boojuutti in galu,
Bet'el gad deebitee wanta waa'ee hin baafne in taati” jedha*.**

⁶Egaa Waaqayyoon barbaaddadhaa, jiraadhaas!

Kanaa achi inni akka ibiddaatti mana Yoseef irra in bu'a, xaph in godhas;

Bet'el irraa kan dhaamsus hin argamu.

⁷Isin warra dhugaa namaa dubbii hadhaa'aatti geddartanii, qajeelinas lafatti gattaniif wayyoo*!

5:4 “Naa barbaadadha” kana keessa gochimi jiru (BDB 205, KB 233) keeyata abboomiti (6:14-15). Gaalee warra Ibiroota “barbaadu” akkatan barreeffama qulqulluu gara mana qulqullumaa deemu of keessatti qabata, ta'us garuu qabiyyee lakk. 5 Waaqayyoon barbaadachuun kan nurra jiruu dhuunfaadhaan, akkasumas tokkummaadhaan (Kes 4:29-30, 30:1-3, 10) taaneti malee seera amantiif qofa ta'u akka hin qabne nuu hubachisa. Gar tokkotti goruu keenya, fedhii keenyaa fi amantiif jiraachuun keenya baay'ee wantoota barbaachisoodha. Olaantummaadhaan Yaahiwwee kana kan beekaan (haala kakuu isaa) waamicha qalbi jijjiiranaati. Yaahiwwee wajjiin tokkummaan godhamuu jireenya dhugaa barbaachisa. Lakk. 4 irratti amos “na barbaada” jedhe dubbata. Gochami wal fakkaatan kun lakk.14 keessatis in argama, “Wanta gaarii malee wanta hamaa in barbaadina”. Jarren kun sadan wal cinaa kan qabamanidha. Yaahiwween yeroo baay'ee gaarii jedhameera (Fakkeenyaaf, Fara 86:5, 100:5, 106:1, 107:1,118:1,29). Kanaaf “anan” fi “waan gaarii” barbaaduun Yaahiwwee agarsiisudanda'u.(lakk.14 irratti tarree lammaaffa irra hubadhu). Ilaalcha wal fakkaata Hose'aa 8:2-3 keessatti mul'ateera.

Jecha Ibiroota “barbaadu” hiika baay'ee qaba.

1. Gaaffachuu
2. Waaqa kadhaa fi waaqeffanna keessaatti barbaaduu
3. Qorachuu (laphee beekuu)
4. Fedhii ofii gaafachuu

Qabiyyee kanaaf Lakk. 2 fillanno fillatamaadha (Kes 29, Hose'a 10:12, Isa 9:13, 31:1, 55:6,65:10).

NASB	“Akka jiraataniif”
NKJV, NRSV	“kanaaf jiraadha”
TEV	“In jiraatuu”
NJB	“irra haftuu”

Kan NKJV fi NRSV akka ibsutti kallaatidhaan. Gochimii (BDB 310, KB 309) “barbaadu” waajjin kan wal qabatuu Qal keeyata abboomiti. Miirii keeyata abbomicha NASB, TEV fi NJB keessatti in mul’ata. Akka saba kakuutti jiraachuun Israa’el tuqaa isa olaanadha! Yaahiwween dhiisadha, gara isaatti utuu deebi’ani dhiifama godhaaf, garaa haala turanitti isaan in deebisa akkasumas isaan in eega (jechuun, akka lola isa qulqullu keessattiitti).

Kun haali haraara gochuu saba kakuu isaa balleessu kan hin barbannee fedhaa laphee Waaqayyo irra kan dhufeedha (Hose’aa 11:8-11).

5:5 “Beetelem...Gilgala...Beersabeh” kun hunduu kan barataman bakka waaqeffanati. Kan jalqabaa lamaan Israa’el keessatti inni sadan immoo Yihuuda keessa turan. (2 Mootota 23:8, Uma 21:14, 31, 26:25, 33, 46:1).

■ **“Bersaabeh”** kun kibba Yihuuda keessatti kan argamuu kan Patiriyarkoota (AbrahaamUma21:33, Yisi’aaq, Uma26:23-25, Yaa’iqoob, Uma28:10, 46:1-7) wajjin kan wal qabatee kan qulleefamee kan durii iddo ture.

■ **“Gilgalaan raawwatte in boji’aanti”** Amos oggeessa walalooti. As irratti Amos “Gilgala” fi “gara booju deemu” (BDB 162, KB 191, kan wal fakkaatu Qal INFINITIVE ABSOLUTE fi Qal IMPERFECT) gidduutti ibsa jechaa gaarii fayyadameera. Kan Ibiroota walaloon wal fakkeenya isaani, sagalleen hiika adda addaa akka qabutti ni beekamu.

■ **“Beeteliis akkasuman in taati”** kuni Beetelitti (mana Waaqayyo) fi Beetel ta’a kan isheen dhufte (mana waaqeffanna waaqa tolfamaa Hose’aa 4:15, 5:8) gidduu kan jiruu kan wal madaalu fakkaata. Kan “akkasumaani” (BDB 19) hiiki isaa tokkoo waaqatolfamaa ta’udanda’a (jechuniis, “hommayyuu” Isa 4129, 66:3).

5:6 “Waaqayyon barbaada jireenyatti in jiraatu” kun lakk. 4 wajjiin wal cinna dha.

■ **“Abiddi akka hin gubanne”** kun Kes (4:24) ibsa biraa ta’uudanda’a. Abiddi kan Waaqayyoo burqaa humna yookiin karaa biraatiin yoo ilaalamu qulqulluma Waaqayyo kan ibsu jecha dhokatadha. Mata duree addaa abidda 7:4 irratti ilaali.

■ **“Mana Yooseefitti”** Israa’el “mana Yooseefitti” (6:6) jedhamte wamaamuun ishee kan in shakalamneedha. Yeroo baay’ee “mana Yaa’iqoob” (yookiin “mana Israa’eel” fakkeenyaaf lakk. 1) jedhamteeti kan waamamtu. Ta’uus garuu Efireemii fi Minaaseen, ijoollee Yooseef lamaan yeroo bittaa sana lafa guddaa kan qabatanii fi baay’inaa uummataatiin kan beekkaman gosoota dha.

5:7 “Isin warra dhugaa namaa dubbii hadhaa’aatti geddartanii” “murti” “qajeelinna” wajjiin wal cinnaa dha. Isaan jechooti kun lamaan Kakuu Moofaa keessatti kan wal fakkaatu qabiyyee tokko irratti mul’atu (2 Samu’eel 8:15, 1 Mootota10:9,, 1 Sen 18:14, 2Sen 9:8, Fara 99:4, Isaayas 1:21, 5:7, 9:7, 28:17, 32:16, 33:5, 59:14, Er 4:2, 9:24, 22:3, 15, 23:5, 33:15, Iz 18:5, 19, 21, 27,33:14, 16,19,45,9, Amos 5:7,24). Kunni kan kakuu haara qajeelina “amantiin argtamu” miti, haa ta’uu malee garuu Yaahiwween saba tokko amala isaa akka ibsan kan barbaade kakuu isaa durii kan hojeetu hojiidha (Mat 5:19-20, 48). Ta’us garuu saba kakuu Isa ta’ee cubbuutti kan kufee sanyi namaa kan Waaqayyo jireenya qulqullummaa jiraachu hin dandeenye!

Keeyata xumura hin qbne (BDB 245, KB 253, *Qal PARTICIPLE*), xiyyaffanoon Israa’elin yoo taatu keyaatichii haala negative ta’e qaba (5:7, 6:12, Er 2:21). Amos kan wal fakkaatu ka’umsa haa ta’uu malee Yaahiwween abba hojjichaa ta’ee 4:11 keessatti Sadoomii fi Gamoraan akka galagalan mul’iseera.

Hadhaa’aa (BDB 542) biqillaa dhangaga’aa kammiin iyyuu in ilaalata (kan UBS *Fauna and Flora of the Bible* fuula 198). Abban qabeenya murtoo dhorkeera. Haali murtoon ittiin kennamuu hiyeessaf hadhaa malee boqonnaa kan ittin argatuu in taane (lakk.12,6:12). Kuni tarii Seerea Kessa Deebii keessa kan jiru waaqeffannaa waaqa tolfama kara biraatiin ibsa jiraachu isaa ta’u danda’a (29:18, Er 9:14, 23:15). Kan Araboota “abarsa” jechuu walini walitti dhuufenya qaba.

■

NASB
NKJV
NRSV
TEV
NJB

“Qajeelummaa gara lafaatti darbachu”
“Qajeelinni lafa irratti akka ta’uu gochuu”
“Qajeelina lafaaf fiduu”
“Mirga namoota irraa fuudhuu”
“Qajeelina lafa irratti darbachu”

Asi irraatti yaadni jiruu gatuu (BDB 245, KB 253, *Qal PARTICIPLE*) miila jal’aa ka’aani dhidhiitu gara ilaalcha jedhutti gora (Isa 28:2-3. Akka mooti kan jiran abbaan murtii bakka bu’uu ture. “Murtoo sirri” fi “qajeelina” wal cinna akka ta’an yaadi (lakk.24, 6:12). Amantii Macaafa Qulqulluu kan hojii irra kan oolchu haali namuusa jira!

Amos 5:8-9

⁸ Inni urjoota “Torpii” jedhaman, urjoota

“sadee” jedhamanis uume, inni dukkana ifa ganamaatti diddiiru,

guyyaas dukkana ifa ganamaatti diddiir, guyyaas dukkaneessee halkan godhu,

inni bishaan galaanaa waamee, irra lafaatti lolaasus, maqaan isaa Waaqayyoo dha*!

⁹Inni isa jabaa irratti badiisa in bobeesa, masaraattis balleffamuu in fida.

5:8-9 Kun Waaqayyon waa’ee uuma isaa fi fayisuu isaa walaloo galataa dhiyaateedha. Amos keessa gosii akkasi galata afurtuu jiru. (4:4, 5:8-9, 9:5-6).

5:8 “Urjoota torban” kun kallatiidhaan “tuulla” fi “tuuta” dha(BDB 465, Iyo 9:9, 38:31). Xoreesitti urjoota baay’ee keessaa kun baay’ee kan ifaan kan urjii agugaa isa tokkoodha (Hiisood kana “obboletoota torba” jedhee isaan waama) UBS, macaafa qajeelfama hiiktoota, fuula 105, 242 Filisxeem keessatti daangaa gaditti seerichi ganna fida. Kanaaf dubbisi walaloo kun Waaqayyo uuma qofa osoo hin taane kan hojii uumamicha akka hordofuu (fageesse akka yaadu) kan agarsiisudha.

■ **“Ooriyoon”** jechi kun miira dubbi kakkasuutiin yoo ilalamuu “goyoomfamuu” (BDB 493) jechu dha. Amosiin ibsuudhaaf gargaara. Kan durii hawaasa urjii Namurudiiin bakka buusu (jabaa, Uma 10:8-9). Yeroo bonaa kan mul’atu ture. Waktillee kan hordofuu Waaqayyodha (jechuniis, Umabiyya lafaa hojii isaa fi seera isaa)! Ifatti akka mul’atuutti waaqefannaa urjootan (lak. 26) ilaacha akkataUmaWaaqayyoo fi kan to’anna urjoota (Uma 1:14-19) hima baay’ee barbaachisa kan baruumsa hafuura ture.

■ **“Gadiiduu du’aa gara bariitti kan jijjiiru”** akka hundee qabiyyichaati kun kan inni dubbatuu qaama samii irraa kan jiruu to’annoo Waaqayyoti (Fara 19:24). Goochimni kun akka yaadatti 4:13 wajjiin wal cinna qabamuu in danda’a.

■ **“Kan galaanoota tahiwwaan waame”** Hiikaa gaalee kana kan ilaalatuu qorannoon baay’een jiru. (1) Daangaan Wuqaannos in agarsiisa (Uumama 1:9-10), (2) Burqaan bokkaa Ba’ool uttuu hi taane Waaqayyo akka ta’e in ibsa (jechuniis, guddina kan degeeru eebba) yookiin (3) Tarii baduun bishaanicha ibsa kan biraa ta’uu danda’a (erga murtoo kan qabuu, Uma6). Waaqayyoo urjoota akka to’atuu hundumaaUmabishaaniis in to’ata. Uma1 keessatti bishaani sagalee Waaqayyotiin gara jiraachuutti akka jijjiiramu kan in aboomamne isa qofa dha. (Uumama 1:2).

■ **“Maqaan Isa Waaqayyoo dha”** Ibiroota keessatti maqaan amala nama dhuunfa ibsuuf baay’ee barabaachisaa ture. Seera b’uu 3:14 “Yaahiwwee” kan jedhu maqaan Waaqayyogochama Ibiroota “kan jiruu fi kan jiraatu” kan jedhuu irra kan dhufeedha. Mata duree adda: maqoota Waaqoota 1:2 irra ilaali.

5:9

NASB

“Akka tasaa kan inni fiduu”

NKJV

“kan roobso”

NRSV

“Akka tasaa”

TEV, NJB

“Kan inni fiduu”

Jechi Ibiroota (BDB 114, KB 132, *Hiphil PARTICIPLE*) hiikii shakkii keessa jira. Iyoo fi Fara keessatti gammachuun (Kan Araboota hiika guddaa) in agarsiisa. Ta’us garu, Amos bira qabuun Yaahiwwee kan Israa’el waaqi tolfamaa fi dannoo lolaa diiguun kan nama gammachiisu ta’uu dubbachaa yoo ta’uu baate hiikii isaa raawwate Amosiin hin mul’isu. NASB “wanti tokko akka tasaa akka jiguu iyyamu” kan jedhamu ta’u kan danda’u hiikni hiiphiil, hiika fudhateera. (NIDOTTE, maxansa .1, fuula 660).

■ **“Jabadhaan”** kun tarii kan dinaagdee fi kan siyaasa jabinaa agarsiisu danda’a(lakk.10-13, 2:14). Kan “hiyeessaa” nama faalladhaan humna hiyeesootaatti fayyadamoo kan ta’an nama dha! Ta’us garuu “daanota guddaa” kan jiruu sababa walitti dhufeenya tariis humna warana Israa’el ibsu danda’a.

Amos 5:10-13

¹⁰ Isin isa walga’ii karra dallaa keessatti dhugaadhaaf falmuu in jibbitu, nama dubbii hir’ina hin qabne dubbatus in ciiggaatu*.

¹¹ sin nama dadhabaa dhidhiittanii bulchitanii, midhaan Isa karaa malee waan irraa fudhattaniif, dhagaa soofamaadhaan mana in ijaarrattu, garuu keessa hin jiraattan; iddoo dhaabaa waynii ija namaa harkisus in qopheeffattu, garuu daadhii waynichaa hin dhugdan!

¹² Isin warri nama qajeelaa cunqursitanii, gabbarsuus fudhattanii, nama dhabes firdii akka hin arganne gootan, irra-daddarbaan keessan attam akka baay’atu, cubbuun keessanis attam akka guddatu ani beeka*!

¹³ Kanaafis kun yeroo akkasiitti caluma in jedha.

5:10 “Balbala oobdichaati kan ifatamuu jiban” isaan sun (abbaa murtii dhugaa, raga dhugaa kan ba’an) Hiyeessaa fi rakkaataadha dhaabachuu fi falmuufi kan yaalan namooti (sirritti kun eenyuun akka ibsu adda hin baafamne, seera qabeessummaa isaa kan degeran namoota muraasa) aangoo isaa geggeesitootaan miidhaan humnaan isaan irra gaha ture (Isa 59:14-15). Kunni abarsaa Kes fi eebba kan ibsu kan bira kutaa dha (Kes 27:25). Balbalichi kan durii baha dhi’oo keessatti murtoon bakka itti kennamu ture Kes 25:1-3, Ruuti 4:1-12). Balballi kun haawasicha keessatti teessoo jaarsollii kan tureedha (Kes 19:12, 21:3, 8, 19, 21:3, 8,22:15, 25:7-8). Jarsoolliin kunni kara Amosiin ibsamaniiru.

■ **“In ciga’aman”** kun (BDB 1073, KB 1765, Piel IMPERFECT) yeroo baayee Waaqayyo waaqefannaa waaqa tolfama akka jibuu kan ibsuu gochama cimaadha. Qabiyyee kana irratti “jibuu” wajjiin wal bira kan qabamuudha.

NASB

NKJV

NRSV, NJB

TEV

“Guutuu”

“Kalattiidhaan”

“Dhugaa isaa”

“Walitti qabaatti dhugaa isaa”

Jechi isaa (BDB 1071) hiikaa guddaa sirrii yookaan kalattiidhaan jechu dha. Namuusa kalattiidhaan jecha dhokataan kan argamee muka Teemper irratti.

Fayyadama isaa itti yaadi

1. Nohii Uma 6:9
2. Abirahaam Uma 17:1
3. Aarsaa fayinaa, Lak 22:21
4. Amantii Israa’eloota Kes 18:13, Fakkeenya 2:7, 10:9
5. Waaqayyo Kes 32:4, 2 Samu’eel 22:31, 33, Fara 18, 30, 32
6. Iyo, Iyo 1:1, 8, 2:3
7. Sagalee Waaqayyo Fara 19:7

5:11 a-b kan lakkoofsa kana kan jalqabaa gaalewwaan walalowwaan lamaan samamuu hiyeesoota qabateera,

1. Kafaltii jabaa (jechuuniis, kan Akadiyaa jecha ol aana irraa kan fudhatame) yookaan adda baafachu(jechuuniis, kan Ibiroota jecha beekama “adda baafachu [BDB 143, KB 165, *Poel* INFINITIVE CONSTRUCT], cf. NKJV, NRSV, NJB) kan fudhatame.
2. Gibira nyaata irratti
3. Iddoo murtoo itti kennanitti matahaa nyaachuu (lakk.12)

Hiyeessa (2:7 irratti kan jiruu yaadannoo ilaali) “qotee bulaa badiyyaa” in ibsa (NIDOTTEE maxansa 1, fuula 951 irratti kan jiruu yadannoo ilaali).

5:11c-e Kun kakuu muse irraa daddarbuudhaan kan biraa abaarsa dhufeedha (Kes 28:30,39). Sooressii hiyeessicha saamuudhaan mana gatii guddaa (“dhagaa soqame”) ijaaranii turan (v. 11-12).Haa ta’uu malee garuu Waaqayyo sobanii bu’aa argatanitti akka itti jirataniif hin hiyamne (Mil 6:15). Kun bittaa warra Sooriyaa kan ibsudha.

5:12 Lakkoofsi kun lakk.10-11 akka jedhutti warri sooresooti hiyeessa irratti (tarii qotee bulaa xixxiqoo) fi rakkatoota irratti kan isaan godhan cubbuwwaan in tareessa. Isaan kunni namuusa kan qabaniif nama isaan gargaaruu kan hin qabne fi rakkatoota ta’uu isaaniin sababa kanaaf Waaqayyo isaaniif kan of eegatudha (Kes 10:18, 14:29, 16:11, 24:17-22, 26:12-13, 27:19). Kun kan biraa kan Kes’ame kan ta’e xiyyeeffannoodha.

Raajootni yeroo hundumaa gara boodde deebi’aani kakuu Musee in ibsu turan. “Matahaa” (BDB 497, Bau 23:8, Kes 6:19, 27:25, 1 Samu’eel 13:3, Fakkeenya 6:35) jedhamee kan hiikamee jechii Waaqayyo cubbuuf kan inni qabu “uwisa”, “mormii”kan ibsuu jecha wal fakkaata dha. Kana keessa kunni jecha barumsa haafura harka nama tokkoo yookaan ijoota uwisuu kan jedhuu miira irra kan argame fayyadama qaba. Kun aja’ibsiisa kan inni ta’eef jecha barrumsa hafuura fayyadama nama naasisuudha.

5:13 Kun raajichi mataan isaa kan degeruu fi kan hin degeree wantooti hundumtu hafuuf kan dhiyaate waan fakkaatuuf baay’ee lakk. Rakkisaadha. Kun tarii irra deebi’ee “kan yaadu kan ta’uu” kan jedhu (BDB 968, KB 1328, *Hiphil PARTICIPLE*) keeyata *PARTICIPLE* irratti kan dhiyaate qayyabannaa hiika ta’uu danda’a. *Hiphil* kan jedhu

1. Ilaalu (ogeessa gochuu Uma 3:6)
2. Yaaduu (fakkeenyaaf Kes 32:29)
3. Hubannoon kan guutame (fakkeenyaaf Daani’eel 1:4, 9:25)
4. Dubbachiisuu, barsiisuu (fakkeenyaaf, Daani’eel 9:22,11:33, 35)
5. Hubataa ta’uu (fakkeenyaaf Amos 5:19)
6. Ol ol jechuu (Isa 52:13, Er 10:21)
7. Fiixan Baumsa (fakkeenyaaf Keesa deebi 29:9)

Jechi kunni akkamitti hiika kan shanii yookaan 6/7 akka ta’ee Er 23:5 irraatti fakkeenya gaarii ilaali. Haala kanaan yoo tajaajile tarii kun kan bira kan Kes ibsu ta’u danda’a (jechuun 29:9). Olol akka jedhanii eegamaa kan turee eebba Waaqayyootiin(seera Kes 27:29)ture . Haala kanaan, haa ta’uu malee isaan olol jechuun sababii agarsiisuuf seera Musee irra daddarbuudhaan humna kan hin qabne uummata isaanii in saamu turan. Lakk. 10 keessatti kan xuqaman nmoota lama wajjiin kan adeemu furtuu jechaa gamoo ilaaluun in danda’ama, (UBS, UBS, *Handbook* fuula 106-109)-

1. “Jibbaan...in cigaa’aan” garee kunni lakk,11-12 keessatti tuqameera
2. “kan inni ifaatu... dhugaa kan dubbatuu” isaan kun lakk.13 keesatti kan tuqman turan.

Amos 5:14-15

¹⁴ **Isin akka jirraattanitti wanta gaarii barbaadaa malee, wanta hamaa gochuu hin barbaadinaa! Yoos akkuma isin wajjin in jirata*.**

¹⁵ **Wanta hamaa jibbaa, wanta gaariis jaalladhaa!**

Walga’ii karra dallaa keessatti dhugaan jabaatee akka dhaabatu godhaa!

Yommus Waaqayyo gooftaan maccaa, sanyii Yoseef keessaa warra hafanitti araara in argisiisa ta’a*.

5:14 “Gaarii malee hamaa hin barbaadina” raajichii kan inni wal madalchisuu hubadhuu (lakk. 15). Jijiranama barabara fillannoon qabuu jira. “Barbaaduu” (BDB 205, KB 233 jecha ajaaja keeyata) keeyata ajaja biradha. Keeyata ajajaa kana lakk.4 fi 6 keessatti jireenya namuusa qabu irratti xiyyaffanno kan qabu wajjiin walitti dhuufenya inni qabu hubadhu. Amantiin Macaafa Qulqulluu wantoota lama irratti xiyyaafannoo akka qabu yaadatamuu qaba. Kan jalaala walitti dhuufenya dhuunfaa fi gocha (Efe 2:8-10 fi 1 Yoh 3:23). Amos Israa’eliin “waan gaarii barbaada” jechuudhaan isaan ifata. Isa gochama wal fakkaata kana fayyadamuudhaan saba Waaqayyotiin murtii barbaada jechuudhaan ibsa (Isa 1:17).Waa’ee maaliitiif kan dirqamnee?

Waa’ee maaliitiif kan beeloofnee? Maal wanti nu’ii barbaadnuu? Deebiin gaaffoollee kana eenyuun akka taanee fi eenyuu maal akka tajaajilu nuti hima.

■ **“Waaqayyo gooftaan maccaa isiini wajjiiniin ta’a”** kunni Waaqayyo hojjechuudhaaf kan danda’uu kakuu isa guddaadha (Far 23). “Waaqayyo gooftaan maccaa” maqaan jedhuu Kakuu Moofaa keessatti hiika wali wajjiin deeman lama qaba. (1) Yaahiwwen ergamaa ajajaa waranaa akka ta’e fi (2) Yaahiwwen humna ergama kan bakka bu’an qaama urjoota to’ata akka ta’e (waaqeffanna waaqa tolfama Babiloon). Mata duree addaa maqaa Waaqayyoolli 1:2 irratti ilaali.

■ **“Akkasumas isiin akka dubbatan”** Amos tarii kan inni argisiisa jiru

1. Kan baratamee kan luboota/barsiisota Yihudooota barnoota isaanii
2. Baay’inaan kan godhamuu namusa seera waaqeffanna/Fara
3. Ammas Israa’el saba qulqulluu filatamtee akka taate ibsa (fakkeenyaaf, Bau 19:5-6, Kes 7:6, 14:2)

5:15 “Hamaa jibbaa gaarii jalladhaa balbala kellichatti murti cimsa” isaan kunni keyaatoota ajaja Ibiroota sadii

1. “Jibba” (BDB 971, KB 1338, Qal IMPARATIVE)
2. “Jalaala” (BDB 12, KB 17, Qal IMPARATIVE)
3. “Cimsuu” (BDB 426, KB 427, Hiphil IMPARATIVE)

Isaan kun seera kakuu Musee calaqisiisu Amosi fi biyya lafaatiif kan qulqulla’ee giddutti, lapheedhaa fi harka giddutti garagarumaan akka hin jire hubadhu (Mikiyaas 6:8). Sabi Waaqayyo amala Waaqayyo calaqisiisuu qaba.

“Cimsu” jechii jedhu fuula isaa, gocha akeeka qabu akkataa barreefama qulqullu qaba (fakkeenyaas Hose’a 2:3). Amanamumaan Waaqayyo samuu isaanitiifi laphee isaani kan murtii, kan gaarumaatiifi raawwate kan mo’icha haala isaanitiif isaaniif gochu qaba.

■ **“Tarii goftaan...hafii Yosefi if garaa laafa ta’a”** Raajichi warra gaabaniif amanti isaaani warra dhiisan (jechuun, “ana barbaada” lakk 4, “Waaqayyon barbaada” lakk. 6) Israa’elonni murasooni abdi dangeefame (jechuun, “tarii” BDB 19) labsaa jira.

Amos 5:16-17

¹⁶ **Amma garuu Waaqayyo goftaan maccaa gooftichi,**

“Walga’ii karaa hundumaa irratti in boo’u,

Karaa jiru hundumaa irrattis, wayyoo!

Wayyoo in jedhu; warra qotiisa qotan gaddaaf, boossiftuus boo’ichaaf in waamu.

¹⁷ **Iddoo dhaabaa waynii hundumaatti iyyuu boo’ichi in ta’a;**

ani isin adabuudhaaf isin gidduu waanan darbuuf kun hundinuu isinitti in dhufa” jedhe;

inni kana dubbate Waaqayyoo dha*.

5:16 “Kanaafiis” lakkoofsi kunni 10-13tti kan jiru wajjin walfaana deema. Lakk.4-6 keessatti qalbi jijjiiranaa kan jalqabuu ofi eegannoo irra deddeebi’insa wajjin kan wajjin deemu miti (jecha furtuu, “barbaadu”).

■ **“Bakkee hundumaa irratti boo’ichi in ta’a..’ wayyo!’ in jedhama”** raajichi seera hawalicha irratti Far bo’ichaaf ta’uu 5:1 irratti jalqabeera, amma murtiin waan dhufeef namni hundumtuu boo’icha irrajira. “Bakkee” “balbala hundumaa irra” yookaan “bakka gabaatti” wajjiin wal cinna ta’u danda’a. “Karaawwaan” (BDB 299) jechii jedhuu mata isaa bakkee yookaan gabaa kan jedhuu hiika qabaachu danda’a (fakkeenyaaf Mootoota isa duraa 24).

■ **“Qotee bulaaniis”** “Qotee bulaa” jechii jedhu “hiyeessiis” akka argisiisu nan amana. Kan ammayyooome aadaa warra lixaa keessattii kan jiruu hiyeessa osoo hin ta’in lafa maati (maatii Yaahiwwee) irratti ta’ee saama kan turee qotee bulaa xiqqodha. Waggaa snbataa fi waggaa Ibeel kan jiruu Museedhaan dirqama ibsamee dhiisuu fi lafa itti fufeenyaaani haala fudhachuutuu ture.

■ **“Warri bo’anis”** giddu isaanitti baha dhi’oo itti dhiyaatani namoota jiran baay’ee ifaa kan ta’ee seera gaddaa qabu. Aadaan Ibsi gaddaa kun akka eegamu kan godhan namoota beektoota ture (2Sen 2 35:25, Er 9:14). Jams M. Freeman, *Manners and Customs of the Bible*, fuula 283-284 ilaala.

5:17 “Gidduu keen an darba” kun gaalee wal fakkaatuu ergaa du’aa murtii Gibxii keessa faasikaa Waaqayyoo balbala yeroo darbuu Bau 12:12 irratti ibsameera.

Dhufaatiin Waaqayyo murtiif yookan eebbaf ta’uu danda’a (18). Israa’eli eebbaf akka ta’ee sirritti beekti turte haa ta’uu male Amos murtiif akka ta’e ibse ture. Kan nama ajaa’ibsiisu deebi’ee dhufuu, kan nama gaddisiisu galagaltoo (lakk.18-20) sanyii nama bifa Waaqayyotiin uumamee hundumaa miira Waaqayyoon barbaachu qaba. (lakk.14). Waaqayyo nuu wajjin ta’uu in barbaada, haa ta’uu malee cubbuun keenyaa tokkummaa utuu hin ta’iin murti barbaachisa akka ta’uu godheera.

Amos 5:18-20

¹⁸ **Isiin warra guyyaa Waaqayyoo hawwaan eeggattaniif wayyoo!**

Guyyaan Waaqayyoo maal isiiniif godha? Inni isiiniif dukkana'aadha male ifaa miti!

¹⁹ **Akka nama leenca jalaa utuu baqatuu amaaketi itti dhfuutti,**

isa jalaa ba'aas manatti galee keenyan yommuu qabatu bofni harka isaa idduu in taatuu.

²⁰ **Guyyaan Waaqayyoo sun ifaa utuu hin ta'in dukka'aa dha ree?**

Innoo duumessaa'aa dha aduus hin qabu*.

■ **“Guyyaa Waaqayyoo kan barbaadan”** gochamni kun (BDB 16, KB 20, *Hiphil* PARTICIPLE) “fedhi mata isaanii” jechudha. Namooti kun saboota kakuu waan turaaniif dhuufatti Waaqayyoo (jechuun, “guyyaa Waaqayyoo”) eebbaafi birmadummaa fiduu akka ta'ee in yaadu turan (3:2). Haa ta'uu malee sababa kanaatif murtii ture kan dhufe. Lapheen jaamuu irraan kan ka'e Waaqayyoo gara isaanii kan dhufeef akka murteessatti (3:14, 5:18, 8:3, 9, 11, 13) ta'e malee akka fayisaatti (9:11, 13) hin ture. Amantiin isaani bu'aan isaa kan abaarsaa ta'e (Kes 27-29).

Barreesoota raajoota keessa Amos isa jalqaba ture akkasumaas immoo kun “guyyaan Waaqayyoo” Goochimni jedhu u fayyadama jalqabaati (2:16 irratti qabsiisa jiruu ilaali). tarii “lola qulqulluu” guyyooti kan argamee jecha dhokata osoo hin ta'iin hin hafuu (jechuun, Iyaasuu fi Judges). Yaahiewween kan jiruu fi kan ture saba kakuu kan degerree fi eega ture, haa ta'uu malee yeroo walitti buu'insatti mul'achuu dinqisiisadhaan saba isaa bal'aa irra eegera. Ta'uus garuu Israa'eel kakuu ishee irra dadarbuu ishee irraa kan ka'ee carraan ishee gara murtii gatamutti jijjii rameera (Iyu'eel 2).

■ **“Dukkana malee ifa miti”.** Kunni jechoota kana giddutti wal madaalchisuu jiruu haala itti fufeedha (4:13, 5:8, 20).

5:19 Raawwatee firsii Waaqayyoo jala kan itti baqatanii ba'an bakki tokkuuyyuu hin jiru.

5:20 Dhuufaati jabaa ! Gadda dinqisiisa!

■ **“Dukkana limixii”** “ibsa” (BDB 618) tarii ulfina Waaqayyoo kan bira ibsa ta'u danda'a.

Amos 5:21-24

²¹ **Waaqayyoo, “Ani ayyaana ayyaanefachuu keessan nan jibbe.**

Waa'ee isaa nan dhiise, walga'iin keessaniis anatti in ajaa'e

²² **Qalma gubamuu fi kennaa midhaani anaaf yoo**

dhi'eessitan iyyuu ani itti hin gammadu;

horii cocoomoo qalma galataaf dhi'eessitaniis anni hin ilaalu.

²³ **Iyya Fara keessani ana irraa fageesaa!**

Sagalee maseeqoo keessaniis ani dhaga'uu hin barbaadu.

²⁴ **Qooda kanaa bulchi qajeelaan akka bishaanitti**

qajeelummanis akka laga yeroo hundumaa yaa'uutti haa burqu*.

5:21-24 Lakkoofsonni kunnin 1-7 seera aarsaa Lewwota keessatti dhiyaate Waaqayyoo akka mormee agarsiisa? kitabaa rajoota keessatti Waaqayyoo saba isaa seera shaakkala seera aarsa haala gammachisaa kan hin taanee kan argisiisan keyatooti cicimoo baay'een jiruu (Isa 1:11-17, Er 6:20, 7:21-23, Hase'aa 6:6, Amos 5:21-27, Milkiyaas 6:8). Seeri aesaa Yaahiwwee cubbuu ilma namaa kan golguu fi kan jaalatuu ilma namaa wajjiin, kan dhuunfaatii fi kan walitti dhuufenya amanta kan itti fufuu fi kan gabisu karaadha. Ta'us garuu Israa'eeli seera kana seera kadhata qofa gochuu irra kan hafee shaakala hormoota wajjiin waliin makteeti. Yaahiewween tokkumma barbaada Yaahiwween amala isaa kan calaqisiisuu uummata barabaada! Yaahiwween karaa uummataa filaatamee gahuu barabaada (Uma 12:3, Bau 19:5-6).

5:21 “Waggaa ayyana keessani jibeera, ciga'eera, walgahii keessanitis hin gamane” isaan kun jecha cimadha. Baay'ee warra amantii turan haa ta'uu malee fedhii isaanittif lapheen isaani Waaqayyoo irra baa'yee fagaate turee amantiin isaanii Waaqayyoof kan qaban jibbba gudda argisiisa ture (Isa 29:13)! Gochamii jalqabaa lamaan “jibeera” (BDB 971, KB 1338) fi “ciga'eera (BDB 549, KB 540) Qal PERFECTS yeroo ta'an kan isaan bakka bu'an kan tasgaba'ee, guutummaa guututti kan gartokkotti jal'ateedha.

■ **“Ayyana waggaa”** (BDB 290) jechi jedhu yeroo baay’ee wagga ayyanaasadaffaaisa guddaa argisiisuudhaaf tajaajila (Bau 23:15-16, Lew 23). Dhiroota hundumaatiif gammachuu ture.

Jechi “Gammachuu” jedhu (BDB 926, KB 1280, *Hiphil IMPERFECT*) kallatiidhaan yeroo ilaalamuu “Foolii” yeroo ta’uu kunnis Yaahiweedhaan fudhatama kan argatee aarsaan kan itiin beekamuu gaalee Musee kan ta’ee “foolii gaarii” kan jedhuu ilaalata (fakkeenya, Uma 8:21, Bau 29:18, 25, Lew 26:31, 1Sam 26:19).

5:22 Tokkummaa kan hin qabne amantaan yeeloo guddaadha (Isa 1:10-20, Er 7). Yaahiween seera aarsaa isaa guutumma gutuutti hin mormine , haa ta’uu malee seera aarsicha seeran ala haala fayyadamuu mormeera. (Qalbii jijjiiranaan kan hin qabne kan godhamuu waaqeffannaa, seers malee kan ijaaramee gar tokkotti goru)!

■ **“In ilaalu” “ilaalu”** (BDB 613, KB 661, *Hiphil IMPERFECT*) jecha jedhu fudhachuu yookaan irratti waligaluudhaaf miiraa irratti dhi’aateera.

■ **“Kan yaadan”** kun (BDB 597) aaresaadhaaf dhi’aachuuf kunuunsii godhamaafi kan turee horii saafila in argisiisa.

5:23 “Iyya Fara keetii na duraa fageessi” (BDB 693, KB 747) *Hiphil* ajajaa keeyata qeenxee saala kormaa. Fedhii sirri ta’ee kan qabuu ta’uu yoo malee baatee kan qulqull’ee fi Fara nama aja’ibsiisu yoo ta’eyyuu qoosan, ofituulummaa fi Waaqayyoodhaaf jibba gudda kan argisiisuudha. Waaqayyo bifa duwwa utuu fedhiis in barbaada! Lakkoofsi kunni gosoota kaaba mana Qulqullumma Yerusaleem keessatti (Dawiitiin kan qinda’ee Saamu’el isaa 2 5, 15) in godhamuu kan turan bifa waaqeffana, (jechuun, walitti qabama rajoota Far qinda’ee Samu’eel isaadura 15) akka fudhatan argisiisa. Geggisooti ishe (Iyerobi’am 1) saba shaakaala qaban giddutti garagarummaan akka jiruu akka itti hin dhaga’amne isaan bakki aarsaan kaabaa (jechuu, Daanii fi Beeteel) akka baayaatan in barbaadu turan. Gochamooti qeenxee ta’uun isaani nama dinqisiisa. Sirritamatti Amos lakk.23 keessatti waa’ee warra Beeteel jiratanii luboota gurguddaa itti dubbata jira.

■

NASB, NRSV,
TEV, NIV
NKJV, NET
NJB
REV, JPSOA

“Begenaa”
“meesha Faruwwani kan foo’aa”
“Masanqoo”
“Ullullee kan fakkaatuu”

Hiiki afaan ingilliffa baay’een akka argisiisanitti, kan ammayyoman kuni ammam kan siratee meesha Far akka argisiisu hin beekan. Meeshaa Far isa kami wajjinu akka ramadamuu qabsiisa fudhachuuf 2 Samu’eel 6:5 fi Far 92:3 ilaala. Kan warra Asoor fakkii keenyan irra akka argisiisanitti bifnii meeshaa kana akka keenya Viyooliin kan ittiin taphatan, kirrii sagallee baasu saanduqa kan qaban meesha ta’uu danda’a. James M. Freeman, *Manners and Customs of the Bible* fuula 221-22 irratti ilaala.

5:24 Kunni Amos keessatti luqisa beekamadha. Waaqayyo saba isaa waaqeffanna guyyaa murta’ani qofa osoo hin taane tokkon tokkoon guyyaa eenyumma isaa irratti xiyyafanno akka godhan barbaada. Amantiin dhugaan eenyummaa keenyaa male nu waan nutty goonu miti, haa ta’uu malee eenyummaan keenya waan goonuun karaa goonuu fi sababa goonuu keessatti ifatti hin aargamu. Wanta goonuu fi maaliif akka goonuuu (Maatiwoos 7).

“Murtii” fi “tolii” lakk. 7 keessatti akka jiruttii wal qabatee jira. Qabiyyee kana keessatti jechooti kakuu Musee Waaqayyoo fi kan waaqefatuu giddutti waliti dhuufeenya sirri ta’e kan argisiisa akka ture mucaan nama fudhachuu isaa argisiisa. Kan waaqefatuu fi Waaqayyo.

Kun dhangala’uu (BDB 146, KB 193) gochami jedhuu keeyata miira ajajaa kan argisiisuu Niiphaal Jussive dha.

■ **“Akka dhangala’aa in gogne”** kunni (BDB 450) yoomiyyuu burqaa hin gogne argisiisa (jechuun, waqatawwaa miti). Kunni damaqaa jireenya amanta kan ibsuu jecha dhokkata cimaadha (Er 22:3, Hiz 45:9, Milk 6:8).

Amos 5:25-27

²⁵“Yaa warra Israa’el, yeroo lafa onaa keessas waggaa afurtama turan,
Qalma, kennaas anaaf dhi’eesitanittu moo ree*?”

²⁶ **Ammas isiin Waaqayyolii tolfanoo keessan ‘Saakuut’ isa akka mootiitti fudhattan, ‘Kiiyoon’ isa bifa urjii laattaniifi itti sagaddan ol fudhattanii in baadhattu.**

²⁷ **Kanaaf ani biyyaa isiin baasee mandara**

Damaasqoo garasitti boojuutti isin nana dabarsa” jedhe dubbateera; inni immoo maqaan isaa Waaqayyo goftaa maccaa ti*.

5:25 Kunni hiikuudhaaf lakkoofsa baa’ee rakkisadha? (Lakk. 25 kan itti fufee) yookaan mirkaneessu (lakk. 27 kan walitti fiduu, TEV). Hikoota lama qaba 1) Amosi ijoollee Israa’el lafa ohonaa keesatti aarsaa akka hin dhi’eesineef utuu dubbatuu (Er 1:21-22 fi NJB) yookaan (2) Ammamillee karaa murta’een aarsa dhiyeesse yoo ta’es (JB) akkeekii aarsaa isaani gara ari’atamatti kan nqajeelfaman turaniif (bukkee qaba) waaqa tolfamaa soba Asoor maleYaahiwwee hin ture.

5:26 Lakk. Kun haala yeroo irratti yaada baay’ee qaba. Lakk. 25 waggaa afurtamaa deemsa lafa honaa agarsiisa yookaanis kan dhufuu bitta rakkina Asoor? Kan tuqaman waaqi tolfamaa urjoota Asoor waan ta’aniifi lakk. Kunni kan yericha yookinn ari’atama dhufuu kan argisiisu fakkaata, lakk. 5 immii Bau booda Gibxii yeroo ba’aan kan turee deemsa lafa honaa agarsiisa. Fillannoo biran Israa’elooni ammamillee Gibxii erga ba’aani booda waggoota dheeraadhaa f haala rawwaachuu hin dandeenye keessa waan turaniif raawwachuus yoo hin dandeenyeeyyuu seerri aarsichaa isa dhumaa godhani turan (iddoon aarsaa tokkole hin ture. Waggoota sanatti xiyyaffannon amanta isaani jalaala Waaqayyoo, argamuu fi qajeelfama amantaa dhuunfaa malee aarsaa dhiyeessu hin ture. Aarsaan kun seera isaa kan cigaa’u miti. Sirritti fedha Waaqayyo ture haa ta’uu malee galmi isaa inni guddaan taajajilai isaa, seerri waaqenna isaa fi waaqeffanna utuu hin ta’iin Waaqayyo mata isa ture! Kakka’umsaa fi kallatti waanti tokkoo irraa socho’uu barbaachisoodha.

HoE7:42-43 keessatti Isxifaanos Amos 5:25-27 tuquu isaa hubadha. Dhaloota Kiriistoos booda jaarra jalqabaa kan turan Yihudootni baay’een hiikaa Kakuu Moofaaa kan Beektota torbaatamaa (Septuagint) ni fayyadamuu turan. Bakka tokko tokkoo keessatti barreeffama Maasoreetic deemsa addaa fayyadamaniiiru. Kun rakkisaadha ta’us garuu. Kakuu Moofaa hundumaatti (macaafa maramaa kan garba du’aa) keessatti aadaan laamaanu in argama. Lakk. Lamaanu kan amantii yookiis kan shaakala aadaa dhugummaa isaa yookiin itti fuufenya kan tuqan miti. Nutii kan Ibiroota Kakuu Moofaaa fi kan Ibiroota Kakuu Moofaa kan durii barreeffama Biranna gidduutii garagarummaa jiruu kiriistaanumaan akka hin dhaabane yookaan akka hin kufne hubachu qabna. Gleason Archer’s *Encyclopedia of Bible Difficulties*, fuula 381-382 keessatti raga jiruu ilaala.

■ **“Kan Waaqa keessani kan Refaan”** LXX “godoo kaasuu” ibsa jedhu qaba, ta’us garuu kunni Adar-Melek-Saturn (Ninurta in Ugaritic.) kan jedhamuu kan warana waaqi soba argisiisuuf galmee warra asoor keessatti argama. Waaqayyoollin “mootii” jedhamee akka waamamuu hubadhu, kunni immo aadaa seenaa fi Yaahiwwen akka mootitti ilaalama akka ture kan argasiisudha.

■

NASB	“kiyuum”
NKJB	“Chiyuum”
NRSV, TEV	
NJB	“Keewwaan”
NIV, REV	“Utubaa”

Kunni kan warra Asoor waaqa tolfamaa urjii kan argisiisu yeroo ta’uu Satriin kan jedhamuu hooma aduu jedhamee waamama (BDBN 475).

NASB maqaa waaqa urjii dubbifamaa fi jecha Ibiroota kan ta’e “jibba guddaa” (BDB 1055) akkasumaas sagalee dubbachiiftuu fudhachuudhaan kan Ibiroota kan ta’ee akkataa barreeffama jecha ibsa. Kunni Ibirootaa fi barreesitoota dhaabattoo maqaa waaqa tolfamaan moototaaf saba irratti dubbachuudhaaf kan itti fayyadaman karaabarratameedha (fakkeenyaaf, Reefaana). “Kewwaan” akkataa barreeffama jechaa Akadiyaan yookaan Araba irra kan argameedha. Jechichi akka “utubaa” ta’ee hiikamuun isaa jechichii “cimaa ta’uu isaa” kan jedhu jecha isa gudda kan dhufee ta’uu isaa kan mul’isuusudha (*kwn*).

5:27 “Damaasqoo irraa gara sanatti isiiniinaan boojiisaa” kun Dhaloota Kiriistoos dura waggaa 722 Samariyaa marfamaa waggaa sadii booda bitta warra Asoor argisiisa (kan ta’ee 4:3 fi Hose’aa 9:3, 10:6, 11:5). Kunni irra deebi’ee waa’ee Kes 27-29 abarsaa fi eebba kan yaadichiisu kutaa xiqqaadha.

■ **“Kan jedhuu maqaan isaa Waaqayyo gooftaa macca kan jedhamee Waaqayyo”** Waaqni Israa’el Waaqayyo maqoota qabu tokkoo “Yaahiwwee gooftaa maccaa” yookaan “Yaahiwwee gooftaa macca Waaqa” (Samu’eel isaa duraa 1:3). Barrefamaa kan keessatti Eloo’im Yaahiwwee bakka bu’a. As irratti mata durichii Waaqayyoo macca Waaqa kan to’atuu ta’uu isaa wajjiin kan walitti dhufuudha (jechuun, urjooti isaa). Yaahiwwee kan Waaqa yyoalli urjoota miti (jehunis, kan asoor waaqota urji), abdiis Israa’eel malee barreeffama baay’ee kan ifoota samii waaqessun kan balaleefatameedha (Kes 4:19, 8:2, 17:2-5, Mootota isa 2 23:4-5, 11, Er 8:2, 19:13, 32:29, SAooniyaa 1:5). Kakuu Moofaaan kan ifoota waaqa Waaqayyo akka uumeef akka to’atuu dubbaata (Uma1”14-19, Fara 19:1-6, Neh 9:6).”Gooftaa maccaa” kan jedhu kan waaqeffanna waaqa tolfamaa kan balaleefatuu barreeffama kan wajjin waan wal qabatuufidha (kan waaqa tolfamaa/kan Ergamoota/kan ifoota waaqa hafuroota waaqessu, Sabtuwajeenti Kes 32:8).

AMOS 6

HIKAA HAARAA KEEYYATAAN HIRUU IRRATTI HUNDAA'E

NKJV	NRSV	TEV	NJB
	Cubbuu Israa'eelii fi Adabbii Waaqayyoo (3:1-6:14)		Akakeechasaa fi sodaachisaa Israa'eeliif (3:1-6:14)
Akeekkachiisa Tsiyoonii fi Samaariyaadhaa		Diigamuu Israa'eel	Yaada sobaa isa umtuu nurra hin ga'uu jechuun waan barbaadan gochuu jraa irratti
6:1-2			
6:3-7	6:1-3 6:4-7	6:1-7	6:1-7
3:1-8			
6:8-11	6:8 6:9-10 6:11-14	6:8 6:9-10 6:11-14	Gogiinsa, Adabbii, socho'uu lafaa, weerara 6:8-11
6:12-14		6:13 6:14	6:12-14

DUBBISA MARSAA SADAFFAA (fuula vii irraa)

SADARKAA KEYYATAATTI YAADA BARREESSICHAA ISA JALQABARRA HORDOFUU

Kun qaleelfama qo'annaa Macaafa Qulqulluuti, kana jechuun namni tokko Macaafa Qulqulluudhaaf hiikaa mataa ofii laachuu ni danda'a. Tokkoon okkoon keenya akka nuuf ifeetti adeemuu qabna. Ati, Macaafni Qulqulluun, akkasumas hafurrii qulqulluun hiikaa laachuu keessatti qooda isa jalqabarra qabdu. Kanas yaada nama biraaf dhiisuun sirra hin jiru.

Boqonnicha al tokkotti dubbisi. Gulummoowwan adda baafadhu. Hirama gulumoowwan keetii iikaawwan haaraa shananiin madaali. Keeyyataan himuu dirqama miti, garuu yaada barreessichaa isa jalqabarra hordofuudhaaf furtuudha, kun immoo gidduu galeessa hiikichaati. Tokkoon tokkoon keeyyataa Gulummo tokko qofa qaba.

1. Keyyata tokkooffaa
2. Keeyyata lammaffaa
3. Keyyata sadaffaa
4. kkk

QO'ANNOO JECHAA FI GAALEE

Amos 6:1-3

¹Isin gurguddoonni saba isa saba warra kaan irra caaluu,
warri namoonni Israa'el gorsaaf gara keessan dhufanii,

isin Xiyoona keessa yaaddoo tokko malee,
tulluu Samaariyaa gubbaas homtuu hin jiru jettanii amanttanii in jiraattu;
garuu isiin wara akkasii kanaaf wayyoo!

²Darbaa mandara Kaalnee ilaalaa!

Achii immoo gara mandara Haamaat ishee guddittii dhaqaa!

Gara mandara biyya Filiisxiyaa gara Gaatitti gad bu'aa;

isaan mootummoota warra kan keessanii irra in wayyuu ree?

Yookiis biyyi isaani biyya keessan irra in bal'ataa ree*?

³Isin guyyaa hamaa achi fageessuu in yaaddu, wanti humnaan nama
irratti dhufu garuu akka dhi'aatu in gootu*.

6:1 “Wayyoo” akkataan dubbifama jechichaa baa' yee kan aarsuu yookaan miira gaddaa kan qabu fakkaata. Jechii kun (BDB 222) Faaruu Erm maacaficha kan ibsudha. (5:22) Raajichii Waaqayyoo wajjiin wali galuu diduu fi murtii isaa dhufuu ibsuudhaaf seera hawaalchaa faaruu bo'icha bifa kallaatiin (3-2) fayyadameera. Jechii kunni Isa (1:4,24, 5:8, 11, 18, 20, 21, 22, 10:1, 17:12, 18:1, 28:1, 29:1, 15, 30:1, 33:1, 45:9, 10, keessatti bifa alta'adhaan 10:15 bifa wal hin calichiifnee fi 55:1 keessatti bifa poosativi akkasumas Er (22:13, 18, 23:1, 30:7,34:5, 47:6, 48:1, 50:27) keessatti ibsameera.

Raajjeefannoon kunni tokkon tokkoon isaani “bo'uu” jecha jedhu kan qabatan itti fufeenyaan keyata PARTICIPLE qabu (lakk.1-7).

■ **“Utaalanii kan ta'an”** gochamni hin jiru. Gaaleen kun bifa yeroodhaaf hin taaneen ta'eera. “Kan hin raawwanne, kan waa'ee hin baafnee fi oftulaa” (BDB 983, Isa 32:9, 11, Zak. 1:15, Fara 123:4) raajjii bareefama qulqulluu qaba. Sorooma yookiis quufa yookiis immoo uummaticha keessatti bakka hin qaban turan rakkichii haa ta'u malee Waaqayyoo irra caala wantoota kana irratti amanta gattuu isanitti male.

Kan itti fufani jiran kun lakkofsoni muraasi kun karaa adda addaatiin ibsa.

1. Jabinni kan isaanitti dhaga'amee
2. Guyyaa hamaa kan gattan lakk.3
3. Ilkaan Arbaa irra sirree hojeetame irra warri ciiftaan lakk.4
4. Taphaa walaloon kan dhi'eesan (Fara akkasummaani kan faarfattan) lakk.5
5. Shoombooqoodhaani dhaadhii waynii warri dhugdani lakk. 6

■ **“Tsiyoonitti”** kun “gaaraa Samariyaa keessatti” (magaalaa guddittii kan warra kaaba magaalaa guddoo gosoota kurnaani) wajjiin kan walqabate fakkaata. Haa ta'uu malee garuu Tsiyoon bakka olka'aa Yerusaaaleem keessaa ishee tokko. Kana jechuun

1. Saba kakuu walumma galatti, 3:1, 6:8
2. Lamaanuu Yihuudaa fi Israa'el cubbaamoota fi balleesitoota turan
3. Yeroo ibsamuu bukkoo (parallel), haa ta'uu malee garagarummaa tokkoyyuu akka hin qabaaneetti kan yaadan

■ **“Geggeesitota”** kunni kallaatiidhaan “cabsanii kan galan dhiiroota” (BDB 666, KB 718, Qal PARTICIPLE) jechudha. Kan araboota jecha hundee of eegannoon kan sakata'an” (kanaas jechuun, geggeesitoota hiika jedhu qaba) kunni waan argisiisu kan fakkatuu (1) Israa'eloonni mataan isaani murtii Waaqayyoo eeguudhaaf wali galtee in godhu kan turangeggeesiitoota durii (kana jechuun gara warra Asooritti ari'atamuu) yookaan (2) Isaan geggeesitooti soreessii waa'ee mata isaani kan isaan yaadan (lakk. 13, A'itii macafaa qulqulluu, Tiindaal hiika).

6:2 Nami tokkoo lakkoofsa 1 haala hubatee irratti hundaa'ee lakkoofsii kun ta'uu kan qabuu

1. Saba kakuu geggeesumma of tuulummaa kan ibsuu jecha Amos (Yihuudaa fi Israa'el) 9:7 wajjin wal fakkaatu. Ta'uus garuu kun barreefami murtaa'ee sirrama of keessatti qabateera (UBS, *Handbook*, #31, fuula 289).
2. Geggeesitoota sabaatiif kan kennaman yaadota (Macaafa Qulqulluu NET hiika Tindaal).

■ **“Kaalnee”** kun Dhaloota Kiriistoos dura 736 Tiglath-pileses III faan kan baddee Soriyaa keessatti kan argamtuu magaalaa cimtuu turte (Isa 10:6). Kan dhufuu ari'atama Israa'eli fi fakkeenya ta'e ture. Yeroo kanatti ture mootiin Israa'el kan turee Minaaheen Asoorotaa fi gibira kennuu kan jalqabe.

■ **“Haamaat”** Macaafa Qulqulluu Ankoor galmee jechaa *The Anchor Bible Dictionary*, jildii 3 fuula 33 gaaritti kan ibsameeyaada qaba. Caafii kibbaati baay’inaani kaabi Israa’el daangaa jedhamte yaadama kan turte Soriyaa keessati magaala argamtu turte (1Mot 8:65, 1Sen13:5). MaGochimichis mo’icha warra Asoori mo’ani qabachuu kan barbaadan kan turan yeroo ta’u(Isa 36:19) akkasumas jiraata kan turan kan ari’atamani Isra’eeloota keessati buufatani turan.(2Mot17:24). Magaala Daan irra garaa kaabaatti maayli 150 faggaatee argamaa kan turte bishaan Oraantiis irratti ture.

■ **“Geeti”** Fillixemoonni kibba lixaa Yihuuda keessatti gara garba lafa argamuu irratti bittaa magaala shanii hunda’ee ture, isaan kana keessa afur Amos 1:6-8 keessatti duraan dursee ibsameera (Gaazaa, Ashidood, Ashkaaloon, fi Ekroon). Gaati immoo Milkiyaas 1:10 keessatti ibsameera. Magaalan kun yeroo boodee Asooriin digameera .

6:3 Geggeesitooti soreessi qullaa ta’uu Waaqayyo 1) Humna Waaqummaatiin yookaan Kes 27-29ti bu’a kakuu 2) Cal jechuu yaalu (TEV) “gatee” (BDB 622, KB 672, *Piel* PARTICIPLE; gochami kun bifa kanaan as keessatti duwwaa akkasumas Kakuu Moofaa keessatti ala lama qofa Isa 66:5 irratti ibsameera) ture. As irratti dhufaatiin jiru gocha godhaniin guyyicha ariifachiisa akka tureedha.

■ **“Teessuma hamaa”** ku 1) Geeggeesitoota Israa’el yookaan 2)Kan Asoor warana dhufuu agarsiisu danda’a “Teessuma” akka “Gonfoo” in hunbana kunnis “mudaama” jecha dhokataadha.

Amos 6:4-7

⁴Isiin siree ilka arbaa irra ciiftanii, iddoo ciisicha keessanii irras isinitti tolee in diriirfattu; hoolota keessaa warra xoxobbee, tuntunoo keessaas warra coccoomoo in nyaattu; isiniif wayyoo*!

⁵Isin sagalee maseenqootiin waan waa’ee hin baafne in weeddiftu,

Daawitin fakkaachuufis mi’a ittiin weeddisan in baafu;

⁶Isin daadhii waynii soondoodhaan dhuguuf, dibata isa keessaa caalu dibachuu malee, badiisa sanyii Yoseef irratti dhufuuf jiruuf hin gadditan*.

⁷Kanaafis isin warra booji’ama dura buutanii gara booji’amuu in dhaqxu, inni isin nyaattanii dhugdanii, isinitti tolee iddoo ciisicha keessanii irra diriirfattanishafa.

6:4-6 Kunni kan soreessa fedhii dhuunfaa dheebuu baasuudhaaf godhamaa kan turee hafeera mdhugaatti bal’a kan ibsudha.

6:4 “Isinitti tole” jechichii (BDB 710, KB 756) lakk. 7 keessatti irra deebi’e ibsameera. Alta’aa akkataa barreeffamaa qulqulluu qaba. Kunnis “Gadaam” jechuun” (BDB 1011, KB 1486) wajjiin wal qabatee kan jiru yemmu ta’u yeroo sanatti filisxeem keessatti kan hin baratamiin karaa nyaata ta’uu danda’a. Akkas yoo ta’ee lachuu haara, kan alaatii fi gocha kan aada hin ta’in kan agarsiisudha. (kana jechuun, warri hormaa geggeesitoota Israa’el irratti dhiibbaa isaan godhan.

6:5 “Akka Daawiit meeshaa Fara kan qopheesitan” kun seena Far jireenya Daawiit ibsa

1. Daawiit mataan isaa
  - a. Saa’ooliif taphateera Samuu’el isa duraa 16:16, 23, 18:10, 19:9
  - b. Faarfatoota Lew muudeera Sen isa duraa 6:31, 15:1-16, 43, 25:1-31, Seenaa isa 2 29:25-30,
2. Fakkeenya meeshaa Fara Daawiit
  - a. 2Sam 22
  - b. Baay’inaan inni jalqaba lamaan macaafi Far Daawiit (72:72)
    - (1) MT 73 faarfannoota mirkaneessa
    - (2) Sabtuwajeentii 84 faarfannoota mirkaneessa
    - (3) Vuulgeet 53 faarfannoota mirkaneessa
  - c. “Faarfataa minya’aa Israa’el” jedhameera (Samuu’el isa 2 23:1)

“Tapha walaloodhaan ibsuu” gochamii jedhuu (BDB 827, KB 967 Qal PARTICIPLE) hiikii isaa kan mirkanaa’e miti. Kakuu Moofaa keessati bakka kana duwwaa irratti argama. Ibiroota durii “gargarkutuu” yookaan “gargar qoqoduu” jechudha (jechuun, Uma irratti yookaan ija kakuu irratti kufe. “Qindeessu” yookaan “tapha walaloon ibsuu” hiiku jedhuu gaalee araboota irraa dhufeedha.

Qabiyee kana keessatti ibsitooti kan itti fufani jiran kan xurreessu ta’uu danda’a

1. Qooqa Daawit, walaloo
2. Mana qulqullumaa keessatti meesha Far turan

6:6

NASB

“Kan aarsaa saanii golboo”

NKJV,NRSV

“Saanoota golboo”

TEv, NJB

“Saani golboo hundumaa irratti”

Kunni dhugaati isaani irraa (“Saanoota golboo, siini mitii”, REB, “saani golboo waynii guute in dhugdu”) irra keessa kan mi’a qulqulluu (Bau 4:6-8, Lak 7:13) xuraa’umma kan qabuu fayyadama (Daani’eel 5:2) kan ibsu miti. Tokkoon tokkoon isaa Isa 65:11 hunda’ee kana akka shaakala moora ilaaltuutti ilaalu.

Mataa duree addaa: wayiini fi dhugaatii jabaa

I. Jechotaa macaafa Qulqullu

A. Kakuu mofaa

1. *Yayin* -kun jecha waligalla wayiiniti, innis yeroo 141 fayidarra olee (BDB 406). Hundeen jechaa kana sirritti hin beekamu, sababni isaas hundeen jecha ibirootaa waan hin taneef. Innis kan inni ta’uu dhangaga’aa cunfaa kuduraa fi muduraa, yeroo baay’ee wayiini dha. Dubbisa murasa kan ta’e Uuma.9:21, Seera ba’u.29:40, Seera Lakk.15:5, 10.
2. *Tirosh* -kunnis guushi dha “daadhii waynii”. Garaa bahaa ti halaa qillensaa irraa kan ka’ee, cuunfan wayini erga qopha’ee bodaa kan inni dhangagga’uu jalqabuu sa’aa 6 bodaa dha. Jechii Kunnis kan agarsisuu adamsa dhangaga’uurra wayinii jiruu dha. Dubbifama sirriin Kun Keessa deebi.12:17, 18:4, Isaayas. 62:8-9, Hosee.4:11 ilaali.
3. *Asis* -kun dhugaati alkoolii dha (Iyu’eel1:5, Isayaas 49:26) (BDB).
4. *Sekar* -kun “dhugaati cimaa” dha (BDB 1016). Innis waan itti dabalammu tokko jiraa akka nama macheesuuf. Jecha ibirootan” machii” ykn” machaa’aa” kan jedhuu fayyadamuu. Akka nama macheessu taasisuuf waanta itti dabalannu qaba ture. *Yayin* kan jedhu irraa bukkoo dha (Fak. 20:1; 31:6; Isa. 28:7).

B. Kakuu Haraa

1. *Oinos* - jecha Giriikii yayiin wajiin wal gita (Fak.20:1, 31:6, Isaayas 28:7)
2. *Neos oinos* (guushi wayinii) gita Giriikii Tirosh (Mar.2:22)
3. *Gleuchos vinos* Vinoos (wayinii minya’aa, Esiis) – Wayinii haraa reef ga’aa jiruu (Hoji Erg.2:13).

II. Ittiffayyadama Macaafa Qulqulluu

A. Kakuu Mofaa

1. Wayniin kenna Waaqayyoo dha. (Uma 27:28, Far.104:14-15, Mik.9:7, Hos 2:8-9 Iyu 2:19, 24; Amo 9:13, Zak.10:7)
2. Wayinin kennaa haarsa keessa qaama isaa tokkoodha. (Keess.deebii 29:40, Lewoota.23:13, Seera Lakk.15:7, 10, 28:14 Keessa deebi 14:26 Abota Firdi 9:13).
3. Wayinin akka qorichaatti ni tajajilaa (1Sam 16:2 Macaafa Fakk.31:6-7)
4. Wayinin rakkoo qabatama ta’uu ni danda’aa (Nohi- Uumama. 9:21, Looxi- Uumama 19:33, 35, Samson Abbota Firdii16:19 Naabal- 1Sam.25:36 Oriyo 2 Sam.11:13, Aminoon 2Sam.13:28 Ilaah Mot isa 1 20:12, Bitoota- Amots.6:6 fi dubartoota- Amots.4).
5. Wayinin yadaa nama walin dhahuu danda’uusa akkekachisaa wajiin walitii firomaa (Macaafa Fakk.20:1, 23:29-35, 31:4-5 Isaayas. 5:11, 22, 19:14, 28:7-8, Hosee.4:11)
6. Wayinin namoota muraasaf dhorkaa dha (lubootaf Lewoota.10:9, Hizira 44:21, Nazirawootaf, Seera Lakk.6 fi bulchitoota Macaafa Fak.31:4-5, iIsaayas.56:11-12, Hose7:5)
7. Wayiniin akka dhufaati xumurichati fudhatamera (Amots.9:13, Iyu’eel:3:18, Zak.9:17)

B. Haftee macafaa Qulqulluu

1. Wayniin yoo hammasaa xiqqessani fayadaman ni gargaraa. (Lal.31:27-30).
2. Barsistoni akkas jedhuu “wayiniin dawwaa jiraan hundaa irraa isa gudda dha, yeroo wayinin dhumuu dha qorichii biraan kan barbachisuu.” (BB 58L).
3. Wayiniin bishaan wajjiin walitii makamee midhaa hin qabu, garuu minya’ina qaba, gamachuus ni dabala (2Macc 15:39).

C. Kakuu Haraa

1. Yesuus bishaan garaa wayiniiti jijireraa (Yoh. 2:1-11).
2. Yesuus wayinii fayadamera (Mat.11:18-19, Luq.7:33-34, 22:17).
3. Phexiroos macha'eraa jedhame komatame "guushi wayini" phenxeqoosxe dhuguudhaan (Ho.Erg.2:13)
4. Wayinin akka qorichati ni tajaajilla (Mar.15:23, Luk.10:34, 1 Xim.5:23).
5. Geggessitoooni dhugduu ta'uu hin qabaan. kunis walumaa galati dhugatii fayadamuu dhisuu miti (1Xim.3 :3, 8, Tiito.1 :7, 2 :3, 1Phex 4 :3)
6. Wayinin tajajilaa amantiif ni garagara (Mat.22 :1, Mulata.19 :9)
7. Dhugduu ta'uun kan balalefatemedha (Mat.24:49, Luk11:45, 21:34, 1Qor.5 :11-13, 6 :10, Gal.5:21, 1Phex.4:3, Rom.13 :13-14).

III. Hubannoo kan Og-Waaqummaa

A. Waliin mormii faallaa

1. Wayiniin kennaa Waaqqayyo dha.
2. Machiin rakkoo isaa guddaa dha
3. Fakkenyii kenya kiristosii (Mat.15 :1-20, Mar.7 :1-23, 1Qor 8 :10, Rom14 :1-15, 13)

B. Dangaa eyyamameraa amala darbuu

1. Waaqayyoo maddaa garii hundumati
2. namnii wan waqayyoo kennaf callati fayyadmuun balleseera

Akka malee fayyadamuu irrattii malee wantota irra mitii, rakkoon foon uumama irra hin jiruu (Rome.14:14, 20).

IV. Aadaa warra Ibrootaa kan jaarraa jalqabaa akkaataa itti danfisan

- A. Dhangaga'uu kan eeggalu battaluma sanati, tilmaman sa'a 6 bodaa, wayiniin tumamee erga raawwate, keessumtuu haala qillensa ho'aa fi qulqullini isaa hin eggamnee keessati.
- B. Akka aadaa Yihudotaati erra keessa isaatti harofaan giddu-galleessa ta'ee yoo agarsisuu jalqabuu (milikitaa bilchachuu isaati) yeroo kanatii mabaa wayinii kenuuf ga'aa jechuu dha. (*Ma aseroth* 1:7). Biilchinii wayinii jalqabaa nama machessuu kan ga'uu torbe tokko booda.
- C. Kanlammaffaaguuyyaa 40 fudhata. Yeroo sanaati akka "wayinii dulloometi" lakka'ama,
- D. iddoo arsaaf irrattis arsaaf ni dhihataa (*Edhuyyoth* 6:1).
- E. Sefaafu irrattii wayinii ittite (wayini dullome) akka ta'etti lakka'ama, haa ta'uu malee fayidaa irra utuu hin oolin duraa waliin makkamuu qaba
- F. Wayinin dullome kan jedhamuu erga bilchaate waggaa tokko booda yoo turee dha. waggaan sadii isa guddaa dha, Wayinii seeraan kuusuuf. Innis "Wayinii dullome" wayinii jedhama.
- G. Waggooti 100 darbaan keessatii bakka qulqulluu ka'uuni fi miheesituu itti dabaluu dhangagaa'umaa isaa hirisuun danda'amera. Kan durii Addunyaan uumamaa dhangagumaa isaa hanbisu hin dandeenye.

V. Ibsa xumuraa

- A. Shakalli kee, kan Og-Waaqummaa fi Kan hiikaa Macaafa Qulqullu kan Yesusiif kan amantoota jaarraa jalqabaa yookiin aadaa kiristaanummaa akka hin tuffachiifne of eeggadhu. Jarri gonkuma kan dhugaatii hin qammansne miti.
- B. Ani fayyidaa alkooliin uummataam qabuuf kann falmu miti. Baay'een kana irratti yaada Macaafa Qulqulluu waan hoo'iisaniif akkasuma olaantummaa qajeelina irrattii kan hundaa'e aadaan/ hundee amantiif irratti kan qabu kan qoqqobu waan ta'eef.
- C. Anaaf Roma 14 fi 1Qor 8-10 jaalalaa fi kabaja irratti kan hundaa'e qabiyyee fi qajeelfama naaf kennu. Kunis amantootaaf tatamsa'ina wangeelaatiif aadaa hundumaa keessatti, bilisummaa kan dhuunfaa utuu hin ta'in. Macaafni Qulqulluun kophaa isaa gochaa amantiif madda erga ta'ee egaa hundumti keenya waa'ee kana erra deebinee ilaaluu qabna.
- D. Of dhowwuu akka jaalala Waaqayyooti yoo fudhanne, waa'ee Yesu maal jenna? Akkasuma waa'ee aadaawwan bara kanaa akka dhaabbataatti waayinii warra fayyadamanu (fakkeenyaaf, Awuroopaa, Israa'eel, Arjantiinaa)

■ **“Urgooftuu bay’ee urga’aadhaan kan dibatan”** dibata fuula irratti fi harka irratti dibachuun mallattoo gammachuu ta’ee tajaajila ture. Kunni gocha isaani itti fufee kan jiruu jecha walaloo wajjin kan deemudha. SababaSabni isaani miidhameef gadda keessa ta’uutu irra ture.

■ **“Waa’ee rakkina Yooseef”** Yooseefi Gibxiitti fuudhe ture. Isaaniis Yaa’qoob kan guddisee ijoolle ama qabu turan (Israa’el Uma 48:8-22). Amma illee kan Masihii hundee sanyii Yihudaa irraa kan dhufee yoo ta’ellee Yoseef muca isa angafa “dhaala dacha” fudhateera. Kan Yoseef ijoolleen lamaan Ifireemii fi Minaase kan jedhaman gosa gurguddaa lama ta’aniiru. Isaaniis Dhaloota Kiriistoos duraa 922 ijoollee Solomoon irraa Rohobaam kan citan kan kaaba gosa kurnan qaama yeroo ta’an Iyoreebi’aam tokko jalaatti bittaa haara eegalanii turan. Isaan bittaa haaran kunni maqoota adda aadatiin in beekamuu turan

1. Israa’el (kan Yaa’iqoob maqaa haara)
2. Samariyaa (magaala gudditti)
3. Efireem (gosa guddaa)

6:7 isaan kunni Waaqayyoon in beekna kan jedhan haa ta’uu malee waa’ee mataa isaani qofa kan yaadan namoota irratti murtii Waaqayyo kan argisiisudha. Murtii itti murta’ees jiraacha kan turan jireenya wajjiin raawwate faalladha. Akkasumaan yeroo kan balleessaniif nyaataa fi gammachuudhaan tokkoo kan turan booji’amuudhaaniis tokkooffa ta’an.

■ **“Afeera”** jechii kun (BDB 931, KB 634) Kakuu Moofaa keessatti ala lama qofa kan argame (asitti fi Er 16:5). Barreefama Efireemii (barreefamii Ugariit tokkoo) jecha kana fedhii dhuunfa dheebuu Baudhaaf nama du’e kan godhamu nyaataa fi dhugaati wajjiin wal qabata. Akkas yoo ta’ee kan Amos jecha bukkee qaba himi isa ifaadha.

Amos 6:8-11

Waaqayyo gooftaan ofii isaanitiin kakatee, “Of gurguddisuu sanyii Yaaqoob ijaan ilaaluu na jibbisiise, manneettii isaanii warra jajjaboo nan jibbe, mandarattii, waan ishee keessa guutes darsee nan kenna” jedhee dubbateera Waaqayyo gooftaan maccaa*. 9 Namni kudhan hafanii mana tokko keessa yoo jiraatan iyyuu, isaanis in du’u. 10 Egaa aantiin namicha du’ee reeffa isaa gubuudhaaf, mana keessaa gad in baasa; Yommus isa gola manichaa keessa jira.

6:6-11 UBS,kan warra hiikaan qajeelfamaa kitaaba, fuula 131 lakk. Kunni 5:21-24 wajjin akka deeman tuqaa gaarii ka’eera. Dheekamsa Waaqayyotiin (lakk. 8, 5:24) murtiin Waaqayyo in dhufa!

6:8 “Waaqayyo gooftaan mata isaati kakateera” 4:2 irratti qabsiisa jiru ilaali. Amos keessatti ku “kaka” (BDB 989, KB 1396) gochamii jedhuu yeroo baay’ee Yaahiwwen kan itti fufani jiran kanaan osoo kakatuu dubbatameera.

1. Qulqullummaa isaatiin 4:2
2. Mataa isaatiin 6:8
3. Oftuulummaa Yaa’qoobiin 8:7 (cigoo, qoosaa, yookaan gaabbi).

■ **“Waaqayyo gooftaa maccaa”** mata duree adda maqoota Waaqayyoo 1:2 irratti ilaali. Yaahiwwen agarsiisuu fi isaan maqaoonni lamaan kun irra deddebi’uudhaan xiyyaaffanno kana kan irratti godhamuu waamicha godhaniiru.

■ **“Oftuulummaa Yaa’iqoob cigaa’eera”** (BDB 1060, II, KB 1672 , *Piel* PARTICIPLE) yeroo baay’ee kan hin dubbatamne (Kakuu Moofaaa as keessatti qofa) haa ta’uu malee kan ittiin mormamuu jecha cimaadha (maxansa lamaa ilaali BDB “jibba” KB “waan jibisiisa xura’umma gochuu” “jibbaa” (BDB 971, KB 1338, 5:21) jecha jedhuu wajjiin wal qabatee kan deemudha.

“Oftuulummaa” (BDB 144) jechuun “gammachuu” “ulfina” yookaan “dandeetti guddaadha”. Fara 47:4 keessatti gara *Israa’el bifa sirriidhaan dhiyaateera. Qabiyyee kana keessatti lakk. 4-6tti kan jiruu ilaalata. Wal qabatee kan jiruu jechi bukkeedhaan 8:7 irratti ilaali. Galumsii Israa’eel kan hin taane “ulfina” murtii Waaqayyo fudhateera (Hose’a 5:5, 7:10).

6:9-10 Kunni walaloo osoo hin ta’iin dubbifama barreefamaati.

6:9 “**Namoota kudhan**” lakk. Kun Yihudootaaf barbaachisaadha sababi isaa lakkofsichi waaqeffannaa fi walitti dhuufenyaa haawasummaa kan biraatiif, tarii garee humna waranaatiif kan barbaachisuu lakkoofsa guddaa waan ta’eef sababaa bu’a lakk.10 murtiin kun 5:3 wajjiin deemu danda’a.

6:10 Lakk. Kun kan Israa’el magaala gudditti Samariyaa marfamuu ishee kan ibsu fakkaata. Namooti baay’een du’an akkasumas haala nama dhiphisuun baay’inaan qaami nama walumatti qabaatti kan gubatan ta’u (8:3).

■ **“Firoma namaa kan guban”** gaalee kana kan ilaalate gaafiillee baay’een ka’an jiru

1. Namooti lamaan kun lamaa moo tokkoo?
2. NASB “inni kan gube” jedhamee kan hiikame” “kan gube” jechi (BDB 976) maal jechudhaa?

Gaaffii lakk. 1 Goochimni kun kan agarsiisuu lakkoofsonni hafaan waliwali saani kan dudubatan namoota adda addaa lamaadha (kana jechun, mana boqonna keessatti name tokkoyyu kan hafee hin jiru). Gaaffiin lakk. 2 yaada rimmee baay’ee mul’achaa turaniiru.

1. Qama du’an kan gubuu
2. Reefoota tursiiftuu yookaan akka hin tortorreefi qoricha dibuu
3. Karaa nama du’eettiin ta’ee hixaana kan aarsu
4. Karaa nama du’eettin ta’ee aarsa kan dhi’eesu
5. Kan mootiti dhihoo waamicha walqabatee jiru, waamichi jalqabaa garee keessanitti kan dhiyaate firaa fi isaa lamaaffa fi immoo fira abbatti kan dhi’aate jechuu ta’uu danda’a.

Lakk. Koo 1 fi lakk.5 fillatamaa nati fakkaata. Haa ta’uu malee lakk. 4 fi 6 keessatti nama du’ee waamichja godhamuu wajjiin kan argamuu ta’uu danda’a.

■ **“Maqaa Waaqayyo akka waamnuuf nuuf hin ta’uu waan ta’eef cal jedhi jedha”** kunni barrumsa haafuraatti lolicha eenyu akka erge mirkaneessa. Murtii bal’aa booda Israa’el keessatti yeroon murtii dhabamee kan turee ulfinni qulqulluu Yaahiwwe dhuufeera. “Cal jedhi” (BDB 245, jecha rajjeeffannoo kan Ibirootaa) argamuu Yaahiwwee (Ibr 2:20, Sof 1:7, Zak. 2:13) fi murtii (Zak. 8:3) xumarii dhiyaateera.

6:11 Kun lakk. 8-11ti xuqaa xumurati. Murtichii (biyya alaatti, kana jechun warri Asoor) guddaa fi xiqqaa irratti bu’a (kana jechuun, uummata hundumaa irratti). Eenyu jal’aa Bau hin danda’uu (5:18-20).

■ **“Diiguudhaan...caccabsuudhaan”** jechi jalqabaa (KB 1249) hiiki kan mirakana’ee miti.

1. Arca’aa uummataa (weedu weedoota 5:2)
2. Nyaata murmuruu
3. Caccabsuu yookiin daakuu

Jechii lamaan (KB 149) hiiki isaa banuudhaa fi cabsuu (Fara 141:7) akka gamoo (Isa 22:9). Bifni gochamicha gara ciccituu tarsi’utti agarsiisa (*Eiel*). David Allan Hubbard, Iyyuudhaa fi Amos (hiika Kakuu Moofaa Tiindaal) akka mirkanessatti jechooti lamaan kunni warana utuu hin ta’iin waranaa caala sochii lafa ta’a. Dabataniis Amos keessatti bakka biraatti sochi lafaa ta’uu jedhee kan inni yaadu barreefamni fuula 198 irratti ibsameera (1:1, 2:13,8:8,9:1-6)

Amos 6:12-14

12 Fardeen dhagaa kakattaa irra in fiiguu ree?

Namni qotiyyoodhaan galaana in qotaa ree? Isin garuu wanta hadhaa ta’utti, qajeelina hadhooftuutti geddartaniittu*. Isin warra mandara Lodbaar ishee “waan tokkotti hin galle” qabachuutiti gammaddanii, “jabina keenyaan mandaraKarnayiin ishee ‘Gaanfee’ jedhamtus fudhane” jettanii of jajattaniittu*!

14 Waaqayyo gooftaan maccaa immoo

“Yaa mana Israa’el, kunoo, ani saba tokko sitti nan kaasa,

inni immoo karaa mandara Haamaat isa gara bitaatii jalqabee

hamma dacha lafa duwwaa isa gara mirgaattis si cunqursuuf jira” jedhee dubbateera*.

6:12 Ibiroota keessatti isaan gaaffilleen jalqabaa lamaan rakkisoodha, haa ta’uu malee gochaa hin baratamne akka argisiisuu ifaadha. Isaan kanaaf gaaffii gowoomsa lamaan deebiin eegamuu “miti” dha dabalatanis saba Waaqayyootiif murtiin gara hadhooftutti jijjiramuun kan hin baratamneedha.

■ **“Faradolleen amma lafa gogaa irra ingulufuu” “gogaa”** (BDB 700) dhagoota gurguddaa yookaan immoo lafa dhagaa ol ka’aa yookaan bu’aba’ii irra kan gulufaan fardoota ilaalata. Ifatti kan mul’atu deebi isaa miti .

■ **“Qotiyoon asi isa irra in qotuuhi”** MTs sagalee dubbachiiftuu “dha’aa galaana marashaa” jedhamee dubbisuu fi jijjiiruun in danda’ama (NRSV, TEV, NJB) kun kan ta’uu “qotiyoota” kan jechoota baay’ee dhumaa isaa akka jecha adda ba’ee “galaana” fudhachuudhaan. Kun qabiyyee isa bifa foyaa’een ibsa. Akku akkuma 12 gocha hin danda’amne jechuudha gaaffillee afraniif kan eegamuu deebiin “miti”.

■ **“Murtii...ija tolaa”** 5:12 irratti qabsisa jiru ilaali.

6:13 “kan isin gammachiisuu” goochimni Ibiroota kun kan inni argisiisuu mo’icha lola lamaani sababa oftuulummaa Israa’elii fi gootummaadha. Israa’el mata isheetti humna waranaan of jajuu fi in amanati turte, haa ta’uu malee Waaqayyo kan foyaa’e karaa biraatiin humna warana israa’eliin in balleesse (lakk. 14, Asooriin)! Asoori isaan ibsaman magaaloota lamaan bifa wal fakkaatan kaaba in dhufuu.

■ **“Loodbaar”** magaalaa kun gara bahaa Joordaan irratti bakka Gili’aad keessatti akn argamtu turtemaqaan kun (BDB 520) “waan tokkollee” hiika jedhu qaba.

■ **“Gaafaa humna keenya (Kaariim) kan fudhane miti”** kun Yordannoos keessatti kan argamuu bakka bira akka ta’e ifa dha waamichi maqaa kanaa (BDB 902) “Gaanfaa lamaa” jechuu yeroo ta’uu humna ture kan argisiisu ta’uu danda’a. Isaan Magalonni lamaan Iyoorobi’aam isaa lamaadhaan qabamee ture (BDB 782-753 Dhaloota Kiriistoos duraa)

Ilaalcha barumsa hafuuraatiin Goochimni kun Israa’el humna warana mata isheetti magaala kana to’annoo jal’a akka oolchite kan agarsiisu yeroo ta’u kun immo ammas deebi’ee lola qulqulla’a sana karaa faalladhaan kan raawwatamee ture. Humna Yaahiiweetii (fakkeenyaaf Ba’u 13:3, 14, 16) ture, uummati Yaahiiwee waranicha akka mo’an in godha ture, kun humna mataa isaanitiin kan raawwatamee fakkeessuf kan Israa’el oftuulummaa isaani biraaf mallattoo kakuu dhiisuu isanitti .

6:14 “Ani sabakoo isitiin kaasa” kun kan ilaalatu wwarra Asoor.

■ **“Itti lixaa Haamaat jalqabee hangaa garba Arbaa”** jechi duri kun ga’umsa lafa kakuu isheetti (Lak 34:7-8, Iya 13:5, Abboota firdii 3:3, Mootota isadura 8:65, Mootota isa 2 14:25) Yihuuda irratti jijjiirama fida.

GAAFFIIWWAN MAREE

Kun qajeelfama qo’annaa Macaafa Qulqulluuti, kana jechuun namni tokko Macaafa Qulqulluudhaaf hiikaa mataa ofii laachuu ni danda’a, tokkoon tokkoon keenya akkanuuf ifetti adeemuu qabna. Ati, Macaafni Qulqulluun, akkasumas Hafuuri qulqulluun hiikaa laachuu keessatti qooda isa jalqabarra qabdu. Kanas yaada nama biraatiif dhiisuun sirra hin jiru.

Gaaffileen marii kun kan dhiyaatan dhimmoota gurguddaa kutaa Macaafa kana keessatti ibsaman keessa deebitee akka ati yaadattuufi. Gaaffiileen kun yaada kaasu malee, ibsa irratti hin laatan.

1. Maaliif Waaqayyo gosoota kaaba irraa aarsaa hin fudhane?
2. Maaliif Waaqayyo gochaa uumu isaati xiyyaafannoon kan itti kennamee? (lakk.8-9)
3. Maaliif Amos 5:25-26 hiikuun cimaa kan ta’eef?
4. Amos qabeenyaa inni balaaleffacha jiruu fi seeri aarsadha yookaan wanti biraa maal inni?

AMOS 7

HIKAA HAARAA KEEYYATAAN HIRUU IRRATTI HUNDAA'E

NKJV	NRSV	TEV	NJB
Mul'ata awaannisootaa	Firdii Waaqayyoo shanii fi raaj haarominaa (7:1-9:15)	Mul'ata awaannisootaa	Mul'attoota (7:1-9:10)
7:1-3	7:1-3	7:1-3	Mul'ata jalqabaa awaannisootaa
Mul'ata Ibibdaa		Mul'ata Ibibdaa	7:1-3
7:4-6	7:4-6	7:4-6	Wa'ee gogiinsaa mul'ata jalqabaa
Mul'ata Safartuu		Mul'ata Safartuu	7:4-6
7:7-9	7:7-9	7:7-9	Mul'ata Safartuu Isa sadaffaa
Himannaa Ameesiyaas 7:10-13	Amos fi Amasiyaas 7:10-13	Amos fi Amasiyaas 7:10-13	7:7-9
7:14-17		7:12-13 7:14-17	Amesiyaas mirga raajii dubbachuu Amos dhorke 7:10-13

DUBBISA MARSAA SADAFFAA (fuula vii irraa)

SADARKAA KEYYATAATTI YAADA BARREESSICHA ISA JALQABARRA HORDOFUU

Kun qaleelfama qo'annaa Macaafa Qulqulluuti, kana jechuun namni tokko Macaafa Qulqulluudhaaf hiikaa mataa ofii laachuu ni danda'a. Tokkoon okkoon keenya akka nuuf ifeetti adeemuu qabna. Ati, Macaafni Qulqulluun, akkasumas hafurrii qulqulluun hiikaa laachuu keessatti qooda isa jalqabarra qabdu. Kanas yaada nama biraaf dhiisuun sirra hin jiru.

Boqonnicha al tokkotti dubbisi. Gulummoowwan adda baafadhu. Hirama gulumoowwan keetii iikaawwan haaraa shaniin madaali. Keeyyataan himuu dirqama miti, garuu yaada barreessichaa isa jalqabarra hordofuudhaaf furtuudha, kun immoo gidduu galeessa hiikichaati. Tokkoon tokkoon keeyyataa Gulummo tokko qofa qaba.

1. Keyyata tokkooffaa
2. Keeyyata lammaffaa
3. Keyyata sadaffaa
4. kkk

ILAALCHA QABIYYEE

- A. Boqonnaa 7-9tti kan jiran isa dhumaa kutaa barreefamaati. Macaafichii kutaa saditti qoqodamuu danda'a isaaniis:- (1) Saba irratti murtii godhamuu (2)Yihudaa fi Israara'el irrattii murtii godhamu (3)Mul'atowwaan Amos
  1. Mul'ati Amos kuta gurguddaan isaa akka itti fufee jiruu ta'e tarreefamuu danda'a
    - a. Boqonnaa 7 mul'atoowwaan sadaan
    - b. Boqonnaa 8 mul'ata tokko
    - c. Boqonnaa 9 mul'ata tokko

2. Mul'atawwaan murtii
    - a. Hawwaanisa 7:1-3
    - b. Ibidda (ta'uu kan qabu beela, 4:6-8, 8:11-13) 7:4-6
    - c. Tuumbii (ta'uu kan qabuu daannoo dadhabaa) 7:7-9
    - d. Ija qarmii 8:1-3
    - e. Sochii lafaa 9:1-2 (dabalataanis ta'uu kan danda'u 8:7-10)
  3. Isaan mul'atni kun sirrimatti Waaqayyo Amoosiin tiksummaa irraa gara raajummaati kan waamee karaa sagallee raajii ta'uu danda'a. Raajichi haraara gaafata (Mul'ata 1 fi 2), haa ta'uu malee hameenya waaqa tolfammaa waaqessuu fi qalbi jijjirachuu dhiisuu murtii barbaachisaaf ture. Isra'eelonni murtii kana gara isaanitti kan fidee cubbuu isaanitti malee dadhabbi Waaqayyo yookiis hir'ina gara laafumaa akka hin taane isaan hasoofsiisu qaba (Yihudaas dabalatee of eegachisa akka ta'e.
- B. Amos 7:10-7 tti kan jiruu adda kan ta'ee dha sababii isaa
1. Waa'ee Amos raga kan kennuu seenan jireenya isaa (Mul'ata isaa keessaa ammamtuu qonnaa wajjin wanti wal qabatee akka jiruu hubadhaa
  2. Kan biraan kuta mata dure xiqqaa macaaficha nama isa tokkootiin kan barreefame yeroo ta'uu mata duree xiqqaan kun garuu nama sadadhaan kan barreefameedha.

QAYYABBANNA JECHAA FI GAALEE

Amos 7:1-3

¹Wanta Waaqayyo gooftaan mul'ataan anatti argisiise isinitti himuufan jira.

Kunoo, marga isa duraa mootichaaf erga haamanii booddee,
marga isa deebi'ee biqilutti gurmuu hawaannisaa yaase,

²Hawaannisichi biqila lafaa nyaate fixuuf jennaan,

“Yaa Waaqayyo gooftaa ko, Yaaqoob ilma xinnaa waan ta'eef,
attamitti kana dura dhaabachuu danda'aree? Ati dhiisiif!” nan jedhe*.

³Yommus Waaqayyo isa itti fiduuf yaade in dhiise; gooftichi, “Kun itti hin dhufin!” jedhe*.

7:1 “Waaqayyo gooftaan akkas natti argisiise egaa” seensii kun mul'atichii wali wajjiin deemuu isaa argisiisa (7:1, 4, 7, 8:1, haa ta'uu malee 9:1-10tti miti).

■ “Uume” isaan mul'ati kunni fimurtinn Waaqayyo mataa isaa irraa kan dhufan turan (BDB 427, KB 428, *Qal* PARTICIPLE, MASCULINE SINGULAR).

■ “Gurmuu Hawwaanisaa” kan akkasi gidiraan saba Waaqayyo ajaja aboomoota isaa kan hin eegne isaan irra ga'aa kan turee abarsowwaan tokko akka ture Bau 10:12 keessatti tuqameera. Afaan Ibirootaatiin “Hawaannisoonni” jechii jedhu kan ibsan yeroo kudha lama ol jechoota adda ta'ee qaba. Kunnis kan argisiisuu rakkinooni kun hangam akka barratamanii fi sodaatamaa akka turaanidha. Jechi kun gosa Hawaanisichaa yookiin adeemsa guddinna isaani kan argisiisan akka ta'e wanti mirkanaa'e hin jiru (Iyyu'eel 1:4, 2:25).

■ “Margii gara booda yeroo biqiluu jalqaba irratti” kun kallattiin kan argisiisuu “guddina duraan turee” (BDB 545,) dha. Kun marga yookiis midhaan kan argisiisuu akka ta'ee kan mirkanaa'ee hin jiru. Dabalataniis guddinni lammaan yookaan immoo irra deebi'ee dhaabuu jechuu akka ta'ee kan beekamee hin jiru. Kunni Ebla booda yeroo jiruu ta'uu danda'a. Bokkaan duraa sanyiin sun utuu hin quuqin fuula dura roobutuu irra ture. Midhaan kun yoo bade amma waggaa dhufuuti midhaani hin jiraatu!

■ “Haama mootichaa booda” kun kallaattiin “muruu” (BDB 159) jechudha. Goochimni kun mootichi laficha haama jalqabaa akka gibiraati fudhachuu isaa beeksisuuf kan dhi'aate miti. Walummaa galatti Kakuu Moofaa keessatti qoodi akkasi mootiif kan kennamee as duwwaa irratti. Gaalichi ta'ii kanaa kan ta'ee afraasa keessa ta'uu isaa argisiisuu toofta dhi'aateedha.

7:2 “Erga fixaani boodaa” gochami kun (BDB 477, KB 476, *Piel* PERFECT) “Kan raawwachuu” yookaan “kan balleessu” haala barreefama qulqullu qaba (Niddot, maxansa 2, fuulaa 641). As irratti miiraa lammaaniif tajaajila.

■ **“Annis jedhee”** ammamillee raajooti irra deddeebi’ani karaa Waaqayyootiin kan ta’ee saba kakuutii fi kan dubbatan yoo ta’ees baay’inaan garuu akka gidduu dhaabataatti ta’e in tajaajila (Ba’uu 32:11, Er 15:1, 18:20, Hiz 9:8, Dani’eel 9:15-19).

■ **“Waaqayyoo goftaan”** kun Adoonii fi Yaahiwwee (Er 14:7, 20, 21, Hiz 9:8, 11:13). 1:2 irratti maqaan Waaqayyoolli kan jedhuu mata duree addaa ilaala.

■ **“Akka haraara hin goone sin kadhada”** kun (BDB 669, KB 757 *Qal IMPERATIVE* dha. gochama jecha hin xumuramne. Jechii kun yeroo baay’ee ilma namaatiif dhiifama Waaqayyoo ibsuudhaaf kan tajaajiluudha (Robert B. Girdlestone, *Synonyms of the Old Testament* fuula 135-136 irratti ilaalaa). Amos raajiin hawaasicha irratti kan faradu haraara kan gaafatu ta’e. Ergaan murtii isaa kan hin tasgaboofne muriin isaa kan fiduu ifatti akka hin mul’atne godhe ture! Kan Amos Waaqayyoon dhiifamaa gaafachuun bu’aa hin qabu. Kunni (1) Murtichii dhiisuu yookaan; (2) tokkoyyuu murtii hin barbaachisu cubbuu isaani dhiisiif jechuu ta’uu danda’a. Amos kan jalqaba mul’ati isaa lamaan gaafii wal fakkaata kana fakkaatan dhi’eesera. Ta’us garuu Amos kadhata isaa yeroo kadhatuu Yaahiwween akka lakkoofsa tokkootti akka gargaaruu yaadeti.sadaffaafi afran mul’atichi yeroo ibsaman haraari tokkuuyyuu keessa isaanitti hin ibsmne, sababii isaa qalbiin jijjiranaan tokkoo iyyuu hin ture! Yeroo boqonnaa isaa kan itti caale hameenya isaa malee hara’umsa haafuraatii fi hin fayyadamne. Obsaa fi haraari gara dheekamsaati jijjirameera (7:8, 9, 8:7, 10, 11)!

7:2, 5 “Yaa’iqoob xiqqaadhaati” oliyyannoon raajicha jechuun hawaasicha “fedhii” malee sabichi kan qabu “walitti dhuufenya kakuu” akka hin taane hubadha. Waaqayyoo sanyii Abirahaam (1) akka urjii Waaqa (fakkeenyaaf Uumamaa 15:5), (2) Akka ciracha galaana bukkee jiruu (fakkeenyaaf Uma22:17) fi (30 akka iracha lafa (fakkeenyaaf Uma3:16) akka baay’isuu kakuu gale ture, haa ta’uu malee amma kan jiran xiqqoo turan!

7:3

NASB, TEV “Waaqayyoo waa’ee kanaaf in gaabe”
NKJV, NRSV,

NJB “Waaqayyoo kana kan ilaalate yaada isa jijjireera”

Kunni kan Arabaa jecha hundee qabeessa hiiki isaa “gadi faggeenyaan hafuura baafachuu” (BDB 636, KB 688, *Niphal PERFECT*) jechudha. Kun jecha dhokataa namaati, hundeen jecha kana miira gadi fagoo ibsa (kan Robert B. Girdlestone, *Synonyms of the Old Testament* fuula 87-88 irratti ilaalaa). Jechii kunni maqaa raajicha Naahom irratti ibsameera. Macaafa Qulqulluu keessatti Waaqayyoo yaada isaa akka jijjiiruu fi akka dadhabuu irra deddeebi’amee yeroo baay’ee ibsameera (Lakk. 6, Uma18:22-32, Lak 14:11-20, Iya 7:6-13, Mootota isa 2 22:19-20, Fara 106:45, Er 18:1-16, 26:3, 13, 19, Yoonas 3:10). Waaqayyoo (1) kadhataa keenyaa fi (2) Amala gara laafumaa fi jaalala isaatiin (Bau 3:7, Abboota 2:18, Hose’aa 11:8-9, Iya 2:13-14, Amos 5:15). Haalota ka’an jijjiiru danda’a, ta’us garuu uumamni Waaqayyoo kun yookaan akeeki isaa kan oli gadi rukkutamuudha jedhamee ilaalamu in qabu. Inni hin jijjiramuu (Lak 23:13, Samu’eel isaa duraa 15:29, Milkiyaas 3:6, Ibiroota 13:8, Phex 1:17).

Amos 7:4-6

**⁴Wanta Waaqayyoo goftaanmul’ataan anatti argisiise dabalee isinitti nan hima;
Kunoo, Waaqayyoo goftaan firdii biyya sana irratti raawwachuudhaaf,
ibidda irratti in waame ibiddichis galaana guddaa isa lafa qotiisa xaph gochuuf jedhe*.
⁵ Kana irratti “Yaa Waaqayyoo goftaa,
Yaaqoob ilma xinnaa waan ta’eef, attamitti kana dura dhaabachuu danda’aree?
Ati wanta kana irraa ittisi!” nan jedhe. ⁶ Yommus Waaqayyoo goftichi,
“Kunis immoo itti hin dhufin!” jedhe.**

7:4

NASB “loluu”
NKJV “Walitti bu’uu”
NRSV (footnote) “Murtii”
TEV “Adabuuf qopha’uu”

Jechi kun (BDB 936) qabiyyee kanaan Israa’el irratti kan godhame waamicha komii agarsiisa (fakkeenyaaf, Hose’aa 4:1, 12:2, Mikiyaas 6:1-2).

■ **“Abiddaan”** abiddi yeroo baay’ee mallattoo murtii ta’ee tajaajila (fakkeenyaas 2:5). Asitti haala qabiyyee qonnaa keessatti abiddi tarii o’aa aduchaa yookaan immoo biqiloonni sababa hawwaanisaatiif baali isaani kan irraa harca’ee ta’uu isaa argisiisu danda’a . (jechuun, burqowwaan, laga, bokkaa, k.k.f 1:2, 4:6-8).

Mata duree addaa: Abiidda (BDB 77)

Abiddi lammeenuu isa qabatamaa ta’e hiikoo dhiibbaa qaba. Macaafa Qulqulluun,

A. Ni ta’a (Positive)

1. Ni ho’isa (Isa 45:15; Yohaa. 18:18)
2. Ifa (Isaa. 50:11; Maat. 25:1-13)
3. Ni bilcheesse (Sera Ba’u 12:8; Isaay. 44:15-16; Yohaa. 21:9)
4. Ni Qulqulleessa Seera lakkoofsaa 31:22-23; Fakke. 17:3 Isaaya. 1:25; 6:6-8, Eermiy. 6:29; Milk. 3:2-3
5. Qulqullumaa (Umama 15:17 Seer Ba’u 3:2, 19:18 HIsq. 1:27 Ibroo. 12:29)
6. Geggeessumaa Waaqayyoo (Seera bau13:21. Seera lakkoofsa 14:14, Mooto 1 18:24)
7. Human Waaqayyo ergam. 2:3.

B. Alta’a (negative)

1. Ni guba (Iyya. 6:24, 8:8, 11:11 Maat. 22:7)
2. Ni balleessaa Umama 19:24, Leewo. 10:1-2)
3. Dheekkamsa Seera lakk. 21:28 Isaaya. 10:16 Uma a. 12:6
4. Adabbii Umama 38:24 Leew. 20:14, 21:9 Iyya. 7:15,
5. Mallaattoon Hafuura dogogoraa (Kan xumuraa) (Mullata 13:13)

C. Dheekkamsa Waaqayyoo cubbuu irraati kan mullatu bifa ibiddaatiin

1. Dheekkamsi isaa ni boba’a (Hose’a 8:5 Sofooniyaa 3:8)
2. Innis addaa baase. (Nahiimiyaa 1:6)
3. Abdda baraa baraa (Ermi. 15:14, 17:4)
4. Murtoon dhumaa (Maat. 3:10, 13:40, Yohaa.15:6, 2ffa Teseloon 1;7 2ffa pheexi 3:7-11 mullata 8;7, 16;18)

D. Macaafa Qulqulluun akka jirutti faloota hedduu (jechuu Raaciti, Leenca) Ibiddas Eebbas Yookiin abaarsa ta’u danda’a, Naannowaa macaafichaarratti hundaa’u.

■ **“galaana guddaa”** kun lafa jalatti burqaa lagaa bishaan ta’ee argisiisa (Uma 1:2, 7:11, 49:15, Fara 36:6, Isa 51:10). Kunni kan durii isaa beekamaa kan Mesopotamiyaa (Iraaqi ammaa) saba Sena’ool kan ta’ani fi Baniloon kan fudhatee jecha seena afaani yemmuu ta’uu Kakuu Moofaaa keessatti garuu seenaan afaani ibsi qulqulla’aan kun guutu guutuutti hafeera. Qabiyyee kana keessatti kuni loltoonni alaa Israa’eeliin akka balleessan Waaqayyoo hiyyama jiraachuu isaa argisiisa.

7:5 “Akka dhiistuuf sin kadhada” kun (BDB 292, KB 292) kan biraan gochama jecha xiyyaafannoo barbaadudha. Ta’uus garuu raajichi asi irratti dhiifamaaf ol-iiyannoo gaafacha jira osoo hin taane murtiin akka dhaabatuuf kadhacha jiraachuu isaa hubadha. Yaahiwween haraaraan kan guuteedha, haa ta’uu malee obsii Isa dhuma qaba (8, 8:1).

7:6 7:3 irraatti yaadannoo jiru ilaala.

Amos 7:7-9

⁷Waaqayyo waan tokko immoo mul’ataan anatti argisiiseera; Kunoo, gooftichi fo’aa tumbii isa ittin masaraa qajeelchani ijaaran harkatti qabatee, masaraa akkasitti ijaarame irra in dhaabata ture.

⁸Inni, “Yaa Amos, maal argita?” naan jedhe; Kana irrattan, “Tumbii nana arga” jedhee deebiseef; gooftichii immoo,

“Ilaa, tumbii ittiin jalinni saba koo Israa’el qoramee ilaalamu isaanitti nana qaba;

ani deebi'ee irra isaaniif hin darbu*.

**⁹Iddoon ol jedhoon warri maatiin Yisihag irratti sagan hundinuu in onu;
iddoo qulqullaa'oon warri kan Israa'el in diigamu;
mana Yeroobi'aam irrattis billaadhaan nan ka'a" jedhe*.**

7:7 “Gooftaani kan hojjetan gamoo tumbii irra dhaabatee ture” kun bakee irratti dhagaa fudhatanii kan hojjeetamee gamoo dhadabaa kan argisiisuu fakkaata. Yeroo boodee dhagaan kun bakka isaani gadi dhiisani tokkoo illee kan hin jabaanee fi kan kufan ta’u.

■ **“Tumbii”** jechii adda kun (BDB 59, KB 71) Kakuu Moofaa keessatti kan xuqamee as irratti qofa. Meeshaan ijaarsa sun (fiixee isaa irratti sibili kan godhamee sibaagoo) kan turee yemmuu ta’uu kallattidhaan ijaarsawwaan mirkaneessuudhaan in fayyada. Sanyiin namaa kun Waaqayyo irraa seera ittin bulmaata itti adda Bau irraan kan ka’ee murtii dhufee kan ibsuu fayyadama jecha dhokataati (2 Mootota 21:13, Isa 28:17, 34:112, Faaruu Er 2:8).

Ammam illee baay’een hiikii ingillii waa’ee “tumbii” olittii kan xuqamee hiika qabiyyee kan fudhatan ta’anis kanaafis jecha ergiffannoo Kalidoota “Naasii” hiiki isa sirriin ta’uu akka qabuu qabxii wal falmisiisuu kaasuun hin danda’ama. Kun akkas yoo ta’ee kan yaadamuu “salphaati dhorkuu” kan ta’ee kellaa naasii (jechuun, sibila dahdabaadhaan kan hojjetamee keenyan, Naasii) kan ibsuu jecha dhokkata akka ta’eedha. Raajonnii baay’een yaada sibilichaa fayyadamuu (Er 15:20, Hiz 4:3). Haa ta’uu malee kamiin yoo ta’ee iyyuu kun mul’ata murtiti. Israa’el humna waraana isheetiin kan eegaltee fi haala jireenya haafura isheetiin sirrii akka taate yaadi garuu miti.

7:8 **“Kana boodee immoo irra hin darbuuf”** kun kallattidhaan “kana boodee (BDB 414, KB 418, *Hiphil IMPERFECT*) immoo irra hin darbuuf” (BDB 716, KB 778, *Qal INFINITIVE*) jechudha. Amos hameenya Israa’eel gadi fageenya isaa hubachuu isaa irra kan ka’ee hubachuu isaatiin kadhachuu isaa dhiseera.

7:9 **“Kan bakka ol ka’aa...maneen qulqullummaa”** isaa kun “bakka ol ka’aawwaan” (BDB 119) kan isaan argisisaani kan naannoo bakka waaqeffannaawwaan barsiisoota (“in digaama” BDB 1030, KB 1053, *Niphal PERFECT*), yemmuu ta’uu “maneen qulqullummaa” (BDB 874) kan jedhu immoo Iyoroobi’aam I (Dhaloota Kiristoof fuula dura 922 magaalaa Daanii fi Bet’elitti kan jalqabaman waaqeffanaan biyyicha (“kan barbadaa’an” ta’u BDB 351, KB 349, *Qal IMPERFECT*) in argisiisa.

■ **“Mana Iyoroobi’aamitti”** kun Dhaloota Kiristoos dura 922 hojjeetootaa fi gibira irratti sababa dhiibbaan tureef mucaa Solomoon Roobi’aam irratti kan irratti ka’aan gosoota kurnan kaaba kan geggeessuu Iyoroobi’aamiin I ilaalata. Xuqaa dhugaa kan ture mootichi kan mata isaa baay’ee dureessa maati ba’a fagoo degeeruudhaaf haawasicha irratti dhiibbaa in geggeessa ture (1Mot 11).

■ **“Billaadhaan”** billaa (jechuun waraana) lakk.1 gurmoo haawannisa dhiphinaa wajjiin kan wal qabatee deemuudha akkasumaas lakk. 4 keessatti abidda nama fixuu wajjin kan wal qabatuudha.

Amos 7:10-13

**¹⁰Kana booddees Amaasiyaan lubni Bet’el,
Yeroobi’aam mootii Israa’el gidduu dhaabaatee sitti korateera;
wanta inni dubbates lafti baachuu hin danda’u*.**

**¹¹Namiichi, ‘Yeroobi’aam billaadhaan in du’a,
namoonni Israa’elis biyya isaanitti inuma baafamu, jedheera” jedhe.**

**¹²Amaasiyaan yommus Amosiin,
“Yaa namicha mul’ata argituu, asii adeemii, biyya Yihudaati baqadh!
Achitti raajii dubbadhuu ittiin buuddeena nyaadhu*!**

**¹³Bet’el iddoo manni qulqullummaa inni mootichi keessatti sagadu,
manni sabni mootummaa kana itti wal ga’us jirudha;
asitti matumaa deebitee raajii hin dubbatin!” jedhe*.**

7:10-17

Kan akka kanaa Waaqayyoon kan dubbatuu fi geggeessa mana qulqullummaa Bet’el giddutti kan jiruu mudannoo qabiyyee murti adda addaatti qoqodamuu danda’a.

1. Gurmuu haawannisaa, 7:1-3
2. Abidda yookaan gogiinsa, 7:4-6 (8:11-13)
3. Tumbii 7:7-9
4. Ija qarmii 8:1-3
5. Sochii lafaa 9:1-2 (ta'uu kan qabuu 8:7-10)

7:10 “Luba Amasiyaas” kun Bet’elitti angafa lubaa (targum) kan warqee jabbii biyyoolleessa bakkoota waaqeffannaa irratti geggeessaa lubaa tureedha. As irratti hawaasichi bakka bu’oota Waaqayyo lamaan bitaacha utuu itti galani argina. Lubichi fi raajichi lamaanuu Waaqayyof akka dubbataniif lamaan isaani Waaqayyo aboo akka isaani kenne in dubbatu.

■ **“Yerobi’aam”** kun yeroo kanatti kan ture mooti Israa’el Iyoorobi’aam II (1:1) in argisiisa. Yeroo muudama mooti yeroo baay’ee irra deddeebi’ee akka argamuu angafa lubaa irraa gara angafa lubaatti adda addaa

1. John Bright, 786-746 Dhaloota Kiristoos Dura
2. E. J. Young, 783-743 Dhaloota Kiristoos Dura
3. R. K. Harrison, 782/81-753 Dhaloota Kiristoos Dura

Seenewwaan Kakuu Moofaa haaloota yeroodha wajjin kan wal qabatan rakkina baay’ee qaba

1. Seena hawaasa biyya lafaatii fi Kakuu Moofaa giddutti kan argman qopha isa riqaa Dhaloota Kiristoos Dura 608 keessatti kanture waraana Karkimishiti.
2. Mudaamni mootota waliwali isaani wal keessa jiru (wali wajjin mo’uu)
3. Kan Babiloonitii fi kan Filisxeemoota yeroo muudama mooti isaani kennun adda kan ta’eedha (jechuun, kafaltiin waggichaa lakkaa’uu yookiin lakkaa’uu dhiisuu)

■ **“Amos siratti ka’eera”** Amasiyaas Amosiin ganuu siyaasatiin komateera (“irratti ka’uu” BDB 905, KB 1153 jecha xumuramee jecha kanaaf fakkeenya fayyadama isaa 2 Sam 15:12, 2 Mot 11:14, 15:15 ilaala). Baha dhihootti dhi’oo kan turan moototni waa’ee haasa raajoota isaanitii fi hawaasicha giddutti beekamti qabaniin baay’ee ilalcha damaqaa ta’ee kan qaban yeroo ta’uu wanta gadhee ta’es akka in raajne in sodaatu turan.

■ **“Lafatiinis jechicha hundumaa baachuu in dandeesu”** Amos Bet’elitti dubbacha jira. Hundumtuu kan macaaficha waa’ee kallatti lafaa kan kennaman teessuma Bet’el irra ka’uudhaan. Ta’us garuu Goochimni kun Amos Bet’el irratti qofa utuu hin ta’iin kaabaatti bakka baay’ee irratti akka dubbate in argisiisa.

“Ba’aa” (BDB 465, KB 463, *Hiphil* INFINITIVE CONSTRUCT) gochami jedhuu dheekamsa Yaahiwwee baachuu akka jechuu ta’ee tajaajilu danda’a (Iyyu’eel 2:11, Er 10:10). Israa’elonnoo Amosiin dhagaa’a turan.

7:11 “Amosi Yerobi’aam billaadhaan du’aa jedheerahooti” kun Yerobi’aam II argisiisa. Amasiyaas dubbii Amoosiin haga tokko ta’us waliin dha’ee dubbateera, haa ta’uu malee dhugaan isaa kun ergaan isaa ija kan qabu ture.

■ **“Israa’el biyya isaa irra booji’ameein deema”** kun kan jeequ labsii murtii ture. Biyyatti abdi kana boodde eegumsa Yaahiwwee jala miti! Kan ta’ee wanta faallaadha. Biyyatiin abdi waraansa Yaahiwwee jala jirti. Israa’elonni gahee lafa qotee bulaa isaani abbooti taayita akka dhaalaniif iyamtee ture (soresootaa fi hamootaa fi warra dhiibbaa uumaniin) kanaafiis amma Yaahiwween sagallee abdi isaa dhiiseera! Amosiin boji’aamuun Iasraa’el yeroo baay’ee xuqameera (4:2-3, 5:5, 27, 6:7, 7:14, 9:4, 14).

7:12 “Deemii... baqadhuu” isaan lamaan kun (“deemi” BDB 229, KB 246, “baqadhu” BDB 137, KB 156) jecha xiyyaafannoo barbaadaniidha. Itti fufee lakk. kana keessatti kan biraa jechasadaffaaxiyyaafannoo kan barbaadan gochamooti jiru. “Nyaadhuu”(BDB 37, KN 46). Amasiyaas Amos mana qulqullummaa irra, magaalichaa fi biyyichaa akka Bau in barbaada!

■ **“Yaa abba mul’ataa”** Amasiyaas Amosiin abba mul’ata kan inni jedhe waamu tarii Amos mul’ata isa uummatatti labsa waan tureef ta’uu danda’a. “Jechichi raajii” wajjin hiika walfakkaata kan qabu ture.

MATADUREE ADDAA: Raajicha irratti kan dubbataman jechoota Ibiroota adda addaa

Jechoota Macaafa Qulqulluu

1. *ro’eh* = “abba mul’ata” (BDB 906), Samu’eel isa dura 9:9 luqisii kun “waamuu” kan jedhuu jecha isa

2. tokkooffa irraa hiika dhufeedha. Kun namni karaa Waaqayyoo fi akeeka isaa sirritti kan hubatee waan tureef fedha Waaqayyoo gara fuula duraatti wantoota irrati mirkaneesuudhaaf gorsa hin gaafata ture.
3. *hozeh* = “abba mul’ata” (BDB 302) 2 Samu’eel 24:11, Amos 7:12). Kun irra caalatti Raahi wajjin hiika wal fakkaata qaba. Kunni gaalee Ibiroota hin baratamiin “mul’ataan ilaalu” kan jedhuu irraa kan dhufeedha. Keeyati PARTICIPLE bifi isaa baay’inaan raajoota argisiisuudhaaf tajaajila.
4. *nabi’* = “raajii” (BDB 611) gochama Kalidoota Naabu = “waamuu” fi kan Arabaa Naaba = “beeksisuu” wajjin kan adeemudha. Kun raajii kan bakka bu’uu baay’ee kan baratamee jecha Kakuu Moofaat. Yeroo dhibba sadii ol tuqameera. Dhufaati isaa sirriin kan beekamee miti, haa ta’uu malee yeroo amma “waamuu” jehii jedhuu filatamaa waan ta’uu fakkaata. Kanaafis hubanaan caalu kan argamuu yaahiwween kan Musee Farihooni hangaa Haroonitti firummaa jiruu kan inni ibsee hubachuudhaan (Bau 4:10-16, 7:1, Kes 5:5) raajichi saba Waaqayyooti fi wanta Waaqayyoo kan dubbatuudha (Amos 3:8, Er 1:17, Hiz 3:4).
5. Jechootni sadan guutumaatti Sen isa jalqaba 29:29 bu’aa raajii keessatti Samu’eel/Raahi, Naataan/Naabi fi Gaad- *Hozeh*. jechuudhaan ibsameera
6. Gaalee *’ish ha - ’elohim*, “nama Waaqayyoo” jedhu dabalataniis Waaqayyoodhaaf dubbata kan ta’ee ibsuudhaaf iddoo bal’aa qaba. Jechi kun bifa murtaa’een ala 76 ol Kakuu Moofaa keessatti “raajii” miira bakka bu’uun ibsameera.
7. Jechi Kakuu Haaraa “raajii” hundeen isa kan inni hundeen isaa Giriki dha. Kan inii dhufees (1) *pro*, hiikii isa “duraan durse” yookaan “fi” jechudha (2) *phemi*, hiiki isaa “dubbachuu” kan ta’ee irraati.

■ **“Gara biyya Yihudaati baqadhu”** Amasiyaas Amosiin Israa’el irratti loogii ta’uu isaa yookaan qaama ala gidduu galuu dha jedhe komachuu danda’a.

■ **“Achitti buddena nyaadhuu achitis raajii dubbadhu”** ifatti akka mul’atutti raajooti murta’an mootummaadhaani kan biraan immoo saba itti lalaban irraa kennaa walabaan deggaramu. Amasiyaas Amos horiidhaaf lalaba jedhe komata jira. Amos immoo lakk. 14 irratti kanaan duras ta’ee burqaa galii akka qabu turee dubbachuudhaan deebi waan kennu fakkaata.

7:13 “Iddoo qulqulla’a mootii fi mana mootummaati waan ta’eef” Amasiyaas kun mana qulqullummaa Waaqayyoo osoo hin ta’in kan mootii ta’uu isaa yeroo ibsuu dhugaa isaa dhufaati isaatiin ibsa akka ture ifaadha. Sirrimati as irratti kan jiruu kan argisiisuu Yerobi’aam I bakka Waaqeffannaa hundeeffaman tokko kan ta’eef kan kaaba gosoota kudhan bakka amanti abboota taayita ta’aa kan dhufee iddoodha. Yeroon kunnis gara boodaati Aki’aabii fi Elzabeeliin (Mootota isa dura 18-21) sababi isaa gara Kana’aan waaqeffannaa waaqa tolfamaa barsiisoota bakka badeedha.

Amos 7:14-17

¹⁴ Amos immoo deebise Amasiyaadhaan

“Ani horii nan horsiisa, harbuus dhaabee nan guddisa malee,
hojiin koo raajii dubbachuu miti, sanyiin koos raajii dubbanne*.

¹⁵ Waaqayyoo garuu horii ani tiksu biraa na fudhatee,

‘Dhaqii saba koo Israa’el irratti raajii hin dubbatin,
mana Yisahaq irrattis hin lallabin!’

anaan jetteetta; egaa amma dubbii Waaqayyoo dhaggeeffadhu*!

¹⁷ Waaqayyoo, ‘Haati mana kee mandara keessatti ejjituu in taati,

ilmaan kee fi intaloonni kee billaadhaan in kufu,

Lafti kee funyoo safaraatiin in hirmama,

atis ofii keetii biyya xuraa’aa keessaatti in duuta;

namoonni Israa’elis biyya isaanitii inuma baafamu,

inuma booji’amus’iin jedha” jedhe*.

7:14 “Raajii yookiis mucaa raajii miti” Amos waamichi Waaqayyoo kan ogummaa (lakk.15) waamicha akka hin taane cimsee dubbachaa ture. Hima kana keessaatti gochama dhi’eessu qaba. Kan amma yeroon qabiyyee kanaaf ta’a, lakk. 15 garuu hin ta’u. kun amma raajii akkan ta’ee haala argisiisuun “raajii hin ture” jedhamee hiikamuu in danda’a ture. Kun hima Amos “raajii” “ijoollee raajii irraa” wajjin kan jiruu alta’a wal bukkee qabuu kan argisiisu

fakkaata. Akkas yoo ta'ee sadarkaa nama dhuunfaati Waaqayyotti dubbachuuf nama dhuunfa waamamee fi waldaa raajoota miseensa akka ta'u Waaqayyoodhaan nama dhuunfa waamame giddutti garagarumaa jiruu kan ibsu ta'a (jechuun, Samu'eel isa dura 10:5, 6, 10, 19:20, Mootota isa dura 20:35, 2 Mootota 2:3-7, 4:38, 6:1). Duraan dursee haala ibsameen "mucaa" miseensa walda tokkoo malee miseensa maati kan argisiisu miti.

■ **"Ani tiksee sawwaatii fi ija arbuu kanaan funaanu malee"** seensa isaa keessatti kan jiran yaadannoo hundumaa ilaala. Akka qabiyyee kanaati kun qqabeenya Amos yookaan hojii isaa kan argisiisu ta'ee fayyadu danda'a. Nyaachuudhaaf raajii dubbachuu hin barbaachisuu ture!

7:15 "Hoola duuka bu'uu irraa na fudhate" gochami kun (BDB 542, KB 534 jecha hin xumuramiin) kan Waaqayyo filannoo taayitaati fi gocha kan argisiisu barumsa haafura haala barreeffama qulqulla'aa qaba (fakkeenyaaf, Bau 6:7, Kes 4:20, 34, 2 Saml 7:8, 1Mot 11:37, Er 43:10). Waaqayyo Amosiin isaatti akka dubbatuuf waamera kun "tiksee" jecha jedhuu irratti kan ibsamuu yeroo ta'uu haala jecha dhokataan (1) Waaqayyoo mataa isaa; (2) Geggesitoota Israa'elii fi; (3) Haala Waaqa isaaniitiin sabichaati argisiisuuf kan tajaajiluu dha. Israa'eli fi Yihudaa walumma galatti hoola Waaqayyoti.

■ **"Saba kootiif raajii Isiraa'eliif dubbadhu naan jedhe"** qabiyyee kana keessatti xiyyafaannoo kan barbaadan gochamooti baay'eenjiru.

1. "Deemi" BDB 229, KB 246, *Qal* IMPERATIVE
2. "Raajii dubbadhuu" BDB 612, KB 659, *Niphal* IMPERATIVE
3. Dhaga'ii" lakk. 16, BDB 1033, KB 1570, *Qal* IMPERATIVE

■ **"Saba koo Israa'eliiif"** kun Yaaqoobif maqaa haara (7:8, 15, 8:2) kan fayyaduu gaalee kakuutti (Uumamaa 32:28).

7:16 Kunni Yaahiwwee irraa faalla kan turan jechoota Amaasiyaas Amos in tarreessa ture.

■ **"Mana Yisi'aaq irratti"** kun Kakuu Moofaa keessatti Goochimni kun qopha isaa kan ibsuudha. Kun tarii "mana Yaaqoob irraa" (3:13 yookaan) "mana Israa'e" (5:1, 3, 4, 25, 6:1) wajjin wal cina ta'uu danda'a. kun waa'ee Amos kaabatti lalabuu Amaasiyasiin kan dhi'aate ibsa gabaaba ture.

7:17 Amos haadha manaa lubaa saba duraatti akka isheen gudeedamtu (akkasumas dubartii galamootuu beekamtuu akka taatu) ijoollee isaa akka ajjessan qabeenya isa kan biroon akka hirmaatanii fi lubichii mataan isaa jireenyaaf gara Asor akka deemu dubbata. Isuma kana geggesitoota Israa'el hundumaa irratti maaltuu ga'uuf akka jiru fakkeenya ta'a. Miira ifaadhaan yeroo ilaalamu akkas Amaasiyaas irratti kan ga'an abaarsoonni inni yookaan dhalooti isaa raajii akka hin taanee dabalee kan ibsuudha.

1. Haati manaa lubichaaf gargaartuu ga'eela hin taatuf (Kes 22:23-24)
2. Ijoolleen tokkuyyuu kan hafaniif hin jiran
3. Bu'aa lubummaa isaatiif argachuun ta'uuf argachuu utuu hin danda'in lafa biyya alaa irratti in du'a.

(David A. Hubbard, Joel and Amos (Tyndale Old Testament Commentary, fuula 217 irratti ilaali).

GAAFFIIWWAN MAREE

Kun qajeelfama qo'annaa Macaafa Qulqulluuti, kana jechuun namni tokko Macaafa Qulqulluudhaaf hiikaa mataa ofii laachuu ni danda'a, tokkoon tokkoon keenya akkanuuf ifetti adeemuu qabna. Ati, Macaafni Qulqulluun, akkasumas Hafuuri qulqulluun hiikaa laachuu keessatti qooda isa jalqabarra qabdu. Kanas yaada nama biraatiif dhiisuun sirra hin jiru.

Gaaffileen marii kun kan dhiyaatan dhimmoota gurguddaa kutaa Macaafa kana keessatti ibsaman keessa deebitee akka ati yaadattuufi. Gaaffiileen kun yaada kaasu malee, ibsa irratti hin laatan.

1. Waaqayyo yaada isaa in jijjiraa? Akkamitii?
2. Qalbii jijjiirachuun dhiifama wajjiin firoomi inni qabu akkamiti?
3. Waaqayyoof dhugaati eenyu akka dubbatuu beekuu in danda'uu? (raajii, lubaa yookiis beekaa)
4. Murtiin Waaqayyoo kan barabaraati moo yokiis yeroodhaaf?

AMOS 8

HIKAA HAARAA KEEYYATAAN HIRUU IRRATTI HUNDAA'E

NKJV	NRSV	TEV	NJB
	Firdii Waaqayyoo shanani fi raaj haarominaa (7:1-9:15)	Mul'ata Hawaannisaa	Mullattoota (7:1-9:10)
Mullata guboo ija mukaa 8:1-3	Mullata afuraffaa 8:1-3	Mullata baattoo ijaan guute 8:1-20 8:20-3	Mullata Afuraffaa: Baattuu firiin guute 8:1-3
Mullata ibiddaa 8:4-10	Himannaa Israa'eel 8:4-6 8:7-8	Badiinsa Israa'eel 8:4-6 8:7-10	Warra saamanii fi gowwomsan irratti 8:4-7
Mul'ata ibiddaa 8:11-14	8:9-10 8:11-12 8:13-14	8:11-14	8:8 Raajii adabbii dukkanaa fi boo'icha 8:9-10 Beeluu fi gogiinsa sagalee Waaqayyoo 8:11-12 Raajii firdii dhiyoo yookiis hoo'aa 8:13-14

DUBBISA MARSAA SADAFFAA (fuula vii irraa)

SADARKAA KEYYATAATTI YAADA BARREESSICHAA ISA JALQABARRA HORDOFUU

Kun qaleelfama qo'annaa Macaafa Qulqulluuti, kana jechuun namni tokko Macaafa Qulqulluudhaaf hiikaa mataa ofii laachuu ni danda'a. Tokkoon okkoon keenya akka nuuf ifeetti adeemuu qabna. Ati, Macaafni Qulqulluun, akkasumas hafurrii qulqulluun hiikaa laachuu keessatti qooda isa jalqabarra qabdu. Kanas yaada nama biraaf dhiisuun sirra hin jiru.

Boqonnicha al tokkotti dubbisi. Gulummoowwan adda baafadhu. Hirama gulumoowwan keetii iikaawwan haaraa shananiin madaali. Keeyyataan himuu dirqama miti, garuu yaada barreessichaa isa jalqabarra hordofuudhaaf furtuudha, kun immoo gidduu galeessa hiikichaati. Tokkoon tokkoon keeyyataa Gulummo tokko qofa qaba.

1. Keyyata tokkooffaa
2. Keeyyata lammaffaa
3. Keyyata sadaffaa
4. kkk

QAYYABBANNA JEECHAA FI GAALEE

Amos 8:1-3

¹Waaqayyoo waan tokkoo immoo mul'ataan anatti argisiiseera; kunoo, guuboo ija mukaa bilchaataa baatu tokko nan arge. ²Waaqayyo yommuus, Yaa Amos, maal argita?" naan jedhe; kana irrattan, "Guuboo ija mukaa bilchaataa baatu tokko nana arga" jedhee deebiseef; Waaqayyo immoo, "Sabni koo Israa'el dhumuu ga'eera, ani deebi'ee irra isaaniif hin darbu" ³Guyyaa sanatti warri mana mootummaa keessa weeddisan in bo'u, reeffii warra du'anii in baay'ata; calluma jdedhaniis iddoo hundumaatti in gatu" naan jedhe; Waaqayyo gooftaan akkas jedhee dubbateera*.

8:1 "Waaqayyo gooftaan akkas natty argisisee egaa" Goochimni kun dhi'aate kan turee boqonnaa 7 keessatti kan argamuu isa jalqabaa mul'ata sadan beeksiisuudhaaf ture. Lamata ibsuudhaaf wal duukaa deemuu mul'aticha argisiisa (7:1, 4, 7, 8:1).

■ **"Ija qarmii guuboo guute"** lakk.2 keessatti "ija" jechi jedhuu fi "raawwaata" (Dani'eel 8:17, 19, 11:40, 12:4, 6) jechi jedhuu giddutti jecha Ibiroota dubbatuutu jira. Jechooti lamaan kun karaa wal fakkatuun in ibsamu turan (Nidoot, maxaansa 3, fuula 920). Ija qarmii (BDB 884) kan waqtillee ija gara dhumaati. Iji kun yeroo o'aati hangaa ol kan bilchaatu yeroo ta'uu saba Israa'eliifis jireenya hafuuraatiif baduu kan qabuu jecha dhokataa ture. Isaanis hangaa ol firdiif bilchaatani turan!

8:2 "Dhummi saba koo Israa'el irratti dhufeera" gochamich (BDB 97, KB 112 jecha xumurame). Israa'el fi dhalooti Abirahaam giddutti kakuun turee gosoota warra Kaaba wajjiin walitti qabamee digaamuu isaa kan bakka bu'uudha. Kan Yaahiwwee dhukkuba miira gadi fagoo "saba koo Israa'el" (Hose'aa 11:1-4, 8) Goochimni jedhu u keessatti ilaalun in ndanda'ama. Haa ta'uu malee jechii kun walumaa galatti kan diigamuu in ta'uu abdi qaba. (9:7-15, Hose'aa 11:9-11). Kakuuchi akka jirutti akka itti fufuu iyyamuun gara jabeenya ta'a ture. Murtiin Yaahiwwee ammamillee kan jijjiirsiisu yoo ta'eellee humni kana godhe dhugaa ta'ee jaalala isaa harreesuuf argisiisuf ture.

■ **"Kana booddee immoo irra hin darbuuf"** Goochimni kun baay'ee kan mul'atuudha kun kallatiidhaan yoo ilaalamuu "kana booddee" (BDB 414, KB 418, Niphil kan hin xumuramne) "ammas irra hin darbuuf" (BDB 716, KB 778 gocha jechaa dhuma hin qabne jechudha). Kakichi caberaa (7:8) sabi Waaqayyo isaa dhiisuudhaan deebi'ee waaqeffannaa barsiisoota Kana'aan wajjiin wali galeera Uumamaa 15:16. Amorootni gara biyyaatti abditti sababi isaan in debineef waaqa kan hinnqabne kan ta'e jireenya isaanitiin kan qixaate ture. Amma immoo kan Waaqayyo sabi mata isaa sababa jireenya wal fakkaata akkasuma itti ta'e. Obsii Waaqayyo gara dhumuutti akka dhufuu Er 15:5-6 fi Hiz 7:2-9 keessatis tuqameera.

8:3 "Fara iddoo qulqulla'aa" kun "Fara" (BDB 1010) jechi jedhu lakk.dubartii baay'ee yemmuu ta'u dhadacha irraatti faarfacha kan turan dubartoota kan baay'ee irraa deemu boosiiftuu akka ta'an kan ilaaltu ta'u danda'a. Haa ta'u malee baay'ee kan baay'atan reeffii waan tureef sagallee inni qophaan cal jedhe ture (waa'een seera boo'ichaa marii ibsamee kan Roonaldi Diviiks Israa'el durii maxaansa 1 fuula 56-61 irratti ilaala). Hiika lama ta'uu kan danda'an fillannoon jira. Isaanis (1) "Mana mootummaa" (TEV, NJB, 6:5) yookaan (2) "Bakka waaqeffannaa" yookaan "mana qulqullummaa" (NKJV, NRSV, NET, NIV, cf. 5:23). sababa (5:23) lakk .2 fillannoo fillatammaa fakkaata.

■ **"Boo'ichaa ta'a"** gochamichi (BDB 410, KB 413, *Hiphil* PERFECT) kuta Er keesatti saba naannoo wajjin murtiin wal qabatee yeroo baay'ee dhi'aateera (Er 47:2, 48:20, 31, 39, 49:3, 31:8). Inni fayyadama kan Isa kan hordofee fakkaata (Isa 13:6, 14:31, 15:2, 3, 16:7 [lamata] 23:1, 6:14). "Boo'icha" "iyya" fi "iyya naasuu" sababa du'aa fi diigamsa iyya dhufee hiika gaarii ta'uu danda'u. Kan jaarra 18 raajoota xixiqaa isa kana kan Yaahiwwee murtii dhufuu wajjiin wal qabsiisuun yeroo baay'ee fayyadamaniruu

1. Hose'aa 7:14
2. Iyyu'eel 1:5, 11:13
3. Amos 8:3
4. Mikiyaas 1:8

■ **“Guyyaa sanatti”** kun jaarra 18 keessa raajonni yeroo baay’ee irra deddeebi’ani kan fayyadaman kan barratame kan murti dhokataa ture. Yaahiwwen Uummata isaa eebbaaf (Amos 9:11, 13) yookaan abaarsaaf (Amos 1:14, 2:16, 3:14, 4:2, 5:8, 18, 20, 6:3, 8:3, 9, 10,11, 13,) yeroo yaadatamu in dhufa 2:16 irratti kan jiruu qabsiisa guutuu ilaala.

■ **“Bakkicha hundumaa irratti cal jechuun in dhaala”** kun waaranichaa fi sababa naannoo irratti kan godhamee kan hin barrataminn seera haawalcha ilaalata (jechuun, kamiin iyyuu boosiiftuu qaroomoon yookaan walumma galatti boo’icaha kan jedhuu in jiruu. Goochimni kun 6:10 wajjin adeema (mallattoo raajeefannaa wal fakkaatuun tuqameera BDB 245 “cal jechuu”).

Amos 8:4-8

⁴ **Isin yaa namoota warra dhaban dhidhiittanii,**

warra gad qabamoos balleessitanii, mee kana dhaga’aa*!

⁵ **Isinoo, “Quunnaa ittiin safarru xinneessinee gatii immoo**

ol kaasuudhaan miijana sobaatiinis gowwoomsuudhaan midhaan akka gurgurrutti,

ayyaanni baatii yoom darba? Gombisaa midhaanii banuudhaafis Sanbanni yoom darba*?

⁶ **silaa ungulaali midhaani in gurgurra; warra dadhaboo meetiidhaan,**

warra dhabanis gati kophee baaqqee cimdii tokko irra jiruun in binna” in jettu*

⁷ **Waaqayyo ulfina isaa isa Yaaqoob jajaatuun kakateera,**

“Hojii isaanii isa hamaa hundumaa ani matumaa in irranfadhu.

⁸ **Sababi kanaaf lafti in raafamuu ree?**

Warri isa keessa jiraantan hundinuus hin gaddanii ree?

Guutummaan biyyichaa akkuma laga Abbayyaa ol in ka’a,

akka laga isa Gibxi keessa daddarbatamaa yaa’uus gad in gala” jedhe*.

8:4 “Mee kana dhaga’aa” kun jecha Ibiroota *Shema* (BDB 1033, KB 1570, *Qal* IMPERATIVE). Hiiki isaa “dhaga’ee kan godhuu” jechuudha. Kun Seera Kes 6:4-6 keessatti kan jiruu kadhata barbaachisaa keessatti kan argamuu jecha furtuudha (Amos 3:1, 13, 4:1, 5:1).

■ lakk. 4 soreessaa f sababa namootaa taayitaa siyaasa qabanif hiyeessi (“rakkataan” “rakkataan biyyichaa” fi “hiyeessa fi rakkaattaa” wajjin wal qabatadha lakk.6). Gadi qabamuun isaa (“kan liqimsitaan” yookaan “kan balleessitan” BDB 983, KB 1375, *Qal* PARTICIPLE) argisiisa.

8:5 Soreesowwaan, jabootni fi dhiibaa kan godhan namooti seeran ala, sirri kan hin taane fi gocha dogogora hiyeessa irratti fe’uudhaaf yeroo barbaadan wal ga’ii amantaa jechuun “jalqaba ji’aati” Lak 228:11 Mootota isa 2 4:23 fi “Ayyaan”(Bau 31:13:17) amma darbuttillee in eegan turan (1) safaartuu xiqeessuu; (2) shekeliin baay’isuun; (3) madaali sobaanitiin utuu gowomsaani; (4) habaqqii qamadii (akka waan hin taanetti kan gatamuu akka midhaan caccabaa BDB 655 yookaan gilgilchaa keessa kan darban guddina isaani kan hin raawwatne midhaan) qamadii wajjiin wal in makan9i utuu gurgurani. Isaan kun hundumtuu saba rakkataa midhaan yeroo bitan isaaniin gowoomsuudhaaf kan ilaalatu ture (Lew 19:35-36, Kes 25:13-16, Fakkeenya 20:10).

“Gurguruu” (BDB 991, KB 1202) fi “konye” (BDB 834, KB 986) gochami jedhaman lamaan isa wal ciana. Daldalloonni kun saamuudhaaf fedhii guddaa irra kan ka’ee gochii isaani hundumtuu fedha mata isaani qofaan kan hoofamaniidha.

Mata duree adda: Akkataa itti warri (biyyooleen) baha biiftuu durii ulfinaa fi qoobee wa’ii safaran (METROLOGY)

Bara durii, ulfaatinaa fi safariin fayiida daldalaa irra kan isaan oolan dinaagdee qonnaa irratti baayyee murteessaa turan. Macaafni Qulqulluu warra Yihudotaa falmii seera irratti qajeltota akka ta’aniif isaan hubachisa (lewo 19:35-36, Kes 25:13-16, Fakk 11:1,16:11,20:10). Tajaajila warra Filisxeemi irra kan ture rakkoo amanamuu qofa hin ture, garuu jechoota fi seera sadarkaan hin qophaaniif wajjiin malee. Gareen ulfina mi’a yookaan dhimma tokkoo bakka lamatti kan qoodama fakkaata ture, innis “salpha” fi “ulfaata” dha *The Interpreter’s Dictionary of the Bible*, jildii 4 fuula 831 ilaali). Akkasumas seerri mlakkoofsa mana 10 isaa, seeksaa deesimaal warra Gibxii fi kan warra Mesopotaamiyaa walitti mameera.

Baayyeen “safarriwwaan” fi “qabeen” waa tokkoo kan isaan hojii irraa oola turan, buusaa qaama namoota,

safara ba'aa horii manaa fi keessaas tokk illee sadarkaa isaa kan eege miti. Kanaaf gabatee isaanii tilmamaa fi yeroo xiqqootiif ture. Ulfiinaa fi safara wa'ii mullisuuf karaan inni salphaa gabatee firoomsudha.

I. Jechoota qabiyyee safaruuf yeroo hundumaa hojii irra oolan

A. Safartuu jajaboo

1. *Homer* (BDB 330, “ba’aa harre” ta’uu danda’a BDB 331) Fakkeenyaaf Leewoota 27:16, Raajii Hosee 3:2
2. *Letekh* (yookaan, Leetich BDB 547, Raajii Hosee 3:2)
3. *Ephah* (BDB 35) Seera b’uu 16:36, Lew 19:36, Izqeel 45:10-11,13:24
4. *Se’ah* (BDB 84) Seera uumamaa 18:6, Samu’eel isa duraa 25:18, Motoota isa duraa 18:32, Motoota isa 2ffaa 7:1, 16,18)
5. *Omer* (BDB 771.11, “Ba’aa tokko” yookaan tuulla midhaani/daawuula ta’u danda’a. BDB 771) Bau16:16,22,36, Seera Lewwoota 23:10-15
6. *Issaron* (BDB 789 “kutaa 10ffaa hiipaaf”) Bau29:4, Seera Lew 14:21 Seera lakk. 15:14, 28,5,13.
7. *Qav* (yookiin Kab, BDB 866), Moto. 6:25

B. Safartuu dhangalaa’a

1. *Kor* (BDB 499) Iziraa 45:14 (Safartuu jajaboos ta’uu danda’a Seena bara isaa 2ffaa 2:10,27:5)
2. *Bath* (BDB 144 11) Moototaa isa duraa 7:26,38,Seena bara 2:10, 4:5 Isayaas 5:, Iziraa 45:10-11,14
3. *Hin* (BDB) Seena bara 29:40, Lew 19:36, Iziraa 45:24
4. *Log* (BDB 528) Lew 14:10,12,24

C. Gabatee (Roland deVaux, *Ancient Israel*, jildii. 1, fuula. 201 fi *Encyclopedia Judaica*, a fuula 379 irraa kan fudhatame).

<i>homer</i> (Gogaa) = Qoor (dhangala’a yookaan jajaboo)	1					
<i>ephah</i> (jajaboo) + Baaz (dhangalaa’aa)	10	1				
<i>se’ah</i> (jajaboo)	30	3	1			
<i>hin</i> (dhangalaa’aa)	60	6	2	1		
<i>omer/issaron</i> (jajaboo)	100	10	-	-	1	
<i>qav/kab</i> (jajaboo)	180	18	6	3	-	1
<i>log</i> (dhangala’aa)	720	72	24	12	-	4 1

II. Jechoota ulfaatinaa yeroo hunda hojii irra oolan

A. Safartuu ulfaatina beekamoo ta’an sadan: Taalentii, Sheeklii, fi Geerahi jedhamu

1. Kakuu Moofaatti miizanni guddaa taalenti dha. Bau38:25-26 irraa, taaleentiin tokko sheelii 3000 wajjiin wal qixa ta’uu isaa hubanna (BDB 503 “miizana walitti siqaa”)
2. Jechi Sheeklii jedhu (BDB 1053, “Ulfaatina”) yeroo mara hojii irra akka oolu n tilmaamama, garuu barrefaman hin teeny. Gatiiwaan Sheeklii heedduun Kakuu Moofaa irratti caqasamaniru
  - a. “Miizana (sadrkaa) daldalaa (NASB kan Uma 23:16)
  - b. Sheeklii mana qulqullumaa seera NASB kan Bau 30:13
  - c. “Miizana mootoo” (NASB 2Sam 14:26) innis immo “Miizana mootii” waraqaa Elefantayinii dhaan.
3. Geerah (BDB 1476 II) sheeklii tokko tokkoon gatiin isaa 20 dha (Bau30:13, Seera Lew 27:25, Seera lakk. 3:47,18:16, Isqeel 45:12) toorri kanaa Mosopotaamiyaatii hanga Gibxitti garaa garummaa qabu. Kan warri Israa’eel ordofaa turan madaallii isa kanaa’an itti yeroo mara ittiin fayyadamaa turame (Ugarit) dha.
4. Miinaa (BDB 584), gatiin isaa sheeklii 50 yookaan 60 dha. Jechi kun kan jiru macaafota Kakuu Moofaa warra gara teellaa jiran irratti. Isaanis Isqeel 45:12, Iziraa 2:69, Nehimiyaa 7:70-71) Isqeel kan inni fayyadame toora 60 yemmuu ta’u Kana’aan immoo kan inni fayyadameu toora 50ffaa dha.
5. Beekaa (BDB 132 walakkaa sheeklii ti Seera Uumamaa 24:22) kunis Kakuu Moofaa irratti si’a lama hojii irra ooleera. (Seera Uumamaa 24:22, Bau38:26) kanaafis gatiin isaa walakkaa sheeklii.

Maqaan isaas “hiruu” jechuu dha.

B. Gabatee

1. Peentaatuuk irratti hundaa’udhaan.

Taaleent	1				
Miinaa	60	1			
Sheeklii	300	50	1		
Beekaa	600	100	2	1	
Geerah	60,000	1000	20	10	1

2. Izqeel irratti hundaa’uu dhaan

Taaleent	1				
Miinaa	60	1			
Sheeklii	3600	60	1		
Beekaa	7200	120	2	1	
Geerah	7200	1200	20	10	1

■ **“Jalqaba ji’a”** kun aadaa durittin jalqaba ji’aa irratti kan godhamuu guyyaa ayyana amanta agarsiisa (Seera laak. 28:11 Mootota isa 2 4:23). Yihudootni ji’an lakkoofuu ji’aatiin geggeefama akka turan hubadhu.

■ **“Safartuuf xiqeessa”** gochii kun (BDB 24, 9:41) irra guddeessa hiyeessa irratti kan jiran madaali isaa kan hin eegnee fi dhaabbata daldalaa sobaa ta’ee kan bakka bu’aaniidha (MKiyaas 6:10-11). Waaqayyo soba kana in jibba (Fakkeenya 11:1). Waaqayyo wajjin yookiis sabicha wajjin “yoo daldalan sirritti daldaluudha” kan jedhamuu ta’ee hin beeku. Saamichaaf of jaallachuu argadha laata fi kuufatiin kan guute laphee saaxila.

8:6 Lakk. kun humna miidhaan bitaachuu kan qabnee uummata rakkatoota mata isaanii yookaan maati isaani gatii xiqqoodhaan garbumaatti gurgurudhaan (jechuun, “caama tokkoon” 2:6) haala fakkeenyaan ibsuudha.

Isaan soressooni daldallonni kun baay’ee gad dhidhimuu isaanii irraa kan ka’ee abaqii irraa, waan gatamuu irraa, dhagaa xixiiqoo kan kana fakkaatani wajjiin midhaan wal make in gurguruu turan. Gurgurtaa goowomsaan guutee kana bu’aa argataaniin garboota bitaaniru, kanaaf rakkataa rakkina isaatiif gatii saamicha kaffalleera.

Amos 8:7-10

⁷Waaqayyo ulfina isaa isa Yaaqoob jajatuun kakateera,

“Hojii isaanii isa hamaa hundumaa ani matumaa hin irraanfadh.

⁸Sababii kanaaf lafti hin raafamua ree?

Warri isa keessa jiraatan hundinuus hin gaddani ree?

Guutummaan biyyichaa akkuma laga isa

Gibxi keessa daddarbatamaa yaa’uus gad in gala” jedhe*.

⁹Waaqayyo gooftaan, “Guyyaa sanatti biiftuunwaareeti akka lixxu, lafni akka dukkaa’u nan godha*.

¹⁰Cidha keessan gaddatti, uffta gaddaa isin nnan hidhachiisa,

mataa keessanis akka haaddattan nan godha;

boo’icha kana akka boo’icha isa ilma tokkichaaf boo’anii nan godha;

wanti guyyaa sanatti ta’us hamma dhumaatti jibbisiisaa in ta’a” jedhee dubbateera*.

8:7 “Waaqayyo ulfinna Yaaqoobitti kakateera” Amos keessatti Yaahiiween sagalleen isaa dhugaa ta’uun isaa haala argisiisuun yeroo baay’ee kakateera

“Waaqayyo gooftaan qulqullummaa isatti kakateera” 4:2

1. “Waaqayyo gooftaan mataa isaati kakateera’ 6:8

2. “Waaqayyo ulfinna Yaaqoobiin kakateera” 8:7

Goochimni kun baay’ee kan deemsisan fillannoo qabu (1) dhaloota Yaaqoob keessa kan jiruu ulfina Waaqayyo (1Sam 15:29) TEV kan inni hiike “Waaqayyo gooftaan waaqni Israa’el kakateera jedhe hiikeera (2) Iddoo biraatti Waaqayyo maqaa namaatiin yeroo kakatuu waan hin argamneef, tarii kun “Waaqayyo gooftaan Israa’el of tulluummaa ishee irratti kakateera. (UBS, *Handbook*, fuula 165) hiika jedhu qabaachuu danda’a yookaan (3)

sabni israa'el kan hin jijjiramne cubbamoota ta'aani waan turaaniif Waaqayyoo kanaan turee haala isaani kakachuu isaa ta'a (6:8).

■ **“Hojii isaani hundumaa barabaraan takkaa hin irranfadhu”** kun baay'ee cimaadhaaf hima mul'atudha.

1. a HYPOTHETICAL PARTICLE, (fa)
2. a Gochama jecha hin xumuramiin, “irraanfachuu” (BDB 1013, KB 1489)
3. Maqaa kan ta'ee “kan bara baraa” “itti fufeenyaan” (BDB 66:4)

Isaan daldalloonni saamtuun kun kakuudhaan obolloonni isaanitiif obbollettiin isaani akkasumas immoo kakuchaan Waaqayyoo irratti kan hidhan yakka deebi kan kennan ta'a.

8:8 Gaaffiin kun “eeyyee” jechuu deebii eega. Ifati akka mul'atutti luqisi kun yaada itti fufani jiraan kan argisiisuudha (1) 1:1 irratti sochiin lafaa ibsamee (2) Gibxii keessatti kan argamuu lagii Abbayyaa kan inni geesisuu kan waggaa lolaa bishaani sababa badisii dhufeef (9:5, Er 46:7-8). Gochama (BDB 176, KB 204, *Niphal* PERFECT). Sababa Yoonaas ija Yaahiwwee duratti kan inni jibamee (Yoonaas 2:4) haala ibsuuf in fayyada, tarii biyyatti abdiirraa ari'atama godhamuu jecha dhokkata ibsudha (9:1-4, 5) ta'u kan qabudha. Jechi wal fakkaatan kun Yaahiwween Kana'aaniin haala ambiseef ibsuudhaaf taajajileera haa ta'uu malee amma Israa'el cubbuu isheetii fi waaqa tolfamaa sababa waaqessuu isheetiif adda baateeti.

8:9 Lakk. kun kara baay'eedhaan beekama tureera (1) kan akk Isa 13:10, Iyyu'eel 2:2, 3:15, Mikiyaas 3:6 kan jiranqooqa bara dhumaa jiranidha (2) Kes 27-29 abaarsoota hundee kan kaa'e kan tolche rakkina Gibxii yookaan (3) Agugamuu aduu kan argisiisuu ibsa kallatti (10:18-20). Adeemsi uumamaa kan wal make deebi'ee fakkaata. Yaahiwween sanyii namaa wajjiin tokkummaa inni godhaa ture ammas deebi'ee badeera (Rom e 8:19-20). Uumamni wal make jira (Rom 8:19-22).

Bishaani sababa badisaa (jechuun bishaan badisaa) yookaan mallattoo eebba Waaqayyoo (5:24) ta'uu danda'uu isaa dubbii ciigoo ti. Sanyii nama lama keessa tokko hin qaqaba “galaana” kan ilaalate ibsa nama hawatuu maxaansa Niidoot 2 fuula 461-466 irratti ilaala.

■ **“Aduun guyyaan akka dhiituu nan godha”** gochami kun (BDB 364, KB 361, *Hiphil* PERFECT). Gibxii keessatti kan turee dukkana cimaa agarsiisuu danda'a (Bau 10:21-22, Fara 105:28). Asi irrattim kun kan argisiisu Waaqayyoo lamaan isaatiin kallattiidhaan (5:8 fi kallattiin kan hin taane lakk.11-12 ti). Bifa dukkanaa fidaa akka jiru kan ta'eedha. Ifni Israa'el dukkana'eera (Er 13:16)

8:10 kun Waaqayyoo shaakala waaqeffannaa Israa'ael irratti sababa murtii fidee kan godhamuu seera boo'icha itti fufeenya (jechuun, seera haawalchaa Fara, uffata gaddaa, rifeensa buqisuu). Waaqeffanaan isaani akka tokkichi mucaan dhiiraa isaani nama du'eetti gara boo'icha hadha'aati jijjirama (Er 6:26, Zak 12:10).

■ **“Rifeensa buqisuu”** Israa'el waaqeffannaa barsiisoota Kana'aani wajjin sababa walitti dhufeenya qabdu turteen seeri waaqeffannaa kun barreeffama qulqulla'aa kan qaban hundumaa “aaddu” (Mo'aab, Isa 15:2, Er 48:37 Filisxeem Er 47:5 fi Fiinqee Hiz 27:31 argisiisuu danda'a (Leewoota 21:5). Haa ta'uu malee dabalataanis mallattoon boo'icha kanaa akka ta'uu haala godhuun rifeensa mataa buqisuu ta'uu danda'a (Mikiyaas 1:16, Hiz 7:18).

■ **“Guyyaa hadha'aa”** jechi kun (BDB 600) du'a irratti gada qabnuu argisiisuuf tajaajila (5:16-17). Isaan utuu eegani kan turan faalla isaati (5:18-20) kun “guyyaa sanatti” “guyyaa Waaqayyoo” gaaleewwaan jedhan maqaa kan uffatan ibsa. 2:16 irratti yadaannoo jiruu ilaala.

Amos 8:11-14

¹¹ Waaqayyoo gooftaan, “Kunoo, barri ani itti biyya kana irratti beela ergu dhufuuf jira;

beelichis isa namoonni dubbii Waaqayyoo dhaga'uu dhabanii beela buddeenaa fi dheebuu bishaanii miti.

¹² Isaan dubbii Waaqayyoo barbaaddachuudhaaf galaana isa gara kaaniitti, gara bitaatii hamma ba'a-biiftuutti in tirstu; garuu argachuu hin danda'an*.

¹³ Guyyaa sanatti durboonni babbareedonni fi dargaggoonni dheebuudhaan in gaggabu.

¹⁴ Isaan warri Waaqayyoo tlfamaa isa warri Samaariyaa ittin yakkaniin kaktan,

Daaniin, ‘Dhugaa isa ati waaqeessituu ti! Bersheebaadhanis,

‘Dhugaa karaa isa kan keetiiti! Jedhan in kufu, deebi'anis matumma hin ka'an!’ jedhee dubbateera*.

8:11 Kun kan Kakuu Moofaa hunde qabeessa eebba Yesuus wajjin (Mat 5:6) isa tokkoof Yesuus Keesa deebi 8:3 kan tuqee Mat 4:4 luqisii ta'uu danda'a. Israa'el kan barbaadu hundumaa akka qabdutti in yaadi ture, haa ta'uu malee hundumtii keenya dhugaati kan nu barbaachisii Waaqayyo wajjin tokkummaa gochuudah!

8:12 Kun miiraan kan guutamee haa ta'uu malee tokko bu'aa kan hin qabne barbaacha Waaqayyo argisiisa. Amma naasisa kan ta'e jecha dhokkataadha. Waaqayyo ijoollee namaa jaalalaan barbaada ture. Haa ta'uu malee ijoolleen namaa Waaqayyoon argachuu yeroo hin dandeenye hin dhufa. Namooti kan uumaman Waaqayyoo wajjiin tokkummaa akka barbaadaniif ture (Uma 1:26-27) abiddi bara bara Waaqayyo wajjiniin fillannoo ta'uu irra kan nama balleessudha.

■ **“Galaana amma galaanaati”** Filisxeem keessa kan jiran dubbataan kun Meeditiraniyaa dha hanga garba du'aatti bakka jiruu kan ilaalatu ta'uutu irra ture. Kun teessuma isaatiin baay'ee fagoo miti haa ta'uu malee kan biyyichaa daangaa tokko hangaa daangaa isa kaanitti kan jiru ibsa.

8:13 Dargagootaas ta'ee argamuu Waaqayyo isa jabaa argisiisa. Dargagoon biyyicha dadhabuun murtii Yaahiwwee kan ibsuu jecha dhokkataadha (Isaayas 51:20).

8:14 “Cubbuu samariyaa” kun Yerobi'aam I (Dhaloota Kiristoos dura 922) Daanii fi Bet'eliin kan dhaabatan jabbiin warqee (Mootota isa duraa 12:28, Hose'aa 8:5-6,) argisiisa. Isaan irraa eegama kan turee Yerusaaemitti kan argamuu mana qulqullummaa Yaahiwween bakka itti Waaqeffamuu akka godhan ture. Hundumtuu mootota gosoota kudhani bakka waaqeffana kana irraa kan ka'ee raajootan in balaalefatamu ture. Barreefama Meezorotik irraa ka'ee barreefama kanaa fi fillannoo hiika kan bira qaba. “Moortuu Samariyaa' gaalee jedhuu qaba. (2Mot 17:30). Akkas yoo ta'ee kun kan Kana'aan kan dubartii barsiisoota waaqa tolfamaa argisiisu danda'a. kamii iyyuu kan argisiisu sirri kan ta'u kan kabaa gosa kurnani waaqeffanna dogogoraa Israa'el calaqisiisa.

■ **“Inni jiraatan karaan Beersaabe”** kun luqisii hin baratamneedha. Beersabeen kibbaa Yihudaatti magaala argamtudha. Duraan dursee 5:5 keessatti tuqame ture. Kun deemsicha mata isaa yookaan waaqeffannaa wajjin kan walitti dhufuu naannaa'uu yookaan “karaa” jechii jedhuu kan seera yookaan fakkeenya qajeelfama haasa ta'uu danda'a. Waaqeffannaa waaqa tolfama kana keessatti akkamitti yookaan maaltuu akka galee wantii mirkana'ee hin jiru sirridhumatti kun teessumma magaala irratti ilaalcha xiyaafatuu ta'uu danda'a (jechuun, Daani amma Beersaabeeti Abboota firdii 20:1, 1 Samu'eel 3:20) kunnis lakk. 12wajjiin kan adeemudha. Isaan sabii kakuu kun wali gala biyyatti abdi irratti waaqeffannaa waaqa tolfamaa raawataniiru amma garuu haala hin mirkanoofneen walumaa galatti lafaatti irratti Yaahiwwee in barbaadu haa ta'uu malee isa hin argatan

AMOS 9

HIKAA HAARAA KEEYYATAAN HIRUU IRRATTI HUNDAA'E

NKJV	NRSV	TEV	NJB
	Firdii Waaqayyoo shanani fi raaj haarominaa (7:1-9:15)	Mullata Hawaannisaa Firdii Gooftaa	Mullattoota (7:1-9:10) Mullata Shanaffaa fi Iddoon Haarsaa Diigamuu
Baduu Israa'eel 9:1-4	Mullata Shanaffaa 9:1-4	9:1-4	9:1-4
	Galata Sadaffaa 9:5-6	9:5-6	Galata 9:5-6
9:5-6			Cubbamoonni Guutummaa Guutuutti ni badu
	Mirga labsitu gara biraa hin qabdu 9:7-8	9:7-8	9:7-8
9:7-10	9:9-10	9:9-10	
Israa'eel ni Haarmfanti 9:11-12	Raajii Haarmuu idda mootummaa Daawiit 9:11-12	Haaromfamuu Israa'eel Isa fuulduraa 9:11-12	Raajii isa sirrii fi haaromuu agagarisiisu 9:11-15
Mullata Ibddaa 9:13-15	Waa'ee ulfina bara isa dhufuu 9:13-15	9:13-15	

DUBBISA MARSAA SADAFFAA (fuula vii irraa)

SADARKAA KEYYATAATTI YAADA BARREESSICHA ISA JALQABARRA HORDOFUU

Kun qaleelfama qo'annaa Macaafa Qulqulluuti, kana jechuun namni tokko Macaafa Qulqulluudhaaf hiikaa mataa ofii laachuu ni danda'a. Tokkoon okkoon keenya akka nuuf ifeetti adeemuu qabna. Ati, Macaafni Qulqulluun, akkasumas hafurrii qulqulluun hiikaa laachuu keessatti qooda isa jalqabarra qabdu. Kanas yaada nama biraaf dhiisuun sirra hin jiru.

Boqonnicha al tokkotti dubbisi. Gulummoowwan adda baafadhu. Hirama gulumoowwan keetii iikaawwan haaraa shananiin madaali. Keeyyataan himuu dirqama miti, garuu yaada barreessichaa isa jalqabarra hordofuudhaaf furtoodha, kun immoo gidduu galeessa hiikichaati. Tokkoon tokkoon keeyyataa Gulummo tokko qofa qaba.

1. Keyyata tokkooffaa
2. Keeyyata lammaffaa
3. Keyyata sadaffaa
4. kkk

QAYYABBANNA JECHAA FI GAALLEE

Amos 9:1-4

'Ammas Waaqayyo gooftaan iddoo aarsaa gararraa utuu dhaabatuu mul'atan nan arge; inni, "manichi guutummaatti akka raafamitti mataa utubaa isaa rukuti! Mata hunduma isaani irratti caccabsi!

Warra kana irraa hafanis billaadhaan nan ajjeesa,
 isaan kessa tokkoollee danda'e jalaa hin baqatu, tokkoo illees jalaa hin ba'u*.
²Isaan qotanii iddoo lafaa jalaa yoo ga'an iyyuu,
 harkii koo qabee achii keessaa ol isaan in baasa;
 bantii waaqatti yoo ol ba'an iyyuu, achi gadi isaan nan buusa*.
³Gubbee tulluu Qarmelos irra yoo dhokatan iyyuu achi irratti arge isaan nan qaba;
 ija koo duraa galaana gadi fagoo keessa lafa bira ga'ani yoo miliqan iyyuu,
 achitti iyyuu bofni galaana keessa akka isaan idduuf abboota.
⁴Booji'amii diinota isaaniidura yoo oofaman iyyuu, achittis billaa isaanitti ajaja,
 innis isaan in ajjeesa; gaariidhaaf utuu hin ta'in, ija hamaadhaan isaan nan ilaala" jedhe*.

9:1 kun bakka qulqulla'aa waaqeffannaa barbadeessuu ilaalata (jechuun, iddoo aarsaa). Haali barbaadeessu Isa sochii lafaa ture (1:1, 8:7-10, 9:1, 9). Israa'elonni Yaahiwwee wajjin kan isaan qaban walitti hidhati kakuu in amanatu turan, Waaqayyo garuu kan waliin makame waaqeffannaa amantii isaani hin fudhanneef (5:21-24, 8:10).

■ **“mataa utubaa isaa rukuti”** gochamichii (BDB 645, KB 697) jecha *Qal IMPERATIVE* dha. Luqisiin kun xiyaafannoo lamaa kan barbaaduu fi akka xiyyafannoo kennutti kan tajaajilujecha hin xumuramiin gochama qaba (jechuun, “raafama” BDB 950, KB 1271). “Utubaa” jechi jedhu (BDB 499) kan soqamee degerraa irra keessa dhaabbii argisiisa.

■ **“Teessoo dheeraa fi ol ka'aa”** kun “teessoo dheeraa fi ol ka'ichii” (BDB 706) jechi jedhu balbalaa mana qulqullumichaa dura kan dhaabatee degeraa cima agarsiisa (Isa 6:4).

■ **“Mataa isaani hundumaa irratti in caccabse”** kun akkuma Saamsoon Abboota firdii 16:23-30 irratti mana qulqullumma Filisxeemoota akka diige hundumaa humna waaqummaatiin waaqefatoota balleessuudhaaf kan argisiisuudha. As irratti karaan ittiin inni balleesse akkaata yaada Waaqa irraatiin kan karoorfamee sochii lafaa fakkaata.

■ lakk.1 inni dhuma sararii barreefama sadani cimsa kan itti laatu Israa'elonni murtii Waaqayyo raawwatani jal'aa Bau akka hin dandeenyedha. (lakk. 2-3). 5:19 wajjin hiika wal fakkaata qaba. Dubbifamni murtii dubbifama haraara wajjin walitti hidhee qabuu amala barreefama raajiti. Kanaafis boqonnaan kun fakkeenya gaaridha.

1. Lakk. 1-10 murtii
2. Lakk. 11-15 tti fayyina

Lamaan isaani dhugaadha, haa ta'uu malee haraara Waaqayyootii fi amanti namaa/qalbi jijjiranaa gochuu haalota baay'ee/fillannoo qabu hafiin Yihudoota akeeka fayisuu Waaqayyoo raawwachuudhaaf jiraatu.

9:2-3 Isaan luqisiin kun murtii Waaqayyo jalaa Baudhaaf yaalii godhamu ibsu (fakkenyaaf Iyo 34:22 Er 23:24, Isa 29:15). Kan tuqaman jecha dhokkataa (Fara 139:8, 9-12 jedhes Fakkeenya 15:11) wajjin bifa tokko qaba.

9:2 “Gara Si'oolitti yoo gadi bu'anis” *Sheol* (BDB 982 fakkenyaaf Isa 5:14, 14:9, 28:15, 18, 38:10) mana jireenya warra du'ani argisiisa. Kan ibsamee akkuma biyya lafaa irraa akka jiruu ta'eeti (jechuun, yoo gadii bu'aan). Kunnis Isa 2:10, 19-21, Luk 23:30 fi Mul'ata 15-16 irratti akka jiruu olqa keessa dhokkachuuf namoota yaalani wajjiin wal fakkaatadha.

Mata duree addaa: Kanneen du'an eessa jiruu?

- I. Kakuu Haaraan
  - A. Namoonni hundinuu gara *Sheol* gadinbu'u. (As dhufa sagaleekanaan mirkana kan hin taane BDB, 1066), Innis du'a kan agarsiisu yookaan awwaala, Baayyeen kan ogummaaf og-barruu fi kan Isaayyaas. Kakuu Moofaan, Gaaddisaawaa, Dammaqaa, Hata'u malee gammachuun kan keessa hin jirre hilaawwee ture. (Iyyob 10:21-22; 38:17; Far 107:10, 14).
  - B. *Sheol* amala isaatiin
    1. Murtoo Waaqayyoo waliin wal qabata. (Ibidida), Keessa debii 32:22
    2. Guyyaa firdii dura adabbii jiruu waliin wal qabata, Far 18:4-5

3. *Abaddon* (Badii) waliin wal qabata, hata’u malee Waaqayyon biratti kan beekame, Iyyob 26:6; Far 139:8; Amootsi 9:2
4. “Boolla” keessa (Awwaala) waliin wal qabata, Far 16:10; Isa 14:15 Hisqi’eel 31:15-17 Hamoonni jiraatti gara sii’olitti gadi bu’u, Seera lakkoofsa 16:30; 30, 33; Far 55:15
5. Yeroo hundumaanameessoo kan ta’u bineensa afa-balloodha; Seera lakkoofsa 16:30; Isa 5:14; 14:9, Imbaaqoom 2:5
6. Namoonni achumatti *Repha’im*, jedhani waamu; (Isaayas 14:9-11).

II. Kakuu Haaraa

A. Kan Warra Ibrootaa *Sheol* Giriikiin *Hades* tti kan hiikamu (Addunya hin mullanne)

B. *Hades* (Sii’ol) kan inni itti ilaalamu

1. Isaan du’a agarsiisa; Matewoos 16:18
2. Du’aan wal qabata; Mullata 1:18; 6:8; 20:13-14
3. Yeroo hedduu kan itti fakkeeffamu bakka adabbii dhaabbataadha. (Gahaannam); Maatewoos 11:23 (Kan Kakuu Haaraa xuqaalee); Luq 23:43
4. Yeroo baayyee kan fakkeeffamu Awwaalaa wliin; Luq 16:23

C. Nihirama (Raabota)

1. Qoonni tolootaa Jannata jedhama (Kun dhugumaan maqaa waaqarraa isa kan biraadha, 2a Qoronxos 12:4; Mullata2:7), Luq 23:43
2. Kan hamootaa kutaan kun *Tartarus*, jedhama; 2 Peexiroos 2:4, Innis Ergamootaa hamootaatiif bakka turtiiti (Uumama 6; 1a Heenok)

D. *Gehenna*

1. Hidda Kakuu Moofaa calaqqisiisa, “dhibuu ijoolle Heenok, “ (Iyyerusaalemirraa gara kibbaa). Innis kan warra fiinqeewwanii waaqa ibiddaa, *Molech* waaqeffannaan moolok bakka itti raawwatamu (BDB 574), Aarsaan ijoollee bakka itti dhiyaatu ture. (2a Mootota 16:3; 21:6; Seena Baraa 228:3; 33:6) Innis Lew 18:2-5isa dhorkameedha.
2. Erm isa waaqa tolfamaa waaqessuurraa gara Yaahiwweehitti bakka murtootti geeddareera. (Erm 7:32; 19:6-7). Innis kan Ibbiddaa kan baraabaraatita’eera, 1a Heenok 90:26-27 fi Siib 1:103.
3. Yeroo Yesuus kan turan Yihuudonni karaa abboota isaanii aarsaa ijoollee waaqolii tolfamootti waan baayyee yeella’uu turaniif, Iddoo sanaan Yerusaalemiif bakkaa itti kosii gatan godhaniiru. Baayyeen maloota Yesuus, Kanneen murtoo baraabaraa kan argamaniif bakka kana (Ibidda, Aara, Raamolii, Ajaa, dha. Maarqos 9:44; 46). Gahaannam kan jedhu sagaleen Yesuus qofaan hojiirra oole. (Yaa’iqoob 3:6 irraa kan hafe).
4. Kan Iyyesus *Gehenna* itti fayyadame
  - a. Ibidda, Maatiwoos 5:22;18:9; Maarqos 9:43
  - b. Dhaabbataa, Maarqos 9:48 (Maatiwoos 25:46)
  - c. Bakka badiisaa (Kan lubbuuf Foonii), Maatiwoos 10:28
  - d. Sii’olii wajjin wal cinadha. Maat. 5:29-30; 18:9
  - e. Hamoonni “Ijoolleen sii’ol” Amala jechisiisu Maatiwoos 23:15
  - f. Ija bu’aa murtooti; Maate. 23:33; Luq 12:5
  - g. Yaadni barnootaa kallattii du’a isa lammaffaadha. (Mullata 2:11; 20:6 14) Yookiin galaana Ibiddaa (Maate. 13:42; 50; Mullata19:20; 20:10, 14-15; 21:8). Isas jechuun kan danda’amu galaana ibiddaa namootaaf bakka jireenyaa dhaabbataagodhameeti. (Sii’ol) akkasumas ergamoonni (Inxorxoos, 2a Peexiroos 2:4; Yihudaa 6 Yookiis qiliilee; Luq 8:13); Mullata 9:1-10; 20:1, 3).
  - h. Namootaaf hin hojjetamne ture, Haata’u malee Seexanootaaf ergamoota isaatiif ture. , Maatiwoos 25:41

E. *Sheol*, *Hades*, fi *Gehenna* gidduu waan jiruuf jechuun kan danda’amu

1. caalmaatti namoonni hundinuu gara *Sheol/ Hades*, gadi ni bu’u. Achittis hojii hojjetan hunda (Gaariis ta’u hamaa) Guyyaa firdii booda ni sassaabbamu;
2. Haata’u malee bakki warra hamootaa akkuma sanatti hafa. (Sababii kanaan kiijjeti Haddaas yeroo hiiku (Awwaala) Gahaannam (Sii’ol) kan inni jedheen.

3. Barreeffamni Kakuu Haaraa qofti guyyaa murtoo dura kan jiru fakkenya ibiddaa ta'uu isaa kan ibse, Luq 16:19-31 (Al'aazaariif namicha sooressa sana). Sii'ol ammo akka adabbii ammaa mullateera, (Kes32:22; Far 18:1-5). Ta'ees, Eenyuyyuu fakkeenycharrttiamantii isaa hingatu.

III. Du'aaf jireenya giduu kan jiru lafa walakkeessa

- A. Kakuu Haaraa "Aarsaa lubbuu" hin barsiisu. Innis hedduuwwan kan durii jirenya booda kan agarsiisu keessa tokko kan ta'edha.
  1. Lubbuun namootaa qaama foonawaan dura ture
  2. Lubbuun namootaa dua' fooniin duras booda kan baraabaraati.
  3. Qaammi foonii inni mullatu akka mana hidhaatti yoota'u duuti ammo akka mana isa gara jalqaba uumamattii deebi'uudha.
- B. Kakuu Haaraan qaama isaatti waan adda baheef jireenya, Du'aafi du'aa ka'uu gidduu kanjiruuf qaanqee kenna.
  1. Yesus foniif hafuura gidduu kutaa jiru dubbateera. Mate. 10:28
  2. Abrahaam tarii amma qaama qabaachuu nimala ta'a, Maarqoos 12:26-27; Luq 16:23
  3. Museef Eliyaas jijjiiramuun isaanii yeroo qaama foonii qabaniidha. Maate. 17
  4. Phaawuloos kan jedhu deebi'ee dhufuu ilma namaatti Yesuusitti kan jiraatan lubbuun jalqabatti qaama isaanii isa haaraa uffatu, 2a Tese. 413-18
  5. Phawuloos kan jedhu amantoonni qaama hafuura isaani isa haaraa guyya du'aa ka'uutti niargatu jedha. 1 Qoroxos 15:23, 52
  6. Filiphisiyus 1:23. Iyesuus du'a mo'eera, kanaafis toloota isaa wajjin gara samiitti ol fudhata, 1 Phexiroos 3:18-22.

IV. Samii

- A. Jechi kun Macaafa Qulqullu keessatti bifa sadiin bu'arra kan ooludha.
  1. Ardii kanaan olitti kan jiru qilleensa isa akka bullukkootti lafaa haguugee jiruu, Uumama 1:1, 8; Isa 42:5, 45:18
  2. Samii Urjaawaa Uumam 1:14; Kes10:14; Far 148:4; Ibr 4:14, 7:26
  3. Iddoo teessoo Waaqayyoo; Keessas deebii 10:14; Mootota 1a 8:27; Far 148:4; Efe 4:10; Ibr 9:24 (Samii sadaffaa, 2a Qoroxos 12:2)
- B. Macaafni Qulqulluun waa'e lubbuu boodas baayee hin ibsu. Tarii namni kufe dandeettiif karaa ittin hubatuwwaan hinqabneef ta'uu danda'a. (1Qoro. 12:2).
- C. Bakka Waaqarraa (Yohaannis 14:2-3akkasumas qaamadha. (2Qoro. 5:6, 8). Tarii samiin Jannata edenitti fakkeeffamti ta'a. (Umama 1-2; Mullata 21-22). Lafti niqulqulloofti ni haaroftis. (Ergamoota 3:21, Roome 8:21; 2 Phexi. 3:10). Fakkaatti Waaqayyoo (Uumama 1:26-27) Kiristoosiin deebi'eera. Amma jannati eden firoomni tokkummaan deebi'eera.

Haata'u malee; kun faladha. (Samiin akka isa guddaa magaalaa Kuub Mullata 21:9-27) Kanaaf jecha dheedhummaatti mit. 1a Qoro. 15 Kan ibsau qaama foonawaa kan qaama hafuuraattii adda; Akka isa sanyii biqilaa guddaa godhameeti. Ammoos 1 Qoro. 2:9 (Isa 64:4 fi 65:17 kan caqase) sagalee guddaa kakuu abdidha! Isas yeroo ilallu isa akka fakkaannu nan beeka (I Yohan 3:2).

V. Madda gargaara ta'an

- A. William Hendriksen, *The Bible On the Life Hereafter*
- B. Maurice Rawlings, *Beyond Death's Door*

■ **"Gara samutti yoo ba'anis"** kun guutuu guutuuti faalla Si'oolitti ibsi luqisii kanaa (jechuun, lakk.1-4) Fara 139:8 haala jiru kan yaadachiisuudha. Waaqayyo duraa eessa iyyuu dhokkachuun in danda'amu! Luqisii kanaan samiin tarii lafa ol kan jiruu qilleensa naannoo lafaa (Uumama 1:1 14-19, 20) malee keessa Waaqayyoo kan argisiisu miti (ammam illee Isa 14:12-14 tti samii tokkoo fi samii sadaa gidduu kan jiruu yaada Yihudoota tokko kan godhu yoo fakkatees).

9:3 "Mataa Qarmelihoos irraas yoo dhokkatan" bakkii kun tarii (1) Baay'ee kan walitti duudee bosona (BDB 5211) olqaa baay'ee wajjiin kan jiruu ta'uu isaa yookaan (2) Bakka waaqeffannaa aadaa akka turee kan argisiisu fakkeenya walitti hidhataa ta'uu danda'a. (Moototaa isa duraa 18).

■ **“Galaana gadi fagoo keessa ija koo duraa yoo dhokatan”** kun ilmii namaa cubbamaan Waaqayyo duraa dhokkachuudhaaf yaali inni godhu kan argisiisuu jecha dhokataa akka ta’ee ifaadha (Iyo 34:21-22, Fara 139:9-12, Er 16:16-17). Israa’elonnii namoota lafa gamoojjii turan bishaan bal’aadhaa fi gadi fagoo hin sodaatu turan. Dhokachuu kan danda’an bakki inni dhumaa bishaan gadii fagoodha.

■ **“Boficha nan abooma innis isiin hidda”** kun naanna’ee kan inni dubbatuu seena afaaniin kan beekamuu bineensa bishaan gadii fagoo keessa Leewatan (Iyo 3:8, 41:1, Fara 74:13-14, 104:26, Isa 27:1) yookaan waa’ee Ra’aab (Iyo 9:13, 26:12, Fara 89:10, Isa 51:9). Jequumsa kan uume bofa sodaachisaa (BDB 845, KB 1010, *Piel IMPERFECT*)Waaqayyon akka ajaje yaadadhau.

9:4 Kun luqisii baay’ee nama naasisuudha dheekamsa Waaqayyootii fi murtiin ari’atama irratti yoo ta’anis isaan hordofa. Akkuma gormuu horii gara biyyaa hormaatti hin oofamuu haa ta’uu malee isaaniis yoo ta’ee du’ii isaan eegata Waaqayyoo haraara tokkuuyyuu in agarsiisu (Hose’aa 1:6, 2:4) sababii isaa yeroo kana booddee kan isaa kan ta’an (Hose’aa 1:9, 2:23). Luqisiin kun kakuu Waaqayyo sababa eeguu dhiisuu wanti dhufu ibsa (Leewoota 26 1 irratti lakk.33).

■ **“Ija koos isaan irratti hameenyaaf malee gaarumaadhaaf in godhu”** kuni abdi kakuu wajjin sirritti wal falleessa kun jecha dhokataa wal fakkaatuu fi jechi yeroo baay’ee Er keessatti xuqaamera (21:10, 39:16, 44:11, 27). Kuni Leewoota 26 fi keessumaatti Kesi 27-29 keessatti kan jiran abaarsaa fi kutaa eebba calaqisiisa. Waaqayyoo biyyatti abditti ala to’annoo waaqa tolfamaa jala akka ta’an saba yaadan irratti kan raawwataman aboomoota adeemsiisuuf taayita akka qabuu hubadha. Isaan waaqolliin biraan kun aboomamuu irraa kan hafee fillannoo in qaban.

Amos 9:5-6

⁵Waaqayyo gooftaan maccaa harkaa isaatiin laficha in tuqa, lafichii in raafama, warri isaa irra jiraatanis in bo’u; guutummaan biyyichaa akkuma laga Abbayyaa isa Gibxii keessa yaa’uus gad in gala*.

⁶Waaqayyo gooftaan mana iasa gararra, bantiwwan waaqa keessatti in ijaare; banti waaqa isa naannoos lafa gararraa in dhaabe; inni bishaan galaanaa waamee, irra lafaatti lolaasus maqaan isaa Waaqayyoo dha*.

9:5-6 Kun Yaahiwwee waa’ee uumu isaa kan dhi’aataniif galanii sadii ol qaqabuu yookaan walaloon isa dhumaati (4:13 fi 5:8-9).

9:5 Kun tarii sochii lafaa kan biraa kan biraa luqisii ta’uu danda’a. 1:1, 8:8-9, 9:1 (jechuun, lafatiin akka bishaan abbayyaa ka’uudhaaf gadi bu’uu).

■ **“Waaqayyo gooftaan maccaa”** waamichi kuni 3:13, 4:13, 5:14, 16, 17, 6:8, 14 irratti argama. Mata duree adda 1:2 irratti ma laa Waaqayyoollii fi 5:14 irratti kan ibsamee yaadannoo ilaala.

9:6 Isaan kun hiikaa fi rakkisoo kan ta’an jecha dhokataa uumuti. Waaqayyo waaqa fi lafaa kan uume akka ta’ee in dubbatu (Uma1, Far 104). Inni Waaqa fi lafaa qaama bishaani laman isaa ashaboo fi isa qulqulluu kan to’atuudha (jechuun, humna uumamaa). “Sami” (BDB 8) kan jedhuu “bakka kuusaa mi’aa” jedhamee hiikamuu in danda’ama. Akkasumas akkas yoo ta’ee lakk.6 A teessoo Waaqayyo bakka akkasumas 6:6 teessoo ilma namaa agarsiisa. Laman isaa garuu Yaahiwween kan uumamanidha (lakk. 5 A, lakk.6 E).

■ **“Maqaan Isa Waaqayyoodha”** mata duree addaa maqaa Waaqayyoolli 1:2 irratti ilaala.

Amos 9:7-10

⁷Waaqayyo, “Yaa namoota Israa’el, isin anaaf akkuma ijoollee Kuushwarra fagoo sanaa mitiree? Waarra Israa’el biyya Gibxiitii akkuman ol baase, warra Filiisxiyaa biyya Kaافتor keessaa, warra aaramis biyya Qiir keessaa nan fide mitii ree?” jedhee dubbateera*.

⁸ Kunoo, Waaqayyo gooftaan mootummaa biyya cubbamaa kana ija dheekkamsaatiin in ilaala; Waaqayyo, “ani lafa irraa isa nan balleessa; haa ta’uu malee, sanyii Yaaqoob guutummaatti hin balleessu*.

¹⁰Saba koo keessa cubbamoondi warri, ‘wanti hamaan nutty hin dhi’aatu, nu hin qaqqabus’ jedhan hundinuu billaadhaan in du’u” jedhe dubbateera*.

9:7-8 UBS, *A Translator's Handbook on the Book of Amos*, Amosiin qajeelfama macaafaa irratti kan hiikaan lakk. 7 fi 8 giddutti kan jiru kan walitti dhufuu ilaalcha nama hawatuu argisiiseera. Lakk.7 Israa'el kan wayituu addaa fi dursii kan kennamuufakka hin taane ibsa. Karaa biraatiin immoo lakk. 8 Waaqayyo mata isheetiif kan inni qabuu eegumsa kakuu adda argisiisa (fuula 181). Kun dhiphinna wal fakkaatuu kakuu haara keessatis in argama.

MATA DUREE ADDAA: “DHIPHINNA” (MUL’ATAN KAN HOJEETAN IBSA KOO IRRATTI SEENSA BARBAACHIISA MAXANSA 12 KAN FUDHATAN)

Muddama inni tokkoffaan (kan kauu moofaa kan sanyii kan biyyummaa fi kan ramaddii teessuma lafaa kan Addunyaa irratti argaman amantoota hundumaa wajiin) hundumtuu kan Kakuu Moofaa raajoonni Filisxeem keessatti Yerusaaaleemiin giddu daleessa kan godhatee bittaawwa Yihudoota ammas akka deebisuuf uummata biyya lafaa seera bitaa Daawiti ol ol qabuu fi tajaajilugara kanatti akka sasaaban raajaniiru, haa ta’uu malee yesuusiinis ta’ee ergamooti Kakuu Haaraa tassumaa dhimma kana irratti hin xiyyaafanne. Ibsi Kakuu Moofaa haafuraan in sakkata’aamne (Mat 5:17-19) jechudhaa? Yookiis Kakuu Haaraan macaafichi kan raawwate dhugaa isa guddaa dadhabsiiseera?

Waa’ee dhuma biyyaa lafaa kan yaadachisaan maddi baay’een jiruu

- a) Raajonni Kakuu Moofaa (Isa , Mikiyaas, Milkiyaas)
- b) Kan Kakuu Moofaa guyyaan dhufaati bareesitootni (Hizqi’eel 37-39, Dani’eel 7:12, Zaka)
- c) Luqisii barreefama qulqulluu kan hin taanee kan Yihudoota guyyaa dhufaati barreeffama (akka 1 Henok waa’ee Yihudoota kan barreesse)
- d) Yesuus mataan isaa (Mat 24, Mar 13, Luq 21).
- e) Barreefamni Phawuuloos (1 Qorontoos 15, 2Qorontoos 5, 1Tesselonqee 4-5, 2Teselonqee 2).
- f) Barreefama Yohaannis (Yoh isa duraatii fi mul’ata).

Isaan kun hundumtuu waa’ee raawwii yaada ifatti barsiisu (Kiristoos irraa namoota dura boodan) yoo hin taanee maaliif? Hafuuraan kan barratan miti (bara Yihudoota kakuu barreeffama irraa kan hafee)?

Jehaa fi rimmidiidhaan haa gargaaraniif haafuuri qulqulluun dhugaa isaa barreesitoota Kakuu Moofaatti ibseeraaf. Ta’es haafuuri qulqulluun isaan ibsa Kakuu Moofaa yaada dhumma biyya lafaa haggaa ammatuuti bal’iseera. (“dhoksa Kiristoos” Effesson 2:11-3:13).

Kan itti fufee jiruu fakkeenya qabatamaa ragawwan haa ilaaluu

1. Kakuu Moofaa keessatti magaalaa Yerusaaaleem saba Waaqayyo (Tsiyoon) dhoksa argisiisuu taate tuqamte jirti, ta’us garuu, kakuu haaratti Waaqayyon amanani qalbi kan jijjiratan namooti hundumtuu akka simatuu kan argisiisuu dhi’eenya qaba (kan mul’ata magaalatti haara Yerusaaaleem).Barreefamni barsiisa Waaqayyummaa fi magalaan qaaman turtee gara ishee haara saba Waaqayyoo magala balinnatti (kan Yihudootaati fi amantooti Faarisoota) tokkoll4e Yihudootaa fi magalaan Yihudoota utuu hin jiraatiin dura Waaqayyo kan kufee ilma namaa oolchuudhaaf kakuu inni galee ta’uu isaaUma3:15 ibsamee argama. Waamamuun Abirahami illee (Uumama 12:1-3) Fariisoota hirmachiise ture (Uumamaa 12:3, Bau 19:5).
2. Kakuu Moofaaatti dinni saba Waaqayyo kan turan kan naannoo kan durii biyyoota baha dhi’oo turan haa ta’uu malee Kakuu Haaraati diinni saba Waaqayyo warra in amane haafura seexanaatiin kan geggeefamanii fi diinna saba Waaqayyoo gara warra ta’ani bal’ata dhufeera.lolichi olla irraa walitti bu’iinsa naannoo gara biyyoolessaati fi walitti bu’insa wali galaatti ce’eera (Qolasiyaas)
3. Kakuu Moofaaatti murtaa’e kan turee abdiin biyyatti (kan Uma abboota amantii kakuu isaaniUma12:7, 13:15, 15:7-15, 17:8) amma gara biyya lafa hundumaati bal’ateera. Amma Yerusaaaleem ishee haaraan kan baha dhi’oo qofa yookaan kan murtooftee utuu hin ta’iin haara irra deebite kan lafa uumamate taatetti (Mul’ata 21-22).
4. Bal’ataa kan dhufaan yaada raajii Kakuu Moofaa gidduutti fakkeenya murta’an kan ta’an (1)Amma sanyii Abirahaam namni haafuura kitaanameera (Rom e 2:28-29) (2) Amma sabi kakuu hormootas hammateera (Hose’aa 1:10, 2:23, Rom 9:24-26 tuqameera dabalataan Lew 26:12, Bau 29:45, 2 Qor. 6:16-18 tuqameera. Akkasumas Bau 19:5, Kes 14:2, Tiitoo 2:14 tuqameera).(3)Amma mani qulqullummaa Yesuusiidha, akkasumas karaa isaa waldaan kiristaana naannoo (1 Qor. 3:16) yookaan

amanaan dhuunfaa (1 Qoroonxoos 6:19) fi (4) Amma Kakuu Moofaaati goochmni kan ibsamee Israa'eli fi amala ishee walummaa galatti kan argisiisan saba Waaqayyotti (jechuun, "Israa'eel" Rom e 9:6, Gal 6:16 "mootummaa luboota" 1 Phexiroos 2:5, 9-10. Mul'ata 1:6).

Fakkeenya raajii xumureera, babalateera, amma immoo caalatti hundumaa kan ammatu ta'eera. Yesuusi fi barreesitooti Ergamoota waa'ee bara dhumma akka raajoota Kakuu Moofaatti fakkeessani hin dhi'eesine (Martiin Wayin Gardeen, mootummaa gara fula duraa raajii fi raawwata).

Kan kauu moofa kan jiruu barreeffamni fakkeenya yookaan boca kan fudhatan hiiktooti ammayyaa mul'ata caalatti barreesitootni Yihudoota kan ibsuu fi kan Yesuus akkasumas kan Phawuuloos gaalee Atomayiziidii, bitaacha kan namatti galchu gochuu miciraniiru! Barreesitooti kakuu haara yaada raajoota Kakuu Moofaa guddaa dhaa fi ta'ii biyyoolleessa kan argisiisuu akka ta'an ibsuu malee kan wal falleessan miti. Kan Yesuus yookaan klan Phawuuloos barri dhumma ibsii tokkoollee kan qinda'ee fi ta'uu kan qabuu seera hin isan hin barbaachifne. Akeeki isaani guddaan fayyisuuudhaa fi yookaan barumsa hafuurati. Ta'us garuu Kakuu Haaraa keessatti illee yoo ta'ees dhiphina qaba. Waa'ee haala bara dhumaa tokkoollee dursaa haala seera hin qabu. Mul'ati karaa baay'eedhaan Yesuusi waa'ee bara dhumaa yeroo ibsuu barrumsa inni barsiise irraa caala kan Kakuu Moofaa fakkeenya gargaaramuun isaa kan nama diqisiisu (Mat 24, Mar15) Hizqi'eel irratti Daani'eeli fi Zakiin kan jalqabee barreeffama Sharbee (genre) hordofa ta'us garuu bara kakuutti guddataa dhufeera (bara Yihudoota dhumaati barreeffama). Kun tarii Yohannis kan dulloomee fi kakuu haara karaa inni tokko godhe ta'uu danda'a. barri dheeran kun hameenya namaa jiruu fi kutannoo fayyisuu Waaqayyo argisiisa. Ammam illee kakuu haaran qooqa Kakuu Moofaa, namaa fi mudannoo fayyaddamuuf haalota deebisee kan ibsu garuu kan Room ilaalcha jaarra jalqabaati.

Muddama lammaaffaa (Waaqa tokkoo waaqessuu saba fillatamanii wajjin)

Xiyyaaffannoon Macaafa Qulqulluu tokko eenyummaa, nama haafuraa, uuma/fayyisaa kan jiruu Waaqayyoo irrattidha. (Bau 8:10, Isa 44:24, 45:5-7, 14, 18, 21-22, 46:9, Er 10:6-7). Kakuu Moofaa adda kan godhuu yeroo isaatti waa'ee Waaqa tokkoo ibsuu isaati. Mootummooti naannoo turan walummaa galatti waaqollii baay'eetti kan amanann turan. Mul'ati Kakuu Moofaa kan argisiisuu Waaqayyo tokko akka ta'eedha (Kes 6:4). Uumamni Waaqayyoodhaan akkasumas bifa isaatii fi fakkeenya isaa (Uumama 1:26-27) nama uumamee giddutti kan xiyyafamee tokkummaan sadarkaa tokkoodha. Ta'us garuu namani jalaala Waaqayyotti qajeelfamaa fi naannoo irratti cubbuu hojjechuudhaan didee (Uumamaa 3). Jaalalli Waaqayyo fi akeeki isaa baay'ee cimaadhaa fi dhugaa ta'uu isaa irraa kan ka'ee Waaqayyo sanyii namaa kufee akka oolchu kakuu galeera (Uumama 3 :15)!

Dhiphinnichi kan inni itti dabale Waaqayyo sanyii namaa hafee ga'udhaaf nama tokkoo, maatii tokkoo, saba tokkoo, yeroo fillateetidha. Waaqayyo Abiraahamii fi Yihudoota akka mootummaa lubootaati (Bau 19:4-6) fillachuun tajaajila caala ulfinna, walitti qabachuu caala walitti qabuu dhiisuu uumeera. Waaqayyo waamichi inni Abirahaamiif godhee sanyii namaa hundumaa eebbisuuf akeeke ture (Uumama 12:3) fillannoon Kakuu Moofaa kan ture tajaajilaaf malee birmadummaadhaaf akka in taanee yaadachuun xiyyaaffannoo kan kennu ta'uu qaba. Walumaa galatti israa'el amantaa dhuunfa isaanitii fi maboomamuu isaani (Uumama 15:6, Rom e 4 keessatti xuqameera.) Malee Waaqayyodha wajjin waan wal qixxeessaan callisee dhalachuun mirgii isaani qoftii raawwatani barabaraan kan fayyan miti (Yhannis 8:31-56, Mat 3:9). Israa'el ergama ishee dogogorteeti, itti gaafatamummaa ishee gara bu'aatti, tajaajila ishee gara ejjennoo addatti jijjirteeti! Waaqayyo hundumaa fillachuuf tokkoo filateera!

Muddama sadaaffaa (fudhatama kan argatan kakuu haala dursuu kan hin qabne kakuu wajjiin)

Dursa haala kan qabanii fi kakuu hin qabnee giddutti muudama barrumsa haafuuratiin yookaan jechoota wal faalleessan qaba. Akeeki fayyisu Waaqayyo dursa haala kan hin qabne akka ta'ee ifaadha (Uumamaa 15:12-21). Ta'us garuu namaaf dirqamni inni kennee deebiin isaa yeroo hundumaa durs haara kan qabuudha!

Lamaanuu Kakuu Moofaa fi kakuu haara keessattii "akkas yoo ta'ee.....akkas in ta'a" bareefamni bifa akkasi in mul'ata. Waaqayyo amanamadha, ilmii namaa garuu amanamaa miti. Mudamii kunni baay'ee bitaacha kan namatti galuu fideera. Kan hiikaan "bitaacha itti galuu irraa handhura" gara isaa tokkoo qofa irratti xiyyaaffannoo gochuun jal'isaniiru, amanamummaan Waaqayyo yookaan yaaliin namaa olaantummaa Waaqayyoo yookaan fillannoo bilisaa namaa. Lachuu Macaafa Qulqulluudhaaf barbaachisaadha.

Kun amma bara dhumaati Waaqayyo Kakuu Moofaa keessatti Israa'eliif kan kenne sagallee abdi wajjin adeema. Kakuun sagallee abdi kana erga kenne, akka raawwatamuu in godha sirridhaa? Waaqayyo sagallee abdi isaa wajjin kan walitti hidhameedha kabajji Isa isa wajjin adeema (Hiz 36:22-38). Dursa haala kan qabaniif kan in qabne kakuu Kiristoosiin tokkoo ta'uu (Isa 53) malee Israa'elin miti. Amanamummaan guddaan Waaqayyo qalbi kan jijjiiratanii fi kan amanan hundumaa irratti oolchu godhamuudha malee abban isaa/maatiin isaa eenyuudha kan jedhuun miti! Kakuu Waaqayyootii fi sagallee abdi isaatiif furtoon Kiriistoos malee Israa'eliin miti. barrumsa haafuraa Macaafa Qulqulluu keessatti yaada jalqabaa irraa adda ba'ee kan mul'atuu yoo jiraate kun waldaa Kiristaana utuu hin ta'iin Israa'elidha (Hojii Ergamoota 7 fi Gal 3). Ergama labsii wangeella biyyaa lafaa gara waldaa Kiristaanatti darbeera (Mat 28:18-20, Luk 24:47, Hojii Ergamoota 1:8). Kun haggaa ammatti dursa haala kan qabuu kakuudha kana jechuun Waaqayyo guutuu guutuutti Yihudoota dhiiseera jechuu miti (Rom e 9-11). Yeroo dhumaatti amanuu Israa'el bakkaa fi akeeka qabaachu danda'a (Zaka 12:10).

MuddamaArfaafaa (boca barreefama bahaa dhi'oo boca warra dhi'aa wajjiin)

Macaafa Qulqulluu sirritti hiikuudhaan tooftaa barreefama isaa baay'ee barbaachisadha. Waldaan kiristaana guddinna isheewarra Lixaatiin (Girikii) hundee aadaa ture. Barrefami warra bahaa kan ammayyoomee barreefama warra lixaa boca barreefamaa caalaatti baay'ee lkan ibsuuf jecha dhokkataadhaaf mallattoooha. Kan hawaasummaa dhugaa duuka jiru caalatti namaan, mudannoo dhaa fi ta'ii irratti xiyyaafata. Kiriistanonni seena mata isaanitii fi boca barreefamaa fudhachuudhaaf raajii Macaafa Qulqulluu (lamaanuu Kakuu Moofaaadhaa fi kakuu haara) hiikuudhaaf fayyadamuu isaani dhaloota tokkoon tokkoon isaati fi qaami lafaa mulata hiikuudhaaf aadaa mataa isaa, seenaa fi wanta ijoo fayyadameeti. Isaan giduudha tokkoo sirri hin ture! Raajii Macaafa Qulqulluu aadaa ammayyoomee warra lixaa irratti kan xiyyafateedha jedhanii yaaduun dogogora! Inni guddaan hafuuraan kan geggeefamee barreessan barreesuus kan inni fillatee tooftaa barreefamaa haala dubbistoota wajjiin bifa wali galuudhaan.

Macaafi mul'ataa seena kan odeessu miti. Macaafichii kan ergaa (boqonnaa 1-3) kan raajii fi irra caala immoo guyyaa dhuufaatti barreefama wal makkaadha. Macaafni qulqulluun isaa guddaa barreesaan kan karoorse olitti akka dubbatu gochoos ta'ee barresan kan kaa'e gaditti akka ta'ee gochuu dogogora. Of tuulluuman warra hiikani kan akka mul'ata macoofonni jiran irratti caalatti sirrummaa isaa in mul'ata. Waldaan kiristaana hiikuu sirriidhaan wali galtee hin beektu. Tuqaan koo inni gudaan Macaafa Qulqulluu muraasaan utuu hin ta'iin guutumaatti dhaga'uudhaaf qayyabachuu irratti. yaada warra bahaatiin macaafni qulqulluun dhugaa dhiphinna wajjiin walitti qabani qabatiiru. Nuyi warri lixaa immoo dhugaa yaadu irratti shaakala qabnu gatii kan hin qabne miti. Haa ta'uu malee kan wal madaale miti. Yaadi kankoo mul'ati yeroo hiikamuu dhalooti amanaan yoo xinnaatee wanti rakkissoon akeeka ittiin jijjiramaan yaadannoo kennufiidhaan balleessuun in danda'ama. Hiiktooti baay'eedhaaf mul'ati mata isaatiin yeroo walitti dhi'eenyaa fi kan mataa isaa tooftaa barreeffamaa hiikamuu akka qabuu ifaadha. Mul'ata irratti dhi'eenyi seena yeroo barreeffamuu dubbistooti jalqaba maal beekaa akka turan maal akka beekaaniifi maal akka hubatan kan hubaachisuu ta'u qaba. Karaa baay'eedhaan hiiktoonni ammayyaa mallatto macaaficha baay'ee hiika dhabaniiru. Kan mul'ataa yaada ka'umsa guddaa amantoota dhiphinna irra jiran jajjabeesuf ture. Kitaabichii seena Waaqayyoo akka to'atuu argisiiseera (raajoonni Kakuu Moofaa akka godhan) seenan gara xiyyafatuuti bakka raawwata deema jiraachi isaa mirkanneessera. Gara murtitti yookaan gara eebbaatti (raajoonni Kakuu Moofaa akka godhan). Macaafichi jaarra jalqabaa kan Yihudoota guyyaa dhufaatti jecha jaalala Waaqayyoo, ulfinna, humna, fi olaantummaa mirkanneessera.

Macaafichi isaan wal fakkaata tooftaa barnoota Macaafa Qulqulluu amantoota hundumaatiif dhaloota tajaajiluu qaba. Kan gaarumaatii fi kan hameenyaa wallansoo ibsa. Jaarra jalqabaatti haali ibsa nurkaa bade ta'uu danda'a. Amma garuu warri cimmooha bilisa kan baasaan dhugaan nurkaa in badu. Hiiki amma yya warri lixaa tarreefami mul'ataa gara seena mata isaanitti yeroo geggessan hiiki isaa gara bifa dogogoraatti sirreessa deema.

Warri dhuma dhalooti amanoon diina Waaqayyoo geggeessa ta'ee (2Tesel 2) fi sababa aadaa waan jeeqamaniifhaali tarreefama macaafichaa bifa itti dhaga'amuun sirri akka ta'ee gochuun in danda'ama (akkuma Kakuu Moofaa Kiriistoos irraa dhalachuu, jireenyaa fi du'a wajjin kan wal qabate akka godhee). Jechii Yesuus Kiristoos raga seena haggaa ta'anitti (Mat 24, Mar 13 fi Luq 21) fi Pawloos 1Qor 15; 2Tes 4-5 fi 2Tes 2) karaa seenaa keessattis qabatama ta'eera. Waa'ee barreeffama macaafota mul'ataa raawwata isaa inni beekuu hin danda'u. Kan tilmaamaa ta'uu isaa, ragaan deggaramuu dhabuu isaa fi ifa ta'uu dhabuu isaa hundumtuu sirri miti.

Guyyaan deebi'ee dhufuu barreefamni birmadummaa kana in iyyama. Seenefamaa seena fakkii caalaniifi mallattoo Waaqayyoo haa gallatuu! Waaqayyo hundumaa to'ateera in mo'a, in dhufa!

Baay'een tarreesitooni ammayyaa kan dhi'eesan toofta barreeffama kana tuqa dogogoru! Hiiki ammayya warra lixaa kan barbaadu, mallattoodhaan kan dhi'aatee deebi'ee dhufuu Yihudoota toofta barreeffama sirritti ibsuu caala ifa, kan salphatuu baruumsa Macaafa Qulqulluu seera barbaadu.

El Howaardii Maarshaal kan wal qixaaxe kan Raalfi. Maartiin *New Testament Interpretation* kan jedhu keessatti

“macaafa kakuu haaratii fi ibsa dhi'aatuu” barreeffama jedhuu irratti dhugaan kun sirritti ibsameera “barreeffama kana dhi'aachuu nama hawatuun dandeeti yoo in hubanneefi dhugaa amantaa ibsuuf qooqi inni fayyadamee dhi'aannaa akka karaa guddaatti goonee yoo hin fudhanne malee waa'ee guyyaa deebi'ee dhufuu beekumsii nuyii qabannuu dogogoraa nama gadisiisuun, akkasumas keessa isaa mul'ata jiran hiikuudhaaf yeroo yaadnu akkuma barreeffama macaafaati lakka'uudhaan hojii irra kan oolan akkasumas yeroo isaa kan ibsan ta'ii seena irratti qofa xiyyaafannoo dogogoraa in hojjeenne. Duran dursee kan tuqamee haala hiikaa yaaluu irratti haalota hundumaa kan ammattu rakkinoota in fida. Caalatti xiyyaafannoo yeroo arginnuu kun waa'ee guyyaa dhufaatti hiika barbachisaa kan kennuu kan walin dha'uu fi kutaa kakuu haara kan nama aja'ibsiisuu qooqaa seena kan ibsamuu karaa Kiriistoos kan dhufuu teessoo Waaqayyoo akkasummas bitta isaa irratti jabbina jiruufi yaada jaalalaa haala walitti buusuun kan uumuu ta'a (5:5, 6, leenchichi hooladha) (fuula 235).

W. Randiidoolfii hiikaa Macaafa Qulqulluu kan jedhuu macaafa isaa irratti akka tuqeetti

“Macaafa Qulqulluu keessa akka jiruutti guyyaan dhuufaati barreefamichi laphee kan nama rukkutuu fi gada kan namati qabsiisuu kan biraa tooftaa barreeffama in qabu, irraa guddaa kan Daani'eelii fi maccafi mul'ataa. Tooftaan barreeffama kun bifa barreeffamatiin qabiyyee isaatiif akeeka isaa kan qabatan kuta barbaachiisoo sababa in hubanneef seenaa keessatti baay'ee kan nama dogogorsan hiikaa balleessu bira ga'eera. Yeroo dhuufatti tooftaa barreeffamaa yeroo boodee maal akka ta'uu kan dubbattuu waan ta'eef waa'ee haala fuula duraa akka qajeelfamaatii fi kaayyoo ta'ee mul'ataa tureera. Ilaalcha kana keessa kan jiruu rakkinni namaa gadisiisuu madaaliin macaaficha barreessa irraa caalaa kan dubbissuu haala har'a irratti hunda'uu isaanitti. Kun ilaalcha dogogoree (irra gudda mul'ata irratti) barreeffama kana hiika dhoksa akka qabutti yaduudhaan mallattoo macaafichaa hiikuudhaaf haalota har'a fayyadamuudhaan akka danda'amuti.

...Hiikii inni jalqabaa guyyaa dhuufatti tooftaa barreeffamaa ergaa isa dabarsuudhaaf mallattoo akka fayyadamuu beekuu qaba. Jecha dhokataa ta'ee utuu jiruu mallattoo tokkoo kallattiin hiikuuf salphaati gara dogogora hiikutti kan qajeelchuudha. Dhimmii isaa guyyaa dhuufaati tooftaa barreeffama keessatti ta'ii jiran seeneffama ta'uu dhiisuu isaani miti. Ta'iiin kun seena ta'uu danda'a sirrittis kan ta'ee ta'uu danda'a yookaan kan ta'an ta'a. haa ta'uu malee barreessaan ta'ii kan dhi'eesuu fi hiikaa isaa kan dabarsuu fakkii fi bifa boca seenatiin” (fuula 137).

Rikeen, Wiillihoositi fi Ballondi maansadaffaakan siratee kan Macaafa Qulqulluu fakkeenya samuu galmees jechoota

“dubbistooti har'aa tooftaa barreeffama kanaatiin bittaacha itti galee akkasumaati abdiin kutaniiru. Kan hin eegamne fakkeenya samuuf biyya lafa kana irraa haala ba'een shakaala ibsa isaanitiin baay'een qayyabbannaa Macaafa Qulqulluu bitaacha kan ta'aaniif kan in qindoofne fakkeessa. Barreefamni kun ifatti dhugaan mul'atuu qofa fudhachuun dubbistoota baay'ee ariitiidhaan ‘itti fufee maaltuu’ gara jedhutti murtootti geessa, kun immoo guyyaa dhufaati ergicha isa guddaa dogogorsa” (fuula 35)

Muddama shanaffaa (mootummaan Waaqayyo akka har'aas akka boris)

Mootummaan Waaqayyoo kan har'aatiis akkasumas fuula durattis kun barrumsa Macaafa Qulqulluu yaada walitti bu'uu haala bara dhummaa irratti xiyyaafannoo kan barbaaduu ta'eera. Namni tokkoo Kakuu Moofaati Israa'eli fi kan dubbatan raajii hundumaa kallatiin raawwachuu isaa kan eeguu taanan mootummaan dhufuu baay'inaan gara murta'eeti kan Israa'eel teessumma lafa kan deebisuu fi baruumsa Macaafa Qulqulluu sirritti hubachuu dhiisuu ta'a. kun waldaa kiristaana dhoksaadhaan boqonnaa shan irratti baasuudhaaf kan hafan boqonnaa israa'el wajjiin akka deemu gochuu barbaaisa akka ta'uu godha

ture. Ta'us garuu xiyyaafannoon isaa kakuun kan galameef Masihii Kakuu Moofaa mootummaa inni hundesse irratti yoo ta'e, kun dhuufaati Kiristoos isa jalqaba argisiisa itti fufuudhaan xiyyaafannoon isaa foon uffachu Kiristoos irratti jireenya, barsiisa, du'aa fi du'aa ka'uu ta'aa jechuudha. Barsiisa Macaafa Qulqulluu xiyyaafannoo adda waa'ee fayyina har'aati. Mootummaan isaa dhufeera abdiin Kakuu Moofaa Kiristoos hundumaatiif waamicha fayyinaa gochuudhaan raawwateera, bittaa isaa waggaa kumaa kan murta'an qofa irratti miti. Sirrimatti macaafni qulqulluun wa'ee hundumaa dhuufaati Kiristoof in dubbata ta'us garuu xiyyaafannoon isaa ta'uu kan qabuu isa kam irratti? Anati akka fakkaatuuti baay'een raajii Kakuu Moofaa xiyyaafannoon isaa waa'ee mootummaa Masihii hunda'uu isaa kan inni dubbatu dhuufati isaa jalqabaa irratti (Dani'eel 2). Mootummaan kun yeroo baay'eedhaaf mootummaa Waaqayyo barabaraa wajjiin kan wal fakkaatuudha (Dani'eel 7). Kakuu Moofaa keessatti kan jiruu xiyyaafannoo mootummaa Waaqayyo bara baraa irratti. Ta'us muudamni mootummaa kanaa karaan ibsa isaa tajaajila Masihii (1 Qor. 15:26-27). Gaaffichi isa kam dhugaadha kan jedhu miti, lachuun isaa dhugaadha, haa ta'uu malee gaaffichii xiyyaafannoon kan jiruu eessa irratti? Kan jedhuudha. Hiiktoonni tokko tokkoo waggaa kumaa mo'uu Masihii irratti baay'ee kan xiyyaafannoo (Mul'ata 20). Dhufuu isaani irraa kan ka'ee xiyyaafannoon Macaafa Qulqulluu kan ta'ee kan bara bara mo'uu Waaqayyoo akka dogogoraan isaan godheera jechuun in danda'ama. Mo'ichii Waaqayyoo wanta dhufuuf dursa haalaati. Kan lamaanuu dhuufaatiin Kiristoos kan Kakuu Moofaa ifa ta'uu yoo baatees lamaan isaa garuu kan Masihii mo'icha yeroodhaaf miti. Lalabi Yesuusiif barsiisi xiyyaafannoon guddaan mootummaa Waaqayyooti kun kan amma (fayinnaa fi tajaajila) fi guutumma gara fuula duraatii fi humna. Mul'atichi kan xiyyaafatuu bittaa waggaa kumaa Masihii irratti yoo ta'ee (Mul'ata 20) dursa haalatti malee raawwatamiti (Mul'ata 21-22). Kan Kakuu Moofaa bittaa yeroo waa'een barbaachisaa ta'uu isaa ifatti hin teenye, ta'uus Dani'eel 7 bittaa Masihii kan bara baraa malee kan yeroo miti.

Muddama jahaffaa (fiixee irra kan jiruu deebiin Kiristoos deebii lammaaffaa isaa yoo turee wajjiin (*Parousia*))

Amantooni baay'een Yesuus yeroo dhi'ootti akka tasaa akkasumasutuu hin eegamiin akka dhufuu barrata turaniiru (Mat 10:23, 24:27, 34, 44, Mar 9:1, 13:30) haa ta'uu malee eegduun hundumtu dhaloota amantoota haga ammaatti dogogoraa turaniiru. Deebiin ariiti Yesuus dhaloota hundumaatiif abdiin guddaadha. Haa ta'uu malee dhugaan tokkoo (kunnis waan tokko rakkina fudhachuudhaaf). Amantootni yeroo jiraatan Kiristoos bor dhufa jedhani yaadu qabu, haa ta'uu malee tarii yoo turee dirqama guddaa karoorsuuf raawwachuu qabu (Mat 28:19-20). Wangeella keessatti fuula murta'an irratti (Mar 13:10, Luk 17:2, 18:8) akkasumas 1 fi 2 Tessoolonqee kan turee deebii lamaa irratti kan hunda'anidha (Si'oo). Jalqaba raawwatamuu kan qaban haali seena jiru.

1. Sochi lalaba Wangeella biyyoolleessa (Matihoo 24:15, Mar 13:10).
2. "Nama cubbamaa" mul'achuu (Mat 24:15, 2 Tesseellonqe2, Mul'ataa 13)
3. Rakkina guddaa (Mat 24:21, 24, Mul'ata 13) akeeka kan qabuu bittaaacha itti galuun jira (Mat 24:45-51, Mar 13:32-36) harii isa dhumaa akka ta'ee yaadun jiraadhu, haa ta'uu malee gara fuula duraatti tajaajilli Wangeella karoorsuudhaa fi leenjisu qabda.

9:7 lakk.7 gaaffiin hundumtuu "eeyye" deebii jedhuu eegatu. Ilaalcha macaafa qulqullutiin Waaqayyo Israa'el irratti kan gohee fillannoo abdiin hir'iseera. Inni tokkootii fi qophaa isaa Waaqayyo biyya hundumaa bakka teessuma lafa fudhachuu fi deebisuun geggeeseera (Kes 32:8, fi tarii 29:26 keessatti ilaalera). Israa'el Itoophiyaa irraa, Filisxeemii fi Soriyaa wajjiin wal bukke qabuu sirrimatti fayyina dhukkuba Israa'elitti fi uume ta'a. kun fillannoo barumsa haafuraatiin 3:2 wajjiin faalla wal qixaaxan in uuma! Israa'el akkuma biyya hundumaa cubbuu isaaniiti fi deebii in kennu.

■ **"Israa'el biyyaa Gibxii irraa"** kun Israa'el akka biyyaatti ilaalamuun ishee kan jalqabee seeri Ba'u in agarsiisa.

■ **"Kaaftoori irraa"** kun dhalatan Filisxeemootaatiif bakka jireenya kan turee biyya bishaan giddu Kaaftoor argisiisa (kan Aagiyaa biyyaa bishaan irraa).

■ **"Qiir irraa"** kun tarii (1) Helamitti dhi'oo qaama Messopotamiyaa (2) "Kellaa" hiika jedhuu kan qabuu fi Naannawwee jecha bakka bu'u (3) Harmeniyaatti kan argamu lagaa (4) Soriyaa irraa daangaa kaaba jalqabee gaara diriire (*Anchor Bible Dictionary*, jildii. 4, fuula 83) argisiisu danda'a.

9:8 Kara cubbuutiin Israa’el akka saba biraa wal qixaa murtiin kennama, haa ta’uu malee Yaahiwween sagallee abdiin kan kenneef saba isaa walumatti qaba in balleessu (5:4-7, 14-15, 9:11-15). Mani Yaaqoob hafiin tolaa in boqutu kun qabatamaati Er keessatti irra deddebi’ee tuqameera.

1. Yihudaan raawwate hin baduu Er 4:27, 5:10, 18, 33:16
2. Israa’el raawwate hin baduu Er 30:11, 31:35-36

Kan Waaqayyo karoora oolchu bara baraa (jechuun Masihii) kan irratti kan hundaa’edha

■ **“Egaa gooftaan iji Waaqayyo mootummaa cubbuu irra”** kun “iji Waaqayyo gooftaa” kan jedhuu dubbiin fakkeenya Waaqayyo saba isaa irratti kan godhuu eegumsa gara laafummaa kan argisiisuudha (Kes 11:12). Ta’us garuu “mootummaa cubbamoota Goochimni jedhu dabaluu shakii in uuma. Tarii haala kanaa caalati hubachuuf maatiin tokkoo mucaan isaa jireenya gadi deebi’a yeroo filatuu miiraa itti dhaga’amuu fudhachuun karaa filatama ta’uu adanda’a (Hose’aa 1:11). Jalaala dhugaa kan qabuu maatiin fillannoo dadhabaa mucaa isaati kan inni fiduu kan fayyaa, kan gammaachuu fi guddina mucaa isaa kan yeroo dheera waanti inni fiduu guutumaati fudhachuudhaaf fedha qabaachu qaba, haa ta’uu malee kun garee lamaanuufiyyuu baay’ee bal’aadha.

■ **“Nan balleessa”** jechi kun (BDB 1029, KB 1552) lakkoofsa kana keessatti ala sadii tuqameera. Hiiki isaa “haquu” “balleessuu”, “gargar kutuu” jechuudha. Kun Kes 33:26-29 keessatti Waaqayyo diina saba isaati akka balleessu waan argisiisu jecha wal fakkaata wajjiin ibsa wal faalleessuudha. As irratti hundee jiruun garuu amma mataan isaani iyyuu diina (Hiphil kan xumurame). As irratti ammas taanan abdiin xinnoo xinnoo mul’atuu jira “mana Yaaqoob raawwadhe hin nballeessu” (Hiphil dhuma kan hin qabne guutuudhaaf Hiphil kan hin xumutramne). Lakk. 11 kuni Yihudaa kan argisiisu fakkaata.

9:9-10 Barreefamni Ibiroota kan mirkana’ee miti iafatti kan mul’atuu kun kan ta’ee murtiidhaaf (jechuun, ashawaa) yookaan fayyinaafi (jechuun, cabduu midhaani) kan godhamuu adeemsa adda baasuu argisiisa. Haa ta’uu malee cubbamooti Israa’eeloota akkuma warra Waaqa tolfamaa waaqessanitti in seerata (jechuun lakk.10). “Haafuroota” (BDB 631, 681 Hiphila kan xumuramee) gochamii jedhuu midhaan isa dura wajjin waliin makuu kan danda’an dhagaa wajjiin yookaan waan gatamee abaqii isaa adda baasuuf gingilchaa keessa godhamee miidhaan haafufaman argisiisa “cittuu” (NASB, NJB haa ta’uu malee NKJ “ija midhaani xinnoo” jedhamee kan hiikamee jecha dabalataa “dhagaa” (2Sa 17:13 KB 456, KB 459; NRSV) hiikaa jedhuu qabaachuu danda’a. Jehii kun (BDB 865) irra deddeebi’ee “mi’aa” “korojjoo” “shaaxee” yookaan “qalqalloo” jedhamee hiikama. Asi irraatti kun bakkee irratti hofaa midhaani walitti qabuudhaa fi hidhuu (oomisha) adeemsa irratti mi’a qabamuu agarsiisa “Hormoota hundumaa gidduutti” Goochimni jedhu u tarii lakk. 4 keessatti akka jiru Yaahiwween ari’atama irra kan jiraniif cubbuudhaan kan guutaman Israa’eeloota irratti murtii akka erguu yaada ibsuu wajjin kan adeemu ta’uu danda’a. Murtiin Waaqayyo uummata biro gidduutti amantii jiran kan isaan hir’isan saba kakuu isaa yoo ta’ees in balleessa (lakk.10). Dheekamsa Waaqayyo jal’aa bakki itti baqaa tokkooyyuu in jiruu (5:19)

Amos 9:11-12

**¹¹ amms Waaqayyo, “Gaaf tokko immoo manni
Daawit inni jige ol ka’ee akka dhaabatu nan godha,
keenyan mana isaa isa dhagaas nan deddeebisa,
isa hurraa’es wal nan qabachiisa, akka isaa durttis deebise nan ijaaraa.**

**¹²Isaan biyya Edoom keessaa warra hafan,
saba lafa irraa keessaa warra kan koo ta’anii beekaman hundumaas haa qabatan!”
jedhee dubbateera; gooftichis kana in godha*.**

9:11-15 dubbifamni kun rammadi kamminuu akka jiruu wanti mirkanaa’e hin jiruu (hundumtuu kutaan rammadii ceephoo malee kan ijaaran miti). Qabiyyichi akka tasa murtii irraa gara haara’umsatti jijjiirama (akkasumaas Samariyaa irraa gara Yerusaleemi). Ta’us sagallee abdiin hafan kan ta’uudha.

9:11 “Guyyaa sana”Goochimni kun yeroo baay’ee xuqameera (2:16, 8:3, 9, 18,) 2:16 irratti yaadannoo jiruu ilaala. Israa’el “guyyaa sana” kan jedhuu Waaqayyo eebbaa fi yeroo ilaalutti akka ta’uu yaadetti haa ta’uu malee amos yeroo murtii akka ta’ee raajee ture (fakkeenyaaf, 5:18-20). Yeroo kana irratti garuu Amos kallatti raajii isa jijjiirera. Tolooti haffii ta’an “yeroo sanatti” kanjedhuu Daawitii fi kakuu abdiin galamee yeroo hara’uumsa ta’a (2 Samu’ee 7). Lakk 13-14 keessatti kan jiran Waaqayyo Museef abdiin inni kenne caalati immo (Kes 28:1-14 keessatti xiyaafannoo jiruu kan kennaanidha. Yeroo baay’ee raajoanni Kakuu Moofaaa kakuu Musee dirqama isaa

yeroo tuqaan ilaaluun keenya baay'ee barbaachisaadha Musee (Kes 28:58-63, 29:25-28) akkuma Iya (Iyyaasuu 24:19) Abboota amantii irra kan dhalatan kakichaa eeguu akka hin dandeenye beeke ture ta'us garuu kara Masihii Waaqichaa kan haraaratii fi ahra'uumsa abdiin Yaahiwwen yeroo qopheesse akka dhufuu Kes keessatti tuqameera (Kes 30:5). Raajoonni abdiin akana kaasuudhaan gara mo'icha bara baraatii eebbatti bal'isan malee murtii miti.

■ **“Godoo Daawit kuftee nan kaasaa”** kun magaala guddoo Yruusaaleemii fi gidduu galleessa hafuura kan godhee mootummaa Daawit fakkeenya has argisiisuudha bara warqee tokkoo kan ta'ee bitta mootii (jechuun, Yaahiwwen kan bakka bu'uu mootii amanama) sooromaa isaa wajjiin, eegumsa isaa wajjini fi amanamummaa amantii isaa wajjiin deddeebi'eera. Raajin Masihii dhufuu yeroo hundumaa ka'umsii isaa Yihudaadha (2 Samu'eel 7, Isa 7:14, 9:6-7, 11:1-9 Er 33:15, 17, Mikiyaas 4:1-5, 5:2-5A).

■ **“Kellaa ishee”** lakk.11 kallatiidhaan kellaa Yeruusaaleem kan argisiisuudha kun kan dubartii lakk.baay'ee yeroo ta'uu kan Israa'elii fi Yihudaa toofta salphaati ibsuu ta'uu danda'a. (jechuun, magaalaa guddaantokkoofi bakka Waaqffanna).

9:12 Lakk. kun bara Daawitii fi Solomoonitti kan ture humna waraana ammas deebi'e gara biyyatti abditti deebi'uu isaa kan ibsuudha. Kun kan barabara abdiin kakuu Hojii Ergamoota 15:16-17 keessatti kan biyyoolleessa Waaqayyoolli akka ta'ee yeroo teesisuu Sabtuwajeentii keessatti “Edoom” gara “Addaam” (jechuun, sanyii namaa) jijjirameera, kana Phex tuqeera (dabalataniis Phawuuloos Rom e 9:24-26 keessatti Hose'aa 1:10, 2:23, fayyadamuu isaa hubadha). Kun dhi'eenya biyyoolleessaa Amos 9:5-6, 7 keessatti callaqiseera (Uumama 3:15, 12:23, Bau 19:5-6, Isa 42:1, 4, 6, 10-11, 49:6, 51:4). Kun haraa'umsa biyyaatti abdiin (fakkeenyaafUma12:1-3, 13, 14-17, 15:7) lakk.1-4, 9-10 irratti kan jiran yaadonni kallatiidhaan kan wal falleessaniidha. Waaqayyo Abirahaamii fi sanyii isaa wajjiin firooma jiruu abomamuu kakuu isa irratti kan hunda'ee ture. Akka kakuu isaatti yoo aboomamuu baatan immoo

1. “Kan badan” ta'uu, Kes 4:26, 6:15, Iya 23:15, Moototaa isa duraa 15:34, Amos 9:8
2. Biyya itti galanii “kan buqa'an” ta'uu Kesi 28:63
3. Lafa isaani irra “kan buqa'anta'u” Kes 29:28, Mootota isa dura 14:15 Macaafaa seena isa duraa 7:20
4. Waaqayyoo gooftaan biyya isaani kennee “kan badan” ta'uu, Iya 23:13, 16,
5. “Kan gataman” ta'uu mootota isa duraa 9:7,
6. “kan godaanan” ta'uu, 2 Mootota 17:6, 23, 18:9-11, 25:21 (dabalataniis 23:27)

Haa ta'uu malee yoo aboomamani lafa isaani irra turuu 2 Moototaa 18:12, 21:8, Macafaaseenaa isa duraa 33:8 (Samu'eel isaa 2 28:10).

Yeroo baay'ee irra deddeebi'ee rajootaan sabi Waaqayyo gara “lafa mata isaanideebi'uu kan jedhuu xiyyaaffannoon itti kennameera (Isa 14:1-2, Er 16:15, Hiz 11:17, 34:13, 17, 36:24, 37:12, 14, 21, Amos 9:15).

Amos 9:13-15

¹³ Waaqayyo, “kunoo, barri tokko in dhufa;
bara sanas utuu namni sanyii facaasuu, booddee
isaatiin immoo inni tokko haamaatti in ka'a;
akkasumas utuu inni tokkoo ija waynii cuunfuu,
inni kaan lafa babaqsuutti in ka'a;
tulloonni, cuunfaa waynii ias haaraa in coccophsu,
gaaronni hundiniis in fiilu*.

¹⁴ Saba koo Israa'elin gara gaariitti nan deebisa;
isaan mandaroota diigaman deebisanii ijaaranii keessa jiraatu;
iddo dhaabaa wayni in qopheeffatu, daadhii waynichaas in dhugu,
lafa muka ija kennu dhaabbatan in qabaatu, ija Isa in nyaatu*.

¹⁵ Biyya isaani irra isaan nan dhaaba, biyya ani isaaniif kenne
keessaas deebi'anii hin buqqifaman” jedhe*;
inni kana dubbate immoo Waaqayyo gooftaa kee ti*.

9:13-15 Israa'eel yeroo baay'ee irra deddeebi'ee inni guddaan xiyyaaffannoo seena ta'uu ishee irraa kan ka'ee xiyyaaffannoon luqisii kanaa kan bara dhumaa ta'uu qaba. Sagaleen abdiin kanaa (nagaa siyaasaa fi baayina qonnaa, Kes 27-29, kan biraan barreeffamni bara dhumaa Iyyu'eel 3:18 keessatti jira) ammas tanaan kakuuf bitamuu irratti kan hunda'eedha. Kun kallattidhaan kan ibsamee ta'uu baatuus sirridhumatti naanna'ee argisiiseera.

9:13 “Dhaadhii wayni in cocobsuu” 6:6 irratti Macaafa Qulqulluun alkohooliidhaan (alkoolii hojjechuu) fi dhugaatii (araada) irra kan jiruu kan jallatuu kan jedhuu mata duree addaa ilaala.

NASB

“Gaaronnii hundumtuu in baquu”

NKJV, NRSV,

TEV, NJB

“Bakki ol ka’aan hundumtuu wajjin deemu”

Gochamichii (BDB 556, KB 555, *Hithpolel* IMPERFECT) “baquu” jechuu dha.(jechuun murtiin Waaqayyo, Mikiyaas 1:4, Naahoom 1:5) haa ta’uu malee asi irratti jecha raajeeffannoon sababa daldalaatiin yookaan naanna’aa jiraachuu isaa kan ibsuu yeroo ta’uu kunnis kan daldalaa sooroma mallattoodha.

9:14 Hara’uumsii kun Kes 28:38-40, Amos 5:11, Mikiyaas 6:15 Safoniyaa 1:13 faalladha. Sabi Waaqayyo laficha irratti biqillaa Waayinni hin dhaabuu ijaa isaattis hin gammaduu (jechuun laficha irratti hiyummaa jiruuf turmaata jechaa dhokkata ibsuudha Er 31:5, Hiz28:26).

9:15 Kun ammam illee dursa haala kan hin qabne yoo fakkatees abdiin uummata Yihudoota ka’umsaa seenaa sakkata’uutuu irra jira. Kan hin baratamne kakuun seena saba yihuudatiin. Ifatti akka mul’atuutti kun kan lamaani kan barabara (2 Samu’eel 7:10, Er 24:6, 32:41, 42:10) fi yaada seena qabu.

▣ **“Waaqayyo gooftaan kee”** kan nama aja’ibsiisuun haala deddebi’uun (kakuu-murtii-kakuu), irra deebi’ee saba kakuuti (Hose’aa 2:21-23).

SEENSA HOSE'A

I. MAQAA KITAABICHAA

- A. Macaafichi maqicha kan argate isa dubbatu Hose'a irrati.
- B. Hiikni Maqichaas "fayyina" (BDB 448) jechuudha. Jalqaba kun maqaa Iyaasuu ture (Lak 13:16). Kun Hose'a kan jedhuu wajjin maquma tokkicha (2Mot 17:1).

II. AKKAATAA KITAABICHI ITTIIN CALALAME (CANONIZATION)

- A. Kitaabni kun gara kitaa raajota duraaniitti ramadama, (Ecclesiasticus 49:10).
- B. Kitaabi raajicha kun kutaa raajoota xixxiqootti (*Baba Bathra* 14b)kan ramadamuudha.
  - 1. Akkuma Isa, Erm fi Hizqi'eel kitaabonni kudha lamaan kun iddoodhuma tokkotti argamu.
  - 2. Akkaataan jarri itti toora galanii jiran akkaataa yeroo bara itti barreeffamanii qabateeti.
- C. Kan "kudha lamani" yookiin kan raajoota xixxiqaa tarreefama beektoota adda addan kan yeroo duraa duuba kennaafi turaniiru. Ta'us ilaalcha kanaan rakkiinoo jiru.
  - 1. Kan jalqabaa kitaabonni jahan Maasoretikii (barreefamaa Hibiroota) fi hiika lobootee saaba (barreefama Girikii) gidduu adda addaa kan ta'aniidha.

MT

Hose'aa

Yo'el

Amos

Obaadiyaa

Yoonas

Miikiyaas

LXX

Hose'aa

Amos

Miikiyaas

Yo'el

Obaadiyaa

Yoonas

- 2. Ragaan keessaa Amos Hose'aa dura duraa duuba bara akka qabu argisiisa.
- 3. Tarrii Hose'aa dheerina yeroo fi jarraa 8^{fiaa} barri sababa yoomif eessa sadarkaa jalqabaa irraa kan ka'aame ta'uu danda'a.
- D. Tarrii barreefamni Hose'aa kitaaba Kakuu Moofaa kammin keessayyuu baay'ee cimaa dha (IX).
  - 1. Kanaaf sababi tokkoo kan kitaabicha walaloo fi miiraa akkaata dhi'eessuuti dha.
  - 2. Sababni kan biraan galagalcha barreefamichaati dha. Maasoretikii fi lubii Saaba hiikii isaani adda addaa dha.
  - 3. Sababni kan biraan Israa'eli fi Yihudaa gidduu kan jiruu hasaan Hibirootaa gara gara ta'uu isaati.

III. SHARBEE /GENRE/

- A. Kitaabichi walaloo (poetry) fi holooloon (prose) kan guutedha (harka caalaa garuu walaloo).
- B. Boqonnaa 1 fi 3 jireenya Hose'aa fi kan yeroo seenneffama seena yoo ta'an boqonnaan lamaimmoo walaloo dha.
- C. Jireenya Hose'aa fi gaa'ela haala wal fakkaataan kan Israa'el kan amalaa in leenji'in fi kan Yaahiwwee kan hin soochonee laphee jaalala laphee irraa ibsuuf fayyada.
  - 1. Yaahiwween akka jaallallee dargageessa amanamaa (boqonnaa 1-3)
  - 2. Yaahiwween akka jaalala maatii yookaan abbaa fi haadhaa (boqonnaa 11)
  - 3. Isaan jechooti dhokatoon kun warri Israa'el Yaahiwwee caalaa Ba'aaliin akka "abba mana" fi "gooftaa" fudhachuudhaan kan uuman bitaa itti galuu wajjin hundee kan godhachisaanidha.
- D. Kan barreefamee kan bareedu, cimaa fi miiraan kan ta'ee garuu akkaataa wali hin qabanneen yoo ta'uu boqonnoolleen garuu wal qabattoo miti (boqonnaa 4-14). Barreefamni Hose'aa fi raajiin isaa tarrii inni erga du'e booda walitti qabamee sirreefamuun isaa in oole.
- E. David A. Hubbard, Hosea (Tyndale OT Commentaries), haala sharbee kan duuka bu'uu karaa ibseera, "baay'ee gadda cimaa kan kakkaasu, gara Israa'el to'annoo ala kan ta'e kan argamee dubbii irratti dubbii

kan biraa, gabatee kakuu irratti gabatee kakuu jecha dhokataa irratti jecha dhokataa kan biraa , gaaffii irratti gaaffii biraa, ibsa ta'ee kan kitaabichaas ciminaa isaa itti uffisaniiru” (fuula 20)

- F. Gaa' ilaa raajichaa ilaalatee ilaalcha adda addaatu jiru.
1. Kan yaadami (hypothetical) yookiin immoo (Aligorii)
  2. Nama haafuraa amanamummaan itti hir'ate (Israa'el waaqa tolfamaa waaqeessu ishee wajjin kan ramadamu)
  3. Durba kan hin taane wajjin gaa'ela sirri godhame (seera waaqeffannaa lalisaa)
  4. Booda irratti seera waaqeffanna Riibii keessatti hirmaatuu kan taatee niitii wajjin kan godhamee gaa'ela sirri (kallattiidhaa)

IV. BARREESSICHA

- A. Waa'ee isaa kan beeknu muraasa yoo ta'ees dubbi sirriin Hose'aa mataa isaa ture.
- B. Namichii
1. Muca Bi'eeri ti (1:1)
  2. Lamummaa Israa'el qaba (7:5), nama magaalaa kami akka ta'ee hin beekamu
  3. Amos hawaasaaf barbaachisummaa seera akka dubbuutee hundaa Hose'aan immoo waa'ee amanamummaa kakuu fi barbaachisummaa isaa dubbateera.
  4. Waamaa kan turee
    - a. “kan Israa'el Erm”
    - b. “raajii kakuu moofa Yohannis”
  5. “Kan Israa'el abba Wangeellaa jalqabaa”
- C. *Baba Bathra* 15a namoota mana qulqullummaa isa guddaa “kudha lamaffaa” jedhani barreesaniruu jedhe dubbateera. Kun iddoo tokkootti kan taa'ee fi haala sirraa'ee ta'uu qaba.
- D. Tokko tokkoo barreessaa ta'uu isaa irratti gaaffii qabu, sababni isaa,
1. Luqisota Yihudaa 1:1,7,11; 4:15; 5:5,10,12-14; 6:4,11; 8:14; 10:11; 11:12; 12:2
  2. Durooma gara fuulduraa fi bilisa Bau irratti kan dubbatan dubbifamtoota.
  3. Gaa'iel Hose'aa boqonnaa 1 fi 2 keessatti kan barreefame kan nama sadaffaa fira yoo ta'uu boqonnaa saditti garuu nama lamaffaa fira kan ibsamee ta'u
- E. Deebi wara mormitootaa
1. Raajonni hundumtuu Israa'eli fi Yihudaa gidduu kan jruu adda adda Baun sirri akka hin taane In yaadu. Yihudaan yeroo hundaa Abirahaamii fi Daawiiitiif kan godhamee kakuu abdi qama seera qabeessa is olaana akka ta'ee in mul'ata.
  2. Raajichi irra deddeebi'ee murtoo fi abdi kan qabatan ergaa raajii in hordofa. Isaan kun akka ergaa isa Waaqa irraa tokkoo bakka tokkootti in ibsamu.
  3. Tarri lalabii isaa fi walaloo walumma galatti Hose'aa kan ibsan ta'uu in danda'u.

V. YERICHA

- A. Hose'aan bara Dhaloota Kiriistoos dura raajii ture.
1. Isa fi Miikiyaas Yihudaa keessatti dubbataniruu
  2. Yoonas, Amos fi Hose'aa Israa'el keessatti dubbataniiru
- B. Hose'aan tajaajila Amosin kan ukkamsee fi kan dhorke ture
- C. Kan Hose'aan yeroo lalabaatti (waa'ee mootota warra gargar qoqodamanii bitta isaani kan argisiisii chaartiin moototaa ibsa dabbalataa keessatti ilaalaa) kan turee 1:1 irratti kan ibsaman guyyaa moototaa keessatti utuu in ta'iin in oolu.
1. Uziyaan (Yihudaan)

2. Iyo'ataam (Yihudaan)
3. Akaaz (Yihudaan)
4. Hizqihaas (Yihudaan)
5. Yerobi'aam 2^{ffaa} (Yihudaan)

Beektootan kan kennaman yaadi baay'een jiru (garaagarummaan isaa kan dhufee kan Faquhee waggaa 30 sababa mo'uu isaatiin. 2^{ffaa} Mootota 15:27. (Gaarii kan ta'ee kan ibsamee deebi Gleaon Archer, Encyclopedia of Bible Difficulties, fuula 209-211 kan jiruu ilaalaa).

1. Keyil Dhaloota Kiristoos dura bara 790-725
  - a. 1:4, kufaati hundee mootummaa Yo'el dura
  - b. 10:14, Shaalminaasoor yeroo werera 5^{ffaa}
2. Firaansiiskoo, Dhaloota Kiristoos dura bara 750-735
  - a. Amosiin xiqqoo ishee dursee
  - b. Kan Yerobi'aam 2^{ffaa} guyyaa isa dhumaa
  - c. Dhaloota Kiriistoos dura bara 755 hin turee sababni isaa warri Asor kan Geeli'aad naannoo qabatani ture.
3. Haarisoon Dahaloota Kiristoos dura bara 753-722
  - a. Yerobi'aam 2^{ffaa} Dhaloota Kiristoos dura bara 753 keessa du'e
  - b. Tegeeltelfaasoor III Mina'eemiin gibira kaffalamee (8:9) gara Dhaloota Kiristoos dura bara 739
  - c. 5:8-6:6 (dabalataaniis Isa 7-14) keessatti warra kan kallatti argisisee Dhaloota Kiristoos dura bara 735-734 kan Soriyaa lolaa warra Efreem ta'ii isa
  - d. Guyyaa Hose'aa 7:11, 9:6, fi 12:2 keessatti kan beeksifaman Gibxii 9:6 fi 12:2
4. Laasoor/La Sor Huubbardii/Hubbardi, fi Buush/Bush, Dhaloota Kiristoos dura 753-722
  - a. Du'a Yerobi'aam 2^{ffaa} dura kan jalqabamee Dhaloota Kiristoos dura bara 753
  - b. Gara mootummaa Hizqihaasitti kan itti fufuu
  - c. Deggeraa bittaa Dhaloota Kiriistoos booda bara 728
  - d. Dhaloota Kiristoos booda bara 715 mootii ture
  - e. Kan Telgeltelgelfaasoor III yeroo mootummaa isaatti kan lalabee, Dhaloota Kiristoos dura 754-727

VI. Seenaa yoomii fi eessaa- Seensa Amos VI kan jedhuu ilaalaa.

VII. Rammaddi seer-luga barreefamaa (qabiyyee dubbifamaa)

- A. (Siilyidii Firaansiiskoo/Clyde Francisco kan barreefamee seensa kakuu moofa fuula 150-163 kan fudhatamee)
  1. Seensa 1:1
  2. Kan Hose'aa kan biyya keessaa jeequmsa 1:2-3:5
  3. Wal falmii Waaqayyoo warra Israa'el wajjin 4:1-10:15
  4. Abbaa fi ilma isaa rakkisaa 11:1-12
  5. Maqaa keessa maaltuu jira (Yaaqoob Israa'el wajjin) 12:1-15
  6. Uummataaf du'uu 13:1-16
  7. Fillannoo murtii 14:1-9
- B. (E. J. Young, kan barreeffamee kan Kakuu Moofaa seensa fuula 252-254 kan fudhatamee)
  1. Waaqayyo saba isaa wajjin kan ninni qabuu firooma (walitti dhuufenya) 1:1-3:5
  2. Bal'aa kan ta'ee haasa raajicha adda addaa 4:1-14:9
    - a. Balleessaa qomoo warra kaaba 4-8
    - b. Adaba qomoo warra kaabaa 9:1-11:11

c. Qalbii warra jijjiiratan sabootaaf eebba gara fuulduraa 11:12-14:9

VIII. DHUGAA ISA ANGAGA

- A. Yaahiwwen Waaqa dhuunfaati. Cubbuun jaalala kan ta'eef Waaqayyo wajjin faallaadha (Hose'aa) , seera kakuu irra daddarbuu qofa miti (Amos).
- B. Amantin macaafa Qulqulluu namootni baay'een bakka isaan jiranitti maatii keessatti kan argaman jechoota dhokattoo caalchiisee ibsamuu danda'a.
  - 1. Abbaa manaa (Waaqayyo) –haadha manaa (Israa'el)
  - 2. Maatii (Waaqayyoo)- Mucaa (Israa'el)
- C. Yaahiwwen sagallee abdiin, aarsaa fi sagallee kakuu kan kufee sanyii namaa wajjin haararamuuf fillateera. Akka namatti immoo asitti amantiin dhuunfaa fi sagallee kakuuf amanamuu in haammachisuu.
- D. Sagallee kakuu irra daddarbuun bu'aan isaa murtoo dha. Murtoon yeroo hundaa kayyoon isaa haareessuudha (1:10-2:1, 2:14-23, 3:1-5, 11:8-11, 14:1-7). Adabii kan abbummaa jaalala hojiin argisiisuudha (Hibiroota 12:5ff).kan Israa'elkan gara fuulduraa eebbi amma kan jiruu kan isheen qabdu aboomamu irratti kan hunda'eedha.

IX. Kan Hibiroota barreeffama Hose'aa

Kakuu Moofaa keessatti barreefamni Hose'aa wal mormii gudda dha. ani sirridhumatti kan Hibiroota beeka miti, ta'us garuu adeemsa hiikaa keessatti cimina kan biraa (ilaalcha) fideeraaf. Haali barreefama warra Hibiroota karaa tokkoon Hose'aan miira barreefamaa irratti akkasumas karaa kan biraan walaloon dhi'eessuun isaa (sharbee) irratti kan hunda'eedha.

Jechooti dhokataan isaa haara fi kan adda addaati. Kun kan lamaanu kan durii fi kan ammayyaa dubbistoota /barreesitoota rakkinoota uumaniruu. Kan walaloo ta'e haala uumama barreefamaa, rakko jechaa yoo qabaatees barreefamni isaa uumamaa wajjin wal qabatee ommayyu barrefamaa olaana yookiin bifa jechaatiin yoo bade sararoonii walaloo irratti kan argamuu yaada kan ibsuu karaa uuma. Dhugaan oolanaan kammi iyyuu haala suphamuu kan hin dandeenye kan bade hin jiruu sababni isaa kan dhugaa walitti hidhiinsi isaa fi irraa deebi'amee haala ibsaman waan jiruuf.

Sirreefama barreefamaa bu'uu qabeessa (akkasumas barbaachisaa) dha, ta'us garuu yeroo hundaa tilmaama irratti kan hundaa'ee ta'uu qaba. Isan kana irratti kan adda adda kan durii maxaansa kan itti fayyadaman isaan kana kan dorsisan walaloo sararoota kan biroon kan durii hiiktooni akkamitti akka ilaalan itti yaaduuf gargaara.

HOSE'AA 1

HIKAA HAARAA KEEYYATAAN HIRUU IRRATTI HUNDAA'E

NKJV	NRSV	TEV	NJB
	Irrakeessatti kan barreeffamu		Mata duree
1:1	1:1	1:1	1:1
Maatii Hose'a	Hose'aan dubartii ejjituu Gomeeriin fuudhe ijoollee sadii isaaf deesse karaa bifa raajitiin maqoota barbachisoo dha.	Haadha manaa Hose'a fi Ijoollee issaa	Gaa'eela Hose'aa: Ijoollee sadan
1:2-3	1:2-3	1:2	1:2a 1:2b
1:4-5	1:4-5	1:3-5	1:3-5
1:6-7	1:6-7	1:6-7	1:6-7
1:8-9	1:8-9	1:8-9	1:8-9
Haaromfamu Israa'eel	Adabbiin Israa'eel kan xumuraa miti	Israa'eel Haarmfamuutu ishee irra jira	Abdii Fuulduraa
1:10-2:1	1:10-2:1	1:10-2:1	2:1-3

DUBBISA MARSAA SADAFFAA(fuula vii irraa)

SADARKAA KEYYATAATTI YAADA BARREESSICHAA ISA JALQABARRA HORDOFUU

Kun qaleelfama qo'annaa Macaafa Qulqulluuti, kana jechuun namni tokko Macaafa Qulqulluudhaaf hiikaa mataa ofii laachuudanda'a. Tokkoon okkoon keenya akka nuuf ifeetti adeemuu qabna. Ati, Macaafni Qulqulluun, akkasumas hafurrii qulqulluun hiikaa laachuu keessatti qooda isa jalqabarra qabdu. Kanas yaada nama biraaf dhiisuun sirra hin jiru.

Boqonnicha al tokkotti dubbisi. Gulummoowwan adda baafadhu. Hirama gulumoowwan keetii hiikaawwan haaraa shananiin madaali. Keeyyataan himuu dirqama miti, garuu yaada barreessichaa isa jalqabarra hordofuudhaaf furtoodha, kun immoo gidduu galeessa hiikichaati. Tokkoon tokkoon keeyyataa Gulummo tokko qofa qaba.

Keeyyata duraa

*Kaka'umsa dhabuyyuu, qoqqooddaan keeyyataanii yaada barreessaa jalqabaa hubachuuf furtuu cimaadha. Tokkoon tokkoon jijjiirraawwan ammayyaas keeyyata qoqqoodamee fi kan cuunfameqabu. Keeyyanni kamiyyuu immoo bakka adda ba'ee jirutti mata duree ijoo, dhugaa fi yaada ijoo tokkoqaba. Tokkoon tokkoon sararaas bakka adda ba'anii jiranitti mata duree sanacalaqqisiisu. Akkuma barreeffama kana dubbisteen jijjiirraa isa kamtu akka hubannoo, dhimmaa fi qoqqooddaa sararaaf ga'umsa siif ta'u of gaafadhu.

Boqonnaa kamiyyuu keessatti dursa Macaafa Qulqulluu dubbisuu fi dhimma isaa adda baasuuf yaaluu qabna. Itti fufnees, hubannoo keenya hiika ammayyaa waliin wal cinaa qabnee madaaluu qabna. Yeroo miira barreessaa jalqabaa hubannu qofa sabqora (logic) isaa fi haala inni ittiin dhiyeesse ilaaluun Macaafa Quqlulluu dhugaan kan hubachuu dandeenyudha. Barreessaa jalqabaa qofaatu kaka'umsa uumuuf ga'aadha malee Dubbistoonni Macaafa Qulqulluu, barootaa fi jireenya isaanii keessatti dhugaa eerame hojjiirra oolchuuf itti gaafatamummaa qabu.

Hub: Jechoonni teeknikaawaa fi gabaajeewwan hundi guutummaa guutuutti miiltoo (Appendices) tokko, lammaffaafisadaffaakeessatti ibsamaniiru.

1. Keyyata tokkoo

2. Keeyyata lamma

3. Keyyata sada

4. kkk

ILAALCHA QABBIYYEE

- A. Boqonnaa 1-3tti kan jiru inni jalqabaa kutaan kallatti kan inni ibsuu
1. Hose'aan geggeessa Waaqayyootiin Gomeeriin fuudhuun isaa boqonnaa 1 (namasadaffaakan dubbate), seena jireenyaa
  2. Kan Israa'el Yaahiwwedhaaf (YHWH) amanamuu dhiisu ibsa walaloodhaan , boqonnaa 2
  3. Hose'aan geggeessaa Waaqayyootiin gati kafaluudhaaf Gomerinlammaffaafuudhe, boqonnaa 3 (nama tokkoon kan dubbate, seena jireenya dhuunfaa)
- B. Tokkoon tokkoon kutaa mata dure xixxiqaa sadan guduunfaa hara'umsa kakuuti.
1. 1:10-2:1
  2. 2:16-23
  3. 3:5
- C. Waaqa tolfamaa Israa'el waaqessuu seera cabsuu qofa osoo hin taane jaalalas dabalateeti, kakuun akka kakuu gaa'ila ta'uu isaa kan ibsuu fakkeenya gaariidha.

QAYYABANNAA JECHAA FI GAALEE

HOSE'AA 1:1

¹ Kan dubbii Waaqayyoo isa bara Uziyaan, Yotaam, Ahaaz, Hisqiyaasis tarreetti biyya Yihudaa irratti mo'anii, Yerobi'aam ilmi Yeho'aash immoo biyya Israa'el irratti mo'etti, gara Hose'aa ilma Beriit dhufee dha*.

1:1 “Sagallee Waaqayyoo” kun raajootaa fi kan baratamee furtuu gaaleeti (yeroo 250 ol Kakuu Moofaa keessatti fayadama irra ooleera. (Jechuun, Hose'aa, Iyyu'eel, Mikiyaas, Safoniyyaa, Aagee, Zaki fi Milkiyaas) raajonni hubannoo mata isaanni irra akka hin dubbanne agarsiisa, garuu kan isaan kakaasu mul'ata Waaqayyooti. “Jecha” ibsi jedhuu (BDB 182) jechi inni dubbatte qophaa isaa humna qaba kan jedhu ilaalcha Ibiroota wajjin wal fakkaata (Uma 1, Isa 55:11, Yohannis 1:1, 14, mul'ata Yohanniis 19:13).

“Gooftaa” kan jedhu Amos 1:2 irratti kan jiru maqoota Waaqayyummaa kan jedhu MATA DUREE ADDAA ilaali.

■ **“Hose'aa” hiiki isaa “oolchuu”** jechuu dha (BDB 448). Namnii tokkoo maqaa kakuu Waaqayyoo kan ta'e Yaahiwwee (“YHWH”) “jechichi” kan jedhu irratti yoo dabalee “Iyan” (Mat 1:21) irratti argama.

“Yaa mucaa Be'eer” hiiki maqichaa “burqaan isaa” (BDB 92) waa'ee isaa kan beeknu wanti tokkoo iyyuu hin jiru, maqichii kutaa biraatti warra Kexaawoota soddaa Eesa'uu akka ta'ee (Uumamaa 26:34) achi irratti qofa argama.

■ **“Mootota Yihuudaa Ooziyaa fi Yootaami Aakaazii fibara Hisqiyaas”** raajii mootummaa warra kibbaa kan ta'e haala kanaan mootumoota Yihuuda gadi fageenyaan yeroo ibsu kan hin barratamne fakkaata, tarreefamni moototaa baroota baay'ee kan ammatudha (ibsa dabalataa ilaali, “qoqodama bara mootummaa moototaa”). Kunni kan mootummaa Yihuuda tarreefama seensa Isa wajjin wal fakkaata, kanaafiis, Hose'aan kan barichaa raajii ammayyoo ta'uu isaa agarsiisuu fi akka yaale akka ta'e mirkaneese. Akkasumas tarii kan inni agarsiisu.

1. Hose'aan qoqodamaa mootummichaa kan mormuu fi Yihuudan qophaa ishee kan kakuu abdi akka taate in ilaala turee yookaan
2. Lakkoobsi kunni barreesitoota Yihuudoota warra gara booda kan dabalateedha. Akka yaadota adda addaatti isa ammayyoo akka hin beekamne ifaadha.

■ **“Mooti Israa'eliin mucaa Iyoo'aas bara Iyoorobi'aam”** kan biroon mootota Israa'el xuqamuu dhiisuun isaani kan aja'ibsiisuudha (jechuu, Zak, Shaaloom, Minaasee, Akaahiyaa, Qaquhee, Hose'aa). Kana ilaalchisee

yaada adda addaa heedutu turan (1) yeroo xiqqoof mo'ee kan turee Iyoorobi'aam II irraa Booda irra tasgabii dhabuu siyaasa ture (ibsa dablata, qoqoodamiinsa bara mootummaa moototaa) ilaali; (2) Raajichii moototaa lamaaniifi iyyuu dubbacha jira yookaan; (3) Yihuudaan seera qabeessa karaa Daawiit (Amos 9:11-15). Iyoorobi'aam II bara seena qabeessa yoomiif eessa seensa amosin ilaali VI.

HOSE'AA 1:2-5

² Waaqayyo dura karaa Hose'aa yeroo dubbatetti, Hosa'aadhaan,
**“Biyyichi Waaqayyoon dhiisuu isaatiinejja guddaa keessa lixeera;
kanaaf dhaqii dubartii ejjituu fuudhi, ijoollee ejjaas godhadhu!” jedhe.**
³ klana irratti inni dhaqee Gomerin intala Diiblaayim fuudhe;
isheen ulfooftee ilma in deesseef.
⁴ Yommus Waaqayyo, “Yizre'el' jedhii moggaasi!
**Yeroo gabaabduu booddee sababii dhiiga Yizre'elitti dhangala'eef mana Yehuu nan adaba;
mootummaan Israa'elis kanumaan akka raawwatu nan godha*.**
⁵ Gaafas ani dacha Yizre'el keessatti humna warra Israa'el nan cabsa” jedheen.

1:2

NASB, NRSV

TEV

“Waaqayyo yeroo jalqabaatiif karaa Hose'aa yeroo dubbatee”

NKJV

“Waaqayyo Hose'aan dubbachuu yeroo jalqabee”

NJB

“Yaahiwween Hose'aatti kan inni dubbate inni jalqabaa”

G. Campbell Morgan, *Hosea*, fuula 9-11, asserts that the ASV

“Johovaa jalqabatti Hose'aatti yeroo dubbate” furtuu yerooti Hose'aan arguuf, jirenya isaa gara boode ilaaluf lakk.2 kan barreesse bu'aa hubannaa irratti. Kanaafis inni yeroo Gomeeriin fuudhe amanamtuu akka turee in dubbata garuu amanamtu utuu hin ta'in hafte. Kanaafiis, Waaayyo irraa beekamti jalqabaa, maal akka ta'ee in beeka ture, akkasumas kan Hose'aa waggooti gara booda akka hubannutti waa'ee gadisiisa gaa'ela isaa in beeka ture (Gleason Archer, *Encyclopedia of Bible Difficulties*, pp. 294-295 fi *Hard Sayings of the Bible*, fuula. 322-324 ilaali).

■ **“Deemi dubartii ejjituu sana fuudhii”** ergaanYaahiwwee gara Hose'aatti erge inni jalqaba ajaja kan agarsiisan (IMPERATIVES) lamaa fi isa sadaffaaf ibsa qaba.

1. “Deemi” (BDB 229, KB 246, jecha ajajaa (Qal IMPARATIVE))
2. “Fuudhii” (BDB 542, KB 534, jecha ajajaa (Qal IMPARATIVE))
3. “Ijoollee qabaadhuu” qabiyyicha irra hubata.

Isaan kun gaa'elaa fi ijoollee wajjin kan wal qabatan ajaja, Waaqayyo Hose'aa kan waame dargageessa yeroo turetti akka ta'ee agarsiisa, dargageessa ta'uu danda'a (13-14 umuri jiru).

“Ejjituu” kan jedhuu jchii (BDB 276, KB 275) lakk. Baay'ee argisiisa, kunnis Ibiroota keessatti kan ibsu (1) Baay'inaa isaa yookaan (2) irra deddebi'uu ta'u danda'a

Kan fakkaatuu yookaan waaqeffannaa waaqa tolfamaa wajjin sagaagila wal qabate (4:14 NT Bible) yookaan immoo haala aadaa Ba'aal irraa kan ka'ee bara isaati gochaan sagaagilumaa keessatti kan hirmaatu dubbartii beekamtuu ta'u dandeessi (yoo xinnatee durbummaa mirkaneessuuf luboota wajjin qunaamti saala gochuu) fi kanaafiis akka Macaafa Qulqulluutti akka sagaagiltuuti fudhatamti.

Kunni ibsitoota baay'ee biratti walfalmii uumera

1. Akka jecha Origanitti tokkollee Waaqayyoon kan hin ilaalane waan tokkoo kalattiin fudhachuun irra hin jiraatu. Garuu kan hafuuraa ta'uu/Allegorized (followed philo) qaba.
2. Jooromii fi Ibiin, Izra (barsiisoonni baay'een) kana akka mul'atatti in hiiku.
3. Kaalviini fi E. J. Young akka aligooriitti in hiikuu
4. Martiin Luteer Gomeri dubarti amanamtu akka tatee fi ergaa isaa dabarsuu fi ta'ii jedhe diraama akka hojjetanitti in hiiku.

5. Weliha'useen(Wellhausen) gaa'ela boode sagaagalumma akka jalqabde dubbatu (KB gara sagaagalummaatti kan gortee hiika tokkodu xuqa).

Jechu *znh* (BDB 275,276) jedhu bifa lachuutiin kan argamuu (gochama, maqaa) lakk. 2 irratti yeroo afur bu'aa irra oolera. Akkasumas bifa adda addaatiin hiikameera

1. NASV, NKJV- ejjituu
2. NRSV- whoredom
3. TEV- kan hin amanamne
4. NJB- seeran ala dubartii qunaamti saala raawwattu

Kan mirkana'ee kan hin murtoofne jecha Qal INFINITIVE ABSOLUTE fi Qal IMPERFECT kan hin xumuramin jecha wali wajjiin kan mirkanessan hiika

1. Bifa barratameen sagaagila raawwachuu (itti fuufinsaan)
2. Ejja irraan kan ka'ee ceephe samuu yookaan jecha guddaa (gosa cubbuu)

Cabsuu, jaalala amanama, seera irra daddarbuu miti, kan raajicha yaada ergaa giddugalleessa ta'a. Gochama 1:2 keessatti (ala lama) 2:5, 3:3, 4:10, 12, 13, 14, 15, 18,(ala lama) 5:3, 9:1, 1:2 keessatti kan argamu maqaan (yeroo lama) 2:2, 4, 4:12, 5:4, Israa'el kan nama hin gammachiifne murtii duratti cubbama ta'uun ishetti hin dhaga'aamu ture. Garuu laphee cabaan jaalalee ishee duratti fakkeenya gaa'ila Yaahiweedhaan (YHWH) fi Israa'eelin giddutti kan jiruu walitti dhufeenyi gadi faggoon kan ibsani bakkootti biraan raaji isaa keessa jira (Er, Hiz 16, akkasumas Effeesson 5:23-35).

■ **“Ijoollee ejjaan argamtee qabaadhu”** ijoollee sadaniif maqaan raajiidhaan kennameef. Ejja Goomer irraa kan ka'ee ijoollee lamaan gara dhumaa kan Hose'aa ijoollee sirri ta'uu isaani ifa miti.

■ **“Lafti Waaqayyo irraa fagaatte sagaagalummaa guddaa gooti”**Waaqayyo shakaala amanamuu dhabuu raajichaa fi Waaqayyo Israa'eli wajjin fakkeenya wal amanamu dhabuu fayyadamaa akka jiru ifaadha. Haa ta'uu malee akkeeki isa sirriin laphee Yaahiwwee cabee fi haraara gochuu isaa ibsuudhaaf. Kan Hose'aa dhugaa guddaan kan hin qusatamnee, amanamaa fi jaalala Waaqayyo barabaraati!

Gomeri fi Hose'aadhaan kan ibsamee kan Israa'eli fi kan Yaahiwwee wal fakkii isaa yeroo yaadnu gaaffiin dhufuu Goomer gaa'ila dura amanamtu hin turee? Akka s yoo ta'ee wal fakkaachuu isaa akkamitti ibsinnaa?

1. Abrahaam utuu Waaqayyo itti hin mul'atiin duraa Uur yeroo turee maatii isaa wajjin Waaqayyoolli baay'ee waaqefata ture (Uumamaa 11)
2. Israa'el Bau duraa waaqeffannaa waaqa tolfamaa keessatti in hirmatti turte (Bau 32 yookaan Amos 5:25-27). Israa'el irra deddeebitee gochaa waaqa tolfamaa waaqeessu Museen yeroo ibsamuu “waaqa tolfamaa isaani wajjin ejja in raawwatu” (fakkeenyaaf 34:15, 16, Kes 17:7, 20:5, 6 Lak 15:39, 25:1, Kes 31:16) Goochimni kun waaqeffannaa lalisaa yeroo argisiisuu jecha dhokataa kallatiti. Jecha dhokata Yaahiwwee (YHWH) akka abba manaa yeroo ta'uu Israa'el immoo akka haadha manaa turte (fakkeenyaaf, Isa 54:5, 62:4-5, Er 2:2, 3:1, 6-9, 14, 31:32, HIsel 16, 23, Hose'aa 2:19).

1:3 “Gomer” Kakuu Moofaaa keessatti maqaa kanaan kan mogafaman namoota lamaatu jiru mucaa akkoo, mucaa Yaafet (Uumamaa 10:2, 3, Seena isa duraa 1:5, 6).

Maqaan haadha mana Hose'aa hiiki isaa sirritti hin beekamu, garuu dubbifama bifa tokkoo jechuun “dhumaa” “gara dhumaa kan jiru” (BDB 170). Maqaa ijoollee isaatii fi maqaa abbaa isee Deblayiim kan fakkeenya akka ta'ee hundumaa fakkeenya hiikaa kanaas yoo ta'ee ajaa'ibsiisu danda'a. (Ruut keessatti maqaa jiruu wajjin wal fakkaata).

■ **“Diiblayiis”** jechii kun 3:1 irratti kan jiruu “zaabiibii battee” (BDB 84) wajjin wal fakkaata. “Hudhaa arbuu” yookaan “zabiibii battee” (BDB 179) jechuun in danda'ama. Zabiibii battee kan Kana'aanoota qaama seera waaqeffannaa yeroo da'aati (Er 44:19).

■ **“Isheeniis in ulfooftte mucaa ilmaa deesse”** Hose'aan mucaa jalqabaa abbaa akka ta'ee ifatti kaa'era, haa ta'uu malee kan biraa lamaan kansaa miti.

1:4 “Jedhii waami” gochamii kun (BDB 894, KB 1128) jecha ajajaa (Qal IMPARATIVE). Israa'eli wajjin kan walitti dhufuu akeeki raajii maqaa ijoollee kana keessatti mul'ata.

■ **“Yzre’eel” Iyyizira’eel**” jechuun “Waaqayyoo in tamsaasa” jechudha, “Waaqayyoo in facaasa” yookaan “Waaqayyoo ijaa qaboota godha” kanaafiis jechi kun argisiisuu kan danda’uu (1) Murtii (lakk. 4-5) yookaan (2) sorooma (2:22-23). Akka qabiyyee isaati hiika beekamuudha.

Magaalatiidhaaf bishaan Gaalila argisiisa (dhangala’aa Harmagedoon). Kunni magaalaa kibbaa (kan Omeer magaalaa lammaa fi maatiin Ha’aab Iyyuudhaan (Moototaa isaa 2 9:7-10:28) bakka itti qalaman argisiisa (haadhii manaa isaa waaqeffannaa yeroo da’umsaa Israa’el keessatti kan beeksiifteedha), Kanaafis fakkeenya murtii yookaan haasaa ciigoo dha.

Kan ajajamee waan raawwateef Iyyuun adabamee turee? Isa kana *Hard Sayings of the Bible*, IVP, IVP (fuula 235-236) Iyyuu Waaqayyoo akka abboome godhe, akkasumaas maatii Aka’aab in fixe, haa ta’uu malee sadarkaa dheekamsa Waaqayyoo fiduu danda’uu sanatti godhe.

1:5 “Xiyya Israa’el nan cabsa” xiyyi humna waraanaatiif jabina isaani argisiisa. Kun kan raawwaatamee Shalmaanzaatti (shalmanesar V) bittaa mootummaa asoor ture, Dhaloota Kiriistoos duraa 724 Israa’eliin kan mo’aate, haa ta’uu malee jalqaba irra cimte kan jirtuu magaalaa guddoon Samariyaa dhaloota Kiristoos dura hangaa 722, Saarkes lammaadhaan (Saaragoon II) (amma bara mootummaati hin kufne).

Hose’aa 1

⁶ Gomer ammas ulfooftee, durba in deesse;

Waaqayyoo immoo Hose’aadhaan,

“Ani si’achi mana Israa’eliif cubbuu isaanii isaanii

dhiisuuf matummaa oo’a hin argisiisu,

kanaaf ‘Lo-Ruhaamaa’ jedhii maqaa moggaasii!

[Hiikaan Isa “Oo’a hin arganne’ jechuu dhaj]*.

⁷ Mana Yihudaatti garuu oo’a nan argisiisa, isaan nan oolchas;

iddaadhaan yookiis fardeenii fi abboota fardeenii utuu hin ta’in,

ani Waaqayyoo gooftaan isaanii harka kootiin isaan nan oolcha” jedhe*.

1:6 “Lo-Ruhaamaa” jedhii waamii ammas gochamichii jecha ajajaatii? Qal IMPARATIVE hiikii maqichaa “haraara kan hin arganne” jechudha (BDB 520, 2:4, 23) “gara laafummaa” (yookaan) “haraara” hubadhu NKJB, “gara laafummaa” (BDB) kan Waaqayyoo gadi fageenyaa fi miira keessa bu’a irra oolera (Fara 103:13) 2:19, 23 irratti bifa awuntadhaan fayyadama irra in oola. Murtiin Waaqayyoo hir’inna jaalalaa hin argisiisu faallaa isaati (11:8-9, Ibiroota 12:6-13).

■ **“Dhiifama akka isaaniiif godhuuf”** maal kan nama aja’ibsiisu akkeeka, dhumma kan hin qabne murtii Waaqayyooti. (Amos 8:7, 9:4). Ammas kun ergaa isa dhummaa yeroo baay’ee raajoota keessatti dhugummaa fayisuu wajjiin wal qixa (lakk.10-11).

Kunni kara haala seerlugaatiin raawwatee jechaa hin murtoofne (Qal IMPARATIVE ABSOLUTE) (BDB 669) jecha hin raawwatamne in hordofa (Qal IMPARATIVE) (BDB 669), lakk. 2 irratti kan jiru wajjin boca wal fakkaatu qaba, bocii kunni gochamicha cimsa (fakkeenya, “akka isaanii dhiisuuf”).

1:7 “Mana Yihudaa” Hose’aan akka Amos moototaa lamaanuuf in dubbata (1:7, 11, 4:15, 5:5, 8-15, 6:4, 11, 8:14, 10:11, 11:12, 12:2). Waaqayyoo Yihudaa marfamuu Asor jal’a millisuuf waada seene. Yeroo adda addaa yeroo baay’ee kana godhe. Yeroo kanaatti warri Asor Filisxeem irratti yeroo meeqaaf itti marsuu akka geggeesan sirritti in beekamu. Kana irraa kan ka’ee Israa’eliif murteessaadha, akka warra Macaafa Qulqulluu beekanitti barreesitooti Yihudaa bara gara boodetti kan itti dabalaniidha, ta’us garuu, Dhaloota Kiriistoof dura bara 922 qoqodama irraa kan ka’e uumamaa kan jiruu sanyii warra kaabaa balaalefata akka jiruudha. Raajoonni hundumtu mootota warra Kaaba ballallefateera, keessatuu kan Daanii fi Beetelin bakka waaqeffannaa (warqee irraa kan hojjetame fakki jabbii) mormuudhaaf, akkasumas Yihudaan karaa Israa’el duuka akka hin buune of eegachiisu dha, garuu isaan duuka bu’an (Er 3:6-10).

■ **“Waaqayyoo Gooftaan isaanii isiniin fayyisa malee xiyyaan yookiin billaadhaan tarreedhaan yookiin Fardenniin yookaan abbaa fardennitiin isiin in fayyisu jedhe”** Waaqayyoo (BDB 446, KB 448, kan raawwatamee Hifiil (Hiphil PERFECT) Israa’el kan ittin mo’amtuu humna waraana Yihudaa in oolcha, ta’uus garuu karaa shaakalameen utuu hin ta’iin, Uman ala kara ta’een (2 Mootota 18:13-19:37, 2Sena 32:1-23, Iya 36-37).

Hose'aa 1:8-9

⁸Gomer erga “Lo-Ruhaanaa” harma guuftee, ulfooftee ilma in deesse.

⁹Waaqayyo yommuu Hose'aadhaan, “Lo-Amii” jedhii moggaasi, isinoo saba koo miti, anis Waaqayyo keessan miti” jedhe. [“Lo-Amii” jechuun “Saba koo miti” jechuu dha*].

1:8 “Yeroo harma guufteeti.... Immoo in ulfoofte” Gomer ijoollee sadan kana aritiin ulfa’uun ishee arifachuu ishee, walqunaamtii saala walitti fufeenya qabu callaqisiisa.

1:9 “Lo-Amii jedhii waami” ammas gochamichi jecha ajajaa *Qal* IMPERATIVE. Jechii kun “saba koo miti” jechu isaati (BDB 520, 2:23). Kakuu cabee agarsiisa (Iyyaasuu 24:19-28, Er 31:32).

NASB, NRSV

“Ani Waaqa keessan miti”

NKJV

“Ani Waaqa keessan isiiniif hin ta’u”

TEV

“Ani Waaqa Israa’el miti”

NJB

“Ani isiinis hin ta’u”

MT keessatti maqaan Waaqayyo hin jiru (NJB). Goochimni kun kakuu cabsuu isaa cimsee argisiisa.

Hose'aa 1:10-11

¹⁰ Si’achi garuu lakkoobsi namoota Israa’el akka cirracha galaanaa isa hin safaramnee, isa hin lakkaa’amnees in ta’a; qooda , “Isin saba koo miti” ittiin jedhame immoo, “Ijoollee Waaqayyo isa jiraataa” jedhamuuf jiru*.

¹¹ Ijoolleen Yihudaa fi ijoolleen Israa’el tokkummaatti walitti in qabamu; walumattis nama isaan geggeessu tokko in kaafatu; guyyaan Yizre’el guddaa waan ta’uuf,

1:10 “Israa’ellonni akka ciracha galaana in ta’u” macaafa Ibiroota boqonnaan lamaa boqonnaa 1:10 irratti kan jiruun jalqaba. Kun Abrahaamiif kan kennamee kakuu Waaqayyo argisiisa (Uumamaa 15:5, 22:17, 26:4) lakk. Kunni lakk. 9 ifa yoo ta’ee ammas abdiin akka jiru agarsiisa (Er 31:33, Amos 9:8-15). Haraari Waaqayyo gara hormoota ga’uu isaa ibsuudhaaf Phawullos lakk. Kana Rom 9:26 irratti fayyadameera. Hose’aa 2:23 Rom e 9:25 irratti fayyaddameera. Kan lakkaa’amuu hin dandeenye saba Waaqayyo ijoollee Addaamiinis in ammata!

▣ “Ijoollee Waaqa jiraata” kun Yaahiwween abbaa akka ta’e Kakuu Moofaaan in callaqisiisa. Kun abbummaa Waaqayyoo Uumamaa 1-2 irratti kan hunda’ee miti, ta’us garuu, Abrahaami fi sanyii isaa ofi isaatti fillachuu isaatiin. Tokkummaa kakuuti bifa lamaan ilaalama

1. “Abbaa” moggaasi jedhuu yookaan fakkeenya isaa, Kes 32:6, Fara 103:13, Isa 63:16, 64:8, Er 3:4, 19, 31:9, Milkiyaas 1:6, 2:10, 3:17,
2. “Mucaa” yookaan “Daa’ima” fayyadama Bau 4:22, Kes 14:1, 32:5, 19, Isa 1:2, Er 3:22, 31:20, Hose’aa 1:10, 11:1,

“Waaqa jiraata”, gaaleen jedhu hiika maqaa Yaahiwwee jal’atti. Yaahiwween jiraatadha, waqaayyolli tolfamoo miti! Hormoonni gara saba kakuutti yeroo dabalaman kakuu haara keessatti akka abditti fudhatameera (Rom 9:24-26 fi 1 Pheexros 2:10). Barreeffama gaarii “Waaqi Issraa’el eenyuudha”? kan jedhu *Hard Sayings of the Bible*, fuula 633-636 keessatti argama. Sababi isaa barreesitooti kakuu haara geggeefamanii kutaa Kakuu Moofaaaa fudhachuudhaan amantootaaf fayyadamaniiiru, saba Waaqayyo “haadhii keessan eenyuudha” (jechuun, waldorgommi) jechuu irraa caala Kiriistoositti kan isaan qaban amantaa baay’ee isaan irraa eegama.

1:11 “Sabii Yihudaatiif sabii Israa’el tokko in ta’u” gochammichi (BDB 867, KB 1062, Nifal PERFECT) sabii Waaqayyo immo walitti qabamuu argiisiiisuu in fayyada (fakkeenyaaf Kes 30:1-10, Isa 54:7, 56:8, Er 31:10-14, Mikiyaas 2:12, 4:6). Lakk. Kun ammas deebi’e mootummaa Daawit jal’atti deebi’anni tokko akka ta’an in dubbata (3:5, Hiz 34:23, 37:15-28, Amos 9:11) Masihii kan in goonee baay’een lakk. Kanaa garagaltoo lakk. 4 abdiin ta’e akka ta’etti ilaalu. Yizre’el jechii jedhuu lakk. Kannatti (ija qabeessa yaada jedhu qaba).

▣ “Geggeessa tokko in filu” lakk. 10 fi 11 irratti dhugaa jiruu hubadhu, akkasumas 11 irratti deebi ilma nama . Isaan yaadi kakuu kanaa iddoo tokko irratti ta’u qabu (fakkeenyaaf, seera Kes 17:14, lakk.15). lamaan isaani

dhugaadha. Garuu kun akkamitti ta'uu danda'ee kan jedhu ifaa miti! Kun bifa lamaa kan qabu namoota adda addaa lama arkisuuf gaa'ila jecha kakuu Macaafa Qulqulluu sirritti fakkeenya ijoollee nama kan godhe.

“Geggeesaan tokko” kan jedhuu Yorobi'aam II du'aa isaa boodee sirritti geggeesiitoota Israa'el dhugaa seena isaani wajjiin kan wal falleessudha. Walduraa boodaan kan ta'ee mudaamni fi beekumsa siyaasatu ture!

HOSE'AA 2

HIKAA HAARAA KEEYYATAAN HIRUU IRRATTI HUNDAA'E

NKJV	NRSV	TEV	NJB
Saba Waaqayyoo warra hin amanamne	Israa'eel karaa ifa ta'een qanofiti akkasumas akka dubartii ejjituu rakkatti	ishee hin amanamne Gomeerii- ishee hin amanamne Israa'eel	Yaahiwee fi haadha manaa isaa ishee hin amanamne
2:2-5	2:2-13	2:2-5	2:4-7
2:6-8		2:6-7 2:8-13	2:8-15
2:9-13			
Araara Waaqayyoo fi abdi isaa	Waaqayyoo Gooftan Israa'eelii jaalalaan waama	Jaalala Wqayyoo Saba isaaf	Araara
2:14-20	2:14-23	2:14-17 2:18-23	2:16-17 2:18-19 2:20-25
2:21-23			

DUBBISA MARSAA SADAFFAA (fuula vii irraa)

SADARKAA KEYYATAATTI YAADA BARREESSICHAA ISA JALQABARRA HORDOFUU

Kun qaleelfama qo'annaa Macaafa Qulqulluuti, kana jechuun namni tokko Macaafa Qulqulluudhaaf hiikaa mataa ofii laachuu ni danda'a. Tokkoon okkoon keenya akka nuuf ifeetti adeemuu qabna. Ati, Macaafni Qulqulluun, akkasumas hafurrii qulqulluun hiikaa laachuu keessatti qooda isa jalqabarra qabdu. Kanas yaada nama biraaf dhiisuun sirra hin jiru.

Boqonnicha al tokkotti dubbisi. Gulummoowwan adda baafadhu. Hirama gulumoowwan keetii iikaawwan haaraa shananiin madaali. Keeyyataan himuu dirqama miti, garuu yaada barreessichaa isa jalqabarra hordofuudhaaf furtoodha, kun immoo gidduu galeessa hiikichaati. Tokkoon tokkoon keeyyataa Gulummo tokko qofa qaba.

1. Keyyata tokkooffaa
2. Keeyyata lammaffaa
3. Keyyata sadaffaa
4. kkk

ILAALCHA QABIYYEE

- A. Lakk.1-15 kan jiruu waaqa tolfamaa waaqessuu ishee dhaabuu dhiisuu ishee irraan kan ka'e Waaqayyoo Israa'eliin hiikuu isaa kan ibsudha.

- B. Boqonnaan hafani akkuma sanaan kayyoo Waaqayyoo fi kaayyoo isaa fulaa duraa irratti boqota (irra deddeebi'ee “kanaafiis” kan jedhuu gargaramuudhaan).
1. Akkuma sanaan karoora
    - a. 6-8 lakkoofsonni jiran, Waaqayyoo Israa’eliin waaqa tolfamaa waaqeesuu irra akka ishee dhaabuu (“karaa ishee cufa”)
    - b. 9-13 lakkoofsonni jira, Waaqayyoo Israa’eliin kan walmakee waaqa tolfamaa waaqeesuu akka dhaabu (akka bal’eessu)
  2. Karoora fuula duara
    - a. 14-20 Waaqayyoo Israa’elin lammata akka ishee jajjabeessuu fi akka ishee fuudhuu
    - b. 21-23 Waaqayyoo kakuu eebba isaati lafa abdii Israa’el irratti akka dhangalaasuu

QAYYABBANNA JECHAA FI GAALEE

Hose’aa 2:1-9

¹Si’achi garuu lakkoobsi namoota Israa’el akka cirracha galaanaa isa hin safaramnee, isa hin lakkaa’amnees in ta’a; qooda, “Isin saba koo miti”ittiin jedhame immoo, “Ijoollee Waaqayyoo isa jiraataa” jedhamuuf jiru*.

²Ijoolleen Yihudaa fi ijoolleen Israa’el tokkummaatti walitti in qabamu; walumattis nama isaan geggeessu tokko in kaafatu;

guyyaan Yizre’el guddaa waan ta’uuf, isaanis biyyicha keessaa ol in dhufu*.

³Egaa obbooloota keessan, “Amii”obboleettota keessanis “Ruhaamaa” jedhaa waamaa! [“Amii”jechuun “saba koo”, “Ruhaamaa” jechuun “Oo’a argate” jechuu dha*].

⁴Haadha keessan hadheessa!

Isheen haadha manaa koo ta’uu waan dhiifteef,

anis abbaa manaa ishee ta’uu waanana dhiiseef, ishee hadheessa!

Isheen halalummaa fuula ishee irraa mul’atu, milikkita ejjummaas harma ishee gidduudhaa haa baaftu*!

⁵Yoo kun ta’uu dhaabaate garuu, wayyaa ishee irraa baasee akkuma gaafa dhalatteetti qullaa nan hambisa; ishees akka lafa onaa, akka lafa isa gogaa nan godha, dheebuudhaan akka isheen duutu nan godha*.

⁶Ijoolleen ishee ejjummaadhaan waan dhalataniif, ani oo’a isaan hin argisiisu.

⁷Haati isaanii in eejjite, isheen garaatti isaan baattes waan yeellaasisaa hojjette; isheenoo, “Jaaalalleen koo buddeena, bishaan, uffata rifeensa hiddamaa kan quncee talbaas,

dhadhaa ejersaa, dhugaatiis anaaf in kennu; kanaaf isaan duukaa nan adeema” jetteetti*.

⁸Erga akkas ta’ee ani immoo akka isheen karaa hin arganneetti,

goraattiidhaan karaa isheetti nan ijaara,

⁹Yoos isheen jaalallee ishee duukaa fiigdee isaan hin qaqqabdu,

barbaaddees isaan in argattu; yommus,

“Ammaa mannaa, dur abbaa manaa koo isa duraa

wajjin yommuu jiru anaaf wayya ture; Kanaafis ka’ee gara isaatti nan deebi’a” in jetti*.

2:1 “Jedha” jechi kun (BDB 55, KB 65) ajaja jechaa (Qal IMPARATIVE) haara’umsii fuula duraatiif gocha wal makkiinsa jecha dhokkataan ka7n ibsuudha. Lakk. Kuni itti fufiinsa kan qabuu mul’ata fayyina wajjiin adeema (1:10-2:1).

■ “Amii” kana jechuun “saba koo” jechudha (BDB 766). Kun saba Waaqayyootiif jecha kakuuti (fakkeenyaaf, Bau 6-7, 19:5-6) kun 1:9 galaaloodha (lakk.23).

■ “Ruhaamaa” jechi kun jechuun “in jajjabaate” “gara laafeessa” yookaan “gara laafina” (BDB 933). Kun jaalala aja’ibsiisaa, gara laafumaa fi haraara Waaqayyoo kan ibsuudha. Kun 1:6 garagaltoodha (lakk. 23)

2:2

NASB

“Falmaa...falmaa”

NKJV

“Gaafii dhi’eessaa...gaafii dhi’eessaa”

**KRSB, TEV
NJB
JPSOA**

**“wal falmaa...wal falmaa”
“Murtii kennaa... murtii kennaa”
“Dheekamaa... dheekamaa”**

Kun jecha seera qabeessa BDB 936, KB 1224, *Qal IMPERATIVE*, lakkoofsa kana keessatti yeroo lamaa faayyadama irraa ooleera) (komiidhaaf 4:1-3, 12:2, Er2:5-9, Mikiyaas 6:1-8) lakk . kun kan Hose’aa wal hiikuu Gomer fakkeenya (Kes 24:1-4) ogabaruu Akaadi’aan (Akkadian Liiterature) keessatti hiikaadeemsa hiika wal fakkaata qabu wali galteen gaa’ela Hose’aa fayyadamni barbaachisumaan isaa Waaqayyoo Israa’el gidduu wal fakki jiruu Isa 50:1, 54:4-8, Er 3:1-20, Hiz 16 fi 32, Mat 9:15, Yohannis 3:29, Effeesson 5:22-33, Mul’ataa 19:7-9, 21:9, 22:17.

Hose’aan haadha isaani wajjiin akka wallin falmaaniif ijoollee isaati waamicha dhi’eesse (sanyiin Israa’el) gara hiikuutti kan ishee geessu gochii (fakkeenya, waaqa tplfamaa waaqessuu) dhaabuu (Lit “dhiisuu” BDB 693, KB 747, *Hiphil JUSSIVE*). Kun kan maatii fi kan ijoollee fakkeenya Bau 20:5, Kesi 5:9-10 keessaatti kan jiruu uummata kan walitti qabatuu yaada ta’ee wajjin kan walqabauu yoo ta’ee ajaa’ibsiisu danda’a. Hameenyii fi jal’inni maatii hordofa (dhaloota sadii- afuritti), yoo itti tolee garuu haraara argachu in danda’a innis dhaloota baay’ee hordofa (hangaa dhalootaa dhibbaatti Kes 7:9).

■ **“Haadha keessani wajjin”** lakkoofsi kun Israa’elitti kan dubbate wal hiikuu seera qabeessa fakkaata. Yeroo baa’yee wal amanu dadhabuu biyyoolleessa cubbuu abbaa wajjin wal qabata, asii fi Isa 50:1, Hiz 16 keessatti garuu amanamuu dhabuu haadhaa wajjin wal qabata, kakuuchii cabuu kan danda’ee yeroo baay’eedhaaf amanamuu dharii isaani irraan kan ka’eedha.

■ **“Haadhii keessan haadha manaa koo mitii anis abbaa manaa ishee miti”** kun kan uummataa kan ta’e labsii salphaa haasa tarii baha dhi’oo durii wal hiikuu seera qabeessa adeemsa beeksisuu ta’a. Haa ta’uu malee qabiyyee kana keessaatti cimsee kan inni dhi’eessu wal hiikuun qopha isaa sodaachisaa aka ta’e dha. Sababii isaa isheen (Israa’el) yoo in deebiti taate abbaan manaan ishee (YHWH) waamicha gochuu fi dirqameera (lakk. 3).

■ **“Haa gattu”** gochami kun (BDB 693, KB 747, *Hiphil JUSSIVE*) “akka isheen deebitudha” ta’a.

Kesi 7:4 irraatti akka jiruu Amos keessatti Waaqayyo waaqeffannaa Israa’el akka tufatee ibsuudhaaf fayyadama irra ooleera (Amos 5:23) Hose’aan gochamicha irra deddeebi’ee fayyadameera (2, 17, 4:18, 7:14, 9:12) qabiyyichi waan hundumaati.

■ **“Ejji ishee harmashee giddudha”** kun argisiisu kan danda’uu (1) Bittahoo warqee adda baasee (Ermiyas 4:30) yookaan ejjitooti waaqa tolfamaa kan isaan godhan argisiisa (2:13, jecha jechaan “waan qulqulluu”) yookaan kallaattidhaan mataaa ishee irratti mo’ee kan jiruu jaalalee dhiiraa isheeti (jechuun “fuula ishee irratti”, “harma ishee giddu”).

2:3 “Qulla ishee akka of irra in baafne” qullummaan Kesi 28:48, (Ermiyaa 16:39, 23:29) keessatti aboomamuu bu’aa abomamuu diduu kakuti. Kun dubartii hiikte beeksisanii ari’uu fi aadaa qullaa ishee gochuu (Hiz 16:35-42) suphee irratti barreefameargana, lamaan isaani Haanaa irraa fi Nuuzii irraa, Dhaloota Kiristoos dura 1500 kun kan argisiisu (1) Kan hiiktee fi gara garbumaatti kan deemte ta’uu ishee yookaan (2) Ijaa lafichaa kennuufi dhiisuu (Kes 27-29 abarsa jiran) inni irraa deddeebitee ejja raawwachuu ishee irraa kan ka’e.

■ **“Akka lafa gammoojjii akkan ishee in goone”** kutaa lakk. 3 hafee Israa’el irratti dhufuf kan jiruu abarsaa kakuu (Kes 27-29) waa’ee waan tokkoo ibsa. Burqaan xaa’oo Ba’aal utuu hin ta’iin Yaahiiwwee YHWH) dha. Inni abdi eebba akka ture uummata hundumtuu akka beekaniif gara mataa isaatti waamuuf kan inni gargaaramuu karaa Waaqayyo keessa tokko. Sanyiin Abrahaam aboomamuu kakuu dhabuu irraa kan ka’ee kun akka hin taaneef gufuu ta’an. Kanaafis, eebbi abdi kanaa yeroodhaaf utuu hin ta’in hafe, haa ta’uu malee immo yeroo kennaatti irra deebi’ee mirkana’eera (Amos 9:13-15, Iyyu’eel 3:18).

2:4 “Ijoollee isheeti in haraaramuu” kun jecha wal fakkaatadha (BDB 933) sadarkaa sagaleetti (KB 1216, *Piel IMPERFECT*) 1:6 keessatti argama, kun maqaa mucaa Gomer isaa lammaffaa ti. 2:19, 23 keessatti alta’aa utuu hin ta’iin, haala ta’atiin (positive sense) fayyida irra ooleera. Murtoo fi eebba gidduu kan jiruu waliin dha’amuu ilaalcha laphee Waaqayyo jijjiramuu isaa (anthropomorphic) kan ibsuu fakkaata.

Inni eebbisuuf fedhaa, eebbi garuu ofitti amannuu fi fedhaa isaa kan gaafatudha! “Ijoollee ejjaati hooti” waaqa tolfamaa waaqessuun haadha (lakk. 5) ijoollees in ilaalata. Ijoolleen tokkoon tokkoon isaani saba Israa’el bakka yoo bu’an (The Jewish Study Bible, fuula 1146), haatii manaan immoo kan hin amanamneef biyyaa bakka buuti.

2:5 kun fakkeenya Israa’el, yeroo hundaa sagalee kakuu gaara Siina, kan Yaahiwwee ta’ee utuu jiru, nyaata Ba’aalii fi Aseera, mi’oota fi wantoota mi’aa ta’an akka dhi’eessaniif in yaadi (lakk. 8, Kes 27-29, abarsoota , Er 14:22) Yaahiwwee (YHWH) kan hinaafuu (jecha jaalalaa) waaqa dha (fakkeenyaaf, Bau 20:5, 34:14, Kes 6:24, 5:9, 6:15). Sanyiin Abrahaam waaqollii kan biro duuka bu’uun Yaahiwwee (YHWH) inaafa godhan (fakkeenyaaf, Kes 32:16, 21, Fara 78:58), Booda irratti kan kaaba gosoota kurnan (Israel) isaa in inaafsisan (Fakkeenyaaf, Hose’aa 2:8) fi Yihudaa (Mootota isa duraa 14:22, Zaka 1:14, 8:2).

Kakuu Moofaati wal qunaamti wajjiin kan wal qabatee waaqeffanna warra Kana’aan ilaalate beektoota Macaafa Qulqulluu giduu wal falmiin jira. Kana’aanitti wal qunaamtii irratti kan xiyyeefate waaqa tolfamaa kan ilaalate barreefamni muraasni jira. Hose’aa fi Er keessa kan jiru baay’een kan dubbatan kallatiidhaan utuu hin ta’iin, karaa dhokkataadhan. Kun sirri kan ta’ee Israa’eli fi kan boodee Yihudaas amantaa warra Kana’aaniin balleessera!

■ **“Nyaadhuu”** asi irraatti kan ibsamee keessatti kan Ba’aal (Ba’al) sirnaa waaqeffannaa kan callaqisiisu irra deddeebii qaba.

2:6 “Karaa ishee qoratiidhaan ittan ijaara” dallaa (BDB 962) itti tajaajilama kan turan (1) Bineensoota yokaan namoota maasii isaani irraa eegu yookaan (2) Bineensooti iddoo tokkootti akka eegaman gochu. Lak 2 qabiyyee kana wajjiin sirritti wal qabata.

Lakkoofsa kana irra jechoota dhokkataa irraa deddeebi’aman sadituu jiru

1. Karaa kee qoraatiidhaan nan ijaara (BDB 962, KB 1312, *Qal* ACTIVE PARTICIPLE)
2. Siidaa ishee (BDB 154, KB 180, *Qal* PERFECT)in dangeessu (COGNATE ACCUSATIVE)
3. Amantii ishee argachuu in dandeessu (BDB 592, KB 619, *Qal* IMPERFECT)

Kan Israa’el abbaa manaa inni dhugaan amanama akka hin taaneef akkuma sanaan ishee in gatu. Ta’uus garuu Ba’aliin waaqeessuuf karaa isheen qabduu cuufuudhaan gara qalbii jijjiiranaati in geessa (“jaalaloota ishee” kan warra Kanaa’an waaqoolli lalisoo akka ta’aan in yaadi).

Karaa biraatiin “jaalaloota ishee” humna ala kan ta’an (and by implication of treaty rituals their gods) Lakk. Kun 5:13 wajjiin walitti dhi’aata itti yaadi Yaahiwwee (YHWH) ammas qalbi jijjiiranaaf haroomsa in hawwa(5:15)! Kaayyoon firdii Yaahiwween (YHWH) yeroo hunda fayyisuudha (3:5, 6:1, 14:1).

2:7 “Booda nan deema gototee nan ari’a” lamaanuu (piel PERFECTS) dha. Hose’aa keessatti “jaalallee ishee” (keeyata 5) waaqeffannaa Ba’aal (Ba’al worship) inagarsiisuu ta’us, tokkummaa siyaasa kan agarsiisan ta’uudanda’uu (5:13, NIDOTTEE, keeyata 4, fuula 422-426 ilaali) isheenis :-kan ar’aa irraa kan yeroosi na wayya ture deebi’ee gara abbaa manaa koo duraa nan deema jetti.

■ **“Isheeniis, ammaa mannaa, dur abbaa manaa koo isa duraa wajjin yommuu jiru anaaf wayya ture deebi’ee gara abbaa manaa koo duraa nan deema jetti”** waqtiillee murtoo (Kes 27-29) keessaatti kaayyoon Waaqayyo Israa’elin gara isaatti deebisuuf ture. Sooromni isaanii (lakk.21-23) xiyyaafannoo biyya lafaa harkisuuf karaa akka ta’an ture.

Hose’aa 2:8-13

⁸Erga akkas ta’ee ani immoo akka isheen karaa hin arganneetti, qoraattiidhaan karaa isheetti nan ijaara,

⁹Yoos isheen jaalallee ishee duukaa fiigdee isaan hin qaqqabdu, barbaaddees isaan in argattu;

yommuus, “Ammaa mannaa, dur abbaa manaa koo isa duraa wajjin yommuu jiru anaaf wayya ture;

Kanaafis ka’ee gara isaatti nan deebi’a” in jetti*.

¹⁰Garuu midhaan waynii, dhadhaa ejersaas akka ani kenneef, meetii fi warqee isa ittiin Waaqayyolii tolfamoo isaanii

Ba’aliin tolfatanis akka ani isheetti baay’eese isheen hin hubanne*.

¹¹ Kanaaf midhaan koo yeroo inni bilchaatuutti,

cuunfaa waynii koos yeroo inni ga’utti irraa nan deebifadha; rifeensa hiddamaa fi quncee talbaa isa isheen ittiin qullaa ishee dhokfachuuf jirtus ishee duraa nan fudhadha .

¹² Jaalallee ishee durattis saala ishee bakkeetti nan baasa;
harka koo keessaa buutees namni ishee oolchu hin jiru*.

¹³ Gammachuu ishee hundumaa, dalaga ishee, baatii ji'a
ji'aan isheen ayyaanefattu, guyyoota Sanbata ishee,
guyyaa ayyaana beekamaa isheen qabdu hundumaas nan hambisa*.

2:8 “Kan kenneef ana akka ta’ee hin beekne” Waaqayyoo misiroo isaa (saba kakuu kan ta’an) jaalala isaa fi dhi’eenya isaa utuu hin beekiin yeroo haftuu lapheen isaacaba (emphatic “ana”) (Er 14:22) kanaaf, lakk. 9 Yaahiwwee (YHWH) ebba isaa fi saba isaa fannoodhaan dhokse (Kes 27-29).

■ **“Midhaanii fi daadhii waynii dibatas”** isaan jarreen sadan kun waantootaaf jireenyaaf barbaachisaan bakka bu’u (Kesi 7:13, 11:14, Joel 2:19)

“Waqee fi birrii” baay’ee kan nama fayyadan naahasii Waaqayyoo (yookiin Bau keessatti yookiin soroma qonaa keessatti) waaqollii tolfamoo (fakkeenyaaf, Kes 29:17, Isa 40:19, 46:5-7, Er 103-10) fi mi’aa barreedina ittin hojjechuuf itti fayyadamuu ture (lakk. 13) ulfina Ba’aaliif!

■ **“Ba’aalifis itti fayyadamtee”** “Ba’aa” beekamaa kan Tyrian waaqeffanna lalisaa waaqollii karaa Elzaabeeliin gara Israa’el kan seene aadaa jechuun “duraa ta’aa” “abbaa manaa” “gooftaa” fi kan warra Kana’aan maqaa waaqollii qilleensaati (yeroo tokko tokkoo kan loltuu yookiin kan waraana waaqolli) Kakuu Moofaatti haati mana isaa Ashera yookiin Astaroot jedhamti (akka dubbi afanii Ugarayiitii inni hantuuta) 2:9-13 kun boojiudha deebi’uu kan agarsiisu fakkaata (Izra 16:35-43).

■

NASB, NRSV

TEV, NJB

NKJV

“Deebisee nan fudhadha”

“Nan deebisa kanaaf nan fudhadha”

NKJV asitti baay’ee kallatiidhaan gochamni lamaa jiru, “nan deebisa” (BDB 996, KB 1427, Qal IMPERFECT) fi “nan fudhadha”(BDB 542, KB 534, Qal PERFECT). Kan jalqabaa gochama beekamadha yookiin “haraaraf” kan itti fayyadaman jecha Ibirootaati isaan gara Yaahiwwee (YHWH) hin deebi’an kanaaf inni gara isaanitti deebi’ee kanaaf keenna isaa irra fudhate (Midhaan,daadhii waynii, dibataa, sibila gati jabbeesa), inni haadha manaa isaaf tolaaf jaalalaan kan kenneef. Waan kennefiif dogogoree Ba’aaliif beekamtii kennuu ishee irran kan ka’e kennaa isaa deebise fudhate (lakk. 8).

■ **“Deebise nan fudhadha”** jechi kun (BDB 664, KB 717, *Hiphil* PERFECT) kan irraa fuudhee kan irraa fuudhame irra fuudhee Bauf in gargaara (fakkeenyaaf, 1 Saamu’eel 17:35, Fara 50:22, Hose’aa 2:9, 5:14, Amos 3:12, Mikiyaas 5:8, Iz 34:10) kunwal fakkaata humna kan qabu jecha irra deebi lakk. 10 irratti bu’aa irra oolera, iddoo sana irratti “oolchuu” kan jedhutti hiikameera (NASB, NRSV) kan hin jiree waaqollii Kana’aan kan ta’an gartuu siyaasa Israa’el Yaahiwwee irraa (YHWH) murtoo irraa ishee hin oolchu (lakk. 10, 5:14)!

2:10 Israa’el “jaalallee” (1) Lubbuu kan hin qabnee waaqolli tolfamoo ta’an (2) Dhaabbilleen alaa ishee gargaaru hin danda’an

■

NASB, NKJV

NRSV

TEV

NJB

“addaggummaa”

“qaanii”

“Salphina”

Hiikii jechichaa hin beekamuu (BDB 615, KB 664) hundeen isaa beekamuu dhabuu isaa irraan ka’e beektonni Macaafa Qulqulluu tilmaamaniiru (KB 664)

1. Jibisiisummaa
2. Salphina
3. Gowwummaa

2:11 Israa’el jireenya waaqeffannaa waaqa tolfamaa in dhaaba! Dhaabataati, yeroo waaqeffannaa, isa beeksiisuuf Waaqayyon kan kennameef, in bade kanaaf akka dhaabu sababa ta’eef.

2:12 “Waynii ishee fi Arbuu ishee nan balleessa” raajoonni kakuu Bauf baay’ee of eegatu kanaaf baay’een isaani raajii isaani Lew 26 fi Kes 27-29 keessaatti waan argamaniif abbarsootaa fi kutaa eebba in odeessu.

■ **“Isheeniis:-“Jaalalleen koo kani saan na kennaan gatiin koo isa kana kan isheen jette”** kun Israa’el waaqeffanna lalisaa waaqoollii tolfamoo Kana’aan wajjin kan wal qabatuu qooqaa dhokkataadhan Israa’el lalisuu lafa isheetti waaqolli tolfamoo kana wajjin wal qabsiifti (lakk. 13, Ba’aal – dhiiraa, Asheera, Astaroot (Astarte) – female) Yaahiwwee (YHWH) abbaa manaa isa dhugaa Israa’eel amma ta’ee jirutti, isheeniis kan biro waaqollii tolfamoo wajjin tokkummaa gootu akka”haafuraati” (kanaaf waaqollii tolfamoo wajjin kan wal qabate dhugaa) ejja yookaan gaa’elaaf akka hin amanamneetti fudhata. David A Hubbard, Hose’aa (Tyndale Old Testament Commentaries, p79) keessatti “biqillaa Harbuu” (BDB 1061) fi “gatii” (BDB 1071, 9:1) gidduu kan taphatuu jechii akka jiru in yaada. Bosonaas nan godha bineensoonni lafa onaa in nyaatu.

■ **“Bosana nan godhaa bineensoonni lafa onaa in nyaatu”** lafa onaa keessatti kan guddatan bosonaa baay’ee in soodatu Goochimni kun jechuun kan qotaman lafa Israa’ee gara haala tureetti in deebi’u bakka kanatti bineensoonni in baay’atu kanaaf in miidhu kun kan inni agarsiisu (1) Miidhaan in balleessu yookaan (2) Namaa in miidhuu (13:7-8). Lakk. 1 irrati qabiyyee Ba’aal wajjin wal fudhata Ba’aaliifis ji’ooti isheen ixaana arfatee ijaa nan baafadha jedha Waaqayyo:-

2:13 “Ji’oota ayyaanaa” isaan kun ayyaana wal qunaamti saala kabajuu fi fakkeessuu (4:13-14) Ayyaana jechi jedhuu lakk. Baay’ee irra jira, agarsiisuu kan danda’uu ayyaani waaqeffatama kan ture tokkon tokkoon magaalaa fi mandara kan jiru mana qulqullumaa dha. Walqunamtiin saala kan ayyaana waaqeffana kan warra Kana’aan aadaa amantaa ture yookaan Israa’eloota kan itti dabalaniidha kan jedhu ammas ta’uus beektoota Macaafa Qulqulluu gidduu wal falmiin jira!

■

NASB “Aarsa in dhi’eessuu”
NKJV, NRSV
TEV, NJB “Ixaana gubatu”

Kan gochamicha (BDB 882, KB 1094, Hiphil PERFECT) hiikaa “gubuu” kanaaf agarsiisu kan danda’uu (1)Ixaana (Er 11:13) yookaan (2) Aarsaa (Er 7:9) 11:2 keessatis yaada wal fakkaataa adda hin baanee 1 Mootottaa 11:8 keessaatti jechii wal fakkaatan kun roga wal fakkaataadhaan (Hiphil PERFECT) “aarsaa dhi’eessuudhaaf” (BDB 256, KB 261) gochama jedhu wajjin wal dorgomsiiisuun fayyadama irra oolera. Gocha adda addaa lama kan argisiisuu wal fakkaatuu (1) Ixaanaa fi (2) aarsaan yoo akkas ta’ee, kutaan kun aarsaa argisiisuu qaba.

■ **“Faayaa guraa isheetii fi faa’aa barreedinaashee”** warqeen guraa ishee haggaa murtaa’e ejja wajjin wala qabata (Uma 35:4, Ba’u 32:2) kun waaqennaadhaaf hufachuudhaaf gochaa baratameedha. Tokko tokkoo akka yaadanitti jechii warri Asoor faayaa guraa (yookaan immoo amartii funyaan) jechuun “wanta qulqulluu”kanaafiis kunni waaqa tolfamaa ejjaa argiisiisaa Er 4:30, Hiz 23:40-43 keessatiis bifa kanaan fayyadama irra ooleera. Faayaa guraa faayaa barreedina isheetiin of barreechite.

■ **“Kanaafiis isheen na irraanfateeti”** Goochimni kun kan xiyyaafatuu Yaahiwwee (YHWH) kan mul’atee (Anthropomorphitally) fedha qabeessa akka hin taanee fi akka jaalallee hinaafati. Jecha namaatiin miirii Waaqayyo fillannoo namatiif gochatti bu’a! Dhimmii isaa walitti dhuufenya dhuunfaatti, asitti akka kakuu gaa’elatti ilalama. Yaahiwwee (YHWH) nama bifa isaatti uumame wajjin tokkummaa gochuu barbaada. Kun galma uumamaati.

Hose’aa 2:14-20

¹⁴ Mukkeetii waynii fi mukkeetii harbuu warra isheen

‘Jaalallee kootu gatii anaaf kenne’ jettu sana nan gad dhiisisa;

isaanis caakkaa ta’anii bineensoonni akka irraa nyaatan nan godha.

¹⁵ Guyyoota isheen Ba’aal Waaqayyoolii tolfamoo isheetiif ayyaana godhatte,

ixanaa aarsiteef sanaaf, ishee nan adaba; isheen amartii ishee kaa’attee mi’a ishees naqattee, jaalallee ishee duukaa adeemtee, ana immoo irraanfate” jedhee dubbateera Waaqayyo.

¹⁶ Kanaafis kunoo, ani ishee tole nan jechisiifadha,

gara lafa onaatti ishee geessee dubbii garaa ishee rukutu nan dubbadha*.

¹⁷Achi utuu jirruu iddoo dhaabaa waynii istii isheedhaaf nan deebisa,
dacha Aakor isa lixuuf abdi hin qabnes afa abdiidhaan ol itti lixan nan godha;
achitti immoo akkuma bara ijoollummaa isheetii akkuma yeroo biyya Gibxii baateettis anaaf in owwaatti*.
¹⁸ “Ati gaafas ‘Abbaa manaa koo’ jettee nna waamta malee,
deebites akka Ba’aal isa Waaqayyo tolfamaati ana hin waamtu” jedhee dubateera Waaqayyo*.
¹⁹ Maqaan Ba’aal waaqqayyolii tolfamoo kanaas afaan isheetti akka hin dhufne nan godha;
maqaa isaanii namni yaadatus hin jiru.
²⁰ Gaafas bineensoota daggalaa, simbirroota qilleensa keessa
balali’an, warra lafa irra munyuuqanii wajjinis kakuu isiif nan gala; iddaa fi billaa,
mi’a lolaas caccabsee lafa irraa nan balleessa, akka isin nagaatti gabitti teessanis nan godha*.

2:14-19 Jijjiiraa nama ajaa’ibsuu lakk. 14 irratti uumame! Waaqi murtii deebi’ee Waaqa jaalallaa amanama ta’e mal kan fakkaatu kan hin irraanfatamne fakkeenya namaati Waaqayyoodhaaf

Qulqulluun Israa’el, kan uuma bara baraa kan ta’e Waaqi ijoollee namaa tokkummaa maati irratti bifa xiyyaafatuun fakkeenya namaatiin mata isaa namummaa namaaf ibse. Isaan tokkummaan maatii kan kufee ilma namaa Waaqa isaa akka hubatuu gargaara, fedhi Isa nu beekuudhaaf nu wajjin tokkummaa uumuudhaaf.

2:14 “Nan sosobaa” gochamii kun (KB, 984) Piel PARTICIPLE dha. Hiikii jechichaa ifa miti, hundeen yaada isaa garuu “amansiisuudhaaf kakaasuu” yookaan “amansiisu” yaadota kana gargaaramuudhaan (1) Dargagoota wal jaallataniif (2) Obsa (KB 985) sirrimatii jecha jaalalaati!

Innii haaran tokkummaan kakuu kan beekamuu “nan godha” kan jedhuun (lakk. 14, 15, 17, 18, 19, [ala lama], 20, 21, [ala lama] 22 [ala sadii])

■ **“Gara lafa onaatti siin baasa”** lafii onaanagarsiisuu kan danda’uu

1. Waaqayyoollii tolfamoo Israa’e irraa yeroo adda ba’umsaa (fakkeenyaaf Hose’aa 3:3)
2. Israa’el lafa onaa keessa barri hojji malee naanna’uu (lakk 15), Yaahiwwee irraa (YHWH) wajjin dhi’eenyaan kan walitti dhufan ta’ee mul’ata.

Booda irratti barreesiitooni (Rabbis) kan Israa’eli fi kan Yaahiwwee (YHWH) yeroo bashanana misirummaa ture jedhu (fakkeenyaaf, 11:1-2, 13:4-5, Kes 32:10-14, Er 2:2-3)

■ **“Laphee isheetiis nan dubbadha”** haa ta’uu malee gochami kun (BDB 180, KB 210, Piel PERFECT) jechuun “dubbachuu” garuu jechu kun hiika bal’a qaba qabbiyyee kanaan kan argisiisu “dhi’eenyaan laphee isa tokkoo irraa laphee isaa kan biraatti dubbachauudha”.

2:15 “Dachaa Akooreen” “Akoor” (BDB 747) jechuun “dhiphinni/rakkina” kun cubbuu Akaan hojjeechuu irraa kan ka’ee loltoonni Israa’el Gaa’itti dacha itti mo’ameedha (Iya 7) haa ta’uu malee, gara biyyatti abdi galuudhaaf yeroo jalqabaatiif ture (jechuun, “akka balbala kakuutti”) akkasumas Waaqayyoos isaan gara isaati yoo deebi’an, kara hundumaatiin isaani wajjin akka haaratti akka jalqabuu isaaniif mirkaneesa (inni lamaan ol Bauf kan bashanana yeroo misirummaa 11:1-4, 13:4-5)

2:16 “Yeroo sanatti” kun gara fuula duraatti dhufuudhaaf kan jiru mul’achu eenyummaa Yaahiwwee (jechuun, Masihii dhaaf ijoollee kakuu isaa aboomamuu) deebi’ee lamaa dhufuu jecha dhokkataadha (lakk. 17, 18 21)

■ **“Ayishii” (“Ishi”) kana jechuun “abbaa manaa”** (BDB 35, fakkeenyaaf, Uma 2:23, Er 31:32) Waaqayyoo yeroo baay’ee jechaa maatiidhaan ibsa (jechuun, abbaa manaa, abbaa, Go’el) sababii isaa inni eenyummaa kan qabuu Waaqadha kanaafiis saba isaa wajjiin tokkuma cimaa akka qabaatu in barbaada. Waaqayyo akka abbaa manaatiis “kan hinaafaa” mallattoo agarsiisa (Bau 20:5, 35:14, Kesi 4:24, 5:9, 6:15)

■ **“Abbaa manaa koo”** kunni “geggeessakoo” “abbaa manaa koo” “gooftaa koo” “abba manaa” (BDB 124, Iyaasaas 54:5)

Yaahiwwee (YHWH isl) fi Ba’aal (Ba’alim) ifaatti haala ittiin wal makkee ture (waaqa tolfamaa lalisaa Kana’anoota) 1 (jechii Ba’aal jedhuu kan jirruu kan Yoonattaniis ijoollee Sa’ool maqaa hubadhuu (Sen isaa duraa 9:40), (2) Bara Iyoribi’aam II kan raawwatamee kan Samariyaa macaafa adda (Samaritan Ostraca) maqaa Ba’aal irraa kan mogafamaanii maqoota kurnaaniif maqaa Yaahiwwee irraa (lakk. 17) kan moggaafaman maqaan Lew

jiru. Yaahiwwee (YHWH) kan jaalalaa galumsa Ba'al akka godhee godhamee lakkaa'ama ture (lakk. 8) kun dhaabachu qaba (lakk. 9-13)!

2:18 “Yeroo sanatti” Waaqayyo kan Israa'eel hara'umsaa fuula duraa abdi kenna jira. (Lakk.18-23) lakk. 16 irratti qabsiisa jiruu ilaali.

“Kakuun isiiniif godha” jalqabumma irraa iyyuu murteessaa kan ta'ee kakuu bara baraa qabu turan (fakkeenyaaf, Uma 15:18, 17:2, 4,7,9,10, 11, 13, 14, 19, 21, Isa 24:5, 55:3, 61:8) maaliif inni haaran isaan barbaachise (Er 31:31-34, Hiz 36:22-38) sababni isaa Yaahiwwee (YHWH) raawwate amanamumaa kan hin qabne haadha manaa isaa hiikera (jechuun, kakuun jalqaba cabeera) boojuun dhufaa ture (warri akka Amooroota (Amorites), Uma 15:16 biyyaa abditti irraa ka'uu).

MATADUREE ADDAA: KAKUU

Jecha Kakuu Moofaa kan ta'ee *berith*, (BDB 136) kakuu ibsuuf salpha miti. Ibirootaan jechii madaluu hin jiru. Madda jechaa hiika argamsisuuf yaaliin ta'u hundumtu kan hin amansiifne ta'aniiru ta'uuyyuu yaadni isaa wali gala giddu gallessumma itti gargaarama jecha akka sakata'aan beektoota dirqisiseera. Hiikaa hojii irra oolu murteessudhaaf.

Kakuun inni tokkoffaan Uumamaa kan ta'ee namaa wajjiin waligaltee godhamudha.

Akka yaadaatti kakuun, wali galtee yookaan walii galuu ibsa Macaafa Qulqulluu hubachuun murteessadha. Hundumaa gararaa ta'uu Waaqayyoo fi ijoollee Waaqayyoo mirga walabaa gidu falmiin jiru kakuudhaan akka yaadaatti ifatti mula'tadha. Kaakuun tokko tokkoo kan isaan irratti hunda'aniidha.

1. Uumammii mataan isaa (Seera Uumamaa a 1:2)
2. Abirahaam wamaamuu isaa (Seera Uumamaa a 12)
3. Kakuu Abirahaam wajjiin (Seera Uumamaa a 15)
4. Nohii eegu saatiif abdi isaa (Seera Uumamaa a 6-9)

Ta'uuyyuu amalli kakuu inni guddaan deebi barbaaduu isaati

1. Amantiidhaan Addaam Waaqayyoof abomamuutu irra ture, Ganata giduu kan ture mukicha nyaachuun irra in ture.
2. Amantidhaan Abiraham firoota isaa dhiise Waaqayyoon duuka bu'e, akkasumaas waa'ee sanyii isaa dhufaani amanutu irra ture.
3. Amantiidhaan Nohi doonii guddaa tolchuu, bishaan irra fagaate bineensoota yaadutu irra ture
4. Amantidhaan Museen Isira'eelin Gibxii baase qajeelfama murta'aan, amantaadhaa fi jireenya hawasummaaf kan ta'an kan eebba fi kan abaarsa abdi fudhatuu irra ture (Seera Kes 27-28).

Falmii wal fakkaata Waaqayyoo namoota wajjiin walitti dhuufeenya qabu “kakuu haara keessatti” ilaaleera. Falmichiis Gibxiitti kan argamuu Raajii Hisqeel 18 tiin Raajii Hisqeel irraa 36:27-37 wajjiin wal dorgomsisuudha gocha Yaahiwee. Kaakuuchi kan irratti hunda'ee Waaqayyoodhaan gochaa ayyannaati yookaan namaaf kan kennamee itti gaafatamumma bakka bu'umsa? Kun dhimma arifachisaadha. Kakuu moofaan, kakuu Haara dabalatee. galmii lamaan saatti wal fakkaatadha. (1) tokkummaa bade deebisuudha seera Uumamaa 3 fi (2) amala Waaqayyoo kan calaqisuu uummata hundessu.

Raajii Erm 31:31-34 kakuu haaran falmiisaa in salphisa. Gochii namoota fudhatama argachuu fi kan godhuu hanbisudha. Seerri Waaqayyoo hawii keessa ta'ee, inni alaatti lakkoofsi seera hafe. Gaarii sabaa tolaa ta'uuf galmii bifa wal fakkaatadha. kan hafuu, haa ta'uu malee mallii isaa (galumsasati) kan jijjirame. ilmi namaa bifa mulachuu Waaqayyoo dandeeti ta'u akka hin qabne mirkana'eraa rakkoon isaa kakkucha hin ture haa ta'uu malee dadhabii namoota cubbamootaatti (Galatiyaa 3)

Falmii wal fakkaata kakuudhaan halichii kan hin taaneef kakuu haloota giduu akka jirutti kakuudhaan jiraata. Fayinni raawate bilisa Yesuus Kiristoosiin rawaatamedha, garuu qalbii jijjiranaa fi amanti barbaada (lamaansaa ka'umsaa fiis ta'ee itti fufeenyaaf). innis lamaan isaa labsii leenjii seera qabeessaf Kiristoosiin gara fakkaachuti waamu, ibsa iyyataa simatamuuf qulqullumma barbaachisa! Amantootni gochaa mata isaaniittin kan fayyan miti, haa ta'uu malee abomamuun (Efeesoon 2:8-10). Waaqayyoon fakkaatanii jiirachuun raga fayyinaatti malee sababaa fayina miti. haa ta'uuyyuu, jireenyii bara baraa hubatamuun kan irra jiruu amala qaba! Falmiin kun warra Ibiroota irratti ifatti argama.

■ Kakuun haaran kunni horiidhaa fi lafaa wajjiin Isa 11:6-9 fi Rom e 8:16-25 Hose'aa keessattis

jecha “kakuu” jechi jedhuu (BDB 136) isaan kam irrallee jaarra 18 yookaan 17 raajotti xiqqoon caalatti in xuqamuu(Hose’aa 2:18, 6:7, 8:1).

■ **“Xiyyaa fi billaa lolas lafatti irraa nan cabsa”** lola dhaabuun Waaqayyo qofa bira dhufa.

Ilma namaa kufee walitti bu’iinsaa fi haari haala kana argisiisa jiraachuu dhiisuun isaa guyyaa kakuu isa haara argisiisaa (fakkeenyaaf, Fara 46:9, Isa 2:4, Mikiyaas 4:3-4, Zaka 9:10)

■ **“Itti ijaaramee akka jiraatan nan ciibsa”** “nan ciibsa” jechi jedhuu jecha hin murtoofneedha argisiisuu kan danda’u (1) Israa’el (lakk. 18), (2) Horii (Lakk. 18 b-d) yookaan (3) horiidhaa fi ijoollee namaa gidduu kan jiruu tokkummaa Edeenitti akka ture (Uumama 2).

2:19-20 Torbaan amala kakuu haara Waaqayyo

1. Dhaabataadha
2. Tolaadha
3. Murtii sirridha
4. Amanamaa fi dhugaadha (jechuun, Hesed 4:1)
5. Kan garaa laafuudha
6. Kan amanamuudha (4:1)
7. Eenyumaa kan qabuu tokkummaadha (jechuu, “anaaf” [ala lama] fi “beekuu”).

Lakkoofsonni kunni akka kakuu cidhaati!

Lakkoofsa kana keessatti gochamooni jiran, mirkana’uu raawwatama isaa kan jabeessan, raawwatama raajjiiti.

Ammas “sin naqadha” kan jedhu lakk. 19 keessatti irra deddeebi’ee fayyadama irra oolu isaa hubadhu (BDB 76, KB 91, Piel, PERFECTS) hojii mataa isaatiif dandeeti (jechuun, Masihii) ka’umsa godhachuun kakuu isa haara kan jalqabee fi haalicha kan mijeessu Waaqayyoodha. Galmichi ammasi saba tolaadha, haa ta’uu malee jijjiramichi keessa alaati kan ta’udha, isa alaa sodaachisuun aboomamuudhaan miti. Fakkeeni isaa waligaltee seera qabeessa gara kakuu gaa’elati kan jijjiramuudha.

2:19 “Anaafiis akka taatuf amanuudhaan siin naqadha” gochamichi (BDB 76, KB 91 *Piel* PERFECT) lakk 19-20 keessatti yeroo sadii fayyadama irraa oolera “gattiidhaan bittuudhaan” yaada jedhuu qaba (jechuu, kennaa. Kes 28:30). Kun kan argisiisuu misirootidhaaf kennaa kennamuudha (jechuun, amala kakuu haarati). Sabi Waaqayyoo mataa isaatiin (kakuudhaaf aboomamuu) argachuu kan hin dandeenyee jaalatamaa abbaa manaa isheerraa akka kennaatti dhi’aateef!

■ **“Barabaraaf”** Hose’aatti kun qophaa isaa kan Olaam (Olam) bu’adha. Itti fufee kan jiru mata duree adda ilaali.

MATADUREE ADDAA: OOLAM (BARABARAAN)

Kun jecha beekamaa (yeroo 400 ol Fayidaa irra kan oole) *olam* (BDB 761, KB 798) daangaa yeroo agarsiisuuf fayidaa irra oole. Bifa baay’eedhaan innis tokko tokkoonsaa wal-qabachuu kan qabu akkaataa uumamaa agarsiisuuf jedheeti.

- A. Yeroo darbe (Fakkeenya qofa)
  1. “Gootota durii” Uma. 6:4
  2. “Tulluudhaa fi Gaarota” Uma. 49:21
  3. “Dhaloota durii” Kes. 32:7
  4. “Abbummaa” Iya. 24:2
  5. “Yeroo duriitti” Isa. 51:9
- B. Hamma bara jireenyaatti kan itti fufu (Fakkeenya qofa)
  1. “Sitti barabaraan hin amanna” (Fak. Musee) Ba’u. 19:9
  2. “Garba bara baraa” Kes. 15:17 Isa. 27:12
  3. Barakee hundumaa Kes. 23:6
  4. “Saamu’eel barabaraan ai turi” Isa. 1:22
  5. Mootichi “barabaraan hajiraatu” 1Mot. 1:21 Neh. 2:3 Far. 21:4

6. “Waaqayyoon barabaraan galateeffadha” Far. 115. :18 145:1-2
7. “Barabaraan faarfadhaa” Far. 89:115:18; 145:1-2
8. “Barabaraan gadameessa keessa” Erm. 20:17
9. “Ta’uu kan danda’u” Fak. 10:25

C. Jiraachuu itti fufiinsaa qabu

1. Namoonni barabaraan hin jiraatu. Uma. 3:22
2. Lafa Far. 78:69; 104:5:148:6 Lal. 1:4 (2Pex. 3:10)
3. Lubummaa Haaroon Ba’u 29:9 40:15 (1sam. 2:30)
4. Waaqarraa 31:16-17
5. Guyyaa ayyaanaa Uma. 12:14, 17, 24 Lew. 16:29, 31, 24, 23, 14, 21, 41
6. Dhanna qabaa Uma. 17:13 (Rom. 2:28-29)
7. Biyya abdiin Uma. 13:15; 17:18; 48:4; Ba’u 32:13 (Ariyatamuu)
8. Magaalota diigaman Isa. 25:2; 32:14; 34:10

D. Kakuu Haalotaa

1. Abrahaam Uma. 17:7, 8, 13, 19
2. Israa’el Kes. 5, 29; 12:28
3. Daawit 2Sam. 7:13, 16, 25, 29; Far. 89:24
4. Israa’ek Abo. 2:1 (Gel. 3)

E. Kakuu haalota hin taane.

1. Nohi Uma. 9:12, 16
2. Kakuu Harawaa Isa. 55:3; Erm. 32:40; 50:5 (Erm. 31:31-34; Hiz. 36:22-30)

F. Waaqayyo iyyuu

1. Hilawwee isaa Uma. 21:33; Kes. 32:40; Far. 90:2; 93:2; Isa. 40:28; Dan. 12:7
2. Maqaan isaa Ba’u. 3:15; Far. 135:13
3. Daangaa isaa Ba’u. 15:18; Far. 45:6; 66:7; Erm. 10:10; Mik. 4:7
4. Sagalee isaa, Far. 119:89, 160; Isa. 40:8; 59:21
5. Gaarummaa isaa, Far. 25:6; 89:2; 103:17; 118:1-4, 29; Erm. 33:1

G. Masihii isaa

1. Maqaa isaa, Far. 72:17, 19
2. Barabaraan Eebbifamuu Far. 45:2, 17; 89:52
3. Kan bitu, Far. 89:36, 37; Isa. 9:7
4. Luba Far. 110:4
5. Duraan kan ture Mik. 5:2

H. Jireenya bara Harawaa

1. Jireenya barabaraa Dan. 12:2
2. Qaanii barabaraa Dan. 12:2
3. Isaan booda Bo’ichi hin jiru Isa. 65:19 (Mul. 21:4)
4. Aduunis hin jiru Isa. 60:19-20 (Mul. 21-230)

Jecha Ibrootaa kana hiikuudhaaf jechoonni afaan Ingliiffaa meeqa ammam akka hojii iraa oolaan hubadhu

(Hiika harawaa isa Addunyalessaa yookiin NIV)

1. Barabaraan
2. Kan dur durii
3. Kan hin dhumne
4. Kan barabaraa
5. Xumura
6. Gaafa hundaa
7. Jireenyaaf
8. Kan hindhumne
9. Idilee
10. Dhaabbataa
11. Yeroo hundaa
12. Kan durii, yeroo durii
13. Xumura kan hin qabne

14. Addunyaa barabaraa
15. Isa dhumaaf
16. Yeroo dheeraa
17. Bara durii

■ **“Tolaan”** hundeen jecha kanaa jechuun “safartuu shonboqoo” Waaqayyoodhaan wanti hundumtu madaali kan ittiin faradamuudha. Mata duree addaa Olaam amos 2:6 irraatti ilaali.

■ **“Gaarumaadhaan”**

MATA DUREE ADDAA: GAARUMMAA (HESED)

Jechi kun hiikaa ball’aa qaba. BDB karaa kanati ramada (338-339).

- A. Dhala namaa waliin kan walqabate faayidaa irra yemmuu ooluu
  - 1 Namoota hundumaaf gaarummaa (fakkeenya. 1 Samu’eel 20:14, Seena bara isa 2ffaa 24:22)
  - 2 Rakkatootaa fi hiyyeeyooliif gaaarummaa (fakkeenya, Mikiyaas 6:8)
  - 3 Gadda (Erm 2:2, Hosee 6:4)
  - 4 Bifa (Isaayas 40:6)
- B. Waaqayyoo waliin kan walqabate yaayidaa irra yemmuu ooluu.
  - 1 Amanammummaa kakuu fi jaalala.
    - a. “Rakkinaa fi diinootan liqifamuu” (fakkeenya Erm 31:3, Izira 27:28, 9:9)
    - b. “Du’a irra jireenya deebisuu” (fakkeenya Iyo 10:, Faarfanna 86:13)
    - c. “Jireenya afuuraa ariifachiisuuf” (fakkeenya Far 119,41,76,88,124,149,150)
    - d. “Cubbuu irraa oolchuudhaaf” (Far 25:7,51:3)
    - e. “Kakuu isaa eeguuf” (fakkeenya Seena bara isa 2ffaa 6:14 Nahoom 1:5, 9:32)
  - 2 Dhiibaa humnichaa ibsuuf (fakkeenya, Ba’u 34:6, Mikiyaas 7:20)
  - 3 Gaarummaa Waaqayyoo
    - a. “Kan irraa hafee (fakkeenya. Naahom 9:17, Far 103:8)
    - b. “Bakka guddaa (fakkeenya Bau 20:6, Kes 5:10, 7:9)
    - c. “Kan bara baraa” (fakkeenya seena bara isaa 1 16:34,41, Seena bara isa 2ffaa 5:13, 7:3,6,20,21,21,Izira 3:11)
  - 4 Gochawwaan gaarummaa (fakkeenya Seena bara isa 2ffaa 6:42, Faarfanna 89:2, Isa 55:3, 63:7 Faarfanna 3:22)

2:20 “Waaqayyoo in beekta” Waaqayyoo akka wantoota lubbuu in qabneetti (object or Idol) goone akka isa beeknu in barbaadu (BDB 393, KB 390) haa ta’uu malee garuu dhi’eenyatti, tokkummaa dhuunfaati male. Kanaaf raajichi wali galtee gaa’ila fakkeenyaan kan itti gargaarame ulfinni cubbuu jaalala amanamaa akka cabsutti ilaalama. Waaqayyoo akka gatti qabeessaa fi abbaa manaa amanamaati ilaalama, haa ta’uu malee lamaa irratti akka dadamaqaa jaalallee hinaafa. “Beekuu” jechii jedhu Ibirootaan (Hibrew) haala sababaawwaa irratti xiyyaafata garuu tokkummaa irratti (fakkeenyaaf, Uma 4:1, 18, 19:8, Lak 31:17, 35, Abboota firdii 11:39, 1 SAMu’eel 1:19, Moototaa isaa duraa 1:4, Er 1:5) Waaqayyoo maati barbaada!

HOSE’AA 2:21-23

²¹Ani yeroo hundumaaf kan koo sin godhadha;

qajeelina, dhugaa, jaalala, oo’as argiisiidhaanis kan koo sin godhadha*.

²²Amanammummaa argiisiisuudhaanis kan koo sin godhadha, atis ana

Waaqayyoo kee bartee in hubatta. ²³Waaqayyoo dubbateera kunis in ta’a,

“Gaafas ani nan owwaadha, bantiiwwan waaqaaf nan owwaadha, isaanis lafaaf in owwatu*.

2:21-22 The verb “nan deebisa” kan jedhuu (BDB 772, KB 851, Qal IMPERFECT) gochamnii lakk. Lamaan keessaatti ala shan fayyadama irra oolera.

Deebiin isaa kan hin yaadamnee fi haalawwaa kan hin taaneedha (fakkeenyaaf Iyyu’el 2:19). Sorooma qonnaa fi abdiinkoo kennamee (Kesi 27-29) kakuudhaaf aboomamuudhaan kan murtaa’u guyyaa haaran dhufaa jira. (Kesi

27-29) haa ta'uu malee garuu haali kakuucha jijjirameera. Ilmi namaa kufee laphee isaa fi haafuri isaa “garaa haara” fi “haafura haaraa” (Er 31:31-34, Hiz 36:22-28) bakka bu'eera. Ammas galmii isaa aboomamuudha.

Jalqabni akeeka uumamaa bifa Waaqayyootti kan uumamee ilma namaa wajjin tokkummaa gochuuf ka'umsa ture (Uumama 1:26-27) akeeki sun hameenya ilma namaa irraan kan ka'ee gufateera. Bu'aan hameenya sanaa haawaas midheera (Rom 8:18-25). Kriistoos kan ta'ee kakuu fayisuu haara eenyumaa bade hareessa, Waaqayyoodha wajjin walitti dhufeenya cimaa ta'eef aboomamuun akka jiraatu godha. Kakuu Moofaan Edeen (agricultural) jechi jedhuu bara haara kana agarsiisa kakuu haaran garuu fakkeenya kana gara “samii haaraaf lafa haaraa” bal'aa godha (Isa 55-66, Mul'ataa 21-22). Daangaan isaa Palasta'en (Palestine) ta'uun isaa hafee, garuu haawwaan!

2:21 “Samiiniis” kun bokkaa kan kennuu fi naannoo lafaa kan jiruu qilleensa ilaalata.

2:22 “Yizre'eel” “Yizre'eel” kan jedhuu hiikii jechaa “Waaqayyo in facaasa” kanaafiis lakk. 22 fi 23 gidduu taphii jechaa jira 1:4 fi 11 gidduu akka ture. Kunnis isa jalqabaa maqaa mucaa Hose'aati. Alta'aa yookaan gamaa hin faalleesineen ta'uu kan danda'uu (1:4) .

2:23 “Haaraaran godhaaf” kun maqaa Ruhaamaa jedhudha ijoollee Hose'aa keessa tokko kan taate (1:16) qabiyyicha keessatti aa sadii tuqameera lakk. 10 fi 23 (ala lama). Kan biran mucaa Hose'aa kan taatee Lo-amiin (Lo-Ammi) 1:9 akkuma sana lakk. 23 irratti akka tuqamte hubadhu “ati saba kooti atii Waaqakooti” abdiin kun Rom e 9:25 fi Phex isa duraa 2:10 keeaatti Yihudaa qofaaf utuu in ta'iin (Isa 11:9) bal'isuudhaan nama hundumaatiif akka ta'uuf fayyadama irra oolera.

Goi (BDB 156) fi Am (BDB 766) kan jedhuu yeroo baay'ee karaa adda ta'een yaada kakuu keessatti fayyadama irra oolera.

Inni jalqabaa kan argisiisuu dhalooti kam iyyuu, uummataa, yookaan hawaasa isa dubbaate irra adda ba'ee kan jiruu (jechuun kan dhaloota sana kan in ta'in kan ala kan ta'an nama kakuu hin qabe).

Tapha hubadhu

1. 1:9 Israa'em am miti.
2. 1:10, Rom e 9:24-26 fi 1 Phexiroos 2:10 keessatti hormoota (Bo'i) kakuu saba Waaqayyoo keessaatti akka walitti qabatuu barreefamni fayyadama irra ooleera.
3. 2:23, Israa'el isheen cubbaamtuun in dheefamte, amma garuu haraara Waaqayyoo irraan kan ka'ee lammaaffa hamatamte, aboomamuun isaanii yookaaniis amanamummaa miti, garuu haraara Waaqayyootiin (“an nan godha” lakk. 14-23 lamaffata fayyadama irra kan oole).

GAAFIILLEE MAREE KAN BOQONNAAN 1 FI 2

Kun qajeelfama qo'annaa Macaafa Qulqulluuti, kana jechuun namni tokko Macaafa Qulqulluudhaaf hiikaa mataa ofii laachuu ni danda'a, tokkoon tokkoon keenya akkanuuf ifetti adeemuu qabna. Ati, Macaafni Qulqulluun, akkasumas Hafuuri qulqulluun hiikaa laachuu keessatti qooda isa jalqabarra qabdu. Kanas yaada nama biraatiif dhiisuun sirra hin jiru.

Gaaffileen marii kun kan dhiyaatan dhimmoota gurguddaa kutaa Macaafa kana keessatti ibsaman keessa deebitee akka ati yaadattuufi. Gaaffiileen kun yaada kaasu malee, ibsa irratti hin laatan.

1. Sirridhumaati Hose'aan dubartii ejjituu fuudhee tureehii?
2. Maaliif gaa'ilii kakuudhaaf akka fakkeenyaati tajaajilee?

HOSE'AA 3

HIKAA HAARAA KEEYYATAAN HIRUU IRRATTI HUNDAA'E

NKJV	NRSV	TEV	NJB
Israa'eel gara Waaqayyootti deebiiti 3:1-5	Deebi'uu Goomeer 3:1-5	Hose'aa fi haadha manaa isaa ishee hin amanamne 3:1-5 3:2-5	Gabaas fuudha Hosee'aa isa lammaffaa 3:1-5 Ibsa 3:4-5

DUBBISA MARSAA SADAFFAA (fuula vii irraa)

SADARKAA KEYYATAATTI YAADA BARREESSICHAH ISA JALQABARRA HORDOFUU

Kun qaleelfama qo'annaa Macaafa Qulqulluuti, kana jechuun namni tokko Macaafa Qulqulluudhaaf hiikaa mataa ofii laachuu ni danda'a. Tokkoon okkoon keenya akka nuuf ifeetti adeemuu qabna. Ati, Macaafni Qulqulluun, akkasumas hafurrii qulqulluun hiikaa laachuu keessatti qooda isa jalqabarra qabdu. Kanas yaada nama biraaf dhiisuun sirra hin jiru.

Boqonnicha al tokkotti dubbisi. Gulummoowwan adda baafadhu. Hirama gulumoowwan keetii iikaawwan haaraa shananiin madaali. Keeyyataan himuu dirqama miti, garuu yaada barreessichaa isa jalqabarra hordofuudhaaf furtoodha, kun immoo gidduu galeessa hiikichaati. Tokkoon tokkoon keeyyataa Gulummo tokko qofa qaba.

1. Keyyata tokkooffaa
2. Keeyyata lammaffaa
3. Keyyata sadaffaa
4. kkk

QAYYABBANNAH JECHAA FI GAALLEE

Hose'aa 3:1-5

¹ Waaqayyo, “Namoonni Israa’el gara Waaqayyolii kan biraatti yoo garagalan iyyuu, aarsaa bixxillee ija waynii isaaniis yoo jaallatan iyyuu, Waaqayyo akkuma isaan jaallatu, ati immoo ammas dhaqi, dubartii namaa ishee jaallatu utuu qabduu ejjitu tokko jaalladhu!” anaan jedhe*. ² Kanaaf ani meetii kudha shanii fi garbuu kuntaala lamaa fi kilo digdamaatiin ishee nan bitadhe. ³ Kana booddee isheedhaan, “Guyyaa baay’ee calluma jedhii anaaf taa’i, ejjummaa hin hojjetn, nama bira hin ga’in nan taa’a” nan jedhe.

⁴ Namoonni Israa’el iyyuu mootii gurguddoota biyyaa, qalma gubamu, utuba dhagaa qullaa’aatti ilaalamu, uffata lubummaa isa uffatanii Waaqayyoon gaafatan, bifa Waaqayyolii mi’a mana keessaas malee guyyaa baay’eedhaaf taa’uuf jiru*. ⁵ Kana booddeea namoonnii Israa’el deebi’anii, Waaqayyoo, isaani gooftichaattis isaan sod guddaadhaan gara Waaqayyoo, gara wanta gaarii inni isaaniif godhus in dhufu*.

3:1 “Atis jaalallee ishee kan jaallattu dubartii ejjitu jaalladhu nan jedhe” hubadhu dubbadhu Yaayiwwee (YHWH) dha. Lakk. kun jecha ajajaa lamaa (qal IMPARATIVES) in jalqaba.

1. Deemi (BDB 229, KB 226)
2. Jaalladhu (BDB 12, KB 17 [gochami kun asitti lakkoofsa tokkoo keessaattia ala afur fayyadama irra ooleera])

Ammas kan hin amanamneef abbaa manaa ishee kan hiiktee dubartii akka jaallattuuf Hose’aan ajajaa jira. Inni lamaa “jaalladhu” fayyadama Qal PASSIVE PARTICIPLE CONSTRUCT kan abbaa manaa ishee (jechuun, Hose’aa akka Yaahiwwee (YHWH) fakeenya) jaalala itti fufaa kan argisiisu! Waa’ee eenyummaa dubartii kanaatiif wal falmii baay’een jiru tokko tokkoo Gomeriin argisiisa jechuun akka in hin danda’amne in amanu kanaafiis, kan biraa waaqa tolfamaa ejjituu yookaan kan in amanamne, dubartii hiiktee ta’uu qabdi.

Haa ta’uu malee anaaf fakkeenya kan ta’e kan Waaqayyoo jaalalaa amanamaa Israa’elii fi Gomer ta’un isaa in mirkaneessaa, akkasumaas “ammass” jechii jedhu (BDB 728) gara hiika kanaatti mataa isaa kenna. 2:2 keessatti kan jiruu hiiki seera sirrummaa waan qabuu in fakkaata, akka garbaatti hanga gurguramtuutti gomer amanamuu dhabii ishee itti fuftee turte.

■ **“Ammas”** jechi jedhuu (BDB 728) gooftaan ala lamaa waa’ee Gomer Hsese’aatti akka dubbaate akka jiruu agarsiisuu danda’a, barreefama MT garuu Yaahiwwee (YHWH) Hose’aatti kutaa jechoota akka ta’ee argisiisa

. MT dabalataan geggeessaa haafura qabachuu yoo baataniis Yihudaan ishee durii waa’ee seera tuqaa fi waa’ee dubbifama jechaa aadaa qabdu bakka bu’a. Inni kun banaa ta;ee hafuu qaba!

NASB

“Abbaa manaa isheetiin kan jaalatamtuu dubartii jaalladhu”

NKJ

“Jaalallee isheetiin kan jaalatamtuu dubartii jaalladhu” [foot note, “hiriya dhiira yookaan abbaa manaa”

NRSV

“Jaalallee kan qabduu dubartii jaalladhu”

TEV

“Jaalallee ishee wajjiinin ejja raawwacha kan jirtu dubartii jaalalakee argisiisi”

NJB

“Dhiira kan biraa kan jaallatuu dubartii jaalladhu”

Jechichi (BDB 945) fayyadamaa baay’ee qaba. Fakkeenya murta’oon

1. Hiriya, Abboota firdii 14:20, Mikiyaas 7:5
2. Degeraa yookiin gargaara Zaka 3:8
3. Jaalallee, Weduwedoota 5:16
4. Abbaa manaa Er 3:1, 20
5. Hidhata Iyo 30:29

Ejjituudhaaf lakkoosfi qeenxeen kan baratamee miti beektoonni macaafa tokko tokkoo waaqa tolfama ishee jaalallee akka agarsiisutti yaadu. Abbaa manaa ishee duraa akka agarsiisutan yaada (jechuun, Hose’aa)

■ **“Waaqayyo ijoollee Israa’el akka jaallattu”** gochami jaalala jedhuu kun lakkoosfa tokkoo keessaati ala sadii (qa INFINITIVE CONSTRUCT) kun fakkeenya murteesaadha!

“Gara Waaqayyolli biraati yoo deebi’an illee” (BDB 815, KB 937 Qal PERFECT) sanyiin Yaa’iqoob kan warra Kana’aan waaqeffatoota lalisaa (Kes 31:18, 20) akka ta’an dubbachuudhaaf jecha fayyadameedha. Yaahiween (YHWH) inni isaani wajjiin dubbateera gara qorumsa kanaatti akka in gallee (Lew 19:4, 20:6).

■ **“Kanaafis Zabiibi battee yoo jaalatan”** kun jaallachuu kan jedhuu gochamii yeroo arfaadha (Qal PERFECT) akkamitti Israa’elonni waaqa tolfamaa Ba’aalin akka wal makaan ibsuudhaaf. Isaan kun of eeganadhaan kan hojjetaman aarsaa booddee waaqeffatootaaf in kennama (samu’eel isaa 2 6:19) Iyaasaas 16:7 fi Er 44:19 keessatis waaqeffannaa lalisa agarsiisuu (also possibly Er 48:31).

3:2 “Ofi koon ishee bitte” “ishee bitte” gochami jedhu (BDB 500 II, KB 497, Qal IMPERFECT) hiiki isaa “jijjiramaa yookaan horiidhaan bittuu” dha (Kes 2:6) haa ta’uu malee, LXX, Arabiffa kan ittiin qixaatu of duukaa buusuudhaan “mindeefamaa kan jedhu qaba”.

Ifatti Hose’aa haadha manaa isaa deebi’e bite! Gatiin kafallamee kan garba tokkoo wallakkadha (Bau 21:32 fi Leewwita 27:4). Ifatti inni kan inni baasee wallakaan naasii yeroo ta’uu wallakaan isaamoo jajeelfama ture. Kun dinagdeen galii isaa dadhabsiiseera.

Inni kan kaffallee eenyyuuf turee? Sirritti akka beekamuu in dandeenye kitaabichi baay’ee ifaadha bifa adda ta’en

1. Haala adda ta’een nama ishee jaallatu.
2. Nama isee bulchuu
3. Ala lammaa isheedhaaf akka bashananaa kennaatti

Ani hangaan beekutti jaalallee ishee goochmni ibsu Hose’aan argisiisa, kanaafiyyuu lakk. 3 qabiyyee isaa wajjiin baay’ee walitti dhufa, haa ta’uu malee seenaadhaan yookaan Macaafa Qulqulluu keessatti bashananaa fi kennaa lammaan fakkeenya bira in qabu.

“Birri shani safartuu Qiroos tokko” mata duree adda ilaali ishee durii baha dhi’oo safartuu fi safara Amos 8:5.

■ **“Safartuu Qoroos tokkoo fi walakkaa garbuu”** “Qoroos” (BDB 330) jechuun “kan dugda harree tokkoo” kun kan midhaan safartuu shanii wajjiin wal qixeedha. Kanaafiis gattin bittaa isaa gara safartuu midhani 75 ta’a.

3:3 “Ana wajjiin ji’oota baay’ee taa’ee” bifa nama in shaakkisiifneen ejjitootaaf yeroo qulqulla’ina ture. Saba Waaqayyottif yeroo boojuu fakkeenya ture.

3:4 Waa’ee hiika lakkofsa kana wal falmii baay’eetu jira. Wantooti sadi wal fakkaatan jiru.

1. Isaan wantooti sadan kun Yaahiwwee kan ilaalate fi Ba’aliin kan ilaalate gidduu kan jiru garagarummaa bakka bu’a.
2. Isaan kun ejjaa irra dhugummaa isaa wajjin walirtti dhiyaatu, Israa’eliif shakkaali amantii barsiifata ta’e ture (8:4-5, 10:7-8, 15).
3. Isaan Israa’elinoo biyyaatti kakuu irraa boojuu adda ba’ee yeroo argisiisa.

■ **“Utubaa qulqulla’ee”** utubaan qulqulla’ee yeroo jalqabaatiif yaadannoof kan dhaabatan turan

1. Bau 24:4 Museedhaan kakuu gaara Siina hunda’uun isaa yaadachisuuf (fakkeenyaaf, Iya 4:3, 9, 20)
2. Gochi jechoota murta’oo yookiin Waaqayyotti mul’achuu
  - a. Sheekeem (Iya 24:26)
  - b. Bet’el (Uma 28:18)
  - c. Gaali’aad (Uma 31:45)
  - d. Gilgaal (Iya 4:5)
  - e. Missiphaa (1Sam 7:12)
  - f. Gabaa’oon (2Sam 20:8)
  - g. En-Roger (1Mot 9:9)

Isaan waaqeffannaa Ba’aal waaqa tolfamaa ejjaa wajjin hidhatan Bau 34:12, Kes 12:3, 16:22, Mikiyaas 5:13) kun akkamitti gosa tokko shaakkala ta’an yookaan bakka yookaan mi’aa Kakuu Moofaa kutaa moofa akka fudhatan argisiisa, garuu kutaa biraati cephaa’ameera.

■ **“Efuud”** kun ka’umsi isaa uffata Luboota argisiisaa (fakkeenyaaf Samu’eel isaa dura 2:18, 22:18) adda kan ta’e angafa lubaatiin uffatama (fakkeenyaaf, Bau 22:7, 28:6-35). Efaadi fi Taaraafiin qomaa boodaan koroojoo jiruu keessa godhamu, Efiidiin fuula duratti irratti kan hidhamee (Bau 28:30)

Efuud mallattoo luboota Yaahiwweeti. Awaloota seera ala ta’an, bakka qulqulla’a yaalii luboota seera qabeessa gochuutti (fakkeenyaaf, abboota firdii 8:26-27, 17:5, 18:14, 17, 18, 20). Tarii jirenyaaf sirrii kan ta’e waaqa tolfamaa kan callaqisiisuu gadiroon kan dhoksuu ture. Egaa kun ibsa Waaqa irraa bakka argisiisa (dhufuuf kan jiru).

“Waaqa tolfamaa mana keessaa” kun kallatiidhaan kun Taaraafiimiidha (BDB 1076) burqaan saatiis seensaa isaa miti.

Mata duree addaa: *Teraphim*

Kakuu Moofaa keessaa kutaalee tokko-tokko ibsa bal’aa itti kennuun ni rakkisaa dha.

1. Xiqqoo fi asii fi achi fuudhun kan danda’amu waaqa-tolfamaa mana keessaa, Uuma. 31:19, 34, 35
2. Waaqa-tolfamaa booca namaa qabu, 1Saam. 19:13, 16
3. Waaqa-tolfamoo mana keessatti fayyadan, garuu bakka waaqeffannaattis, Abbo. 17:5; 18:14, 17, 18
4. Waa’ee waan gara fuula duraa baruuf waaqolii tolfamoo dhimma baasan yookaan fedhe waaqolii tolfamoo
  - a. Kan dhorkamanii fi garee ekeradubbiftuutti kan ramadaman, 1Saam. 15:23
  - b. Kan dhorkamanii fi garee ekeradubbiftuu, ekeraa, fi garee waaqolii tolfamootti kan ramadaman 2Moot. 23:24

- c. Kan dhorkamanii fi garee ekeru-dubbisuu (haasofsiisuu), xiyyoolii gad naquu, tiruu horii qalamee ilaaluutti ramadamaniiru, Hisq. 21:21
- d. Kan dhorkamanii fi garee warra hooda dubbatanii fi raajii sobduutti ramadamaniiru, Zakk. 10:2

3:5 “Yeroo sana booda” kun karaa baay’ee fayyadama irraa kan oolee maqaa jecha dhokkaata barraatameedha (BDB 29) dha. Kun yeroo murtii Yaahiwwee booda yeroo jiruu kan argisiisu fakkaata. Jecha wal fakkaatu (BDB 31), “guyyaa gara dhumaa” lakk. 5 dhumaa irratti fayyadama irra oolera. Akka ilaalcha bareesichatti haala fuula dura argisiisa. Yeroo isaa sirriin kan hin beekamneedha.

Yaahiwwee (YHWH) saba isaa in adaba, yeroo sana booddee garuu, yeroo haara’umsaa, itti fufaa! Isaan gara fuula duraatti beekamtii fi yeroo kan agarsisiaan beekumsa Yaahiwweetii fi seena kan to’atan Macaafa Qulqulluu kan argisiisanidha. Murtiin Yaahiwwee kan raawwatama mul’atii guddaanii fi galmii dhumaa kan ta’e ilma nama wajjin tokkummaa gochuu irratti ilaalamu qaba! Murtiin

■ **“Ijoolleen Israa’el deebi’ani Waaqa isaani in barbaadu”** isaan lamaan amantaan Macaafa Qulqulluu utuboorni, inni tokkoo al ta’aa yeroo ta’uu inni biraan immoo bifa in faalleessineen (fakkeenyaaf Mar 1:15, Hojii ergamoota 3:16, 19, 20:21, 26:20). Nuyii “deebi’uu” nura jira innis qalbi jijjiraanadha (jechuun “gara isa tureetti deebi’uu” BDB 996, KB 1427, Qal IMPERFECT, mata duree adda Amos 1:3 ilaali), fi “gara deebi’uutti” innis amantiidha (jechuun, “barbaaduu” BDB 134, KB 152, Piel PERFECT, 5:6, 15, 7:10, Isa 45:19, 65:1, Effeson 1:6, 2:3) kan biraan laphee Israa’el jijjiramee kutaa lakk. 5 irratti argama.

■ **“Sodaatani gara Waaqayyootiif gara eebba isaatitti in dhufuu”** jechii kun haara “aja’ibsifaachuu” fi “ulfina” Waaqayyoof godhamuu galuun isaa fakkaata.

■ **“Mootii isaani Daawiit”** Daawiiti mooti mijataa ture. Yaahiwwee (YHWH) 2Sam 7 irratti isaa fi sanyii isaatiif abdi gargar hin citne kennee ture. Hiriyaan Amos Hose’aanis deebi’ee dhufuu kan sanyii Daawiit muudama xuqera (jechuun, Masihiiha 1:11, Amos 9:11-15, Er 33:15, 21-22, 25-26, Hiz 34:23-24, 37:24-28). Yihudaadhaa fi Israa’el gidduutti kan turee qoqodamni siyaasa akka cubbuutii fi biyya lafummaattii in ilaalama (fakkeenyaaf, 3:4, 7:7, 10:15) sababi isaa Iyoroobi’am I Bet’elii fi Daani magaaloota gaara Mooruyaatiif waaqeffannaa waaqa tolfamaa gidduu galleessa akka ta’uuf jabbii warqee hojjechuu isaa irraa kan ka’ee (fakkeenyaaf, 8:5).

■ **“Sodaatani gara Waaqayyoo in dhufu”** gochamii kun (BDB 808, KB 922, Qal PERFECT) bifa wal fakkaatuun (akkasumas roga wal fakkaatuun) jaarra 18 Yihudaa keessatti hiriyaan Hose’aa yeroo tureetti raajiin fayyadama irra oolera, (Mikiyaas 7:17). Miira baay’eedhaan fayyadama irra ooler.

1. Inni amanamaan bifa in faalleesineen
  - a. Sagallee Waaqayyo kabajuu Fara 119:16
  - b. Amanamumaan waan nama sodaachisuu in qabuu Fara 78:53, Fakkeenyaaf 3:24, Isa 12:2, 44:8
  - c. Kan nama aja’ibsiisuu miira gammachuu Yaahiwweedhaan (YHWH) fayissuu, Isa 60:5, Er 33:9, Hose’aa 5
2. Kan cubbamoota alta’aa, Fara 119:120, Isa 33:14, 44:11

■ **“Kanaafiis gara eebba isaati”** “eebba” kan jedhuu maqaan (BDB 375) “Yaahiwwee” wajjiin wal fakkaata. Jechi kun miira baay’eedhaan fayyadama irra ooleera Waaqa Israa’el argisiisu danda’a. Isra’eeliin ibsuudhaaf jechudha. Kan cubbuu

Hameenyaa, fi faallaa dukkanaati (Amos 5:14-15)! “Sorooma” yookaan “eebba” jedhamuudhaanis hiikamuu danda’a (fakkeenyaaf, Er 31:12, 14). Waaqayyo kakuudhaa fi amanamummaa akka badhaasaati Israa’iliin eebbisuuf biyya lafaa gara mataaa isaati harkisuu barbaade ture.

Haa ta’uu malee Israa’el hin dandeenye (in abboomamne) kun murtii keessatti in ilaalama (Kes 27-29, 30:15). Eebba deebi’ee dhufuu kakuu ijoollee namaatiif raawwachu in degeruu, ta’uus garuu Waaqayyoon fakkaachuun fedhaaf dandeetti haaraadhaan kan degeramee raawwatama samii irraatiin (Er 31:31-34, Hiosqeel 36:22-38)! lakk.5 kan biraan hali waqtawwaan Israa’el garagaltoodha, adda kan ta’ee abdi fi deebi’u, raajii haaraa muudama Daawiit (Masihii)!

■ **“Bara gara boodeeti”** macaafa Hose’aa hundumaa keessatti kutaa deebi’e dhufuu isaa in arganna. Yihudoonni baroota lama duwwaa ilaalu hamaa kan ta’ee kan ammaatii fi dhufuuf kan jiruu bara Masihii. Haa ta’uu malee

kakuu haara keessatti bal'inaan kan argamuu mul'ata irraa ka'uun tokkoo irraa kan caalan haali dhuufatti Masihii lamaatu jira. Nuyii baroota gara dhumaa keessatti jiraanna, barooti Yihudoota lamaan wali wajjin kan jiran. Barooti gara dhumaa Yesus Bet'elemitti dhalachuu isaati jalqabee hangaa dhuufaatti isaatiti yeroo jiruudha.

MATA DUREE ADDAA:- BARRI KUNNIS BARRI DHUFUUF JEDHU

Raajjoonni Kakuu Moofaa kan fuuldura kan ilaalan akka amma kanatti bal'isaanitti isaaniif kan fuulduraa kan Israa'el haara'umsa lafa isheeti. Haa ta'uu malee akkasumas akka guyyaa haaratti in ilaalu turan (Isa 65:17, 66:22). Yaahiween itti fufeenyaan sanyii Abiraham boojuu boodees yoo ta'ee tufatamuu irraa kan ka'ee Yihudoota keessatti isa fuula duraa kan baleessu bal'an yaada barreefamaa (jechuun, Heenook 1, Izra IV, Baaruuk II). Barreefamichi kan jalqabuu baroota lamaan gidduutti garaagarummaa kaa'udhaan. Barri hamaan ammaa kan nuuf kennamee in mo'ama, dhufa kan jiruu bara tolaa akkasumas haafuraan to'atamaa Masihidhaan in banama (Often a dynamic warrior).

Kutaa Macaafa Qulqulluu kana (deebi'ee dhufuu) naanoo isaa guddinni beekamaan jira.

Beektoonni Macaafa Qulqulluu isa kana mul'ata guddatu) jedhu. Kakuu haaran isaan baroota lamaan haara kana dhugummaa isaa cimsuu (jechuu, lamaan yeroodhaaf)

Yesuus	Phaawuloos	Ibiroota
Mat 12:32	Rom 12:2	1:2
Maatiwoos 13:22 fi 29	1Qor. 1:20, 2:6, 8,3:18	6:5
Mar 10:30	2Qor 4:4	11:3
Luk 16:8	Gal 1:4	
Luk 18:30	Efe 1:21, 2:1,7, 6:12	
Luk 20:34-35	1Xim 6:17	
	2Xim 4:10	
	Tit 2:12	

Barumsaa Macaafa Qulqulluu kakuu haara isaan lamaan kun barri Yihudoota wal irra oolera sababi isaa kan in yaadamnee fi yoo iraanfatamee lamaan isaa dhufaati Masihii. Kan Yesuus foon huffachuu Kakuu Moofaa kan bara haara kabajamuu raajiwwaan in raawwata (Dan 2:44-45). Haa ta'uu malee, Kakuu Moofaaan dhuufati isaa akka abbaa murtii fi akka mo'aati ilaala ture, haa ta'uu malee inni jalqaba kan dhufee rakkina akka fudhatee akka garbaati (Isa 53), mataa isaa kan gadi of qabee fi garaami ta'eeti (Zak 9:9). Kakuu Moofaaan akka dubbatee humnaan deebi'ee in dhufa (Mul'ata 19). Sadarkaan lamaan raawwii kana mootummaan isaa akka kabajamuu godha gara fulduraati (hundumti isaa hin raawwatamne). Kun Kakuu Haaraan yaada ammaa, garuu kan hin raawwatamiin!

HOSE'AA 4

HIKAA HAARAA KEEYYATAAN HIRUU IRRATTI HUNDAA'E

NKJV	NRSV	TEV	NJB
Israa'eel Irratti Himata Waaqayyoo 4:1-10	Sababaa Fincila Israa'eel Waaqayyo Irrattiitiif Kan Ka'e Firdii Waaqayyoo Israa'eel Irratti 4:1-3 4:4-6 4:7-14	Israa'eel Irratti Himata Waaqayyoo 4:1-3 Gooftan Luboota Komata 4:4-6 4:7-10	Kufatii Naamusaa kan Walii galaa 4:1-4 Luboota Komata 4:4-6 4:7-11
Waaqeffannaa waaqa tolfamaa Israa'eel 4:11-14 4:15-19		Gooftaan waaqeffannaa Ormootaa komata 4:11-13 4:13b-14 4:15-19	Waaqeffannaa waaqa tolfamaa Israa'eel keessatti yeelloodha 4:11b-14 Akeekkachiisa Israa'eelii fi Yihudaa dhaa 4:15-19

DUBBISA MARSAA SADAFFAA (fuula vii irraa)

SADARKAA KEYYATAATTI YAADA BARREESSICHA ISA JALQABARRA HORDOFUU

Kun qaleelfama qo'annaa Macaafa Qulqulluuti, kana jechuun namni tokko Macaafa Qulqulluudhaaf hiikaa mataa ofii laachuu ni danda'a. Tokkoon okkoon keenya akka nuuf ifeetti adeemuu qabna. Ati, Macaafni Qulqulluun, akkasumas hafurrii qulqulluun hiikaa laachuu keessatti qooda isa jalqabarra qabdu. Kanas yaada nama biraaf dhiisuun sirra hin jiru.

Boqonnicha al tokkotti dubbisi. Gulummoowwan adda baafadhu. Hirama gulumoowwan keetii iikaawwan haaraa shananiin madaali. Keeyyataan himuu dirqama miti, garuu yaada barreessichaa isa jalqabarra hordofuudhaaf furtoodha, kun immoo gidduu galeessa hiikichaati. Tokkoon tokkoon keeyyataa Gulummo tokko qofa qaba.

1. Keyyata tokkooffaa
2. Keeyyata lammaffaa
3. Keyyata sadaffaa
4. kkk

Boqonnaa 4-11 tti baafata hundee qabeessa

- A. Boqonnaa 4-5 tti amanamummaa Israa'el kan ibsuu kutaa barreefama walitti qabata.
- B. Boqonnaa 6-10tti adaba Israa'el kan ibsuu kutaa barreefamaati.

QAYYABANNAA JECHAA FI GAALEE

Hose'aa 4:1-4

¹ Yaa namoota Israa'el, biyyicha keessa amanamumaan, jaalalli,
Waaqayyoon beekuun waan hin jirreef,
Waaqayyo warra biyyicha keessa jiraatanii wajjin dubbii qaba,
kanaaf dubbii Waaqayyoo dhaga'aa*!

² “Kakatanii haaluun, ajjeesuun, hatuun,
ejjuun, humnaan nama irratti ka'uun, dhiiga dhangalaasuu itti in dabala*.

³ Kanaafis lafichi in boo'a, warri laficha irra jiran hundinuu,
bineensonni daggalaa fi simbirroonni qillensa keessa balali'an gad in dhumu,
qurxummiin galaana iyyuu fudhatamanii in badu*.

⁴ “Namni dubbii hin kaasin, namas hin ifatin!

Ani garuu sii wajjinan dubbii qaba, yaa lubichaa*!

4:1

NASB	“Sagallee Waaqayyo dhagaa'aa”
NKJB, NRSV	“Sagallee Waaqayyo dhageeffadha”
TEV	“Inni waan inni isiniin jedhe dhaga'aa”
NJB	“Waan Yaahiwwen jedhuu dhageeffadha”

Gochamichii (BDB 10:33, KB 1570, Qal IMPARATIVE) kan jedhuu raawwachuudhaaf dhaga'uu jechuudha. Hose'aa keessaatti yeroo baay'ee fayyada irra oolera (4:1, 5:1, 9:17) ta'uus garuu kan biraan kan jaarra 8 raajoonni yeroo baay'ee ture

1. Amos, 3:3, 13, 4:1, 5:1, 7:16, 8:14, 11
2. Mikiyaas 1:2, 3:1,9, 5:15, 6:1 [yeroo lamaa] 2,9, 7:7,

Amos 3:1 irratti lakk. jiruu ilaali.

■ **“Waaqayyo falmii qabaa”** jechii kun (BDB 936) yaada gurgudaa lamaa qaba

1. Komii seera qabeessa Iyaasaas 1:23, 41:21, Er 2:9, 25:31, 50:34, Hose'aa 4:1, 12:3, Mikiyaas 6:2, 7:9
2. Falmi yookaan mormii Iyaasaas 41:11, 58:4, Er 15:10,

Hose'aa 2:2, Yaahiwwen (YHWH) miidhamaa, abukaatoo seera qabeessa fi abbaa murti! Raajoonni kan fayyadaman tooftaa barreeffamaa sadii murtiin mana murtii isa tokko

1. Komii seera qabeessa (jechuun, komii wali hiikuu)
2. Fara awaala (gaadisa murtii)
3. Abdii fayissuu (gadisa jalaa baasuu)

■ **“Laficha irra warra jiraatani wajjin”** kan Filisxeem lafti Kana'aan adda kan ta'e bu'aa og-Waaqummaa qaba. Kun sanyii Abirahamiif, maqaa fi lafa kennuufi abdii Waaqayyo kennee irraa in jalqaba (Uumama 12:1-11) . Abdiin kun adda kan ini ittiin ta'uu “kakuu mul'ata”Uma15:12-21 keessatti irra deebi'ame adda baafameera. Kan warra Kana'aan waaqeffannaan waaqa tolfamaa lalisaan lafatti irraa in haxa'ama (lakk. 16). Sabni Waaqayyoos wanta hamaa wal fakkaata keessa yeroo galaanitti, akkasannatti lafa Yaahiwwen irraa in haxa'amu!

■

NASB, NRSV,	
TEV	“Amanamummaa”
NKJV	“Dhugummaa”
NJB	“Qajeellummaa”

Yoonas 3:5 irratti kan jiruu mata duree addaa ilaali

■

NASB	“Garalaafummaa”
NKJV	“Haraara”

NRSV
TEV
NJB

“Qajeellummaa”
“Jaalala”
“Amantii”

Kun *hesed* kan jedhu jecha Ibirootaati (BDB 338, 6:4) gaarummaa kan jedhuu mata duree addaa 2:19 irra ilaali (hesed)

■ **“Beekuu”** kun mata duree kitaabichaati (fakkeenyaaf, 2:20, 4:6, 5:4, 6:6, 6) -Waaqayyoon akka wanta kanbiraati ilaalun nurra hin jiru (“Inni,” waaqa tolfamaa) kan dhuunfa kan ta’ee tokkummaa kan eege (a person) “beekuu” (BDB 595) kan jedhu jechii Kakuu Moofaa keessa kan dhuunfa, tokkummaa kan eege wajjin walitti dhufa (Uumama 2:20,4:1, Er 1:5) kan macaafa kana haala aja’ibsiisuun cubbammaa ilma nama Waaqayyoon beekuu qofa duwwaa utuu in ta’in, iisaan Waaqayyoon beekamuu isaaniti (Er 3:34, Hibiroota 8:1ff) inni nu barbaada!

4:2 Israa’el amanamummaa, garalaafummaa fi beekumsa irra, lakk.2 irratti jechoota ibsamaniin beekamti (all INFINITIVE ABSOLUTES), aboomii kurnaan cabuu isaani kan agarsiisaniidha (jechuun, adda kan godhuu 2, 6, 7 fi 8) abomooni kurnan sanyii namaatiif fedha Waaqayyooti. Billisumaa sanyii namaa murteesuuf in kennamne, ta’us garuu gammachuu wali wajjin cimsuuf! Israa’el garuu utuu beektuu daangoota namuusa cabsiteeti (BDB 829, KB 971, Qal PERFECT)!

4:3 “Thee irra kan taa’an hundumtuu in dadhabuu.” Kan jecha (BDB 51, KB 63, *pulal* PERFECT) hiikii goginsaan dadhabuu kan jedhuu akka yaadaatti dadhabuu jechuudha (fakkeenyaaf, Iyu 1 1:10, Isa 16:8, 24:4, 33:9, Er 12:4) Kesi abdii Waaqayyo (jechuun, googiinsa) murtoollee (Kes 27-29 fi Leewwoota 26) akka dhufuu godheera (Amos 7:4)

1. Lafti in gadditti
2. Uummatichiidadhaba
3. Bineensooni in badu

Uumamni mul’atan (keessumatu kan Yaahiwwee kan lafa abdii) cubbuu sanyii namaa irraan kan ka’ee midhamee (Uumama 3:17-19, Rom 8:18-25). Kutaan kun bishaan baadisa irraa (Uumama 6-9) caala cimaadha sababni Isa qurxoomootamiidhu (Eeffesoon 1:2-3). Keessummaa haala ta’een bishaan baay’ina murtii ammas dabalee murtoo bishaan dhabuuti (jechuun, gogiinsa)! Rakkini yookaan walin rukkutamuun immoo dhufe!

Hose’aa 4:4-6

⁴ “Namni dubbii hin kaasin, namas hin ifatin!

Ani garuu sii wajjinan dubbii qaba, yaa lubichaa*!

⁵ Ati guyyaadhaan in gufatta, raajichis immoo halkanin sii wajjin in gufatta, biyya kee ishee haadha kee sana nan balleessa.

⁶ Sabni koo karaa ittin naa beekuu waan dhabeef balleeffame;ati

ana beeku tufatee waan dhiifteef, anis luba anaaf ta’uu kee tufadheen si dhiise;

erga ati seera koo seera Waaqayyo keetii irraanfatee, anis immoo ilmaan keen an irraanfadha*.

4:4-5:7 Kutaan barreefama kana waa’ee luboota hasa’a!

4:4 Gochami jalqabaa lamaan GUSSIVES dha

1. Eenyuyyuu sin arabsiin Qal GUSSIVE
2. Eenyuyyuu sin in falmiin, Hiphil GUSSIVE

Isaan kun lamaan seera wali galte qabu (fakkeenyaaf, Abboota firdii 6:31-32, Amos 5:11) garuu afran dubbataan eenyuudhaa?

1. Qaamni maqaan hin tuqamne (Amos 5:10)
2. Bakka bu’a luboota kan ta’e (angaffa lubootaa)
3. Saba Israa’el (lubaa fi raajii kan ta’e)
4. Yaahiwwee mataa isaati (dubbataa kan murteessu, lakk. 5)

NASB, NKJB “Sabi kee luboota wajjin akka waan wal falmaniti”
NRSV “Yaa lubaa, sii wajjiin wal falmuu”
TEV “Isiin yaa luboota isinan morma”
NJB “Kanin ballalefadhu sihi, lubaa”
JPSOA “Yaa lubaa, sabi sirratti miidhaa isaa dhi’eessa [sii]”

NASB Qabiyyee isaa wajjin baay’ee walitti hin dhufu. Ibsa addaatiif dubbifamaa tokko dacha gochuun “yaa lubaa, sii wajjiinan falma” kan jedhu akka uumu godha, kan wayyuu qabiyyee isaa wajjin kan wali galuu (lakk.6).

4:5 “Dogogorsuu” gochamii jedhuu (BDB 505, KB 502, Qal PERFECT) ala lama irra deddeebi’ameera. Dogogorsuu “kan amanamumaa” faalla fakkeenyaati.

NASB, NKJB,
NRSV “Haadha keessan nan balleessa”
TEV “Kanaafiis haadha keessan Israa’el balleessudhaafan”
NJB “Kanaafis haadha keessan akka isheen baddun godha”
JPSOA “Kanaafiif fira kee nan balleesa”

NET Macaafa Qulqulluu (fuula 1562) yaada sirreefamaa dhi’eessa (dubbachiiftuu lama in jijjirama). “Saba kee balleesiteeta” kun eгаа Yaahiwwee irraa kan jkennamee miti, garuu kan jalqabaa cimsee luboota cepha’uudhaaf. Luboonni cepha’aamanirru. (1) Kakuu Waaqayyoo barsiisuu dhiisuu isaaniitiif (2) kan bade kana irraa hafee shaakala jireenya qabachuu isaaniitiin.

4:6 “Sabi koo beekumsa dhabuu isaa irraan ka’e badeera atis beekumsa jibiteeta” badu” (BDB 198, KB 225, niphala PERFECT) jechuun “adda Bau irra” fi achi jiraaachuuf dhaabachudha. Sabichi badii qaba utuu hin hubatiin utuu hin taanee garuu, utuu beekani Waaqayyof aboomamuu diduu isaaniitiif fi dhiisuu isaani (BDB 549, KB 540, Qal PERFECT). Kun keessumattiyyuu amantiidhaaf dhugaa geggeesitoota siyaasaatiif.

■ **“Atii akka lubaa naaf hin taane sin jiiibba”** sabni Israa’el biyyaa lafaa hundumaa lubootaturan (Bau 19:4-6) haa ta’uu malee, asitti sabichi sagallee Waaqayyootiin kan geggeefaman luboota ilaala (Lew 10:11, Kes 17:10-11, 33:10, Er 18:18, Mikiyaas, 2:6-7) isaan kan hin goone!

“Seera Waaqa keeti irraanfaateetahooti” beekumsi bifa lama qaba:- (1) Tokkummaa dhunfaa ta’ee fi (2) itti gaafatamummaa kakuu. Yaahiwweedhaa fi kakuu isaa irraanfatan (BDB 1013, KB 1489 Qal IMPERFECT) innis sanyii isaani in irraanfatu. (Qal IMPERFECT). Kun kan Bau 20:6 fi Kes 5:10, 7:9 abdiin kakuu galagaltoo isaati! Lubootni fi (Leewwoota) barsiisoota Israa’el akka ta’an turan, ta’us garuu Israa’eloota kan balleessan ta’an! Akka warra aarsa dhi’eessani itti fufanii tajaajilu in danda’an.

Hose’aa 4:7-10

⁷Hammuma ofii baay’aatan na yakkuu isaaniis in baay’isan;
ani immoo ulfina isaanii salphinatti nan geddara.

⁸ Kennaa sabni koo waa’ee cubbuu isaatiif dhi’eessu in nyaatu;
sabni akka yakkus garaa guutuudhaan in hawwu*.

⁹ Wanti saba sanati dhufu lubichattis nin dhufa;
kanaaf ani adeemsa isaatiif isa nan adaba,hojii Isa mataa isaatti nan deebisa.

¹⁰ Nyaachuu in nyaatu, garuu hin quufan; ejja Waaqayyolii ttolfamoo in ejju,
garuu galanii ijoollee hin ngodhata;
isaanoo anaa Waaqayyoon dhiisaniiru, dhimma koos hin qaban.

4:7 “Akka baay’ina isaanituu cubbuu naratti hojjetana” “naratti hojjetan” kan jedhu kan waaqa tolfamaa gocha isaanii gara luboota raawwatanitti aarsa warra fidaani saba kan argisiisu fakkaata (lakk.8-10). Waaqayyo haggaa saba kennuu isaan immoo isaa dhiisan (11:2 keessatti lubuuta jiranitti fayyadamuudhaan fakkeenya wal fakkaatu ilaali).

NASB, NKJV
NRSV
TEV
NJB

“Ulfina isaani gara salphinaati in jijjiiru”
“Ulfina isaani gara salphinaati jijjiran”
“Ulfina isaani gara salphinaati nan deebisa”
“Ulfina isaani gara salphinaati jijjiran”

Hiikicha irraa akka argamutti abban qabiyyee dhimma kana eenyudha kan jedhu caaladha, Yaahiwwee (NASB, TEV) yookiin Israa’el (NRSB,NJB). MT akka abbaa manaati Yaahiwwee kan jedhu qabu (BDB 558, KB 560, kan hin xumuramiin hiphil (Hiphil IMPERFECT) haa ta’uu malee, gochamni aadaa Yihudoota gara hiphil xumuraamrtti in geedarama (hiphil PERFECT). Sirreefami kun hiika Yihudootaati (Targums) (hiiki haramayikii fi ibsa) fi Peeshita (peshitta) hiika Kiristaana Haramayikii hordoofu.

■ **“Qaani”** jechi jedhu (BDB 885) “kan ulfinaa faalladha (Faarfanaa 83:16, Fakkeenya 3:35, 13:18). Qabiyyee kanaan ejja argisiisa (lakk. 18). Akka saba kakuutti ulfina Waaqayyo barbaadu haa ta’uu malee garu isa kana mataa isaanitiif waaqefannaa qunamtii saala lalisaati jijjiran (ulfina Ba’aal).

4:8 “Cubbuun saba kooti nyaata ta’eeraaf, laphee isaaniis gara yakka isaanitti godhaniiru” kunnis lubichii foon cubbuuf dhi’aatu hawwii jiruu wajjin wal fakkaata (Lewwota 6:26), garuu seera waaqeffannaa lalisaa keessatti hirmachuu isaani bifa fakkeenyaattiin kan argisiisudha.

■ **“Laphee isaaniis gara yakka isaanitti godhaniiru”** Goochimni jedhu kallatiindhaan “lubbuun nama tokkoo gara kallatti tokkooti”. Bifa kanaan si’aa ja’a fayyadama irra oolera (Kes 24:15, Fara 24:4, Fakkeenya 19:18, Er 22:27, 44:14) fi kuta kana keessatti.

4:9 “Akkuma sabicha akkasuma lubichis in ta’a” kun luboonni cubbuu isaanitiif akka isaanitti murteefamuu, kan sabichaas akkauma akka ta’ee kan calaqisiisu kan baratame dubbi fakkeenyaatti.

■ **“Kara isaanitis ijaa nana ba’a”** hundeedhaan hiiki gochamicha (BDB 823, KB 955, Qal PERFECT).

■ **“Ilaalamuuf”** yookaan “argamuu” sabichi kakuuf amanamuu irratti hundaa’e Yaahiwween murtidhaaf yookaan eebbaaf ilaalamu danda’a (Kes 27-29, Leewwota 26).

4:10 waaqa tolfamaa ija qaboota yoo barbaadanis illee nyaata g’as ta’ee ijoollees in argane (fakkeenyaaf, Aagee 1:6) lakk. 7 keessatti kan argamuu baay’inni uummataa gara dhumaati!

Hose’aa 4:11-14

¹¹ “Ejja Waaqayyoolii tolfamoof ejjuun, daadhii waynii isa ba’aa, isa hin ba’inis dhuguun, yaada isaan keessaa fudhate.

¹² Sabni koo bifa muka iraa qiinqimame deebii in gaafata, dhaabannii Isa akka isaa akka itti himuuf in eeggala; yaadni ejjummaa isaanitti galee isaan wallaalchise; Waaqayyo jalaa ba’anii ejja isaanii duukaa bu’a*.

¹³ “Isaan bantii tullootaa irratti qalma in qalu, gaaroota irrattis aarsaa in dhi’eessu; kanas gaaddisi isaanii mararaa ta’eef, muka hoomi, qilxuu fi dambii jalatti in hojjetu; kanaafis intaloonni keessan in gaalamootu, dubartoonni ilmaan keessaniis in ejju*.

¹⁴ Warri dhiiraa ofii isaanitiij ejjootaa wajjin gara tokkotti in goru, dubartoota galma keessatti ejjaaf qophaa’anii taa’anii wajjinis qalma in qaluerga ta’ee, isa intaloonni keessan gaalamootaniis, isa dubartoonni ilmaan kessanii ejjaniifis ani isaan hin adabu; sabni wallaalaanis in balleffama*.

4:11 Kun ifatti dubbi fakkeenyaati. Cubbuun sirridhumaatti ilaalcha siri nama haqa akkasumas akka machooftuu fi jaama qaqaabanaadhaan in deemu” (Iyaasaas 28:1-4) mata duree addaa ilaali. Waa’ee alkoolii (Fermentation) fi arada alkoolii (addiction and abuse) ta’uf ilaalcha Macaafa Qulqulluu Amos 6:6.

4:12 Israa’el isa fuula duraa beekuudhaaf karaa sirrii hin taaneen to’achuudhaaf barbaada jira (Kes 18:9-13).

NASB “waaqa tolfamaa mukaa irraa hojjetame”
NKJV “waaqollii tolfamoo mukaa irraa hojjetaman”
RSV, TEV “caccabaa mukaa”
NJB “Saanqaa mukaa”

Jechi kun (BDB 781) “muka” yookaan “muka” jechuudha. Xiqqoo bifa adda ta’een 4:17, 8:4, 13:2, 14:8 fayyadama irra oolera kanaafis “waaqoolli tolfamoo” jechudha. Kunni muka irraa yookaan siiqee yookaan ulee wajjiin kan walitti dhi’aatuu yoo ta’ee mukaa asheera argisiisu danda’a (fakkeenya namaatiin muka irraa kan hojjetamee waaqa tolfamaa utuu hin ta’in muka qara).

NASB “Hidhannoo samii (hidhannoo)”
NKJV “Dhabbannoo”
NRSV “ulee ittiin raajan”
TEV,NJB “Ulee”

Jechi kun (BDB 596) jechuun “Uma” “dhaabannoo yookaan “ulee” fayyadama xiqqoo

1. Eeboo mukaa (Samu’eel isaa dura 17:40, 43, Hiz 29:9)
2. Dhaabata (Uumama 32:20, Bau 12:11)
3. Ulee horii ittiin dhowwan (Lak 22:27)
4. Muka ol adeema (fakkeenyaaf, Uma30:37-39, 41, Er 1:1)
5. Ulee tiksee (Zaka 11:7, 10, 14, see NIDOTTE, vol.2, p 1088)

▣ **“Haafura sagaagalummaa”** “haafura” jechi jedhuu as keessatti seexanaa wajjiin wal hin qabatuu, ta’uus garuu Kakuu Moofaaati “haala yaada “eenyummaa” yookaan “giddugalleessa cimsuu” amala nama yookiis miira ibsuuf jechichi akkamiti akka fayyadama irra oole

1. Hadha’ummaa haafuraa Uma26:35
2. Hafuura cabaa Bau 6:9
3. Haafura miidhamee Samu’eel isa dura 1:15
4. Haafura hin gammanne Mootota isa dura 21:5
5. Jeeqamsa haafura Iyo 21:4, Fakkeenya 14:29
6. Of tuullummaa haafura gad of qabummaa haafura Fakkeenya 16:18-19, Isayaas 66:2
7. Haafura amanama Fakkeenya 11:13
8. Haafuraan macha’uu Isa 19:14
9. Haafura gaddaa, Isa 54:6

Kunni Israa’elootni hawwii isaanittinn waaqa tolfamaa lalisa Kana’anoota akka barbaadaan in ibsa (5:4). Dhimmi hiikichaas waa’ee isa gareedhaan ijaarame gocha qunaamtii saalati (lakk. 3-14) yookaan immoo fakkeenya amanachuu dahbuu ta’uu danda’a (fakkeenyaaf, Bau 34:15-16, Leewwoota 20:5 Abboota firdii 2:17, 8:27, 33, Sen isaa dura 5:25, Fara 73:27, 106:39).

▣ **“Waaqa isaani irraa adda Baudhaan”** kun kalattidhaan “Waaqayyo gaditti ta’uu dadhabuu” (BDB 1065) taayita Waaqayyoo irra adda Bau argisiisa.

4:13 **“Aarsaa dhi’eessu in aarsuu”** inni kunni gocha garee adda addaa lamaa agarsisuu yookaan ixaana aarsuu. Waaqeffanna Ba’aal naannoo wajjin walitti dhufeenya kan qabu iddoo aarsa hin qaban.

▣ **“Gubee gaaroota irratti iddoo ol ka’aa”** kun waan lamaa agarsiisa (1) Iddoo olka’aa irra kan wayyuu iddoo olka’aa kan jiruu kan naannicha iddoo aarsaa bakka ture yookaan (2) Iddoo aarsa Ba’al (Astartewere made of cut stones withe sentral phallic symbol (raised pillar) and an Asherah carbed pole (Kes 12:2, Er 2:20, 3:6 Hiz 6:13)

▣ **“Kompeel irraa, Kalbiin irraa fi Hawomam irraa”** mukooti bakka qulqula’a agarsiisu sababni isaa bishaan lafa jalaa jiraachuu isa agarsiisu namoota lafa gammoojjitiif baay’ee barbaachisaadha. Akka bakka qulqullaa’aati yoo fudhatanis, Israa’eloonni mukoota akka waaqessan kan barreefamee hin jiru (fakkeenyaaf, Uma13:18, Abboota firdii 4:5). Qabiyyee kanaan mukootichi kan Ba’aal shaakala lalisaa akka gaadisaati in tajaajilu turan.

4:14 Dhimmi kun sirrimatti “kan eyyee” deebii kan eegatan gaaffoollee ta’uu danda’u. Waaqayo bira sadarkaan lama hin jiru. Lamaan isaa dhiirootaa fi dubartooti waa’ee ejjaa aadaa lalisaa isaani itti murteefama (Kesi 23:17-18). Dubartiin gosii sadii hirmataniiru (1) Misiroota haara (2) Garee dubartii gaalamoota (3) Kan biraan kan naannoo yookaan dubartoota naannoo.

Akkasumas karaa seerluga ta’es akka qabiyyee isaati lubichii lakk. 16 gocha garee jiruu kan fudhatan akka ta’an ilaaluun in danda’ama. Beekumsa wayyuu kan qaban luboonis, gocha qunaamtii saala keessatti in hirmaatu waan ta’aniif hawaasichaaf fakkeenya hin taane fakkeenya gadhee ta’aniiru! Kun sirrii yoo ta’ee lakk, 13 irratti dubartootni tuqaman maatii luboota utuu hin ta’iin hin hafan!

Hose’aa 4:15-19

¹⁵“Yaa Israa’el, ati ejja akkasiitti yoo gorte iyyuu, Yihudaan akka kee hinyakkin!

Giilgal iddoo sagadaa hin ga’inaa! Bet’elitti [ishee ‘Bet-Aween’ kana jechuunis

‘Mana jal’inaa’ jedhamtitti] ol hin ba’inaa,

‘Dhugaa Waaqayyo isa jiraata’ jettaniis hin kakatinaa*!

¹⁶Israa’el akkuma goromsa didduu gara-didaa erga ta’ee,

amma immoo Waaqayyo akka hoolotaatti bakkee bal’aa keessa isa tiksaa ree?

¹⁷Efreem hidhata Waaqayyolii tolfamanii ta’eera, itti dhiisaa!

¹⁸ Gurguddoonni isaa warri gaachana baatan iyyuu dhugaatiin isaanii erga

dhumee, ejja isaanitti in ka’u; salphina kanas baay’isanii in jaallatu.

¹⁹Bubbeen akka waan qoochoo itti mareetti isaan fuudhee in adeema;

sababii aarsaa isa Waaqayyolii isaaniitiif dhi’eessaniif in yeellaasifamu.

4:15 lakk.kunni kan kan Jussifes (JUSSIVES) duraa booda qaba

1. “Yihudaan hin midhaamiin” (BDB 79, KB 95, *Qal JUSSIVE*)
2. “Gara gigeelaati hin galina” (BDB 97, KB 112, *Qal JUSSIVE*)
3. “Gara Bete hawwenitti hin ba’ina” (BDB 748, KB 828, *Qal JUSSIVE*)
4. “Kakuu fudhatan” (BDB 989, KB 1396, *Niphal JUSSIVE*)

■ **“Yaa Israa’el ati yoo ejjite Yihudaan hin midhaamiin”** kadhaan kun Hiz 23 wajjin wal fakkaata (Er 3:6-18). Yihudaan gargaaramuuf sodaatuchuutu irra ture, isheen garuu in goone! Akkasumas isheen caalatti itti gaafatamti.

■ **“Gara Gilgalaati in galinaa”** kunni jalqabaa fi naannoo Iyati Israa’elonnii gara biyya abdiitti yeroo lixan gaariitti kan argisiisuudha bakka waaqeffannaa waaqa tolfamaa waaqa tolfama ta’eera (see notes at Amos 4:4, 5:5 irratti yaadannoo jiru ilaali) kan biraan kan warra kibbaa Gilgaala agarsiisa, bakka mana barumsa raajoota kan ture (Mootota isaa 22:1, 4:38) duuba irratti giddu galleessa waaqeffannaa ba’aal kan ta’ee (9:15, 12:11, 9:15, 12:11; Amos 5:5, *Hard Sayings of the Bible*, p. 330 irraa ilaali).

■ **“Beet-Aween”** kun Bet’elii argisiisaa (4:15, 5:8, 10:5, Amos 5:5), “mana Waaqayyo” haala nama gadisiisuun gara “mana jal’oota” kan jijjiramee (BDB 110). Kunni Iyoroobi’aamiin kan hojjetaman lamaan “jabbii warqee irraa” bakka waaqeffannaa tokkoo yure (Mootota isaa duraa 12:28-29). Yeroo jalqabee jabbiin Yaahiwwee bakka bu’a ture (Bau 32), garuu aritiidhaan gara mallattoo lalisatti jijjiirame.

■ **“Akkasumas kakuu fudhatan, ‘waaqa jiraata’”** kakuun kun kan Yaahiwwee maqaa kakuu Waaqayyo agarsiisa (Bau 3:14) MATA DUREE ADDAA ilaali maqoota waaqa Amos 1:2 lakk. 15 boca sirriin callaqiseera

4:16 “Israa’el akka goromsa didduu dideera” “diduu” jechi jedhuu (BDB 710, KB 770) Israa’eliin horii qonnaa hamaa wajjiin wal bira qabuudhaan ala lama fayyadama irra oolera (jechuun, gooftaa isaatiif aboomamuu dhiisuu kun yeroo baay’ee haafura hameenyaatiif tajaajila

1. Kan ijoollee Kes 21:18-21
2. Bitaa, Isaayssas 1:23 (Hese’aa 9:15)
3. Kan daa’imaa Isa 30:1
4. Haawas, Isa 65:1-7
5. Saba Waaqayyo Er 6:28

■ **“Didaa” fi “jal’aa”** yeroo baay’ee wali wajjin dhufuu (Kessa deebii 2:18, 20, Fara 78:8, Er 5:23)

“Waaqayyoo in bobaasahii?” himii kun yookaan mudaa kan hin qabnee gaaffii seer lugaa ta’uu danda’a, qabiyyichi ta’ii murtii akka ta’ee argisiisa malee (jechuun, boojuu), of eegannoo tiksee jaallatama miti.

■ **“Bakka bal’aa akka ilmoollee”** ilmoolleen dhiphoo malee bakka bal’aa hin jaallatu.

4:17 “Efreem waaqa tolfamaa wajjin walitti ta’e” Efreem Iisraa’el keessa gosa guddaa ture, kanaafis kan kibbaa gosa kurnan bakka bu’a. Jalqabni mootii isaani gosa Efreemi keessa kan ta’e Iyoorobi’aam I ture. “Walitti ta’e” jechii jedhuu kan wali gala siyaasa (akkasumas wali galte amanta) tokkuma gidduutti jecha guddaadha (BDB 287, KB 287, Qal PASSIVE PRTISIPLEUma14:3 David a hubbard, Hose’aa (the Tyndale OT commentaries) yaadi inni dhi’eessuu “walitti ta’e” jechii jedhuu barreefama moortuu keessatti akka fayyadama isaati nhiikuun akka irra jiru (Seera Kes 18:11, Fara 58:5) akkas yoo ta’ee, Israa’el simboo argateetti yookaan “moortuu jala” jirtii 4:12, 5:4 wajjiin wwal qabachuu danda’a (fuula 110). As irratti rakkoon qabuu barreeffama utuu Macaafa Qulqulluudha. Ilmi namaa kufee fi cubbuun hameenyii akka nama godhee dhi’eessuu akka dhiifamaati hin fayyadu. Namoonni kun cubbuu hojjetan “ija baname” Waaqa kakuu isaani hin morman. Hamaa ta’ us lamaan isaa uumamaa fi dhuunfa, kan kufee kuta biyyaa lafaa keenyaati, ammas ta’uu ijoolleen namaa gocha isaanitiin itti gaaffatamoodha (lakk. 18).

■ **“Dhiise”** ammam murtii ulfatuudha (BDB 628, KB 679, Hiphil IMPARATIVE). Dhugummaa haafura isaaniirraa kan ka’ee (5:4, Rom e 1:24, 26, 28,). Waaqayyosabi isaa fedha mata isaatii fi fillannoo akka argau akkasumas kan inni fiduu in hiyama.

4:18 yeroon gammachuu dhumeera! “bittoota” jechichii kallatiidhaan “gaachana” jechuudha (BDB 171). Yeroo baay’ee geggeesitoota siyaasa ilaalata, ta’us garuu asitti lubootaa fi raajoota dabalata (lakk.5).

4:19 “Lubbuun baallee isheetti hidhateetti” “baallee lubbuu” fakkeenya

1. Dhaabata alaa (12:1)
2. Dhufuuf kan jiruu murtii Yaahiwwee (13:15, jechuun, sabichi boojuu akka fudhatamuu Yaahiwween kan messopotamiyaa (Mesopotamian) humna gargaarame, Er 22:22
3. Dhiibbaa haafuura hamaa (jechuun, “hafuura” yeroo hikaamuu “haafuura” 4:12, 5:4)

Yaahiwween baallee qilleensaatiin akka deemuu argame (2 Samu’eel 2:11, Fara 18:10, 104:3). Argamuun Yaayiwwee fayinaa kakuutiif eegumsa, qajeelummaa kakuutif bu’aa digaamsa kakuu argisiisa!

GAAFFIIWWAN MAREE KAN BOQONNAALEE 3 FI 4

Kun qajeelfama qo’annaa Macaafa Qulqulluuti, kana jechuun namni tokko Macaafa Qulqulluudhaaf hiikaa mataa ofii laachuu ni danda’a, tokkoon tokkoon keenya akkanuuf ifetti adeemuu qabna. Ati, Macaafni Qulqulluun, akkasumas Hafuuri qulqulluun hiikaa laachuu keessatti qooda isa jalqabarra qabdu. Kanas yaada nama biraatiif dhiisuun sirra hin jiru.

Gaaffileen marii kun kan dhiyaatan dhimmoota gurguddaa kutaa Macaafa kana keessatti ibsaman keessa deebitee akka ati yaadattuufi. Gaaffiileen kun yaada kaasu malee, ibsa irratti hin laatan.

1. Boqonnaa sadii keessatti maaliif Daawiti qabiyyee kibbaa Israa’el keessati xuqamee
2. 3:5 keessatti kan tuqamee amantan Macaafa Qulqulluu ilaalcha ibsi
3. Amanamumaa, gadi of qabumaa, fi beekumsa jecha mataa keettiin hiiki
4. Akkam godhe namni baricha ejja keessatti hirmaachu danda’a

HOSE'AA 5

HIKAA HAARAA KEYYATAAN HIRUU IRRATTI HUNDAA'E

NKJV	NRSV	TEV	NJB
Firdii Israa'eelii fi Yihuudaa irratti ta'uuf jiru	Sababaa Fincila Israa'eel Waaqayyo Irrattiitiif Kan Ka'e Firdii Waaqayyoo Israa'eel	Waaqayyo waaqeeffanna warra Ormootaa ni komata (4:11-5:3)	Manneen mootummaa fi Luboota Irratti
5:1-7	Irratti 4:1-3		5:1-2
	5:1-2		Dhiibbaa mata jabeenyaa
	5:3-4	Hosee'aan sagaagalummaa ni morma	5:3-7
		5:4-7	
	5:5-7	Loliina Israa'eelii fi Yihudaa gidduu	Lola obboolotaa gidduu
5:8-15	5:8-14	5:8-9	5:8-12
		5:10-12	
		5:13-14	Salphina waliigaltee warra alaa
	5:15-6:3	5:15	5:13-15

DUBBISA MARSAA SADAFFAA (fuula vii irraa)

SADARKAA KEYYATAATTI YAADA BARREESSICHA ISA JALQABARRA HORDOFUU

Kun qaleelfama qo'annaa Macaafa Qulqulluuti, kana jechuun namni tokko Macaafa Qulqulluudhaaf hiikaa mataa ofii laachuu ni danda'a. Tokkoon okkoon keenya akka nuuf ifeetti adeemuu qabna. Ati, Macaafni Qulqulluun, akkasumas hafurrii qulqulluun hiikaa laachuu keessatti qooda isa jalqabarra qabdu. Kanas yaada nama biraaf dhiisuun sirra hin jiru.

Boqonnicha al tokkotti dubbisi. Gulummoowwan adda baafadhu. Hirama gulumoowwan keetii iikaawwan haaraa shananiin madaali. Keeyyataan himuu dirqama miti, garuu yaada barreessichaa isa jalqabarra hordofuudhaaf furtuudha, kun immoo gidduu galeessa hiikichaati. Tokkoon tokkoon keeyyataa Gulummo tokko qofa qaba.

1. Keyyata tokkooffaa
2. Keeyyata lammaffaa
3. Keyyata sadaffaa
4. kkk

QAYYABBANNA JECHAA FI GAALLEE

Hose'aa 5:1-7

¹ “Isin luboota nana kana dhaga'aa, yaa gurguddoota Israa'el, yaadatti qabadhaa; warri mana mootichaas gurra keessan as qabaa! Firdii eeguun isiniif kenname ture, amma garuu firidiin isin irratti in raawwatama; isinoo iddoo

‘Miisphaa’ jedhamutti akka futtaasaa, tulluu Taaboor irrattis akka kiyoo diriifamee taataniittu.

² Isin sanyii isa Shiixiimittu hojjettanii gad fageessitanii bal'ifattanittu; ani garuu hunduma keessan cimsee nan adaba.

³ Ani Efreemiin nan beeka, Israa'elis ana duraa hin dhokanne;

amma immoo yaa Efreem, ejjuu keetiin garagaggaluu argisiifteetta,
 Israa’elis xuroofteetti*.⁴Garagaggaluun yaada isaanii keessa waan jiruuf,
 Waaqayyoon hin beekan; hojiin isaanii gara Waaqayyootti deebi’uu isaan in dhowwa*.
⁵“Wanti Israa’el ittiin of gurguddisu isumatti dhugaa in ba’a;
 Israa’elii fi Efreem yakka isaaniitiin in gufatu; Yihudaanis immoo isaanii wajjin in gufata*.
⁶Isaan bushaayee isaanii fi saawwan isaanii fudhatanii Waaqayyoon barbaaduuf in dhufu;
 garuu inni waan isaan jalaa deebi’eef, isa hin argatan*.
⁷Isaan Waaqayyooftaan waan hin amanamneef, ormaaf ijoollee in godhatan;
 kanaaf baatii haaraatti isaan lafa isaanii wajjin xaph in jedhu.

5:1, 2 “Dhaga’aa”4:1 irratti yaadannoo jhiruu ilaali. Boqonnaan kun ergaa Waaqayyoo wajjiin kan walitti dhufuu abboomoota sadii (IMPARATIVE) in jalqaba

1. Dhaga’i BDB 1033 , KB 1570, Qal IMPARATIVE “dhaga’aati aboomamaa” fakkeenya Kes 6:4
2. Xiyyaafannoo, BDB 904, KB 1151 ajajaa hiphil (Niphil IMPARATIVE) “xiyyeeffannoon dhaggeeffadhu” fakkeenyaaf Isa. 10:30; 28:23; 34:1; 49:1; Mik 1:2
3. Dhaggeeffadhu, BDB 24, KB 27, *Hiphil* IMPERATIVE, “gura kennaa”Uma4:23, Lakk. 23:18, Isa 32:9.

Isaan kun gochamaa adda adda sadii garee adda adda sadii aagarsiisuu.

1. Yaa lubootaa
2. Yaa mana Israa’el
3. Yaa mana mootii

■ **“Misipaa... Taabor... kan dhifamee ..taatanituu”** bakka ta’uumsa lafaa adda adda sadiitu bakka kanatti caqasamanii jiru. “Cubbuun gad faggaattaniituu” kan jedhu bakka maqaa Shixiim jedhuutti heekamuu qaba. (BSH suggested emendation Lak 25).

■ **“Mistiphaa”** kana jechuun(BDB 859) “bittaa yookaan “gamoo eegumsa” bakki sirrin isaa ifaa kan hin taane biyyaatti abdii keessati ytamsa’anii kan turaaniif maqaa kanaan kan waamaman magaala baay’een jiruu ta’uus garuu, kan dhiira Waaqayyoolli ija qaboota fakkeenya Ba’aal utubaa qulqulla’aa bakka akka ta’ee beekna.

■ **“Taabor”** kun (BDB 1060) Kes 33:18-19 luqisa ta’uu kan danda’uudha. Akkuma bakka kamiin duri iyyuu Yaahiwweef kan kennamee ture amma garuu waaqeffannaa Ba’aal Xiroos wal makeera.

■ **“Kiyoo”** jechichii (BDB 440) qurxummii kan ittin qaban kiyoo agarsiisa garuu simbirootaaf kiyoo ta’uu wajjin walitti mdhi’aachuu isaa irraa kan ka’ee inni ta’uu danda’a (fakkeenyaaf, 7:12, fakkeenya 1:17) lubooni amanamumaadhaan Yaahiwween bakka itti waaqeffamuu kan walkeef waaqa tolfamoo ija qaboota waaqeffanna akka itti hidhaman rakkina godhu turan.

5:2

NASB, NKJV   **“Jalloowwaan(the rebolters)”**
 NRSV, NJB   **“Shixiim (Shittim)”**
 TEV   **“Magaalaa Akasiyaati (at Acacia city)”**

Kun (BDB 962) could mean “kan didan” yookaan “kan fincilaan ta’uu danda’a, garuu ibsitootni baay’een akka jedhanitti walaloon kun toora jechuun “...akkasumas gadi fageenyaankan qopheessan boola Shiixxiimidha” (jechuun abboomoota sadii fi garee namoota sadii wajjiin deemsiisuudhaaf magaala bira ta’a).

MT “gadi fageessuu” gochama jedhu qaba (BDB 770, KB 847, *Niphil* PERFECT),eenyummaa ijoollee nama kan argisiisuu seera Israa’el bifa jedhuun fayyadama irra ooleera (4:2, 6:9). 9:9 keessattis Gaba’oonitti cubbuu ta’ee fi du’a argisiisuuf jechaa wal fakkaatuun fayyadama irraa ooleera (Abboota firdii 19).Tarreen walaloo kanaa “jaloonnis qaluu baay’isaaniiru” (BDB 1006) kan jedhu fudhachuun in danda’ama. Kun sirrii yoo ta’ee aarsaa ijoollee kan argisiisuu ta’uu danda’a. (Isa 57:5 fi Hiz 23:39).

5:3 “Efreem fi Israa’el” dhaloota Kiristoos dura 922 mootummaan Yihudaa erga gargar qoqodamee booda gosa kaaba maqaa itti fufaani jiraaniin in beekamuu turan (1) magaala guddoo isaanitiin Samariyaa (2) Gosii guddaan isaani Efreem (fakkeenyaaf, Isa 7:9, 17), fi (3)kan isaan dursuu maqaa wali gala Israa’el

■ **“nan beekaa...na duraa hin dhokanne”** gochami lamaan kun (BDB 393, KB 390, Qal PERFECT BDB 470, KB 469, nihil xumurame (nihil PERFECT) hundumaa danda’uu Waaqayyo kan hirmaatuudha (namaa dhuunfaadhaani Fara 96:5, 139:15 ilaali). Waaqa tolfamaa kan waaqessaan waaqefatooti isaani in beeka (lakk. 3 b fi c), saba kakuu isaa ta’uu isaani irraan kan ka’ee waan gadhee hujndumaa haa fiduu (Amos 3:2, “You only have I know” NRSV)

■ **“Israa’el xurraa’era”** kan gochamicha (BDB 379, KB 375, Nihil PERFECT) hiiki seera Musee of irraa kan dhorkuu cabsuudhaan “akka sirna seera waqeffanaatti qulqullummaa dahbuu” (6:10, 9:3-4), Mikhaas 2:10). Kan “qulqulluu” fi “xuraa’aa” barsiisa macaafa qulqullutti leewwoota 10:10, Keessa 12:15, 22, 15:22, Izra 22:26, 44:23) ifatti taa’era.

5:4 “Gara waaqa isaanitti haa deebi’aaniif mata isaani in sirresinne” lakk. kun Israa’el waaqa tolfamaa waaqessuu ishee ifatti lafa kaa’a (lakk. 5). Beektoonni macaafa tokko tokkoo 4:12, 19 wajjiin wal qabsiisuudhaan akka dhiibbaa hameenya dhuunfaatii ilaalu. Sabi Israa’eel daanga deebi’uu irra darbuudhaan gocha hamaa isaani keessatti jabaatan (jechuun “haafura ejja”) (4:17, Fara 81:12, Rom e 1:24, 26).

■ **“Waaqayyooniis in beekneehooti”** “in beekne” kan jedhu jechi Ibiroota tokkummaa walitti dhuufeenya cimaa argisiisa (Uumama 4:1). Dhi’eenyaati seera waaqeffannaa keessatti kan hirmaatan ta’aniis Waaqayyoodha wajjin tokkummaa adda ta’ee hin qaban (Isa 29:13). Beekumsa dhabuu, kakuu ta’uus dhuunfaa, kan gargar hin cinnee mata duree Hose’aa isa guddaadha (2:20, 4:1, 6, 6:3, 6).

5:5

NASB	“Raajiin Israa’eel isatti dhugaa ba’aa”
NKJV	“Raajiin nIsraa’el fuula isaa duratti dhugaa ba’a”
NRSV	“Raajiin nIsraa’el fuula isaa duratti dhugaa ba’a”
TEV	“Sabi Israa’eel of tuullumaan isaa isa irratti iyya”
NJB	“Oftuullumaan Israa’eel isa komata”

Amos 8:7 irraa kan ka’ee tokko tokkoo kun Yaaahiwwee akka agarsiisu godhan ilaalu, qabiyyee kanaan garuu Israa’eel ammam kakuutti akka inni amanatu argisiisa. Isheen baay’ee nama amantii fi waaqeffannaa waaqa tolfamaati damaqtuu turte, waan lamatti akka isheen komatamtuu godha. Bocii kanaa, seera mana qulqullummaa fi seera waaqeffannaa of tuulummaati. (1) Amantii dhugaa kan hin taanee bocaa fi (2) waaqeffannaa sirrii hin taane amanachu. “Baay’een kan itti kennamee baay’etuu irra barbaadama” (Luk 12:48). Kun beekumsa kakuu yaada isaanitiifi gocha isaani caalatti hamaa akka ta’uu godheera!

■ **“Gufuu...in gufatan”** gochamichi (BDB 505, KB 502) lakk. 5 keessatti ala lamaa faayida irra oolera. Kakuu Moofaa keessatti jaalalli Waaqayyo sabichaaf akka karaati fudhatama ture. Karicha gadi dhiisuuf karicha irratti gufachuu kan cubbuutii fi fakkeenya hameenya ture (14:1).

“Gufuu” baayiinaan “kuufati irraa “wajjin wal qabata (fakkeenya 24:17, Isa 3:8, Er 6:15, 8:12, 46:6, 16), garuu akkasumas miiratti fakkeessuun taajajila.

5:6 “Sawwaa isaanii fi hoola isaaniioofani adeemuu” Israa’eel baay’ina aarsaatiin Yaahiwwheetti dhi’aachuu barbaadi, innis ta’ee (Amos 5:21-23, Isa 1:10-15, Er 14:12, sagalicha hin arganee, Amos 8:12)! Waaqayyotti dhi’aachuuf karaa kan ta’ee, seera aarsaa, in diigamee! kakuchiis in cabee!

5:7 “Waaqayyoon yakkaniiru” gochama VERB (BDB 93, KB 108, *Qal* PERFECT) Dhaabataati kakuu ga’iilaatiif hin tajaajila (fakkeenyaaf, Mikiyaas 2:14-16). Asitti Israa’eel Yaahiwwedhaaf amantii kan hin qabne ta’uu ishee ibsuudhaaf tajaajila (Er 3:20).

■ **“Ijoollee abbaan hin beekanne”** kun fudhatamuu kan danda’u

1. Kallaattiidhaan, lubaa fi sabni damaqinaan ija qabeessa waaqeffannaa waaqa tolfamaa keessatti hirmaataniiru
2. Fakkeenyaatti mIsraa’el mataa ishee lola irraa of eeguuf Yaahiwwee barbaachuu irra qaama alaa barbaadi

■ **“Ji’a tokkootti isaaniifi qabeenya isaani in nyaata”** ammas dhimmaa dhuunfa gochuudhaan kallattiin tooftaa hubadhu. Yaahiwween ayaana Israa’eel hundumaa tufate (2:11).

Hose'aa 5:8-15

⁸“Egaa fiinoo Giibe'aa keessatti afuufaa! Sagalee nama dammaqsu
'Bet-Aween' [ishee dur'Bet'el' jedhamtutti] dhageessisaa!
Beniyaaminin garaa raasaa!

⁹ Guyyaa adabaatti Efreem onaa in ta'a;

wanta dhuguma gosa Israa'el keessatti ta'us nana labsa.

¹⁰ Gurguddoonni Yihudaa akka warra daarii dhiibanii ta'aniiru, kanaaf
ani dheekkamsa koo akka bishaaniitti isaan irratti nan dhangalaasa*.

¹¹ Efreem wanta waa'ee hin baafne duukaa bu'uu yaadaa waan qabuuf,
cunqurfamee dhugaan isaa badeera.

¹² kanaafis ani Efreemitti akka madaa malaa kuusee ti.

¹³ “Efreem dhukkuba isaa, Yihudaanis madaa isaa yommuu arge,
yommuu Efreem biyya Asor dhaqe, mooticha guddaa sanattis in ergate;
garuu inni isin fayyisuu, madichas isin irraa balleessuu hin dandeenye*.

¹⁴ Anoo Efreemitti akka leencaa, mana Yihudaattis akka leenca saafelaa nan ta'a;
ani, anumti tatarsaasee nan adeema, fuudhee nan sokka, kan oolchus hin jiru*.

¹⁵ Hamma isaan yakka isaanii of irratti beekanii fuula koo barbaaddatanitti,
ani nan adema, iddoo koottis nan deebi'a;

yoos isaan rakkina isaanii keessatti dammaqanii ana in barbaaddatu” jedhe*.

5:8-15 kunDhaloota Kiriistoof fuula dura 735-732 tti, kan jiru kan Israa'el Siriyaa waraanna argisiisa. Israa'elii fi Siriyaan Soriyaa morman akkasumas Yihudaanis mormii kana itti makamuudhaaf yaade turte. Yihudaan hin goone, kanaafis akka itti makamtuuf gochuudhaaf waraanan (Mootota isa 2 16 fi Isa 7). Gochii waraanna kana ka'uumsi isaa Syro-Ephraimatic waraana jedhamee yaadamuuf rakkini isaa lakk. 13 irratti kan tuqmee Soriyaan Israa'elii duuka buuteeti. Kun kan Israa'elii fi kan Siriyaa mormii ka'umsa godhachuun Soriyaan warranni ishen goote wajjiin wal hin simatu.

5:8 lakk. kun lolamuu israa'el dubbata. Murtiin Waaqayyo lafatti qulqulleessuudhaa fi hidhaa isaa ta'ani alaan kan hawaasa hawaasa (Soriyaa) dhufe!

Lakk. 8 magaloonni sadan (Geebi'aa, Raamaa fi Bet-Aween) Yihuuda wajjin wal qabachuuf (jechaan Biniyaam). Kun tarii lakk. 10 irratti “daangaa kan buqisan” kan jedhuu kan argisiisu ta'uu danda'a. Magalonnii kun mootiin Israa'el kan ta'e Iyoo'asiin Yihudaadaha fudhatameera. (2 mootota 14:8-14, seena isaa 2 25:17-24).

5:8 “Fiingee hafuufaatti iyyaa” gochami kun (BDB 1075, KB 1785, Qal IMPERATIVE) Shofarin (Shophar) (gaafa kormaa kufee, 1:51) argisiisa. Kan biro meeshaa Fara wajjiin bifa wal qabateen fayyadama irraa kan oole hin ture. In fayyada ture.

1. Gochaa waaqeffannaatiif
  - a. Taabootichi yeroo socho'uu
  - b. Guyyoota ayyaana
  - c. Gocha bara dhumaa
2. Gocha loltoota
  - a. Dhiiyaachuu waraana
  - b. Loltuu waamuu
  - c. Xiqqoo irraa deebi'uu

Qabiyyee kanaan baay'ee wal simata (fakkeenyaaf, Er 4:5, 6:1, Iyyu'el 2:1, 15).

■ **“Fiingee”** kun (BDB 348) kallaattiidhaan fiingee naasii irraa hojjeetameedha

1. Waaqeffannaadhaaf meeshoollee bira wajjiin tajaajila.
2. Wal gahii waamuudhaaf tajaajila
3. Yeroo mudaamuu mooti tajaajila
4. Ayyaana jalqabsiisuuf tajaajila
5. Fayyadama loltuuf tajaajila

Qabiyyeen isaa 5 wajjiin akka gaaritti wal simata.

■ **“Bet-Aween irratti iyyaa”** gochamichi (BDB 929, KB 1206, *Hiphil IMPERATIVE*) iyya lolaatiif, sagallee mo’ichaa, fi fiinnoo gaaffa. Asitti sagalleen of eegannoo baay’ee wal simata.

Bet-Aween jechuun “mana jal’oota” (4:15, 5:8, 10:5). Yerobi’aam I warqee jabbii dhaabee bakka Yaahiwwee akka waaqeffamuuf (Amos 5:5), Bet’el (“mana Waaqayyo”) isa dhaabee argisiisa.

■

NASB	“Yaa Biniyaam siibooda”
NKJB, NRSV	“Yaa Biniyaam gara duuba kee ilaali”
TEV	“Yaa namoota Biniyaam lola keessatti”
NJB	“Yaa Biniyaam sii duuba jira”

Kun qabiyyee isaa wajjin wal hin simatuu iftoomni baay’een kan hiika beektoonni torbaatamni hiikan (Septuagint) in hordufu, aadaa Ibiroota adda ta’e kan callaqisiisu “Biniyaam, sodaadhaan ollate”

5:9

NASB	“Gosoota Israa’el biraatti dhugumatti wanta ta’ee ibseera”
NKJV, NRSV	“Gosoota Israa’el gidduutti sirrimatti waanta ta’uu nan beeksisa”
TEV	“Yaa saba Israa’el, kun dhugumatti in ta’aa”
NJB	“GosootaIsraa’el irratti badiisa dhugaa ta’ee dubbadheera”

Kun dhufuuf kan jiruu murtii Waaqayyoo dhugummaa isaa calaqisiisa (fakkeenyaaf, Isa 14:24, 2-27, 25:1, 46:10).

5:10“Geggeesitootni Yihudaa daangaa akka buqisan ta’eerra” Yihudaan Israa’eel keessa kan jiruu yeroo dadhabitti fayyadamuudhaan waan tokko tokkoo bittaa warra kaaba wajjiin wal qabata. Daangaa buqisuun gara jabina duritti (Kes 19:14, 27:14, 17, Fakkeenya 22:28, 23:10, Iyo 24:2).

5:11 “... kan dhiibaamee...kan miidhamee” kunniin lachuu *Qal* PASSIVE PARTICIPLES (#1 BDB 1075, KB 1785; 2BDB 929, KB 1206) dha. Asitti loltoonni alaa fayyadamaniiru (Isa 52:4, Er 50:33). Isaan jechooti wal fakkaatan lamaan kun qabeenya dinagdee akka malee fayyadamuu argisiisa (Fakkeenya 12:7, Kes 24:14, Er 7:6, Amos 4:1).

■

NASB	“Ajaja namaa booda adeemuu jaallateerahoo”
NKJV	“Jaallatte ajaja namaatiin adeema”
NRSV	“Mataa isa qofa duuka bu’uu jaallateera”
TEV	“Waan tokkoo illee gara isheef in laatamne deemuu in dhaabu jette”
NJB	“Akkeekaan soba hordofte”

Jecha rakkina ta’ee “aboomii” (BDB 846), Asittiifi Isa 28:10 (lakk. 13) keessatti duwwaa faayidaa irraa ooleera. Hiiki dhaabataa haaraan (NIV) kan biraa hundee Ibiroota fudhachuun “waaqoollii tolfamaa” (TEV, NJB) jedhee hiikaa, hiiki kunnis (hiikaa), Sabtuwaaajeentii (Septuagint), fi hiikaa warra Sooriyaa kan hordofuudha Baay’een kan bara keenya amantan callissee aadaadha malee kan sagallee Waaqayyo miti (Isa 29:13, Qolosiyaas 2:16-23).

5:12

SASB, NKJV	“Danaa’oo”
NRSV	“Raammoo fooni’
TEV	“Badiisa”
NJB	“Ringworm”

Kun kallaattiidhaan yookaan “Dana’oo” (BDB 799, Faarfrannaa 39:11, Isa 50:9, 51:8) dha. Fakkeenya badiisa ture (TEV).

Waaqayyoo raammoodhaa fi totoruudhaan Israa’eeli fi Yihuuda in adaba (BDB 955) “Dan’ao” (51 BDB 799) jechii jedhuu hundee kan biraa irraa ta’uu danda’a (55, BDB 799) jechuun “kan hin fayyadne asitti kan gubuu akka jechuuti.

■

NASB, NKJV	
NRSV	“Tortoruu”
TEV	“Diigamaa”

NjB
NAB

“Madaa fooni”
“Raammoo foonni”

Jechichi (BDB 955) “raammoon kan nyaatame” jechuudha. Beektooti Macaafa Qulqulluu tokko tokkoo “daana’oo” kan jedhuu “raammoo jechu” akka wal irraa fudhatuu yaadu

Haa ta’uu malee jechi kunni bakki inni irratti argamuu biraan kan lafee keessatti tortoruu argisiisa (Iyo 13:28, Faakkeenya 12:4, 14:30, Imbaqoom 3:16).

5:13 Lamaan isaani Israa’el fi Yihudaa kan alaa bittaaan hormootaa dhaabbii siyaasa gargaarsa barbaaduuf murtii Waaqayyootiif deebii kennuuf ture malee gara kakuu Waaqa isaanitti qalbii jijjiiraanaa fi amantiin hin ture.

■ **“Dhukkuba”** jechichi (BDB 318) “dhukkuba” yookaan “dhukkubsachuu” jechudha. Fakkeenya cubbamumaati (fakkeenyaaf, Isa 1:5-6, 53:4 ilaali), ilaalcha wal fakkaatuun kun “dhukkuba” seeraa isaaf warra in aboomamne itti dhufaa jedhe Museen kan of abdachiise keessa isa tokko (fakkeenyaaf Kes 7:15, 28:59, , 61).

■ **“Madaa....madaa”** jechii kun (BDB 261) “gara alaatti dhiibbuu” jechudha (jechuun, wanta in barbaachiifnee fi madaa keessatti kan jiraan wantoota in barbaachiifne qulqulleessuuf). Er 30:13 keessatti fayyadama isaa ilaali. Madichii yoo hin qulloofnee fi yoo hin uwwifamne dhugaadhaaf du’aaf kan godhuudha. Israa’el in dhukkubdii, Yihudaan Xuroofteeti kanaafiis du’ii sun (fakkeenya murtii Waaqayyo) fi bojuuchis dhugaadha. Fayisuudhaaf qulleessuuf kan danda’uu Waaqayyo qofa. Kana kan godhuu isaa kan barbaadani fi qalbi kan jijjiiratan qofa duwwaadha (lakk. 5).

■ **“Mootiin Iyaariim”** kun mootiin Asoori kan turef Tiglath-pileser III maqaati kan jiruu ta’uu danda’a. Jechichi “mootichi jibba fillate” yookaan “mootiin kormaa hindaanqoo wajjiin walliin qabe” (BDB 937, gootaa 10:6) jechudha. “Mootii guddaa” gara jedhutti jijjiramuu danda’ama (NRSV, TEV, NJB). Ifaa kan ta’ee bara Zaan tarreefamamoototatiglath-pileser III, Dhaloota Kiristoos dura 745-727, Shalmaneser v, Dhaloota Kiristoos Duraa 727-722, Sargoon II Dhaloota Kiristoos fuula duraa 722-704, fi Sennacherib, dhaloota Kiristoos fuula duraa 704-681.

5:14 Waaqayyo mata isaa ibsee (jechuun, “Ana, Ana”) dheekamsa murtii isaatiin akka leencaa saafilaa (13:6-8, Fara 50:22, Amos 1:2). Saba Waaqayyoo bojuudhaaf kan isaan godhuu uumata hormaa humna, humna Waaqayyoo dhabuun miti, ta’us garuu yeroo baay’ee cubbuu isaaniif hameenya isaanitin. Waaqayyo saba kana (Soriyaa, Babiloon, Beershiyaa) akeekaaf itti fayyadameera.

MATA DUREE ADDAA:- LEENCOTA KAKUU MOOFFAATI

Yeroo baay’ee kan dhuunfaa yookiis humni hawaasa akka leencaati ibsama admsanii kan nyaatan mootii bineensa.

1. Yihuuda, Uma 49:9, Mikiyaas 5:8,
2. Yaahiween bakka Israa’el Lak 24:9, Isa 31:4, 35:9 Hose’aa 11:10
3. Israa’el akka leenca mo’ameeti Izra 19
4. Gosa Daan, keessa deebi 33:22
5. Humna Daawit leenoota irratti, Samuu’eel isa dura 17:34-35
6. Saamu’eelii fi Yoonaatan 2 Saamu’eel 1:23
7. Sirbaa solomoon kan eegan Fakkeenya Moototaa isaa duraa 10:19-20
8. Waaqayyoo leencaa akka adabee itti fayyadame Mootota isa duraa 13:20, 2 Moototaa 17:25-26, Isa 15:9, Iyo 4:10 keessatti fakkeenya Er 2:30, 49:19, 44, Lam 3:10, Amos 3:4, 8:12, 5:19, Hose’aa 5:14, 13:7-8, Nah 2:11-12,
9. Waaqayyo kan oolchi dinoota Daawitibsa Fara 7:2, 10:9, 17:12, 22:13, 21
10. Kan hin beekamne fakkeenya hamaati Fakkeenya 22:13, 26:13, 28:15,
11. Loltuun Babiloon ibsuudhaaf itti fayyadameera Er 4:7, 49:19-22, 51:39
12. Saba Waaqayyootiin kan morman looltuu moototaa Er 5:6, 25:32-38, 50:17 Iyyu;’eel 1:6
13. Sabi Waaqayyoo Waaqa isaani akkamiti ilaalun akka isaan irra jiru Er 12:8
14. Geggeesitootni Waaqayyoo saba isaani akkamiti ilaalun akka isaan irra jiruu Hisqee 22:25, Sefoniyaa 3:3,
15. Fakkeenya mooti dheekamee Fakkeenya 19:12, 20:2
16. Fakkeenya tolaa Fakkeenya 28:1

17. Fakkeenya Masihii Uma 49:9, Mul'ata 5:5

Haala fayyadma #11 fi #12 irratti, Erm, Daani'eel lotuu warra Babiloonii fi akka leencaa arifataati fakkeenya kan fudhate kan beekameedha. Bitoo kan ta'an (Impires of the fertile crescent) yeroo baay'ee leenca uummatatti fakkeesuun itti fayyadamu (Fakkeenyaaf the winged lions on the Isthar Gate of the city of Babylon).

5:15 lakk. kun hara'umsaa fi qalbii jijjiiranaa fi ifa abdi qaba , garuu dhugumaa isaatti (2:7). Keesa deebii 4:25-31 oduu gaarii yookiin oduu hamaa calaqisiisa.

■ **“Irra dadarbaa isaani amma beekaniti”** gochamichi (BDB 79, KB 95, Qal IMPERFECT) “irra dadarbaan qabamuu” jechuudha (jechuun kakuu cabsuun kan ta'ee irra dadarbaa, murtiin kun kan inni fiduu 5:15. 10:2, 13:16, Fara 34:21-22, Isa 24:6, Er 2:3, Hiz 6:6, Iyyu'eel 1:18, Zaka 11:5).

■ **“Fuulaa koo hangaa barbaadatanitti.... Cimsaani fuula koo hin barbaadatu”** See note at 3:5 irratti yaadannoo jiruu ialaali kan adda addaa ta'ee lamaa hundee Ibiroota jiru.

1. BDB 134, KB 152, *Piel* perfect, fakkeenyaaf, Bau. 33:7; Kes. 4:29; I Sen. 16:11; II Sen. 7:14; Hos 3:5; 5:6; 7:10; Amos 8:12; Sof. 1:6; 2:3
2. BDB 1007, KB 1465, *Piel* IMPERFECT, fakkeenyaaf Fak. 8:17; Isa. 26:9; Hos 5:15

HOSE'AA 6

HIKAA HAARAA KEYYATAAN HIRUU IRRATTI HUNDAA'E

NKJV	NRSV	TEV	NJB
Qalbii diddiirraanaaf waamicha	Sababaa Fincila Israa'eel Waaqayyo Irrattiitiif Kan Ka'e Firdii Waaqayyoo Israa'eel Irratti (4:1-14:9)	Qalbii Diddiiranna sobaa kan saba sanaa (6:1-7:2)	Deebii Israa'eelotaa
6:1-3	(5:15-6:3)	6:1-3	6:1-6
Yihudaa fi Israa'eel gaabbuu dhiisuu isaanii (6:4-7:10)	6:4-6	6:4-6	Dhiibbaa mataa jabeefachuu
6:4-11	6:7-11	6:7-10 6:11-7:2	Seerri Jallachuu Isaraa'eel keessatti 6:7-7:2

DUBBISA MARSAA SADAFFAA (fuula vii irraa)

SADARKAA KEYYATAATTI YAADA BARREESSICHAA ISA JALQABARRA HORDOFUU

Kun qaleelfama qo'annaa Macaafa Qulqulluuti, kana jechuun namni tokko Macaafa Qulqulluudhaaf hiikaa mataa ofii laachuu ni danda'a. Tokkoon okkoon keenya akka nuuf ifeetti adeemuu qabna. Ati, Macaafni Qulqulluun, akkasumas hafurrii qulqulluun hiikaa laachuu keessatti qooda isa jalqabarra qabdu. Kanas yaada nama biraaf dhiisuun sirra hin jiru.

Boqonnicha al tokkotti dubbisi. Gulummoowwan adda baafadhu. Hirama gulumoowwan keetii iikaawwan haaraa shananiin madaali. Keeyyataan himuu dirqama miti, garuu yaada barreessichaa isa jalqabarra hordofuudhaaf furtoodha, kun immoo gidduu galeessa hiikichaati. Tokkoon tokkoon keeyyataa Gulummo tokko qofa qaba.

1. Keyyata tokkooffaa
2. Keeyyata lammaffaa
3. Keyyata sadaffaa
4. kkk

QAYYABBANNA JECHAA FI GAALLEE

Hose'aa 6:1-3

¹ Isaan, yommus “kottaa gara Waaqayyootti in deebinaa!

Isatu nu tatarsaase, isatus nu fayyisa;

isatu rukutee nu mammadeesse, isatus erbee irra buusee nuuf hidha*.

² Guyyaa lama booddee deebisee nu fayyisa, sadaffatti ol nukaasa;

fuula isaa dura in jiraanna*. ³ Egaa kottaa Waaqayyoon in barraa,

isa beekuudhaafis in dhamaana! As Baun isaa akka ifa barii lafaa dhaabataa dha;

inni akka bokkaa, akka bokkaa arfaasaa isa roobee lafa jisuutti nuuf in dhufa” in jedhu.

6:1 “Kottaa” kun jecha ajajaati Qal IMPARATIVE (BDB 229 KB 246. It seems that 6:1-3 kan jiruu 5:4-15 keessatti kan argamu qalbii jijjiirana dhugaa ibsa, garuu namni tokkoo 6:4-6 keessa kan jiru yeroo dubbisnu itti

fuufeenya kan qabu jijjiira amala yookaan tokkummaa dhuunfaa jalqabuu isaa utuu hin ta'in hundee kan in qabne qalbii jijjirana ta'uu isaa beekamadha.

■ **“Haa deebinnu”** kun jecha ajajaati (Qal COHORTATIVE) (BDB 996, KB 1427). Waa'ee qalbii jijjiranaa Kakuu Moofaa keessatti Amos 1:3 irratti ilaala.

Lakk. 1-3 jecha luboota ta'uu danda'a. Kanaafi qabiyyeen wali gala isaaniif dubbacha jira. Kun tarii 5:15 irratti kan godhamee waamicha qalbii jijjiraana yeroo seera waaqeffanna isaanitti deebi isaan yaahiwweedhaaf kennan ta'u danda'a.

■ **“Inni nu cabseera”** jechii kun (BDB 382, KB 380 qal PERFECT) 5:14 luqisaa ta'u danda'a. Yaahiwween murtiitti akka leenaa dheekameeti (Iyo 16:9). Jechi wal fakkaatan kun Amos 1:11 irratti fayyadama irra oolera. Ta'us garuu ka Yaahiwwee yookaan dheekamsii Edoom akka ibsuu ifaa miti. “Nu cabseera” Goochimni jedhu u “nu madeeseera” gaalee jedhuu irra fudhata (BDB 645, KB 697 hiphil JUSSIVE [inform but not function, old Testament parsing Guide beall, banks, and smith, lakk. 655]). Jechi kun qabiyyee isaatiin, “meeshaa ajeessu hin dandeenye tumuu” ta'uu kan danda'uu (fakkeenyaaf Bau 21:15, 19,) yookaan “irra deddeebi'ani tumuu” (fakkeenyaaf Bau 2:11, 13, 5:16).

■ **“innis nu fayisee”** “fayinna” jechii jedhu (BDB 950, KB 1272 jecha hin raawwatamne (Qal IMPERFECT) “madaa hidhuu” kan jedhu irraa qooda fudhate. (BDB 289, KB 289 jecha hin raawwatamiin (Qal IMPERFECT). Israa'el madii adaba ishee Yaahiwwee ta'uu isaa beekteeti kanaafiis yoo qalbi jijjiiratan dhiifama godhe fi in fayisa.

6:2 “jireenyaatti nujiraachisaa... nuu kaasa” jechii jalqaba (BDB 310, KB 309, piel IMPERFECT) “jiraachuu” “jireenyaati jiraachu hundee jedhu irratti” (fakkeenyaaf, Fara 119:50, 93). Kan itti fufee jiruu tarree walaloo keessaatti “ka'uu” kan jedhu hirmaata. Kun tarii kan dhaga'aa barsiisa Macaafa Qulqulluu ta'uu danda'a. Jireenyaati jiraachuun, fayyisuu fi birmaduu baasuu kan hin jijjiramne fayyisuu lakkaa'a jiru! Amantii kakuu fi barbaachisumaa aboomamuu dagachuudhaan irraanfatan turan, garuu bu'aa isaa in baarbaadu turan.

■ **“Guyyaa lama boodee”** kun tarii kan guyyaa gabaaba haasa Ibiroota ta'uu danda'a (Abboota firdii 11:4).

■ **“Guyyaa sadaatti”** kun argisiisuu (1) wali galtee raawwachuudhaaf haasa fakkenyaani barratameeti. (Iya 9:16-17, 2 Samu'eel 20:4, Iz 10:8-9) yookaan (2)Salphaati kallaatiidhaan (jechuun lamaa....sadii” qoqodama yeroo argisiisa.Israa'el Waaqayyoo aritiidhaan araara ishee akka godhuu fi akka ishee fayyisu abdiin in godhati turte. Haa ta'uu malee barreesitootni tokko tokko (I thank wrongly) lakk. kana Yesus haawaala keessatti guyyaa sadii taa'u isaa argisiisuu isaa akka mirkaneessa Macaafa Qulqulluutti godhani fudhatu (1 Qor.15:4).

6:3 “Haa beknuu haa beekanuu Waaqayyoon duuka akka buunuuf” isaan gochami lamaan kun kan wal hirkisanidha (Qal COHORTATIVE) . Yaahiwweedhaa wajjin tokkummaa isaan uumu barbaadaniifi dhi'eenyaan fedha isaani kan barbaadudha kun mata duree guddaa Hoseeti (2:8, 20, 4:1, 6, 5:4, 6:3 6).

■ **“Dumeessa.... Bokkaanis... bokkaa isa dhumaa”** isaan kun kan uumamaa baay'inna ibsa, amali Yaahiwwee akkuma kana. Fedhi bu'uura isaa bifa isaati kan uume ilma namaa wajjinidha. Kun akkeeka uumamaa ture, jaalali isaa dhalloota kumaaf (Kes 7:9) dheekaamsii isaa dhalloota sadii hangaa afuri qofatti (Kes 5:9). Amalli gaariin Waaqayyoo kan abdiin ilma namaati, barreesitootni jaallatuu keessatokkoo F.Bruce dha. Deebii gaaffoollee keessatti waa'ee bokkaa Filisxeem barreefama gaarii qaba, fuula 13. Macaafni kun anaa fi waan na fayyaduu qaba kanaafuu akka dubbiftaaniif isiniin jajjabeessa.

Hose'aa 6:4-11

⁴Waaqayyoo garuu, “yaa Efreem, ani maal si godhu? Yaa Yihudaa, si immoo maal godhu?

Jaalalli kee akka hurrii ganamaa ti, akka fixeensa ganamaan dafee bu'uu tis.

⁵Kanaafis ani karaa raajota sin qiqqirixe, dubbii afaan kooti ba'unnis sin ajjeese; wanti na duratti qajeelaa ta'ee raawwatamu akka isaa bakkee in ba'a.

⁶Ani jaalala nan barbaada malee aarsa miti;

aarsaa godhamuu caalaa immoo ana Waaqayyoon beekuu kessaan nan barabaada*.

⁷“Isaan garuu iddoo ‘Adaamaa’ jedhamutti kakuu cabsan;

achittis anaaf hin amanamne.

⁸Giil'aad mandara warra hamaa hojjetanii isa faana dha'amee dhiigni keessatti argameedha*.

⁹Warri saamtuun riphanii akkuma nama eeggatan,
luboannis walitti hidhatanii karaa Sheekem dhaqu irratti nama in ajjeesu;
isaan jal'ina akkasi in hojjetan.

¹⁰Namoota Israa'el gidduutti wanta dhagna namaa suukessu argeera;
Efreem achitti ejjummaa isaa in argisiisa; Israa'elis of in xureessa*.

¹¹Saba koo warra kana gara gaariitti yemmuun deebisu,
yeroon haamamuu kee immoo dhaaba in godhata, yaa Yihudaa!

6:4 “Maal si godhuu” kun kallaattiidhaan “maal sii godhuu” yookaan “siin maal si godhuu” Yaahiween kallaattidhaan kara Hose’aa dubbacha jira. Waaqayyoo amantii uummatichaatiin duwwummaa fi waan nama qaaneessutti aja’ibsiifata, ammas inni garuu Murtii isaan eegatu laphee cabaa qaba (11:8-9).

■ “Haraara keessan akka dumeessa ganaamaati” qalbi jijjiiranaan keessaan kan fakkeessuutii fi amanamumaan isaani kan tufii(jechuun, amanamummaa kakuu ta’e). “Amanamuu” jechii jedhuu (Hesed (hesed), BDB 338) 4:2 keessatti “gadi of qabummaa” kan jedhuu wajjiin wal fakkaatadha. Mata duree addaa ilaali. Loving kindness at 2:19.

■ “Fixeensa ganama darbuuti” “fixeensa” (BDB 378) Kakuu Moofaa keessaatti bifa lamaan fayyadama irra ooleera

1. Yeroo bonaati midhaan jiidhaa karaa argatuudha (karaa sirrii)
2. Fakkeenya hariifaachu (alta’aa)

Hose’aa 6:4 keessatti Israa’el qalbii jijjiraannaa dhiisuun ishee 13:3 keessatti kan jiruu haarifachuu murtii ishee wajjin adeema.

6:5 wal fakkaachuun lakk. kanaa ergaa raajichaa haafuraan (amos kara Elseyii) ta’uu isaa argisiisa. Sababii lamaafn kan mul’ataa 1:12, 16 ka’uumsa fakkeenya ta’uu isaati. Sagalleen Waaqayyoo humna jabaadha.

■

NASB, NKJV

“Murtiin Waaqayyoo isiin irra jiru akka ifaati ba’a”

NRSV

“Murtiin koos akka ifaati in ba’a”

TEV

NJB

“Murtiin koo akka aduu ganamaa in gubaa”

Dubbachiiftuu Ibiroota bifa adda addaatiin qoqoduun in danda’ama waan ta’eef “murtiin koo akka ifaati in ba’a” (LXX, Peshitaa fi hiikaa/Peshitta, fi hiikaa /).

“Ifa “jechi jedhuu (BDB21) “ganamaa” kan jedhuu agarsiisa (BDB 1007) lakk. 3 bkeessati. Ganamni sirridhumatti akka dhufuu hundumaa, karaa raajootaatiin waan dhufuu kan Waaqayyoo ergaan firdii akkuma sanadha.

6:6 “Aarsaa irra haraara” Waaqayyoo laphee ilaala keessaa kan kakasuu akkasumas furtuu isaati (Er 9:24) kun kan kitaabicha tokkoo furtuu Macaafa Qulqulluuti. (8:7, 11:12). “Amanamummaa” lakk.4 wajjin tokko asitti garuu isaa dhugaa kakuu jaalalaa yookiin amanamummaa. Yesu Mat keessatti Farisoota wajjin yeroo dudubatu yaada kana itti fayyadameera 9:13, 12:7 kana jechuun Waaqayyoo aarsaa akka in dhi’eesineef dhaabuudhaaf barbaade turee jechuu miti ta’us garuu, laphee gaarii akka qabaatan akka of eegaaniif (Samu’eel isaa duraa 15:22, Isa 1:11-13, Er 7:21-23, Amos 5:21-24, Mikiyaas 6:6-8). Marii gaariidhaaf jecha cimaa Macaafa Qulqulluu (*Hard Sayings of the Bible*, fuula 2007-2008, 294-295) ilaali. Adeemsi aarsaa baay’inna cubbuutii fi Waaqayyoo cubbamoota wajjiin tokkummaa gochuudhaaf fedhaa qabaachu isaa karaa argisiisuudha. Haa ta’uu malee qalbii jijjiraannaa malee fi amantiin gara seera waaqeffannaati yeroo jijjiiramuu hiika kan hin qabne taa, Waaqayyoo wajjiin kan godhamuu walitti dhuufeenyi dhugaan gufuuudha.

6:7

NASB

“Isaan garuu akka adaam kakuu irra dadarbaniiruu”

NKJB

“isaan garuu akka namoota ssanaa kakuu irra daddarbaaniru”

NRSV

“Isaan garuu lafa Adaami irraa akka ejeetan, kakuucha cabsaaniiru”

NJB

“Isaan garuu Adaamiin kakuu isaa cabsan”

Sadarkaa jalqabaati kunni isa jalqabaa kan ta'ee ka'umsaa keenya adaamiin kan argisiisuu in fakkaata, asitti garuu qabiyyee isaa gadii fageenyaan yeroo qayyabannuu kakuu cabsuu wajjiin kan walitti dhufuu magaaloota (Gili'aad keessatti kan jiruu Adaamaa fi Seekeek/Adama Gilead and Shechen/) Hose'aa magaloota baay'ee fi seena qabeessa kan argisiisu tuqa. Tokkoo tokkoon gochaan durii, tokkoon tokkoon kan nuyii hin beekne gochaan ammaayyaatii fi tokkoon tokkoon immoo kan fuulduraa fayyisuuf abdi dha. Gara Seekeem karaa geessu irratti gochaan Gili'aaditti ta'ee dhoksaadha. Ta'us garuu, luboota kan of keessatti qabatuu waan ta'eef kan siyaasa yookiin akan amantaa ta'uu hin danda'uu. Sheekeem "mana magaala" haggaa taateeti dhimmaa hirkatummaa kan argisiisu ta'a. Lamaanu lkan ammaatii fi hiiki durii, lakk.kana irratti akka jiran hubachuun bal'inaan adda adda. Haa ta'uu malee qabiyyee isaa irratti hunda'udhaan, Ithank "Adami" Iya 3:16 irraatti magaalaa xuqamee ta'uu akka qabuu nan yaada. Lakk.7 keessatti "achi" kan jedhuu (BDB 1027) hiika kanaa kan degerruu natty fakkaata. Gochamichi (BDB 716, KB 778, Qal PERFECT) jechuun "Bau" "keessa darbuu" yookaan "bukkee darbuu. Qabiyyee kanaan daanga beekamaa darbuu cabsuu jechuudha (jechaun, 8:1, Lak 14:41, Kes 17:2, 26:13, Fara 17:3 Isa 24:5). Mata duree addaa ilaali 2:18 irratti kakuu jiruu

NASB "Achi irratti nayakkeera"
NKJV "Achii irratis anan na yakkeera"
NRSV "Achi irratis amantii dhabuun na yakkeera"
TEV -----
NJB "Achi irrati na ganeera"

Gochamichi (BDB 93, KB 108, *Qal* PERFECT) "kakuuf amanamuu dhiisuu" jechudha (jechaun, gaa'ila akka fakkenya Yaahiwwee, jechuun Isa 24:16, Er 3:20, 5:11, Milkiyaas 2:15). Jechichii Isa 33:1 keessatti yeroo baay'ee fayyadama irra ooleera. Kanaa eenyummaa yeroo jalqabaa gocha amanamumaa hubadhu (jechaun "ana irratti"). Jechi wal fakkaatan kun kakuu gaa'ila wajjiin yerroo walitti dhufuu 5:7 keessatti fayyadama irra ooleera!

6:9 "Namaafis kan naanna'an jalooti akkasummas garreen luboota karaa Seekeem irratti in ajeessu" Seekeem Yaahiwweedhaaf amanamoo ta'uu fi luboota kan bira immoo Bet'eli fi Gilgeela waaqeffatooti baay'een akka jiraatan gara Seekeem kan deeman waaqeffatooti akka ajjeessan nu yaadachisa yookaan immoo lubooti Seekeem baay'ee waan hinaafaniif magaala isaani keessa darbuu waqayyoolli biraa waaqeffachuuf kan deemaan kara deemtoota dhaabutu irra ture. Namni kam iyyuu yaade kan godhuu yoo ta'eeyyuu (jecha Ibiroota kanaaf marii gaarii fi aboomoota kurnanii wajjiin walitti dhuufeenya jiru jecha cimaa Macaafa Qulqulluu (Hard saying of the Bible) kan jedhuu macaafa fuula 114-116 fi 148-149 kan jiruu ilaali), lubooni waamicha isaani jalqabaa irraa fagaatani akka jiran ifaadha.

6:10 "Kan nama sodaachisuu" jechi kun Er keessatti yaada addaatiif yeroo baay'ee fayyadama irra oolera

1. Hiikii hundee qabeessi the basic meaning is Rottness (Er 29:17)
2. Baduu geggeesiitoota amantaa (Er 5:30-31, 23:14)
3. Dhalooti hundumtuu baduu (Er 18:13)

■ **"Israa'el xuraa'eera"** gochami kun (BDB 379, KB 375 Niphal PERFECT) waaqa tolfamaa ija qabeessa waaqeffannaa argisiisuudhaaf yeroo baay'ee fayyadama irra oolera (fakkenyaaf 5:3).

6:11

NASB "Yaa Yihudaa qabeenya saba koo yeroon deebisuuti siif immoo rakkinni sii murtaa'era"
NKJV "Yaa Yihudaa yeroon boojuu saba koo deebisuuti siif immoo sasabuun siif murtaa'era"
NRSV "Yaa Yihudaa qabeenya saba koo yeroon deebisuuti siifiis immoo sasaabuun siif murtaa'era"
TEV "Saba Yihudaa kan ati gochaa jirtuu yeroo adabaa siif ka'eera"
NJB "For you too, Yihuda, yeroon qabeenya saba koo deebisuuti siif yeroo sasabuu siif kaa'ameera"

Lakkoofsi kun kan wal fakkaatudha. Waaqa tolfamaa waaqessuu ishee irraa kan k'ee Yihudaa irrattis (jechaun, sasabuu, Er 51:33, Iyyuu'eel 3:13) dhufuuf kan jiruu murtii kan argisiisuu fakkaata (8:14, 12:2) ammas itti fufee sarara sanaan abdi deebi'u argisisa. 6:11 b 7:1 a wajjiin deemu danda'aa.

GAAFFIIWWAN MAREE BOQONNAA KAN 5 FI 6

Kun qajeelfama qo'annaa Macaafa Qulqulluuti, kana jechuun namni tokko Macaafa Qulqulluudhaaf hiikaa mataa ofii laachuu ni danda'a, tokkoon tokkoon keenya akkanuuf ifetti adeemuu qabna. Ati, Macaafni Qulqulluun, akkasumas Hafuuri qulqulluun hiikaa laachuu keessatti qooda isa jalqabarra qabdu. Kanas yaada nama biraatiif dhiisuun sirra hin jiru.

Gaaffileen marii kun kan dhiyaatan dhimmoota gurguddaa kutaa Macaafa kana keessatti ibsaman keessa deebitee akka ati yaadattuufi. Gaaffiileen kun yaada kaasu malee, ibsa irratti hin laatan.

1. 5:8-15 keessatti waraanni xuqamee seena yoomiifi eessa isaa ibsi.
2. Maaliif 6:1-4 irratti dhugaa kan hin taane qalbi jijjiranaa qofa kan barsiisuu?
3. “Beekuudhaaf kan jedhuu jechaa Ibiroota hiiki
4. Lakk.11 hiikuudhaaf ulfaata kan ta’eef maaliif?

HOSE'AA 7

HIKAA HAARAA KEEYYATAAN HIRUU IRRATTI HUNDAA'E

NKJV	NRSV	TEV	NJB
Abboomamuu Diduu Israa'eelii fi Yihudaa	Sababaa Fincila Israa'eel Waaqayyo Irrattiitiif Kan Ka'e Firdii Waaqayyoo Israa'eel Irratti (4:1-14:9)	Qalbii Diddiirranjaa sobaa kan saba sanaa (6:1-7:2)	Jeequmsaa Israa'eel keessaa (6:7-7:2)
7:1-3	7:1-3	Sadoo mana Mootummaa keessatti 7:3-6 7:7 Israa'eelii fi Saboota	Sadoo (Conspiracy)Tartiiba guyyaa Israa'eel Keessatti 7:3-7
7:8-10	7:8-10	7:8-12	Israa'eel mootummoota kan biraa irratti amanachuu ishee irraa kan ka'e ni barbdoofta 7:8-12
Saboota irratti Amanannaa akkasumaanii kan ta'e	7:11-13	7:13-16	Galata dhabiinsa Israa'eelii fi Adabbii
7:11-12	7:14-16		7:13-16

DUBBISA MARSAA SADAFFAA (fuula vii irraa)

SADARKAA KEYYATAATTI YAADA BARREESSICHAA ISA JALQABARRA HORDOFUU

Kun qaleelfama qo'annaa Macaafa Qulqulluuti, kana jechuun namni tokko Macaafa Qulqulluudhaaf hiikaa mataa ofii laachuu ni danda'a. Tokkoon okkoon keenya akka nuuf ifeetti adeemuu qabna. Ati, Macaafni Qulqulluun, akkasumas hafurrii qulqulluun hiikaa laachuu keessatti qooda isa jalqabarra qabdu. Kanas yaada nama biraaf dhiisuun sirra hin jiru.

Boqonnicha al tokkotti dubbisi. Gulummoowwan adda baafadhu. Hirama gulumoowwan keetii iikaawwan haaraa shananiin madaali. Keeyyataan himuu dirqama miti, garuu yaada barreessichaa isa jalqabarra hordofuudhaaf furtoodha, kun immoo gidduu galeessa hiikichaati. Tokkoon tokkoon keeyyataa Gulummo tokko qofa qaba.

1. Keyyata tokkooffaa
2. Keeyyata lammaffaa
3. Keyyata sadaffaa
4. kkk

QAYYABBANNA JECHAA FI GAALLEE

Hose'aa 7:1-7

¹“Yeroo ani Israa'elin fayyisuu barbaadutti,yakki Efreem, jal'inni Samariyaas in mul'ata; isaan gowwoomsadhaan in hojjetu, hattuun qotee in lixa, aatuun immoo bakkeetti in saama*.

²Ani hojii isaanii isa jal'aa kana hundumaa akkan yaadadhu isaan garaa isaanitti iyyuu in yaadan;

ammass gochi isaanii isaanitti naanna'ee fuula koo dura jira*.

³“Isaan mooticha jal’ina isaaniitiin,
gurguddootas dubbii isaanii isa garaggalaadhaan in gammachiisu.

Isaan hundumti isaanii ejjitoota,

isaan akka eelee ibidda irratti ho’ifamee isa tilchituun

yeroo bukoon sukkuumamee jalqabee hamma bukaa’utti ibidda itti tuqachuu dhiisuu ti.

⁵ Isaan guyyaa ayyaana mootii keenyaatti warra gurguddoota
dadhii waynii obaasanii hoa’a itti kaasanii in dhukkusachiisan;

mootichis warra ga’iftuu wajjin walii gale.

⁶Jarri akkuma eelee gubaatti itti in dhi’aatu, haxxummaan garaa isaaniis riphee jira;

aariin isaanii halkan guutuu in seeqa, ganamas akka arraba ibiddaa in bobo’a.

⁷Isaanhundumtii isaanii akka eelee ibidda irraa in gubu,warra isaan
seerratanis in fixumootoni isaani hundinii kukkufaniiru,

isaan keessaas tokkoollee ana in waammanne*.

7:1 “Israa’eliin fayyisiidhaaf yeroon jaalladheeti” qabiyyeen sarara walaloo kana boqonnaa 6 sarara dhummaa irratti kan jiruu wajjin baay’ee wal simatee kan deemu fakkaata (LXX, Peshitta, Vulgate, NKJV, NASB).

■“Fayyina” the word “fayyina” jechii jedhuu (BDB 950, KB 1272, *Qal* INFINITIVE CONSTRUCT) Waaqayyoo dhukkuba diduu saba isaatiif hara’uumsa haafura akka isaani fiduu ibsuudhaaf yeroo baayee Hose’aa keessatti fayyadama irra ooleera (fakkeenyaaf 5:13, 6:1, 7:1, 11:3, 14:4). Kakuu Moofaa keessatti cubbuun akka dhukkubaati ilaalama ture (fakkeenyaaf Fara 103:3, Isa 1:5-6)

■“Hameenya” cubbuun Israa’eel akka hameenyaatti ibsameera “hameenya”(jechuun, baduu, 4:8, 5:5, 8:113, 9:7, 9, 10:10, 12:8, 13:12, 14:1-2, BDB 730) fi “hojii hameenya” (BDB 949, 7:”2, 3, 9:15, 10:15 [ala lama]).

■ “in mul’atee” gochamii kun (BDB 162, KB 191, *Niphal* PERFECT) mulisuudhaan argisiisuu jechudha. (Fakkeenyaaf 2:10, 1 Samu’eel 2:27, 14:8, Isa 53:1). Isa 57:8 keessatti ilaalcha wal qunaamtii saala qaba. As keessatti akkuma ta’uu hundumaa (jechuun, ija qabeessa waaqeffannaa waaqa tolfamaa)

■

NASB, NRSV

“soba dubbatuu”

NKJV

“soban godhaniiru”

TEV

“Hin gowoomsuu”

NJB

“Gowomsuun amala seera isaanitti”

Gochamichi (BDB 821, KB 950, *Qal* PERFECT) kan Israa’el “walin dha’uu” fi “soba” kan argisiisuudha (Er 6:13, 8:8, 10).

■“Hattuunis galeera saamtuun alaas buttataniiru” “keessa galeera” fi “kan ala” kan jedhuu kan argisiisuu (1) cubbuun sabichaa guutumaati yookaan (2) Waaranuu (fakkeenyaaf Er 18:22) fi boojuu

■“Hattuu” kan jedhuu (kallattidhaan “saamtuu” BDB 1511) nduraan dursee 6:9 irratti fayyadama irra oolera (Seena isaa 2 25:9, 10, 13).

■“Israa’el... Efreem...Samariyaa” Dhaloota Kiriistoof fuula dura 922 Yeroobi’aam I gosa Efreem kan ta’ee geggeessa cimaa fi Reehobi’aam muca Solomoon saba Waaqayyo erga gargar qoqoode boodee isaan jechoonni sadan kun kan kaaba gosoota kudhan ibsuudhaaf fayyadama irra kan ooledha.

7:2 “Annis hameenya isaani hundumaa akkan yaaduuf... fuulakooti jette” kun Waaqayyo saba kakuu isaa cubbuun akkamitti akka tesiise argisiisa. Dhiifama jechuun hiraanfachuu jechuudha (fakkeenyaaf Isa 1;18, 38:17,43:25, 44:22, Er 31:34, Hiz 18:22, 33:16) ta’uus garuu yaadachuu (8:13, 9:9) qalbi jijjiirannaa (“laphee isaanitti hin yaadatan”) kanaaf mallattoo murtii inni fiduuti (fakkeenya Er 14:10, 44:12).

■“Hojii isaani hundumaa marsiteeti” gochamni kun (BDB 685, KB 738, *Qal* PERFECT) diinaan yookaan loltuudhaan marfamuu argisiisuudhaaf fayyada (fakkeenyaaf Iyo 16:13, Far 117:11, 88:11). Jecha wal fakkaata kana 11:12 keessatti Efreem sobaani Waaqayyon yeroo marsuutti argisiisuudhaaf fayyadama irra ooleera.

7:3 “Isaan” lakk.3-6 kan jiruu “isaan” jechii jedhuu eenyuun akka argisiisuu wal falmii baay’ee qaba. Wanti wal fakkaatan yaadi lama jiruu dhooksaatti kan hojjeettan garee siiyaasa argisiisa (lakk.7 fi NET Bible) lakk.1 irratti samtoonni ibsaman hatootawajjiin bifa murta’een walitti dhi’aatu. Fuula fuulatti mootichaa fi amanamaa yeroo ta’an dhuunfa isaanitti garuu du’a isaa yaadu (8:4). Yeroobi’aam II du’aa isa boodee, ariitiidhaan mootiin 6 bakka wal bu’uudhaan ta’eera (lakk. 7 Zakkariya, dhaloota Kiristoos fuula duraa 746-745 Zakkariyaas, kan du’ee, Shaaloom dhaloota Kiriistoos dura 745 kan du’ee, Minaasee Dhaloota Kiriistoo duraa 745-738 kan Soriyaa jecha kan deddeebisuu ture (Moototaa isa 2 15:19) Peekihiyaa (Pekahiah) dhaloota Kiriistoos duraa 738-737 kan ajjeefame, Peekiyaa(pekah) dhaloota Kiriistoos duraa 737-732 kan du’ee Hose’aa Dhaloota Kiriistoos duraa 732-734 Soriyaati hidhamee (2Mota 17:4). Kun 4:4-6, 7-10, 11-14, 5:1-7 Hose’aatti qoosa kan turaan luboota argisiisa. Kanafis amma walitti bu’insa siyaasa keessa hirmateera. Isaan kana lamaanuu wal in makuun in danda’ama. Akka hojii warra siyaasaati raawwachisaan warra bittuu wajjin nkan hojjeetan luboota.

7:4 “Hundumtuu ejjituudha” kun yookaan (1) Waaqeffannaa waaqa tolfamaa ija qabeessa ibsa bira ta’uu dandad’a (akkuma jirutti) yookaan (2) kakuudhaaf amanamoota ta’uu amanamummaa isaani ibsa (jecha dhokkata Er 9:2).

■ **“Tolchituun akka bobeesituu akka sumsumaati”** isaan kanaaf hojii siyaasaatiif raawwaachiistuu isa kan hin taanee jira yookaan luboonni akka tolchituutii fi akka sumsumaa ta’aniru.

Fakkeenya ta’uu kan danda’uu (1) Lubuummaa isaani karoorsuuf ganamaan in ka’uu (lakk, 6, 7:8) yookaan (2) hojii isaanitiif xiyyaaffannoo kan in laanee fi daabicha kan balleessanidha.

7:5 “Guyyaa mooti keenya” kun kan ayyaana mudaama waggaa, ayyaana dhalootaa, mo’icha waraana kan itti kabajaan guyyaa adda.

■ **“Geggeesitoota”** maatii mooti yookaan biyya argisiisa. Yeroo baay’ee Hose’aa keessatti tuqameera (7:2, 16, 8:2, 10, 9:15, 13:10).

■ **“Dhaadhii waynii o’aa irraan kan ka’ee dhukkubatan”** geggeesoti siyaasa sobdoota turan (lakk.3), machooftuu (lakk. 5, fi Schemers (lakk. 5-7). Machiin isa guddaa rakkinna ilmi namaa ittin kufeedha (Faakeenya 20:1, 23:29-45: Isa 28:1, 7). Yeroo baay’ee murtii Waaqayyootii akka fakkeenyaatti tajaajila ture.

■

NASB, NKJV

“Arabsitoota”

NRSV

“warra baacan”

TEV

NJB

“Isatti kan kolfan saba people who laugh at him”

Jechi kun as duwwaatti argama “Jal’inaa” jechuun in danda’ama (jechuun, jalinaan waaranuu yaaduu) hundee biraa irraa “itti baacuu” (jechuunis, mootii maachooftuu irraa gorsa akka fudhachuu.

7:6 “In naanna’uu” jechi kun (BDB 70) dhoksaati waaranuu argisiisa (Er 9:8, gochamichii Er 51:12 irratti tolfameera). Kun Bau 20:13 fi Kes 15 irratti kan dhorkamee kan karoofamee lubbuu ajjessu!

7:7 “Moototi isaani hundumtuu kufan” 7:3 irratti qabsiisa jiru ilaali.

Hose’aa 7:8-16

⁸”Efreem saba earra kaani wajjin wali in maka,

Efreem maxinoo utuu gara hin galfamiin hafeedha;

⁹ Warri ormaa humna isaa in nyaatu, inni immoo isa hin beeku;

harriin mataa isaa keessa faca’eera, inni immoo isa hin beeku.

¹⁰ Of gurguddisuun saba Israa’el isaanumatti dhugaa in ba’a,

kana keessa immoo gara Waaqayyoo gooftaa isaanitti

hin deebine, kana hundummaafiis isa hin barbaaddanne*.

¹¹ Efreem akka gugee ishee wallaaltuu mataa hin qabnee ti; warra Gibxii in waammatu,

gara warra Asor immoo in dhaqu*.

¹² Yeroo isaan dhaqanitti ani kiyyoo koo isaan irratti nan diriirsa,

akka simbirroo qilleensa keessa balali’uus gad isaan nan buusa;

akkuma waldaa isaanitti himametti isaan nan adaba.

¹³“Isaan ana irraa waan baqataniif isaaniif wayyoo!

Ana waan yakkaniifiis badisii isaanitti haa dhufu!

Ani isaan furuufan ture, isaan garuu soba ana irratti in dubbatu*.

¹⁴ Siree isaanii irratti in wawwaatu malee, garaa isaanittin anatti in iyyatan; midhaaniif daadhii wayniitiif of in murmur; ana irraa in gargalu*.

¹⁵ Utuma ani isaan gorsee irree isaani jaessuufii, isaan hamaa ana irratti in koratu.

¹⁶ Isaan gara Waaqayyoo tolfamaa isaa waa’ee in baafneetti in garagalu;

isaan akka iddaa qajeeltooti xiyya hin darbannee ti;

sababii dheekamsa arraba isaaniitiif gurguddoonnii isaani billaadhaan in kufu;

Sababii kanaaf warri biyya Gibxii isaanitti in ga’isu*.

7:8 “Efreem hormaa wajjiin wal make” kun Israa’el gara siyaasa alaa kan ta’an Soriyaa fi Gibxii wajjiin wali galuu ishee argisiisa (lakk.11:16). “wal make” jechii jechii jedhuu yaada aarsa qaba (BDB 117, KB 134 Hitheolel fakkeenyaaf Bau 29:2, 40, Lew 2:4, 7:10, garreen alaa gargaarsaa fi waaqa tolfamaa isaanii in waamuu. Israa’el gargarsaaf Yaahiwwee waamuu irraa gara waaqa tolfamaa alaatti deebite (lakk.13-15).

■ **“Efreem akka maxxinnoo garahin galfamneeti”** kun fakkeeya tolchuu ta’ee (lakk.4, 6, 7) karaa tokkoon gubatee kara tokkoon immoo bukoo kan ta’ee maxxinnoo” kan argisiisuudha. Saba kakuu kana kan ta’ee sabii Waaqayyoo bu’aa kan hin qabne ta’uu isaa kan argisiisuu ta’uu danda’a. Waa’ee durii kan tolchituutii fi sumsuma gaariitti beekuu seena Macaafa Qulqulluu ibsa dubbatu (*Bible Background Commentary*, Kakuu Moofaa fuula 756 yookaan galmeen jechoota Macaafa Qulqulluu kamiin iyyuu yookaan Insayikilopidiyaa (Bible dictionary or ensyclopedia). Ani Zoondorfaan bictoriyaal kan Macaafa Qulqulluu insayikilopidiyaan argisiisa (*Zondervan Pictorial Encyclopedia of the Bible* (5 vols.)).

7:9 kun Asor xiqqoo yoo nutty jabaate barbaachuu isaa kan argisiisuudha. Ammas calu jechuun Israa’el xiyyafatameera (“beeka” BDB 393, KB 390, Qal PERFECT, 4:1f si’a lama).

■

NASB, NRSV

“Rifeensii ariin isa irraa argama”

NKJV

“Rifeensi adiin isaan kanaaf isaan sun isa irra jiru”

TEV

“Guyyaan isaani lakka’ama jira”

NJB

“Rifeensii isaani gara ariitti jijjiraamaa jira”

Kun humnaan hir’isuufi kan du’aa dhi’eessu fakkeenya.

7:10 “Oftuullummaan Israa’el fuula ishee duratti dhugaa ba’ee” kun kan argisiisuu Israa’el macaafa keessatti (jechuun, Musee) kara raajoota Yaahiwwee beekuu isaanii irraa kan ka’ee waaqa tolfamaa duuka bu’uudhaa fi kakuu mormuu isaani samuun isaani baay’ee isaan kasasa. Israa’el humni waranaa ishee natasgabeessa jette gara iddoo yaadetti dhufteeti (5:5) ta’uus garuu ejji ishee gannuu hafuuraati fi dadhabi.

■ **“Gara Waaqa isaannii gara Waaqayyoootti garuu hin deebine”** saba mata isaati gara isaatti fiduu dhiisuun isaa Yaayiwweedhaaf cabiinsa lapheetti (lakk. 7d). Mata duree addaa Kakuu Moofaaati Amos 1:3 irratti kan jiruu qalbi jijjiiranaa ilaali. Gochamii lamaan kun (“deebi’uu” BDB 996, KB1427, Qal PERFECT fi “barbaaduu” BDB 134, KB 152, Qal PERFECT) deebi’uu (qalbii jijjiiranaa) fi duukaa bu’uu (amantaa, Marqoos 1:15, Hojii Ergamoota 3:16, 19, 20:21) in argisiisa.

7:11 Lakk. kun Yaahiwwee caala abdii garee siyaasa gowwoommaa gochuu kan argisiisuudha (lakk. 16, 8:9-10, 13, 9:3, 6, 11:11, 12:1). Hiiki haaraan qayyabbannaa Macaafa Qulqulluu yaadannoo gaarii qaba, “Menahem Turned too Assyria (mootota 2 15:19-20) and Pekah to Egypt. Hose’aa alternated in alliance too both (2 Mot 17:4)” (lakk. 1330).

7:12 “Yeroo deemaniti ani kiyoo koo nan diriirsa” kun kan argisiisuu Yaahiwween bittaa warra alaas to’achuu isaati dhuma Israa’eel kan to’atuu isa malee Soriyaas Gibxiis miti.

■ **“Akka simbiroo waaqa gadaan buusa rakkina isaaniis yeroo dhaga’aan nan ifaadha”** kun argisiisuu kan danda’uu

1. Waaqa tolfamaa jabbii irraa waree irraa hojjisisanii kan dhaabee kan Yerobi’aam I labsii isaa ture.
2. Isa kan inaboomamne kan Isaraa’el walitti fufee mootii

3. Kanaan kan wali galan kan mana maree mootota kanaa (gowummaa geggeesitoota Israa'el)

The LXX changes “Assembly” to “Rumor of there coming affliction”

7:13-15 “Strayed from me... ana irrattis in ka'aan...sobaan naratti dubbatan... laphee isaaniitiin gara kooti in iyyinee... ana irraas fagaataniiru jedherahooti...wanta ammas naratti mari'ataniiruu Devissevil against me” sabichi Waaqayyo irratti ka'uu isaa kan argisiisuu ibsa eenyeemma kan ta'an himte (“ana” yeroo sadii fayyadama irra ooleera) hubadhu. Kan jalqabaa kan xumuraman gochamii jechoota sadaani, kan tasgaba'aani dhugaa kan argisiisuu yeroo ta'an inni dhumaa lamaanii immoo kan jhin xumuramiin, irraa deddeebi'aa kan argisiisuu adeemsa hameenya argisiisa.

7:13 “oolchuu” gochamii kun (BDB 804, KB 911, Qal IMPERFECT) jechuun “deebisanii bituu” yookaan “bituu” dha. Kakuu Moofaa keessatti fayyadama bal'aa qaba (1) Go'eel (*go'el*,) jecha jedhuu wajjiin wal fakkaatadha. Garuu xiyyaaffannoo hidda sanyii ibsa, (2) Jalqaba hidha irraa walaba Bau argisiisuuf tajaajila hafuuranii ta'ee qaaman, (3) Fakkeenyo ta Bau 13:13, 15, 20:30, 21:18, Fara 34:22, 49:7, 8, 15, 130:7, 8, Isa 1:27, and 29:22.

Mata-duree addaa: Furuu

I. Kakuu Moofaa:

A. alqabarratti jechoota Ibirootaa lamatu jiru. Yaadi rime kana kana mul'isanis:

1. *Ga'al*, Bu'uurri jecha kanaa gatii kaffaluudhaan “Bilisa Baasuu” jechuudha. Yaad-rimeen jechi Gool jedhuu waan tokko dhuunfaadhaan seenuu; miseensa maatii. Amalli aadaa akkanaa kun mirga meeshaalee, bineensotaa fi lafa (Leew. 25:27) ykn firoottan (Ruut. 4:15; Isaa. 29:22;) deebisanii bituu dha. Amalli Waaqummaa isaa Waaqayyo Isiraa'eliin Gibxii furuu isaa mul'isuuf (Kees. Deeb. 6:6; 15:13; Faar. 74:2; 77:15; Erm. 31:11). Kunis Furi ta'eera jedha. (Iyyo. 19:25; Faar. 19:14; 78:35; Fakk. 23:11; Isaa. 41:14; 43:14; 44:6:24; 47:4; 48:17; 49:26; 54:5:8; 59:20; 60:10; 63:16; Erm. 50:34).
2. *Padah*, (Padah): Hiikni isaas “oolchuu” ykn “furuu” jechuudha.
  - a. Furi ilma hangafaa (Bau 13:13; 14; Lakk. 18:15-17)
  - b. Furiin foonii faallaa furii hafuura ti. Faar. 49:7; 8:15
  - c. Waaqayyo Isiraa'eliin cubbuu fi hammeenya isaaniitti isaan ni fura. Faar. 130:7-8

B. Yaadi-rimeen hafuura isaa wantoota walqabatoo sadii of keessatti qabata.

1. Rakkina, garbummaa, kisaaraa, hidhaa
  - a. Kan qaamaa
  - b. Hawwaasummaa
  - c. Hafuuraan (Faar. 130:8)
2. Bilisummaaf, gadi-dhiifamuu fi deebi'uuf gatii kaffaluu qaba.
  - a. Saba Isiraa'eliif (Keess. Deeb. 7:8)
  - b. Nama dhuunfaatiif (Iyyoob 19:25-27; 33:28)
3. Inni tokko akka isa gidduu seenuutti ykn gargaartuutti hojjechuu qaba. Akka Gaalitti kun kan ta'u miseensa maatii ykn fira dhihootiin.
4. Yaahiwween yeroo mara kan inni ittiin of ibsu jecha maatiitiin.
  - a. Abbaa
  - b. Abbaa manaa
  - c. Fira dhihoo.

Furiin kan inni mirkanaa'u, bakka- bu'iinsa qaamaa yaahiwweetiin. Gatii ni baasa kanaaf ni furama.

II. Kakuu Haaraa

A. Yaad-rimeen yaada waaqarraa ibsuuf jechoonni baay'een hojiirra oolaniiru.

1. *Agoraazoo* (1Qor. 6:20; 7:23; 2Pheex. 2:1; Mul. 5:9; 14:3-4). Jechi kun jecha daldalaa ti. Innis gatii waanta tokko agarsiisu kan calaqqisiisuudha. Nuti namoota jireenya ofii keenya to'achuu hin dandeenye warra dhiigaan bitamanii dha. Nuti kan Kiristoos.
2. *Eksaagoraasoo* (Exagorazo Gal. 3:13; 4:5; Efe. 5:16; Qol. 4:5). jechi hunis jechuma waa'ee daldalaa ibsuudha. Du'a Iyyesuus bakka-bu'iinsa keenya du'eedha. Iyyesuus gocha seeraa (Seera Musee Efe. 2:14-16; Qol. 2:14) irratti kan hundaa'e abaarsa ilmaan namootaa warri cubbamoota ta'an baachuu hin dandeenye baateera. Innis abaarsa keenya baate (Keess. Deeb. 21:23;)

hunduma keenyaafis (Maar. 10:45; 2Qor. 5:21) jaalalaa fi furiilyyeesuus ilma waaqayyoo fi araaraa isaa isa guutuutti fudhatamuun ta'eera.

3. *Luo* "Bilisa Baasuu"

a. *Lutron*, "Gatii baafame" (Maat. 20:28; Maar. 10:45). Jechoonni kun jechoota ciccimoo kaayyoo dhufaatii Isaatii ilaalchisee, fayisaa biyya lafaa ta'usaa ilaalchisee kan Isaa kan hin ta'in gatii cubbuu baasuudhaaf afaan Iyyeesuus keessaa bahaniidha (Yoh. 1:29).

b. *Lutroo* "Gadi-dhiisuu"

(1) Isiraa'eloota furuu; Luq. 24:21

(2) Saba Isaa furuu fi waamuuf ofiisaa kenne Tiit. 2:14

(3) Bakka- bu'aa cubbuu hin qabne ta'uu; 1Pheex. 1:18-19

c. Luutiroosiis : "Furuu, Fayisuu ykn Bilisa baasuu"

(1) Raajii Zak waa'eee Yesuus Luq. 1:68

(2) Galata Hannaan waa'ee Yesuus Waaqayyoof dhiyeessite Luq. 2:38

(3) Aarsaa Iyyeesuus Isa fooyye-qabeessaa fi isa si'a tokko dhiyaate; Ibir. 9:12

4. Appooliitiroosiis *ApolytrOsis*

a. Deebi'ee dhufusaatiin furamuu (H. Erg. 3:19-21)

(1) Luq 21:28

(2) Rom8:23

(3) Efe 1:14

(4) Ibrot 9:15

b. Du'a Kiristoosiin furamuu

(1) Rom3:24

(2) 1Qorontoos 1:30

(3) Epheson 1:14; 4:30

(4) Ibrot 9:15

5. *Antilytron* (1Xim. 2:6). Barreeffamni kun akka Tiitoo 2:14 tti barreeffama murteessaadha. Hiikamuu ykn gadi dhiifamuu du'a bakka bu'iinsaa Iyyeesuus Fannoorratti du'e waliin wal qabsiisa. Inni aarsaa isa tokkichaa fi isa fudhatama qabuudha. Hundumaafis kan du'eedha. (Yoh. 1:29; 3:16-17; 4:42; 1Xim. 2:4; 4:10; Tiit. 2:11; 2Pheex. 3:9; 1Yoh. 2:2; 4:14).

B. Yaad-rimeen amala waaqummaasaatii kaku haaraati kan agarsisu

1. Ilmaan namaa garbummaa cubbuutiin qabameera (Yoh. 8:34; Room. 3:10-18; 6:23)

2. Ilmi namaa garba cubbuu ta'usaa seera Musee fi (Galaa. 3)lallaba Iyyeesuus isa Gaara irratti lallabameen (Maat. 5:7) ibsameera. Gochi namootaa firdii du'aa ta'e (Qol. 2:14)

3. Iyyeesuus Ilmi Waaqayyoo inni mudaa hin qabne hoolaa waaqayyoo ta'ee bakka keenya dhufee du'e (Yoh. 1:29; 2Qor. 5:21). Cubbuurraa kan nuti bitamneef akka isaaf hojjennuuf. (Room. 6).

4. Iyyeesuusii fi Waaqayyo waa'ee keenyaaf kan hojjetan firoottan dhihoodha. Kunis walitti dhufeenya maatummaa ittifufaa taasisa. (Fira dhihoo jechuun abbaa, abbaa manaa, ijoollee, obboleessa)

5. Furamuun gatii Seexanaaf baafame otuu hin taane karaa araaraa ittiin sagaleen Waaqayyoo fi tolli Waaqayyoo jaalalaa fi guutummaa kennuu Waaqayyootiin walitti araaramaniidha. Fannifamuu isaatiin nagaan argameera; hammeenyi namootaa dhiifama argateera; fakkeenyummaan Waaqayyoo (tokkummaa jaalalaatiin) namoota irratti hojjechaa jira.

6. Gara fuula duraattis furiin Waaqayyoo ni jiraata. (Room. 8:23; Efe. 1:14; 4:30 ;). Kunis du'aa ka'uu foonii keenyaa fi firummaa qaamaa nuti Waaqayyo waliin qabnu of keessatti qabata.

Qaamni keenya inni

furame qaama Kiristoos fakkaata (1Qor. 3:2). Inni qaama qaba, garuu qaamni isaa kun bifoote baay'eedhaan mul'ata. Yaada dhokataan (1Qor. 15:12-19; 35-59) irra jiru ibsuun rakkisaadha.

Foonni

qaama biyya lafummaa qabaachuun isaa beekamaadha. akkuma kana wanti Waaqarraa qaama hafuuraa

qabaata. Iyyeesuus garuu qaamota lamaanuu qabaata. Yesuus lamaansa qaba!

■ "Sobaan narratti dubbatan" kun kan argisiisuu this my refer to

1. Bu'aa Yaahiwwee Ba'aaliif gochuu
2. Tokkoyyuu Yaahiwwee akka hin barbaadne fi akka hin beekne waaqeffannaa Ba'aal Yaahiwwee wajjin walin makuu
3. Waa'ee amala Waaqayyoo dhugaa kan hin taanee (fakkeenyaaf 6:1-3) characterizaeion yookaan
4. Billisummaadhaa fi abdiid sooromaa kennuu.

7:14 lakk.14 sarara jalqaba lakk.7 irratti kan jiruu gadaa Yaahiwwee hirmaata. Kan itti fufaani jiraan jechooti baay'eeni fi gaaleewwan waaqeffannaa Ba'aal seena isaa ibsu

1. “Bo’uu” du’a Ba’aaliif gadda haafura
2. “Waan irra ciisichaa” bakka qulqulla’a Ba’aalii fi kan godhamuu gocha qunaamti saala argisiisa (Isa 57:7)
3. “Daadhii wayii” waaqa tolfamoo ija qaboota irraa akka kennaatti kan kennameeti ilaalama (Ba’aali Asheeri)
4. “Wal ga’ii” (*grr* BDB 657) hangafa lubaa kan saaba hiika duukaa bu’ee (Septuagint) (REV, NEB, JB) may be “Gash” (*gdd* BDB 151, gocha amantii kan argisiisuu (Mootota isa duraa 18:28, Er 16:6) of Ba’al worship See David Allan Hubbard, Hose’aa (Tyndale OT commentary) lakk. 141.

■ **“wal ga’ii”** asitti gochamii Ibiroota (BDB 157, KB 184, *Kithpolel* IMPERFECT) ifaa miti. Hiiki baay’een akeeka hamaa fi akka walitti qabamee wal ga’iitti ilaalu (ASV, NASB, NSV and KJV lternate meaning of BDB 151 “keshelebummaa akkas ta’uu”). Haa ta’uu malee sagalicha sirreessuu irratti bifa ka’umsaa godheen fillannoon biraan hiikii (BDB 151) “miidhuu” yookaan “waraanuu” kan jedhudha. Kun sabbuwajeentiiti keessatti argama. Macaafa Qulqulluu kan Yeruusaam akkasumas isa haara macafaa qulqulluu afaan Ingilli. Yeroo waaqeffannaa Ba’aal kan itti fayyadaman ibsa (Mootota isa dura 18:28, Er 16:6, 41:5, 42:5, 48:37) akkasumas seera Museetiin kan dhorkameedha (Kes 14:1 fi Lew 13:28, 21:5).

■

NASB	“Ana irraa fagataaniiruu”
NKJV, NRSV	“Ana irratti ka’an”
TEV	“Ammam isaan jal’oota”
NJB	“Ana irrati ka’aa jiruu”
7:15	“Looltoota isaani leenjisee nan ari’a”

Isaan kun Waaqayyoon fakkeessaa dha akka (1) Maatii jaallatani (11:1-4) (2) Israa’el akka isatti amanatan barsiisuu fi akka nama lolaaf qopha’uu (jechuun, lola qulqulluu).

■ **“Akka xiyyaa nama jal’aa ta’an”** kun kan ibsa cubbuu kan ta’ee “mallattoo dogogoruu” yaada jedhuu argisiisa.” As irratti kan lolaa lolii kan amanamuu miti.

HOSE'AA 8

HIKAA HAARAA KEYYATAAN HIRUU IRRATTI HUNDAA'E

NKJV	NRSV	TEV	NJB
Ganuu Israa'eel	Sababaa Fincila Israa'eel Waaqayyo Irrattiitiif Kan Ka'e Firdii Waaqayyoo Israa'eel Irratti (4:1-14:9)	Sababbii waaqeffannaa waaqa toffamaa Waaqayyoo Israa'eeliin ni himata	Mallattoo
8:1-10	8:1-6 8:7-10	8:1-3 8:4-10	8:1-7 Israa'eel mootummoota kan bira irraatti amanachuu ishee irraa kan ka'e ni barbdoofte 8:8-10 Waaqeffannaa alaan ta'e irraatti
8:11-14	8:11-14	8:11-13 8:14	8:11-14

DUBBISA MARSAA SADAFFAA (fuula vii irraa)

SADARKAA KEYYATAATTI YAADA BARREESSICHA ISA JALQABARRA HORDOFUU

Kun qaleelfama qo'annaa Macaafa Qulqulluuti, kana jechuun namni tokko Macaafa Qulqulluudhaaf hiikaa mataa ofii laachuu ni danda'a. Tokkoon okkoon keenya akka nuuf ifeetti adeemuu qabna. Ati, Macaafni Qulqulluun, akkasumas hafurrii qulqulluun hiikaa laachuu keessatti qooda isa jalqabarra qabdu. Kanas yaada nama biraaf dhiisuun sirra hin jiru.

Boqonnicha al tokkotti dubbisi. Gulummoowwan adda baafadhu. Hirama gulumoowwan keetii iikaawwan haaraa shananiin madaali. Keeyyataan himuu dirqama miti, garuu yaada barreessichaa isa jalqabarra hordofuudhaaf furtoodha, kun immoo gidduu galeessa hiikichaati. Tokkoon tokkoon keeyyataa Gulummoo tokko qofa qaba.

1. Keyyata tokkooffaa
2. Keeyyata lammaffaa
3. Keyyata sadaffaa
4. kkk

QAYYABBANNA JECHAA FI GAALLEE

Hose'aa 8:1-7

¹ Waaqayyo, "Fiinoo afaanitti kaa'adhu!

Sababii sabni koo kakuu koo cabsanii seera kootiinis mormaniif, wanti akka joo biraa biyya koo irra in bu'a*.

² Nuyii warri Israa'el Waaqayyo keenya in beekna' jedhanii gargaarsaaf gara kootti in iyyu*.

³ Haa ta'uu iyyuu malee, Israa'el isa gaarii tuffatee waan dhiiseef, diinni isa in ari'ata.

⁴ isaan mootii moosifataniiru, ani garuu keessa in jiru;
gurguddoota biyaas in kaafatan, ani garuu in beekneef;
lafa irraa balleffamuufis meetii isaani fi warqee isaanii irraa Waaqayyolii tolfamoo hojjetan*.

⁵ “Yaa warra Samariyaa, dibicha isin tolfattanii itti sagaddaan tufadhee nan gate;
dheekkamsi koo warra kana godhan irratti in boba’e;
isaan amma yoomiiti yakka malee taa’u dadhabuu ree?

⁶ Dibicha Israa’el kessatti hojjetame kana namuma harka tolu tokkotu tolche malee,
dibichi sun Waaqayyo miti; dibichi warra Samariyaa in hurraa’a*.

⁷ Isaanoo akka nama qilleensa faacasuu; wanta hundee hin qabne in faacasuu;
akka nama bubee haamuuttis wanta gudda soodachisuu in galfatu;
midhaan maasii keessaa mataa hin qabu ijas hin godhatu;
tarii ija yoo godhate iyyuu ormatu nyaata*.

8:1 “Fiingee” kun akeeka amantaatii fi humna waraana keessatti raga walin geggedaruu tajaajila kan turee “Shofar) yookaan “Gaanfaa hoola” (BDB 1051) argisiisa. 5:8 irratti yaadannoo jiruu ilaala. Waaqayyo Israa’el akka adabamtuu Asoori waama jira (lakk. 3B Kes 28:49, Isa 10:5).

■ **“Joobira”** tuqan kun Ansaan (BDB 676) in ibsa. Kan inni argisiisuus Waaqayyoodhaan kan argamee qurxummii kan hin taane simbiroo jalqabaa yeroo ta’uu kunnis wajjin kan dhufuu du’aa fi badiisa wajjin kan wal qabatee warana Asoor (Taargums) akka bakka bu’uu ibsa.

■ **“Mana Waaqayyotti”** kun saba Waaqayyo kan ilaalatu yeroo ta’uu asi irratti garuu kan tuqaman kan Israa’e gosa kaabaati (9:3-4, 15 Aat) ta’us garuu kan AET Macaafa Qulqulluu “mana qulaullummaa Waaqayyo” jedhee hiikeera.

■ **“Kakuu koo irra daddarbeera”** kun “seera diiguudha” (BDB 716, KB 778, Qal PERFECT, 6:7, Kes 17:2, Iya 7:11, 15, Abboota firdii 2:20, 2 Moototaa 18:12 Er 34:18) jechudha. Hose’aan yaada kakuu yeroo baay’ee in fayyadama (2:18, 6:7, 8:1). Hose’aan Waaqayyo irra kan fudhatee ergaa adda cubbuun seera daddarbuu dabalatee kakuu irra dadarbuu ta’a dhuufeeru (jechuun kakuun gaa’ila) kan agarsiisuudha.

■ **“Seera koo irrattis ka’aniruuho”** kun “taayita seera qabeessa mormuu” (BDB 833, KB 981 Qal PERFECT) jechudha. Lakk.kana keessatti goochmni lamaan jiran (“cabseera” fi “irratti ka’eera”) Ibiroota keessatti kan wal cinaa firooma qabu (lamaan isaa Qal PERFECT, “kakuun koo” fi “seeri koo”). Niddoot, maxansa 4 fuula 712 keessatti Israa’el Yaahiwwee irratti cubbuu isheen raawwate bifa tarreefama haala hawatuun dhi’aateera.

1. “Jaalallee booda deemu”, 2:5, 13
2. “Ana irranfataniiru” 2:13, 4:6, 8:14, 13:6
3. “Giduu” 4:16, 9:15,
4. “Waaqayyon hameessu” 5:7, 6:7, 18:2
5. “Sobaan gochuu” 7:1, 10:2
6. “Soba isaani” 7:3, 10:13, 11:12
7. “Ana irra fagaataniiru” 7:13
8. “ana irratti ka’aniiru” 7:13, 8:1
9. “Sobaan narratti dubbataniiru” 7:13
10. “Laphee isaanitiin gara kooti hin iyyinne’ 7:14
11. “Ana irratti ka’an” 7:14

8:2 “Yaa Waaqa koo, nu’ii Israa’eloonniibeeknee jedhani gara kooti in iyyine” shakaala fi seera waaqeffanna irratti Waaqayyon in beeku turan (jechuu, “in iyyuu” BDB 277, KB 77 Qal IMPERFECT), haa ta’uu malee Waaqayyon walitti dhuufenya dhuunfaa fi amantii hin beekan (BDB 393, KB 390, Qal PERFECT). Bifa waaqeffanna qofa qabatani Waaqayyon beekuu dhiisuu waan nama gadisiisuudha (Isa 29:13, 2 Ximoxihoos 3:5).

8:3 “Israa’el gaarummaa gateera” gochamii kun (BDB 276, KB 276 Qal PERFECT) lakk.5 keessatti irra deddebi’eera. Israa’el kakuu Waaqayyo gateeti. Waaqayyo “jabbii” waaqeffanna hin fudhanne. Kun waan sirrii, kan jaallatuu fi hawaasa eebbifamee kan bakka bu’uu kakuu Yaahiwweef amanamummaa kan argisiisu fakkaata (Amos 5:14, 15, Mikiyaas 6:8).

8:4 “Ofi isaanitti mooti moofifatan ana biraas miti” kan jalqabaa sarara lamaan giddutti kan jiruu wal cina hubadhu. Sararii lamaan itti fufee jiruu lakk. 5 kan jalqabaa barreeffama lamaan wajjinii fi lakk6 barreeffama lamaan dhumaaw wajjin wal cinaadha. Isaan kun hundumtuu jaboota warqee argisiisuu. Fakkiin Yaahiwwee akka bakka bu’aniif ture kan yaadamuu (Bau 32) haa ta’uu malee yaadi kun gara waaqa tolfamaa barsiisootaati jijjiiramee ture “isaan” kan jedhuu geggeesitooti Israa’eli (lubootii fi gurgudoonni) in argisiisa. Sanyii Daawit keessa moototi (Yihudaa keessatti) fuula isaani garagalchuun mooti mataa isaani filataniiru. Akkasumas bakka waaqeffannaa mata isaani hojeetatani turan (Bet’eli fi Daaniiti Yerobi’aam kan hojjete lamaan “jabbiwwaan”). Kanaaf fakkeenya yeriicha Yerobi’aam II itti fufaani kan turan mootota ture (7:3 irratti Yaadannoo jiruu ilaala). Lafa irratti bakka bu’aa mata isaa filuu kan danda’uu fi mootiin isaani dhugaan Yaahiwwee qofa ture.

8:5 “Jabbi” gosii Kaaba (dhaloota Kiriistoos duraa 922 keessatti) geggeessaa haara Yerobi’aam I sabichii Yerusaleem keessatti waaqeffachuu akka itti fufan waan hin barbanneef sabichai bakka jirutti akka itti fufuu gochuudhaaf Yaahiwwee kan bakka bu’an jabbii warqee lamaan tokkoo kaaba Daan keessa isa lmaa immoo kibbaa Bet’eel keessa dhaabee ture. Kunnis guutu guututti kan ballalefatamee ture (fakkeenyaaf Bau 32:4-5, Moototaa isa duraa 12:28-29 Hose’aa 13:2).

■ **“Itti fufeera... dheekamsi koo kan jiran irratti boba’eera”** isaan fillannoo bakka waaqeffannaa kan ilaalate miira Waaqayyo ifatti ibseera.

1. “Gateera” (BDB 276, KB 276, Qal PERFECT) jecha cimaadha ibsa wal fakkaata kan qabuu Hiphii keessatti “Kiraaftii” jechuudha. AAT “baasee gatu” jedhe hiika.
2. “Dhekamsi koo boba’eera” (BDB 334, KB 351, Qal PERFECT) kakuuf aboomamuu dhiisuu irraan kan ka’ee deebii Waaqayyo ibsuudhaaf in tajaajila (fakkeenyaaf, baay’inaan Musee keessatti Kes 6: 15, 7:4, 11:17, 29:26, 31:17 darbe darbee raajoota keessatti Isa 5:24-25).

■

NASB, NRSV	“Hagaa yoomitti qulqulluu ta’uu hin danda’ani”
NKJV	“Hagaa yoomitti qulqullummaa qabaatuu”
TEV	“Amma yoomitti waaqa tolfama waaqessuu isaani dhaabu”
NJB	“Amma yoomiitti qulqulluma isaani deebisu danda’u”

Kun bifa alta’aadhaan deebii kan barbaaduu gaafii gowoomsaati Iraa’el dhaabataati qulqulluudhaa fi qulqulla’aa ta’uu utuu hin danda’in hafeera.

8:6 Kun Israa’elif (saba kamiifuu) waaqa tolfamaa waaqessuun kan kennamees deebi bukee qaba ta’uu danda’a. tokkoo illee Waaqayyoon kan bakka bu’uu fakkii (Bau 20, Kes 5) akka hin qabaane of eegannoon kan kennameef sabni jabbii qabu turan lamaanuu.

8:7 “Qilleensa facaasani bubee hamaatan” kan jalqaba barreeffami lamaan gamtaa fi cuunfaan Waaqayyof gochuuf gochaa qabnuu fakkeenya barreeffama dubbataniidha(jechuun, faacasuu fi haamu geggeessan hafuura, 10:12-13, 12:2, Iyo 4:8, 2 Qor. 9:6, Gal 6:7).

■ **“Keessumooni in nyaatuu”** kun kan Israa’el Asooriin bitamuu ishee kan argisiisuudha (Isa 7:1). Israa’el Ba’aaliin kan galateefatuu midhaan (tarii tokkoo yoo argamee lakk.7 sararoota C,D) ofii isaanitii kan nyaatan in ta’uu (jechuun, warri Asoor).

Hose’aa 8:8-10

⁸ “Warri Israa’el in miliqfaman, amma immoo saba lafa irraa keessatti akka qodaa namatti hin tollee in ta’an*.

⁹ Haarreen diidaa illee kophaatti in jiraata,
isaan garuu warra Asirii wajjiin wali galuudhaaf ol ba’an;
namoonni Efreemiis kennaadhaan,
namoonni ejjumaaf akka isaan jaallattan godhan*.

¹⁰ Isaan saba lafa irraa keessaa kennaadhaan
warra isaanii wajjin wali galan yoo argatan iyyuu,
anni amma qabaa koo jala isaan nan galcha;
egaa isaan yeroo gabaabaatti ba’aa mootii gurguddoota
Asor jalaa in wiriiqqatu.

8:8 “**Israa’eel liqimfanteeti**” ggochamni du’uuf (Si’ool Abboota firdii 1:12) akkasumas badiisa irratti gada jiruu kan ibsuu gadda dhokkatadha. As irratti Israa’eel hidhaadhaaf akka fudhatamtee ibsuuf tajaajila (Fakkeenyaaf Fara 124:3, Er 51:34, Faaruu Er 2:16).

■ **“Har’a akka mi’aa xuraa’ee) kun “mi’a”** (BDB 479) jechi jedhuu dame hiika bal’aa qaba

1. Wantoota mi’a ta’ee wanta namaan hojjetamee (jechuun jabbi warqe)
2. Waan ta’ee tokkoo teessoo mi’a mi’aa (fakkeenyaaf Er 25:34)
3. Boojuun mi’a fudhatamee (jechuun, “mi’a” fakkeenyaaf Er 46:19, Hiz 13:3, 4, 7,)
4. Jechaa dhokataa kan sabaa kan haguugamee (Fakkeenyaaf Er 48:38)

Lakk. 4 fi lakk.1 gidduu kan biyyoolleessa xinnoo kan mul’atuu ta’uu danda’a dhalatooti Israa’el “hormoota hundumaa irraa qabeenya filaatame” “mootummaa luboota” (Bau 19:5-6) akka ta’an ture kan yaadamee haa ta’uu malee amma akkuma saba biraa ta’an. Waaqayyo karaa isaani biyya lafaatti mata isaa ibsuudhaaf akeeki isaa (Bau 19:5, Amos 3:2).

8:9 “**Gara Asooritti ba’aniiru**” gochamii kun (BDB 748, KB 828, Qal PERFECT) kallatti kan argisiisuu ammami illee Asoor kaaba bahaa kan jirtuu yoo ta’ees gara ishee deemuu kara tokkichi kaaba qabatanitti. Kaabi kan xura’ummaatii fi kan jecha dhokataa hameenya ta’aa deemteetti. Lakk. kun Israa’eel gargaarsa argachuuf jecha gargaarsa Asoor barbaada jiraachuu ishee kan ibsuudha.

■ **“Qophaa isaa kan jiraatuu akka harree lafa gamoojjii”** harree diidoon amalii isaanii inni tokkoo (BDB 825) yeroo wal qunaamtii (walqunaamtii waaqeffanna kan ibsuu) to’annaa baasii ta’uu isaanitti (Er 2:23-23). Israa’el karaa kana ture gara waaqeffannaa waaqa tolfamaatti kan jal’ate.

■ **“Efreemiis firoota isaa harka fuudhaan bitte”** gochamichi (BDB 1071, KB 1759 Nihil PERFECT) waaqeffanna jaalallee kan fudhachuu barreefama qulqulla’aa qaba (2:12). Kun gargaarsa biyyaa alaa argisiisa (fakkeenyaaf lakk. 10 Hiz 16:36-37). Isaani gargaartuu siyaasa Waaqayyoolli sabichaa itti dabaluuudhaan yeroo hundumaa in geggeefamu turan. Dhufii isaa jaalalleen isa amma diina isaati kan jedhuudha (lakk.3) qabiyyee kana keessatti waaqeffannaan barsiisoota jireenya hafuura bade ibsuuf akka tajaajilu ibsa. Kun (1) kallatiidhaan (2) jecha dhokataa yookaan (3) lamaan isaani akka ta’ee beekuudhaaf rakkisaadha. Kan warra Kana’aan waaqeffannaa Ba’aali wajjin kan wal qabatee kutaa wal qunaamtii akka turee ragaan xiqqoon jira. Israa’eel badii isaani caalatti hadha’aa kan godhuu waaqenna kanaa godhee ta’uu danda’a.

8:10 “**Haa ta’uu malee hormootaaf harka fuudha yoo kennan...mootiidhaaf ba’aa geggeesitoota irraa kan ka’ee in dadhabuu**” kun Asooritti (mootiin isaani “mooti mootoota” jedhama ture kun Babiloonitti waamicha isaaniti “kan moototaa mootii” kan jedhuu wajjin wal qabate jira) in gaafatama kan turee gibira guddaa kan argisiisuudha.

■ **“An amma walittaan isin qaba”** gochamichii (BDB 867, KB 1062, Piel IMPERFECT) haala barratameen Waaqayyo murtii isaa booda saba isaa tamsa’ee akka walitti qabuu argisiisuudhaaf kan fayyaduu ta’uu yemmuu ta’uu as irratti garuu murtiidhaaf akka walitti qabaman hiika ibsu qaba (jechuun, mana hidha).

Hose’aa 8:11-14

¹“Efreem iddoo aarsaa baay’ise; iddowwan aarssaa sun immoo sababii cubbuu iasatti ta’an.

¹² Seera koo hammam baay’isee caaffataan yoon isaaf kenne iyyuu, akka kan ormaatti in lakkaa’ama.

¹³ isaan aarsaa in jaallatu, foon aarsaadhaaf in dhi’eessu, isa irraas in nyaatu, anni Waaqayyo garuu isaanitti hin gammanne; ani amma irra daddarbaa isaani nan yaadadha, cubbuu isaaniif isaan nan adaba;

isaan immoo gara biyya Gibxitti in deebi’u*.

¹⁴Warri Israa’el uummaa isaanii irraanfataniiiru, mana gurguddaa ijaarantaniiru;

warri Yihudaas mandaroota marsaa cimaa qaban in baay’isan, ani garuu mandaroota isaanii irratti abidda nan erga, innis mana isaani warra jajjaboo in fixa” jedhe*.

8:11 “Efreem cubbuu hojjechuudhaaf iddoo aarsaa baay’iseera” kun (1) Bet’elii fi Daanii kan waaqefamaan jabbii warqee yookaan (2) biyyicha keessatti bakka ol ka’aa hunduma irrati fi tokkoon tokkoon mandaraa keessatti Ba’aal bakki inni waaqefamuu argisiisa. Dhufii isaa kan Israa’el amantaa hubachuun ta’uu, akkasumas badiisa itti fidaa ture “cubbuu gochuudhaaf” iddoo aarsa Goochimni jedhu u xiyyaafannoo akka argatuuf ala lamaa deddeebi’eera.

8:12 “Baay’ina seera koo barreeseeraaf” Waaqayyoo ifaafi irra deddeebi’uudhaam mataa isa ibseeraaf (jechuun seerota kuma kudhan” fakkeenyaaf 11:2 fi Mootota isa 2 17:13-15, Yihudaadhaaf). Rakkini isaani dhabiinsa ragaa in ture haa ta’uu malee kan isaanitti hir’ate (1) kan dhugaa (2) kakuuf amanamuu (3) amantii dhuunfa ture (4:1) ifa Waaqayyootiif dhugaa irratti ka’an.

NASB, NRSV

“Isaan garuu akka wanta keesumaati lakka’aaniiruu”

NKJV

“Haa ta’uu malee isaan wanta keessummaa ilaalaniiru”

TEV

“Haa ta’uu malee isaan akka keesummaatii fi akka ormaati gataaniiru”

NJB

“Efreem akka waan hin beekanneeti lakka’eera”

“Wanta keessumma” (BDB 266, KB 267, Qal keyaata PARTICIPLE guutuu) waamichi jedhu miiira baay’een dhi’aateera

1. Miseensa maatii kan hin taane (fakkeenyaaf Kesi 25:5, Hose’aa 5:7)
2. Seera sirridhaaf aboomamuu diduu
  - a. Aaruu Bau 30:9
  - b. Ibdda Leewoota 10:1
3. Ejjitootni fakkeenyaaf Abboota firdii 2:16, 5:3, 20, 7:2, 22:14
4. Namoota biyya alaa (dinoota, warra lolan) fakkeenyaaf 7:9, 8:7, Isa 1:7, 25:2, 5, 29:5, 61:5, Er 51:51, Hiz 28:7, 10 isaaniis seeri Waaqayyo maatii kan hin taanee qaama alaatiif ta’ee ture.

8:13 “Aarsa koo in dhi’eesu, fooniis in qalu in nyaatuus” maqaan isaa (BDB 257) kanaafiis gochamichi (BDB 256) xiyyaafanno itti kennuuf fayyadama isaan qaban hubadhu. Kun mataa ofi jaalachuu irraa kan made fedhii seera amantaa tokkoo irratti kan wali wajjini nyaata raawwachuu kan argisiisuu fakkaataa (Lew 7:15-18).

■ **“Waaqayyo garuu isaan simatu”** “gammachuu” (BDB 953, KB 1280, Qal PERFECR) “simachuu” (namoonni Er 14:10, Hiz 20:40 fi aarsawwaan Er 14:12, Hiz 20:41) jechudha. Lakk kunii fi yaadi isaa 5:6 wajjin adeema. Waaqayyo seera waaqeffanna kan itti gammaduu amantaa laphee irra made fi abomamuun yoo itti dabalameedha (Amos 5:21-28, Mikiyaas 6:6-8).

■ **“Yakka isaaniis in yaada”** 7:2 irra irra kan jiruu yaadannoo ilaali.

■ **“Isaanis gara Gibxiitti in deebi’u”** kun kan Bau deebi’e dhufuu yookaan jecha dhokataa karaa garbummaa argisiisuu fakkaata (7:16, 9:3). Kanaaf 11:5 yeroo wal bira qaamuu kan wal faalleessan fakkaata. Ta’us garuu kan Gibxii akka mallatto garbummaati godhe akka itti fayyadamee yaada. Israa’el gara garbummaatti in deebiti haa ta’uu malee amma Asooriin ta’a (jechuun “mana hidhaa” Israa’el “kan deebituu”) (jechuun gochama wal fakkaatu). Ta’ee “in naannooftuu” (jechuu, qalbii jijjiiraachuu BDB 996, KB 1427).

8:14 “Israa’el irranfateera” Israa’el Waaqayyoof kakuu isaa (2:13, 4:6, 3:6). “Irranfateetti” kanaaf Waaqayyo yakka ishee “in yaadata” (lakk.13)!

■ **“Uuma isaa”** kun “irraanfachuu” kallattiin kan of duuka fudhatuuf “hojjechuu” (BDB 793, KB 889) gochamichi Qal keyaata PARTICIPLE guutuudha. Israa’eel mataa isaaniitiif (lakk. 6 waaqa tolfamaa) (jechuun, jabbii warqee) hojjetan kan jedhuuf Israa’el kan uume (Uumama 1:26, Isa 17:7) irraanfatan kan jedhuu giddu dhuufaatiin jira. “Uumaa” jecha jedhuu Uumautuu in ta’iin saba (jechuun, waamamuu Abirahaam, Bau Siinaati seera kennuu) tolchuuudhaaf kaka’umsa Waaqayyo kan argisiisuu ta’uu danda’a.

■ **“Bakka aarsaas hojjeetera...magaala daanoos hojjeetera”** Israa’el qabeenya isheetiin amanachaa turte (lakk.14). Yihudaan humna waranaa isheetiin jabinna amanate. Kan hojjetu gocha ijoollee namaa kan nama aja’ibsiisuu miti. In baduu! Mootota isa 2 18:13 keessatti Seenakireem magaalaa Yihudaa hundumaa to’anna jalaa akka oolche dubbateera.

■ **“Abiddan erga”** Niddot, maxansa 1 fuula 533 “dinoota Israa’eliif kan yaadame adaba gubachuu magaalaa kan dabalate ture (Er 43:12-13, 49:27). Kunnis jijjiirama adda ta’ee Amos 1:4, 7, 10, 12, 14, 2:2, 5, Hose’aa 8:14

keessa kan taa'ee yeroo ta'uu “abiddan erga” jedhamee kan taa'e yaadi kun tarii yaada warana qulqulluu faalla isaatiin kan taa'e ta'uu danda'a. Akkas yoo ta'ee Waaqayyo Israa'eliif kan dhorkuu fi kan loluu fi utuu hin ta'iin Waaqayyo mataan isaa isa jalqabaa diina Israa'el ta'ee jechuudha. Akka erga raajoota hundumaati kun kan nama naasisuu galagaltoodha.

GAAFFIIWWAN MAREE

Kun qajeelfama qo'annaa Macaafa Qulqulluuti, kana jechuun namni tokko Macaafa Qulqulluudhaaf hiikaa mataa ofii laachuu ni danda'a, tokkoon tokkoon keenya akkanuuf ifetti adeemuu qabna. Ati, Macaafni Qulqulluun, akkasumas Hafuuri qulqulluun hiikaa laachuu keessatti qooda isa jalqabarra qabdu. Kanas yaada nama biraatiif dhiisuun sirra hin jiru.

Gaaffileen marii kun kan dhiyaatan dhimmoota gurguddaa kutaa Macaafa kana keessatti ibsaman keessa deebitee akka ati yaadattuufi. Gaaffiileen kun yaada kaasu malee, ibsa irratti hin laatan.

1. 8:4 keessaatti “isaan” kan jedhuu eenyuun argisiisaa?
2. Maaliif “jabbiin warqee” waaqessuun Yaahiwwee akka jibuuti kan ilaalamuu?
3. 8:13, 11:5 wajjiin kan wal falleessuu?

HOSE'AA 9

HIKAA HAARAA KEEYYATAAN HIRUU IRRATTI HUNDAA'E

NKJV	NRSV	TEV	NJB
Cubboo Israa'eeliif Firdii	Sababaa Fincila Israa'eel Waaqayyo Irrattiitiif Kan Ka'e Firdii Waaqayyoo Israa'eel Irratti (4:1-14:9)	Hosee'aan Cubbii Israa'eeliif Adabbii labsa	Gadda booji'amuu
9:1-2	9:1-17	9:1-6	9:1-6
9:3-6			Adabbiin akka dhufuu dursee dubbachuu isaatiif gidiraa Raajichaa
		9:7-9	9:7-9
9:10-16		Cubbuu Israa'eelii fi rakkin inni qaqqabsiise 9:10-12	Adabbii yakka Ba'aal Pii'oor 9:10-14
		9:13-14	
		Firdii Waaqayyoo Israa'eel irratti 9:15-16	Giilgaal 9:15-17
		Raajichii wa'ee Israa'eel Dubbata	
9:17		9:17-10:8	

DUBBISA MARSAA SADAFFAA (fuula vii irraa)

SADARKAA KEYYATAATTI YAADA BARREESSICHAA ISA JALQABARRA HORDOFUU

Kun qaleelfama qo'annaa Macaafa Qulqulluuti, kana jechuun namni tokko Macaafa Qulqulluudhaaf hiikaa mataa ofii laachuu ni danda'a. Tokkoon okkoon keenya akka nuuf ifeetti adeemuu qabna. Ati, Macaafni Qulqulluun, akkasumas hafurrii qulqulluun hiikaa laachuu keessatti qooda isa jalqabarra qabdu. Kanas yaada nama biraaf dhiisuun sirra hin jiru.

Boqonnicha al tokkotti dubbisi. Gulummoowwan adda baafadhu. Hirama gulumoowwan keetii iikaawwan haaraa shananiin madaali. Keeyyataan himuu dirqama miti, garuu yaada barreessichaa isa jalqabarra hordofuudhaaf furtuudha, kun immoo gidduu galeessa hiikichaati. Tokkoon tokkoon keeyyataa Gulummo tokko qofa qaba.

1. Keyyata tokkooffaa
2. Keeyyata lammaffaa
3. Keyyata sadaffaa
4. kkk

QAYYABBANNA JECHAA FI GAALLEE

Hose'aa 9:1-6

¹Yaa Israa'el atti ejjuu keetiin Waaqayyo irraa waan garagalteef, midhaan obdii hundumaa irratti argattus

“Gatii gaalamootummaa kootii ti”

jette fudhachuu waan jaallaatteef hin gammadin, akka saba warra kaanitis hin ililchin*.

²Obdii midhaani keessaatti midhaan,

**iddoo waynii ittii cuunfan keessatti wayniin namootaaf hin argamu;
daadhiin waynii haaraas isan in dida*.**

³ Isaan biyya Waaqayyoo isaanii kenne keessatti hin hafan;

**Efreem gara biyya Gibxiti in deebi'a,
biyya Asoritti nyaata xura'aa nyaachuuf jira*.**

⁴ Isaan dhibaayyuu daadhii waynii

Waaqayyooof hin dhibaafatan,qalma gubamus isaaf hin qopheessan;

buddeenni isaani akka buddeena warra gaddaa isaanitti in ta'a,

buddeeni isaani mataa isaani duwwaadhaaf waan ta'eef

gara mana Waaqayyoo in dhufu;

warri isa nyaatan hundinuus in xureeffamu.

⁵Guyyaa ayyaana beekameetti, guyyaa ayyaanaa

isa kan Waaqayyooti maal gochuuf jirtu*?

⁶ Isaanoo yemmus badiisa duraa in adeemu;

biyyi Gibxii wallitti isaan in guurti, mandarii Memfiis awwala isaani in taati,

mi'a meetii isaani warra gati-jabeeyyii aramaan irra gargala,

godoo isaani keessattis qoratiin in biqila*.

9:1 “In gammadin” lakk kun ayyaana ulfina yeroo makarii argisiisa (lakk.5). Yeroon akkasi kun ayyaani kan kabajamuu fi kan waaqeffatamuu ayyaana ture (jinniin kan qalqabe). Yaahiwwee irraa kan fuudhaan ulfina hin taanee ayyaana gara boo'icha hawaalaatti jijjiiraniiru. Gichami kun (BDB 970, KB 1333, Qal JUSSAIVE bocaan utuu hin ta'iin hiikaan, Niddot maxaansa 1 fuula 856). “Gammadu”yookaan “Gammachuu” (7:3) jechudha. Israa'el akka waan biraa “hawaasa” (BDB 766) ta'aa jirti. Kun gocha waaqeffannaa baay'ee keessa isa tokko,

1. Gammaduu lakk.1
2. Gammachuu lakk.1
3. Aarsaa dhugaatiin lakk.4
4. Aarsa lakk.4
5. Waggaatti guyyaa ayyaana lakk.5

Haa ta'uu malee wanti guddaan lakk.1 B “Waaqa kee irraa adda baate ejjiteeta” kan jedhu ture, gammachuu utuuhin ta'iin boo'icha (Isa 22:12-14) kan ta'uf ture. Waaqeffannaa kan ilaalatee barumsa Yihudoota irra fudhachuu qabna. Yeroon waaqeffannaa isaanii gaarummaa Waaqayyooti fi sababa uumuu isaatii gammachuu guddaan yeroo itti godhamuu ture. Qabiyyee kana keessatti kaane yeroo ilaalu garuu Waaqayyoo sababa waaqenna waaqa tolfama isaani murtii eegaa waan jiraniif gammachuu gochuun isaani sirrii waan taaneef itti beeksiseera. Sooromii Kakuu Moofaaa keessatti (caalatti Kes) Waaqayyoo mallattoo eebba ture, haa ta'uu malee qinda'uuma seena kana keessatti haala dogogorsaa kan argisisee jecha gabaabaadha. Israa'el kan shaakalaati fi kiyyoo waaqenna waaqa tolfama keessa galteeti. Yaahiwween garuu dogogora ishee kana seera qabachisa (gocha wal fakkaatu Yihuda irratti godha fakkeenya Er 2, Hiz 23).

■ **“Akka ormoota”** kun haala rakkisa turee Yaahiwweedhaaf ta'aa kan turee waaqeffannaa Ba'aal warra Kana'aaniif godhaniiru.

■ **“Ejjiteetahooti”** kan warra Kana'aani waaqeffannaa waaqa tolfamaa barsiisoota shakaala turan. Maqaa Yaahiwweetiin foonii fi hafuuraan xuraa'ummaa (fakkeenyaas 1:2, 4:10, 13, 14, 15, 18[ala lama] 5:3, 9:1) gochaa turan.

■ **“Gatii ejja isheeti jaalatateetihooti”** jaalallee Israa'el (BDB 12, KB 17 Qal PERFECT) gara “gatii ejjaa” (BDB 1071,2:5, 12) in jal'ate. 8:10 keessatti tokkummaa biyyaa ala ibsuudhaaf jechii wal fakkaatan kun mul'ateera. Kun kallaattidhaan haa ta'uu fakkeenya addaa baasuudhaan baay'ee rakkisaadha.

■ **“Oobdii midhaani hundumaa irratti”** kun (BDB 175) miidhaanicha abaqii irraa bakka itti adda ba'u ture. Bakkichi bakka olka'aa irraa kan jiruu yemmuu ta'uu miidhanichi qilleensa irratti yeroo darbatamuu ulfina kan hin qabne abaqiin qilleensa irra tamsa'a, midhaan ulfina qabuu garuu tuullaa lafa irra jiruutti dabalama. Waaqeffannaan barsiisoota dhibayuun kara ittin jalqamee kan jiruu kun gocha kajeela hamaa kan godhamee bakka jalqabaa ture (fakkeenyaaf 4:11-14). Ta'us garuu deebiin Yaahiwwee lakk. 2, 11, 14, 16, keessatti hubadhaa.

9:2 Burqaan barsiisoota Yaahiwwee malee Ba'aal hin ture (2:16).

9:3 “Waaqayyoodhaan lafa irra in ta’aan” biyyaatiin abdii (fakkeenyaaf, Lew 25:23, Er 2:7, 16:18, Hiz 36:5, 38:16, Iyyu’eel 1:6, akkasumas lafti hundumtuu kan Yaahiweweti fakkeenyaaf Bau9:29, 19:5). YaahiwweennUma15:16 keessatt lafa isaa Amooroota irraa akka qulqulleessu duran dursee dubbateera. Sabi Yaahiwwee akka Amoorota xura’ummaa wal fakkaata yoo godhan isaanis akkasuma in balleessa.(Lewoota 18:24-28) isaanis in godhan innis isaan irratti godhe.

■ **“Efream gara Gibxitti deebi’a”** 7:8, 11, 16,8:13 kan jiruu fi dubbifama kana 11:5 wajjiin yoo wal bira qabdan gidduu isaanitti walitti bu’uinsi waan jiruu fakkaata.Gibxiin mallatto garbummaa ta’uu dandeessi (jechuun, Asoor keessatti manni hidhaa) ta’us garuu beektiini murtaa’aan kana tokkummaa siyaasa godhani ilaalu. Hoshee, isa dhuma mooti Israa’el Soriyaa irratti gargarsa Gibxii gaafate ture.

■ **“Soriyaatis”** kun Dhaloota Kiristoos duraa 722 keessatti kufaati Samariyaa wajjin wal qabatee gosoota kaaba kurnan irratti ari’atama irra ga’ee kan argisiisuudha (8:9-10).

■ **“Waan xuraa’aa in nyaatuu”**ari’atamni shaakala waaqenna isaani akka dhaaban godha. Manni qulqullummaa Yihudoota hundee famuun isaa aadaan isaani eegame akka turuu godha. Haa ta’uu malee baay’een isaani aboomoti Lewoota hojii irraa kan jiruu mana qulqullummaa yoo ta’uu baate tokkoyyuu hajjechuudhaaf rakkisaadha (lakk.4-5). Hiz 4:13 akka argisiisuuti biyya ormaa irratti buddeni nyaatamu qulqulluu miti!

9:4 “Waaqayyoodhaaf daadhiin wayni kenna qulqulluu in dhangalaafne” wayiniin danfee seera aarsaaf qaama tokkoo waan ta’eef akka waynii badeeti akka hin lakka’amne yaadachuun barbaachisaadha (Bau 29:40, Lak 15:3-10, Fara 104:14-15). Lakk. 3-4 kan jiran aarsaan qulqulluu sababni inni in taaneef lafa ormaa irra waan jiraniif. Amos 6:6 macaafni qulqulluun alkoooliidhaan (kan wal nyaatee) fi dhugaati alkooolitiin (shakalaa hamaa fi akka malee fyyadamuu) irra kan jiru ilaalcha kan jedhuu mata duree addaa ilaala.

■ **“Buddeen gaddaa”** kun (BDB 536, CONSTRUCT 19) jecha dhokataa shagatuuti. Du’a wajjin wal qabatee waan dhi’aateef wanta faallamee ture. Baay’inaan hiyeesooni kan isaan nyaatan nyaata waan xiqqoo irra hojjeetameedha. Dabalataniis kan inni hojjeetuuf kan inni nyaatuu Asoor keessa waan tureef qulqulluu miti.

9:5 “Guyyaa ayyaanaatii fi guyyaa ayyaana Waaqayyooti maal gootu” kun isaaniin gara dhugaati deebisuuf gaaffii gaafatame ture. Waaqeffannaan isaani walumaa galaatti gargar cituu fi sabi isaaniis ari’amuudhaaf ture.

9:6 “Gibxiinis walitti qabdi, Memfositti in haawalti” Memfes (BDB 592) Gibxii warri gara gadii magaala gudditii fi walitti dhuufeenya qayyabbannaa teessuma akka barateen haawali irratti geggeefamaa kan ture baay’ee bakka guddaa ture (gochamii BDB 868, KB 1064, piel IMPERFECT). Hiiki isaa (1) Ari’atamaa irraa kan hafan baay’inaan mana hidhaa fi garbummaatti du’u (jechuun akkuma warra Gibxii) yookaan (2) Gara Gibxiitti kan baqatan hafiin achuma Gibxii keeasstti in du’uu.

■ **“Saamam mi’a bareedinaa birri in dhaala”** “mi’a bareedinaa birri” gaalee jedhuu kanaaf yaada gurguddaa lamaa jira (1) Waaqa tolfamaa fi sababa kanaan immoo bakka qulqulla’aa sirritti itti fayyadamuu dhiisuu (2)Baasii hundee hin qabneen kan hojjetaman mana isaanii fi baay’ee soreesa kan ta’ee hawaasa balleessuu ilaalata (8:14) yookaan (3) lakk.22 si Isa 7:23 sababa bakki qonnaa waynii isaani jecha dhokkataa ibsuu ta’uu danda’a.

■ **“Qoratiinis godoo isaani keessatti in biqila”** kun mana isaani duwwaaf ibsa jecha dhokataa yookaan immoo bakka waaqeffannaa isaaniitiif luqisii kan biraa ta’uu danda’a (10:8).

Hose’aa 9:7-9

⁷Guyyoonni adabaa ga’aniiru, guyyootni itti gati ofi argatanis ga’aniiru;
warri Israa’el kana beekuuf jiru; yakkii keessan gudda waan ta’eef,
diinummaan keessaanis waan baay’ateef, “Raajichi qalbi dhabeera,
namichi hafuuraan dubbatu marateera” jettaniittu*.

⁸ Namoonni Efream balbaluma godoo isaani duratti raajicha hin gaadu;
Kiyoon warra simbira qabduu karaa isaa hundumaa dura,
diinummaan mana Waaqayyo isaa keessa jira*.

⁹ Akkuma isa bara mandara Giibe’aatti ta’e, isaanis amala ofii isaani mancaaniiru;
Waaqayyo yakka isaani in yaadata, cubbuu isaanis itti in ilaala*.

9:7 “Ji’a rakkinaa” “ilaalamuu” (BDB 824 CONSTRUCT 398) jechudha. Kun jecha qopha dhaabatuudha haa ta’uu malee akka qabiyyee kanaatti (barreefama kana irra) akeeka murtiiti fi ilaalamuun godhamuu hiika jedhuu yeroo qaabatu murtichis immo amma (jechuun, “dhufeera” irra deebi’ameera).

■ **“Yeroon ijaa Bau dhufeera”** raajonni dhugaa dabarsuudhaaf kan mana murtii jecha dhokataa fayyadamu. Kun murtii seera argisiisa (BDB 1024, CONSTRUCT 398).kan balleesse yookaan kan in ballesee jechuu ta’uu danda’a. Sababa qabiyyee kanaan yeroo deemnu murtii Waaqayyo in hafne argisiisa.

■ **“Israa’elis in beekaa”** gochami kun (BDB 393, KB 390, Qal IMPERFECT) Jussive (abboommi) miira kanaan dhi’aateera. 8:2 keessatti Israa’el nan beeka jeteeti. Haa ta’uu malee ifati akka mul’atuuti Waaqayyon yookaan raajota ishee hin beektu turte.

■ **“Raajichis dadhabeera haafura kan qabu namni maraateera”** isaan wal cinaa deeman lamaan barreefamni walaloo hiikuun isaa rakkisaadha. Kun sabichi erga Hose’aa fi (Er 29:36 keessatti kan tuqamee jechii wal fakkaataan deebii kennamee fakkaata. Hose’aan kan durii kan gamaachisuu garuu raajoota (1 Samu’eel 10:6) wajjin wal qabsiisuu fi yaala akka turaani fi sababa kanaan immoo ergicha irraatii baacu akka ta’e kan ibsuu fakkaata. Sababa gadi fageenya cubbuu isaani sagalee Waaqayyoo keessuma itti ta’e ture (8:12).

David A. Hubbard, Hosea (Tyndale OT Commentaries) fuula 159 irratti waa’ee “nama haafuri isaa dadamaquu” jechuun waa’ee “nama haafuri irra jiru” ibsa nama hawatuu tetsiisera. Hose’aa “haafuura”kan jedhuu bifa alta’aadhaan waan ibseef innis kanaa miira alta’aadhaan akka dhi’aateetu dubbata (4:12, 19, 5:4).

■
NASB “Baay’ina cubbuu kee irraan kan ka’ee”
NKJV “Baay’ina cubbuu kee irraan kan ka’ee”
NRSV “sababa baay’ina cubbuukeef”
TEV “Cubbuun kee baay’ee baay’eedha”
NJB “Irira daddarbi kee kan baay’ateedha”

Inni dhumaa lamaan lakk. 7barreefama walaloo sababa barreeffama ari’atama Israa’el dhufu yaada wali gala kan kennanidha. Waaqayyoon yookaan seera Waaqayyoo hin beekanihoo.

“Baay’ina” (BDB 913) jechuun, “nama baay’ee” yookaan “irraa hafuu” jechudha. 8:12 keessatti seerota Waaqayyo ibsuudhaaf tuqeera. Haa ta’uu malee as irratti baay’ina cubbuu Israa’e ibsuudhaaf kan fayyadameedha.

■
NASB “Baay’ina diinummaa kee irraa kan ka’ee”
NKJV “...kanaaf diinummaa kee baay’ee”
NRSV “...dinummaan kee baay’eedha”
TEV “Isin yaa namoota cubbuun keesan baay’ee waan ta’eef najibbita”
NJB “Cubbuu keessan irra darbee dinummaan keessan baay’ate”

“Diina” (BDB 966) maqaan jedhuu Waaqayyodhaa fi tajaajiloota Waaqayyootiif diinummaa turee fi haaloo ibsa. Jechichii kan ibsamee Hose’aa 9:7 fi 8 keessatti qofa.

9:8
NASB “Efreem Waaqa koo wajjiin ilaala turee amma garuu raajichi”
NKJV, NJV “Ilaalan Efreem Waaqa koo wajjiin”
NRSV “Raajichii karaa Efreem Waaqa koo wajjiin ilaalaa ture”
TEV “Waaqayyo saba akkan of eegachiisuuf raajii godhee na ergeera”

Jechi Ibiroota baay’ee wal fakkaatadha yaad sadii qaba (1) Efreem bakka bu’a Waaqayyoti (Bau 19:5-6) akka ta’uu ture kan yaadame (2) Efreem raajii Waaqayyoo dhiphisaa turee yookaan (3) Efreem rajoota sobaa duuka bu’ee akka turee fillannoon argisiisan haalonni jiru. Hose’aan mata isaa akkamitti akka ilaalu yeroo ibsuu raajii, ilaala dhugaadhaaf aboomamaa nama kakuu jedheeti.

■ **“Karaa isaa hundumaa irratti kiyoo simbiraa ta’ee”** kan itti fufee jiruu barreefami walaloo lamaan Israa’el ergamoota miidhaa ergaa Waaqayyo morma akka taate kan ibsuu fakkaata. Sagalleen Waaqayyo kan barbaachisuuf gammachuun fudhachuun kan irra ture sabi Waaqayyo faalla jibaan guutameera.

■ **“Mana Waaqa Isa dinummaan jira”** kun kan murtaa’ee kan Yaahiwwee kan ta’ee bakka waaqeffanna (jechuun Bet’elii fi Daan argisiisuu danda’a). ta’us garuu wali gala lafa isaa ta’uu danda’a (8:1, 9:4,15).

9:9

NASB “Baay’ee xuraniiruu”
NKJV “Mataa isaani baay’ee kan xureesanidha”
NRSV “Mata isaani baay’ee xureesaniiru”
TEV “Abdii kan hin qabne kan badaniidha”
NJB “Mataa isaani baay’ee kan xureesanidha”

Walaloon barreefama kana gochama lamaan akka iti fufee jiruudha

1. Boollessuu- BDB 770, KB 847, *Hiphil* PERFECT
2. Xura’aa, badaa- BDB 1007, KB 1469, *Piel* PERFECT

Gochamni lamaan yaadii tokkoon akkasumas immoo gochamni inni jalqaba gochama kan ta’ee akka gochama tokkootti tajaajila.

Jechii bade jedhuu iddoo itti fufee jiruu irratti waaqeffacha kan turan namoota haala haafura ibsuuf tajaajila. (1) Bau 32:7, Kes 9:12, 32:5 keessatti Haroon kan hojjette warqee jabii; (2) Yeroobi’aam tokkoon jabboota warqee kan qaban Israa’eloota Hose’aa 9:9; (3) Isa 1:4, Er 6:28, Hiz 20:44, 23:11, Sefoniyaa 3:7 keessatti kan jiruu Yihudaa ; (4) Fara 14:1, 53:1 keessatti kan jiruu wali gala sanyii namaa.

■ **“Bara Gibiyaati”** lakk. 9 jalqabee amma 10 tti kan jiruu tarreefamaa seena xinno kan mul’atu qaba. Isaan magaalaa beekamooni fi isaan keessatti kan argaman waaqenna waaqa tolfamaa wajjiin kan wal qabataniidha. Gibiyaan 10:9 keessatti mul’ateera kanaafis fillannoon baay’een jiruu (1) Kun mana Sa’ool turee (2) kun Saa’ool jalqaba lafa itti cubbuu hajjeete ture(Samu’eel isa duraa 13:8-14) (3)kun Abbota firdii 19-20 keessatti kan jiruu ta’ii argisiisa yookaan (4) hiikaa ammayyaatiin seena sirri luqisa kan mirkana’ee miti.

■ **“Innis yakka isaani iin yaada”** Waaqayyo “yeroo yaadu” yeroo jedhuuf murtii argisiisa. Namni Waaqa waamuu irranfateera. Waaqayyo nama kakuu isaa akka yaada waama (7:2, 8:13, 13:12).

Hose’aa 9:10-14

¹⁰ Waaqayyo “Akka nama lafa duwwaa keessatti ija waynii argateetti, aani Israa’elin nan argadhe; abboota keessanis akka ija mukti harbuu jalqaba godhate, isa dura bilchaateetti nan ilaale; isaan garuu gara Ba’aal isa Phe’or dhufan, Waaqayyo tolfamaa isa yeellasisaa ta’an*.

¹¹Ulfinni Efreem akka simbiroo duraa balali’een in sokka, mucaa godhachuun, waa garaatti hafuun, ulfaa’uunis hin jiru.

¹² isaan ijoollee yoo guddifatan iyyuu, tokkoo illee utuu hin hafiin isaan dhabsiisa; yeroo ani isaan irraa gargar ba’utti isaaniif wayyoo!

¹³Akkuman argee Efreem akka muka meexxii iddoo lalisaa keessa dhaabatuu ture; amma garuu ilmaan isaa warra qalutti geessuun irra jira jedhe.

¹⁴Yaa Waaqayyo, ati isaaniif kenni! Garuu maal kennitaaf laata? Gadameessa ulfi irraa ba’u, harma gogaas isaaniif kenni!

9:10 **“Israa’el lafa akka wayni lafa onaa ta’e jiruun argee....akka angafa arbuu ta’ee”** Yaahiwween dhaloota Abirahaam irratti ija qabootaa fi dandeeti argeera. Kun yeroo naanna’uu lafa onaa Waaqayyo Yihudoota wajjin kan inni godhe wali galte gaa’ilaa fi yeroo misirummaa kan jedhuu tarreefmni yaad fakkeenya biraadha (2:14-19, Kesi 32:10). Kun Waaqayyo abirahaam yookiis abboota amantii wajjiin utuu hin ta’iin Bau irraa (Musee) irraa jalqabee Israa’eliin fillachuu isaa inni kan ibsu tarreeffama.

■ **“Bi’elfeegoor”** kun Israa’el waaqeffannaa barsiisoota keessatti dubartii Mo’aabi wajjin ejjituu kan goote biyya Mo’aabitti (BDB 128) irratti kan argamuu bakka Saaxiin jedhamuu ilaalata. Kun mootiin Mo’aab Israa’eeliin akkamitti mo’uu akka qabuu Bala’aam kan gorse gorsa Lak 25-1-9. Kun tarii 5:2 keessatti kan tuqamee yemmuu ta’uu jecha wal fakkaata lakk.9 keessatti xuqameera bakki kun kan hameenyaatii fi waaqeffannaa waaqa tolfamaatiin bakka beekame ta’ee ture. (Fakkeenyaaf Kes 4:3-4, Iya 22:17, Fara 106:28).

■ **“Yeelloof kan adda ba’an”** gochami kun (BDB 634, KB 684 Niphil IMPERFECT) “kaka” yookaan “kakuu galuu” jechudha. Israa’eel Siinaatti (Bau 19-20) Waaqayyoodhaaf akka gootan adda Bau hundumaa Saaxiin irratti Ba’aalii fi adda Baun yeroo itti hin fudhane ture.

“Yeelloo” waaqeffannaa waaqa tolfamaa kan bakka bu’uu jecha baratameedha (BDB 103). Raajoonni sagalicha akka Ba’aal maqaa biraa godhani itti fayyadamuu turan. Israa’el Yaahiwweedhaaf adda Bau dhaabde (Bau 19-20) Ba’aal duuka buutee turte, yeroon misirumaas darbeera. Jechichi ammas waaqeffannaa waaqa tolfamaa kan argisiisuu “xura’ummaa” (BDB 1055) wajjin wal cinna (Kesi 29:17, 2 Mootootaa 23:13, 24, Isa 66:3, Er 4:1, 7:30, 32:34, Hiz 5:11, 7:20, 11:18, 21, 20:7, 8, 30, 32:23).

9:11 “Kan Efreemis” maqaan kun “ija qabeessa jechudha. Kan kaaba gosa kurnaan Israa’el keessatti gosa guddaa waan turaniif maqaa kana hin fayyadamu tura. “Ija qabeessa” kan turee ija malee in ta’a! Kakicha eeguu dhiisuu irraan kan ka’ee kakuun Waaqayyoo hafeera (Kes 27-29).

■ **“Ulfinni akka Simbiroo barrissee in badaa”** ulfinni isaani kan turee kan isaan qaban firooma kakuu argisiisa (Ba’u 19:5-6, Amos 3:2). Hose’aa simbiroo miira adda addaatiin in fayyadama.

1. Israa’el gugee dadhabaa fakkaati (firooma siyaas) 7:11
2. Israa’eel gugee holl’atu fakkaati (naatuu, kan deebi’an) 11:11
3. Allaattii rummicha/ joobira
4. Gurmuu simbiroo (murtii) 5:1, 7:12
5. Simbira badee 9:11

■ **“Dhaluudhaaf ulfaa’uu garaati hafuufi ulfaa’uun in ta’uuf”** deebi’uun yeroo ibsamuu Ba’aal burqaa wal horuutti jedhani yaaduu turan, haa ta’uu malee inni sirri horuun kan dhufuu Yaahiwwee irraa ture kanaafiis horuu hundumaa Waaqayyoo kan dhaabuu ta’a (lakk 14:16).

9:12 “Yeroon isaanirraa faggaadhuutti isaaniif wayyoo” Waaqayyoo Hiz 10:18 irratti Yihuda akka dhiise hundumaa isaaninis kan dhiisuu ta’a. Baay’ee sodachiisadhaa, murtii guddaadha (4:17 fi Rom 123, 26, 28). Kun raajootan kan ibsamee jecha dhokata biraadhaaf amala kan qabu boo’ichaa hawaalatiif fakkeenya.

9:13 “Boojuuf kennamaniiru” dubbisa kana kan ilaalatee yaadi baay’een jiruu (Hubarid, Hose’aa fuula 166 irratti ilaala). (1) Kan Xiirros luqisii barsiisoota waaqa tolfamaa (Hiz 27:28) (2) Xiirros maddaa waaqeffannaa Ba’aal ta’uun isaa ilaleera (Mootota isa dura 18:31) yookaan (3) Efreem akkummaa Xiirros lafa irratti tamsa’eera.

■ **“Efreem ijoollee isaa gara warra ajjessaniitti gadi baase”** kun (1) Mooliikiif kan godhamuu aarsaa ijoolleetti (Leewoota 18:21, 20:2-5, 2 Mootoota 23:10, Er 32:35) yookaan (2) Ba’aaliif kan godhamuu bu’aa amantii sobaa sanyii namaatiin barsiisoota irratti murtii Yaahiwwee in ta’a (lakk 11, 12, 14, 16) kan jedhanwaan argisiisu fakkaata.

9:14 “Baasuu” (BDB 678, KB 733) gochamii jedhuu lakk, kana keessatti bfa bukkee qabaadhaan yeroo sadii erguudhaan.

1. *Qal* IMPERATIVE - kenni
2. *Qal* IMPERFECT- maal laata?
3. *Qal* IMPERATIVE- kenneef.....!

Kun raajichii Hose’aa akka fuutuuf akka laatuuf gara Yaahiwweetti waan kadhatuu fakkaata (jechuun, barsiisooti in jiraatan adabi isaa cubbuu isaa wajjiin kan adeemuudha, kan barsiisoota waaqeffannaan waaqa tolfamaa). Nidoot, maxansa 4 fuula 47 irratti barrefama kana kan ilaalate yaada nama hawatuu qaba. Bareessaan Robeert B.Chishooliim Yaaqoob irraa gara Yooseef eebba deeme irratti barsiisoota bakka bu’ee kan ture “harmaa fi ulfa” Goochimni jedhu u as keessatti waaqa tolfamaa barsiisoota kan barbaaduu Israa’eel adaba haa ta’uudhaaf akka isheen wali hin horee akka ta’uu yaadame akka dhi’aate dubbata.

Hose’aa 9:15-17

¹⁵ Waaqayyo, “Jal’inni isaanii hundinuu Gilgalitti argame, ani achiti isaan jibbuutti nan ka’e; ani sababii hojii isaanii isa jal’aadhaaf mana koo keessaa oofee isaan nan baasa; ani deebi’ee isaan hin jaalladhu, gurguddoonni isaanii hundinuu mormituu dha.

¹⁶ Ijoolleen Efreem rukutamaniiru, isaan akka muka hiddi isaa gogee ta’aniiru;

isaan sanyii hin godhatan, utuu isaan ijoollee godhatanii iyyuu ani ijoollee

isaanii warra jaalallee garaa isanii isaan duraa nan ajeesa” jedhe.

¹⁷ Sababii isaan gara Waaqayyo koo dhaggeeffachuu didaniif, inni isaan in gata; isaanis saba warra kan keessaa in jooru*.

9:15 “Hameenyi isaani hundumaa Gilgeelaa jira” “dhagaa geengoo” jechudha. Kun (1) Laga Joordaan kan fudhataman dhagaa yaadannoo Iya bakkati hojetama (2) akkasumas bakka Saa’ol itti dibbamee (1 Samu’eel 11:14-15) Hose’aan bittaa mooti waan balaleefatuu fakkaata (7:3-7, 8:4, 10, 13, 13:9-11) (3) Saa’ol bakka itti cubbuu hojjete (1 Samu’eel 13:1-14) fi (4) Kaabatti waaqeffannaa Waaqayyolli barsiisoota bakka itti godhama turee argisiisuu danda’a.

■ **“Achi jibeera”** kun (“jibbuu” BDB 971, KB 1339, Qa PERFECT) Yaahiwwen deebii inni cbbuuf kennuu kan ibsuu jecha cimaadha (fakkeenyaaf Kesi 12:31, Isa 63:1-6, Er 12:8, mAmos 5:21,6:8).

■ **“Mana kooti isiiniin ari’aa ... kana booda isiin hin jaalladhu”** murtii baay’ee nama gadisiisuu! Kakuun isaa cabeera. Isaraa’el amanamuu dhabuu isheen Waaqayyoo ga’iilicha diigeera. Mana Waaqayyootti ari’amte (j echuun biyyaatti abdii irraa). Kun kana booda isiin hin jaalladhuu kan jedhuu goochmni dhummaa kan nitti fufuu tokkumma gaaleewwaan lamaati.

1. “Deebi’ee hojjeechuu dhiisuu yookaan “caala gochuu” (BDB 414, KB 418, akkaata gosa *Hiphil JUSSIVE*).
2. “Jaalala” (BDB 12, KB 17, *Qal INFINITIVE CONSTRUCT*).

Yaahiwwen Israa’eli wajjiin dhimmaa qabuu fixeera! “Geggeesitooni isaani hundumtuu hamoota” geggeesitoota isaanii bakka bu’oota Waaqayyoo akka ta’an turee kan yaadamee haa ta’uu malee isaan hamoota turan

9:17 “Waaqi koo isaan gata” Hose’aan Yaahiwwen “Waaqa koo” jedhee akka inni waamuu hubadhuu. Kunnis Waaqayyoo kana boodee kan Israa’el Waaqi kakuu akka hin taane kan argisiisuudha (Kes 31:16-18). Kan gochamicha (BDB 549, KB 540, Qal Imperfecr) hiikaa “gatu”, tufachuu yookaan “balleessuu” ta’uu danda’a Haose’aa keessatti 4:6)) fi as irratti ergeera. Seera Waaqayyoo “gateera” (8:12, Isa 5:24, 30:9, 12, Er 6:19, 8:9, Hiz 5:6, 20:16, Amos 2:4) innis isaan gateera (Er 33:24).

■ **“In dhageenyee hooti”** ari’atamicha kan fidee jabina warra Asoorii fi Babiloon utuu hin taanee cubbuu Israa’el ture. Waaqi tolfamaan Mesopotamiyaa Yaahiwwen irraa kan caaluu jabaa hin ture. Yaahiwwen saba isaa seerachuudhaaf itti fayyadame (fakkeenyaaf Isa 10:5, 44:28-45:7).

■ **“Ormoota giddutti joorra ta’uu”** kun Kes 27-29 kan jiruu abarsii kakuu kan itti raawatameedha (Kes 28-58-68).

HOSE'AA 10

HIKAA HAARAA KEEYYATAAN HIRUU IRRATTI HUNDAA'E

NKJV	NRSV	TEV	NJB
Cubbuu Israa'eeleef boojii	Sababaa Fincila Israa'eel Waaqayyo Irrattiitiif Kan Ka'e Firdii Waaqayyoo Israa'eel Irratti (4:1-14:9)	Raajichii waa'ee Israa'eel dubbata (9:17-10:2)	Meeshaalee waaqeffannaa Israa'eel iddoodhaa fuudhamuu
10:1-2	10:1-2		10:1-10
10:3-8	10:3-10	10:3-4 10:5-8 Gooftaan Israa'eel Irratti firdii labse	
10:9-11		10:9-10 10:11-13	Israa'eel abdii Yaahiwwaatti gaddite 10:11-15
10:12-15	10:13-15	10:13-15	

DUBBISA MARSAA SADAFFAA (fuula vii irraa)

SADARKAA KEYYATAATTI YAADA BARREESSICHAA ISA JALQABARRA HORDOFUU

Kun qaleelfama qo'annaa Macaafa Qulqulluuti, kana jechuun namni tokko Macaafa Qulqulluudhaaf hiikaa mataa ofii laachuu ni danda'a. Tokkoon okkoon keenya akka nuuf ifeetti adeemuu qabna. Ati, Macaafni Qulqulluun, akkasumas hafurrii qulqulluun hiikaa laachuu keessatti qooda isa jalqabarra qabdu. Kanas yaada nama biraaf dhiisuun sirra hin jiru.

Boqonnicha al tokkotti dubbisi. Gulummoowwan adda baafadhu. Hirama gulumoowwan keetii iikaawwan haaraa shananiin madaali. Keeyyataan himuu dirqama miti, garuu yaada barreessichaa isa jalqabarra hordofuudhaaf furtuudha, kun immoo gidduu galeessa hiikichaati. Tokkoon tokkoon keeyyataa Gulummo tokko qofa qaba.

1. Keyyata tokkooffaa
2. Keeyyata lammaffaa
3. Keyyata sadaffaa
4. kkk

QAYYABBANNA JECHAA FI GALEE

Hose'aa 10:1-2

¹ Warri Israa'eliis akka muka waynii of jaallatee ija baay'ee naqatuu ti;
hammuma iji hojii isaani baay'ate iddoo aarsaas in baay'san;
akkuma biyya isaanitti fooyya'e.

Utuboota dhagaa warra qulqullaa'ootti iaalaman in fofooyyeessan*.

2 Garaan isani walaallammii dha, amma isa yakkaniif adaba fudhachuun isaaniif in ta'a;

3 Waaqayyo iddoo aarsaa isaanii in caccabsa, utuboota dhagaa isaan dhaabbatanis in balleessa.

10:1

NASB ,NRSV

NJB

NKJV

“Israa'el ejji isaa kan baay'ateef wayni lalisaa dha”

“Israa'el waynicha duwwaa hin godha”

TEV

“Sabni Isra’eel iji kan baay’ateef waynii fakkaata ture”

“Kan lalise” (BDB 1321, Qal ACTIVE PARTICIPLE) as keessa qofatti argama. Macaafa Qulqulluu Saptuwajeentii “dameen isaa kan nama gammachiisu wayni kan jedhu qaba. Kun 9:10 (Far 80:8-13) kan argisiisuu fakkaata. Waaqayyo Israa’eliin Waaqayyo Israa’elin ija qabeessa godheera. (Hiikii kun tokko ta’uu danda’a). Maa ta’uu malee Yaahiwwen haggaa isaan eebbise isaan immoo Ba’aaliin duukaa bu’uu (11:1). Akkam nama ajaa’iba! Wayniin yeroo baay’ee fakkeenya Israa’elitti (fakkeenyaaf Kes 32:32, Fara 80:8-19, Isa 5:1-7, Er 2:21, Hiz 15:1-8). Gochamichi “duwwaa” kan jedhuun fudhachuun in danda’ama. (BDB 1321) kanaafis Israa’el Waaqayyo kan barbaadu ija kan in godhane waynidha (9:10-17).

■ **“Iji isaa kan baay’ateefi dha”** hafiin kuta lakk. kana 8:11 kan argisiisuudha (BDB 915) yookaan 12:11 (Er 2:28, 11:13).

NASB
NKJV
NRSV
TEV
NJB
NET

“Siidoota bareechanni hojjetaniiru”
“Sidoota qulqulla’an olol qabu”
“Sidoota foyyesan”
“kan waqeffatan sidaawwaan barrechani hojjetan”
“Kan wayyuuf kan qulqulla’ee siidawwaan hojjetan”
“ Bible siidawwaan ija qaboota barreechan”

Soroomi laphee isaani gara Waaqayyotti hin deebine.(yaadani akka ture Kes 27-29) haa ta’uu malee waaqeffannaa isaaniitiifi galata isaani Ba’aalif dabalana. Bakka waaqeffanna isaani sirreesuudhani mana Qulqullummaa Yaahiwwee tufatan.

10:2 “Laphee” ilaalchi Ibiroota giddu galeessa fedhaatii fi samuu kan ta’ee lapheedha malee miira miti.

MATA DUREE ADDAA: ONNEE (GARAA)

Jechi Giriikii kardia jedhu septu'ajentii fi Kakuu Haaraa keessatti jecha Ibrootaa *lēb* jedhu agarsiisuuf oola. Haala baayyeen faayidaa kenna (Bau'eer, Arnideet, Gingeriichii fi Danker, *A Greek-English Lexicon*, ful. 403-404 keessa dubbisaa)

1. gidduu gala qaamaa, dubbii dalgaa namaa (HoE. 14:17; 2Qor. 3:2-3; Yaaq. 5:5).
2. Wiirtuu jireenya afuuraa (haamilee)
  - a. Waaqayyo garaa beeka (Luq. 16:15; Rom. 8:27; 1Qor. 14:25; 1Tas. 2:4; Mul. 2:23)
  - b. jireenya afuuraa sanyii namaa oole (Matt. 15:18-19; 18:35; Rom. 6:17; 1Xim. 1:5; 2Xim. 2:22; 1Phex. 1:22).
3. wiirtuu jireenya yaadaa (S.S hayyuu, Matt. 13:15; 24:48; HoE 7:23; 16:14; 28:27; rom. 1:21; 10:6; 16:18; 2Qor. 4:6; Efe. 1:18; 4:18; Yaaq. 1:26; 2Phex. 1:19; Mul. 18:7, garaa fi sammuumn almoggooyina 2Qor. 3:14-15 fi Fili. 4:7).
4. wiirtuu fedhaa (S.S fedhii HoE. 5:1; 11:23; 1Qor. 4:5; 7:37; 2Qor. 9:75).
5. wiirtuu ol miiramaa (Matt. 5:28; HoE. 2:26,37; 7:54; 21:13; Rom. 1:24; 2Qor. 2:4; 7:3; Efs. 6:22; fil.1:7).
6. iddoo addaa sochii afuuraaf (Rom. 5:5; 2Qor. 1:22; Gal. 4:6 (S.S Kiristoos onnee keenya keessaa, Efs.3:17) 7).
7. onneen dubbi dalgaa namoomaati. (Matt. 22:37, waraabbii Deeb. 6:5) yaadni, kaka'umsi fi gochi onneef kenname hundi eenyummaa namoomaa kan agarsiisuudha. Kakuu Moofaa itti fayyadama jechoota rifachisaan ni qaba.
  - a. Uma. 6:6; 8:21 “Waaqayyo garaasaatti ni gadde”
  - b. Deebii 4:29; 6:5 “garaa kee fi lubbuu kee guutudhaan”
  - c. Deebii 10:16 “garaa keessan isa haguugame” fi Rom. 2:29
  - d. Hizqi'eel 18:31-32 “garaa haarawaa”
  - e. Hizqi'eel 36:26 “garaa haarawaa” fi “garaa dhaggaa”

NASB
NKJV, NJB

“Amantii kan hin qabne”
“Gargar qoodame”

Jechii Ibiroota (BDB 325 II, KB 322, Qal PERFECT) “kan mucucaatu” ejjennoo amansiisa hin taane fakkeenya, kanaafis kan in amanamne jedhamee hiikama. (Inni haaraan hiiki Barkiley (new Berkeley version) “lapheen isaani kan mucucaatu ture”). Kakuu Moofaa keessatti gochami kun laphee kan jedhuun kan fayyaddamuu as qofatti. Yeroo baayee araba ilaalata. kun amantii dhabina argisiisuu danda’a. (1)Guyyaa ayyaanatti yookaan Waaqayyo yookaan immoo (2) Waaqa Israa’elitti amanachuu yookaan immoo Gibxii irraa/Asoori wajjiin kan qaban garee siyaasa fakkeenya faalla ejjennoo dhugaa Kakuu Moofaaad dhaaf burqa jecha amantiiti (BDB 52-54).

It is possible to take verb as gochamichi “in qoodamee” (BDB324) jechuun fudhachuun in danda’ama. Jechuun laphee Yaahiweedhaa fi Ba’aal giddu gargar qoodame ture, haa ta’uu malee, jechi kun baay’inaan fayyadama irra kan oole yeroo keessatti malee raajoota miti.

■ **“Irra daddarbaa isaani in baatatu”** 4:15, 5:15, 13:1, 16, Mikiyaas 5:10-15).

■ **“Iddoo aarsaa isaanii....siidaa isaani”** akeeki Waaqeffannaa kanaa yeroo bay’ee shakaala ejja Ba’aal wajjin kan wal qabateedha (Siidaa dhagaa dhaabaan, jechuun, Phallic symbol 3:4 mootota isadura 14:23-24) akkasumas Asheera (Raised, cut stone alter with a place for a curved stake live tree).

Hose’aa 10:3-10

³ Amma isaan, “Nuyi sababii Waaqayyoon hin sodanneef mootii dhabne; silaas immoo mootichi maal nuuf gochuu danda’a ree?” in jedhu.

⁴ Isaan afaanummaaf dubbatu, sobanii in kakatu, kakaadhaanis walii galu; firidiin isaan kennanis akkuma aramaa hadhaa of keessaa qabuu isa bo’oo qotisaa irratti biqiluu ti.

⁵ Warri mandara Samariyaa jiraatan dibicha Bet-Aweeniif in sodaatu namoonni ishee isaaf in boo’u; ulfinni Waaqayyo tolfamaa sanaa waan duraa fudhatameef, luboonni isaa isaaf in wawwaatu*.

⁶ Dibichichi mooticha guddaa sanaaf galchii ta’ebiyya Asoritti in geeffama; yeelloon Efreem irra in ga’a. Israa’elis mareen inni dur mari’ate waan kufeef in yeella’a*.

⁷ Samariyaan in balleeffama, mootiin ishees akka felleencoo bishaan gubbaa bu’ee in ta’a.

⁸ Iddoowwaan oljedhoon warri Bet-Aween irrattis argamaa fi baalaanwaraanteen in biqilu; yommus namoonni tullootaan, “Nu awwaalaa!” gaarootanis, “Nu irratti jigaa!” in jedhu*.

⁹ Waaqayyo, “Yaa namoota Israa’el, erga bara mandara Giibe’aatti cubbuu hojjeettanii amma iyyuu cubbutti qabamtanii jirtu; egaa lolli warri jal’aa hojjetanitti dhufu, isinis immoo Giibe’aatti hin argatuu ree*?”

¹⁰ Ani fedha kootiin isin nan adaba; isa gar lamaan yakkitaniif yeroo adabamtanitti sabni lafa irraa isin irratti akka sassaabaman nan godha*.

10:3 “Mootii hin qabnu” kun tarii 1 Samu’eel 8:4-9 calaqisiisuu danda’a. Yeroo baay’ee Hose’aan mootota kaabatti in dubbata turee (7:3-7, 8:4, 10, 13, 13:9-11). Jalqabi mootummaa (Yerobi’aam I) itti fufuu hin dandeenye. Geggeessu irratti jijjirami baay’een turaaniiru (jechuu, mootota).

10:4 “Jecha waa’ee hin baafne dubbatu, kakuu yeroo galan sobaan kakatu” this is a COGNATE ACCUSATIVE, hiika kan hin qabne oduu ilma nama akka odeessan in xiyaafata (BDB 150, KB 210 piel PERFECT) (Isa 58:13) kun Yaahiweedhaaf kakuu isaan qaban (Bau 19-20) humna alaa kakuu isaan qabani wajjin walin madaala. Kakuun Israa’el in amanamuu. Guutummaati fedhii dhuunfa irratti kan hundaa’edha. Sararii lamaan walaloochaa lamaan isa jalqabaa kan ta’ee mudaa kan hin qabne qaba. Ijaarsi kun gara sarara jalqabaatti gochama utuu hin taane gara sarara lamaatti xiyyaafannoo hawwata.

■ **“Marga summii qonna keessatti raammoo irratti akka biqillu dha’ichii isin irratti biqila”** kun tarii kan Abboota firdii murtii qajeela kan argisiisuu ta’uu danda’a (Amos 2:6, 5:12, 6:12).

10:5 “Samariyaa” gubee gaaraa bakka ol ka’aa Saamir irratti ijaarame (Mootootaa isa dura 16:24) gudditti Israa’el taate Dhalootaa Kiriistoos dura 922 boodde mootumichii lamatti yeroo hirame kan kaaba gosii kurnaan Israa’el, Efreem yookaan Samaruyaa Yeroobi’aam I kan geggeefamee akkasumas mucaa Solomoon kan ta’e Re’oobi’aamin kan geggeefamuu gosooti lamaan Yihudaa jedhamuu.

NASB	“in sodaatuu”
NKJV	“Sodaa”
NRSV,NJB	“In raafamuu”
TEV	“Sodaata ta’uu”
NET Bible	“In bo’uu”

Gochamnii Ibiroota (BDB 158, KB 185, Qal IMPERFECT) “naasuu” jechuudha. Gochami kun “ulfina adda ta’es” ta’uu danda’a (jechhun waaqeffanna) yookaan “sodaa” (jechuun fudhatamuu, lakk.5-6). Beektootni Macaafa Qulqulluu baay’een “bo’uu” (BDB 626) kan jedhuu wal fakkaachuu isaa ka’uumisa godhatanii in yaadu.

■ **“Waa’ee Betaween in boosa”** kun Yeroobi’aam I Beet’elin kan dhaabee warqee jabbii waaqa tolfama argiisaa (4:15, 5:8, Mootota isa dura 16:28-29). Warqeen jabbii (Bet’elii fi Daani) waaqa tolfamaa jechuu miti, haa ta’uu malee Yaahiwwee bakka bu’uu (Bau 32:4-5). Betaween kan jedhuu jechii (BDB 110), “mana waaqummaa” kan jedhutti kan hiikamee Bet’elitti kan itti fayyadamaniidha (“mana Waaqayyo”). Waaqeffannaa waaqa tolfamaa wajjiin kan walitti dhufuu Yihudootni fakkeenya maqaa isaa balleessuutiin (bakka waaqa tolfamaa yookaan iddoo).

NASB, NRSV	“Kan waaqa tolfamaa luboota”
NKJV	“Luboota isaa”
TEV	“waaqa tolfamaa kan tajaajilan luboota”
NJB	“kan waaqa tolfamaa luboota”

Kun Daanii fi Bet’elitti bakkoota beekamaa luboota Ba’aal kan jedhaman kan ilaalatuudha (Mootota isa 2 23:5, Sefooniyaa 1:4). Isaan kun dubbifamaIsraa’eel *kmr* hiikoota baay’ee qaba.

1. Gubuu (guraacha ta’uu) BDB I
2. Guraacha ta’uu (from Syriac) BDB II
3. Garaan ciisuu BDB III
4. Kiyoo yookiis shaatee

Isan dubbifamni kun Kana’aaniifi Akadiyaa keessatti luboota argamanii fi jecha baratameedha. Isaan lubooti kibbaa Hose’aadhaan akka luboota alaatti ilaalamu turan.

“NASB	“in bo’uu”
NKJV	“In iyyuu”
NRSV	“IN gaduu”
NRSV (foot note)	“Olol qabuu” (Ibiroota)
TEV	“In bo’uu”
NJB	“Ulfina isa jajuu”

MT “Gammadi” kan jedhu qaba (BDB 162, KB 189, Qal IMPERFECT), haa ta’uu malee jechaa bukkee qabaatiif fayyadama irra kan oole ta’a.

■ **“Ulfinni isaa”** jechi kun (BDB 458 II) yeroo baay’ee Yaahiwweedhaaf fayyadama irra ooleera (Samuu’eel isa duraa 4:21-22). Isaan kun garuu Yaahiwwee bakka bu’a kan jedhamee waaqa tolafamaa jabbii miira bukkee qabaatiin fayyadama irra ooler. Ta’uus garuu, Ba’aaliif bakka bu’uu erga jalqabee tureera.

10:6 “Mootii Iyaariin” kun Telgel-Tel-Faasoor III kan argisiisu ta’a. kallattidhaan “mooti guddaa” fakkeenya jedhuu kallattidhaan “mooti dhaabuu” jechudha (BDb 937, 5:13).

■ **“Israa’elis gorsichaati in qanaa’a”** gochamichii (BDB 202, KB 116, Qal IMPERFECT) 2:5 fi 4:19 keessatti fayyadama irra ooleera. Waaqa tolfamaa waaqesuun isaan qanneesa.

Mareen sobaa isaani (BDB 420) duraan dursee 7:12 keessatti tuqamee ture (Er 7:24). “Gorsa” kan yaadaman fillanoon baay’een jiru.

1. Aboomamuu dhiisuu isaa
2. Kan waaqa tolfamaa mukaa (10:5)

NASB, NKJV, NRSV, TEV, fi NJB “muka waaqa tolfamaa” kan jedhuu qabu.

10:7 “Saamariyaan mootii ishee wajjin badeeti” gochamichii (BDB 198, KB 225, Niphaal PERFECT) balleessu, diiguu jechuudha (lakk.8).

Of tuullumaa Yerobi’aam irraa kan ka’ee Yaahiwwen mootii kaaba gadi dhiiseera, ta’us garuu jabbii warqee dhaabuudhaan fuula isaatti hamaa hojjetani tura. Amma waggaa isaatti isaan balleessa (13:11).

NASB	“Bishaan irra akka oomacha jiruu”
NKJV	“Bishaan irra akka dame mukaa jiruu?”
NRSV, TEV	“Bishaan irra akka soloqee mukaa jiru”
NJB	“Bishaan irra akka abaqii hoofamuu”

Ibirichi baay’ee cimaadha. Soloqeen mukaa argisiisuu danda’a (BDB 893 II Iyyu’eel 1:7) “omacha” (Vulgate)

10:8 “Kan Aween bakka ol ka’aa” kana jechuun “Baadonaat” yookaan “tokkoollee” BDB 19. Jechii kun yeroo baay’ee Yihudoota biratti waaqeffannaa waaqa tolfamaa wajjin walitti dhuufeenya kan qaban maqaa namaa yookaan maqaa iddoo balleessuudhaaf fayyadama.

“Bakkeewwaan ol ka’aa” argisiisuu kan danda’aan (1)Gubee gaara (jechuun lafa haruu(yookaan (2) Yaadannoo Ba’aal bocamee kan dhaabatee kan siidaa aarsaa (4:13).

▣ **“Qoraatii fi baalanwarantee iddoo aarsaa isaani irratti in biqila”** kun tarii kan abarsa argisiisu ta’uu danda’a (Uumama 3:18) yookaan mallattoo bu’aa kan hin qabe ta’uu (9:6).

▣ **“Garootaf qadaada isaa, bakka olka’aas nurratti jigaa jedhu”** gochamii jalqabaa (BDB 491,KB 487 ajajaa piel IMPERFECTIVE).

Gochamii lamaan (BDB 656, KB 709) jecha ajajaati/ Qal IMPARATIVE. Kun murtii Waaqayyotiif Luk 23:30 fi Mul’ata 6 :16 irratti fayyadama irra ooleera. Tarii waaqeffanna Ba’aaliin “garoota irratti” fi “bakka ol ka’aa” gidduutti walitti dhuufenya Macaafa Qulqulluu qabachuu danda’a.

10:9 “Bara Gibi’aati jalqabdee cubbuu hojjeeteeta” kun moototaan kan mormuu hima ta’uu danda’a. Sababii isaa magaala Sa’ooli fi yeroo jalqabaatiif Waaqayyoo irratti bakka itti cubbuu hojjeetedha (Samuu’el isa duraa 13:8-14). Mootota 19-21 irratti kan bareefames ibsa cubbuti.

▣ **“Yeroon iyyameeti”** Goochimni kun gochama in qabu (BDB 16). Karaa ittiin fedha Waaqayyoo ibsuu fakkaata (jechuun murtii). Lamata irratti kan barreefamee Hose’aa fakkeenya miira kan ta’e Waaqayyoon ibsa. (Antropomorphic)

1. Bineensa bosonaa 5:14, 13:7, 8
2. Jibba 9:15
3. Murtii kennuudhaaf dheebuu cimaa 10:10
4. Dheekamsa 11:9, 13:11

Waaqayyoon ibsuudhaaf qooqi ilma namaa yeroo baay’ee jecha dhokkataadhaaf fakkeenya. Ilmi namaa cubbaamaadhaaf kan yerooti. Lafa kana ratti in murti godha. Kan keenyaa galmeen jechootaa dandeeitiin sammuu keenya kan bara bara qulqullu fi eenyumma kan qabuu ibsuuf hin danda’u!

▣ **“Isaanan ifadha”** gochamichii guutumaati (BDB 415, KB 418, Qal IMPERFECT) walgargaaruun “in barsiisuu” “nan haaresa” (namuusan) jechuu dha. Kakuu cabsuu irraan kan ka’ee wal gargaaruu argisiisa (jechuun murtii).

▣ **“Ormootni isiin irratti wal ga’uu”** Waaqayyoo walitti qaba (BDB 62, KB 74 Pual PERFECT) ormoota (BDB 766) Ormoota irratti akka murteessaniif.

■ **“Waa’ee lamaan isaaniis cubbuu isaani”** kun akkuma jiruutti “lamanuu cubbuu isaanitti” “lamanuu cubbuu isaani” Goochimni jedhu u kan dhufee Sabtuwajeenti irraati, Peshitta (Peshitta) fi Vulgate irraati. Argisiisuu kan danda’uu (1) naannoo maqaa Efreemiin naanna’a (“dacha ijaa qabeessa”) (2) Ba’aal duuka bu’uu fi Yaahiwwee irrnfachuun lachuu cubbuudha (Er 2:13) yookaan (3) Bet’eli fi Daanitii kan dhabaatan jabbii warqee.

Hose’aa 10:11-15

¹¹ **“Efreem akka dibicha leejjifamuu danda’uuttu, midhaan sirbisiisuu in jaallata; ani immoo gara saggoo isaa isa miidhagaatti darbee, Efreemin nan cada;**

Yihudaan akka qotiyyootti haa qotu, Yaaqoobis akka qotiyyootti bo’oo haa baasu.

¹² **Qajeelummaadhaan facaafadhaa, ija gaarummaan kennus galfadhaa!**

Yeroon kun yeroo isin gara Waaqayyooti gortanii,

hamma inni dhufee qajeelummaa isiniif dhangalaasutti eeggattanii dha.

¹³ **“Isin garuu yeroo qottan jal’ina dhaabdani wanta jal’aa in galfattan;**

ija sobaas in nyaattan*. Ati konkolaataa kee isa duulaaf

qopheeffatten baay’ina jagnoota keettis amanatteetta;

¹⁴ **Kanaaf loli saba kee irratti in ka’a;**

akkuma yommuu Shalmaan mootichiguyyaa lolaa sanatti mandara

Bet-Arbel balleessee haatii ijoolle ishee irratti cacabsamte

akkasuma marsaan kee hundinuu in balleeffama.

¹⁵ **Guddinni jal’ina keessanii inni Bet-elitti hojjetamu wanta akkasii isin irratti in fida,**

mootiin Israa’elis ganama bariidhaan in barbadeeffama.

10:11 “Efreem akka goromsa midhaan tumuu bartee” sararii walaloo kanaa midhaan surbisiisuu hojii salpha godhe ibsa. Sararoon itti fufan cimaa kan ta’ee fi qotuuf kan hojjetamte in raaja (jechuun, waanjoon gatitii ishee irra).

■ **“Yihudaan in qota”** kun isaa fuula duraa boojuu Babilooni cimaa ta’uu isaa argisiisa (jechuun 605, 597, 586, 582 DC).

■ **“Yaaqoob biyyoocha in laafisa”** gochamichii (BDB 961, KB 1306 piel IMPERFECT) qonnaa wajjiin wal fakkaata. Iyo 39: 10 fi Isa 28:24 irratti fayyadama irra ooleera. Yaaqoob kan inni argisiisuu

1. Kan Israa’el maqaa biraa
2. Gosoonni hundumtuu karaa ibsaman (jechuun, Israa’elii fi Yihudaa).

10:12 “Tolaan faacaasa, akka baay’inaa haraara isaati haamadha” quufa keessanis hir’aanfaadha” qabiyyee murtii kana keessatti lakk.ammam nama aja’ibsiisuudha. Jechoota ajajaa sadiitu jira (Qal IMPARATIVES) (Facaasa, haama, irraanfaadha). Gochami kuni sabichi gara Waaayyotti akka deebi’uu raajichaan yookaan (Waaqayyo mataa isaatiin) sabichaaf kan dhi’aa ta’uu danda’a (Fakkeenya 11:18). Isaan saraari walaloo sadan kun dhugaa wali gala dubbatu “namni waan faacase haama” (8:7, 12:2, Iyo 4:8, Fara 126:6, Abboota firii 17:18, 22:8, Er 4:3, 9:6 Gal 6:7).

“Araara” jechii jedhuu (BDB 338) jechi Ibiroota Hesteedi dha jechuun “kakuuf amanamuu” Waaqayyooftis ta’ee kakuudhaaf hirmaatoo (4:1, 6:4-6, 12:7, Mikiyaas 6:8). Mata duree addaa ilaali. Hesteed 2:19.

■ **“Bakki qonnaa isaani haa qotamuu”** kun kan qalbii jijjiiranaa mallattoo argisiisuudha (Er 4:3).

■ **“Waaqayyoon barbaaduuf yeroodha”** gochamichii (BDB 205, KB 233) qal INFINITIVE CONSTRUCT. Wali gala kakuu qaba (fakkeenyaaf Kes 4:29). Dhugaati yoo barbaadan Yaahiwwen in argama (fakkeenyaaf Er 29:19). Balleessa dhabamsiisuu kan Israa’eel abdiin qophaa isaa Yaahiwwee barbaaduudha. (10:12, Isa 55:6-7, Amos 5:4, 6). Waaqayyoon barbaaduuf yeroo sirriin amma.

■ **“Tola gadhee amma gadi isiini roobuutti”** jireenya haafuraa dhugaatiif kun kan namaa aja’iibsiisuu kan haasa qonnaa jecha dhokkaataadha (jechuun kan waggaatii fi bokkaa dhaabataa) (jechuun tola). Kun raajoota keessatti mata duree irra deddeebi’uudha (fakkeenyaaf 2:19-20, 6:3, 14:5, Fara 72:6-7, Isa 44:3-4, 45:8, Iyyu’eel 2:23, 3:18).

10:13 “Hameenya qotanituu cubbus haamatanituu” barbaachi Waaqayyo “tolaa” “amanamummaa” saba (lakk.12) fakkeenya qonnaa fayyadamuu (“bakki qonnaa isaani haa qotamuu”) utuu ittii in yaadiin ija faalla

kenna. Hameenyaa fi firdii jal’aa. Yaahiwwee caalaa humna mataa isaani amanatu (BDB 105, KB 120, Qal PERFECT). Bu’an isaa (lakk. 14-15 baadiisa guddaa ta’e.

■ **“Baay’ina jaabootatiin karaa keeratis amanateetahoo”** seenaan yoomif eessa sorooma guddaa fi yeroo mo’icha loltu ture (seensa ilaali). Israa’el (akka Yihudaa 8:14) humna waraana ishee in amanatiturtu (Er 9:23-24). “karaa kee” (BDB 202) Goochimni jedhu u Sabtuwaa jeentii keessatti “konkoolaata’ kan jedhuun hiikameera (14:3). Wal fakkeesuuf gaarii kan godhuu, ta’us garuu sirreefama barbaada. Hundeen Yugaarit dubbifamaa akka humnaati dubbisuutu wayya.

10:14 “Salmaan Bet-Arbel guyyaa lolatti akka digaame” kun Dhaloota Kiristoos dura 858-824 haga kanatti kan mo’ee Salmaan III akka ibsaati. Macaafa Qulqulluu irraa inni argisiisa kan jiru mootoota isaa 2 17:3 fi 18:9 keessatti tuqameera. Mooti Moo’aab kan ta’ee Salmaaniin ibsuu danda’a. Tegelfasool III wajjiin yeroo tokko ta’e. Bet-Arbel bakka in beekamnee fi ibsii seena kan beekamuu miti.

■ **“Haatiis ijoollee ishee wajjin kan caccabde”** kun haala boojuu Asoor naasisaa ta’uu isaati. Loltoon yeroo Bojuuti baay’ee deemuu kan hin dandeenyeef kan dulloomanii fi ijoollee ajjeessaniir. Kun sirrimati dubartii ulfa in amata. Kun sabicha miidhuuf naasisuuf kan godhame ture (13:16).

GAAFFIILEE MARE KAN BOQONNAA 9 FI 10

Kun qajeelfama qo’annaa Macaafa Qulqulluuti, kana jechuun namni tokko Macaafa Qulqulluudhaaf hiikaa mataa ofii laachuu ni danda’a, tokkoon tokkoon keenya akkanuuf ifetti adeemuu qabna. Ati, Macaafni Qulqulluun, akkasumas Hafuuri qulqulluun hiikaa laachuu keessatti qooda isa jalqabarra qabdu. Kanas yaada nama biraatiif dhiisuun sirra hin jiru.

Gaaffileen marii kun kan dhiyaatan dhimmoota gurguddaa kutaa Macaafa kana keessatti ibsaman keessa deebitee akka ati yaadattuufi. Gaaffiileen kun yaada kaasu malee, ibsa irratti hin laatan.

1. Hose’aa 9 fi 10 keessatti waaqeffannaa ija qabeessa macaafa Waabii kan ta’an tarreema.
2. 9:9-10:15 keessatti magaala argaman tarreessi.
3. Israa’el Gibxiidhaan yookiis Asooriin booji’amteeti? 11:5, 7:10, 8:13, 9:3 wajjin wal bira qabuudhaan ibsi.
4. Kan Ibitoota fayyadama “mudaa” ibsi.

HOSE'AA 11

HIKAA HAARAA KEEYYATAAN HIRUU IRRATTI HUNDAA'E

NKJV	NRSV	TEV	NJB
Jaalala Waaqayyoo Itti fufiinsa qabi Israa'eeliif	Sababaa Fincila Israa'eel Waaqayyoo Irrattiitiif Kan Ka'e Firdii Waaqayyoo Israa'eel Irratti (4:1-14:9)	Jaalalli Waaqayyoo saboota cinciltoota ta'aniif	Jaalalli Waaqayyoo ni tuffatame; Haaloo Bau isaa
11:1-4	11:1-7	11:1-4	11:1-6
11:5-7		11:5-9	Jaalalli Waaqayyoo haaloo Bau isaa irra jabaata
11:8-11	11:8-9		11:7-9
	11:10-12		Boojuudhaa deebi'uu
Dheekkamsa Waaqayyoo cubbuu Yihuudaa irratti		Israa'eelii fi Yihudaan ni kasasaman	11:10-11
11:12-12:14		11:12-12:6	11:12

DUBBISA MARSAA SADAFFAA (fuula vii irraa)

SADARKAA KEYYATAATTI YAADA BARREESSICHAA ISA JALQABARRA HORDOFUU

Kun qaleelfama qo'annaa Macaafa Qulqulluuti, kana jechuun namni tokko Macaafa Qulqulluudhaaf hiikaa mataa ofii laachuu ni danda'a. Tokkoon okkoon keenya akka nuuf ifeetti adeemuu qabna. Ati, Macaafni Qulqulluun, akkasumas hafurrii qulqulluun hiikaa laachuu keessatti qooda isa jalqabarra qabdu. Kanas yaada nama biraaf dhiisuun sirra hin jiru.

Boqonnicha al tokkotti dubbisi. Gulummoowwan adda baafadhu. Hirama gulumoowwan keetii iikaawwan haaraa shananiin madaali. Keeyyataan himuu dirqama miti, garuu yaada barreessichaa isa jalqabarra hordofuudhaaf furtoodha, kun immoo gidduu galeessa hiikichaati. Tokkoon tokkoon keeyyataa Gulummo tokko qofa qaba.

1. Keyyata tokkooffaa
2. Keeyyata lammaffaa
3. Keyyata sadaffaa
4. kkk

QAYYABBANNAA JECHAA FI GAALLEE

Hose'aa 11:1-4

¹“Israa’el ijoollee yeroo turetti ani isa nan jaalladhe, biyya Gibxii keessaas ilma koo nan waame*.

²Hammuma ani isaan waame immoo isaan caalchisanii ana irraa fagaatan; isaan Ba’aaliif aarhaa dhi’eessuu, bifa fakkeenyaafis ixaana aarsuu ituma in fufan*.

³“Ani illee sanyii Efreem daaddisuu nan barsiise, kaasuuttis ol isaan nan fuudhe, isaan garuu kan isaan fayyisu ana akka ta’e hin beekne*.

⁴Ani lookoo gara-laafinaatiin hidhaa jaalalaatiin isaan nan harkise; akka isa waanjoo boquu isaanii irraa itti laafisees isaaniif nan ta'e, gara isaaniittis gad jedhee isaan nan nyaachise.

11:1-4 Hose'aan Waaqayyof gochaa isaa ibsuudhaaf wanta haaraadhaa fi jechoota dhokataa adda addaa fayyadamuudhaan beekama. Baay'ee cimaadhaa fi kan dhuunfa kan ta'an jecha dhokataa lamaan (1)Waaqayyo akka jaalallee amanamaa, boqonnaa 1-3 fi (2) Waaqayyo akka maatii jaallatamaa (dubarii fi dhiiraa) boqonnaa 11. Waaqayyo namooni kan baratan filaachuudhaan ilma namaa kufeef mataa isaa ibsa. Gadi fageenyaaan dhuunfaa fi humnaan socho'uu kan danda'an wantoota akkasumas "ani isiniif akkasumma" jedheera. Kanaaf yeroo baay'ee jechaa dhokataa maati fi fakkeenya Macaafa Qulqulluu keessatti Waaqayyo wajjin kan wal qabatee fayyadama irra kan oole. Nami hundumtuu miira jaalala namaa barateera akkasumas maatiis barateera. Eega shakaala isaan kanaatiin Waaqayyo mataa isaa gati fageenya jaalalaa isaati fi amanamumaa isaa kan ibsee (11:8-9).

11:1 "Israa'el yeroo ijoollee tureen an jaalladhe" kun 9:10 fi 10:1 xiyyaafachu keessatti baay'ee wal fakkaata dha. Jaalala Yaahiwweeti fi saba isaa adda addaa akka ta'aniif fillannoo sanyii Abirahaami irratti in xiyyaafata (Kesi 4:32-40) (Amos 3:2, Bau 19:3-6 kan calaqisiisu) Uma 15:12-21 raawwata raajii qaba ture.

Waaqayyo biyya lafaa irratti isa kan bakka bu'an saba maatii keessa fillachuuf nama tokkoo filate (Uumamaa 12:3 Bau 19:5-6). Masiihin kan dhufuu maatii kana keessati (jechuun jireenya Yesus keessatti Mat 2:15 irratti kutaa kanaa akka fakkeenyaatti fayyadameera.

■ **"Mucaa koos Gibxiidhaan waamee"** jechii mucaa koo jedhuu bifaa qeenxeen Kakuu Moofaaatti argisiisuu kan danda'uu (1) Saba Israa'el (fakkeenyaaf 1:10, Bau 4:22). (2) Mootii Isaraa'el (fakkeenyaaf 2 Samu'eel 7:14, Fara 2:7) yookaan (3) Masiihiicha (fakkeenyaaf Fara 2:7, Hojii Ergamoota 13:33, Ibiroota 1:5, 5:5 irratti tuqameera). Luqisiin kun Yesuus mucummaa isaati Erodiis duraa baqachuuf gara Gibxii yeroo geffamee Mat 2:15 irratti isaaf fayyadama irra oolera. Haa ta'uu malee qabiyyee kana keessatti uummata Israa'el ilaalata. Fillannoo irra kan jiruu xiyyaafannoo hubadhu "nan waamee" (BDb 894, KB 1128, Qal PERFECT). Fillannoo Kakuu Moofaa dursa tajaajilaaf yeroo ta'uu (Yaahiwweedhaan bitamuun akeekii isaa bakka Israa'el) kakuu haaratti immoo fayyinaaf (Effesoon 1:3-14).

11:2 "Baayisee yoon waamee" kun raajoota argisiisa (LXX hiikaa fi 2Mot 17:13-18, Isa 6:10, Er 7:25-26. Haa ta'uu malee Israa'el akka namaati da'ima godha ture. Waaqayyoo haga isaan waamee (The septuigent and the syriac have "isaan" bakka jedhuu "Waaqayyoo" jedha). Caalchisaani faalla isaa hojjeetan (lakk.7). David A. Wubardi Hose'aan (Tyndale OT Commeentry) sararaa lamaa si'aachi lamaatti qoodamee "isaan" jechi jedhu akka ija godhachiisaa kan ta'e Phehoor Ba'aal lakk.25 dubartoota gowwofamanii waaqessan argisiisa jedhee yaada. Sararichi kan ta'uu "baay'isee kan waamee calchisaani narraa fagaatani deema" (187). Akka guraas ibsa Macaafa Qulqulluu (Jerome Biblical commentary) "isaan" kan jedhu naannoo kan jiran iddoo aarsaa Ba'aal akka argisiisu dubbata.(2:62). Gara mata isaatiif fi gara cubbuutti kan jal'atee fi kan cabsatee mucaan, waamicha waaqa tolfamaa maatii jaallatuu waamicha caala in dhaga'a, in jabeessa (jechuun mucaan bade Luk 15). Ilaalcha kamiin iyyuu sirrii yoo ta'ee amalii diduu in xiyyaafata. Kan darbee kennamuu fi hawwii ishee ammaa bade.

■ **"Ba'aal"** kan Kana'aan waaqa tolfamaa dhiira ija qabeessa agarsiisa. Guutumaati kan Kana'aan Antahehoon (Canaanite Pantheon) arkiyoollooji fi amantii Israa'el ilaali (*Archaeology and the Religion of Israel*, William Foxwell Albright kan barreeffame ilaali).

■ **"Jabeessani fuula koo duraa fagaatan Ba'aaliifiis in aarsuu turan bifa tolfameefis in aarsuu turan"** isaan lamaan saraari walaloo wal fakki qaba. Ba'aaliif kan dhi'aatu aarsaan horiis ta'ee wanti beekamu in jiru kanaafis aarsichii (BDB 256, KB 267 *Piel* IMPERFECT) kan aarsituu ta'uu dandeessi (BDB 882, KB 1094, *piel* IMPERFECT). Ija qabeessa waaqa tolfamaa abiddaa, Mooleek kan jedhamuu aarsaan ijoollee in dhiyaataf tur. Kun tarii Macaafa Hose'aa 1:1 keessatti qalamuu da'iima argisiisuu danda'a.

11:3 "Anis Efreemiin hiree isaa qabee miila isaan akka deemu nan geggeesse" kun jecha jalqabaatii fi hiika hin baratamne kan kennu keessatti gochama (BDB 9:20, KB 1183, Tiphel). Lakk.3 fi 4 akka maati Yaahiwwee jaallatan lamaanu abbaa fi haadha godhachuudhaan jaalala Waaqayyo fakkeenyan ibsa. (lakk.4 sirreessaa). Yaa abbaa (1) adeemsa fi mucaa isaa dura deemee ta'aa yookaan (2) fakkeenya ta'uudhaaf yookaan eegumsaaf mucaa isaa dura deeme ture.

■ **“Annis fayyisaa akkan turee in barre”** gaalee kana keessatti gaddi Yaahiwwee sitti dhaga’amaa? Gibxii kan oolchee fi mata isaa kan ibseef sabii mataa isaa kennaa jaalalaa isaa waaqa tolfamaa ija qabeessa Kana’aniif godhame kan bade/kan miidhamee jaalala“fayyina” kan jedhuu gochami (BDB 950, KB 1272 qal PERFECT) Waaqayyo cubbuu yeroo dhiisuu fayyadama irra oolera, Hose’aa 5:13, 6:1, 7:1, Bau 15:26 akka mul’atuuti Far 163:3 fi Isa 1:5-6 wal fakkaata akka dhukkuba qaama kan ibsamee cubbuu hawaasa (akkasumas Isa 53:5 fi Phex isa dura 2:24-25 hubadhu).

11:4 “Finyoo namaatiin hidha jaalalaatiin arkisee” kun leenjii da’iimaa finyoodhaan argisiisa.“Adabi Waaqayyo akkuma kamin iyyuu haraari isaa erga jaalalaati (Ibiroota 12:5-13 gocha Waaqayyootiif nama cubbamaadhaaf birmadummaadhaa fi gaarummaa fi muka hameenya adda baasani beekuudhaan mata isaani balleessuuf karaa irra kan jiran qajeelfama kennuu hubachuu adaba maati jaalalaa furtoodha. Qoromsa malee akka deemnuuf nun godhuu mata keenya akka balleesinuuf nun godhu.

■ **“Waanjoo”** “waanjoo” kan jedhu jechi Ibiroota (BDB 760) qabiyyee kana keessaa bakka waan gadhiise fakkaata (haa ta’uu malee 10:11 argisiisu danda’a). Ammas taanan dubbachiiftuu jijjiiru fi dubbifammaa dhummaa dacha gochuun kunuunsa maatii qabiyyee argisiisuu kan danda’u (NIDDOT maxansaa 3 fuula 401) “Da’imaa dhalatuu” kan jedhu jecha Ibiroota galchuun in danda’ama (BDB 760, 14:1). Ta’uu kan qabuu hiiki isaa kan akka haara macaafa qulqullu Ameerikaa fi Macaafa Qulqulluu Yrusaalem “da’ima dhalatu gara madditi akka nama fudhatuuti.” Kun Yaahiiween akka guddistuu haadhaati ta’uu isaa kan argisiisuu ibsa fillannooti. Waaqayyoo dhiira yookiis dubartii miti. Inni eenyummaa bara bara kan qabuu yeroo hundummaa bakka hundummaa haala hundummaa keessatti kan argamuu haafura. Lafa kana irratti meeshaan horsiisuun akka ta’aniif dhiiraa fi dubbartii godhee uume. Lamaan isaanitiif kan ta’uu wantii gaariin mataa isaa keessa kaa’e saali kun adda ta’ee kan argamuu bakka baay’ee jiruu

1. Uma 1:2 “bishaan irra in balali’a turee” kun jecha sinbiroo dubartiiti
2. Hose’aa 1:4 Isa 49:15, 66:9-13 Waaqayyo akka guddistuuti.
- 3.

Hose’aa 11:5-7

⁵ **“Isaan gara kooti deebi’uu waan didaniif, gara biyya Gibxitti deebi’uuf jiru, warri Asoris isaan irratti in mo’u.**

⁶ **Billaan mandaroota isaani keessatti gad isaan in cira, danqaraa karra dallaa isaaniis in kukkuta, namoota isaanii warra koratanis in fixa.**

⁷ **“Sabni koo ana irraa garagaluutti liqimfamanii jiru, yoo ol isaan waamanis, isaan takkaa iyyuu ol in ka’an.**

11:5 “Gara kooti haa deebi’aniif in jaallanne gara biyyaa Gibxiitti deebi’u” kun 7:16, 8:13, 9:3, faalla kan ibsuudha ta’uu kan qabuu hiiki lamaa kan wal rukkuutu jira: (1) Gibxiin fakkeenya garbummaati yookaan (2) Gibxiin kan biraa garee siyaasa fakkeenya taati. Yaadi inni lamaa boqonnaa 11:5 qabiyyee kan ta’uu fakkaata. Haa ta’uu malee yaadi inni jalqabaa kan biraatii fi qabiyyee macaafa waabii waan ta’uu fakkaata.it is possible to transelate “miti” kan jedhuu “sirritti “ gara jedhutti hiikuun in danda’ama. Kun kan calaqisiisuu faalla salphisuu danda’a.

■ **“Asor mootii isaa in ta’aa”**kun ifatti raaji malee boojuu Asoor (7:11, 8:9-10, 8:3, 10:6) amanamummaan Israa’el hirkataa siyaasa lamaan isaanitiif Gibxii fi Asoor biratti fudhatama akka in qabne lakkoofsichi in argisiisa. Asoor akka mootitti 10:3 calaqisiisu danda’a. Akka ormootaati Israa’el mooti barbaadi (Samu’eel isa dura 8:5 tokko turan.

■ **“Gara kooti deebi’uuf in jaallanne”** “deebi’uu” jechi jedhuu (BDB 996, KB 1427, Qal INFINITIVE CONSTRUCT). Kan Kakuu Moofaa jecha qalbii jijjiiranaati. Mata duree addaa ilaali. Qalbii jijjiiranaa Kakuu Moofaaa Amos 1:3 irratti ilaali. Gaddi laphee Waaqayyoo “in jaallanne” (BDB 549, KB 540 Piel PERFECT) gochama jedhu keessatti in argama. Kara Israa’el balleessa isaani fudhachuu dhiisun in turee, garuu Yaahiwweedhaa fi seera isaa mormii ija baasu ture. (7:13-15, 8:1, 12).

11:6 “Billaan magaala isaani irra bu’a” gochamichi (BDB 296, KB 297 Qal PERFECT) sirbaaf,qilleensa bubeef jeeqamsa yookaan yeroo ciniinsuuti wixifachuu ibsuudhaaf fayyadama irra oolera. Magaala Israa’el kan balleessu billaan kan calaqisuu ta’uu isaati.

■ **“Lolosoo balbala isaanii”** jechi kun (BDB 94) kan argisiisuu (1) halkan nageenya magaalatti eegudhaaf kan tajaajilan muka kan baatuu (Israa’el eebboodhaan of irra dhorkuu in amanati turte.(10:14).Yokkaan (2) Raajummaa (Isa 44:25, Er 50:36) fi “gorsa” bifa fakkaatuun.

■ **“Maree mari’atan irra kan ka’e”** kun argisiisu kan danda’uu (10 Jabbi warqee irraa kan hojjete Yerobi’aam I seera (2) Isati fufee kan jiran seera mootummoota yookaan (3) Murtoo gorsitoota seera. Kun Hose’aa keessatti yeroo baay’ee tuqameera (7:12).

11:7 “Sabi koos narraa deebi’uu jaallatan” gochamichi (BDB 1067, KB 1736 Qal PASSIVE PARTICIPLE) which is used Literally fi seera keessa 28:66 kallattidhaan fayyadama irra kan ooleedha. “Wanta tokkoo nama tokko duratti fannisu” asitti gara nama tokko haala jallachuu (gara Yaahiwwheeti miti. “Deebi’uu” (BDB 1000) jechuun “gara duubaati deebi’uu” yookaan “duuka bu’uu dhiisuu/ganuu” (14:5, Er 3:6) kan Israa’el Er 2:18, 3:22, 5:6, 8:5, 14:7 kan Yihudaa yeroo baay’ee kan hiikame amantii kan hin qabne kan jedhuudha). Qalbi jijjiiranaadhaan gara Waaqayyoti deebi’uu caala isa ganani isa irra fagaatan.

“Saba koo kan jedhu” furtuu 1:9 macaafa waabii (jechuun “Loruhaama”) ta’us garuu abdi fuula dura irraa 2:23 abdi guutuu wajjin (jechuun Ruhaama 1:6 fi Lo-Amii)

■ **“Eenyuuyyuu ol olqabuu gochuu hin danda’u”** kun rakkoo sanyii nama kufeti keessumati sabi kakuu (fakkeenyaas Isa 53:6 Phex isa dura 2:25 keessatti fudhatamee hojii irra oolera.

Hose’aa 11:8-11

⁸ **“Yaa Efreem, attamittan kan biraatti si kennuu danda’a ree?**

Yaa Israa’el, ani attamitti garaa kutadhee si dhiisu ree?

Ani attamittan akka mandara aadimaa dabarsee si kennuu danda’a ree?

Yookiis attamittan akka mandara Zebo’iim si gochuu danda’a ree?

Kana gochuuf garaan koo hin dandeenye. Oo’i koos ittuma caale*.

⁹ **Ani Dheekamsaa koo isa boba’aa gad hin dhiisu, deebi’ee Efreemiin hin balleessu; ani Waaqayyo dha malee, nama miti;**

ani isa qulqulluu si gidduu jiruu dha, ani ija aariitiin hin dhufu*.

¹⁰ **“Isaan ana Waaqayyo duukaa in bu’u,**

ani sagalee koo isa akka leencaa aaduu nan dhageessisa, eyyee,

ani sagalee koo nan dhageessisa! Ilmaan koos hollataa gara lixa-biiftuutii in dhufu*.

¹¹ **Wareeranii akka simrrootaatti biyya Gibxiitii, akka gugeettis biyya Asorii in dhufu,**

ani immoo mana isaanitti isaan nan deebisa; kana ana Waaqayyotu dubbate*.

8:11 “Akkamitan sigataa” lapheen Yaahiwwee cabaa jira (lakk. kana keessatti inni sadan wal fakkaatan walitti qabaman (6:4) mucaa didaa kan jaallatan maatiin amanamoo irraa adda akka ba’e. Kakuu Moofaaa keessatti dhagaadhaan rukkutame du’a (Kes 21:18-21). Murtii qajeelan yookiis jaalalli eessatti argamaa?

■ **“Akkamitiin dabarse si kennaa?”** gochami kun jechuun (BDB 171, 545, piel IMPERFECT) “fayyina” yookaan “dhaabuu” jechi kun Kakuu Moofaa keessatti ala sadi qofa fayyadama irra oolera. AkkasumasUma14:20 irratti hiika wal fakkaatadhaan.

■ **“Aadamaa....Siibayoo”** isaan kun ameenya isaani irraa kan ka’ee magaalaa Sadoomii fi Gamoora wajjin magaalaa badani turaniidha. (Uumama 10;19,19:24-25, Kesi 29:23,) kana boode hin argamne. Waaqayyo Israa’el irratti in murteessa garuu balleessuuf miti.

■ **“Lapheen koo keessakootti raafamteeti”** gochami kun (BDB 245, KB 253, Niphal PERFECT) “deebi’uu irraa” yookaan “dhiisuuf” kan jedhuu jecha wali galaati. Waaqayyo magaalaa sana akka balleessuu ibsuudhaaf tajaajila (lakk.8 irratti kan jiran gara sarara wal fakkaataa lamaanitti argisiisu)Uma19:21, 25, 29, Kes 9:22 keessatti. Cubbuu Israa’elif hameenya ishee kan ilaalate Waaqayyo dheekamsa isaa in dhiifne ta’us garuu jaalalli isaaf haarari isaa gara fuula duraatti fayyisu isaa fida. Hafuura kakuu haara Er 31:31-34, Hiz 36:22-38 kun kan nama raawwii alaani osooin taane enyummaa Waaqayyootiin, gochaa Masihiitii fi gargarsaa haafura irratti kan hunda’eedha. Waaqayyo sanyi namaa kufee wajjiniin karaa dubbattu jijjiiree (kan gochamicha hiiki fillannoo lamaa TEV, NIV, NET Bible).

■ **“Haraari koo kakaateeti”** jechi kun “haraara” (BDB 637) Kakuu Moofaa keessatti ala sadi qofa fayyadama irra ooleera Isa 57:18, Zaka 1:13, fi as keessatti. “Gubateeti” gochami jedhu (BDB 485, KB 481, Niphāl PERFECT) hiikii isaa “jaalallatti guddachuu” iji jalqabaa akka bilchaatu gochuuf biyyoo keessa hawaaluuf in tajaajila ture (fakkeenyaafUma43:30, Moototaa isa dura 3:26 fi as irratti).

11:9 “Dheekmasaanis in dhufuu” The CONSTRUCT “waggaa”qinda’uumi jedhuu (BDB 354 fi 60) 8:5 keeatis in argama (fakkeenyaaf Bau 32:12 kan Haaron yeroo jabbii warqee, Lak 25:4 kan Israa’el waaqeffannaa waaqa tolfamaa Saaxiimitti Seera lakk 32:13-15 gara biyaatti abditti galuudhaafi Israa’el amantiin yeroo itti hirratey, Iya 7:26 cubbuu Akaan Aayitti, Kes 13:’17 waaqeffannaa waaqa tolfamaa magaalichaati fi kan biraa).

■ **“Efremiin balleessuudhaaf in deebi’u”** Waaqayyo haraara gochuu filata (Er 26:3). Kana jechuun in adabuu jechuu miti (lakk. 10 Er 30:11).

■ **“Ani Waaqayyoodha”** kun maqaa Elati (BDB 42 II). Mata duree addaa ilaali. Maqaa Waaqayyummaa Amos 1;2.

■ **“Ani Waaqayyoodha”** kun jecha tokko malee ta’uu qaba (Lak 2319, Samu’eel isa dura 15:29, Iyo 9:32) bara keenyatti garuu kan Waaqayyo qaami argamuu “bifaa fi fakkeenyaan”Uma1:26-27 keessatti ibsameera. Waaqayyo hafuura (Hose’aa keessatti amali kun Yaahiwweef kan kennamee qophaa isaa qabiyyeedha (11:12).

■ **“Guddu keeti ani qulqulluudha”** kun (BDB 899, 872) “Amanu’eel” hiika jedhuu wajjin wal fakkaatadha. Jechuun “Waaqayyo nu wajjin”(BDB 769, Isa 6:12, Isa 7:14). Macaafa Qulqulluun Waaqayyoof mucaan namaa wali wajjin ganata keessa kan jedhuu haa jalqabu (Uumamaa 1-2) Waaqayyoodhaafi mucaan namaa wali wajjiin ganata keessa jedhe xumura. (Mul’ata 21:22). Kan macaafa qulqullu haafuuri amanti Waaqayyoof uumamni isaa tokkummaadhaan kan jedhuudha, Hafuura qofaan osoo hin ta’iin qamaan.

Ijoolleen namaa kan uumamaniif Waaqayyo wajjiin tokkummaa akka godhaniif)Uma1:26-27). Xiqqoof guddaan garagarummaan gidduu isaani ture jechumiti. Cubbuu isaani qofa hir’ina kan fide.

■

NASB	“Dheekamsaan hin dhufu”
NKJV	“Sodaachisuun hin dhufu”
NRSV (foot note)	“Magaalati in seenu”
TEV, NJB	“Dheekamsa kootiin sitti hin dhufuu”

Hundee Ibiroota irratti hirkachuudhaan kan oligadi nama dha’uu kan ta’ee goochmni Ibiroota kun bifa baay’een hubachuun hin danda’ama

1. “Gubuudhaaf” yookaan “balleessuudhaaf” (BDB 128)
2. “Dhabamsiisuuf” yookaan “balleessuf” (BDB 128)
3. “Wali wajjiin” fi “gidiraa” yookaan “dheekamsa” (BDb 786)
4. MT “magaalati inseene” (VERB BDB 97, OBJECT BDB 746 II) 8:14 10: 14 wajjiin kan walitti dhufuu argamuu Yaahiwwee murtii fida.

11:10 “Innis akka leencaa aada” “in harqa” asitti bineensi bosonnaa mormii in argisiisu. Ta’us garuu, kan haadha mucaa ishee waamuudhaaf.

■ **“Ijoolleen raafamaa kara lixaatin dhufu”** tarii dheekamsa Yaahwweetii fi raafaama dhufuu kan jedhu iddutti kan dhaga’amuudha (BDB 354), (BDB 353, KB 550, Qal IMPERFECT ala lamaa fayyadama irra oolera 10:11). Jechii kun kan taajajiluu (1) Uumamaa 42:28 keessatti gochaa Waaqayyoo irratti soda jiruu (2) Saamu’el isa dura 10:4 keessatti raajoonni Waaqayyoo sodaadhaan kan guutaman ulfina, fi (3) Samu’eel isa dura 21:1 keessatti argamuu mooti Daawit sodaa. Isa 66:2, Iz 9:4, 10:3 keessatti kan jiruu ulfinna sagallee Waaqayyoofi kabaja guddaa fayyadama irra oolera.

Asoor biyyaa ta’uu ishee irraa kan ka’ee kallattiin dhuufatti ishee “lixa” (kallattiidhaan “galaana”)kan nama aja’ibsiisuudha. Beektooni macaafa tokko tokkoo lakk. 10 fi 11 kallatti Asooriin deebi’e akka dhufuu (jechuun kallatti hundumaan Isa 11:11-12).

1. Filisxeem biyya bishaan gidduu jirtuuf mogaa galaana lakk.10
2. Gibxii lakk.11
3. Asor lakk. 11

11:11 “In dhufuu... Gibxii irraa.....biyya Asor irraa....” Yihudooti baay’een lola Babiloonifi yeroo boojuu gara Gibxitti baqataniiru. Waaqayyo saba isaa gara manaatti deebisa.

■ “Mana isaanis nan jiraachisa” kun Kes 27 fi 28 irratti kan jiruu kan abaarsaati fi kan eebba abdi macaafa waabi.

Hose’aa 11:12

¹² “Efreem sobaan, manni Israa’elis gowwoomsaadhaan na marsaniiru;
Yihudaan immoo ana Waaqayyo irratti ka’ee asii fi achii in naanna’a,
warra ofii qulqulluutti lakka’ateef immoo amanamaa dha.

11:12 Macaafa Qulqulluu Maazoratiki (Massoretictext) lakk.12 boqonnaa 12 wajjin teesisa qabiyyichi kana mirkaneessa. Lakk.12 goochmni dhumaa macaafa guutuu irra yaada giddu galeessa keessa tokko (6:6, 8:7). Amanamumaan Waaqayyoo fi amantii dhabuu Israa’el irratti xyaaafata, kun kan haala kan hin taanee (amala Waaqayyoo) fi kan haalaa kan ta’ee (aboomamuu nama) gidduu kan jiruu dhiibbadha.

■ “Efreem sobaan, na marsee” gochamichi (BDB 685, KB 738, Qal PERFECT) 7:2 keessatti duraan fayyadama irra ooleera. Gochaan Israa’el inni hamaan bakka isaan marsetti.

Kan Israa’el soba ta’uu kan danda’uu (7:13)

1. Kakuu mormuu (Broken promises)
2. Marii siyaasa (garee alaa 7:3)
3. Kan amantii Waaqayyummaa (luboota waaqa tolfamaa)
4. Raajii sobduu (soromaa fi fayyina)
5. Waa’ee Yaahiwwee barreefama sobaa

■

NASB “Yihudaanis Waaqayyotti hin jaabatu”
NKJV, NRSV “Yihudaan ammas Waaqayyo wajjin adeemaa jira”
TEV “Sabni Yihudaa ammas Waaqayyoon morma jira”
NJB “(Yihudaan garuu ammayyuu garee Waaqayyooti)”

Ibirootaan waan adda Bau hin dandeenyedha. Gaaffii kan ta’uu “sararii walaloo dhumaa lamaan wal fakkaatadhaa yookiis faallaadha? Yihudaan ishee cubbantuu Israa’eli wajjiin faallaadha yookiis Yihudaa fi Israa’el Waaqayyoo qulqulluu wajjiin faallaadhaa?

Beekiiti Macaafa Qulqulluu tokko tokkoo gochamicha “jooruu” yookaan “naanna’uu” (BDB 923 fakkeenyaaf *Hiphil*, Uma27:40 qal Er 2:31), kan biraan kan nilaalan (BDB 921, Qal Isa 14:2, Hiz 34:4, *Hiphil* Isa 41:2).

GAAFFIIWWAN MAREE

Kun qajeelfama qo’annaa Macaafa Qulqulluuti, kana jechuun namni tokko Macaafa Qulqulluudhaaf hiikaa mataa ofii laachuu ni danda’a, tokkoon tokkoon keenya akkanuuf ifetti adeemuu qabna. Ati, Macaafni Qulqulluun, akkasumas Hafuuri qulqulluun hiikaa laachuu keessatti qooda isa jalqabarra qabdu. Kanas yaada nama biraatiif dhiisuun sirra hin jiru.

Gaaffileen marii kun kan dhiyaatan dhimmoota gurguddaa kutaa Macaafa kana keessatti ibsaman keessa deebitee akka ati yaadattuufi. Gaaffiileen kun yaada kaasu malee, ibsa irratti hin laatan.

1. Fillannoo Kakuu Moofaaa hiikiti ibsi.
2. Waaqayyoo maaliifituu akka abbaa manaafi maati ibsamee?
3. Maaliif Kakuu Moofaaa hundumaa keessatti gareen siyaasa ballaalefatamanii?

HOSE'AA 12

HIKAA HAARAA KEEYYATAAN HIRUU IRRATTI HUNDAA'E

NKJV	NRSV	TEV	NJB
Dheekkamsa Waaqayyoo cubbuu Yihudaa irratti		Israa'eelii fi Yihudaan ni kasasaman	
11:12-12:8	Cincilaa fi Haaromfama (12:1-14:9)	11:12-12:6	Matajabeenya Israa'eel kan amantaa fi siyaasaa
	12:1		12:1-2
	12:2-6	Jechoota firdii dabalataa	Yaaqoobii fi Efreem irratti
	12:7-9	12:7-9	Haraara
12:9-14		12:10-11	12:10-11
	12:10-14	12:10-14	Sodaachisaa haaraa
			12:10-14

DUBBISA MARSAA SADAFFAA (fuula vii irraa)

SADARKAA KEYYATAATTI YAADA BARREESSICHA ISA JALQABARRA HORDOFUU

Kun qaleelfama qo'annaa Macaafa Qulqulluuti, kana jechuun namni tokko Macaafa Qulqulluudhaaf hiikaa mataa ofii laachuu ni danda'a. Tokkoon okkoon keenya akka nuuf ifeetti adeemuu qabna. Ati, Macaafni Qulqulluun, akkasumas hafurrii qulqulluun hiikaa laachuu keessatti qooda isa jalqabarra qabdu. Kanas yaada nama biraaf dhiisuun sirra hin jiru.

Boqonnicha al tokkotti dubbisi. Gulummoowwan adda baafadhu. Hirama gulumoowwan keetii iikaawwan haaraa shananiin madaali. Keeyyataan himuu dirqama miti, garuu yaada barreessichaa isa jalqabarra hordofuudhaaf furtoodha, kun immoo gidduu galeessa hiikichaati. Tokkoon tokkoon keeyyataa Gulummo tokko qofa qaba.

1. Keyyata tokkooffaa
2. Keeyyata lammaffaa
3. Keyyata sadaffaa
4. kkk

QAYYABBANNA JECHAA FI GAALLEE

Hose'aa 12:1-11

¹“Efreem qilleensaa wajjin in oola, guyyaa guutuus qilleensa gara ba'a-biiftuu duukaa in fiiga;

soba, humnan nama irratti ka'uus in baayisa;

biyya Asori wajjin walii galee, biyya Gibxiittis dhadhaa ejersa in geessa” jedhe*.

² Waaqayyo gooftaan warra Yihudaa wajjin dubbii qaba, adeemsa isaatiif Yaaqoobitti in ilaala, akka hojii isaatiis isaaf in deebisa.

³ Yaaqoob garaa haadha isaatti keessatti iyyuu booddeetti akka hin hafneef, koomee obboleessa isaa in qabate, yeroo nama ga'aa ta'es Waaqayyotti marmee gad dhiisuu dide*.

⁴ Ergamaa Waaqayyo ofitti qabee gadi dhiisuu dide, in danda'es; ergasii immoo bo'ee akka inni faara toluuf in kadhate; Waaqayyo Bet'elitti itti mul'ate, achis isatti dubbate*.

⁵ Inni Waaqayyo gooftaa maccaa ti; Waaqayyo isa yaadatamuun ta'uufii dha*.

⁶ Ati immoo amma gocha Waaqayyo keetiin in deebita; egaa jaalaatti wanta dhugaa ta'ettis qabamii jiraadhu! Yeroo hundumaas Waaqayyo kee abdiidhaan eeggadhu*!

⁷ Ati immoo naggaadee madaalii sobaa harkatti baatuu dha, nama gowwoomsuus in jaallatta*.

⁸ Kana irratti Efreem, “Ani dhuguma soomeera, geessifadheeras; wanta ani argadhe hundumaa keessatti immoo yakki cubbuudhaaf nattii muramu hin argamu” jedhe*.

⁹ Kanaaf Waaqayyo, “Ani Waaqayyo gooftaan kee biyya Gibxitti kanaan sii baase, akkuma nara durii dhaabaan wal argaa turre sanatti, amma deebisee godoowwan keessa sin jiraachisa*.

¹⁰ “Ani raajotatti dubbadheera, ani mu'alata baay'ee akka argan nan godhe; karaa isaaniis fakkeenyaan nan dubbadhe” jedhe*.

¹¹ Hamminni mandara Giil'aad keessa jira, namoonni achitti argamanis kan waa'ee hin baafne in ta'u; Giilgalitti korommii aarsaadhaaf in dhi'eessu, iddoowwan aarsaa isaanii immoo akka tuullaa dhagaa isa bo'oo gotisaa keessa tuulamee in ta'u*.

12:1 “Efreem qilleensa nyaata qilleensa gara ba'as in hordofa” isaan jeeqamsi kun gochamoota, gocha itti fufiinsa qabuu kan dubbatan jecha godhu PARTICIPLES (Qal ACTIVE PARTICIPLE).

■ **“Qilleensa”** (BDB 924) Giriikiinis ta'ee Ibirootaan “duwwumma” yookaan “kan waa'ee in baafne” jecha (fakkeenyaaf Iyo 7:7 Essl 1:14, 17, Isa 41:29) akkasumas “hafuura” “qilleensa” yookaan “hafuura namaa” Israa'el humna alaa of irraa dhorkuudhaaf yaalii isheen gootu argisiisa (Gibxii mootootaa isa 2 17:4).

■ **“Qilleensa gara ba'aa”** kun tarii Israa'el Asor wajjiin kan isheen qabduu kan itti fufuu hikatummaa siyaasa fakkeenya argisiisuudha (5:13, 7:11, 8:9, 13:15 2 Moototaa 17:3). Haa ta'uu malee akkuma jirutti biqilaa kan ballessuu Sirakoo qilleensa gammoojjii (Siroso desert winds) kan argisiisuu fi kanaafi fakkeenya lolaati (Isa 27:8) Er 18:17, Hiz 17:10, 19:12, 27:26 lola Babiloon argisiisa.

■ **“Sobaa fi jallina baay'isa”** sobi Israa'el kan baratameedha (12:12). 7:13 irratti kan jiruu yaadannoo ilaali “in baay'isa” jechii jedhuu Hose'aa keessatti boca *Hiphil* (Hiphil form) yeroo baay'ee fayyadama irra ooleera.

1. Warqee fi almaazii baay'isa 2:8
2. Cubbuudhaaf iddoo aarsaa baay'isa 8:11
3. Magaalaa haara baay'isa 8:14
4. Iddoo aarsaa baay'ee 10:1
5. Soba baay'ee fi jal'ina 12:1
6. Mul'ata baay'ee 12:10

Kennaa Waaqayyo baay'ee (1:6) kan baay'atee cubbuu Israa'eel wajjiin wal qixa.

■ **“Kakuu godhuu”** the verb “In godha” gochami jedhuu “muruuf” (BDB 50:3 KB 500 Qal IMPERFECT). Jalqabi kakuu kan godhamuu horii iddoo lamaati gargar kutuu fi kakuu kan galan namooti immoo gidduu isaa darbu (Uumama 15:17). Tarii “kakuu” kan jedhuu jechi Ibiroota hiiki jalqabaa ta'ee kan ture (BDB 136) “kutuu” dha.

■ **“Asori wajjin”** Israa’eel jalqaba irratti asoriin mormuudhaaf yaaltee turte, boodaa irratti garuu isaa wajjiiniin wali galtee siyaasa gochuudhaaf yaade (2 Mootota 17:3-6).

■ **“Gara Gibxitti zayitii in geessu”** Israa’el asoriin mormuuf (2 Moototaa 17:4) tooftaa Gibxiiti hirkataa siyaasa ta’uuf gara Gibxitti zayitii (Israa’eel keessatti kan baratameedha Kes 8:8 Gibxi keessatti garuu miti) kennaa ergiti.

12:2 “Falmii” jechi jedhuu (BDB 936) ol iyyannoo seera qabeessa jechudha (2:2, 4:14, Kes 25:1, 2 Samu’eel 15:2, 4, Mikiyaas 6:2, 7:9). Lamaan isaani yihudaa fi Yaaqoob gamaadoo miti (4:4) in gowwomina Waaqayyo kan itti qoosan miti namni waan facaasee hundumaa isuma haamaa (8:7, 10:12-13, Far 126:5, Fakkeenya 12:18, 22:8-9. 2 Qoronxos 9:6 Gal 6:7) kun Yihudaadhaaf dubbatamaa kan jiruu yaada alta’a qabiyyee 11:12 keessaatti kan ibsamee “alta’aa” wajjin walitti dhufa.

12:3-4 Kun Israa’eelii fi maqaa Yaaqoob irratti kan jiruudha “Yaaqoob” Uumamaa 25:26 keessatti “obboleessa isaa koome isaa kan qabatee jedhame” ibsameera. Jechichii “kan bakka bu’u” “kan to’atuu” yookaan “goowomsaa” (BDB 784) ta’uu danda’a

“Israa’el” jechi jedhuu Uumaam 22:38 keessatti “Waaqayyoo wajjiin walaansoo kan wal qabuu” jedhamee ibsameera.

Bet’el, Yaaqoob yookaan Israa’el Waaqayyoo wajjin kan wal argan bakka qulqulluu addatti amma garuu Israa’el keesumati hamaa gara ta’ee bakka waaqa tolfaamati deebiteeti.

■ **“Waaqayyoo wajjiin wallansoo qabee....ergamaa wajjinis wallaansoo qabe”** isaan kun wal fakkaatu. Ergamaan Waaqayyoo akkuma eenyumaaa Waaqayyoo fi qaamaan argama (Uumama 16:7-13, 22:11-15, 24:7, 40, 31:11, 13, 48:15-16, Bau 3:2, 4, 13:21, 14:19, Abboota firdii 2:1, 6:22-23, 13:3-32, Zaka 3:1-2).

12:5 “Waaqayyoo gooftaan maccaa” lakk.kun Waaqa Israa’eliif maqaa sadi qaba. Kun Waaqayyoo gooftaa maccaatiif ibsa jechuun (1) “Geggeessa/ajajaa Waaqa samii maccaa” (2) “Walitti qaba walga’I samii/ itti gaafatama (BDB 838 fakkeenyaaf 2 Samu’eel 5:10) yookaan (3) Qabbiyyeen waaqeeffanna urjii Babiloonoota jireenya isaani irratti miidha fiduu kan danda’uu inni oli ta’ee urjoota Waaqa ilaalata. kun boojuu boodee kan jiran macaafotti maqaa barratameedha (Amos 3:13, 6:14 fi 9:5). Mata duree addaa ilaali. Amos 1:2 irratti kan jiruu maqoota Waaqummaa.

■ **“Yaadannoo maqaa Waaqayyoo”** kun kallaattidhaan/uleen koo “yaadannoo isaa” (BDB 271 jechudha). Maqaan amala eenyummaa kan argisiisaanii fi kan ibsaniidha (fakkeenyaaf Fara 135:13). Kun Bau 14 keessatti Musee kan ifee maqaa Yaahiwwee ibsa. Kanaan dura kan turan abbooti Waaqayyoon El-Shadahii (Elshaddai) (Bau 6:2-3) jedhani waamuu mata duree addaa ilaali. Amos 1:2 irratti kan jiruu maqaa Waaqayyummaa.

12:6 Waamicha qalbi jijjiraannaaf godhamuu (“deebi’aa” BDB 996, KB1427, Qal IMPERFECT but functioning as a JUSSIVE). Ammas isaan adda ta’an jechooti immoo in mul’atu (2:19, 4:1, 6:6, 10:12, Amos 5:24, Mikiyaas 6:8). Waaqayyoon beekuun amala isaa kan calaqisuu jireenyan jijjirama fiduu qaba.

■ **“Barbaadi ....eegii”** isaan kun lachuu ajajawwaan:

1. Barbaadi/ilaali, BDB 1036, KB 1501, *Qal* IMPERATIVE
2. Eegii, BDB 875, KB 1082, *Piel* IMPERATIVE (Faaruu Erm. 3:25, Mikiyaas 7:7).

12:7 “Daldaalaa” kun Kana’aaniin jecha nama argisiisudha (BDB 488 II, Isa 23:8, Hiz 16:29, 17:4). Kun kan Sarkazii (Sarcasm) ibsa kan ta’uu fakkaata. Jechichii ta’uu kan danda’uu yookaan garee gosa tokkoo yookaan daldalaa tokkoodha. Israa’elonni akka Kana’aan godhu (jechuun “maagaali sobaa” Fakkeenya 11:1, 20:23, Amos 8:5).

■ **“Gowoomsaa jaallata”** gochami kun (BDB 798, KB 897, *Qal* INFINITIVE CONSTRUCT) Kes 24 keessatti fayyadama irra ooleera. Saba Waaqayyoo gidduutti hiyeessa gdi qabuun /gowoomsuun in iyyamamne (Fakkeenya 14:31, 22:16, Amos 4:1, Er 7:6, Hiz 22:29, Zaka 7:10) lakk. kun lakk. 6 faalladha. Jechi kun Israa’el wanta dogoggorree jaallateetti kan jedhuu bifa alta’aadhaan yeroo baa’ee fayyadama irra oolera. (4:17-18, 10:11 12:7, Amos 4-5, Mikiyaas 3:1-2).

12:8 Israa’el bifa amanamummaan itti hir’ateen qabeenya isheen argate akka ishee oolchu yaadi (8:14).

■

NASB

“Yakkii narratti hin argamuu, cubbuu nutti ta’uu kan danda’uu”

NKJV “Cubbuu kan nutty ta’uu yakkii kana keessatti in argamuu”
 NRSV, “Cubbuu nutty ya’uu kan danda’uu nan na mormuu naratti in argamuu
 TEV “and know one can accusa us of getting rich dishonestly”
 NJB “Ta’us garuu yakkicha irraa cuubbu itti dhufee irraa kan ka’e kan inni argate
 hundumtu tokkoo iyyuu in hafuuf”

Kan sabtujeentii (Setuajint) Macaafa Qulqulluu kan Ibiroota MSS hordofuudhaan immoo in hiikama “cubbuu raawwate irraa kan ka’ee hojii isaa kam iyyuu hafe argamuu hin danda’u” kan raajicha yookaan abukatoon seera komii ta’uu hin danda’u.

Israa’el deebitecubbuun akka ishee irraatti hin argamneef kakuu galuu ishee MT irratti kan argamuu yoo ta’e.

12:9 “Ani Gibxii jalqabee Waaqayyoo gooftaa keeti” kun maqaa Waaqayyo guutuu kakuu Waaqa Israa’elitti (lakk. 5, Bau 20:2).

■ **“Akka guyyaa ayyaana akka gannaa godoo keessa akka jiraatu nan godha”** kun hiikoota wal falleessa lamaan argisiisa (1) Yeroon lafa onaa Israa’elii fi Waaqayyo gidduutti akka yeroo mudaa hin qabneetti ilaalama ture (2:14, 9:10, 11:1-4, Er 2:2, Amos 2:10) yookaan (2) bifa alta’aadhaan ayyaana PARTICIPLE (feast of Booths) Yihudoonni mana dhaabataa in taane keessa yeroo jiraatan (Leewota 23:42-44). Waaqayyo murtii mataa isaatiin mana dhaabata in taane keessa dhaabataati akka jiraatan isaan godha (8:14 faallaa). Qabiyyeen dhi’aatuu fillannoo lamaaffadha (jechuun lakk.8).

12:10 “Dubbadheera lakk. kun Yaahiewween sirritti karaa raajoota mata isaatii fi fedhaa isaa Israa’eliif akka ibse in dubbata. (6:5). Kana kan godhe mul’ataa fi fakkeenyaan duraan durseekaraa Seera Museetiin mataa mul’isee ture (jechuun macafoonni Musee 4:6, 8:1, 11). Raajoonni kan kakuu gidduu galleessa turan. Safartuun dabalata in fidan, ta’us garuu yaada sabichaa gara kakuu duriitti in deebisu (jechuun Abirahaam, abboota amantii, Musee, Daawiiit). Kan kakuu haala raawwitii fi miira isaa in hordofuu duraan dursee Waaqayyo irraa kan kennaman karaadhaa fi raawwii ammaatii fi barbaachisummaa isaa ilaala.

■
 NASB, NJB “Fakkeenyoota”
 NKJV “Mallattoowwan”
 NRSV “Badiisa”
 TEV “Of eegachiisuu”

Tarii kun fakkeenya Yesus kan Kakuu Moofaati (BDB 197 I). Qabiyyee isaatiif xiyyaafannoo isaa jireenya Israa’el keessatti kan Waaqayyo mul’ata yeroo irratti ta’uus garuu hin dhaga’an tura (Isa 6:9-13).Fakkeenya dhugaa ibsuudhaan amanuu dhiisuu immoo biitaacha itti galcha (Mar 4:10-12).

Beektoonni Macaafa Qulqulluu tokko tokkoo kan isaan yaada kan Ibiroota “jecha du’aa”jechuun (BDB 198 II, 4:5, 6, 10:7, 15 [ala lama]) NRSV, TEV.

12:11
 NASB, NRSV
 NJB “Cubbuu”
 NKJV, “Waaqoota tolmaa”

Kun Awen jecha jedhuu dha, ta’uu kan danda’uu “rakkisaa” “gadda” “hameenya” yookaan “waaqa tolfamaa waaqessu” sarara itti fufee jiruu irratti kan argamu wal fakkaatan “kan hin fayyadne” (BDB 996) kan jedhuu lamaan isaa waaqatolfamaa waaqessuu akka ta’e argisiisa (kan Kana’aanoota waaqeffannaa waaqa tolfamaa ija qabeessa).

■ **“Gilgeela”** akkasumas 6:8-9.

■
 NASB, NKJV
 NRSV, TEV “Dibicha aarsuu”
 NJB “dibichaaf aarsuu”

Tarii hubannoo gaarii kan ta’uu “dibichaaf” (jechuun fakkeenya jabbii warqeeti).

■ “Gilgeelaa.....tuulla dhagaa” kun “Gilgeelaa” jechi jedhu kan naanna’uudha jechuun “tuulla dhagaa” (BDB 166). Jechoota kana gidduu yaadamee kan naanna’uu “Gala’aad” “Gilgeelaa” fi “tuulla dhagaa”.

Hameenya Israa’el irraa kan ka’ee isaan bakki qulqulluun kun Waaqayyoon kan yaadachiisan ta’uun isaani hafee gara dhagaa tuulla fi (jechuun, utuboota Ba’aal) gara lafa qotameeti jijjirama.

Hosee’aa 12:12-14

¹² Yaaqoob biyya Aaramitti baqate, Israa’el haadha manaa

argachuudhaaf namaaf hojjete, niitii fuudhuufis hoolota tikse*.

¹³ Waaqayyo garuu harka raajiitiin warra Israa’el biyya Gibxiti ol baase;
harka raajiitiin akka eegamanisi in godhe*.

¹⁴ Efreem tuttuqee gooftaa isaa gar-malee waan aarseef,
inni immoo yakki isaa inni du’aan ga’u isuma irratti akka hafu in godha,
arrabsoo Isa mataa isaatti in deebisa.

12:12 “Yaaqoob” lakk.kun 4-6 wajjiin kan wal qabatu fakkaata, seena Yaaqoob wajjiin kan wal qabatuu (jechuun Israa’el Uumamaa 28-30).

12:13 “Waaqayyo harka raajiitiin Israa’eliin Gibxii baase” kun Musee kan ilaalatu dha (Kes 18:15, 34:10).

12:14 Sabi Israa’el akka Israa’el hojjeeta hin jiru, ta’uus garuu akka Yaaqoob bu’aa cubbuu ishee in argatti. Irra-daddarbii cubbuu tarii aarsaa ijoollee yookaan ajjechaa ilaalata (jechuun, Moleekiif).

HOSE'AA 13

HIKAA HAARAA KEEYYATAAN HIRUU IRRATTI HUNDAA'E

NKJV	NRSV	TEV	NJB
Firdii addaan hin cinne Israa'eel Irratti	Cincilaa fi Haaromina (12:1-14:9)	Israa'eel irratti firdii isa dhumaa	Waaqeffannaan waaqa tolfamaa ni adabame 13:1-3
13:1-3	13:1-3	13:1-3	Adabbii waa'ee olmaa hirraanfachuu irraa kan ka'e 13:4-8
13:4-8	13:4-13	13:4-8	Xumura bittaa mootummaa mootii 13:9-11
13:9-11		13:9-11	Hin oollee badiisaa 13:12-14:1
13:12-14	3:14-16	13:12-16	
13:15-16			

DUBBISA MARSAA SADAFFAA (fuula vii irraa)

SADARKAA KEYYATAATTI YAADA BARREESSICHAA ISA JALQABARRA HORDOFUU

Kun qaleelfama qo'annaa Macaafa Qulqulluuti, kana jechuun namni tokko Macaafa Qulqulluudhaaf hiikaa mataa ofii laachuu ni danda'a. Tokkoon okkoon keenya akka nuuf ifeetti adeemuu qabna. Ati, Macaafni Qulqulluun, akkasumas hafurrii qulqulluun hiikaa laachuu keessatti qooda isa jalqabarra qabdu. Kanas yaada nama biraaf dhiisuun sirra hin jiru.

Boqonnicha al tokkotti dubbisi. Gulummoowwan adda baafadhu. Hirama gulumoowwan keetii iikaawwan haaraa shananiin madaali. Keeyyataan himuu dirqama miti, garuu yaada barreessichaa isa jalqabarra hordofuudhaaf furtuudha, kun immoo gidduu galeessa hiikichaati. Tokkoon tokkoon keeyyataa Gulummo tokko qofa qaba.

1. Keyyata tokkooffaa
2. Keeyyata lammaffaa
3. Keyyata sadaffaa
4. kkk

QAYYABBANNA JECHAA FI GAALLEE

Hose'aa 13:1-3

¹Yeroo sanyiin Efreem dubbate, namoonni in hollatan;
inni Israa'el keessatti ol kaafamee ture;
garuu karaa Ba'aal Waaqayyolii tolfamanii yakka of irratti fidee, in du'e*.

²Ammas ittuma daddabalani cabbuu in hojjetu;
meetii isaanii irraa bifa baqfamaa ofii isaaniif in tolfatu;
Waaqayyoli tolfamoo miidhagsanii in hojjetu;
kun hundumtuu hojii warra harka tolanii ti;
“isaan kanaaf aarsaa dhi'eessaa!” in jedhu;
namoonni bifa jibootaa in dhungatu*.

³Kanaafis isaan akka hurrii ganamaa,

**akka fixxensa ganamaan dafee bu'uu ti;
akka habaqii oobdii keessaa qillensi fudhatuu,
akka aara karaa qaawwaa Baus in ta'u*.**

13:1 “Efreem yeroo dubbatte sodaatu ture” hubannoon lakk. kanaa gosa lama.

This is unusual use of the term ku “Efreemiif fayyadama hin baratamneedha sababii isaa wali gala sanyii kibbaa kan argisiisu miti ta'us garuu (“mata isaa olol of qaba” BDB 669, KB 724, Qal PERFECT) sanyiin warra sanaa kopha isaa of tuuladha. (Fakkeenyaaf Abbota firdii 8:1, 12:1) sodaan sanyii kana kan argamee inni yeroo dubbattu, sanyiwwaan biran “in sodaatu” (BDB 958). Ijoolleen Yooseef ta'uu isaani irraa kan ka'ee Efreemii fi Minaasee wallakaa sanyii ta'uu isaani in arraanfatiin (Uumama 48) ta'us garuu gosa guddaa bakka bu'u, teessuma lafaatiinis ta'ee lakkoofsaan.

Fillanno lamman geggeesitoota magaal gudditti Samariyaa fi moototni kan dhaabatanidha. Manni qulqullummaa Yerusaaaleem morkataa isaa akka ta'uu inni jalqaba jabbii warqee kan dhaabe isa ture (Mootota isa duraa 16:32). Waaqeffannaa Ba'aal gara Israa'el kan fidan Abii fi Elzaabeel ture (Mootota isa duraa 16:31

■ **“Ba'aal”** kun kan Kana'aan waaqenna waaqa tolfamaa dhiira argisiisa. Ibsi baay'ee gaariin William Foxwell Albright's book, *Archaeology and the Religion of Israel*, fuula 700 ilaali.

■ **“Yeroo yakkeeti du'ee”** kun dhuma kan jiruu humna sanyii fi kan olaantumma argisiisa (“du'e” BDB 559, KB 562, Qal IMPERFECT fakkeenya kan murtii Waaqayyo ta'ee tajaajila, fakkeenyaaf, kan Mo'aab Amos 2:2 keessatti kan Israa'el Hiz 18:31 keessatti).

13:2 **“Baqee kan hojjetamu fakki.....waaqa tolfamaa”** tarii kun kan Bet'el fi Daan jabbi warqee argisiisa (sarara 5). Amma malee, ibsi kunni sirritti hin madaalu. Muka irraa kan hojjeetamanii fi warqeen kan dibamaniidha. Kanaaf kun Ba'aaliin bakka yaadannoo fakki jiran kan argisiisu ta'uu danda'a (2:8, Isa 46:6, Er 10:4).

■ **“Namooti aarsicha dhi'eessan jiboota sana haa dhungatan jedhu”** waaqa tolfamaa dhungachuun qaama waaqeffannaa Ba'aal akka ta'e Mootota isa duraa 19:18 fi Iyo 31:27 nu geggeessa (gochamichi kan hin raawwatamne ta'uu danda'a yookaan a JUSSIVE, NASB). Kun Yaahiiwwaaf kan yaadame waaqeffannaan akkamitti waaqeffannaa Ba'aal akka ta'ee jabbiin warqee akka badeetti fakkenya ta'a. kan hin arginee, kan hin dhageenye fi kan hin hojjeenne ofii isanitti kan hojjetan waaqeffattan.

13:3 Israa'eeis irra daddarbaa fi hameenya ishe keessa hami ibsmeef attatammaan akka murteessan baduu kan qaban wantoota afurtu jiru, huurii ganamaa, fixeensa, abaqii, aara.

■ **“Qaawwaa”** kun ibsi isaa “foddaa” (BDB 70) dha. Foddaan yeroo duriitti hin ture. Gammoowwaan mataa isaani jalaan kan aara baasuu foddaawwaan xixxiqoo/qaawoota qabu turan. Manneetti baay'een abiddaa gidduu kaa'uudhaan aarichi qaawwaa isaa mijateen akka Bau in godhu.

Hose'aa 13:4-8

⁴ Waaqayyo, “ani Waaqayyo goftaa kee isa biyya Gibxiitii si baase dha, ati ana malee Waaqayyo kan biraa hin beektu, ana irraa kan hafes fayyisaan kan biraa hin jiru*.

⁵ Ani lafa onaa keessatti biyya gubaa boba'aa sanatti si eegeera.

⁶ Akka biyya quufaati isaan yeroo nyaatanitti in quufan, quufaniis yaada isaanitti ol of qabuun itti dhaga'ame; kanaafis ana in irraanfatan.

⁷ “Ammas ani akka leencaa isaanitti nan ta'a,

akka qeerransa riphee karaa bukkee ciisuuttis isaan nan eeggadha*.

⁸ Akka amaaketa dhaltuu ilmaan ishee jalaa butataniitti ani isaan irrattan lafa dha'a; qoma isaanii cabsee onnee isaaniia nan tarsiisa; achittis saroonni isaan in nyaatu, bineensi caakkaas isaan in babbaqaqa.

13:4 “Ani garuu biyya gibxii jalqabee Waaqayyo gooftaa keetti” kun akkamiti Yaahiiween abboomoota kurnan akka beeksiseedha (Bau 20:2, Kes 5:6). Kun ammas Waaqayyoo dhaa fi Israa’elin gidduu Kes akka waligaltee fi yeroo gaa’elaati (lakk. 5 2:14, 9:10, 12:9).

■ “Ana malee Waaqa kan biraa hin beektu” Gochimni kun abboomoota kurnan keessatti (Bau 20:3, Kes 5:7). Gochamichi (BDB 393, KB 390, Qal IMPERFECT) dhi’eenya, walitti dhuufeenya dhuunfa argisiisa (BDB 448, Hiphil PARTICIPLES, fakkeenyaaf, Isa 43:3, 11:4, 45:15, 21-22, 63:8).

■ “Ana malee fayyisaa biraan hin jiru” Yaahiiween tokkichaaf kopha isaa fayyisaa dha (BDB 446, KB 448, Hiphil PARTICIPLES, Isa 43:3, 11:14, 45:15 21-22, 63:8).

13:5 “lafa onaa keessatti si beekene ture” gochamichi (BDB 393, KB 390, Qal PERFECT) ibsi isaa “beekuu” (jechuun, kan beekamti Yaahiiwee kan fillatame fi kan kenname hiika, Israa’elif kan godhame adda kan ta’ee of egannoon Waaqayyo jaalala isaa argisiisa (Kes 32:10).

Kan durii kan Girikii fi kan Soriyaa hiikii “nyaatuu” (BDB 944) “of egannoo” kan jedhu irra

■

NASB, NRSV	“Lafa gogaatti”
NKSV	“Lafa baayee gogaatti”
TEV	“Lafa gammoojjitti”
NJB	“Lafa rakkisaa gogaatti”

Kun hundeessu jechuun “oo’a baay’ee cimaa fi goginsa” lafa onaa keessatti yeroon rakkachuu Yaahiiween bishaan oli dhi’eessu ibsu isaati. (Fakkeenyaaf Bau 15:22-26 17:1-7, Lak 20:2-13, 21:16).

13:6 waan akkam nama gaddisiisuudha! Kan Waaqayyo eebboti (“in quufan” [yeroo lama] BDB 959, KB 1302 kan jalqabaa kan hin raawwatamne jecha yoo ta’ee /Qal IMPERFECT/ fi lammata kan raawwatame jecha/Qal PERFECT/ dha) gara dhuunfaati ol of qabuu fi furdinna haafuraati in jijjiiraman (Kessa deebii 6:10-12, 8:11-20, 32:13-15).

■ “Kanaaf na irraanfatan” kan nama gaddisiisuudha. Ala isaa jaallachuun, gatii kan qabuu garuu in dhaban..kophaa isaa kan ta’ee uuma fi Waaqa fayyisa wajjin kan dhuunfa kan ta’ee walitti dhuufenya (2:13, 4:6, 8:14, 31:16, 20, 32:15, 18, jdgs. 10:6).

13:7-8 isaan bineensonni bosonaa kun murtii Waaqayyootiif akka fakkeenyaati, leencaa, Qeerransa, Hamaaketa, bineensa bosona (fakkeenyaaf Er 2:15, 4:7, 5:6, Fara 7:2, 50:22). Kun miidhaa bineensoota lakk. 6 irratti kan jiruu kan tiksee ibsa olol of qabuuti .

Hose’aa 13:9-11

⁹Yaa Israa’el, ana isa si gargaaruunmormuu keetiin, ati badiisa of irratti fiddeetta*.

¹⁰“Ati, Mootii, gurguddootas nuuf kenni’ jettee turte;

mootiin kee mandaroota kee hundumaa keessatti akka si oolchuuf amma eessa jira ree?

Warri biyya seerratanis eessa jiru ree?

¹¹Ani aariidhaan mootii siif kenneera, dheekkamsaanis achii isa fuudheera*.

13:9 “Ana gargaaraa kee irratti ka’uu keetiin” akkam kan nama gaddisiisuudha! Israa’eel kophaa isaa gargaara ishee kan ta’e irranfate (fakkeenyaaf Er 2:17, 19). Kan Girikii fi kan Sooriyaa hiikooti, “egaa maaltuu si gargaara?” kan jedhu qaba.

13:10-11 kun Hose’aan waa’ee mootii moototaa kan turee ilaalcha alta’aa wajjin kan wal fakkaatuu ibsa kan biraa fakkaata (7:3-7, 8:4, 10:13, 10:3), ta’us garuu Kes 28 irrattis in callaqisiisa (lakk 36:52). Sarara 11 A “dheekamsa kootiin mootii si kenneen ture”² Samu’eel 8:4-9 in callaqisiisa. Sarari itti fufee 11 B kudhaniin booji’ amuu bakka bu’a (2 mootota 17:1-6).

13:10 “Abbooti firdii garam jiru” MT “mootii ta’uu in barbaadu” kan durii hikoonii garuu (Girikii, kan Soriyaa fi Valgeet) akka NASB akka dubbifamu in sirreessa.

Hose'aa 13:12-14

¹² “Yakki Efreem walitti hidhamee jira, cubbuun Isa iddoo tokko kaa’ameera;

¹³ Akka dubartii da’uuf jettuu ciniinsuun isa irra ga’e;

inni immoo ilma ogeessa miti; yeroo ta’utti gadameessa keessaa as hin mul’anne.

¹⁴ Ani qabaa iddoo lafa jalaa keessaa isaan gad dhiisisii ree?

Yaa du’aa, dha’chi kee meerre ree?

Yaa iddoo lafa jalaa ilkeen kee meerre ree? Oo’a argisiisuun ija koo duraa fagaateera*

13:12 “Hidhameera” gochamichi (BDB 864, KB 1058, *Qal* PASSIVE PARTICIPLE) irraa daddarbaan jiraachuu argisiisa.

■ “Cubbuun Isa walittii qabameera” gochamichi (BDB 860, KB 1049, *Qal* PASSIVE PARTICIPLE) “utuu hin irraanfatiin” yookaan “gargar qoqodaamu” fakkeenya dha (7:2, 8:13, 9:9).

13:13 Fakkeenya kun (“ciniinsuu yeroo da’umsaa” BDB 408, KB 411, *Qal* PARTICIPLE) kan argisiisu (1) Gadameessa keessa Baudhaaf fedhi kan akka hin qabneef akka mucaa hin dhalannee fi ,kanaaf kan haafuraa duuteti (2 Moototta 19:3, Isa, 37:3) yookaan (2) dhadabbiin hojii fakkeenya firdii Waaqayyooti (Mikiyaas 4:9-10). Israa’el dhukkuba isaa beektee qalbii jijjirachuu qabdii (Isa 21:3, 26:17).

13:14 “Isinaan fura.....isinaan oolcha” isaan goochmni wal fakkatoon kun lamaan akka gaaffii (gaaffii, NASB) yookiin akka argisiiftuuti (hima, NIV) hiikamuu danda’u. Septu’ajeentii (Septuagint) akka argisiiftuutti hiikaa kanaaf Phawolooos 1 Qor. 15:55 keessaatti itti fayyadameera. Haa ta’uu malee, barreefamni Maazoratikii (Masoretic Text), gaaffillee qabiyyee akka ta’an (NASB) ibsuudhaan murtoo argisiisuu (lakk. 14 D NET Bible).

Gochami jalqabaa (BDB 804, KB 911) jecha hin raawwatamiin (*Qal* IMPERFECT) yoo ta’uu gochamii lammaa immoo (BDB 145, KB 169) jechaa hin raawwatamne (*Qal* IMPERFECT) dha. Mata duree addaa ilaali. Fuuruu/hiikii 7:13 irra ilaali.

■ “Si’ool” mata duree adda ilaali, balleessuun eessa jiraa? Amos 9:2 irra.

■ “Dha’icha..... miidhama” isaan kun sodaa du’aa fi karaa isaati (jechuun, “dha’icha” BDB 184 fi “badiisa” BDB 881).

■ “Oo’a argisiisuun ija koo dura dhokateera” Macaafa Qulqulluu isa haara guutummaa biyya lafa (NIV) isaan kana lakk.15-16 kan jiruu wajjin rammada.

Hose'aa 13:15-16

¹⁵Efreem obboloota gidduutti ija yoo godhate iyyuu, qilleensi ba’a-biiftuu, qilleensi Waaqayyo biraa abboomame, lafa duwwaadhaa ka’ee dhufuufjira;

boolli bishaanii isaa akka gogu, burqituun Isa akka gu’u in godha;

wanta gati-jabeessa kaa’ame hundumaas fudhatee in sokka.

¹⁶“Samaariyaan Waaqayyo ishee irratti waan kaateef,

yakka isheef adaba fudhachuun in ta’aaf;

namoonni ishee billaadhaan in kukkufu,

mucooliin isaanii humnaan daddarbatamanii warri ulfis

garaan isaanii in tatarsaafama” jedhe*.

13:15

NASB

“Shomboqoo gidduutti yoo guddattes”

NKJV

“Obboloota isaa gidduutti ija-qabeessa yoo ta’es”

NRSV

“Warra arifataan gidduutti kan guddatu yoo ta’es”

TEV

“Israa’el akka aramaa yoo guddates”

NJB

“Efreem obboloota isaa caala ija yoo godhates”

MT “Ijoolleen obbolaa isa ija kan godhatan yoo ta’anis” kan jedhu qaba. Kan durii hiikooti (Griik, Siriyaa, Laatiin) “obboloota isaa gidduutti gargar qoqodiinsa fide” kan jedhu qaba. Hiikoti ammayyaa akka NASB “aramaa” kan jedhu “obboloota” kan jedhu akka sirreesutti yaadu.

“ija godhate” kan jedhu gochamichi (BDB 826, KB 903, kan hin xumuramne hiifaal/Hiphil IMPERFECT/) karaa “Efreem” naannoo isaa jecha naanna’uudha. Haa ta’uu malee, kan Waaqayyo qilleensi gara baha dhufaa jira (Assyria) kanaaf kana booda ija-qabeessa hin ta’u (jechuun, bishaan in gogaa). Waranaan baay’ee midhamoo kan ta’an saba isaa in balessa (lakk.16)!

■ **“Qilleensa Waaqayyo”** Goochimni kun Israa’el saba isaa adabuuf Waaqayyo akka meeshaatti Asoriin akka fillatte argisiisa (12:1, Isa 10:5).

13:16 “Billaadhaan in kuffuu” kun Dhaloota Kiriistoosiin dura 722 tti magaalaa guddoon Samaariyaa asoriin akka kufu argisiisa. Lakk.kun waranni durii sukaneessa akka ta’ee in mul’isa (10:14 irra kan jiru yaadannoo ilaali). Sabichi akkuma jiruutti in dhiphata (Isa 10:24-27).

HOSE'AA 14

HIKAA HAARAA KEEYYATAAN HIRUU IRRATTI HUNDAA'E

NKJV	NRSV	TEV	NJB
Dhuma irratti Israa'eel ni haaromti	Fincilaa fi Haaromina (12:1-14:9)	Hosee'aan Israa'eeliif kadhate	Badiisini waan hafu miti (13:12-14:1)
14:1-3	14:1-3	14:1-3	Israa'eel dhugumaan gara Yaahiweetti deebiti
14:4-7	14:4-7	Gooftaan Israa'eeliif jireenyaa haaraa waada seene	14:2-9
14:8	14:8-9	14:4-8	
14:9		Xumura	
		14:9	Akeekkachiisaan xumuruu
			14:10

DUBBISA MARSAA SADAFFAA (fuula vii irraa)

SADARKAA KEYYATAATTI YAADA BARREESSICHAA ISA JALQABARRA HORDOFUU

Kun qaleelfama qo'annaa Macaafa Qulqulluuti, kana jechuun namni tokko Macaafa Qulqulluudhaaf hiikaa mataa ofii laachuu ni danda'a. Tokkoon okkoon keenya akka nuuf ifeetti adeemuu qabna. Ati, Macaafni Qulqulluun, akkasumas hafurrii qulqulluun hiikaa laachuu keessatti qooda isa jalqabarra qabdu. Kanas yaada nama biraaf dhiisuun sirra hin jiru.

Boqonnicha al tokkotti dubbisi. Gulummoowwan adda baafadhu. Hirama gulumoowwan keetii iikaawwan haaraa shananiin madaali. Keeyyataan himuu dirqama miti, garuu yaada barreessichaa isa jalqabarra hordofuudhaaf furtoodha, kun immoo gidduu galeessa hiikichaati. Tokkoon tokkoon keeyyataa Gulummo tokko qofa qaba.

1. Keyyata tokkooffaa
2. Keeyyata lammaffaa
3. Keyyata sadaffaa
4. kkk

QAYYABBANNA JECHAA FI GAALLEE

Hose'aa 14:1-3

¹Yakka keessaniin gufattanii waan kuftaniif,

gara Waaqayyo gooftaa keessaniitti deebi'aa, yaa warra Israa'el*!

²Wanta jechuuf jettan kana fudhadhaatii, gara Waaqayyootti deebi'aa!

“yakka keenya guutummaatti nu irraa fuudhi, gaariitti nu simadhu!

Galata afaan keenyaas akka qalma jibootaatti aarsaa siif in dhi'eessina*.

³Asor nu oolchuu hin danda'u, lolaa fi farad hin fe'annu;

deebinees wanta harki keenya tolcheen 'Waaqayyolii keenya' hin jennu;

ati isa ijoolleen abbaan irra hin jirre biraa oo'a argatuu dha” ittin jedhaa*!

14:1 “Deebi'I” kun (BDB 996, KB 1427) jecha ajajaati/Qal IMPERFECT/. “Deebi'I”Hose'ee keessatti mata duree irra deddeebi'ame dha (fakkeenyaaf, 3:5, 5:4, 6:1, 7:10, 16, 11:5, 12:6, 14:1-2). Qalbi jijjiranaan dhugaa

bu'aa foonii fi hafuura in fida! Qalbi jijjiirachuun walitti dhuufeenya dhuunfa wajjiin kan wal qabate ta'uu hubadhu (jechuun, “gara Waaqayyo gooftaa keeti deebi’I” fakkeenyaaf, 2:13, 4:6, 8:14 13:6, Amos 4:6, 9, 10, 11) as much as it to rules!

■ **“Kufteetahooti”**dhaabbachuu danda’auun jireenya haafuraa Kakuu Moofaaa ibsuuf gargaara. Sirritti dhaabbachuun jireenya hafuura fayya-qabeessa mallatto yoo ta’e, kufuun immoo (BDB 505, KB 502, Qal PERFECT) mallattoo cubbuuti, Isa 3:8, 59:10, 14, Er 46:6).

14:2 **“Wanta jechuuf jettan kana fudhadhaatii, gara Waaqayyootti deebi’aa”** himii kun (14:1 in MT) jechoota ajajaa afur /Qal IMPERFECTIVES/ fi tokko kan wal qabatee Piel/ piel COHORTATIV/ qaba. Waaqayyo bifa barbaachisaadhaan deebii akka kennan barbaada!

1. “Fudhadhu” – BDB 542, KB 534
2. “Deebi’I” – BDB 996, KB 1427
3. “Dubbadhu” –BDB 55, KB 65
4. “Dhi’aadhuu” –BDB 1022, KB 1522 (piel COHORTATIVE)

Fudhadhu kan jedhu irra deebi’amu isaa hubadhu. Israa’el dhugaatti qalbi yoo jijjiirate Waaqayyo guutummaatti isaan simatee isaan in fayyisa! Kun haala aarsaan itti dhi’aatuu mul’isa (jechuun, MT “galata afaan keenyaas akka jibooleeti”). Gaalee kana akka gaariitti hubachuuf “dibichaa utuu hin ta’iin sagalee isaa fudhadhaa” kan jedhu itti dabbala. Kun sirritti kan bara Musee aarsaan haara’uu in mirkaneessa.

■ **“Cubbuu kee hundumaa balleessi”** The VERB (BDB 669, KB 724, QalIMPERFECT) is surrounded by IMPERATIVES. This phrase occurs several times (7) in the OT with God as its subject (Bau 34:7, Lak 14:18, Fara 32:5, 85:2, Isa 33:24, Hose’aa 14:2, Mikiyaas 7:18) and always means “remove iniquity” (cf NIDOTTE, voll. 3 p. 162). It is a plea from truly repentant covenant people.

■	
NASB, NKJV	“Akka haraara isaatti nu simate”
NRSV	“Wanta gaarii ta’ee simadhu”
TEV	“Kadhata keenya simadhu”
NJB	“Qabeenya keenya simadhu”

Yoo hiikamu irratti gargarummaa jiruu tob (BDB 373) hiika akkami qabata kan jedhuu bitaacha galuu isaa irraa kan ka’e.

1. Gaarii KB 371 I (LXX, NASB, NRSV, NJB)
2. Akkataa dubbii KB 372 IV (jechuun, “sagallee fudhadha” sarara 1, TEV,NET)

■	
NASB	“Kan afaan keenya ija in kennina”
NKJV	“kan afaan keenyaa aarsaa in kennina”
NKJV (footnote)	“Kan afaan keenyaa aarsaa dibichaa in kennina”
NRSV	“Kan afaan keenya ija in kennina”
TEV	“Kakuu akka galeetti si ulfeesina”
PESHITTA	“Ija afaan keessani irraa kan ka’ee gatiin isini baasa”
NJB	“Dibicha irra kan wayyuu kan hidhii keenya in kennina”
REB	“Dallaa keenya keessaakanjiru sawwaan kakuu ni gala”
NET Bible	“Galata afaan keenya akka qalma dibichaati in dhi’eesina”

“ Raawwachuuf,” kan jedhu gochamichi jechami hundee qabeessa kakuu galuu (fakkeenyaaf, 2 Samu’eel 15:7, Fara 50:14, 66:13, 116:14, 18, Isa 19:21). Kun wareega, kadhataa fi galataa argisiisa. Kuta kana yihudooti ammayyaa bakka kadhata aarsaa akka bakka bu’u ibsuuf itti fayyadamu (Fara 50, 69:30-31). Gara olii kan jiruu hiikuu fi akkataa hiika isaa Yihudoota giddutti baay’ee beekamaa kan ta’e, Sebtujentiin /Septuagint/ in calaqiisiisa. MT irratti kan dubbifamuu, “dibicha dhi’eessi” kan jedhuu dha. Kan Ibirichaa sirritti beekama miti qabiyyee kan qabu garaagarumaa guutuu qaba!

14:3 “Asor nuu oolchuu hin dandeessu” lakk.kana keessaatti ijoolleen nama itti amanu kan danda’an fi garewwaan siyaasa kan ibsan qabu, (1) Gareewwan alaa (wali galtee Asoroota, 5:13), (2) Humna waranaa

(fardeen warra Gibxii, Fara 20:7), fi (3) waaqa tolfamaa (“hojii harka keenya” jechuun, kan warra Kana’aan waaqa tolfamaa ija qabeessa).

■ **“Hojii harka keenya”** Hose’aa 4:12, 14:3, irratti Isa 2:18, 20, 17:7-9, 31:7 keessatti fi Er 10:3-5, 8-9, 14-15, keessatti waaqeffannaa waaqa tolfamaa in balaalefata. Ilaalchi kun Bau 20:4-5, 34:17 Leewoota 19:4, 26:1, Kes 4:15-19, 25, 5:8 in calaqisiisuu.

■ **“Hiyeessa gargaarii karaa keetiin haraara in argataati”** Waaqayyo akka maatii haraaratti ibsameera 11:1-4 irratti (Fara 68:5, Faaruu Er 5:3). Hiyeessa guddataa humna hin qabne fi hawaasa miidhamaa jiruu bakka bu’a. Kan Waaqayyo namootni gosoota akkasi kan ta’an namootaaf of eegachu qabu (fakkeenyaaf, Bau 22:21-24, , Kes 10:18-19, 14:29, 16:11-12, 24:17, 19, 26:12-13, 27:19).

“Haraaraargatuu” (BDB 933, KB 1216, Paul IMPERFECT) gochami jedhuu isa tokkicha mucaa Hose’aa wajjin tokkoodha 1:6. 2:4 irratti, ta’us garuu haarari kuta kana keessatti fi 2:1. 19, 23-keessatti deebi’eera! Kun “sabi koo” (1:9 vs. 2:1) akka jedhuu sagalee kakuuti.

Hose’aa 14:4-7

⁴Waaqayyo, “Ana irraa garagaluu isa dhukkuba itti ta’e irraa isaan nan fayyisa;

aariin koo isaan irraa waan deebi’eef, fedha garaa kootiin isaan nan jaalladha;

⁵Warra Israa’eliif akka tiifuu bokkaa nan ta’a,

isaaniis akka daraara in daraaru, akka mukkeetii Liibaanon hidda isaanii in yaafatu;

⁶Latni isaaniis in diriira, miidhagummaan isaanii akka muka ejersaa,

fooliin isaaniis akka muka Liibaanon in ta’a;

⁷deebi’anii gaaddisa koo jala in jiraatu; midhaan in qotatu,

akka muka waynii isa tolee ija godhatii in ta’u,

akka daadhii waynii biyya Liibaanon maqaa in godhatu.

14:4 “Hameenya irraa isaan nan fayyisa” lakk.4-8 irraa Waaqayyo kan itti dubbatu! Gochamichi (BDB 950, KB 1272) jecha hin xumuramneedha. Fayyinni akka Kakuu Moofaaaati fakkeenya dhiifamaati (5:13, 6:1, 7:1, 11:3, Fara 103:3, Isa 57:18, Er 3:22).

“Hameenya” (BDB 1000) jechii jedhuu akkuma jiruutti “gara boodde deebi’uu” (11:7) dha. Er keessatti Waaqayyo irraa deebi’uu kan jedhuu fayyadama irra ooleera. (Er 2:19, 3:22, 5:6, 8:5, 14:7, Yihidaan amanti kan hin qabne in jedhamti 3:6, 8:11, 14, 7:24). Israa’el cubbuu isaa irraa yoo deebi’ee (jechuun, qalbi yoo jijjiratte) (14:1) Yaahiwween hameenya irraa isaan in fayyisa” (jechuun, hameenya)! Dheekamsi isaa isaan irraa deebi’eera (Kes 30:1-10). Naannoo Shub kan taphatan jechoota yaadadhu (BDB 996).

■ **“Fedha garaa kootiin isaan nan jaalladha”** gochami kun (BDB 12, KB 17, Qal IMPERFECT) sarara tokko irratti fayyina kan jedhu wajjin wal fakkaata.

Ayyaana (kan hin jijjiramne amala Waaqayyo) , gaarummaa osoo hin taane (kan hin jijjiramne laphee namaati fi fedhii), Kakuu Haaraadhaaf furtoodha (Er 31:31-34, Hizqeel 36:22-38). Haa ta’uu malee qalbi jijjiranaadhaa fi amanti qofa utuu hin ta’iin, kan jalqabaafi itti fuufinsa kan qabuu in gaafata (Kes 30, Mar 1:15, Hojii Ergamoota 2:21), ta’us garuu aboomamuu (Luk 6:46) fi itti fuufinsa kan qabuu (Mul’ata 2-3).

■ **“Dheekamsi koo isaan irraa deebirahahooti”** “dheekamsa” (BDB 60) kan jedhuu “funyaan” yookiis “fuula”. Dheekamsi dimaachuu fuulaa fi hafuura baafannaa cimaan mul’achuu danda’a. Asitti fedha Waaqayyo isa guddaa jecha dhokata namummaatin dhi’eesudha.

Qabiyee kana keessa “gara boodde deebi’uu” yookaan “deebi’ii” (BDB 996) kan jedhu irratti kan taphatan jechooti jiru.

1. Deebi’uu lakk.1
2. Gara...deebi’uu lakk.2
3. Deebi’ii lakk.4
4. Akkasumas lakk.7

14:5 “Akka tiifuu” tiifuu (literal here, not leke 6:4, 13:3) Israa’el keessatti waaqtillee bokkaa lamaan gidduu kopha isaa burqaa gidhiinsa dha akkasumas humni akka bira ga’uuf murteesadha. Lakk.5-7 eebba Waaqayyoo akka mallattoo qonnaati in ibsa (Kes 27-28).

There is series of JUSSIVE in lakk.5-6,

1. “Daraara” lakk.5- BDB 827, KB 965, *Qal* IMPERFECT - JUSSIVEhiika keessatti
2. “Hidda in yaafata” lakk.5 (jechuun, hidda in godhata) BDB 645, KB 697, *Qal* JUSSIVE
3. “In diriira” (lit. “go”), v.6 –BDB 229, KB 246, *Qal* IMPERFECT - JUSSIVEhiika keessatti
4. “In ta’aa” – BDB 224, KB 243, *Qal* JUSSIVE

■ **“Liibaanos”** kun Kibba Israa’elitti kan argamu magaalaa guddoo Fiinqee, Tiyeer (Tyre) dha. Mukaan kan beekame ture. Qabiyyee kanaan

1. Mukoota, lakk.5 (magaalaa wajjiin wal fakkaata)
2. Mukoota, lakk.6 (muka ejeersa wajjin wal fakkaata)
3. Wine v.7 (waynii wajjiin wal fakkaata)

Qabiyyee keessa, kun Elzaabeeliin Tiyeeri gara Israa’el kan isaan fiduu ibsa sirri Ba’aal. Kan Liibaanos ija-qabeessa ta’uun Baa’al irraa osoo hin taanee Yaahiwwee irraati (v.8).

14:6-7 “Muka Ejersa....midhaan.....waynii” kan beekaman sadan miidhan warra Ibiroota dibata ejersaa, midhaanoota, Waynii. Yaahiwween kana biyya lafaaf kenne (fakkeenyaaf, Kes 8:709, 11:9-12). Isaan kun Yaahiwwee irraati malee Ba’aal irraa miti! Kan Waaqayyo aannanii fi dammii biyya hamaramuu dhufuun isaani eebba qonnaa in mul’isa (Amos 9:13-15), ta’us garuu sirritti kan fayyee fi kan haara’ee saba/maati Waaqayyo gammachuu guddaa kan ta’ee walitti dhuufeenya dhuunfaati!

14:7 “Gaadisa koo jal’a in jiraatuu” gochamichi (BDB 442, KB 444 *Qal* PERFECT) taa’u yookaan jiraachuu jechuudha.kun (1)Waaqayyo ilmoollee isaa baallee isheettin akka simbiroo eegduu ti (Fara 17:8, 36:7, 57:1, 63:7, Mat 23:27) yookiis (2)lakk.5-7 irraa fi 8 qabiyyee qonnaa irraa kan ka’ee, kun tarii Waaqayyo kan ija-qabeessa muka kan dhi’eessu ta’uun in ibsa (lakk.8 Hizqeel 17:22-24). Kan ija-qabeessaa fi tasgaBau burqaan isaa Yaahiwwe dha malee Ba’aal miti (lakk.8).

Hose’aa 14:8-9

⁸Egaa sanyiin Efreem Waaqayyolii tolfaman biraa maal qaba?

Anatu isaaniif dhaga’a, anatu dhimmee isaan ilaala;

ani akka muka yeroo hundumaa lalisuu ti ija godhachu kan si dandessisu ana biraa siif in argama.

⁹Egaa ogeessi eenyu ree? Innoo kana in hubata!

Hubataan immoo eenyu ree? Inni kana beekuu bira in ga’a!

karaan Waaqayyo hundinuu sirrii dha, warri qajeelonni isa irra in adeemu,

warri morman garuu isa irratti gufatanii in kufu*.

14:8 “Egaa sanyiin Efreem Waaqayyolii tolfaman biraa maal qaba?” kun kan akka jechama Ibirootatti tuffii dha (fakkeenyaaf, Abboota firdii 11:12, 2 Samu’eel 16:10, 19:22, Motoota isa duraa 17:18, 2 Motoota 3:13, 2 Qor. 35:21, Yohannis 2:4).

■ **“Anni si dhaga’eera”** Yaahiwwee malee waaqollii tolfamoon deebi hin kennan. Kun gochama wal fakkaata (BDB 772, KB 851) 2:21-22 keessatti irra deddeebi’amee fayyida irra oolera, 2:23 irra kan jiru kakuu inni guddaan sadarkaa kan kaa’u!

■ **“Gara isaa in ilaalu”** gochami kun (BDB 1003 II, KB 1449, *Qal* IMPERFECT) “of eegannoo wajjin” yaada jedhuu qaba (jalaa “ilaaluuf gara gaditti dachaasuu”).

Gochama wal fakkaatan kun 13:7 keessatti “qabuuf eegachuu” (Er 5:26) yaada jedhuu wajjin fayyida irra oolera. Qabiyyichi murteessadha!Waaqayyo Israa’el kan bara baraa fi kan of eegatuu yoo ta’uu, Kan Kana’aan waaqollii tolfamoon jireenya kan hin qabne kan mukaa waaqa tolfamaa fi kan sibilaa kan in arginne, kan hin dubbanne, kan hin nadeemne fi kan nama hin gargaare dha!

■ **“Akka gaatiraa laliseeti”** Waaqayyoo Kakuu Moofaaa keessatti akka mukaatti kan ibsamee iddoo sana gofaati dha.

■ **“Iji ana irraa argama”** Ba’aaliin osoo hin taanee burqaan eebbaa Yaahiwweedha. Sabni Waaqayyoo dhugaa kana utuu hin beekiin yoo hafee akkam kan nama diqisiisuudha.

14:9 Kun macaafa raajii kan fakkaatu fakkeenya ogummaati, “Dhaga’ii gurra kan qabuu haa dhaga’uu.” “Hubachuu” (BDB 106, KB 619) fi “adda baasu” BDB 106 KB 122) gochamooti jedhan Jussiveis (JUSSIVES) dha (lamaan bocaan osaa in taane hiikaan). Hose’aa yeroo tokkoo oliif seera qabbessummaan dubbifamuu qaba!

■ **“Hundaafuu”** kun jechama cufaa ogummaa Hose’aadhaaf barsiisa dhuunfa deebi irratti xiyyeefata (kan waliin miti). Sabichi qalbi jijjiirachuu hin dandeenye, namni dhuunfa garuu sirritti jaalala Waaqayyoodhaaf deebi kennu in danda’a! Fillannoon kan nama dhuunfa yaada sagalee kakuuti (Hiz 18). Dhuunfaan waan gaafatamnuuf Waaqayyoodhaaf dhuunfaadhaan deebi kennu qabna.

■ **“Karaa.....irra deemu..... irratti kufuu”** kan jireenya amantii sochii qaamaf fakkeenyaan kan ibsuu jechoota lamattu jiru (fakkeenyaaf, Fakkeenya 23:19). Kun lamaanu Kakuu Moofaa karaa ogummaa seera barreffamaa in calaqisiisa, Waaqayyoon filladhu, isaa wajjin deemi jireenyatti jiraadhu yookaan cubbuu filladhuu isaa wajjin deemi (Kes 30:15-20, Rom 8:4-5). Mana qulqullummaa ishee durii kan jalqabaa karaa ergamoota jedhamee waamama. Macaafa Qulqulluu amantii mala jireenyaati. Jireenyi bara baraa kan mul’atuu amala kee qaba.

■ **“Qajeela.....toloota”** akka Ibirichaati hiddi “caafi kallattiin” ar’aa sarartuu jechuu in dandeenya. Kanaaf jechooti Ibiroota hundumtuu cubbuun asitti safartuu baasuu kan jedhu argisiisa. Safartuchii Waaqayyo mata isaatti! Mata duree addaa ilaali. Hose’aa 2:19 irratti tola jiruu ilaali.

BOQONNAA 13 FI 14 GAAFFIIWWAN MAREE

Kun qajeelfama qo’annaa Macaafa Qulqulluuti, kana jechuun namni tokko Macaafa Qulqulluudhaaf hiikaa mataa ofii laachuu ni danda’a, tokkoon tokkoon keenya akkanuuf ifetti adeemuu qabna. Ati, Macaafni Qulqulluun, akkasumas Hafuuri qulqulluun hiikaa laachuu keessatti qooda isa jalqabarra qabdu. Kanas yaada nama biraatiif dhiisuun sirra hin jiru.

Gaaffileen marii kun kan dhiyaatan dhimmoota gurguddaa kutaa Macaafa kana keessatti ibsaman keessa deebitee akka ati yaadattuufi. Gaaffiileen kun yaada kaasu malee, ibsa irratti hin laatan.

1. Hose’aan yaada mooti mootota mormaa turee?
2. Maaliif Phawuloos 13:14 Qor. isa duraa 15 keessatti kan ibsee?
3. Lakk.9 irratti kan ibse fakkeenya kallatiidhaan ibsi.
4. Waaqayyon ibsuudhaaf Hose’aan kan fayyadamee fakkeenyootti maal faadhaa?

Yaadi giddu galleessa macaafichaa maalii?

SEENSA MACAFA YOONAAS

I. Maqaa Macaafichaa

- A. Maqaan Macaafichaa kan moggaafame abbaama nacaafichaa irratti hundaa’uudhaan, akka kootti garuu bareessaan macaafichaa Israa’el keessatti maatii moototaa keessaa nama beekamaa kan ta’e; Yonaaf gara Yorbaam isa lammaffaatti ergamuu isaa nama dhaga’ee fi waa’ee sagalee Waaqayyoo nama hubate akka ta’ettan tilmaama.
- B. Hiika maqaa isaatii “gugee” (BDB 402) jechuu dha. Kun fakeenya saba Israa’el ture:
1. Daawwit Waaqayyoon ibsuudhaaf itti dhimma ba’eera, Faar. 68:13
  2. Daawwit Israa’eliin ibsuudhaaf itti dhimma ba’eera, Faar. 74:19 (akkasumas Hos. 11:11)
  3. Weedduu Weeddotaa keessatti fakeenya jaalalaa ta’ee dhiyaateera, 2:14, 5:2, 6:9
  4. Hose’aa raajichi Israa’eliin ibsuudhaaf bifa gaarummaa hin qabneen itti fayyadameera(Warra gara Kibbaa) , Hos. 7:11
  5. Isa raajichi saba Waaqayyoo warra hin ta’in wwarra Waaqayyoo gooftaa barbaaddatan(YHWH) ibsuudhaaf itti dhimma ba’eera, Isa. 60:8

II. AKKAATAA KITAABICHI ITTIIN CALALAME (CANONIZATION)

A. Macaafni kun raajota warra gara boodaa keessatti qoodama (*Ecclesiasticus* 49:10).

B. Garee raajota warra xixiqqaa 12 ti(*Baba Bathra* 14b) :-

1. Warri akka Isa, Erm fi Izqeel garee tokko keessa jiru
2. Gosa Israa’el kudha-lamaan bakka bu’u
3. Toora ilaalcha aadaa macaafichaa calaqisiisa

C. Beektotni Macaafa qulqulluu toora raajota xixiqqaa 12n toora seena waliin wal qabsiisu. Haa ta’u malee ilaalchi kun rakkoolee hedduu qaba.

1. Macaafonni ja’an warri jalqabaa yeroo MT fi LXX dhaan barreeffaman garaa garummaan gidduu isaanii jira.

MT

Hose’aa
Yo’el
Amos
Obaadiyaa
Yoonas
Miikiyaas

NXX

Hose’aa
Amos
Miikiyaas
Yo’el
Obaadiyaa
Yoonas

2. Rogooleen keessaa akka duraa-boodaatti Amos Hose’aa akka dursutti kaa’uu.

3. Barri Yo’el jiraate baay’ee morkisiisaa dha. Ani Yo’eliin erga boojuutii deebi;anii booda Obaadiyaa waliin raajii jalqabaa akka ta’ettan ilaala

D. Macaafni Yoonas waggaatti yeroo soomii warra Yihudootaa (*Yom Kippur* (Guyyaa dhiifamaa) dubbifama, kanati akka macaafichi beekamu taasise.

III. SHARBEE /GENRE/

A. Raajota xixiqqaa warren biroo irraa adda(irra caalaa seena’aa dha(narrative)). 2:2-9 irraa kan hafe barreeffama bifa walaloo hin qabnee dha; innis kadhata bifa walalootiin dhiyaatee fi raajii ifaa ta’e 3:4 irra jiruu dha.

B. Yaadi ijoo Macaafa Yoonas wal morkisiisaa tureerra. Beektotni Macaafa qulqulluu hedduun dinqii, raajii fi qabiyyee hafuuraa macaafichaatti baay’ee gammadoo miti.Kanaaf waa;ee yaada ijootiif yaadota hedduutu jira. Hedduun gocha godhamee hin beeknee fi deebi’uu akkasiitti ni dinqifamu!

1. Allaagorii (dubbii dhokataa)
2. Tooftaa hiikkaa Yihudootaa (Jewish Midrash)
3. Fakkeenya

- 4 . Akkayyaa
- 5 . Itti yaadamee kan harboofame (yaadannoo 1:2, irra jiru ilaali; akkasumas *Dictionary of Biblical Imagery* , fuula 458-459)::
- 6 . Macaafa Moototaa I fi II irratti kan barreeffame seenaa jireenya Eliyaasii fi Elsaayi kan fakkaatuu dha.

- C. Maqaan Yoonaas akka maqaa abbaa isaatii Ibroota keessatti hedduminaan hin argamu (Amittai, BDB 54 ilaali). Maqaa kanaan II Mootota keessaati namni tokkoo fi abbaan isaa caqafamaniiru 14:25. Nama bara Yerobi'aam isa lammaffaa jiraatee dha (dhaloota Kiristoos dura 783-743). Yihudootni yeroo hunda barbaachisummaa seenaa Yoonaas ni dubbatu (III Macc. 6:8; Tobit 14:4,8; Josephus' *Antiq* 9102). Yesuus Kiristoos Mat. 12:39-40, 16:4 fi Luq. 11:29 keessatti akka nama seena qabeessaatti dubbateera.
- D. Yoonaas akkuma Iyyoob dhugaa ta'uu Macaafa qulqulluu barsiisuudhaaf nama beekadhaan kan barreeffameedha jechuun ni danda'ama.(Jechuunis nama hundumaaf akkasumas saba Waaqayyoo warra hin ta'iniif). Caaffatni raajotaa hedduun ergaa raajichaa of keessatti qabatanii jiru, macaafa Yoonaas keessatti garuu jechoota raajii shan qofatu argama 3:4.
- E. Kakuu Moofaa keessatti macaafni Yoonaas macaafa ergama wangeelaa isa beekamaa dha. Yaadni guutummaan jaalala Waaqayyoo ilmaan namaa hundaatiif jedhu ilaalcha haaraa adda ta'ee dha. (Isaii fi Miikiyaas).
- F.

IV. BARREESSAA MCAAFIGHAA

- A. Tarii bareessaan macaafichaa nama seenicha keessatti irra caalaatti ga'ee fudhate ta'uu danda'a. 1: 1 irratti raajota xixiqqaa keessaa akka tokko ta'etti ibsameera. Kun ilaalcha aadaa ti.
- B. Maqaan Yoonaasii fi kan abbaa isaatii Ibroota biratti kan barame miti; lamaan isaanii 2Mot 14:25 keessatti argamu. Inni bara Yerobi'aam Iitti Gaat-Eferii (Gath-hepher) raajii dhufe ture (Iya. 19:13) ,innis naannoo qomoo Baabiloon, Kibba Baha Naazireeti irraa maayilii sadii irratti.
- C. Israa'el keessaa qomoo beekamaa kan ta'e keessaa namni beekamaan tokko dhugummaa Macaafa qulqulluu ibsuudhaaf seenaa jireenya nama beekamaa ta'e tokkootti fayyadameera jechuun ni danda'ama (akka macaafa Iyyoob). Yoonaas mootii Israa'eliin waamamee ture (Jeroboam II) diinota Israa'elitti dubbachuu irraa ofii isaa eeggachuudhaaf. Yoonaas raajii gara Kibbaa isa beekamaa ture (II Mot 14:25). Kun macaafa isaa keessatti maaliif jabeessee Naanawweedhaan akka morme kan ibsu ta'uu ni danda'a. Namni beekamaan mormii isaa dhaga'ee barumsa Macaafa qulqulluu akka qabu argee nuuxannoo jireenya Yoonaas kana bal'isee barreesseera (Dr. John Harris, ETBU, 1998).

V. Bara Macaafichi barreeffame

- A. Barreessichi isa 2 Mootota 14:25 irra jiru yoo ta'e, yeroon isaa bara Yerobi'aam ta'u akka danda'u deggera(dhaloota Kiristoos dura 783-743 dhuma irratti haftee dabalataa ilaali).
- B. Macaafni Yoonaas gara booda kanaa akka barreeffame dubbatama, kun garuu kan irratti hundeeffame
  1. Raajii waa'ee fuula duraa dubbatuun mormuudhaan.
  2. Gocha seena qabeessa ta'e macaaficha keessatti ta'e isa sammuu namaan ol ta'een mormuu dha.
  3. Kan yaadamu garaa garummaa fi raajii waa'ee sabaa isa boojuu booda jiru kan argisiisu akka ta'ee dha.

VI.Yoomessa seenaa

- A. Seenaa warra Sooriyaa keessatti Nanawween yeroo qalbii jijjiirranaa lama qabaatanii turan.
  1. Yaada gara Waaqayyoo tokkichaatti deebi'uu (jechuun Niiboo (Nebo)) bara Adaad-Niiraarii(Adad-Nirari III) (Dhaloota Kiristoos 805- 782), Tiiglaatsi-piilaaser isa 3ffaa dura geggeessaan cimaan inni dhuma dhaloota Kiristoos dura bara 745 taayitaa qabate.

2. Bara bittaa Ashurdaan(Assurda III) keessa Sooriyaa keessatti dhukkuba namoota hedduu fixe(Dhaloota Kiristoos dura 771-754).

B. Seena Yihudootaa keessatti yeroo lamatu jira keessumatti ergaan Yoonaas barbaachisummaa isaatiif:

1. Jaarraa 8ffaa keessa, Israa'el qalbii akka jijjiirrattuuf waamichi Yoonaas barbaachiseera.
2. Baroota boojuu booddee jiran, Israa'el mata jabinnaa fi of-tuulummaa ishee akka bartuuf barbaachiseera.

VII.Bifa sirna barreeffamaa.

- A. boqonnaan qoqqoodamuun isaa guddina caaseffama isaatii argisiisa.
- B. Baafata ifaa ta'e(kutaa lama qaba, Boqonnaa 1,2 fi 3,4).
  1. Boqonnaa 1 –Yaadni Waaqayyoo tuffatamee kan Yoonaas bakka bu'uu isaa. Waaqayyotu mo'e!
  2. Boqonnaa 2 – Yoonaas qalbii jijjiirrate (Walaloo gochibsa yeroo darbe argisiisuun barreeffame; maqana Qulqullummaa Yerusaalem keessatti tajaajila waaqeffannaatiif kan ta'u).
  3. Boqonnaa 3 – Yaadni Waaqayyoo fudhatama argate; Nanawween qalbii jijjiirratte.
  4. Boqonnaa 4 – Yaadaa fi ilaalcha Yoonaas irraa adda kan ta'e amala Waaqayyootu mul'ate.

VIII.Dhugaawwan bebbeekkamoo(MAIN TRUTHS)

- A. Macaafni kun humanaa fi ol-aantummaa Waaqayyoo karaa uumamaa, sabaa fi mul'ataa mul'inatti argisiisa. Waaqayyoo kakuu Israa'el wajjin qabu garasitti hojjechuuf kan isa daangessu hin jiru!
- B. Namni Ibroota ta'e yeroo inni Waaqoon mormuu fi jalaa baqatu, yeroo ormoonni immoo namoota amantii ta'an(qaraxxoonnii fi sabni nanawwee).
- C. Jaalalli Waaqayyoo (Macaafota Kakuu Moofaa keessaa macaaficha sirriitti kan ibsu) ilmaan namootaa hundumaaf 3:10 fi 4:2,11 irratti ifatti argama. Waaqayyoo namoota qofa kan jaallatu osoo hin taanee bineensota iyyuu ni jaallata 4:1. Akkasumas umna Waaqayyoo fi qalbii jijjiirratnaa kan argisiisuu dha (sagalichaa fi raajicha).
- D. Warri Sooriyaa warri hamoonii fi jibbmoon qalbii jijjiirratnaa isaaniitii fi amantii Waaqayyoo(YHWH) irratti qabaniin isa biratti fudhatama argatan, 3:5-9. Yihudii ta'uun isaan hin barbaachifne(Ho. Erg. 15).
- E. Yoonaas Israa'el luba mootummaa isaa akka taayuuf waamicha inni isheedhaaf taasise kan argisiisuu dha (Uum. 12:3, Ba'u. 19:4-6). Israa'el qooda wangeela baballisuu fi warreen biroo oolchuu qumummaa, adda baatee jiraachuu fi of-tuultuu taate(fakkeenya namicha samaariyaa, Luq. 10:25-37) .
- F. Macaafni kun fakkeenya Yesuus isa Luq. 15: 11- 32 keessa jiru Yoonaas waliin wal fakkeessa, Israa'eliin immoo akka ilma angafaatti.
- G. Kaayyoon yaada kanaa inni gara biraan
  1. Humna qalbii jijjiirratnaa(*Yom Kippur* , fi Mat. 12:41 ilaali)
  2. Akkamitti akka firdii qajjeelaanii (ga'ee raajotaa) fi cubuu dhiisuun (amala Waaqayyoo) akka walitti dhufu
  3. Araara gochuudhaaf walabummaa Waaqayyoo
  4. Qomummaa Yihudootaa fi jaalala Waaqayyoo wal cina yommuu qabamu
  5. Araara gochuun Waaqayyoo dhaloota kan biraa hin oolchu

YOONAAS 1

HIKAA HAARAA KEEYYATAAN HIRUU IRRATTI HUNDAA'E

NKJV	NRSV	TEV	NJB
Yoonas Abboomamuu diduu	Saba Nanawweef akka lallabu Waamicha Yoonsaa Isa jalqabaa	Yoonas Gooftaaf ajajamuu dida	Yoonas Waamicha isaa irratti fincile
1:1-3	1:1-3	1:1-3	1:1-16
Qilleensa galaana irraa			
1:4-9	1:4-6	1:4-5 1:6 1:7-8 1:9-10a	
Yoonas gafa galaanaatti gatame		1:10 b -11	
1:10-16	1:11-16	1:12 1:13-16	
Kadhachuu Yoonasii fi bilisa Bau isaa	Yoonas akkaataa dinqiidhaan fayye		
1:17-2:9	1:17-2:10	1:17	

DUBBISA MARSAA sadaffaa (fuula vii irraa)

SADARKAA KEYYATAATTI YAADA BARREESSICHAA ISA JALQABARRA HORDOFUU

Kun qaleelfama qo'annaa Macaafa Qulqulluuti, kana jechuun namni tokko Macaafa Qulqulluudhaaf hiikaa mataa ofii laachuudanda'a. Tokkoon okkoon keenya akka nuuf ifeetti adeemuu qabna. Ati, Macaafni Qulqulluun, akkasumas hafurrii qulqulluun hiikaa laachuu keessatti qooda isa jalqabarra qabdu. Kanas yaada nama biraaf dhiisuun sirra hin jiru.

Boqonnicha al tokkotti dubbisi. Gulummoowwan adda baafadhu. Hirama gulumoowwan keetii hiikaawwan haaraa shananiin madaali. Keeyyataan himuu dirqama miti, garuu yaada barreessichaa isa jalqabarra hordofuudhaaf furtoodha, kun immoo gidduu galeessa hiikichaati. Tokkoon tokkoon keeyyataa Gulummo tokko qofa qaba.

Keeyyata duraa

*Kaka'umsa dhabuyyuu, qoqqooddaan keeyyataanii yaada barreessaa jalqabaa hubachuuf furtuu cimaadha. Tokkoon tokkoon jijjiirraawwan ammayyaas keeyyata qoqqoodamee fi kan cuunfameqabu. Keeyyanni kamiyyuu immoo bakka adda ba'ee jirutti mata duree ijoo, dhugaa fi yaada ijoo tokkoqaba. Tokkoon tokkoon sararaas bakka adda ba'anii jiranitti mata duree sanacalaqqisiisu. Akkuma barreeffama kana dubbisteen jijjiirraa isa kamtu akka hubannoo, dhimmaa fi qoqqooddaa sararaaf ga'umsa siif ta'u of gaafadhu.

Boqonnaa kamiyyuu keessatti dursa Macaafa Qulqulluu dubbisuu fi dhimma isaa adda baasuuf yaaluu qabna. Itti fufnees, hubannoo keenya hiika ammayyaa waliin wal cinaa qabnee madaaluu qabna. Yeroo miira barreessaa jalqabaa hubannu qofa sabqora (logic) isaa fi haala inni ittiin dhiyeesse ilaaluun Macaafa Quqlulluu dhugaan kan hubachuu dandeenyudha. Barreessaa jalqabaa qofaatu kaka'umsa uumuuf ga'aadha malee

Dubbistoonni Macaafa Qulqulluu, barootaa fi jireenya isaanii keessatti dhugaa eerame hojiirra oolchuuf itti gaafatamummaa qabu.

Hub: Jechoonni teeknikaawaa fi gabaajeewwan hundi guutummaa guutuutti miiltoo (Appendices) tokko, lammaffaafisadaffaakeessatti ibsamaniiru.

1. Keyyata tokkoo
2. Keeyyata lamma
3. Keyyata sada
4. kkk

QA'ANNA JECHAA FI GAALEE

Yoonaas: 1:1-3

¹ Gaaf tokko dubbiin Waaqayyoo gara Yoonaas ilma Amiitaayi dhufee, ² “Ka’ii, gara Nanawwee mandara guddittii dhaqi! Hamminni namoota ishee guddatee na bira waan ga’eef, irratti labsi!” jedhe. ³ Yoonaas garuu isa dhiisee fuula Waaqayyoo duraa mandara Tarsheeshitti baqachuudhaaf ka’e; mandara Yoopheetti gadi bu’ee markaba Tarsheeshi dhaqu argate; inni warra markabichaa wajjin adeemuudhaaf gatii isaa baafatee, fuula Waaqayyoo duraa gara Tarsheeshitti sokkuudhaaf keessa ni lixe.

1:1

NASB

NKJV, NRSV

TEV

NJB

“Amma”

“Guyyaa tokko”

NASB fi NJB xumura hin hiikamin waliin kan wal qabate dursa irra kan galu banaa kan ta’etu jira. Kun luqqisii wali fakkii seenessa isaatii argisiisuudha (fakkeenya, Abo 1:1, I Sam. 1:1, Rut. 1:1). Kun barreessichi hojiin isaa akka seenaatti akka isaaf hubatamuuf barbaaduu isaa fulchoo kan kennuu dha.

▣ “**dubbiin Waaqayyoo gara Yoonaas dhufee**” kun akkaataa itti raajiin ibsamu isa amaleeffatamee da (fakkeenyaaf; Erm. 1:2;4; Hos. 1:1; Iyo. 1:1; Mik. 1:1; Age. 1:1; Zak. 1:1); as keessati garuu ergama Gooftaa kan argisiisuu dha.

▣ “**Yoonaas**” “hiikni maqaa isaatii” gugee” (BDB 402) jechuu dha. Seensa isaa 1b ilaali.

▣ “**Amiitaayi**” hiikaan maqaa isaatii “kan hin sochoone,” “amanamaa,” “nama haqaa” (BDB 54). Maqaan abbaa isaatii fi kan Yoonaas bakka baay’etti hin argamu (abbaa fi ilma); yeroo ta’e keessatti Kakuu Moofaa II Moot. 14:25 keessa qofatti argama. Kun immoo seena qabeessummaa macaafichaa kan argisiisuu dha.

1:2 “Ka’ii...deemi...lallabii” goch-ibsoonni kun hundi *Qal IMPERATIVES*ii ti. Ariitummaa argisiisu! This, like v 1, is a typical prophetic call (cf 3:3-4, erm. 13:4, 6). Waamichi Yoonaas inni boqonnaa 1 keessa jiru boqonnaa sadii keessatti irra deebi’ameera.

▣ “**Nanawwee**” karaa Senaaherib magaalaa guddittii warra Sooriyaa taatee turte; Iraaq ishee haaraatti qarqara laga Xigireesitti argamti; garuu kan jiraatte gara bara jalqabaatti ture (Uum. 10:11). Dhaloota Kiristoos dura bara 612tti warra Baabiloniin barbadeeffamte. Maqichi iyyuu (BDB 644) Ashtaaroti waliin (*Ishtar*) wal fakkaata.

▣ “**Magaalaa guddittuu**” ABD, jildii 3, fuula 938, fayidaa addeessa ammumeetiif xuqaa gaarii kaa’a “Magaalaa gudditti” (BDB 152):

1. Magaalaa guddittii, 1:2, 3:2,3, 4:11
2. Qilleensa jabaa, 1:4
3. Bubbee jabaa, 1:4,12

4. Baay'ee sodaatan, 1:10
5. Waaqayyoon baay'ee sodaatan, 1:16
6. Qurxummii guddaa, 1:17
7. “Isa guddaatii eegalee ,” 3:5
8. Kan mootichaa(warra beekamoo) , 3:7
9. “Yoonasiin hedduu aarse” ,4:1
10. “Yoonasis baay'ee gammade,” 4:6

Ibironni durii yeroo hedduu addeessa hin gargaaraman, irra deddeebii hin amaleeffatamin “guddaa” (akkasumas 4:10, hundee wal fakkaataa akkaataa biraatiin itti fayyadameera BDB) 152) Warreen jalqaba dubbisan “guddaa” jecha jedhu humnaa olitti akka itti fayyadaman hubatu.

Qo'annaa dabalataatiif *Dictionary of Biblical Imagery*, fuula. 329 ilaali.

■ **“Dubbadhu”** jecha wal fakkataa BDB 894; KB (KB) 1128; *Qal* IMPERATIVE Lakk. 2 fi 6 irratti itti fayyadameera. “lallaabi” yookaan “labsi” isa jedhu argisiisa (jechuun fedha Waaqayyoo (YHWH) ; fakkeenyaaf; Isa. 40:2;6; 58:1; Erm. 2:2; 3:12; 7:2; 11:6; 19:2; 20:8; 49:29) . Nineveh’s judgment would have caused ጽናት’s contemporaries to apalaud (Neh. 3:19) .

■ **“Ammeenya isaaniis”** kun maqaa; adeessaa; fi xumura (BDB 947 & 949) ; “Hamaa;” (faalla gaarummaa fi jireenyaa) bifa wal fakkaataadhaan kaayyoodhaan irra deddeebi’amee itti fayyadameera:

1. Hammeenya saba Nanawwee, 1:2
2. Gubuu qilleensichaa, 1:7,8
3. Sabichi karaa isaa isa hamaa irraa akka deebi’uuf gaaffii mootichi dhiyeesse,” 3:8,10
4. Waaqayyos deebi’uu isaanii arge (3:10) badiisa itti fiduuf yaades itti hin fidne” 3:10
5. Aarii Yoonas, 4:1 (hundeen jecha isaatii deebi’ee ammas hojii irra ooluu isaa)

Xiyyeeffannaan hameenyichaa saba Nanawwee irraa gara raajichaatti deebi’e! galagalchoo nama dibuu dha!

Israa’elootni isaan waliin kan turan Asoorota irra caalaa baay’ee hamootaaf(*ህግ* 3:1,10,19) fi of-dhiibdota turan(Isa. 10:12-14). Hidhamtoota attam akka gochaa turan barreeffamaa fi fakkiiwwan warra Asoor isa durii irraa ni baratna. Kun maacaaficha adda ta’uu isaa kan argisiisu kallattii tokkoo dha. Nanawween akkuma Israa’el hamtuu turte(Naahom) , ta’u iyyuu yoo isaan qalbii jijjiiratan Waaqayyoo gatiitokko malee isaaniif dhiisa (haala jireenya hafuura). Waaqayyoof (YHWH) wanti murteessaan sanyii itti dhalatan osoo hin taanee qalbii jijjiirratnaa dha (Amo. 9:7).

■ **“Fuula koo ga’eera”** kun Waaqayyoo inni waaqa irra jiru gocha lafa irratti godhamu hunda akka beeku kan argisiisu haala hafuura ti. (Hos. 7:2). Waaqayyoo gooftaa hundumaati malee Isr kan aa’el qofa miti;(9:7). Cubbuun yeroo hunda deebii waaqa irraa barbaada!

1:3 “Baduudhaaf ka’e” kun kan nama naasisuu fi nama dinquu dha, sirriitti deebii waamicha waaqa irraaf ta’uun kan mormuu dha. Maaliif akka inni gadde sababiin isaa inni sirriin as keessatti hin ibsamne (4:2). Yoonas warra Asoora hin jaallatu!

■ **“Tarsheeshi”** maqichi ((BDB) 1077) kan argisiisu (1) dhagoota gati jabeessa yookaan (2) magaalaa fagoo qarqara Galaanaatti argamtu. Akka amaleeffannaatti magaalaa naoota Fiinqee (Phoenician) ta’uudhaan beekanti (jechuun;Tartessos) Ispeen Kaabaa Galaana Atilaantik irratti; garuu qoratnoon arki’ologii tokko tokko Sardiiniyaa biyya galaana gidduu(island of Sardinia) akka isheen taatetti kaa’u. (Uuma. 10:4). Baayyee fagoo isa ta’e kutaa dhuma biyya lafaatiif fakkeenya ta’uu ni dandeessi. Yoonas gowwummaadhaan waamicha Waaqayyoo jalaa miliquuf yaalee ture(Faar. 139:7-12). Inni Waaqayyoo lafa kakuu isaa qofaan kan daangeffamuutti yaadee ture.

■ **“Gadi bu’e”** itti fayyadamni xumura kanaa irra deddeebi’ameera(yookaan BDB 432; KB yookaan KB 434; qa’aalii hin raawwatamin (*Qal*IMPERf ECT) 1:3 keessatti (Yeroo lama) ; 5 (akkasumaand an additional sound play on “fallen sound asleep”) ; fi 2:7. **“Gadi bu’e”** inni jedhu kun tarii Yoonas hammeenyaan fudhatamuu isaa kan argisiisu ta’uu danda’a(ABD) ; jildii 3; fuulu 938) .

Gaaleen kun Yoonas mana qulqullummaa Yerusaaalem keessa utuu jiruu gara Nanawwee dhaqee akka labsuuf ergama isaaf dhufe kan argisiisuu dha. Barrssitootni Macaafa Qulqulluu yeroo hedduu kan isaan odeessan

gara adiitti gadi bu'uu isaa yookaan hanga mana qulqullummaatti adeemuu isaati. Manni qulqullumichaa bakka ol ka'aa irratti argama ture(jechuunis, gaara Mooriyaa, gaarewwan bebbeekamoo Yerusaaalem 7 keessaa isa tokko) , gaalichi garuu ilaalcha hafuuraas qaba. Biyya lafaa irratti argamuu Waaqayyo Gooftaa(YHWH's presence) wajjin kan wal madaalu mana qulqullummaa Yerusaaalem keessa hin turre.

❑ **“Yophee”** kun Telaaviiv (Tel-Aviv) ishee haaraa dha. Buufata doonii uumamaa kan warra Felisxeemii dha. Bara seenaa kanaatti Israa'eliin hin ilaallatu.

❑ **“Markaba argate”** Ibirootni markaba irra kan hojjetan miti Yoonaasiif gara galaanaatti gadi bu'uun abdii kutachuu isaa argisiisa. Markabattiin tarii kan namoota Finqee ta'uu malti. Markabni galaana irraa kun bakka fe'umsaa lamaa fi sadaffaa walakkaa qaba. Namoota mi'a sirreessan 30 hanga 50tti isa barbaachisa.

❑ **“Gatii isaa baafate”** (MT) “gatii ishee” kan jedhu qaba (BDB 969) . Ibsitootni macaafaa warra Yihudootaa hedduun Yoonaas sooreessa waan tureef guutummaa markabattii kireeffateera jedhanii dubbatu(jechuunis *Nedarim* 38a ; LXX Macaafni qulqulluun garuu “gatii isaa” jedha.

Yoonaas: 1:4-6

4 Yommus Waaqayyo qilleensa jabaa galaanichatti kaase; bubbuun human-qabeessis galaanichatti waan ka'eef markabichi caccabuu bira ga'e. 5 Yeroo sanatti waarri markaba oofan ni sodaatan; namnis adduma addaan gara Waaqayyo isaatti iyye; akka itti salphatuuf mi'a markabichaa galaanatti gad daddarbatan; Yoonaas garuu kutaa markabichaa keessa lixee ciise, rafees of gatee ture. 6 Ajejjuum markabichaa immoo isatti dhiyaatee, “Attamitti akkas of gattee raftaa? Ka'ii, Waaqayyo kee waammadhu! Tarii Waaqayyo kun akka nuyi hin badneef nu yaadata ta'aa!” jedhe.”

1:4 “ Yommus Waaqayyo qilleensa jabaa galaanichatti kaase;” akkaataa itti fayyadama maqoota waaqa irraa hubachuudhaaf of-eegga dhu. Yeroo hedduu namootni amantii hin qabne Yoonaas waliin haala wal qabateen maqaa Elohiim(*Elohim*) jedhu itti fayyadamu garuu Yaawee (YHWH) *dha*. Mata duree addaa ilaali: Amos. 1:2 irra isa jiru maqaa Waaqao. xumurichi (BDB 376, KB 373, hiifilii raawwatamaa dha/*Hiphil* PERZ ECT/) qilleensa hamaa erguu jechu dha(jechuun, jabaa, Erm. 16:13, 22:26) . jechi wal fakkaataan 1:5,15 irratti “jeeqamsa” isa jedhutti hiikameera. Waaqayyo Gooftaa uumamaa fi seenaa to'atuu dha.

❑ **“Qilleensa jabaa..... Bubbee jabaa”** lakk. 2 irra yaadannoo jiru ilaali.

❑ **“ markabichi caccabuu bira ga'e” hala nama dhibuun** (akkaataa addaatti) xunurichi (BDB 990;KB KB 1402;caaseffama niifilii hin raawwataminii *Niphal* INFINITIVE CONSTRUCT) akka markabattiin akka namaatti“ nan caba jettee akka isheen yaadde” taasisee dhiyeessa!

1:5 “waarri markaba oofan ni sodaatan; namnis adduma addaan gara Waaqayyo isaatti iyye” xunurri lamaan “sodaatan” (BDB 431, KB 432) fi “iyye” (BDB/277, KB 277) , qa'aalii hin raawwataminii dha (*Qal* IMPERFECTS) ,gochichi itti fufiinsa akka qabu argisiisa.

Lakk. 5 fi 6 irratti “Waaqayyo” jechi jedhu Elohiimii (*Elohim*) dha (mata duree addaa Amo. 1:2 irra ilaali) . Lakkoobsa heddumminaa warra Ibirootaa waan ta'eef “Waaqayyo” isa lakk. 5 fi 6 irra jiru hiika. Warri markaba oofan waaqa addaa akka waaman argisiisu, kanaaf, isaan qomoo saba ormaa kan biraa keessaa ta'u. kana yeroo jennu qomoo saba ormaa hundumaa bakka bu'u.

Warri waa'ee madda hawwaasaa qoratanii fi waa'ee madda namaa qoratan akka jiedhanitti sabni kam iyyuu amantii qaba. Namoonni uumama amantii qabuu dha. Akka kootti kun isa Uma. 1:26-27, keessatti namni akka bifaa fi fakkeenya Waaqayyoott uumame jedhu calaqqisiisa; kan fuudhanii fi heeruman yoo ta'an illee (Uma. 3).

❑ **“keessa lixee ciise, rafees of gatee ture”** kun ga'isa. Warri markaba oofan yeroo kadhatanii fi markabichatti akka salphatu yeroo taasisan; Yoonaas ni rafa ture. Maal akka ibsu hin ibsamne. Mul'inatti inni yaada Waaqayyoo didee deemaa jiraachuun isaa yookaan wanta jireenya warra markaba keessa jiranii irra ga'aa jiruuf hin yaadu. Kun maal nadhibee yookaan immoo adoodummaa hafuuraa argisiisa; murtaa'aa ta'uu jechichaa irraa kan ka'e (BDB 922, KB 1191, *Niphal* IMPERFECT), adoodummaa hafuuraa yookaan immoo sammuum xuqamuu argisiisuu ni danda'a (jecha wal fakkaataadhaaf Uma. 15:12; I Sam. 26:12) .

1:6 “Ajejuun markabichaa ..... Ka’ii, Waaqayyo kee waammadhu!” Ga’isa akkamiiti! Namni orma ta’e kakuu Waaqayyo Gooftaa(YHWH) kan dubbatu nama ta’e akka kadhatuuf yeroo kadhatu. Yoonas “Ka’ee” Nanawweedhaaf “akka Iyyu” (lamaan isaanii iyyuu qa’aalii ajajaati/both *Qal* IMPERATIVES/, Lakk. 2) Waaqayyo waamicha taasiseraaf. Jecha nama ormaa inni ta’e ajajjuun markabichaa Yoonasitti dubbate waliin wal fakkaata!

■ **“Tarii Waaqayyo kun akka nuyi hin badneef nu yaadata ta’aa!”** kun hundee guddina barsiisa amantii kanneen akka Baahaa amantii filatamoo ammayyaa kan walitti qabatuu dha. Himni kun kaayyoo guddaa macaafa Yoonasiif sadarkaa qopheessa. Warri Yihudoota hin ta’in Waaqayyo tokkicha baruu barbaadu! Isa baruudhaaf baay’ee barbaadu(Ogestin; “Namni kam iyyuu Waaqayyoon akka inni barbaadu kan isa taasisu qaawwaan Waaqayyoon hojjetamte keessa isaa jira”).

Yoonas: 1:7-9

7 Kana booddees warri markabaa adduma addaan, “Wanti hamaan kun sababii eenyuutiif akka nurra ga’e beekuudhaaf, kottaa muka buufannaa!” waliin jedhan; kanaaf isaan muka buufatnaan, mukti Yoonas irra bu’e. 8 Kana irratti isaan, “wanti hamaan kun sababii eenyutiif nurra ga’e? hojiin kee maali? Eessaa dhufte? Biyyi kee eessa? Sanyiin kee maali? Nutti him! ittiin jedhan” 9 Inni immoo, “ani ibricha; Waaqayyoon isa Gooftaa ta’ee waaqa irra jiraatu, isa galaanaa fi lafa uume nan waaqeffadha” jedhe.”

1:7 “kottaa” kun (/BDB / 229, KB 246) ajaja (a *Qal* IMPERATIVE). Jechoota tumsoo ta’an lamaan hordofama:

1. 1 muka buufannaa, /BDB / 656, KB 709
2. beekuudhaaf (“akka barruuf”) , /BDB / 393, KB 390

■ **“Muka buufannaa”** kun biyya gara Bahaa ishee durii keessatti Waaqayyoon gorsa gaafachuudhaaf gocha beekamaa ture. Israa’elis haal wal fakkaataa ta’een Urmii fi Tumiimitti fayyadanti (Iya. 7:14; I Sam. 14:40-42; Erg. 1:26). Waaqayyo haala kanaan fedha isaa akka mul’isu hubadhu. Lakkoobsi kun namootni markaba irra hojjetan sochii amantii isaan human waaqa irra jiruuf qaban argisiisa (Lakk. 14).

1:8 “Nutti him” xumurri kun (/BDB / 616,KB 665, hiifilii ajajaa/*Hiphil* IMPERATIVE /) kadhatnaa argisiisa(jechuunis, nutti himi ni kadhatnaa.....). Waa’ee Yoonas baruudhaaf gaaffii duraa fi booda qabu eegala.

1:9 “Ani Ibricha” Jechi kun ofii isaanii ibsuudhaaf jecha ilmaan Yaqoob itti fayyadaman waliin tokko/BDB / 720). Innis hundeen jechichaa Akkadotaa ta’ee kan *habiru* irraa ti, jechuunis “utaalee kan darbe yookaan kan deene.” Ibiroonni dhaloota Kiristoos dura bar-kumee lammaffaatti saba Seem keessaa warreen gara biyya Baha dhiyootti godaanan keessaa warra tokkoo dha.

■ **“... Ni sodaatu(ni waaqeffatu) ” xunurichi** (BDB 431; KB 432; *Qal* IMPERATIVE) ilaalcha Yoonas Yaawee(YHWH) fi Elohiim(*Elohim*) *iratti qabu sirriitti kan ibsu miti* (asitti akka uumaatti ibsameera) .

■ **“Waaqayyoon isa Gooftaa ta’ee waaqa irra jiraatu”** kun boojuu booda maqaa Yaaween (YHWH) ittiin waamamu isa beekamaa dha (jechuunis ; II Seen. 36:23; IZ. 1:2; Nah. 1:4;5; 2:4;20) ; Ammas taanaan kana qofaan namni tokko macaafni Yoonas macaafa boojuu booddeeti jechuu hin danda’u. Abirahaamiinis itti dhimma ba’ameera(Uuma. 14:19;22; 24:3;7) . Markaaboonni Finqee kun “Gooftaa waaqaa” jedhamtee kan waamamtu waaqessu jechuun ni danda’ama (B. Porten, “Baalshamem and the Date of Jonah fuula 240-241; M. Carrez, J. Dore, and P. Grelot [eds]) kan barreeffame ilaali.. Waa’ee maqaa Waaqayyoo isa Amo. 1:2 irra jiru mata duree addaa ilaali.

■ **“Isa galaanaa fi lafa uume”** kun uumaa isa ta’e isa oolchuu danda’u Waaqayyoon argisiisa (jechuuni; *Elohim*; Uuma. 1:1-2:3) . Inni Waaqao isa ka’uu rakkinihaaf sababii ta’u akka ta’e hubadhu(jechuunis; galaanicha).

Yoonas 1:10-14

10 Inni waa’ee ofii isaa waan isaanitti himeef, jarri fuula Waaqayyoo duraa baqachaa akka inni jiru hin

hubatne; kanaaf isaan guddaa sodaatanii, “maali, attamitti akkas goote?” ittiin jedhan. 11 Galaanichi ittuma dabalee unkuramaa waan adeemaaf isaan, “galaanichi nu irraa akka gab jedhuuf attam si goone ree?” jedhanii isa ni gaafatan. 12 Kana irratti Yoonaas, “fuudhaatii galaanicha keessa na uusaa! Yoos galaanichi isin irraa gab ni jedhaa; bubbeen umna qabeessi isinitti ka’e kunis sababii kootiif ta’uu isaa anoo beekeeraa” isaaniin jedhe.” 13 Jarri immoo markabicha deebisanii gara lafaatti baasuudhaaf jabeessanii ni mooqan; garuu unkuramuun galaanichaa isaanitti dabalaa waan adeemeef, kana gochuu hin dandeenye. 14 Yommuus isaan Waaqayyo isa galaanaa fi lafa uume waammatan, “adaraa yaa Waaqayyo! Lubbuu namicha kanaa nu harka barbaaddee nu hin balleessin! Akka waara dhiiga nama balleessaa hin qabnee dhangalaasaniittis nu hin lakkaa’in! Yaa Waaqayyo kana akka sitti tulutti situ hojjete” jedhan.

11:10 Kun wanta haaraa dha—Ormoonni ajaa’ibsiifachuun sodaatan (a COGNATE ACCUSATIVE; “isa dhumaa sodaatan”) Sodaatamuu Waaqayyoo namni dubbatu Waaqayyo duraa miliqaa jira (lakk. 9) , garuu immoo utuu arguu nama jal’ina yaadu.

1:11

NASB

NKJV, NRSV

TEV

NJB

“Galaanichi uttumaa caalchisee hunkurame”

“Dhaahan Galaanichaa humnaan dabala ture”

“Qilleensichi haala gadheedhaan jabaataa dhufe”

“Galaanichi haala jabaataa ta’een dabalaa dhufe”

Gaaleen kun haasaa jechamaa warra Ibirootaa irraa (lakk. 13) ,*Qal* ACTIVE PARTICIPLES) kan hojjetamee dha.

1. Dhufe (BDB 229,KB /KB /246)
2. Dabalaa (BDB 704, KB 762)

1:12 “Fuudhaatii Galaanicha keessa na buusaa” lamaanuun xumura kanaa ajaja(inni jalqabaa BDB 669, KB 724, qa’aalii ajajaatii/*Qal* IMPERATIVE/ fi inni lammaffaa, BDB 376, KB 373, hiifilii ajajaa/*Hiphil* IMPERATIVE/ dha) . Gocha kana ilaalchisuudhaan yaadota hedduutu jira: (1) lubbuu warra markaba keessa jiraniitiif aarsaa of gochuu (kun immoo yaada waliigala caaseffama barreeffamichaa wajjin wal hin gitu) , (2) Isa dhumaa ergaa Waaqayyoo jalaa miliquu, yookaan (3) adaba jal’ina mataa isaatii. Waaqayyoo yaalii miliquu Yoonaas ni gufachiise. Qurxummiin guddaan Galaana keessaa sun karaa ittiin du’a irraa oolaniitii fi fedha Waaqayyoo raawwachuudhaaf geejjiba (Yoonaas garuu hanga gara lafa gogaatti ba’ee tufamutti isa kana hin barre!

1:13 “Jarri immoo markabicha deebisanii gara lafaatti baasuudhaaf jabeessanii ni mooqan” Ammas Yoonaas isa hamaa oolchuudhaaf ormoonni warri markabicha oofan yeroo isaan yaalii taasisan ni argina, waliigalli magaalaa ormootaa kan itti hin dhaga’amne! “mooqan” jechi jedhu kallattiidhaan “akka gaariitti yaalii taasisuu” dha (/BDB / 369, KB 365, qa’aalii hin raawwatamin/*Qal* IMPERATIVE/) . Humna jabbaataa argisiisa.

1:14 “Gara Waaqayyootti iyyan” “Gooftaa yookaan yaa Waaqayyo” Yaawee (YHWH) argisiisa. Saba ormaa warri ta’an warri Fiinqee kun kadhata isaanii keessatti yeroo sadii gara Waaqayyootti (Waaqayyo isa kan Yoonaas) iyyan—ammam kan yaadamu miti(irony again) . Sabni ormaa kun Yoonaas caalaatti kadhachuuf warra fedhii qaban, waa’een cubbuutii fi waa’een lubbuu mucaa namaa baay’ee kan isaanitti dhaga’amuu dha.

■ **“Dhiiga qulqulla’aa”** kun jechama warra Ibrootaati(Kes. 21:8 fi Mat. 27:24-25) .

■ **“Yaa Waaqayyo:** kana akka sitti tolutti situ hojjete” Xumurri “tolutti” jedhu (BDB 342; KB 339; *Qal* PERFECT) isa yaade raawwachuuf dandeeitii Waaqayyoo argisiisa (jechuunis; Faar. 115:3; 135:6 Isay. 46:10; 55:8-10 fi; Dan.4:35 wal madaalchisi) .

Akka ol aantummaa isaa isa kan Og-waaqummaa keessa jruun alatti waa’ee Waaqayyoo dudubbachuun iddoo hin qabu. Dhiksaan isaa walitti dhufeenyi kan dhufe Waaqayyo isa ol aanaa ta’ee fi nama isa waan barbaade gochuuf immoo walabummaa guutuu isa qabu gidduutti. Yoonaas Waaqayyo eenyummaa namaa isa fedha hin qabne wajjin akka hojjetu argisiisa.

Matadure addaa: durse kan murta'ee (Kaalviniziiim) yookaan fedhii bilisaa nama (Harmeeniiziiim)

- I. Roome 8:29, Phawuloos "dursa beekumsaa" (dursaanni beeku) kan jedhuu lamaansaatti gargaarameera, asitti fi 11:2 irratti. 11:2 irraatti kan argisisuu kakuu jalaalla Waaqayyootti, yeruuchi utuu hin jalqabiin fuulduraatti Isira'eliif kan inni qabu. "beekee" jechi jedhuu Ibiroota wajjiin kan deemu itti dhiyeenyaan, walitti dhuufeenya dhuunfa wajjiin ta'uu isaa yaadadhu, waa'ee nama tokkoo dhugaa jiruu osoo utuu hin

ta'iin (Seera uumama 4:1, Irmiyaas 1:5). Asitti inni kan dabalame hidhata haala barabarumma walqabateeti (Rom8:29-30) jechii kunii murtoo duraa wajjin wal qabata qaba. Ta'us, inni taa'uu kan qabuu dursee beekuu waaqayyoo hundee filatamu u miti, sababnii isaa, akkan yoo ta'ee filatamun nama kufeen ----- (gara fuulduraati) deebii irrattii kanta'u ture, kunisi hojii namaan. Jechi kun immoo kan argammu, HoE26:5 ; 1phexiros 1:2, 20 fi 2phexiros 3:17.

A. "Beekamtii duraa" ("dursee beeku")

"beekamtii duraa" fi "dursee kan murtaa'e" jechii jedhan lachanuu "duraan" kan jedhu kan walmadaaluu wajjin kan walmakaniidha, fi kanaaf, hikamuu kan qaban "dursee beeku, "daangaa dursee murteesuu" ykn "dursee mallattoo gochuu" kan jedhuudha. Keewwati Ibsa ta'aan murtoo Dursaa irratti, Kakuu Haaraa keessatti Rom8 :29 -30, Effesoon 1:13-14 fi Rom9 irratti argama. Bareeffamootni kun ifatti cimsa kan laatan waaqayyoo hundumaa danda'uu isaati. Waaqayyoo hundumaa hin too'ata. dursee kan tolfamee karoorri waaqummaa Yerootti kan hojjeetuu qaba.

Ta'us, karoorri kun kan nama walii gadi rukutuuf ykn filatamaa kan hin taane. Innis kan hundaa'ee olaantummaa waaqayyootii fi duraan dursee beekuu isaa irratti qofa miti haa ta'uu malee isaan kan hin deeggaramnee jaalalli, aaraari isaa, fi kan Ayyaana nuuf hin taane amala isaati.

Kan keenya kan warra lixaa (Ameerikaa) dhuunfaa irraa of eeggachuun irra jira, ykn wangeelaawummaa fedha ho'aa wanta Ajahibsiisaa kanaa dhugaan akka irra hin dibamne (akka hin dhokfamnee) of eeggachuu qabna. Akkasumas kan wal-faalleessan Yaadi lama jechuun, seenaadhaaf jeequumsa barumsa waaqayyummaa, kunis Faallaasaa Awugxinoos Pelegiyuus, Ykn Kaalpiyeezim Faallaan isaa erminiyaaniziiim gidduutti.

B. "Dursee murteessu" (*proorizo*, "warra murta'aan fi dursani tolchuu")

Dursa kan murta'aan jaalala waaqayyoo, Ayyaana, fi araara isaa murteessuudhaaf kan godhamee bu'uura amantii miti ykn warra tokko tokkoo wangeela irraa ambisuu miti. Innis amantoota jabeessuu dhaaf malee, ilaalcha biyya lafaa tolchuudhaaf. Waaqayyoo dhala namaa hundumaatiif (1^a Xim 2:4, 2^a Phex. 3:9). Waaqayyoo waan hundumaa hin too'aata. Eenyuuyyuu ykn kamiyyuu isatti adda baasuu danda'aaree? (Room. 8:31-39) Waaqayyoo Seenaa hundumaa amma hin ilaala. Namootni yeroodhaan kan murta'aanii dha. Yaadii isaanii tiif dandeettiin isaanii murtaa'aa dha. Olaantummaan waaqayyoo filannoo bilisaa dhalanama gidduutti jibba hin qabu. Inni qindaa'uma kakuuti. Kunis fakkeenya dhugaat, wal-falmii faallaatiin kan dhiyaateedha. Bu'uura amanti macaafa qulqulluu yaadoota adda addaa irra dhiyaate isaanis Yeroo hundumaa kan dhiyaatan Aayyaahoota (Paaraadooks dha.) dhugaa kan ta'uu warra yaadan lamaan faallaa gidduutti madaallii eeguudha. Faallaa kan araawwannee balleessuun nurra hinjiraatuu, dhugaa sana keessaa tokko baasuudhaan. Dhugaa macaafa qulqulluukaminiyyuu mataa isaatiin gara kutaa adda ta'eetti achi qabuun nurra hin jiru.

Kan biraa yoo dabalamee bu'a qabeessa kan inni ta'uu galma filatamoo mootummaa waaqaa qofa miti, Yeroo duunuu kan nuti argamnu, haa ta'uu malee amma kan ta'u kirstoosiin fakkaachuu dha. (Room. 8:29, Efeso. 1:4, 2:10). Kan filatamnee "qulqulluudhaaf mudaa kan hinqabnee" akka ta'uuf . waaqayyoo kan nu fiateef nuu jijjiiruu fi kan biraa immoo jijjramiicha argee amantiidhaan karaa kirstoos waaqayyof deebii akka laatuuf. Murtoon dursaa kennaa dhuunfaa miti, haa ta'uu malee kakuu dirqamaati. Kunii dhugaa keewwatichaa isa guddaa dha. Kun galma kirsaataanummaati. Qulqulluumaan jaalala waaqayyooti tokkoo tokkoon kirataanaatiif, filannoon waaqayyoo isa fakaachuudha. (Efes. 1:4) ejjannoo biraa Osoo hin taane. fakkeenya Waaqayyoo , innis umummaan namaaf laatama (Seera Um. 1:26, 5:1, 3, 9 :6) deebi'uudhaf.

- C. "Bifa Ilma isaa Haa fakkaataniif "galmi waaqayyoo inni dhumaa, kufatiidhaan kan bade fakkeenya isaa deebisuudhaaf . Amantootni kirstoosiin fakkaachuudhaaf dursee murtaa'eera (. Efeson 1:4).

II. Roomaa 9

- A. Rom9 olaantummaa waaqayyo irratti 1^{an} Kakuu Moofaa kan kakuu irratti keewwata cimaadha. (kabira kan ta'uu qabu Efes. 1:3-14), Boqonnaa 10 kan inni lafa kaa'uu filannoo bilisaa namaa ifaa fi irra

deddebi'ee ta'ee utuu jiruu (“tokkoon tokkoon isaa” lakk. 4, “Eenyuu iyyuu yoo ta'ee “Lakk 11, 13 , “hundumaa “Lakk. 12 [lammanuu]). Phaawuloosi baruumsa waaqayyummaa kanaa wal-mormii isaa walitti araarsuudhaafii raawwatee Yaalii hin goonee. Isaan dhugaa lamaan! hundeen amanti macaafa qulqulluun baay'een (doktiriin) kan dhiyaatan. Aayyaahoo'Aawwii ykn wal-falmaa lamaanii dha. Baay'een baruumsa waaqayyummaa.

Agoosxinoos fi kaalviinoot, sababa irraa, baruumsa waaqayyummaa irraa seera isaa caalaa, kunis macaafa qulqulluu dursa kan itti yaadamee hiika murtaa'aa akka ta'uu kan dirqisiisuu.

- B. Dhugaa wal- fakkaataa kanaa (Rom9:23 irratti kan argamu) Rom8:29-30 fi Efe. 1:4, 11 irratti argama. Boqonnaan kun olaantummaa waaqayyoo ibsa jabaa kan qabuu dha, Kakuu Moofaatti. waaqayyoo kan uumamaa fi itti gaafatamummaa fayyiisuu walii galaa akka qabuu falmiisiisaa miti. Dhugaa guddaan kun cal-jedhamu dhaafii ganamuu raawwatee kan hin dandaa'amneee dha. Ta'uus waaqayyoo fakkeenya isaatti nama uumee wajjin wal- fakkaachuu dhan, kakuu filachuu isaa, madaalli isa eeguu qaba. Dhugumatti sirrii kan ta'u Kakuu Moofaa tokko tokkoo kakuu, akka seera umamaa 15 kan qaban, Haallicha miti kanaaf deebii nama wajjin raawwatee wal- hinqabatu, haa ta'uu malee kakuu biraan deebii nama wajjin haallawwanii dha (fakkeenya Eden, Nohi, Musee, Daawwit). Waaqayyoo uumama isaa oolchuudhaaf karora qaba, namni kamiyyuu karoora kan karaatti ambisuu hin danda'uu. Waaqayyoo, Namoonni karoora kanaan akka hirmaatanii fi fedha isaa heyyameera. Carraan hirmachuu kunis baruumsa Waaqayyummaa faallaa dha, olaantummaa (Rom9) fi fedha bilisaa namaa (Rom10) gidduutti.

Ian cimsa macaafa qulqulluu filatee ka- biraa dhiisuun sirrii miti. Hundee amanti gidduuttimormii qabaata, sababni isaa uummatni warra lixaa dhugaa kan isaan dhiyeessanii faallaa dhaan (Daayaaleektawii) ykn wal-faalleessuun lama ta'uudhaan. Hundee bu'uuraa amanti dirqamattiabuu kan isaan irra jiruu hundee bu'uuraa kanbirootii wajjin haala deemuun. Dhugaa ilaalcha guutuu dhaan (fakkii) dhugaa.

III. Efesoon 1

- A. Filamuun ajaahibiisaa hundee amantiiti. ta'uus, inni kan feedhaan waamaman miti, haa ta'uu malee kan ittiin darban, hidhaa, ykn kan biraa oolchuudhaaf mala! Kakuu Moofaan jechichi fayyadama irra kan oolee dursa fayyinaaf innis tajaajila irraa kan burqee dha. Macaafni qulqulluun raawwatee walitti hin araarsuu, olantumman waaqayyoo fi fedha bilisaa namaa gidduu kan jiruu faallaa kan fakkaatuu, haa ta'uu malee lamman isaa hin jabeessa! Falmii macaafa qulqulluu fakkeenya wayyuu kan nuuf ta'uu Rom9 filannoo olaantummaa waaqayyoo fi Rom10 deebii barbaachisaa dhala namaa (Rome 10:11, 13).

Falmii baruumsa Waaqayyummaa furtoon isaa argamuu kan danda'uu 1:4 irratti. Iyasuusi nama filatamaa waaqayyooti, kanaaf hundumtuu kan filatan karaa isaatiin (kaarlii Paarz). Iyasuusii kan Waaqayyoo “Eeyyee” dha fedha dhala nama kufeef (Parl Paarz). Efe 1:4 akkasumaa hin gargaara dhimmicha ibsuudhaaf, kunis cimsa kan inni kennu galma murtoo dursaa mootummaa waaqayyoo qofa miti, haa ta'uu malee qulqulluumaan (kirstoosiin fakkaachuu). Nuutii Yeroo hundumaa inni booji'amna cina fayyadama Wangeelaa qofaan, itti gaafatamummaa gara cinaatti dhiifnee! waamicha Waaqayyoo (Filannoo) Yeroodhaafiis bara barafis! Hundee bu'uuraa amanti dhugaa kan bira wajjin wal-qabatee dhufuu qaba, qophaa isaa, wal-qabataa kan hin qabnee dhugaa wajjin osoo hin ta'in. Fakkenya gaarii kan ta'uu garee urjii fi faallaa isaa urjii tokko kophaa. Waaqayyoo dhugaa kan inni ibsuu galumsa warra bahaatiin malee warra lixaatiin miti. Daayileektik (Paaradooks) dhugaa bu'uuraa amanti lama ta'ee falmii dhiyaatan balleessuu hin qabn waaqayyoo akka hin murtoofnee fi faallaa isaa ykn waaqayyoo daangaa murtaa'ee; Fayyina Faallaa isaa jabina iyasuusi Abbaa wajjin wal- qixa ta'uu isaa faallaa isaa iyauusi Abbaa wajjin akka hojjeetu, birmadummaa kirstaanaa faallaa isaa itti gaafatamummaa kirstaanaa, kakuu hiriyyaa, kan kana fakkaatan).

“Kakuu” kan jedhu yadni ijoon baruumsa waaqayyummaa olaantummaa Waaqayyoo fi (innis Yeroo hundumaa ka’uumsa isaa kan fudhatuu fi Yaada mata duree isaa (karoora) kan qopheesse, ka’uumsa dirqamsisaa fi itti fuufeenya kan qabu kan qalbiijijjiirraanaa fi kan amantii deebii namootaa. barreffamicha qulquleessuu irraa of-eegadhaa. Kan Ayahoohun (Paaraadooks) kan isa tokkoo gar-tokko qofaan fudhachuu fi kabiraa xiqqeessuu! Hundee bu’uura amantii kan ofii jaallatamaa gochuu ykn Seera baruumsa Waaqayyummaa cimina itti kennuu of-eegadhaa.

- B. “Ini nu filate”Efe 1:4 goch darbee ilaalcha giddu galeessaa, innis Abbaa isaatiif jabina kankennu. kunis xiyyaaffannoo kan Yeroo fuul duura kan turee filannoo Abbaa. Filannoo Waaqayyoo murtoo Asilaamootaa bifa kanaan hubachuun hin danda’amu, ykn cabsee kan bahee bifa Yaada garaatiin, murtaa’oon kan biraa akka mormaniitti, garuu bifa kakuutiin, waaqayyoo ilma namaa kufee fayyisuu fi kakuu galeera. (Seera umamaa 3:15). Waaqayyoo Abirahaamii waame hin filatees, ilma namaa hundumaa filachuudhaaf “seera umamaa 12:3, Seera bahuu 19:5-6). Waaqayyoo mataan isaa ijoollee namaa hundumaa filateera. Amantii kirstoosiitti jiraachuu kan qabatan. waaqayyoo Yeroo hundumaa Fayyinaa fi ka’uumsa hin fudhata (Yohaannis 6:44, 65). Barreeffammni kunii fi Rom9 murtoo dursa macaafa qulqulluu hundee bu’uura amantii ti, awogisxiinoosiif kaalviin ciimsanii kan laatan. Waaqayyoo amantoota kan inni filatee fi fayinaaf (tolaaf) duwwaa fi miti, Qulqulluummaa irraas malee (Qolasaysi 1:12). Kunis demuu kan danda’uu (1) eejeennoo kirstoosti qabnnuu dha (2 Qor. 5:21) ykn (2) fedha waaqayyoo, karaa ijoollee isaa amala isaa mul’isuuf (2:10 Rom8:28- 29 Galaati. 4:19). waaqayyoo ijoollee isaatiif fedhiin ini qabuu lachanuuti Guyyaa tokko Mootummaan waaqayyoo fi amma kirstoosiin fakkaachuun keenyaa! “isaan” Efe 1:4 furtuu Yaad-rimee. Eebbaawan Abbaa, Ayyaana, fi Fayyina karaa kirstoos hin dhangala’aa (Yohaannis 14:6). Rogi Yeroo kanaa dabalammu isaa ilaala (bakka argsiisa) Lakk 3 irratti, “Kirstoosiin”Lakk. 4, “isaan”Lakk. 7 “isaan” Lakk 9 “isaan” Lakk 10 “kirsitoosiin” “isaan” Lakk 12, “kirstoosiin” fi Lakk. 13, “isaan” (Lamata). Iyasuus kan waaqayyoo “Eeyyee”dha, mucaa namaa kufee fi (kaar! Paarz). Yasuus Nama filatama dha, akkasumas hundumtuu karaa isaa filatamu. Hundumtuu eebbi Abbaa karaa kirstisoos dhangala’aa. “uumama biyya lafaa dura”Gaaleen jedhuu immoo Maat. 25:34, Yoh. 17:24, 1pHex. 1:19-20 fi Mul. 13:8 Fayyadama irra ooleera. Innis kan argisiisuu waaqa sadan tokkoo hojii oolchuu Seera uumamaa 1:1 dura ta’uu isaati. namoonni galuumsa Yeroottiin kan murta’anii dha, nuuyii fi wanti hundumtuu kan darbeedha, ammaa fi kan dhufu dha. waaqayyoo fi garuu miti. Murtoon dursee Galmii isaa qulqulummaa malee carroomuu miti. Waamich Waaqayyoo Ijoollee Addaam kan filataman mirtaawoo dhaaf miti haa ta’u malee hundumaatiif waamichi isaas waaqayyoo ijoollee namatiif akka ta’uu fi kan barbaadee dha, isa akka fakkaatan (1Tosoloonqee 5:23 2Tesoloonqee 2:13) fakkaattii isaa (Seera uumamaa 1:26 -17). Murtoo duraa gara barumsa Waaqayyummaatti yerroo jijjirruu, bakka jireenya qulqulluummaa bu’ee gadsisaa dha. Yeroo hundumaa baruumsi waaqayyummaan keenyaa macaafa qulqulluu irraa barreeffama qulqulluu caalaa iyyee dubata. “Mudaa kan hin qabne”ykn “mudaa irraa walaba” jechi jedhu fayyadama irra kan oolee (1) Iyasuus (Ibr 9:14, 1pHexiroos 1:19); (2) Zagaariyaasii fi Elsaabeet (Luq 1:6) (3) Phaawuloos (Filiphisiyuusi 3:6) fi (4) Hundumtuu kirstaanoota dhugaa dha. (Filiphisiyuus 2:15 1Teseloonqee 3:13 , 15:23). Fedha Waaqayyoo hin jijjiramnee tokkoon tokkoon kirstanaatii, booda irratti mootummaa Waaqayyoo qofa irratti miti, haa ta’uu malee amma kirstoosiin fakkaachuu dha (Rom8:29-30, Gala 4:19, 1Phexiroos 1:2). Amantoonni amala Waaqayyoo biyya lafaa badeettii akka calaqisiisan, hojii wanggeelaatiin. “Jaalalaan” Gaaleen jedhu Haala Yeroon, Lakk kanaan deemuu kan danda’u tokkoon isaa Lakk 4 ykn Lakk . 5 dha. ta’uus, Gaaleen kun bakka kan biraatti fayyadama irra yammuu ooluu, Efeitti inni Yeroo hundumaa kan argsiisuu namni jaalala inni waaqayyoo dhaaf qabu dha. (3:17, 4:2, 15, 16).
- C. Efeson 1:5 “inn dursee beekke” gaaleen jedhu kan xumuramee kan ammaaAORIST ACTIVE PARTICIPLE. jechi Giriikii kun karoora oolchuuti (Luq 22:22 Hojii Erg. 2:23, 4:28 , 17:31 Rom8:29-30). Dursa murtoo dhugaa baay’ee gidduu dhaa isaa tokko dha. innis fayyina namoota wajjiin kan adeemuudha. Innis murtoo Barumsa waqayyummaa ykn dhugaa kan biraatiin wajjin wal-qabatee wal irraa fudhatee dha. inni raawwatee adda bahee jabina kan latu ta’uu hin qabu! Dhugaan macaafa qulqulluu kan inni kennu yeroo dhugaan kan dhugaa hin fakkaanne (Paaradooks) lammanidha. Kan

amantaa kutaa tokko, falmii macaafa qulqulluu balleessuu barbaadu, 1^{an} diyaaleektikaawwi dhugaa qofa jabina kennuudhaan dursa murtoo faalleessuun fedha bilisaa namaa fayyina amantootaa faallaa jabina amantootaa, cubbuu jalqabaa faallaa cubbuu fedhaa, cubbuu irraa bilisa ta'uu faallaa cubbuu xiqqoo hojjechuu, akkuma sanaan kan labsamee qulqullummaa faallaa itti fuufeenya kan qabu qulqullummaa amantaa hojii faallaan bilisummaa kirstaanummaa faallaa dirqama kirstanaa, daangaa kan hin qabanne kan murtaa'ee).

Filannoo Waaqayyoo gocha dursee beekuudhaan miti, haa ta'uu malee amala araara mataa isaatiin (Lakk 9 fi 11). Inni kaninni barbaaduu hundumtuu (Kan adda bahaan Osoo hin taanee, akka Ginoostik ykn akka warra amma Iyyoomee cimsanii kaalpiinootaa) hin fayyuu (Isqeel 18-21-23, 32, Yoohaannis 3:16 -17 1Ximitihoos 2:4, 4:10 tiitoo 2:11, 1Ximitiyooos 3:9. Ayyaanaa Waaqayyoo (Amala Waaqayyoo keewwata kun furtuu baruumsa waaqayyummaati (Lakk, 6A, 7C 9B), akkuma araara waaqayyoo kan biraatiif keewwata murti duraa, Rom9-11 fuurtuu akka ta'ee hundumaa . Mucaan namaa kufee abdiin inni tokkich aayyanaa waaqayyoo fi araara isaati (Isaayas 53:6 fi kan biraa baay'een barreeffamni Kakuu Moofaa Rom3:9-18). Dursa baruumsa waaqayyummaa kanaa Boqonnaan Hiikamee murteessaa kan ta'uu Phaawuloos kan inni jabeessee wantoota kana kenne hubachuudhaaf, isaanis walumaagala hojii namaa wajjin raawwatan kan hin dhageenyee murtoo dursaa (Boqonnaa 1), ayyaana (boqonnaa 2), fi Fayyisuu Waaqayyoo karora bara baraa (dhoksaa, 2:11 – 3:2:13). Kun barsiisoota sobduu, hoji namatii fi of tuulummaa kan jedhuu cimsa ijaa bahuun madaallii eeguudhaf.

Yoonas 1:15-16

15 Yoonasiin immoo fuudhanii galaanicha keessa buusan; galaanichis unkuramuu isaa isa sodaachisaa ni dhaabe.16 Jarri ittumaa guddisanii Waaqayyoon sodaatan; Waaqayyoof aarsaa ni dhiyeessan, wareegas ni warreegan.

1:16 “Jarri ittumaa guddisanii Waaqayyoon sodaatan” Gochaawwan tasgabbaa’an hedduun isaanis bubbee, dubbii Yoonas, fi qilleensi baay’ee akka isaan ajaa’ibsiifaman isaan taasise(COGNATE ACCUSATIVE) . hubannaan ormootaa inni dabalaa dhufe kun keessa isaaniitti soda uume,hubatnaa wayyu inni qabu Yoonas garuu amma kanatti miti(4:2) .

■ “Aarsaa dhiyeessan” kunis seer-luga wal fakkaataa gara biraa dha (COGNATE ACCUSATIVE).

■ “Wareegas ni wareegan” kun haalichi keessa isaaniitti dabaluu isaa kan argisiisu seer-luga kan biraa dha. Deebiin isaanii akka Yihudootaatti(Faar. 116:17-18) . Tarii Yoonas waliin bal’inaan haasawanii ta’uu danda’a.

Yoonas :1:17

17 Waaqayyo yeroo sanatti qurxummii guddaan tokko achitti argamee Yoonasiin akka liqimsuuf godhe; akkasitti Yoonas garaa qurxummichaa keessa guyyaa sadi’ii fi halkan sadii ture.

1:17 “Waaqayyo qurxummii guddaa achitti ajaje” , “ajaje” xumurri jedhu (BDB / 584, KB 599,/ Piel IMPERF ECT/) dinqiiwwan afuran isaaf iyyuu itti dhimma ba’ameera.

1. Qurxummii guddaa, 1:17
2. Biqiltuu, 4:6
3. Raammoo, 4:7
4. Qilleensi ba’a biiftuu inni gubaan, 4:8

Gaaleen kun Waaqayyo isaan kana achumatti akka hin uumin argisiisa, garuu immoo bakka isaa bu’anii akka hojjetaniif uumama jiru yookaan ture ajajuu isaa argisiisa (akka harree ishee Seera Lakk. 25 keessa jirtu sanaa) . Waaqayyo inni Yoonasiin uume seenaa fi uumama isa to’achuu danda’uu dha. Ani isa jiraatu, isa jaallatu, eenyummaa hundaa ol ta’e isa qabu Waaqayyottin amana! Ta’e iyyuu xiyyeeffannaa waliigala macaafichaa inni ta’e ergaan isaa inni akka Macaafa Qulqulluutti ta’e dinqicha miti(jechuunis, jaalalli Waaqayyoo nama hundaaf, ormootaa fi isa of-dhiibaa fi jallaa Yihudaatiif).

■ **“Guyyaa Sadii’ii fi halkan sadii” kun guyyaa sadii guutu jedha;** garuu immoo awwaalcha Yesuus kan argisiisuu fi akka bara Hadesitti (time in *hades*) yoo ta’e(Mat. 12:39-40; Luq. 11:29-32); tarii walakkaa guyyaa tokkoo; guyyaa itti aanu guutummaa isaa; fi guyyaa sadaffaa hanga tokko ta’uu ni danda. Agarsiiftuu yeroo isa sirrii miti.

GAAFFIIWWAN MAREE

Kun qajeelfama qo’annaa Macaafa Qulqulluuti, kana jechuun namni tokko Macaafa Qulqulluudhaaf hiikaa mataa ofii laachuu ni danda’a, tokkoon tokkoon keenya akkanuuf ifetti adeemuu qabna. Ati, Macaafni Qulqulluun, akkasumas Hafuuri qulqulluun hiikaa laachuu keessatti qooda isa jalqabarra qabdu. Kanas yaada nama biraatiif dhiisuun sirra hin jiru.

Gaaffileen marii kun kan dhiyaatan dhimmoota gurguddaa kutaa Macaafa kana keessatti ibsaman keessa deebitee akka ati yaadattuufi. Gaaffiileen kun yaada kaasuu malee, ibsa irratti hin laatan.

1. Yoonas maaliif gara Nanawwee dhaquu hin barbaadne?
2. Attamitti haala kanaan warri markaba oofan nama hafuuraa ta’uu Yoonas akkaataa hafuuraan akkamitti madaaluu yaalan?
3. Maaliif “qurxummii guddaan kun” namoota heedduu yaachise?
4. Kaayyoon macaafa kanaa maalii dha?

YOONAAS 2

HIKAA HAARAA KEEYYATAAN HIRUU IRRATTI HUNDAA'E

NKJV	NRSV	TEV	NJB
Kadhata Yoonaasii fi bilisa Bau 1:17-2:9 2:10	Yoonaas akkaataa dinqiitti fayye 1:17-2:10 2:10	Kadhata Yoonaas 2:1-9	Yoonaas ni fayye 2:1-10

DUBBISA MARSAA SADAFFAA (fuula vii irraa)

SADARKAA KEYYATAATTI YAADA BARREESSICHAA ISA JALQABARRA HORDOFUU

Kun qaleelfama qo'annaa Macaafa Qulqulluuti, kana jechuun namni tokko Macaafa Qulqulluudhaaf hiikaa mataa ofii laachuu ni danda'a. Tokkoon okkoon keenya akka nuuf ifeetti adeemuu qabna. Ati, Macaafni Qulqulluun, akkasumas hafurrii qulqulluun hiikaa laachuu keessatti qooda isa jalqabarra qabdu. Kanas yaada nama biraaf dhiisuun sirra hin jiru.

Boqonnicha al tokkotti dubbisi. Gulummoowwan adda baafadhu. Hirama gulumoowwan keetii iikaawwan haaraa shananiin madaali. Keeyyataan himuu dirqama miti, garuu yaada barreessichaa isa jalqabarra hordofuudhaaf furtuudha, kun immoo gidduu galeessa hiikichaati. Tokkoon tokkoon keeyyataa Gulummo tokko qofa qaba.

1. Keyyata tokkooffaa
2. Keeyyata lammaffaa
3. Keyyata sadaffaa
4. kkk

ILAALCHA WALIIGALA YAADA BOQONNICHAA

- A. kadhatni kun (lakk. 1-9) walaloo Macaafa qulqulluu isa baay'ee namatti toluu dha. Miiraan gara Waaqayyootti iyyuu osoo hin taanee, hojii qulqullaa'aa ifaa ta'e fakkaata. Ta'u iyyuu, shaakalli Yoonaas kan calaqqisiisu, waa'ee bishaanii jechoota hedduu qaba(lakk. 3,5).
- B.
- C. Kadhatni kun faarfnaa galaataa wajjin naay'ee wal fakkaata. Yoonaas seera mana qulqullumaatiin baay'ee nama bilchaataa dha.

QAYYABBANNA JECHAA FI GAALLEE

Yoonaas: 2: 1-9

¹ Waaqayyo yeroo sanatti qurxummii guddaan tokko achitti argamee Yoonaasiin akka liqimsuuf godhe; akkasitti

Yoonaas garaa qurxummichaa keessa guyyaa sadi'ii fi halkan sadii ture.

² Yoonaas immo garaa qurxummichaa keessaa Waaqayyo isa Goofticha ni kadhate;

³ "Yaa Waaqayyo, ani rakkina koo keessatti siin na waammadhe, ati yommu ana jalaa ni awwaatte;

gara iddoo lafa jalaa keessaa sitti nan iyyadhe, ati immoo sagalee koo anaaf ni dhageesse.

⁴ Ati tuujjuba keessatti, garaa galaanaa keessatti na darabatte;

bishaanni humnaan lola'us ana masee ture,

dha'aan kee fi tuulamee darbatamuun bishaan keetii hundinuu ana irra ni yaa'an.

⁵ Yommu, anoo fuula kee duraa gatameera,
deebi'ee mana qulqullummaa kee nan arga laataa? Jedhee nan yaade.

⁶ Bishaanonni mataa koo irra ya'anii, lubbuu koo ni sodaachisan;
tujjubni na marsee, margi bishaan keessaas mataatti na marame.

⁷ Yommu an gara hundee tullootaatti, gara biyya danqaraa isa
bara baraan ana irratti cufametti gadi nan bu'e; ati garuu yaa Waaqayyo Gooftaa koo,
boolla gadi fagoo sana keessaa fayyaatti ol na baafte.

⁸ Yeroo lubb un koo na keessatti gaggabdetti, yaa Waaqayyoo ko ani sin yaadadhe;
gara kee anaaf ni dhufe. kadhanni koos mana kee isa
qulqullaa'aa keessatti gara kee anaaf ni dhufe

⁹ Warri Waaqayyoolii tolfaman warra waa'ee hin baafneef safuu buufatan,
Waaqayyoon isa gaarummaa isaanitti argisiisu ni dhiisu .

¹⁰ Ani garuu sagalee galataatiin, aarsaa siif nan dhiyeessa;
wanta ani wareeges nan baasa; fayyisuun kan Waaqayyoo ti!" jedhe .

2:1 Haalli rakkisaan Yoonaasiin mudate yaada Waaqayyootiin kan karoorfamee dha. (1:4, 17, 2:3) .

■ “Waaqayyo isa Goofticha ni kadhate” Isaan kun lamaan Israa’elootaaf maqaa Waaqayyoo isa beekamaa dha; Yaawee fi Helohiim(YHWH fi *Elohim*) .Maqoota Waaqayyoo Amo. 1:2 irra isa jiru ilaali.

2:2 “gara...iyye” Gaalee kana (BDB 894, KB 1128, *Qal* PERZ ECT) Yoonaas yeroo hedduu (yeroo 8tiif) karaa lamaan itti fayyadameera: 1 dubbachuudhaaf (lallabuudhaaf) , 1:2, 3:2,4,5 2. Kadhachuudhaaf, 1:6,14, 2:2, 3:8 gargaarsaaf “nan iyye” (/BDB / 1002, KB 1443, Peeyilii raawwatamaa/*Piel* PERf ECT/) isa jedhu wajjin wal fakkaata(jechuunis, Faar. 30:2-3, 119:146, Isa 58:9).

■

NASB, NRSV,

NJB

“Rakkina koo irraa”

NKJV

“muddama koo irraa kan ka’e”

TEV

“Rakkina koo keessatti”

Maqaan kun (BDB 865) dhiibbaa gochuudhaaf yaada hiikkaa murtooftuu taate irraa kan maddee dha (jechuunis, Miilla nama biraatiin biqiltuu cabsuu jechuu dha, jechuunis, Faar.18:4-6, 22:11, 25:17, 118:5,120:1) .

■ “iddoo lafa jalaa keessaa,” dhoksaan jiru “gadi fagoo;” jecha jedhu irra ta’uu danda’a; hiikni inni sirriin“mi’a garaa ti” (BDB 105) isa Yoonaas keessa jiru.

Bakki Yoonaas kallattiin itti argamu “garaa qurxummii keessa” (/BDB / 588) . Jechi Si’ol jedhu bakka warri du’an keessatti argaman argisiisa (“boolla,” isa jedhu waliin walitti dhiyaata Faar. 30:3) . Iddoon awwaalchaa yeroo duunu mul’ataa qaama keenyaatiif iddoo boqonnaa akkuma ta’e, Si’olis bakka eenyummaa keenyaati.

Kakuu Moofaan waa’ee jireenya du’a booddee yaada kennu hin qabu. Wanti muraasni wanta nuuf kenname irraa nuti barru:

1. Du’a booda miira dammaqaa yookaan yaaduu danda’u qabna
2. Warri du’an maatii waliin jiru
3. Tokkummaan yookaan gammachuun hin jiru
4. Namoonni hamoonnii fi qajeeloonni bakka sana jiru
5. Waaqayyo iddoo sana jira, garuu hin waaqeffamu (Faar. 6:5, 88:10-12, 115:17, 139:8) .

Mata duree addaa ilaali: Warri du’an eessa jiru? Amo. 9:2.

■ “ati immoo sagalee koo anaaf ni dhageesse” Kun kadhataa saba kakuu dhaga’uu fi deebii kan ibsu jechama warra Ibrootaa ti.

2:3 lakk. 3 fi 5 keessatti jechoota galaana waliin wal fakkaatantu jiru. Kun haala wal keessa xaxamaa kan ta’e haala uumama bishaanii kan caqasu ta’uu danda’a (Uuma. 1:1) . Waaqayyo uumama bifa hin qabne akkuma sirreesse, jireenyi Yoonaasis akkasuma. Bishaanoonni sun Yoonaasiin Waaqayyo irraa adda baasee ture (lakk. 4, Faar.: 69:1,2,14,15, 88:6,7,17), dhugaan isaa yommuu ilaalamu garuu fedha Waaqayyoo gochuudhaaf geejjiba ta’aniif (jechuunis qurxummichi).

Kan wal fakkaataa yookaan walitti dhiyaatan kuufamoota hedduutu jiru.

1. Lafa jala, lakk. 3 (/BDB / 846)
2. Lafa jala isa guddaa, lakk. 5 (/BDB / 1062)
3. Naannoo kootti, lakk. 3 (/BDB / 685, KB 738, *Poel IMPERF ECT*)
4. Natti marsan, lakk. 5 (BDB 67, KB /KB /79, *Qal PERF ECT*)
5. Naannootti, lakk. 5 (/BDB / 685, KB /KB /738, *Poel IMPERF ECT*)
6. Bishaanonni, lakk. 3 (/BDB / 625)
7. Dha'aan isaa, lakk. 3 (/BDB / 991)
8. Damnalii, lakk. 3 (/BDB / 164)
9. Bishaanota, lakk. 3 (/BDB / 565)

▣ **“Ati tuujjuba keessatti, garaa galaanaa keessatti na darabatte;”** Xumurri kun (BDB 1020; KB 1527; hiifilii hin raawwatamin (*Hiphil IMPERF ECT*) Yoonasiif carraa gaarii akka ta'e akkasumas bubbee galaanaa sanatti kan gargaarame Waaqayyo akka ta'e akka bare yookaan immoo hubate argisiisa (1:4) warri markabicha oofan murticha murteessuudhaaf (1:15) .

2:4

NASB	“nan gatame”
NKJV	“nan darbatame”
NRSV	“nan ariyatame”
TEV	“nan ari'ame”
NJB	“kan ari'amee dha”

Xumurri kun (/BDB / 173, KB 204, Hiifilii raawwatamee dha/*Niphal PERF ECT*/) humnaan ari'atamuu jechuu dha. Kakuu Mofaa keessatti kutaa kana qofa keessatti argama. Aramaayikii keessatti hiikkaadhaaf itti dhimma ba'u (/BDB / 176) . Kun bu'aa cubbuu fi ergaa Waaqayyoo diduu isaa akka ta'e Yoonas bareera. Yeroo kana qurxummichi karaa fayina isaa akka ta'e hin beeku ture (Faar.31:22) ! Sababii Yoonas (or sage) jecha kana kan inni filachuu danda'eef galaana keessaa darbatamuu jechuu dha(jechuunis, jecha galaanaa kan biraa, fakkeenyaaf, Amo. 8:8, Isa. 57:20.

▣

NASB, NRSV,	
NJB	“argaa kee duraa”
NKJV	“Ija kee duraa”
TEV	“Argamuu kee duraa”

Yaadni gaalee kanaa “mana qulqullummaa kee keessatti argamuu irra” (parallel in the next line) .

▣

NASB	“garuu immoo”
NKJV	“amma iyyuu”
NRSV, NJB	“attamitti”
TEV	“kanaaf”

Gaaffiin isaa, “walaloon toora kanaa Yoonas deebi'ee akka mana qulqullummaa argu mirkaneessa(NASB, NKJV) yookaan akka hin dandeenye(NRSV, TEV, NJB) ?” jechichi dabalgochima moo (/BDB / 32) yookaan galagalchii (/BDB / 36) ? Toorri kun miira du'a Yoonas gufachiisuu hordofa(dabal-gocho) yookaan Waaqayyo akka isa oolchu Yoonas isatti dhaga'amee jira(galagalchii) ? Sababiin isaas haalli rakkisaan Yoonas lakk. 3-6 ibsameera akkasumas gargaarsi Waaqayyoo lakk. 7-9 ibsameera, lakk. 4 yaada walii gala isaa keessatti “attamittiin” inni jedhu hiikamuu akka qabu fakkaata(dabalgochima,/ BDB / 32) . Ta'e iyyuu, lakk. 6c irratti abdi gargaarsaa kan qabu fakkaata, maaliif lakk. 4b keessatti hin taane?

▣ **“mana qulqullummaa kee ”** manni qulqullummaa Yerusalemiin jiru iddoo buufata gabatee dhuga baatuu isaa ti. Yihudoonni Waaqayyo kirubeel lamaan isa gabatee dhuga baatuu irra jiru gidduu akka jiraatutti amanu(fakkeenyaaf; kes. 25:22; Lak. 7:89; I Samu. 4:4; IISamu. 6:2; Faar. 80:1; 99:1) . Bakki kun samii fi ardiin; hafuurrii fi wanti ijaan argamu itti wal ga'anii dha! Yoonas deebi'ee Mana Qulqullummaa Yerusalemiin jiru keessatti akka waaqeffatu ni amana(lakk. 9) .

2:5

NASB

“bishaanni amma du’aatti na marsee ture”

NKJV

“bishaanichi lubbuu koo nillee marsee ture”

NRSV

“bishaanichi ana irra yaa’e”

TEV

“bishaanichi ana irra yaa’ee na hudhe”

NJB

“bishaanni na marse mrma na ga’e”

Gochimicha (/BDB / 67,KB 79, qa’aalii raawwatame /*Qal* PERFECT ECT/) yeroo baay’ee faarfannoota keessatti Yaaween(YHWH) kan irraa oolchu rakkina jireenya sodaachisu keessatti gargaaramu(fakkeenyaaf, II Samu. 22:5, Faar. 18:4, 116:3) .

Niifshi (*nephesh*) *jechi jedhu* “ana,” “lubbuu koo,” “morma koo” (BDB 723) isa jedhu hiika, “hafuura” yookaan “jireenya” kan argisiisuu dha(fakkeenyaaf, Uuma. 2:7) . Kutaa kanaa fi Faar. 69:1, 105:18, fi Isa. 5:14 keessatti mormi bishaaniin liqinfamuuf yaada jedhu qaba (jechuunis, du’uu namaa) .

■ **“margi bishaan keessaas”** Jecha kana (BDB 693) jechuun soogidda bishaanii; marga galaanaa; yookaan jajjaba bishaan qulqulluu keessa jiru. Asitti mul’inatti hiika jalqabaa ti. Yaadni kanaa Yoonaas nyaatamaa jira; bishaanii fi marga galaanaatiin hudhameera. Inni gara warra du’aniitti gadi bu’aa jira.

2:6 “Yommu an gara hundee tullootaatti” Kakuu Moofaan Si’oliin ibsuudhaaf kallattii mul;ataa “gara-gadii” isa jedhu gargaarama(BDB 432, KB 434, *Qal* PERFECT Lak. 16:30,33, Faar. 55:15, Isa. 5:14, 14:19). Si’olii fi “boolli” (BDB 1001) kan wal fakkaatanii dha (Faar. 30:3) . Kun Yoonaas wanta garaa lafaa jala jiruuf fakkeenya Yesuus yaada isaa akka kennuuf sababii kan ta’e (Mat. 12:40-41, Luq. 11:30). Yoonaas gara du’aa akka dhaqaa jiru amanee ture, Waaqayyo garuu araara itti argisiise! Murtiin Waaqayyoo jecha isaa isa dhumaa miti. Adaba isaa keessatti kaayyoo qaba ture.

■

NASB, NRSV,

TEV, NJB

“undee gaarotaa”

NKJV

“kuta gaarotaa hin qotamin”

Jechichi (BDB 891) “muruu” yookaan “sirreessau,” dha garuu yaada walii gala isaa keessatti akkas jechuu miti. lallaba 16:19 (Dhaloota Kiristoos dura bara 180tti kan barreeffame) jechuun “undee lafaa” BDB akka maleetti hiika kenna. Namoonni durii seensi Si’ol galaana jala (lafa jala) akka ta’etti amanu, akkasumas tullootaa gaditti. Yoonaas du’aa fi seensa si’ol, boolla eega ture. Jechi kun “balbalootaa” fi “boolla” waliin walfakkummaa walaloo qaba jechuu dha.”

■ **“ gara biyya danqaraa isa bara baraan ana irratti cufametti”** “balbaloota” (BDB 138) inni jedhu yeroo baay’ee seensa isaa argisiisa. Kun akka mana hidhaa warra du’an qabuu isa danda’u si’oliif fakkeenya; namni yoo itti gale Bau isa hin dandeenye(fakkeenyaaf; IISamu. 12:23; Iyo. 7:9- 10; 10:21).

■ **“Lubbuu koo boolla keessaa baafte” Gochimi kun** (BDB 748; KB 828, *Hiphil* IMPERFECT) sirriitti faallaa “gadi bu’uuti” (yookaan “gadi akka bu’u taasisuu”).

2:7

NASB

“nan dadhabe”

NKJV

“lubbuun koo na kessatti laabbofte”

NRSV

“lubbuun koo na keessaa sokkite”

TEV

lubbuun koo akka ana keessatti dadhabdetu natti dhaga’ama”

NJB

“dadhabbiin lubbuu koo dabalaa dhufe”

Gochimicha (BDB 742, KB 814, Owen’s *Analytical Key kan dda baasu Hithpael* PERFECT akka ta’ee dha. *OT Parsing Guide* isa kan adda baasu kan akka *Hithpael* INFINITIVE CONSTRUCT; fi NIV Interlinear Kohlenberger isa kan adda baasu kan akka INFINITIVE dha).

Jechichi ofuma isaatii dabaluu dadhabbiin yookaan laabBau jechuu dha, akka miira du’aa (fakkeenyaaf, Isa. 57:16).

■ **“Waaqayyo koo ani sin yaadadhe”** namoonni Kakuu Moofaa Gooftaa fi gaarummaa isaa akka yaadataniif irra deddeebi’anii yaadu(BDB 269; KB 269*Qal PERFECT*) (fakkeenya; Kes. 8:11-20; Faar. 77:11-12) . karaa biraa Waaqayyo; cubbuu fi jal’ina namootaa dhiisuu barbaada (hundumti isaa fakkeenya dhiisuu isaatii akka ta’e hubadhu; Faar.103:3;11-13; Isa. 1:18; 38:17; 43:25; 44:22; Mik. 7:19) .Hos. 7:2 fi 8:13 irra yaadannoo jiru ilaali.

2:8 lakkoobsi kun yaada walii gala kutaa kanaa ala fakkaata. Tarii Faar. 31:6 kan caqasuu ta’uu danda’a. Tarii waaqa tolfamaa waaqessuu Nanawwee kan ibsu ta’uu danda’a. Tarii Yoonaas maaliif magaalaa guddittii Asooritti akka lallabuu dhiise ibsuudhaaf yaalaa kan jiru ta’uu danda’a.

■

NASB, NRSV **“waaqota tolfamoo”**
 NKJV, TEV **“kan gatii hin qabne waaqota tolfamoo”**
 NJB **“Waaqayyoli sobaa”**

Gaalee kana keessatti hiika baay’ee walitti dhiyoo ta’e kan qaban jechoota lamatu jiru, yaadicha kan ulfaachisan(kan cimsan) .

1. “waa’ee hin baasu” (BDB / 996) sana jechuun “waan duwwaa” “hoomaa kan hin qabne,” yookaan “gatii dhabuu” (fakkeenya, Faar. 31:6, Erm. 18:15)
2. “waaqota tolfamoo” (BDB / 210) jechuun “urka,” “hafuura,” “gati dhabeenyaaf” fakkeenya kan ta’e (fakkeenya, Kes. 32:21,I Moot. 16:13,26, Faar.31:6, Isa. 57:13, Erm. 8:19, 10:8,14-15, 14:22, 51:17-18) .

■

NASB **“amanamummaa isaanii dhiisaniiru”**
 NKJV **“araara isaanii dhiisaniiru”**
 NRSV **“amanamummaa isaanii isa dhugaa dhiisaniiru”**
 TEV **“amanamummaa siif qaban gananiiru”**
 NJB **“jaalala isaanii isa amanamaa gananiiru”**

Gochimichi (BDB 736,KB 806, qa’aalii hin raawwatamin/*Qal IMPERFECT*) “dhiisuu” (fakkeenya, Uuma. 2:24) “dagataniiru” (fakkeenya,Kes. 28:20, 31:16, Abo. 10:10, Isa. 55:7, Erm. 1:16) , “gatuu.”

Gaaffiin yaada walii galaa, “gaaleen kun isaan kana kan ibsuu dha?

1. Ilmaan namootaa jaalala gaarii Waaqayyo irra argatan (jechuunis, yaada walii gala macaafichaa 4:2)
2. Amanamummaa ilmaan namootaa Waaqayyo isaaniitti argisiisuu qaban (jechuunis, yaada walii galaa isa kallattii, lakk. 7,9)?

2:9 “sagalee galataatiin, aarsaa siif nan dhiyeessa; wanta ani wareeges nan baasa;” tarii kun aarsaan Yoonaas horii osoo hin ta’in jechaan ta’uu isaa argisiisa. Yaadannoo Hos.14:3 ilaali.

Gochimi kunii (BDB 256, KB 261, *Qal COHORTATIVE*) fi “nan baasa” (BDB 1022, KB 1532, *Piel COHORTATIVE*) , Jechootni lamaan Yoonaas gara mana qulqullummaa Yerusaalemitti yeroo deebi’u gochuu kan qabu waadaa jajjaboo dha (/BDB / 623, jechuunis, kenna galataa dhiyeessa) , 1:16 irratti warri markaba oofan Yaaweef(YHWH) kan dhiyeessan.

■ **“fayyisuun kan Waaqayyoo ti”** jechi Ibrootaa “fayina” jedhu(BDB 447) dursa kan argisiisu fayyina hafuuraa osoo hin ta’in fayyina qaamaa/foonii ti(fakkeenya; Faar. 3:8; Isa.45:17 hubadhu) (jechuunis; yaada itti fayyadama Kakuu Moofaa) . Yoonaas qurxummii keessaa baasuu barbaade! Yaaween (YHWH) Nanawween akka isa bartu barbaade(ilaalcha Kakuu Haaraa). Yoonaas barsiisa dubbii Waaqayyoo isa sirrii ni beeka; jecha sirriidhaan afaan isaa guuteera; garuu immoo hojiitti jijjiiruudhaaf fedhii hin qabu!

Yoonaas: 2:10

¹⁰Waaqayyos qurxummicha abboome[†] innis Yoonaasiin gara lafa gogaatti baase tufe.

2:10 “Waaqayyos qurxummicha abboome” በዮናስ ያህዌ (YHWH) አዘዘው እና ተጠቀሙ (1) qilleensaa fi bubbee, (2) qurxummii guddaa, (3) muka, (4) raammoo, fi (5) qilleensa lafa onaa. Isaan kun Waaqayyo (1) ol aantummaa isaa, (2) jaalala inni saba warreen biroof qabuu, fi (3) ofittummaa Yihudootaatiif dheekkamsa isaa argisiisuuf itti dhimma ba’e.

■ **“tufe” kun Ibroota biraatti jecha jabaa gadheedha**(BDB / 893, KB 1096, hiifilii hin raawwatamin/*Hiphil IMPERF ECT*/, Isa. 19:14, 28:8) . Kun kadhata Yoonaasiif walitti fufiinsa kan qabu deebii Yaawee(YHWH) ta’uu ni danda’a!

YOONAAS 3

HIKAA HAARAA KEEYYATAAN HIRUU IRRATTI HUNDAA'E

NKJV	NRSV	TEV	NJB
Yoonaas Nanawwee irratti lallaba 3:1-4	Yoonaas lammaffaa Nanawwee irratt akka lallabuuf waamamuu isaa (3:1-4:11)	Yoonaas Waaqayyoo abboomama 3:1-4	Jijjiiramuu Nanawwee fi araara Waaqayyoo 3:1-10
Amanuu namoota Nanawwee 3:5-9 3:10	3:1-5 3:6-9 3:10	3:5 3:6-9 3:10	

DUBBISA MARSAA SADAFFAA (fuula vii irraa)

SADARKAA KEYYATAATTI YAADA BARREESSICHA ISA JALQABARRA HORDOFUU

Kun qaleelfama qo'annaa Macaafa Qulqulluuti, kana jechuun namni tokko Macaafa Qulqulluudhaaf hiikaa mataa ofii laachuu ni danda'a. Tokkoon okkoon keenya akka nuuf ifeetti adeemuu qabna. Ati, Macaafni Qulqulluun, akkasumas hafurrii qulqulluun hiikaa laachuu keessatti qooda isa jalqabarra qabdu. Kanas yaada nama biraaf dhiisuun sirra hin jiru.

Boqonnicha al tokkotti dubbisi. Gulummoowwan adda baafadhu. Hirama gulumoowwan keetii iikaawwan haaraa shananiin madaali. Keeyyataan himuu dirqama miti, garuu yaada barreessichaa isa jalqabarra hordofuudhaaf furtuudha, kun immoo gidduu galeessa hiikichaati. Tokkoon tokkoon keeyyataa Gulummo tokko qofa qaba.

1. Keyyata tokkooffaa
2. Keeyyata lammaffaa
3. Keyyata sadaffaa
4. kkk

QAYYABANNA GAALEE FI JECHAA

Yoonaas: 3:1-4

1 Ergasii dubbiin Waaqayyoo si lammaffaa gara Yoonaas dhufe, 2" Ka'I, gara Naanawwee mandaraa guddittii dhaqi, wanta ani akka ati labsitus sitti himu irratti labsi!" jedhe. " 3 Kana irratti Yoonaas akkuma Waaqayyoo isatti himetti ka'ee gara Nanawwee dhaqe; Nanawween fuula Waaqayyoo duratti iyyuu mandara baay'ee guddoo turte, gar-tokkoon lixanii gara kaaniin Baudhaaf adeemsa guyyaa sadi'ii ni fudhata ture 4 Yoonaas mandarattii keessa lixuu jalqabe, adeemsa guyyaa tokkoo erga adeemee booddee, " Nanawween garagaluudhaaf guyyaa afurtama duwwaatu hafe!" jedhee labse."

3:1 "Dubbiin Waaqayyoo gara Yoonaas dhufe" kun 1:1 kan calaqqisiisuu dha. Yoonaas akka kanatti ijaarama Ergama isaa isa jalqabaa(boqonnaa 1-2) ergama isaa isa lammaffaa waliin(boqonnaa 3-4) walitti bu'a. "lammaffaa" hoho; ayyaanni Waaqayyoo lamaan isaanii Nanawwee fi Yoonaasiif!

3:2 "Ka'iitii, dhaqi" qa'aaliin ajajaa kun lamaan/Qual IMPERATIVES/ 1:2 waliin walitti dhiyaatu. Waaqayyoo aboo isaa irra deebi'e.

■ **"Magaalaa guddaa"** 1:2 irra yaadannoo "guddaa" (BDB 152) ilaali.

■ **“lallabi”** 1:2 waliin kan walitti dhiyaatu qa’aalii ajajaa(*Qal* IMPERATIVE (BDB 894; KB 1128) . Qabiyyeen lallabichii asitti hin ibsamne. 1:2 keessatti kaayyoon mul’achuu isaatii hammeenyi Nanawwee fuula Waaqayyootti guddaa ta’uu isaati.

■ **“gara”** Garaagarummaa xiqqoo fakkaata; garaagarummaa isaa garuu akka Macaafa Qulqulluutti 1:2 iraa sirriitti kan beekamuu dha. Duragaleen (PREPOSITION) 1:2 keessatti “irratti” (BDB 752) inni jedhu assitti immoo“tiif” (BDB 39) isa jedhutti jijjiirameera. Nanawween firdichaaf deebii sirrii kenniti jechuudhaan Waaqayyo balbala isaa isheedhaaf banaatti jira.

3:3 Himni jalqabaa kun 1:3 irra isa jiru gocha Yoonaas waliin tasumaa kan wal argu miti. Waan attamiiti garaagarummaa kutaan garaa qurxummii keessa jiru kan uume!

■ **“Baay’ee magaala guddoo”** (Masoretic Text) “Waaqayyoo” isa jedhu qabatee jira(Yaadannoo itti fufee jiru ilaali). Kun Waaqayyo ilmaan namootaa hundaaf of eeggachuu isaa argisiisa(Uma. 12:3; 22:18; 26:4; Ba’u. 19:5; His. 18:23;32; Yoh. 1:29; 3:16-17; 4:42; I Xim. 2:4; 4:10; II Phe. 3:9; I Yoh. 2:2; 4:14) ! Barreessaan Macaafa Yoonaas yeroo baay’ee maxxantuu “guddaa” jedhu fayyadama. Yaadannoo 1:2 irra jiru ilaali.

■

NASB -----
 NKJV -----
 NRSV -----
 TEV -----
 NJB -----

JB (yaadannoo miiljalee) “Waaqayyo duratti guddoo dha”

ABPS “Waaqayyo duratti”

Peshitta “ argamuu Waaqayyootiin”

Rotherham “Waaqayyo duratti”

Young’s Literal “Waaqayyo duratti”

JPSOA (yaadannoo miiljalee) “kallattiidhaan, ‘magaalaa gudditti Waaqayyoo”

Namoonni gara afaan Ingiliffaatti hiikan maaliif, gaalee “gara Waaqayyootti” jedhu akka ambisan sirriitti ifaa miti. Akkasumas kun maal jechuu akka ta’e yookaan maal akka argisiisu ifaa miti. Cubbuun nanawwee fuula Waaqayyootti ol ba’ee ture, garuu xumura isaa ti.

Filannoo biraan waa’ee Waaqota tolfamoo waaqeffachuu fi cubbuu Nanawwee kan dubbatu gaalee “gara waaqota tolfamootti,”jedhu ilaaluu dha.

Haa ta’u malee, 1:2 keessatti durgalli “farra” jedhe 3:2 keessatti “gara” isa jedhutti jijjiiramuun isaa filannoo kana gatii dhabsiisuu fakkaata.

■ **“Deemsa guyyaa sadi’ii”** waa’ee kallattii teessuma lafa nanawwee morkiitu jira.

Barreessitoota Macaafa Qulqulluu osoo hin ta’in barreessitootni laatiin isa durii naannawaan ishee maayilii 60 akka ta’ee fi masaraa ishee keessa ommoo gamoowwan 1500 ijaaramanii akka jiran ibsu. Masaraawwan ishee dheerina meetira 100 kan qabanii fi bal’ina konkolaataan fardaan arkifamu sadii ta’ee irra adeemuu danda’u qabu (4th century Diodurus Sicucus /) . Qorannaan arki’oologii ammaa bal’inni naannoo isheetii maayilii 8 gadi akka ta’etti kaa’u. Gaaleen kun magaalichaa fi gandeen naannoo sana jiru of keessatti ammata. Guyyootni sadii tarii (1) walakkaa guyyaa guyyoota lamaa fi guutummaa guyyaa tokkoo jechuu ta’uu ni danda’a, (2) magaalicha naanna’ee bakka garaagaraatti lallabuudhaaf deemsa Yoonaas taasisu ta’uu ni danda’a; yookaan (3) magaalichaa fi hawwaasa naannichaa walitti qabata.

3:4 “Iyyee” gochimi kun qa’aalii hin raawwataminii dha(BDB / 894) *Qal* IMPERFECT). Tokko inni afaan Aramaa’ik(Aramaic) dubbachaa akka ture yaada.

Inni afaanota shan qofa dubbachaa ture. Kun lallaba “ariifachiisaa” hin turre. Kun labsii “ariifachiisaa” ture.

■ **“Guyyoota afurtama”** kun guyyoota murtaa’oo dheeroo ta’an ibsuudhaaf Macaafa qulqulluu keessatti lakkoobsa beekamee dha (ji’a tokko kan caalu; garuu asmara tokkoo gadi; Fakkeenya; ba’u. 24:18; 34:28; Lakk. 13:25; Kes. 9:9;11;I Sam. 17:16; I Mot. 19:8) . Yeroo baay’ee yeroo qorumsa yookaan firdii waliin wal argata.

1. Bishaan badiisaa, Uuma. 7:4
2. Deemsa lafa onaa Israa’el, Ba’u. 16:35, Faar. 95:10
3. Soomii musee, Ba’u. 24:8, Kes. 9:9,11
4. Namoonni Filisxeem kan isaan Israa’eliin bitan, Mot. 13:1
5. Soomii Eliyaas, I Mot. 19:8
6. Gochaawwan fakkeenya Hisqeel, His. 4:6
7. Firdii Waaqayyoo Nanawwee irratti, Yoonas 3:4
8. Soomii Yesuus, Mat. 4:2

Haala nama dhibuun Macaafa qulqulluu isa Beektota torbaatamaan(the Septuagint) barreeffame irratti “guyyoota sadii.” jedha.

■ **“Galagaggaluudhaaf” xumurri gochaa kana fakkaatu** (BDB 245; KB 253; *Niphal* PARTICIPLE) yeroo Waaqayyoo Sodomiin balleessuudhaaf jedhe Uuma. 19:29 irratti itti dhimma ba’ameera(maqaa isa BDB 246 irra jiru)

Kan inni argisiisuu danda’u:

- 1 Algaarummaa (“deebi’uu,” jechuunis, akkaataa bal’aa ta’een fayyadama hedduuwwanii, Amo. 11:8-9)
- 2 Alta’a (“garagaluu” yookaan “garagaggaluu,”Dhaloota Kiristoos dura 621tti raawwatee ture.)

Waaqayyoo biraa galaana keessatti(4:2) ,karaa Yoonas kan dhufe ergaan Waaqayyoo firiwwangaariidhaaf fuulcha ture, akkasumas Yoonasis hubatee ture (lakk. 2, 4:1-4) .

Yoonas: 3:5-9

⁵ warri Nanawwee dhaamsa Waaqayyoo kana amananii fudhatan; gurguddaan, xixinnaan is akka soomaniif labsan, uffata gaddaas ni uffatan. ⁶ Dubbiin kun mootii nanawweebira ni ga’e, yommu inni teessoo isaa irraa ka’ee, uffata isaa isa surra qabeessa of-iirraa fuudhee, uffata gaddaa uffatee daaraa keessa ni taa’e. ⁷ Achumaan mootichi guutummaa mandara Nanawweetti labsiin akka labsamu ni godhe; labsiin ba’e sunis, “mootichaa fi gurguddoota isaa biraa akka abboomametti namni, sa’I, bushaa’een, horiin qe’ee warri kaanis, waa afaaniin hin qabin, marga hin dheedin, bishaani iyyuu hin dhugin! ⁸ Namni fi horiin gadda haa uffatan, jabeessaniis gara Waaqayyooti haa iyyan; namni adduma addaan karaa isaa isa hamaa irraa, irree isaa isa nama irratti argisiisu irraas haa deebi’u ! ⁹ Waaqayyoo isa fiduuf yaade dhiisee ni deebisa ta’aa, maaltu beekaa? Akka nuti hin badnettis aarii isaa isa finiin irraa ni deebi’a ta’aa” kan jedhu ture.

3:5 “Namoonni Nanawwees Waaqayyotti amanan” kun lakkoobsa rifaasisaa dha. Namoonni Nanawwee waa’ee Waaqayyoo (*Elohim*) beekumsa xiqqoo qabu turan. Namoota markaba oofan boqonnaa 1 irratti argamanii gadi kan ta’e beekumsa qabu. Ta’u iyyuu Waaqayyoo amantii isaanii fudhaatee firdii isaa deebise(4:11 ilaali) !Xumurrigochaa (/BDB / 52, KB 63) “amantii,” jedhu kun maal jechuu dha ? Jalqaba jabina, dhaabbatummaa, fayyummaa waan tokkoo ibsa. Amanamummaa, irkattummaa, kan amanamu ta’uu isaa, dhugummaa waan tokkoo yookaan nama dhuunfaa itti dabaluuudhaan guddisa.

Macaafota Musee keessatti fayidaa isaa hubadhu(Rom. 4 fi Gal. 3 keessatti Phaawuloos qajeelummaan ayyaana amantiidhaan kennamu ta’uu isaa mirkaneessuudhaaf barrffamoota Kakuu Moofaa kana fayyadama) .

1. Abirhaam waa’ee mucaa dhufuu Waaqayyotti amane (YHWH) , (Uuma. 15:6) .
2. Israa’el Waaqayyoo fi ergamoota isaatti amane (Ba’u. 19:9) .
3. Museen amanamaa dha (Lakk. 12:7) .
4. Waaqayyoo amanamaa dha (Kes. 7:9) .
5. Amanachuu
  - a. Bifa alta’atiin(negative)
    - (1) Isaraa’el Waaqayyoo fi sagalee isaa hin amanne turte (Lakk. 14:11,Kes.1:32, 9:23) .
    - (2) Musee fi Haaron Waaqayyoo fi sagalee isaa hin amanne turan (Lakk. 20:12) .
    - (3) Yoseef jireenyatti akka jiru Yaaqob hin amanne ture (Uuma. 45:26) .
    - (4) Israa’el Musee hin amanne turte (Ba’u. 4:1,5,8,9,31) .
    - (5) Israa’el amanamummaa hin qabdu(Kes. 28:66) .
  - b. Algaarummaadhaan
    - (1) Israa’el Waaqayyoo fi namoota sagalee isaa fidanitti amante(Ba’u. 4:31) .

Isaan mul'inatti tarreeffaman kun jechootni Ibrootaa (Hebrew) barbaachisaa fi adda-adda ta'uu isaa argisiisa. Keewwata ifaa ta'e niidootiidhaan(NIDOTTE) , jildii 1, fuula 427-433 ilaali. Garaagarummaan wal fakkataan kun Kakuu Haaraa Ko'in Giriikii(Koine Greek) keessattis itti fufa(mata duree addaa itti fufee jiru ilaali.

MATA DUREE ADDAA: AMANII, AMANUU, YKN ABDACHUU (Pistis [MAQAA], *pistevō*, [GOCHIMA], *pistos* [ADJECTIVE]

- A. Inni kun jecha Macaafa Qulqulluu keessatti barbaachisaa ta'eedha (cf. Ibr. 11:16). Inni mata duree lallaba Yesuus jalqabaati (cf. Maarqoos 1:15) xinnaatee xinnaate gaaffiilee kakuu lamatu jira, qalbii diddiirranaa fi amantii (cf. 1:15; HoE 3:16,19; 20;21)
- B. Hiika maddaa fi seenaa isaa
1. Jechi “amantii” jedhu Kakuu Moofaa keessatti amanamummaa, abdiin kan irratti gatamu ta'uu, yookiin kan amantiin irratti gatamu ta'u isaa fi Waaqayyoo wajjin kan ibsamuudha, nuyin wal qabatee otuu hin ta'in.
  2. Inni jecha Ibruu (*emun, emunah*, BDB 53), hiikkaa isaas “sirrii ta'uu ykn kan hin tochoone ta'uu” jedhu irraa dhufe. Amantii fayyisuun qabeenya sammuu (qajeelfama dhugaa), jireenya safuu (toftaa jireenyaa). Fi jalqabumaa kan walitti dhufu filachuu (murteessuu) nama sanaati.
- C. Fayyadama isaa Kakuu Moofaa
Amantiin Abrahaam Masihii fuulduratti dhufurratti akka hin turre xiyyeeffannaan kan itti kannamu ta'uu qaba, kakuu Waaqayyoo isa inni ilmaa fi sanyii/qaccee akka qabaatuuf galameefi malee. 9cf. Uma. 12:12, 15:2-5; 17:4-8; 18:14). Abrahaam Waaqayyooti amanuudhaan kakuu kanaaf deebii ni argate. Inni ammayyuu waa'ee Kakuu, kanaa, isa galmaan ga'uuf waggoota soddoma fudhatee kanaa shakkii fi rakkolee ni qaba ture. Amantiin isaa inni guutuu hin taane sun, haata'u malee Waaqayyoon fudhatamee ture. Waaqayyo dhala namaa waan hundumaan dadhabaa ta'e isa Isa ykn kakuuwwan Isaa amantiidhaan, hammamiyyu hamma ija sanaaficaa ta'ullee 9cf. Mat. 17:20) deebisuuf isa wajjin hojjechuuf ni fedha.
- D. Fayyadama isaa Kakuu Haaraa Jechi “amaname” jedhu, jecha Giriikii (*pistevō*) isa dabalataanis “amanuu”, “amantii” ykn “abdachuu”tti hiikamuu danda'u irraa argame. Fakkeenyaaf MAQAAN Wangeela Yohaannis keessatti hin mul'atu, garuu GOCHIMIMNI yeruma hundaa faayidaarra ni oola. Wangeela Yohaannis 2:23-25 keessatti akka amanamummaa carraaqii maccaatti Yesuus Nama Naazreet akka Masihiiitti fudhachuuf wanti shakkisiisu wayii jira. Fakkeenyonni kan biroo beekumsa gadi fagoo hin qabne itti fayyadama jecha “amanuu” Wangeela Yohaannis 8:31-59 fi HoE 8:13, 18-24 keessa jiru. Amanamummaan Macaafa Qulqulluu inni dhugaa deebii jalqabaa ni caala. Inni adeemsa duuka buutummaatiin hordofamuu qaba (cf. Mat. 13:20-22, 31-32).
- E. Faayidaa isaa FIROOMSEEWAN (prepositions) wajjin
1. *Eis* jechuun “...Gara keessaa” (B)dha.Caaseffaamni garaagaraa kun cimsa kan kennu amantoonni amntii isaaniittiif amanamuunsanii gochuu kan isaan qaban Iyyesuus irraddha.
    - a. Maqaa isaatiin (Yohaannis 1:12, 2:23, 3:23, 3:18, 1 yohaannis 5:13)
    - b. Isaan Yohaannis 2:11, 3:15, 4:39, 6:40, 7:5, 31, 39, 48, 8:30, 9:36, 10:42, 11:45, 48, 17:37, 42, Maatiwoos 18:6 Ergamoota 10:43; Filippi siyuus 1:29; 1a Pheexiroos 1:8)
    - c. Anaan (Yohaannis 6:35, 7:38, 11:25, 26, 12:44, 46, 14:1, 12, 16:9, 17:20)
    - d. Ilmasaatiin (Yohaannis 3:36, 9:35; 1a Yohaannis 5:10)
    - e. Iyyesuusiin (Yohaannis 12:11; Ergamoota 19:4; Gala 2:16)
    - f. Ifa issan Yohaannis 12:36
    - g. Waaqayyoon (Yohaannis 14:1)
  1. *En* jechuun “keessa” dha. Akka yohaannis 3:15; Maarqos 1:15; Ergamoota 5:14
  2. *Epi* jechuun “keessa” yookaan “Irra” dha. Akka Maatewoos 27:42, Ergamoota 9:42, 11:17, 16:31, 22:19, Rom4:5, 24, 9:33, 10:11, 1a ximootiwoos 1:16, 1 pheexiroos 2:6.
  3. Kallaattiin kan hin taane maqibsa boodaa Walitti hidhumsa akka Gala 3:6 Ergamoota 18:8, 27:45, 1a yohaannis 3:23, 5:10
  4. *hoti*, Hiikoon isaa “kana mane” Maal akka amne qabiyyee isaa kan agarsiisu.
    - a. Iyyesuus Qulqulluu Waaqayyoo ta'uu isaa (Yohaannis 6:69)
    - b. Iyyesuus kan jiruuf kan jiraatuudha. (Yoha. 8:24)
    - c. Iyyesuus abbaa keessa jira, Abbaanis yesuus keessa jera (Yohaannis 10:38)
    - d. Iyyesuus Masichadha. (Yoha. 11:27, 20:31)

- e. Yeesuus ilma Waaqayyoti (Yoha. 11:27, 20:31)
- f. Yesuus kan ergame Abbaa dhaan (Yoha. 11:42, 17::8, 21)
- g. Iyyeesuus Abbaa wajjin jira (Yoha. 14:10-11)
- h. IYeesuus Abbaa biraa dhufe (Yoha. 16:27, 30)
- i. Iyyeesuus ofii kakuu maqaa abbaati. “Anadha” jedhee ibseera (Yoha. 8:24, 13:19)
- j. Nutis isaa wajjin jiraanna (Rom6:8)
- k. Iyyeesuus du’ee ka’eera (1a Teseloonqee 4:14)

❑ **“Sooma.....maaqii uffate.....awwara keessa taa’e”** isaan kun mallattoolee gaddaati (fakkeenya; II Sam. 3:31; I Mot. 21:27; II Mot. 6:30; Neh 9:1) fi fakkeenya qalbii jijjiirratnaa sabaati (fakkeenya; Kes.9:9;18;25; I Sam. 6:7; Iz. 10:6; Nah. 9:1; Erm.36:6-9; Iyo. 2:12) . Zondervan *Pictorial Encyclopedia of the Bible*; jildii. 4; fuula 302-307 ilaali.

❑ **“Xixinnayyootaa amma gurguddootaatti”** kun uummata hundumaa kan walitti qabatu qofa osoo hin taanee horiis ni dabalata(lakk. 7-8) .

Gaaleen kunis harboomsuu Yoonas irratti raga dabala. Seenaa dadammaqiinsaa keessatti yeroo tokkoo tokkoon nama hawwaasa keessaa jiruu itti amanee fi qalbii jijjiirrate hin jiru!

3:7 “Hooriin, loowwanii fi hoolonni waa tokko afaaniin hin qabin, gara dhiidichaatti hin bobba’in, bishaanis hin dhugin” Yeroo murtaa’aan hin kennamne ture, garuu lubbu qabeeyyiin bishaan malee guyyaa lama yookaan sadi’ii ol itti fufanii jiraachuu hin danda’an.

3:8

NASB, NKJV

NRSV

TEV

NJB

“Bineensa”

“Bineelada”

“loonii fi hoolaa”

“Hundi” (namaa fi bineelada argisiisa)

Bineeladi ilmaan namootaa waliin tokkummaa uumuudhaaf (Uuma. 1-2) mul’inumatti isa kana miidhuudhaan naasuudhaan bakka bu’e, garuu kan kanatti bu’ee fi tokkummaan sodaan akka bakka bu’u kan taasise kufaati (Uuma.3) dha. Tokkummaan kun ni haara’a (fakkeenya, Isa. 11:6-9, 65:15, Hos. 2:18).

Waaqayyo bineeladoota uumeera (Iyo. 38:39-40:34) isaan jaallatas (4:11). Ibsi Uuma. 1-2 osoo ta’ee akkasumas immoo ibsi Mul’ata Yoh. 21-22 jiru immoo itti fayyadammi isaa kallattiidhaan osoo ta’e mootummaan Waaqayyoo Eden ishee haarofte taati turte (tokkummaa jabaataa addunyaa ergamootaatti, addunyaa ilmaan namootaattii, fi bineeladoota gidduutti)!

❑ **“Gara Waaqayyootis guddisanii haa iyyan.....tokoo tokkoon namaa hojii isaa isa hamaa irraa haa deebi’u”** Jechi kun haalli qalbii jijjiirratnaa kanaa bifa lamaan akka ta’eedha, tokkummaa fi akka dhuunfaatti ta’uu isaa argisiisa. Fayyinni roga lama qaba amantii fi qalbii jijjiirratnaa dha (mata duree addaa Amo. 1:3 irraa ilaali; fakkeenya; Mar. 1:15; Erga. 3:16; 19; 20:21). Yesuus barbaachisummaa qalbii jijjiirratnaa Mat. 12:41 fi Luq. 11:32 irratti jabeesseera. n Wanta Israa’el gochuudhaaf fedhii dhabde keessaa kun isa tokko(Erm. 18:8) . Hubadhu waligala maqaa Waaqayyootiif kan itti dhimma ba’ame Elohiimii (*Elohim*); dha.

3:9

NASB, NRSV,

NJB

NKJV

TEV

“Maaltu beeka”

“Eenyutu dubbachuu danda’a”

“Tarii”

Maqadhaali “eenyu” jedhu (BDB 566) fi gochimi “beekuu” (BDB 393, KB 390, *Qal PARTICIPLE*),jedhu bifa gaaffiitiin dhiyaatu kun , jechama danda’uu ibsu dha (fakkeenya, II Sam. 12:22, Ast. 4:14, Yo’e. 2:14) .

❑ **“Ni deebi’a”** jechi kun namoota Nanawweetii fi Waaqayyootiif itti dhimma ba’ameera (it was used in the king’s edict in lakk. 8; lakk. 9 irratti yeroo lama; fi dabalata lakk. 10). Kun qalbii jijjiirratnaaf Kakuu Moofaa keessatti jecha walii galaati (BDB 996; KB KB 1427) . Waaqayyotti kan bu’u (1) Deebii ilmaan namootaa sagalee isaatiif qabanii fi (2) kadhata amantootaa. Qalbii jijjiirratnaan Macaafa qulqulluu jijjiirama sammuu (jecha

Warra Girikii) kan ilaallatuu fi jijjiirama gochaa (jecha warra Ibrootaa) kan hordofamuu dha. Mata duree addaa ilaali: Qalbii jijjiirratnaa Kakuu Moofaa Amos 1:3.

■ **“Gaabbii”** hundeen kun (BDB 636; KB 688; *Niphal* PERFECT) kallattiidhaan “dheeressanii hafuura baafachuu” jechuu dha. Hafuura ulfaataa argisiisa. Kun maqaa raajicha Nahoom waliin hundee tokko irraati.

Kun gaalee Waaqayyoon akka namaatti ibsuu dha (fakkeenya, Ba’u. 32:14, Faar. 106:45, Erm. 18:8, Amo. 7:3,6 fi Hos. 11:8-11 hubadhu) . Kun fakkeenya gaarii kan ta’u

1. Walabummaa Waaqayyootiif

2. Kakuuwwan haala irratti hunda’an deebii namootaa isa sirrii gaafata

Murtoon dursaa filannoo walabaa namaa waliin wal madaaluu qabu. Dhugaattuu Waaqayyo ni beeka, garuu mucaa namaa qaama fedhii walbaa qabu taasisee uume. Haala tokko tokkoon gochi Waaqayyoo gara fuula duraa fedhii keessaa, filannoo, fi gocha namootni amma qabaniin murta’a. Raajiin kan haalaan murtaa’aa ta’eefis kanuumaaf (raajiin waa’ee Masiyiyii akkas miti. Raajiin Yoonaas hin raawwatamu ture! Raajiin hundumti iyyuu haaleffama qabu (cf F F Bruce, *Answers to Questions*, fuula 129-130 fi *Hard Sayings of the Bible*, fuula 70-75

■ **“Nutii akka hin badneef”** kun jecha ajajaa markabichaa 1:6 irra jiru waliin kallattiidhaan wal fakkaata.

Yoonaas: 3:10

10 Waaqayyo kana gochuu isaanii, karaa isaanii isa hamaa irraa deebi’uu isaaniinis ni arge; kanaaf inni wanta hamaa isaanitti fiduudhaaf dubbate sanas ni dhiise, irrattis hin fidne.

3:10 “Waaqayyos ni gaabbe” kun dheekkamsa isaa isa cimaatiif deebii kennuudhaaf fedhii isaa argisiisuudhaaf gaalee nameessuudhaan dhiyaatee dha—sanyiin namaa, bifaa fi fakkeenya isaatti uumameera! Tokkummaan Waaqayyo(hunda miti, fedhii namaatiin kan hin tuqamin karoora fayinaa isa bara baraa qaba) sanyii namaa waliin qabu hedduun haaleffamaa kan ta’uu fi miidhaa kan fidu amanti namootaa fi qalbii jijjiirrachuu (fakkeenya, Ba’u. 32:14, I Sam. 15:11, Erm. 26:3,13) deebii isaan qabaniidhaan.

YOONAAS 4

HIKAA HAARAA KEEYYATAAN HIRUU IRRATTI HUNDAA'E

NKJV	NRSV	TEV	NJB
Aarii Yoonaasii fi gaarummaa Waaqayyoo	Yoonaas lammaffaa Nanawwee irratt akka lallabuuf waamamuu isaa (3:1-4:11)	Aarii Yoonaasii fi araara Waaqayyoo	Aarii Raajichaa fi deebii Waaqayyoo
4:1-4	4:1-5	4:1-3 4:4	4:1-4
4:5-8	4:6-8	4:5-8	
4:9-11	4:9-11	4:9 4:10-11	4:5-11

DUBBISA MARSAA SADAFFAA (fuula vii irraa)

SADARKAA KEYYATAATTI YAADA BARREESSICHA ISA JALQABARRA HORDOFUU

Kun qaleelfama qo'annaa Macaafa Qulqulluuti, kana jechuun namni tokko Macaafa Qulqulluudhaaf hiikaa mataa ofii laachuu ni danda'a. Tokkoon okkoon keenya akka nuuf ifeetti adeemuu qabna. Ati, Macaafni Qulqulluun, akkasumas hafurrii qulqulluun hiikaa laachuu keessatti qooda isa jalqabarra qabdu. Kanas yaada nama biraaf dhiisuun sirra hin jiru.

Boqonnicha al tokkotti dubbisi. Gulummoowwan adda baafadhu. Hirama gulumoowwan keetii iikaawwan haaraa shananiin madaali. Keeyyataan himuu dirqama miti, garuu yaada barreessichaa isa jalqabarra hordofuudhaaf furtuudha, kun immoo gidduu galeessa hiikichaati. Tokkoon tokkoon keeyyataa Gulummo tokko qofa qaba.

1. Keyyata tokkooffaa
2. Keeyyata lammaffaa
3. Keyyata sadaffaa
4. kkk

QAYYABANNA GAAL EE FI JECHAA

Yoonaas : 4:1-4

1 Yoonaas waa'ee kanaaf baay'ee dallanee, aaree ni boba'es; **2** Yommus inni Waaqayyoon kadhatee, "maaloo yaa gooftaa, utuun biyya kootii hin ka'in, inni ani sodaadhe isuma kana mitii ree? Ati Waaqayyo araara qabeessa, ho'a qabeessa, aariitti suuta jedhaadha, gaarummaan kee baay'ee dha, wanta hamaa fiduuf jettes ni dhiifta; ani kana beekken harka si dursee Tarsheeshitti sokke. **3** Ammam immoo yaa Waaqayyo, ani jiraachuu irra du'a anaaf wayya, adaraa lubbuu koo ana keessaa fuudhi!" **4** Waaqayyo immoo deebisee, "ati aaruun siif ta'aa ree?" jedheen.

4:1 "Kunis Yoonaasiin baay'ee aarse?" addeessii BDB 949) gochim(BDB / 949, KB 1269, *Qal IMPERFECT*) wal fakkaataa dha, hiika isaa guddaa kan taasisu(Nah. 2:10) . Waaqayyo Nanawwee oolchuu isaa irraa kan ka'e Yoonaas ni aare.

Yoonaas yeroo baay'ee yookaan irra deddeebi'ee ከጽ ባፋ jedhuun gargaarama.

1. Ammeenya isaanii, 1:2
2. Dhi'icha, 1:7,8, 3:10, 4:2
3. Gaddisiisaa 4:1
4. Muddama, 4:6

Jecha warri nanawwee itti fayyadaman Yoonaasis itti dhimma ba'eera (*The Expositors Bible Commentary*, Jildii 7, fuula 385) . Waan faallaa attamiiti! Cubbuun ifa malee wanta biraa dha, garuu cubbuun ifa waliin irra caalaa kan ulfaatuu fi adabsiisuu dha (Luq. 12:48).

■ **“Ni aare”** gochimi Ibraayisxii kun “gubachuu” jechuu dha (BDB 354; KB 351; *Qal IMPERFECT* ; lakk. 1:4;9[yeroo lama]) . Guyyootni afurtamni erga dhume boodas Yoonaas ni aara ture. Nanawween qalbii jijjiirrattee Yaaween (YHWH) ishee baraara jechuudhaan yeroon sodaan Yoonaas ni ga'e (1:9; 4:2) ; garuu jaalalatu caalee mul'ata(ISena. 13:1-8) .

4:2 “Ni kadhate” ilaalcha aariitiin, Yoonaas gocha hammeenya isaa isa jalqabaa dhugoomsuudhaaf yaalii geggeessa ture (jechuunis, “gara tarseesittan miliqa isa jedhu raajii isaa”) .

■ **“Ati araara qabeessaa fi dhiifama kan gootuu dha”** Yoonaas kanaaf aaree ture (jechuunis; Waaqayyo cubbuu Asoori hin adabne) ! Araarri kun Yoonaasiin galaana keessaa kan oolche amala Waaqayyoo ti. Maddi Macaafa qulqulluu ibsa kanaa ba'u. 34:6 fi Lakk. 14:18-19; Nah. 9:17;31;32; Faar. 86:5; 15;103:8;11-13; 145:8; Erm. 32:18-19; fi Yo'e. 2:13. Jechootni Yoonaas itti fayyadamu kan Yo'el waliin wal fakkaata; raajiin Yo'el dhiibbaa irratti geggeessuun isaa hin oolle.

■ **“Gaarii”** addeessi jedhu(BDB 337) Waaqayyo qofaaf kan fayyaduu dha. “dhiifama kan godhu” (BDB 933) addeessi jedhu kan dhufe “gadameessa;” maqaa jedhu irraati; kunis jaalala maatii gadi fagaataa ta'e argisiisa(Hos. 1:6; 2:4 lakk. 2:19;23[yeroo lama]) .

■ **“Dheekkamsaaf suuta kan jedhu”** (BDB 74 fi 60) kan jedhu ijaarsi jechaa jechama, innis kallattiidhaan “funyaan dheeraa(fakkeenyaaf mul'inatti kan mul'atan qaawwaa funyaanii lakk. 14:18; Nah. 1:3) . Amalli Waaqayyoo jaalala; dheekkamsa kan hin ta'in (Isa. 28:21; Faaru Erm. 3:33) .

“Jaalalaan kan guute” caaseffama isaatiif (BDB 912 fi 338) Hos. 2:9 irra isa jiru mata duree addaa ilaali:

■ **“wanta hamaa fiduuf jettes ni dhiifta”** 3:9 fi 10 irra mata jiru ilaali.

4:3 “lubbuu loo ana keessaa fuudhi” fedhii du'aa(BDB / 542, KB 534,*Qal IMPERATIVE/*, Lakk. 11:15, ERm. 20:14-18, IMoto. 19:4) labsa kana keessatti kan ibsame (4:8) amala Yoonsaas gara qurxummii keessatti qaba yure irraa adda.

YOONAAS: 4:5-8

5 Yommus Yoonaas mandaricha keessaa ba'ee, mandaricha irraa gara ba'a biiftuutti goree taa'e; achitti godoo bal'aa walitti qabate, wanta mandarattiitti dhufu amma argutti gaaddisa isaa jala taa'e. 6 Yommus Waaqayyo gooftaan biqiltuun akka qobboo biqilee, gaaddisi isaa mataa Yoonaas irra buufatee dallansuu isaa akka itti fooyyessuuf godhe; Yoonaas immoo biqiltuu sanatti baay'isee ni gammade. 7 Borumtaa garuu yeroo boruun baqaqutti Waaqayyo, raammoon tokko biqiltuu akka qobboo sana akka ciniintu ni godhe; biqiltuun sunis ni goge. 8 yeroo aduun baatetti immoo Waaqayyo, qilleensi ba'a biiftuu inni gubaan akka isatti qilleensa'u ni godhe; aduunis amma Yoonaas gaggabutti mata isaa irra waraane; yommus inni, “jiraachuu irra du'a anaaf wayya” jedhee du'uu ni awe.

4:5 “godoo waltti qabate” “godoon” kun qa'aalii dha(BDB 697) , Yeroo ayyaana gordommoo itti gargaaramaa kan turan iddoo buufataa yeroodhaaf itti dhimma ba'aa turanii dha(Lew. 23:40-42) . Waaqayyo biqiltootatti fayyadamuudhaan (tarii ija qobboo) garuu jechi kun yaada kana keessa qofaatti argama(lakk. 6) . Naannoo gammoojjiitti gaaddisi garaagarummaa digirii 60 ho'a keessatti fida! Kun amma iyyuu aarii Yoonaasii fi jaalala Waaqayyoo waliin madaalchisa.

4:6 “ni qopheesse” kun Waaqayyo asummati uume jechuu miti, inni garuu (BDB 584, KB 599, *Piel IMPERFECT*, lakk. 6,7,8) akka fiixaan baasuuf uumamaaf hojii kennee ture (1:17). Waaqayyo uumama ni to'ata (fakkeenya, Ba'u., 4:6, raammoo, 4:7, fi qilleensa gara ba'aa[Uuma. 41:6] , 4:8, akkasumas qurxummii guddaa, 1:17) .

■ **“Yoonaas baay'isee ni gammade”** kun wal-qabsiiftuu(BDB 970; gochimaa fi maqaa wal fakkaataa dha); fakkeenya, lakk. 1, “baay'ee gadde” yookaan 1:16, “baay'ee sodaate.”

4:8 “ Qilleensa guba gara Bahaa” kun qilleensa awwaara kaasu agarsiisa, gubbaa, gogaa, awwaara’aa, gammoojjii kan dhufu qilleensa Bahaa isa jabaa(Ba’u. 10:13) , salphaatti baala kan gadi arcaasu. Yaada firdii keessatti fayyadamuun waan shaakalamee dha (fakkeenya, Faar. 48:7, Erm. 18:17, Izi. 17:10, Hos. 13:15) “Gubaa” jechi jedhu (BDB 362) Kakuu Moofaa keessaati asi qofa keessatti argama. BDB akka jedhutti, “ibsuudhaaf yaali tokko illee hin taasifnu.” Haa ta’u malee, KB 353, hiikaawwan durii kenna:

1. Septuagint, Peshitta , fi Vulgate iin “ho’aa/scorching” yookaan “bulluqaa” isa jedhu qabu
2. Aramaic Targumis “tasgabbaa’aa” isa jedhu qaba(NRSV)

Sirriitti KB (slightly changed the MT by one consonant) kanjedhu “sharp” yookaan “gubaa/scorching” (qilleensa) jechuun “gubaa” jechichi DSS keessatti yeroo tokko argama. Jechuun “qilleensa bahaa.”

NASB	“Inni dadhabee ture”
NKJV	“dadhabbiin isaa ni dabale”
NRSV	“dadhabee ture”
TEV	“dadhabuudhaaf jedha”
NJB	“Inni ni mo’ame”

xuqaan dammaquu dadhabuu kun(jechuunis, dadhabaa, Amo. 8,13) muuxannoo isaa isa garaa qurxummii keessaa deggera(2:7). Asitti sababiin isaa biiptuu irraa dhufutuun dhukkubsatee ture (Isa. 49:10) .

YOONAAS: 4:9-11

9 Waaqayyo ergasii Yoonaasiin, “ati waa’ee biqiltuu sanaaf aaruu ni tolchitee?” jedhe; inni immoo, “ani amma du’aatti aaruuf iyyuu nan tolche” jedhee deebiseef. **10** Waaqayyo garuu, “ati biqiltuu waan tokko itti hin dadhabiniif, isa hin guddisiniif, isa halkan tokkotti ba’ee halkanuma tokkotti badeef immo ni gaddita; **11** mandara Nanawwee keessa namoota kumaatama dhibba tokkoo fi dhibba tokkoo fi kuma digdama irra caalanii fi horii qe’ee baay’ee jiraata; namoonni ishee keessa jiraatan sun warra bitaa fi mirga iyyuu gargara baasuu hin dandenyee dha; egaa ani immoo mandara guddittii namoonni fi horiin hammasii keessa jiraatan kanaaf garaan ana hin jibbuu ree?” jedhe.

4:9-11 lakkoobsotni kun jaalala Waaqayyoo, ofittummaa Yoonaasii fi oftuummaa sanyiitiin akka mormu argisiisa. Jalalli Waaqayyoo bineladootaafis kan ga’uu dha 3:8, 4:11) .

4:10,11

NASB	“gadduu.....gadduu”
NKJV	“Haddaa’ummaa.....hadhaa’ummaa”
NRSV, NJB	“inaafaa.....inaafaa”
TEV	“gaabbii.....garaa laafuu”

Gochimi kun (BDB 299, KB 298 *Qal* PERFECT, lakk. 10 fi *Qal* IMPERFECT,, lakk. 11) “gara laafina argisiisuu” yookaan “garaa jabaadhaan” jechuu dha. Isa. 13:18, Erm. 13:14, 21:7, His. 5: 11,7: 4,9, 8:18, 9: 5,10, 16:5, 24:14 bifa haal-gadheedhaan itti dhimma ba’eera. Kun Hose’aan kan itti fayyadame jecha “gara-laafina” (BDB 933, KB 216, 1:6, 2:4,19,23) jedhu waliin kan wal fakkaatu miti (BDB 933, KB 216, 1:6, 2:4,19,23) . Jechoonni fi gaaleewwan Yoonaas hedduun isaa Ho’el 2 irraa kan dhufe fakkaata, jechi kun akkasuma (Yo’el 2:17, jechuunis ,“ ukukkuruu”) .

4:10 “halkan tokkotti ba’ee halkanuma tokkotti badeef immo ni gaddita ” Gaaleen kun wantoota biyya lafaa yeroof ta’aniif dubbii jechamaa ti (Isa. 40:6-8) . Ilaalchi Yoonaas qaba ture kan yeroo ti, kan Yaawee (YHWH) kan bara-baraa ti. Yoonaas qopha galeessa ture, Yaaween(YHWH) ilmaan namoota warra akka fakkeenya isaatti uumamaniif kan yaaduu dha (Uuma. 1:26-27) , amma isa irraa adda ba’eera(Uuma. 3, addumaan lakk. 15).

4:11 “namoota 120,000 ” namoonni tokko tokko lakkoobsi kun waliigala uummatichaa akka argisiisutti ilaalu, kaan gaalee isaa irraa kan ka’e, “hin beektanii” gaalee jedhu irraa kan ka’e ijoolota qofa akka argisiisu yaadu(fakkeenya, isa. 7:15). Xiyyeeffannoon yaada ijoo kanaa kan fakkaatu sabni gara jabeeyyiin kun

(Iammiiwwan) ija Waaqayyoo duratti kan irraanfatananii dha, ta'u iyyuu Waaqayyoon kan beekamee fi raajii kakuu caalaa waa'ee waan hafuuraatiif deebii kan kennanii dha.

DHUGAA OG-WAAQUMMAA YOONAAS

- A. Ijoolleen Waaqayyoo isa irratti kan ka'anii fi ilaalcha sirrii hin taane qabaatu.
- B. Namoonnii hin amanani warra amanana caalaatti gara laafeyyiidhaa fi inaafoo dha.
- C. Waaqayyoo ilmaan namootaa hunda ni jaallata ,fayina isaanii keessattis dammaqiinsa hirmaata (Uuma. 12:3, 22:18, 26:4, Kes. 19:5, His.18:23, 33:11, Yoh. 1:29, 3: 16, IXimo. 2:4, 4: 10, II Phe. 3:9) .
- D. Amantii fi qalbii jijjiirratnaan hundi fayinaaf barbaachisoo dha, seera fi beekumsa macaafa qulqulluu raawwachuu miti (Ho. Erg. 16:31).
- E. Amalli Waaqayyoo sirriitti 1:9 fi 4:2 keessatti ibsameera.
- F. Waaqayyoo seenaa, uumama ni to'ata, akkasumas dhimma waa'ee jireenyaa keessattis ni hirmaata.

GAAFFIIWWAN MAREE

Kun qajeelfama qo'annaa Macaafa Qulqulluuti, kana jechuun namni tokko Macaafa Qulqulluudhaaf hiikaa mataa ofii laachuu ni danda'a, tokkoon tokkoon keenya akkanuuf ifetti adeemuu qabna. Ati, Macaafni Qulqulluun, akkasumas Hafuuri qulqulluun hiikaa laachuu keessatti qooda isa jalqabarra qabdu. Kanas yaada nama biraatiif dhiisuun sirra hin jiru.

Gaaffileen marii kun kan dhiyaatan dhimmoota gurguddaa kutaa Macaafa kana keessatti ibsaman keessa deebitee akka ati yaadattuufi. Gaaffiileen kun yaada kaasu malee, ibsa irratti hin laatan.

1. Yaada lallaba Yoonaas guutummaa isaa qabna?
2. Namoonni Nanawwee sirrii fayyaniiruu?
3. Macaafni kun Israa'eliif ergaa maalii qaba? (akkasumas jireenya keetiif?)
4. Qalbii jijjiirratnaa jecha mataa keetiin ibsi. Yaada qalbii jijjiirratnaa warra Girikii fi Ibirootaa ibsi.
5. Yoonaas (Israa'el) beekumsa waa'ee Waaqayyoo fi ormoota warra markaba oofan(Ormoota) fi Nanawween waa'ee Waaqayyoof beekumsaa fi amanannaa isaan isa irratti qaban waliin madaalchisi.
6. Yesuus yaada kana Mat.12:38-45 keessatti yeroo itti fayyadamu maal jechuu isaa ti?

SEENSA KITAABA RAAJII MIIKIYAAS

I. MAQAA KITAABICHAA

- A. Maqaan kitaabichaa kan mogafamee maqaa raajichaati fufeeti.
- B. Maqaan kun kan Miika ibsa gabaabaadha. (Abboota firdii 17:1, 4, 1Mota 22:13 jechuun akka Yaahiwwee (BDB 567) raajii Erm 26, 18 kara barreefamaa Hibirootaatiin hiikaa guutuu qaba Miikiyaas kan jedhuu kan abbaa isaa eenyummaan isaa hin ibsamne, jechuun kan hiyyeessaa fi kan maati badiyyaa ta'uun isaa kan balisuu

II. AKKAATAA KITAABICHI ITTIIN CALALAME (CANONIZATION) - kitaabni kun kan duraa buutoota kan raajii kitaaba (Ecclesiasticus 49:10) kutaadha, jechuun Isa hangaa Milkiyaaswalitti qabe ta'us garuu raajii Daani'eel, Faaruu Erm utuu hin dabalatiin jechuudha. Miikiyaas Ecclus 4:10 irratti haala adda ta'en ibsameera.

- A. Kitaabni kun kan dura bu'oota 12n kitaaba raajii isa tokkodha (Baba Bathra 14b).
  - 1. Akka Isa Ermi fi Hizqeel jechuun kan kitaaba maraman argama.
  - 2. Kan kitaaba kana aadaa isa kan warra Yihudoota kitaaba raajii duraa duubaan Babbaa Batiraa (*Baba Bathra*) in calaqisiisa.
- B. Kan kudha lamaanii yookaan kan dura bu'oota kitaaba raajoota duraa duubaan kitaabichaa akka seena isaanitti duraa duubaan ta'eera, ta'us garuu yaadi kun rakkoollee murta'ee qaba. Kan jalqaba kitaabonni jahan akka seer-luga barreefama warra Hibirootaatti Masooretikichi (Masoretic Hebrew text) fi duraa duubaan Giriikiin Septuwajeentii XXX gidduu garaagarummaa qabu.

MT

Hose'aa
Yo'el
Amos
Obaadiyaa
Yoonas
Miikiyaas

LXX

Hose'aa
Amos
Miikiyaas
Yo'el
Obaadiyaa
Yoonas

- a. Kan kitaaba kana keessa ragaan kitaaba awaadinn duraa duuba yeroon kitaaba Hose'aa dura ka'aa.
- b. Barri kitaaba Yo'el baay'ee mormisiisadha, ani garuu bara yookaan warra jahaan booda kan turee akka ta'edha kanan ibsu

III. SHARBEE /GENRE/

- A. Barumsii hafuura Amosin yoo deebises, tooftaadhaan garu adda adda. Miikiyaas akka Amos gosa walaloo nama harkisuu ta'uu yoo baatees dhugaa baay'ee cimaa ta'ee kan qabatee himmoota qabu.
- B. Ce'umsa tokkoo malee kan murtoo fi ergaa haroomsa wal cina qabuun in beekama (akka Hose'aa fi Amos walaloo warra Hibiroota irraa kan dhufee amala wal qabataa kan callaqisiisuu ta'u danda'a). Dhugaan halluu bifa lamaan kaafameera, guraachaa fi adiidhaan (barrefamaa tooftaa ergamaa Yohannis kan wal fakkaatu).
- C. Raajiin jun Waaqa kakuu Yaahiwwee irraa kan fudhate jaboo, miira gadi fagoo kan qabaniif ergaan raajii saba Waaqayyo (Yihudaa fi Israa'eel) kenneraaf.
- D. Miikiyaas kan itti fufani jiran raajii duree dubbateedha.
  - 1. Samariyaan Asoriin akka kuffamtuu 1:5-7, 6:9-16

2. Yerusaaleem Babilooniin akka kufifamtuu 1:9-16, 3:12, 4:10-12, 6:9-16
3. Kan gadi dhiisaan sabni Yihudaa akka deebi'an 2:12-13, 5:5b-9, 7:7-20
4. Bakka dhaloota Masihii 5:2 fi mootii gutumma biyya lafa ta'u isaa 5:4
5. Kan ormoota amantii isanii dhufuu 4:1-5

IV. BARREESSICHI

- A. Akka aadaatti yoo ilaalamu Miikiyaas Mooreetadha kan dhufeedha (1:1). Tarii Moreshetgeet irraa ta'u danda'a (qabeenya Geet" 1; 4, Isa 15:44. 2^{ffaa} seena 11:, 14:9, 10, 20:37, tilmamaan kibba baha Yerusaaleem irraa mayilsi 20 fagaate idoo argamtuu dha). Akka walitti qabattu kan raajoota barressaan yookaan yoo xiqqaateeka'umsa ergichaa olaana ta'ee kan argamuudha (yeroo booda kan sirreefame yookaan kan mirkanaa'e).
- B. Beektonni baraa tokko tokkoo akka barrefama Musee godhan kan Miikiyaasis kitaaba isaa barresitoota adda addaati qoqoduudhaaf yaalaniruu. Ta'us garuu kitaabichi akka tokkotti ilaalamuu akka danda'uu ragaan keessa jira
  1. Boqonnaan baay'en isaani kan jalqaban jecha Hibiroota irraa "dhaga'aa" kan jedhuunidha 9Shimaa'ii, BDB 1033, KB 1570 keessa deebi 6:4), 12, 3:1, 6:1. Jechi kun haala akkasin jiruun ibsamuun barreesichii rajii isaa kan qabatee kan calaqaasisuu ta'u danda'a (yookaan kan qopheesichaa).
  2. "Tiksitoota" "Hoolaa" jecha dhokataa jedhuu wali galatti 2:12, 3:2-3, 4:6, 5:4, 7:14 keessatti ibsameera.
  3. Meeshaa seer-luga barreefamaa kan ta'ee gargar kutuu-deebii kan kutaa xiqqaa kitaabichaa hunda kan ibsuudha (2:5, 12, 3:1, 6:6-8, 7:14-15).
  4. Walummaa galaatti kitaabicha keessatti kan biroon jaarraa 8^{ffaa} keessa yeroo turan rajootni jecha karaa biraadhan ibsaman (dubbifama 24) jiru (fakkenyaaf 4:1-3, Isa 1:2-4, kan Zondervan's *Pictorial Encyclopedia of the Bible* jildii 4. fuula 214 irra ilaala).
- C. Miikiyaas bifa baay'eedhaan eenyummaan isaafi ergaan isaa Amos wajjin wal fakkaata. Bakki dhaloota isaani immoo kan wal irraa fagaatu maylsii 20 qofaadha. Biyya isaa irraa namootni isaani Isa akka ta'ee siyaasaa fi wal didaa bittaa moototaa keessatti hin hirmatne. Lamaan isaani hiyyummaa isaaniin, human dhabuu isaanitii fi hawaasa irraa adda baafamuun kan beekamanidha, lamaan isaani matii rajoota irraa kan dhufan miti (3:5-8).
- D. Miikiyaas naannoo galaanaa abba lafaa irra jiraachuu irraan kan ka'ee Asor Yihuda irratti kan godhe waranaa hunda ilaalera.

V. YERICHA

- A. Kan Miikiyaas tajaajilli dheerachuu isaa fi yerichii 1:1 irratti ibsameera "bara Yataamii fi Ahaaz, Hizqihaasis" bara moototaa kan ilaalatee dhuma irra kan jiruu ragaa dabalataa ilaalaa). Raajii isaa kan dubbatee Dhaloota Kiriistoos duraa naannoo bara 735-700 ture. Kunnis Amos irraa fi Hose'aa boodaa ta'uun kan Isa tajaajila raajii dheeraa kan haguguu ture.
- B. Erm 26:18 irratti Miikiyaas bara mootummaa Hizqihaas keessatti raajii dubbachaa akka ture ibsameera.
- C. 1:1 Waa'ee Samaariyaatii fi Yerusaaleem dubbachuu isaan akkasumas 6:1-16 kan jiruu immoo waa'ee kufaati mootummaa Israa'el kan kallatti argisiisuu ta'uun sababa Miikiyaas raajii dubbachu kan jalqabe Dhaloota Kiriistoosiin duraa bara 722 keessatti ta'u qaba. Birus Waalteek (Tiindaal yaada kakuu moofaa) tajaajilli Miikiyaas Amos fi Hose'aa giddu akka ta'uu cimsee dubbata, fuula 138.

- D. Dabalatannis tajaajilli Miikiyaas Samariyaan erga kuftee booda itti fufeera. Kitabichii kan saa tajaajila irra kan jiran ergawwaan walitti qabe kan qabatee fakkaata.

VI. YOOMMESSA SEENAA

- A. Miikiyaas yeroo sanaaf kan turee Isa wajjin bittaa kibba (Yihudaa) keessatti kan tajaajile jaarraa 8^{ffaa} keessa kan ture raajiidha.
- B. Yerichii yeroo badhadhinaa fi humni waranaa itti babal'ata ture 9seensa Amos kan jedhuu ilaalaa). Kakka'umsii amantaa baay'een yeroo itti adeemsifamaa ture, haa ta'uu malee maqaa Yaahiwwee fayyadamuun kan Kana'aan waaqeffannaa barsiisaa ture.
- C. Isa cimaa kan Telgeltelfaasoor geggeessaa 3^{ffaa} jal'aa kan kan hareefameef guddachaa kan dhufee bittaa Asor (kan yerichaa dhumaa irratti kan jiruu dabalataan ilaalaa) muraasni dhaabeera.
- D. Macaafa qulqulluu Yihudootaa yaada qayyabbannaa nama harkisu hojjeteera (Seenaakireeb kan jedhu maqaan bakka kamittiyyuu in ibsamne, badisii isaa maqaa mootii Yihudaa kamiin wajjin yookiin lafa irratti kan argamu duraa duuba barreefamaa keessatti kallattiidhaan wajjin kan wal argu miti. Isaan amalii isaani kan akka tasaa bu'an miti, kitaabni Miikiyaas kutaa seer-lugaa barreefamaa kamiin iyyuu seena yoommii fi eessaa wajjin xiyyeefamani akka mul'atan godhe hin keenye. Kan kana bu'aan isaa seer-luga barreefamichaa hojjin isaa akka ibsamuu, hallawwaan seena irratti xiyyeffannoo waan itti hin laanneef tarii duuchadhumatti akka dubbifaman kan karoorfamee ta'uu danda'a (fuula 1207).

VII. RAMADDII SEERA BARREEFFAMICHAA

- A. Kitaabni kun jijjirama akka tasaatiin beekama, 2:5, 12, 3:1, 6:6-8, 7:14-15. Barreesichi akkuma sanaan raajii isa akka murtoo irraa gara bilisa Bautti jijjira, kanaaf 2:10-11, 2:12-13 wajjin wal madaalchisuuf yaala.kun kan inni ibsuu tooftaa seer-luga barreefamaati malee (tarii walaloo warra Hibiroota irraa kan fudhatamee kan warra Hibiroota walitti dhufeenya ta'uu danda'a, kan yeroo duraa boodaa miti.
- B. Yaada rimmee olaanaa
1. Saba Waaqayyo irratti murtoo dhufuu 1:1-6
    - a. Kan kaaba gadi dhiisuu 1:5-7
    - b. Kan kibbaa gadi dhiisuu 1:9-16 (3:12)
  2. Kan saba Waaqayyoo adabaa fi haaromsaa 2:1-13
    - a. Cubbuu hawaasoota warra durreeyyi 1:11
    - b. Abdii gara fuulduraa 12-13
  3. Saba Waaqayyo kan geggeessan geggeesitoota tufachuu 3:1-12
    - a. Namusa geggeesitootaa 1-4, 9, 11
    - b. Raajoota 5-7 9raajii dhugaa lakk.8), 11
    - c. Luba, 11
    - d. Wantoota itti fufanii jiran 12(4:10)
  4. Kan deebi'e saba Waaqayyo ulfinnaa gara fuulduraa 4-5
    - a. Saba hundaaf kan godhamee hafeeraa biyyoolleessa 4:1-5
    - b. Warra qaama hir'uuf kan kennamee fi dadhabootaaf hafeeraa godhamee 4:6-8
    - c. Kan in amanee haawasichaa miidhaan yoo irra ga'ees mo'icha kan godhudha 4:9-13
    - d. Kan Masihii haala dhuufatti isaa 5:1-5a
    - e. Mo'icha Asor gara fuul duraa 5:5b-9
    - f. Kan Waaqayyoo sabni amma murtoo inni itti jiru 5:1, 10-15

5. Waaqayyo saba isaa gara dhadeechaati fidee 6
  - a. Raajichii Waaqayyoof dubbata 1-5
  - b. Sabni Waaqayyoo deebii kenna 6-7
  - c. Raajichii Waaqayyoof deebi kenna 8
  - d. Murtoon Waaqayyo sabichaan magaala irratti kufee, Yerusaaaleem irraa fi/yookaan Samariyaa irra 9-19

6. Kan Waaqayyo ceephoo fi jechii akka ta'uutti sabicha eebbiseera
  - a. Adeemsa irraa kan jiran saba Waaqayyoof cubbuu hawaasichaa 1-6
  - b. Waaqayyo irraa kan ka'ee kan gara fuulduraa kan geggeessaa saba Waaqayyo wajjiin kan wal fakkkaatu ta'eera. 14-20 (kan R. K. Harrison, *Introduction to the Old Testament*, fuula 919 irra ilaalaa).
- C. J.T. Welis kan fudhatamee fi Birus waltekiin kan ibsamee (Tindaal kan yaadoollee kakuu moofaa) fillannoo yaadirime fuula 144-145.
  1. Kan murtoo fi kan abdi qabiyyeen kan itti fufan kan wal qabatee jiruu kuta mata duree xiqqaa sadii.
    - a. Tokkoon tokkoon kutaa mata duree xiqqaa “dhaga'aa” kan jedhu irraa jalqabu (1:2, 3:1, 6:1)
    - b. Tokkoon tokkoon kutaa mata duree xiqqaa “tiksummaa” jecha jedhuu fayyadamu (1:2, 4:8, 5:4, 7:14)

  2. Kutaa mata duree xiqqaa kanatti fufanii kan jiranidha
    - a. 1:2-2:13
    - b. 3:1-5:15
    - c. 6:1-7:20

Biruu Waalteek (Tindaal yaadoollee kakuu moofa), maxansa 23a, kan J.T. Wilseen yaada olaana qabatamaa duuka bu'uun mata duree haara in dabala (fuula 150)
  3. Mata dureewwaan
    - a. Murtoo fi bilisa baasuu (1:2-2:13)
      - (1) Samaariyaan kan sirreefamtuu taatii(1:2-7)
      - (2) Qaama hir'inni mandara Yihuuda irratti 1:8-16)
      - (3) Kan bittaa warra matahaa nyaatanii fi daldaaloota durreeyyii boojiun murtefameeraaf (2:1-5)
      - (4) Raajii sobaa irratti kan ka'uu dubbii (2:6-11)
      - (5) Hafteewwaan Tsiyoon keessatti in hafuu (2:12-13)
    - b. Geggeesitootni sobduun in cacabuu, mootii qajeelaan waadaan seenameera (3:1-4)
      - (1) Tiksitooni gara foon namaa nyaachuutti in geedaramuu (3:1-4)
      - (2) Bu'aadhaaf kan lalaban raajoota (3:5-8)
      - (3) Yerusaaaleem in sirrooftii (3:9-12)
      - (4) Tsiyoon ol ol in jetti (4:1-5)
      - (5) Warri hokkolaan jaboo in ta'uu (4:6-7)
      - (6) Kan Yerusaaaleem kan olaantummaa in fakkaata (4:8)
      - (7) Iciiti beekumsa dhoksa Waaqayyoo (4:9-13)
      - (8) Tokkichaa fi kan gara fuulduraa mootii (5:1-6)
      - (9) Jireenya nama harkisuu, foolii du'aa (5:7-9)
      - (10) Waaqayyo gooftaan mootummaa isaa in eega (5:10-15)
    - c. Abdi dukkana keessatti (6:1-7:20)

- (1) Lubbudhaan turuun akkamitti akka danda'amu (6:1-8)
- (2) Abarsooti in guutamuu (6:9-16)
- (3) Kan bittaa adeemsii daldalaa in dhaabata (7:1-7)
- (4) Qooqa mo'ichaa (7:8-20)

VIII. DHUGAA ISA ANGAFa

- A. Miikiyaas akkuma Amos soreesoota irratti fi warra cimina qabaniin hojjetama kan ture cubbuu hawaasicha tufateera (Boqonnaa 2-3).
- B. Miikiyaas akkuma Hose'aa karaa raajoota fi lubootaa kan godhaman ganinsaa amantaa tufateera (3:11).
- C. Miikiyaas waaqa tolfamaa waaqa isaani irratti fi sababa kakuu diiguu isaani karaa lamaan isaani karaa Israa'el (1:5-7, 6:9-16) irratti fi karaa Yihudaa (1:9-16, 3:12, 4:10-12, 6:9-16) irratti kan dhufuu kuufaati fii boojuu duraan dursee dubbateera.
- D. Waaqayyo sirriidha. Saba isa ni adaba. Dabalataan Waaqayyo kakuu isaa ilaalatee haarara qabeessa fi amanamadha. Sabni isaa (kan hafan) kan oolani fi kan haarefaman in ta'u (2:12-13, 5:5b-9, 7:7-20)
- E. Waaqayyoo kan isaan barabaadu sabni isaa amala isaa akka calaqisisaaniif (6:8) amantiin kan itti hir'atee seera waaqeffanna miti (6:6-7).
- F. Israa'el, Yihudaa fi kan amanan ormoota karaa Bet'elem keessatti dhalachuuf kan dhufuu karaa Masiihin in eebbifamu (5:2). Kun geggeessaa haara Yahiwwee fakkaata (7:18-20).

MIIKIYAAS 1

HIKAA HAARAA KEYYATAAN HIRUU IRRATTI HUNDAA'E

NKJV	NRSV	TEV	NJB
1:1 Firdii Israa'eel isa dhufu	Irrakeessatti kan barreeffaman 1:1	1:1 Yerusaalemitti gadda Samaariyaadhaa	1:1 Firdii Samaariyaa
1:2	Yerusaaleemii fi Samaariyaa irratti sodaachisa Xiyyeeffate	1:2-4	1:2-4
1:3-5	(1:2-3:12) 1:2-7	1:5-7	1:5-7
1:6-7		1:8-9	
Boo'icha Samaariyaadhaa fi Yihudaadhaa		Diinni gara Yerusaalemitti dhiyaachuu	Gadda Yerusaaleemii fi gandeen gara gadijallaatti argamaniif
1:8-9	1:8-9	1:10-14 1:15-16	1:8-15
1:10-11			
1:12-13	1:10-16		
1:14-16			1:16

DUBBISA MARSAA sadaffaa (fuula vii irraa)

SADARKAA KEYYATAATTI YAADA BARREESSICHAA ISA JALQABARRA HORDOFUU

Kun qaleelfama qo'annaa Macaafa Qulqulluuti, kana jechuun namni tokko Macaafa Qulqulluudhaaf hiikaa mataa ofii laachuudanda'a. Tokkoon okkoon keenya akka nuuf ifeetti adeemuu qabna. Ati, Macaafni Qulqulluun, akkasumas hafurrii qulqulluun hiikaa laachuu keessatti qooda isa jalqabarra qabdu. Kanas yaada nama biraaf dhiisuun sirra hin jiru.

Boqonnicha al tokkotti dubbisi. Gulummoowwan adda baafadhu. Hirama gulumoowwan keetii hiikaawwan haaraa shananiin madaali. Keeyyataan himuu dirqama miti, garuu yaada barreessichaa isa jalqabarra hordofuudhaaf furtuudha, kun immoo gidduu galeessa hiikichaati. Tokkoon tokkoon keeyyataa Gulummo tokko qofa qaba.

*Kaka'umsa dhabuyyuu, qoqqooddaan keeyyataanii yaada barreessaa jalqabaa hubachuuf furtuu cimaadha. Tokkoon tokkoon jijjiirraawwan ammayyaas keeyyata qoqqoodamee fi kan cuunfameqabu. Keeyyanni kamiyyuu immoo bakka adda ba'ee jirutti mata duree ijoo, dhugaa fi yaada ijoo tokkoqaba. Tokkoon tokkoon sararaas bakka adda ba'anii jiranitti mata duree sanacalaqqisiisu. Akkuma barreeffama kana dubbisteen jijjiirraa isa kamtu akka hubannoo, dhimmaa fi qoqqooddaa sararaaf ga'umsa siif ta'u of gaafadhu.

Boqonnaa kamiyyuu keessatti dursa Macaafa Qulqulluu dubbisuu fi dhimma isaa adda baasuuf yaaluu qabna. Itti fufnees, hubannoo keenya hiika ammayyaa waliin wal cinaa qabnee madaaluu qabna. Yeroo miira barreessaa jalqabaa hubannu qofa sabqora (logic) isaa fi haala inni ittiin dhiyeesse ilaaluun Macaafa Quqlulluu dhugaan kan hubachuu dandeenyudha. Barreessaa jalqabaa qofaatu kaka'umsa uumuuf ga'aadha malee Dubbistoonni Macaafa Qulqulluu, barootaa fi jireenya isaanii keessatti dhugaa eerame hojiirra oolchuuf itti gaafatamummaa qabu.

Hub: Jechoonni teeknikaawaa fi gabaajeewwan hundi guutummaa guutuutti miiltoo (Appendices) tokko, lammaffaafisadaffaakeessatti ibsamaniiru.

1. Keyyata tokkoo
2. Keeyyata lamma

3. Keyyata sada

4. kkk

QO'ANNOO JECHAA FI GAALEE

Miikiyaas 1:1-7

¹Kun dubbi Waaqayyo isa bara Yotaam, Ahaaz,

Hisqiyaasis tarreetti Yihuudaa irratti mo'anitti gara Miikiyaas nama mandara Mooresheet dhufeef, mul'ata isa waa'ee Samaariyaa fi waa'ee Yersaalemiif itti mul'atee dha*.

²Waaqayyo gooftaan mana qulqullummaa isaa keessaa isin irratti dhugaa in ba'aa; sabni lafa irraa guutummaatti waan ooftichi jedhu haa dhaga'an!

Biyyi lafaa, warri isa keessa guutaniis yaadaan haa qaban!

³Ilaa! Waaqayyo iddoo jiruu in ba'a, gadiis in bu'a, lafa ol jedhaa gararraas in adeema*.

⁴Tullonni akka gaga ibiddi baqsuu isa jalatti in baqu, akka lafa bishaan irraan-gadee lola'u qotuuttis dachaawwan in tatarsa'u*.

⁵kun hundinuimmoo sababii irra-daddarbaa Yaaqoobiif sababii cubbuu mana Israa'eliif ta'e; Yaaqopb akka irra daddarbu eenyutu godhe? Samaariyaa dha mitii ree?

Yihudaa keessatti iddoo itti waaqayyolii tolfamaniif sagadan eenyutu qopheesse? Yersaaleem mitii ree*?

⁶Kanaafis Waaqayyo, "Ani mandara Samaariyaa caccabsee lafatti nan dabala, lafa muka waynii dhaabanis isa nan godha;

dhagaa ijaarsa mana isheetii dachaatti gad nan naqa, hundee ishees bakkeetti nan baasa.

⁷Bifni fakkeenya isheen waaqessitu hundinii in hurreeffamu, galchiin ishee keessatti argamuu hundinuus ibiddaan in gubama, waaqayyoollin tolfamoon ishee akka gati dhaban nan godha, wanti isheen waaqayyolii isheetiif hojjechuuf ejjaan argatte immoo deebi'ee hojii ejjumaaf in ta'a" jedhe*.

1:1 "Sagallee Waaqayyoo" raajootni kun kan Miikiyaas jechaa yaadotaa fi miiraawwaan utuu hin ta'in kan Yaahiwwee kan ibsanidha (Hose'aa 1:1 ilaalaa). Mul'atni kun kan siyaasa yookaan kan waaqumma jete jete miti.

■ "Miikiyaas" jechuun akka jecha Hibirootaati Miikayaahi jechuu yeroo ta'uu hiiki isaa "Yaahiwwee kan fakkaatuu" jechudha (Erm 26:18 ilaalaa). Raajiin kun lalabaa biyyoolleessati (abbaan isaa yookaan biyyi dhaloota isaa in ibsamne) akka Amos kan biroo kan rajoota qabeenyaa wajjiin kan walitti dhufee in ture.

Mooreetawoota" kun kan inni dubbatu boqonna 1:14 irratti waan ibsameef magaalaa "Moreeshetget" yoo ta'uu magaalatiin kun magaalaa Filisxeem naannoo abbaa Kisoonaa fi Geet gidduu kan argamtuu Yersaaleem irraa kibba bahaati kiiloo meetra 200 (maylsii 20) fagaate kan argamtu mandara xiqqoodha.

■ "Yotaahamii fi Ahaaz bara Hizqiyaasitti" kanaaf haali diriirfamee "kan qoqodaman moototaa" kan jedhamuu dabalataan (Appendix) ilaalaa. Kan isaan kana bitooti isaani bara sirri wal mormisiisuu ta'ani argamaniiru. Sababni isaa 1) kan adda addaa lakkoofsi bara jiraachu 2) kan walitti hidhamee bara mooti mootoota Edwin R Thiele, The Mysterious Numbers of the Hebrew Kings ilaalaa).

■ "Kan arge" (BDB 302) ergaa raajii Waaqayyo irraa yeroo fudhatan baay'een issani kan isaan itti fayyadaman ibsa dha. (Fakkeenyaaf Isa 1:1, 2:1, 13:1, Amos 1:1, Imbaqoom 1:1). Baay'inaan jechii kun kan ibsuu murtoof kan dubbatan mul'atoota yookaan raajiiwwan I dha. Fakkeenyaaf 2:1, 28:7, 30:10, Amos 1:1). Sagalleen kun baay'inaan kan ibsuu nama raajii ta'ee "kan argan" ta'uu dha (Fakkeenyaaf Amos 7:12, Miikiyaas 3:7, Isa 29:10, 30:10). Amos 7:12 irratti kan jiraan raajonni kan jedhuu mata duree addaa ilaali.

■ "Samariyaa" kan sabichaa iddoo tessumaa beekamaa yookaan magaalaa jechuudha. Baay'inaan ergaan raajii Miikiyaas kibba Yihudaa waa'ee bittaa jiruu kan dubbatuu ta'uus garuu, raajiin isaa kan jalqabuu kan gosoota kudhanii teessoo kan taatee Samariyaa itti dhufaa kan jiruu murtoo beeksisuu dhan (boqonnaa 1:1-9) Kun

tarii Yihudaa kan jiraatan xiyaaffannoo saba yaaduuf kan itti fayyadaman tooftaa yookaan Miikiyaas raajii kaaba kan turee fi waa'ee Yihudaa kan dubbatee kan Amos tajaajila isaa fi dhiibbaa ergaa akka keessa bulchee kan argisiisuu ta'uu danda'a.

1:2 “Dhaga’aa” boqonnaa 1 fi 2 lamaanuu Waaqayyo saba isaa irratti galmee komii akka qabuu kan tokkoo dhabbataa seera murtoo fayyadamuun in dubbata. Lamaanuu akka boqonnaa sadii “dhaga’aa” jechuudhaan in jalqabuu (BDB 1033, KB 1570, Qal IMPARATIVES (keeyata ajajaa)). Amos 3:1 fi Hose’aa 4:1 jala kan jiruu ibsaa ilaali. Kun kan sadii diriibiidhaan Shemaa (shema) kan Yihudoota fayyadama kadhata argisisa fakkeenyaaf gochuudhaaf dhaga’ii Kes 6:7 (seensa irraa kan jiruu VII c ilaala). Ta’us garuu Miikiyaas jecha kana irra deddeebi’ee fayyadameera (1:2, 3:1, 9, 5:15, 6:1 [yeroo lama] 2:97:7). Torbanuu akkasidha Qal IMPERATIVES (keeyata ajajaa) S (3:1, 9, 6:1, 2, 9, ilaalaa).

■ **“Dhageeffadhaa”** gochami kun VERB (BDB 904, KB 1151, Hiphil keeyata ajajaa) hiikii “xiyaaffannoo itti kennaa” jechuu ta’uu dhagaa’uu wajjiin walitti dhiyeenya qaba. Yaadi kun immoo Isa 28:23 Hose’aa 5:1 fi Zaka 1:4 Erm 34, 1, 49, 1 wajjin wal fakkaachuu isaanitiin in arganna.

■ **“Waaqayyo gooftaan ragaa isaan irratti ba’a”** gochamii kun olitti kan ibsaman gochama lamaan dhaga’ii dhageeffadhuu (BDB 224, KB 243, Qal JUSSIVE)kan jedhuu wajjin wal fakkeenya qaba amma Waaqayyoo raga baatuu isitti ta’eera. Kun ifatti seera mana murtii kan argisiisuudha Waaqayyoo hamootaa irratti raga baatuu ta’eera (Erm 29:33 ilaalaa) akkasumas inni mana murtiiti raga baatuu ta’uu isaa in dubbata (1^{ffaa} Samu’eel 12:5 Miikiyaas 3:1) inni (1) abba murtii (2) kan mana murtii murtoo kan dabarsuu ta’ee argama.

■ **“Yaa ormaa yaa biyya lafaa”** akka seera Yihudaati murtoo fidii tokko dabarsuudhaafraga baatuu lama yookaan sadii in barbaachisuu (Seera lakk.35:30 Kes 17:16, 19:15 ilaalaa) kanaaf Waaqi lafaa fi lafa irraa kan jiraatan sabooti hundumtuu seera murtii kana keessatti raga baatoota ta’ani in arginaa (Kesi 4:26, Isa 1:2) Yaahiwween mataan isaa kan isaa kan ta’an saba isaa irratti akka ragaa itti Bau in dubbata. (Kes 31:19-21, 26).

■ **“Waaqayyoo gooftaa”** kallattiidhaan hiikni Yaahiwwee jedhee hiikeera (Isa 56:7 ilaalaa) mata duree addaa jal’atti Amos 1:2 kan tarreefaman maqaa Waaqayyoo ilaalaa.

■ **“Gooftaa qulqulluu mana qulqullummaa”** yaahiwwee kan bakka bu’uu lamaan kan ergamaa ol jedhe kan jiruu iddoo gidduu galleessatti argamakunnis gara sanduuqa kakuu in geessa.Yerusaaleemitti sanduuqa kakuu iddoon bultii isaa qulqulluu qulqulloota keessa ture (Bau 25:22 ilaalaa) iddoon kun mootummaan waaqa fi lafaa kan biyyaa lafaa fi kan hafuura kan waaqarraa fi ogummaan nama bakka itti argamu. Sarari walaloo kun lakk.2b lakk.3 wajjiin walqabatee jira (kunnis waa’ee murtoo kan dubbaatuu seer-luga sagalleetti Isa 26:21 ilaalaa).

1:3 “Lafa ol jedha gararraas in adeema” gochami kun (BDB 201, KB231, Qal PERFECT) Amos 4:13 irratti argama kun Waaqayyo kan uumee qaama lubbuu hin qabne wajjin kan jirru walitti dhufeenya dhihoo in dubbata. Lafa..... jechi jedhuu hiiki isaa lafa jechuu ta’uu danda’a (kan isaa laftii lafa kakuu isaati) as irratti tarii uumamaa hundumaa ofitti qabachuu danda’a.

In adeema kan jedhu (1) Argamuu Waaqayyo dhi’oo yookiin (2) Murtoo isaa baruu harkaa keessa godhate akka waynii cunfameeti fakkeefama (Isa 63:3, Faaruu Erm 1:15 ilaalaa).

Bakkeewwaan ol ka’oo (BDB 119) lafa irratti kan argaman gaaroota ta’uu danda’u yookaan lakk.5 irratti waa’ee aarsa lalisaa jecha wal fakkaatuu fayyadameera. Kunnis tarii Yaahiwween waaqa tolfamoon bakka aarsaa irratti kan godhamee dheekamsaa fi badiisa kan dubbatuu ta’uu danda’a (lakk.7 ilaalaa).

1:4 Dhufaatiin Waaqayyoo eebbaa fi yookaan murtoof qabiyyee kana irratti garuu murtoofidha. Yeroo baay’ee kan nama ajaa’ibsiisuu ta’ii uumamaa wajjin in ibsama (Bau 19:16-20 Far 18:7-15-97-1-6 Isa 40:4 Yo’el 2:30-31 Amos 9:5) lakk.4 kana wajjin kan walfakkaatu yaada walaloo qaba (yaadadhaa lakk.1 lakk.3 wajjin akkasumas lakk.2 lakk.4 wajjin adeemu) kun kan duraani raajii murtoo mul’atoota wajjin wal fakkaata. Cubbuun ijoollee nama uumama irratti dhiibba godha (Uma 3/ Rom 8:19-22).

■ **“Abidda”** Amos 7:4 irratti waa’ee abiddaa kan argisifamee ibsa ilaalaa.

■ **“Dhangala’uu”** gochamii kun (BDB 620, KB 669) akkasumas “dheekamsaan caccabsuu” (BDB 510, KB507) hundumtu kan Hoofaal (Hophal) bifa kan qabuu yeroo darbuu fi PASSIVE fi ACCUSATIVE kan ta’an.

1:5 “Kun hunduu waa’ee cubbuu Yaaqoobi fi waa’ee irra daddarbaa Israa’eliif” Kan warra Hibirootaakan ibsa addaa walaloo Amos 1:2, sarara 1^{ffaa} fi 2^{ffaa} akkasumas lakk.5 ilaaluudhaan wal fakkeenya jechoota ilaaluun in danda’ama. Lakk5 keessatti gochami kamiyyuu hin argamu.

■ **“Samariyaa”** kun Israa’elitti kutaa kibbaatti kan argaman gosoota 10 iddoo teessumaa ol aana magaalaa dha magaalaa kun Omiiri irraa kan hojjetamee yoo ta’uu innis mucaa naannoo yoo ta’u Elzaabeeliin fuudhee bittaa kibbaa kan warra Kana’aan waaqeffannaa waaqa tolfamaa lalisaa kan beeksise ture (1Mota 16:29-33, 17-18) magaalatiin humna waraana isheettin cimtuu ta’uun ishee irraa kan ka’ee warri Asor magaalatti boji’uudhaaf waggaa 3 itti fudhateera (dhuma irratti Sargoon irra deebi’ee bara 722 qaaman kan godheen). Isaan magaalaa beekamoon kun walummaa galatti saba keessa jiraatan bakka bu’u. Hundumtuu kan Yihudaa fi kan Israa’el geggeesitooti (moototaa, raajoota fi lubootaa) sabni isaani hundumtuu kan rawwatamee ejjaa fi kufaati itti gaafatamtoota.

■ **“Kan Yihudaa iddoo ol jedhaan maali”** bakka kan jedhu jechi Masoreetikiin yabuu yookaan ibsa jechoota baay’ee kanaaf tarii kun kan lafatti bakka olka’aa hunda irratti faffaca’aanii kan jiraanwaaqeffannaa waaqa tolfamaa Ba’aal iddowwaan jechuuf ta’a. (2^{ffaa} seena baraa 24:3-4:7) hiika wal fakkaatan waa’ee magaalaa gudditti Yihudaa Yerusaaaleemin jechudha.

1-6-6 kan kana dubbataan lakk.8-16 akka ibsamee Yaahiwwee dha.

1-6 “Samariyaa tuulla wantoota caccaba” kun Dhaloota Kiriistoof dura bara 1972 kan raawwatamee kufaati magaalatti in dubbata. Irra deebidhan kan Asor Sargoon)

■ **“Bakka wayniin irra dhaabamuu”** Samariyaan wayniif akka iddoo qonna akka guggudatee iddoo duwwaa kan fakkaatee baay’ee in didigamtii. Kun Yerusaaaleem akka lafa qonnaatti in qotamti yaada jedhuu wajjin wal fakkaata dha (3:12, Erm 26:18).

■ **“Dhagoota ishee dachaatti gadi nan darbadha”** kun kan inni dubbatuu waa’ee Samariyaa kan dhagaa daannoo yoo ta’uu kan bakka sirrefamee gara dacha darbatamuu ishee argisiisa.

1:7 kun badhadhina ishe kennituu waa’ee waaqa tolfamaa Esheeraa jedhamtuu dubbata kunnis Yaahiwwee irratti kan godhamee sagaagalummaa hafuuraa (waaqeffannaa waaqa tolfammaa) sababi firdii hiikumsaaf dhi’aachuu in ibsa.

■ **“Kan argateee”** hundumaa (BDB 1072-1073) jechii kun yeroo sadii tuqamee yoo ta’uus kan inni dubbaatuu waa’ee ejja Israa’el TEV Kes 23:18, Isa23:17) qabiyyee tokko tokkoon immoo jechichi keessumoota wajjiin waa’ee tokkummaa godhamee yookiin sagagalummaa kan ibsu yoo ta’uu tarii kana kan ibsanidha (NRSV) NIDDOTE keeyata 3 fuula 1281) hiika sadi ta’u kan danda’aan hiikooti ibsamaniru.

1. Waaqa tolfamaaf kan sagaagilan dubartootaaf kennoota kennaman (bakka aarsaa bareechuuf kan itti gagaraman)
2. Kennaa Ba’aaliin yookaan ija lafachaatiin eebifamoo ta’uu
3. Bakka aarsaa waaqa tolfama barrechuudhaaf waa’ee aarsaa dhi’aatuu
4. Bakka aarsichaa waa’ee gurguramuu warqee fi birri waaqa tolfamaa NIDDOTE, keeyata 3, fuula 2007)

Miikiyaas 1:8-16

⁸Sababii kanaaf ani nan bo’aa nan wawwaadha, miilla qullaa, uffata malees nan adeema; akka waangoo nan wawwaadha, akka guchii goromtiis nan boo’a*.

⁹Madaan rukutaa mandarattii isa fayyuu miti; gara biyya Yihudaa dhufeera, karra Yerusaaalem ishee kan saba kootii bira iyyuu ga’eera.

¹⁰mandara Gaatitti kana hin himinaa!

Mandara Bet-Le’aatraatti immoo awwaara keessa gangaladhaa*!

¹¹Isin warri mandara Shaafiir qullaa keessan yeelloodhaan ba’a!

Warri Zaanaan mandaraa isaanitii gad hin ba’in!

Boo’icha mandara Bet-Ezel achi isin hin dhaabachiisu;

¹²Warri mandara Maaroot wanta gaarii dhimmanii eeggatu;

wanti hamaan immoo Waaqayyo biraa balbala kellaa Yerusaaalem irratti gad in dhufa.

¹³Yaa warra mandara Laakiish, teepa konkolaataa,

farada isa harkisutti hidhaa!

**Irra-daddarbaan Israa’el keessatti hojjetamaa ture isin gidduutti argame;
warra Xiyoonis isintu cubbuu hojjechuu jalqabsiise*.**

**¹⁴Kanaafis isin mandara Moorsheet-Gaat gad in dhiiftu;
manneetiin mandara Akziib mootota Israa’el in gowwoomsan.**

**¹⁵Isin yaa warra Mareshaa, isa ammas dhufee mandara keessan qabatu
Waaqayyo isinitti in fida; Israa’el keessaa warri ulfina qaban gara Adulaam in dhufu*.**

**¹⁶Gadda ijoollee warra mararsiifattaniif rifeensa
mataa keessanii murmuradhaa yookiis haaddadhaa!
Isaan isin duraa waan booji’amaniif, mataa keessan akka mataa
goggoroo isa rifeensi irra hin jirree godhadhaa*!**

1:8-9 kun kan inni⁹ argisiisuu (1) gadda garaa Miikaan kan dhuunfaa (Ibn Ezra, NET Bible footnote 1, fuula 1622) ilaalaa, (2) lakk.8-16 kan Yaahiwwee dubbii isaa kallattidhaan ibsuu danda’a (The Jewish Study Bible, uula 1207) kan namoota fakkeenya fayyadamuun (Hose’aa 11:8) qooqaa sagallee Hibirootaa fayyadamun (Isa 10:24-32) yookaan (3) Tarii hiikichi “ana” kan jedhuu “isaan” jedhee jijjiiruun dubbatichii Israa’elun akka of keessatti hin qabane godhamee ta’a.

1:8 “Sababa kanaaf” lakk.5 keessatti “kun” jechi jedhuu cubbuu isaaniif kan jedhan Samariyaa bakka bu’a, haa ta’uu malee lakk 8 irratti saba isaa irratti waan dhufuu murtoo Waaqayyo bakka bu’a (sababa marsuu keessumootatiin kan dhufee) jalqaba Samariyaan, (Dhaloota Kiriistoos dura 722) booda irratti immo Yerusaaalem (605, 597, 586, 582) Dhaloota Kiriistoosiin dura).

■ **“Wayyoo.....iyyuun....miilla qullaa....qullaa ishee....in boosii....in gadditti”** gochamni kun hunduu lakk.8 irratti kan argamu boca isaanitiin yookaan hiika isaanitiin ta’u.

Boca isaatiin yookaan hiika isaanitiin COHORTATIVE ta’u

1. NASB, NRSV -in boosii
NKJV -In iyyiti
TEV -Iyyaan
NJB -Bo’uu
(BDB 704, KB 763, Qal COHORTATIVE)
2. NASB, NRSV, NJB - Iyyanni bo’uu
NKJV - in boossi
TEV -in iyyitti
(BDB 410, KB 413 Hiphil COHORTATIVE)
3. NASB -“miilla duwwaa fi qullaa koo nan adeema”
NKJV - “Miilla qullaa fi wayyaa keessa qofan nan adeema”
NRSV, NJB - “Miilla duwwaa fi qullaa koo nan adeema”
TEV - “Miilla duwwaa fi qullaa koo naannoo sana irra nan adeema”
(BDB 229, KB, 346 Qal COHORTATIVE)
4. NASB -“Sagallee boo’ichaa nan dhaga’a”
NKJV -“Sagallee iyyaa nan dhaga’a”
NRSV -“boo’icha addan hin citnee nan dhaga’a”
TEV, NJB -“Dheeressee nan iyyaa”
(BDB 793, KB 889, Qal IMPERFECT hiika isaanitiin wali wajjin deemu irraan kan ka’ee wal fakkaatoodha.

Kun hunduu kan tarreefamees waa’ee gadda Maariik kan dubbatu. Tarii raajichi lalaba kana yoo lalabuu uffata keessa uffatee ta’a. ta’iin kun lakk.16 irratti deebi’ee in argina (Amos 8:10) bineensoota tarreefaman kan argisiisan jiraachu dhabuu namaa fi hameenya achitti argamuudha (NEB) ilaalaa.

■ **“Qullaa”** jechuun guutummaati qullaa jechuu utuu hin ta’in uffata keessaa uffatani kan biraa uffata dhaabataa uffachuu dhiisuu ta’uu danda’a (1^{ffaa} Samu’eel 19:24, 2^{ffaa} Saamu’eel 6:20, Isa 20:2-4, Yohannis 21:7) ta’us garuu

warri Soriyaa jarreen hidhaman kana dhiphisuu fi salphisuuf jedhanii guutummaa guutuutti qullaa isaan godhaa ture (lakk.11 Isa 47:2-3, Erm 13:26, Hose'aa 2:3, 10).

■ **“Guchii”** “gabgaabummaa” (BDB 419 jecha jedhu KB, 421 wayya, guchiin Saptu-Ajeentii fi Volgeetiin akkasumas (NKJV,NRSV, TEV) keessatti ijoolleen namaa gadda keessa yoo ta’u kan iyyan iyyuun kan fakkaatuu sagalee kan qabuu kan bakka bu’uu beelada dha. Guchiin kan dhageesiiftuu sagallen gad aanaa waan ta’eef namooti tokko tokkoo sagallee nama hawisiisuu itti fakkaata (Peshitta, NJV, NJB, NIV, REB kan gammoojjii kaka’uu kan jedhuu hiika qabu) kunnis sababni isaa kan digamee fi magaalaa bade keessa kan jiraatan uumama giddudhaa tokko waan taatefidha (Isa 13:21, 34:13, 43:20, Erm 50:39). Ta’us garuu kan Hibirichaa hiiki hin beekamu.

1:9 Cubbu qabatamaa gosoota kurnanii fi kibba Yihuudaa irratti daddarbeera (madaa Isa 1:5-6, Ermi 10:19, 14:17, 15:18, 30,;12-17. Iddoo kana irratti bifa kanaan raajichi Yihudaa kan jiraatan dhageefatootis warra gosoota kudhanii wajjin hirmaattuu murtichaa ta’u isaani ibsuudhaan yaada isaani harkisuu danda’eera. (Hisqeel 23). Waaqayyoo isa irraa adda ba’anii kan sagaagilan ijoolleen isaa gaabbanni gara isaati akka deebi’an kan ittin godhamu karaa inni tokkichi murtoo fiduudha.

■ **“Madaan ishee kan hin fayyinee dhaahooti”** madaa jechii jedhu (BDB 646) cubbuu ibsuudhaaf jecha dhokataa fayyadameedha. Kana jal’aa adda addaa kan ta’an baay’een isaanii kana kan ibsan jechooti jiru

- 1 Dhaga’ii, *mkh* (BDB 646)-Isa 1:6, Erm 30:12, 17
- 2 *mzr*9(BDB 267)- Hose’aa 5:13
- 3 *hbrh* (BDB 289) –Far 38:5, Isa 53:5
- 4 *mhll* (BDB 319) Isa 53:5

Cubbuu irraa Yaahiwwen akka isaan fayyisuu gosoota dhukkubaa kan ibsamaniif iddowwaan keessatti jiru. Fakkeenyaaf Kes 32:29, seena bara isa 2^{ffaa} 32:29, 2^{ffaa} Seena baraa 7:14, Far 30:2 41:4, 103:3, 107:20, Isa 6:10, 30:26, 57: 18-19, Erm 3:22, 17:14, 33:6, Hose’aa 6:1, 7:1, 14:4!

■ **“Karra”**kan magaalatti kan ittin olgalan kan hawaasichaa, kan daldalaa fi iddoo murtoof itti wal argam ture (Amos 5:10, 12:15).

1:10-16 Isa 10:24-32 kuta jiruu magaaloota irratti murtoo dhufaa jiruu wajjin wal madaalchisuun tapha jechootaa in fayyadama, Miikiyaas adeemsa kana kan fayyadamee lakk.10-16 kan jiran yoo ilaalu akka Hibirootan kan taphaa jechaa *Shephelah* kan argaman magaalaa tokko tokkoo yookaan kan Yihudaa daangaa bakka diriiroo wajjin wal madaalchisa, tarii Asorichaan Seenaakireem Dhaloota Kiiriistoos dura bara 701 waranaa isaan irra ga’ee ta’u danda’a (maal yoo ta’ellee yeroo baay’ee marfamuun yoo isaa irra ga’es Sargon II in 711).

1:10 Gooftaa irratti in dubbatinnaa gochamichi (BDB 616, KB 665) Hiphil IMPERFECT dha garuu hiikaa isaa JUSSIVE dha. Kun tarii 2^{ffaa} Saamu’eel 1:20 irratti Daawiit waa’ee Saa’olii fi gadda Yoonaataan gaddee ibsaa jiraachuu isaa in oolu. Jechi kun kan inni jedhuu gooftaan kan jiran dinoota Yihudoota kan ta’an Filisxeemeti in himina dha. Warri Filisxeem Dhaloota Kiriistoos dura bara 732 bittaa isaanii babalifachuuf Yihudaa marsee ture.

■ **“Imiman akka hin goone”** gochamichi bo’icha INFINITIVE ABSOLUTE fi hiika isaan immoo BDB 113, KB 129 Qal IMERFECT dha JUSSIVE kan ta’e jechu.

■ **“Bet-Afiraa”** Oofiraa jecha jedhuu irratti taphi jecha jira “awwara” yaada jedhu wajjin walittidhihaata (BDB 779) kun jechun kan Tibiiyaa nmana hiika jedhu kenna (Bet-Afran).

Gochamni “galagagalan” jedhuu irra deddebi’ameera (BDB 814, KB 935, Fakkeenyaaf Erm 6:26, Hizqeel 27:30). *Hithpael* PERFECT fi *Hithpael* IMPERATIVE. Jechi kun Filisxeem kan jedhu sagale jechaa wajjin walitti dhiheenya qabu (Geet kan jiraatan) *Dictionary of Biblical Imagery*, fuula 326-328 baay’ee kan digaman waa’ee sochi qaama qooqotanii dubatan barreefamani jira kana keessatti yeroo gaddatti kan itti fayyadaman Tibiiyaa ibsa.

- 1 Awwara keessa taa’e Isa 47:1
- 2 Awwara irra gangalate Miimiiyaas 1:10
- 3 Awwara keessatti nan gugufaa Far 44:25, 119:25
- 4 Awwara (daaraa) mataa isaa irratti 2ffaa Nahimiyya 9:1 Ast 4:1 Iyo 2:12 Isa 58:5 Ermiyaa 6:26

1:11 “Karaa keera darbi” gochami kun (BDB 716 KB 778) Qal IMPERATIVES (keeyata ajajaa) IMPERATIVES (keeyata ajajaa) dha. Kan magaalicha akkatan jireenya yeellodhaan deemu dha. Warra asoriin lafa isaanii irra ari’uun.

■ **“Shaafiir”** kun “magaala barreduu kan taate” “magaala gammadu taate” (BDB 1051, Isa 15:48), amma garuu gara yeellootti (BDB 102) karaa jijjiramteen akkasumas qulla ishee (BDB 289) kan taateemagaalaan kanweedifamuu qoosa yoo ta’uu kun immoo waa’ee galamootu isaanif adaba dhufeedha. Hirra 23:29).

■ **“Zaanan”** sagaleen kun tapha sagallee waan tokko keessa Bau yookaan dhiisani Bau gochama dubbatuudha. (Tarii arx BDB 838 yookiin BDB 422, KB 425, Qal PERFECT) magalaatiin dhufuuf kan jiruu murtoo Waaqayyo jal’a ba’u hin dandeessu (ari’uu) magaagaa isani marfamte gataniin Bau in danda’an. Ta’us garuubiyya dhaloota isaanii dhiisanii boojuudhaaf in adeemu.

■ **“Bo’ichii Bet-Ezel isiin irraa mana jireenya fudhata”** kun kan saglee haala tapha immoo “waa’ee mana dhowwu” yookiin “kandhi’eenya mana” Waaqayyoo hundee magaalichaa buqisee hin gataa (BDB 795). Kana jal’atti kan jiruu qopha isaa hiika kana yookaan baase in gata. Isa jala kan jiran gaaloota akka asitti anaani jiranitti kan magaalatiin hiika maqaa ishee sirritti hin beekamne (BDB 111) sararii hundumtuu isa duuka bu’an.

1:12 “Maaroot garuummaa eegachuudhaan in dadhabdii” maqaan magaalatti (BDB 598, Iyaasuu 15:59) hiiki isaa Maaraa jechudha (BDB600, Ruut 1:20) Hibirootaan akkataan fayyadama jechaa immoo waantaa gaarii kan jedhuu egsisuun gaarii kan jedhuu qaama bilisaa baasu in ibsa.

■ **“Wanti hamaan gooftaa biraa dhufeera hooti”** “wanta hamaa” kan jedhu Hibirootaan hundee jecha hameenya jedhuu irraa kan dhufeedha (BDB 948 II). Macafaa kakuu moofaati kun amala Waaqayyo yookaan qophaaisaa Waaqa tokko ta’uu isaa kan ibsuu miti (lafa irratti tokko kan uumu sababa ta’ii jira) sababii tokkoo (YHWH Elohim) seera qabeessaa fi amansiisaadha. Abomamuu dhiisuun wanta fiduu qaba.

■ **“Yerusaalem”** kun hameenyaani fi Yerusaalem jecha jedhuun dhumma irra kan jiruu waa’ee isa giddu jiruu sagalee taphaa dubbata (BDB 948 II) hiiki jechichaa immoo nagaa fi eegumsa kan jedhuuni dha (BDB 1022).

1:13 “isa harkisutti hidhaa” gochami kun BDB 958, KB 1299) yoo ta’uu Qal IMPERATIVES (keeyata ajajaa) dha. Hiiki sirrin isaa beekamuu yoo baatees waan tokkoo maruu yookaan wal qabsiisuu hiika jedhu kenna. Akka qabiyyee hiikichaati immoo fardewwaanii fi konkolaataa isaani hidhuudhaaf waa’ee sirreessu dubbata.

■ **“Laakiish”** Laakiish kana irraatti kan dubbatee yoo ta’uu (BDB 540) akka meeshaa waranaa (barbaachisoo kan ta’aan konkoolaatootaa in ibsa jechii kun Hibiruun fardewwaan lolaaf qopha’aniin ibsa (2^{ffaa} Seena bara 32:9, Erm 34:7) (kan Hibiroota wali galuu fi BDB 940, 1Kgs 4:28). Kutaa kanatti Laakisha magaaloota tuqaman hundumaa daannoo jabaa fi cimaa qabachaa kan turte magaalaa turte.

■ **“Mucaa durbaa Xiyoan”** kun Yerusaalemitti kan dubbatee jecha dhokataadha. Xiyoan gaaroota ginbiin marfamaan keessa ishee tokkoodha.

1:14 “Mooreshet-Geet” kun magaalaa dhaloota Miiyaasi. Maqaan kun kenna haadha manaaf ta’uu kan jedhuu jecha Hibirun jecha sagalee wajjin baay’ee wal fakkaatu (BDB 555, fakkeenyaaf, 1Mota 9:16). Kun gaa’elaa irratti kan jiruu shaakala lakk.14 irratti ilaaluun in danda’ama. Biyyaa kan isaan baasuu yoo dhufee cidhii kam iyyuu in jiraatuu jechuudha. Kenna cidhaa (1Mota 9:16 ilaalaa) amma akka kenna adda addaa baasuutti misirootiin mana abba isheetti dhiifte yoo deemtuu akka kenna haadha manaati (fakkeenyaaf boojuu).

■ **“Akiziib”** magaalaa Hibiroota kun (BDB 469, Isa 15:44 ilaalaa) gowwomsuu (kan jedhuu jecha Hibiruu wajjiin baay’ee walitti dhi’aata).

1:15 “Mareesha” maqaan magaalatti kana hibirootaan hiiki sirri ta’ee hin beekamuu (BDB 601). Hiika gochamicha wajjiin sagalee wal fakkaatuu qaba (BDB 439, KB 441, Qal ACTIVE PARTICIPLE (keeyata raawwii Booz) kun tokkoo hundumaa irratti dhaalaa kan ta’ee hiika jedhuu fi maqaa magaalatti dha.

■ **“Adoolam”** kun olqaa dha (BDB 726) Saa’ool daawittin yeroo ari’ee Daawit olqaa inni keessa dhokateedha (1Sam 22:1-2). Jechii kun tarii jechoota kana gadii jiran ta’uu in danda’a (1) Geggesitooti Israa’el ulfinna Israa’el) TEV lafa jal’atti gara keessaatti akka gadi bu’an (2) kan Daawit kan durii iddo itti simatamuu (3) Yaahiween mataa isaa Mareeshaa fi Aoolam kan inni bulchuu (NKJV) yookaan bittaa mirgaa (NRSV) itti erga. Waaqayyo mataan isaa (ulfinna Israa’el 1Sam 15:29) itti murteessa magaaloota kanas in balleessa. Macaafa qulqulluu

Hibirootaa isaa haaraadhaan magaaloota kana ulfinna Israa'eliif jedhe in yaadata ifatti walaloon kun wal mormisiisaadha ta'uus garuu qabiyyeen kutaa kana kan inni dubbatuu waa'ee murtooti malee waa'ee bilisa Bau miti.

1:6 “Mataa kee muradhuu rifeensa kees haaddadhuu” as irratti kan jiran kan jalqabaa gochamooni sadan keeyata ajajaa IMPERFECTIVES (keeyata ajajaa) dha.

1. “Mataa kee haaddadhuu”- BDB 901, KB 1140, *Qal* IMPERATIVE
2. “Muradhuu” (haaddachuu) -BDB 159, KB 186, *Qal* IMPERATIVE
3. “Balissi”- BDB 931, KB 1210, *Hiphil* IMPERATIVE

Isaan kun mallattoo gaddaa turan (Isa 15:2, Erm 16:6, Amos 8:10) ta'us garuu yeroo baay'ee waaqeffannaa waaqa tolfamaa wajjiin kan walitti hidhamanidha (Lew 21:5, Kes 14:1).

■ **“Qannoo mataa keetiinyaa ijoollee taatani”** kana jechun (1) ejja waaqa tolfamaa keeti (waaqeffannaa lalisaa Kana'aan) itti murta'eera akkasumas daanga kan ba'ankan ta'an ijoolleen kee gatii isaani argataniiru (2) Ijoollee kee dhabuukeetiis gadduun siif in ta'a. Warri Asor ijoolleedhaa fi warraa umuriin isaani deemee ajjeessanii kan biro immoo boojuu godhatanii fudhataniiiru (Amos 7:17) yookiin (3) “ijoollee” jechii jedhuu jecha dhokataan naannoo Israa'el kan jiran magaaloota xixiqoo in dubbata.

■ **“Joobira”**kun tarii fagoo taa'ee akka waa dhi'oo jiruutti fudhatee ilaalu waan danda'a'uuf mata adii qabu sinbira kan dubbatu . Kan simbirichaa argamuu kan argisiisu baay'ee kan rurukkataman namoota mana jireenya isaanitti. (Waraanaan Erm 48:40, 49:22, Hose'aa 8:1)

■ **“Booji'aamanii in deemuu”**Miikiyaas kan jalqabaa waa'ee goosota kibbaa lamaan boji'aamuu raajii dubbateedha. Miikiyaay kun tarii isaan birratti soda guddaa irratti buusuun isaa in oole sababni isaa sanyii Daawiiti irraa waa'ee isa dhufuu mootii Waaqayyo 2^{ffaa} Saamu'eel boqonnaa 7 isaaniif kakuu galeeti amanee waan tureef. Kunnis Dhaloota Kiriistoos dura bara 701 murtoo waan hin murtoo waan hin raawwaneef Miikiyaas biratti qaani fiduun isaa in oole kan jedhuu shakki qaba.

GAAFFIIWWAN MAREE

Kun qajeelfama qo'annaa Macaafa Qulqulluuti, kana jechuun namni tokko Macaafa Qulqulluudhaaf hiikaa mataa ofii laachuu ni danda'a, tokkoon tokkoon keenya akkanuuf ifetti adeemuu qabna. Ati, Macaafni Qulqulluun, akkasumas Hafuuri qulqulluun hiikaa laachuu keessatti qooda isa jalqabarra qabdu. Kanas yaada nama biraatiif dhiisuun sirra hin jiru.

Gaaffileen marii kun kan dhiyaatan dhimmoota gurguddaa kutaa Macaafa kana keessatti ibsaman keessa deebitee akka ati yaadattuufi. Gaaffiileen kun yaada kaasu malee, ibsa irratti hin laatan.

1. Kan ibsaman iddoo dhaloota sadan Miikiyaas Isa irraa, Hose'aa fi Amos inni baay'ee fakkaachaa kan turee isa kaamiidhaa?
2. Maaliif Miikiyaas raajii isaa waa'ee Samaariyaa dubbachuun jalqabee?
3. Maaliif lakk.9 fi lakk.16 adda addaa ta'anii?

MIKIYAAS 2

HIKAA HAARAA KEEYYATAAN HIRUU IRRATTI HUNDAA'E

NKJV	NRSV	TEV	NJB
Warra hamaa hojjetaniif wayyoo	Yerusaleemii fi Samaariyaa irratti sodaachisa Xiyyeeffate	Xumura warra hiyyeessota hacuucanii	Lafa kan qabatan irratti
2:1-2	2:1-2	2:1-2	
2:3-4		2:3-4	
2:5		2:5	2:2-4
Raajota sobduu			2:5
2:6-9	2:6-9	2:6-9	Carraa gadhee isa fuulduraa
		2:8-10	2:6-9
2:10-11			
Israa'eel ni haaromti		2:11	Abdii Haaromfamaa
2:12-13	2:12-13	2:12	2:12-13
		2:13	

DUBBISA MARSAA sadaffaa (fuula vii irraa)

SADARKAA KEYYATAATTI YAADA BARREESSICHAA ISA JALQABARRA HORDOFUU

Kun qaleelfama qo'annaa Macaafa Qulqulluuti, kana jechuun namni tokko Macaafa Qulqulluudhaaf hiikaa mataa ofii laachuudanda'a. Tokkoon okkoon keenya akka nuuf ifeetti adeemuu qabna. Ati, Macaafni Qulqulluun, akkasumas hafurrii qulqulluun hiikaa laachuu keessatti qooda isa jalqabarra qabdu. Kanas yaada nama biraaf dhiisuun sirra hin jiru.

Boqonnicha al tokkotti dubbisi. Gulummoowwan adda baafadhu. Hirama gulumoowwan keetii hiikaawwan haaraa shananiin madaali. Keeyyataan himuu dirqama miti, garuu yaada barreessichaa isa jalqabarra hordofuudhaaf furtoodha, kun immoo gidduu galeessa hiikichaati. Tokkoon tokkoon keeyyataa Gulummo tokko qofa qaba.

1. Keyyata tokkoo
2. Keeyyata lamma
3. Keyyata sada
4. kkk

ILAACHA QABBIYYEE

- A. Boqonna 1-2 kan sgalee sagaleen kutaa murtoo Waaqayyoo Samaariyaa magaalaa gudditti Israa'el lafa Yihudaa bilbila of eegachisaa.
- B. Boqonnaan tokko sagalee sagaleen mana murtiitti kan ta'uu kan raajii akkaata kennuu akka hin argisiifne boqonnaa lama immoo jechaa jechaatti seera hawwaala in argisiisa.
- C. Boqonnaan kun Miikiyaas wajjiin gosooti kurnan kaaba jarraa 8^{ffaa} keessa yeroo tokkoo jiraacha kan turee kitaabaa Amos wajjin baay'ee wal fakkeenya qaba.

Miikiyaas 2:1-5

¹Warra siree isaanii irra cisaanii akeeka jal'inaa
baasanii hamaa qopheessaniif wayyoo!

Kana gochuudhaaf humni harka isaanii keessa waan jiruuf,
yommuu lafti bari'u isaan kana hojii irra in oolchuu*.

²Isaan lafa namaa isa kajeelan humnan in qabatu;
mana nama isa barbaadaniis in fudhatu;
nama tokko mana isaa wajjin isaa kaanis dhaala
isa wajjin in cunqursuu.

³Kanaafis Waaqayyo in dubbata,
“Ani dhaloota kana irratti wanta hamaa nan yaada;
yeroo hamaan ta'uuf waan jiruuf isin morma keessan
isa jalaa baafachuu in dandeessan;
mataa irra keessa qabattanis hin ademtan.

⁴Gaafas weedduu yaada gad fagoo of keessaa
qabu isinitti in weeddisu,

boo'icha hadhaa'aadhaanis in boo'u,

‘Nuyi raawwannee digaamneerra,

Waaqayyo ga'aa saba keenyaa in geddara;
attamitti nu harkaa baasa laata! Inni lafa
kenya warra isa gananiif in hira' in jedhu

⁵Kanaafis walga'ii gooftichaa keessatti,
nama muka buusuudhaan lafa isiniif hiru
tokko illee hin argattan” in jedha.

2:1 “Wayyoo” mallattoo rajeeffannoo “Aha” jechuun “ayi ana” jechuudha (BDB 222, fakkeenyaaf Isa. 1:4,24; 10:5; 17:12; 28:1; 55:1; Jer. 22:18; 34:5; Amos 5:16; 6:1). Kun seera hawwaala irratti boo'ichaa geggeefamuu kallattidhaan ibsa (fakkeenyaaf 3-2 rukkutaa). Boqonnaa tokko kan faaruu jecha gaddaa akka irra deebi'u hunda (lakk.8, 10, 11, 16) boqonnaan lamas fayyina kanaan itti fufa (lakk. 4).

❑ “Siree isaani irratti miidha kan yaadan hameenyaf warra godhan” isaan kun wal cinaa kan deemaniidha. Gochamni jalqabaa “yaaduu” (BDB 362, KB 359) fi lammaffaan kan isaan godhan (BDB 821, KB 950) kan jedhan lammaan gochuu irra kan jiruu gocha kan ibsaniidha Qal ACTIVE PARTICIPLES. Kun kan argisiisuu kan warra Israa'el karoora hameenya isaan baafataniidha. (Faarfanna 36:1-4, Fakkeenya 23:7, Isa 32:7). Qabiyyichi kan aragisiisuu kan nama haalaan qotee bultooti baadiyyaa lafa akkamitti argachuu akka qaban karoora isaan baafatanidha.

❑ “Yoo bari'uu in raawwatu” sarara lammaffaa irra kan jiru gochami irra deebi'ameera. Ta'us garuu sagalichii kan darbeef kan ammaa kan argisiisuu osoo hin ta'in gocha itti fufee jiruu kan ibsuudha. Cubbuun kan inni jalqabuu yaada irraati (Hose'aa 7:6). Barsisootni sammun lafa sanyiif kan qophaa'e kan jedhan ijii keenya kan argee gurii keenya in dhaga'a waan ta'eef keessa keenyaa yaada buluudha gara hojitti kan jijjiramu.

❑ “Humni harkaa isaani keessa”kun human kakuu moofaa sirri hojjeta kan jedhuu wajjiin kan walitti dhuufeenya qabuudha. Sababni isaa danda'uu keenya ta'uu miti Waaqayyo Waaqa namussa qabeessa. Innis biyya lafa namuussa qabeessa namni hundumtuu galfata kan itti kennamee jireenya akka eeguu ta'ee uumameera.

2:2 “Isaan lafa namaa isa kajeelan humnan in qabatu; mana nama isa barbaadaniis in fudhatu.....
nama tokko mana isaa wajjin isaa kaanis dhaala isa wajjin in cunqursuu”

Isaan kun afran gochama cimmo lamaa wajjin sararoota wal cina deemaniidha.

1. “Hawwuu” BDB 326, KB 325, *Qal* PERFECT
2. “Qabachuu” BDB 159, KB 186, *Qal* PERFECT
3. “In fudhatuu” BDB 669, KB 724, *Qal* PERFECT
4. “Cunqursuu” BDB 798, KB 897, *Qal* PERFECT

Qabeenyaan baay'ee barbaachisummaan isaa kan Yihudoota biyyaatti abdi keessatti kan qaban qabiyyeen qabeenya lafaa yaadachuun waan baay'ee barbaachiisidha Lewwoota 25:23, Seera lakk. 33:54, 36:1-12, Iyyaassuu 12-21). Kennaan Waaqayyo sanyiin Abirahaam guutummaati amma kan jiruu hameenyaani fi harka soresotaan hacucamaa ture. Miikiyaas bakka itti guddateef kan jiraate baadiyyaa mandara xiqqoo yeroodhaaf irra deddeebi'ee waan argeedha.

■ **“Mana”** jechi jedhuu maatii tokkoo bakka mana jirreenyaa yookaan maatii (dhaalaa akka jedhuutti jecha) kan argisiisuudha. Isaan saamtooti kan isaan barbaadan lafa hundumaa ijoollee dargaggootaa fi waan isaan qaban hundumaati.

2:3 “Kanaaf Waaqayyo akkana jedha:- kunoo;....nan yaada” “kunoo” kan jedhuu jechi mallattoo raajjeefannoo (bh, BDB 243 II) bu'aa nama ajaa'ibsiisuu kan argisiisu hima. Miikiyaasiin kan qayyabbattan kan gargaaruu (UBS *Helps For Translators* series on Micah, “kun haaraadhaa fi waan in ibsamne argisiisuuf kan itti fayyadaman karaa ibsuu dha. Kun hasaa deebi'ee dhufuu isaati. Namooti hamoon akka karoorsanitti lakk.1 irra akka ibseeti gochami akkuma sanaa dha. Waaqayyo in karoorsa (fakkeenyaaf waan facaafnee akka haamnuu Galatiyaa 16:7).

■ **“Isaan fira maatii irratti”** maatii jechi jedhuu qomoo (BDB 1046) jedhuu dha. Kan tokko tokkoo hameenyi cubbamoota bu'aan isaa hunda birratti (fayya qabeessa ta'een) fi wali gallatti biyyatti irratti kan inni fidee murtoo yaadadhu (Amos 3:2).

NASB “Jireenya irratti badiisa dhufu”

NKJV, TEV

NJB “Jireenya irratti badiisa dhufu”

NRSV “hamaa”

Kun jechii Hibiroota kun (BDB 949) “hamaa”, “dhiphachuu” yookiin “hamaa ta'uu” jechu dha. Bau 32:12-14 kan argisiisuu akkasumas murtoo Waaqayyooti Bau 29:112, Amos 9:4). Lakk.3 irratti yeroo lamaa fi akkasumas Amos 3:2-11 keessatti ibsameera.

■ **“Mataa isaani ol in qabatan”** gochami kun (BDB 559, KB 561) *Hiphil IMPERFECT* dha. Kun mo'uu kan mo'ichaa yookaan humnan qabachuu Faaruu Erm 1:14, 5:5 irratti faayida irra oolera. Kan inni argisiisuu sangoollin hojiiwwan akka hojjetaniif kan isaan geggeessu morma isaani irratti waanjoo godhamuudha.

■ **“Ol jettani in deemtan”** Israa'el Boonaa fi duudaa ta'ee ture. (Jechunis jaarra 8^{ffaa} gocha seena yoo ilaale) Waaqayyo adeemsa isaaniif ilaalcha isaani in geedara.

2:4 “Guyyaa sanatti” kun kan argisiisuu gochaa Waaqayyo seera qabeessa yeroo godhamutti yeroo tokko tokkoo yeroo biraa immoo (kan dhufu guyyaa Yaahiwwee ta'uu isaati).

■ **“Isiif in bo'uu”** kan jedhuu Far yookiin fakkeenyaan (jechuun *mashal*, BDB 605 II) in argisiisa. Kan biroon immoo kan argisiisan kan amma kan namootaa haala gareeti jedhu. Akka baratamee akka godhan kan biroo of eegannoodhaaf kan kennamee meesha barumsaati.

■ **“Boo'icha jabaa”** kan jedhuu kan inni argisiisuu haawwala irratti kan dhiyaatuu boo'icha dha (BDB 624, KB 675, Qal PERFECT). Waan dhumaniis lakk.4c-m irratti dha. (Sarara walaloo afran).

Jechii kun (BDB 624, KB 675) Masooretikichaan kan Hibiroota seera barreefamaa irratti yeroo sadii irra deddeebiin ibsameera.

1 Gochamichi (*Qal* PERFECT)

2 Maqichi (MASCULINE SINGULAR)

3 Maqichi (FEMININE SINGULAR)

Irra deddeebiin kun kan fayyadamuu baay'ee cimaa faaruu nama gadisiisuu dha.

■ **“Raawwanne badneera”** kunnis xiyaafannoo itti kenuuf kan galee galumsa wal fakkaata kan qabuudha.

1 BDB 994, KB 1418, a *Qal* INFINITIVE ABSOLUTE

2 BDB 994, KB 1418, a *Niphal* IMPERFECT

2:4 “kan saba kootii carraa isaaniif iin safaraa” “in safara” jechi jedhu (BDB 558, KB 560, *Hiphil IMPERFECT*) kan darbee fi kan hin xummuramne seera qabeessa kan ta'ee kan qabeenya lafaa dabarsuudhaaf

kan itti fayyadanuu jechaa dha. Lakk.4 fi lakk.5 kan olaantoota, abbooti taayitaa, dhiibbaa kan fidan kan ta’an Israa’elooti (gantootaa hattuudhaan) kan dhufuu bojuu keessatti iyya iyyaniidha. Ta’us garuu hubadhaa gochaa isaanitiin gaduudhaan miti ta’us garuu gochaa isaaniiif adaba isaanitti dhufee malee kan facaasan haamatan (gosa adda adda).

■ **“Lafa qonnaa keenyaa warra hamootaaf in kaffala”** kun argisiisuu kan inni danda’uu (1) Gantootaaf (gara boodee kan deebi’aaniif) BDB 1000, NKJV) yookiin (2) JPOSA “badii irraa” mormii kan jedhuu qaba kan Warra Asor waraana in yaadata (Hibiroota irraa kan jechaa hundee jechaa BDB 1000, NRSV, TEV, NJB). Jechii dhufaati isaan soreesoota fi olaantoota warra lafa saaman kan biro waa’ee waamuu isaani (werertoota warra lafa fudhatan).

2:5 “Carraadhaan haada kan darbatuu hin jiraatu” hiika beektoota torbatamaa (LXX) “in madaala” gochami jedhuu kan jalqabaa jechaa jechuun “in gata/in madaala” jecha jedhuun sirritti galchuun kana sarara walaloo mana rukkuchiseera.

■ **“Yaa’ii Waaqayyo giddutti carraa”** kun kan inni argisiisu kan qulqullooftee qoqodama biyyatti abdi dha (Iyyaassu 12-21). Himi kun kan warra cimoota kan abbotti taayitaa dhiibbaa kan fidan lafatti abdi irra kan dhalatan kan yeroofi kan bara baraa (lakk.10). dubbifamni kun wereericha irratti kan fiduu murtoo Waaqayyo Bau 20:5 Kes 5:9 kan ibsamee irra caalaan kan nama gadiisuu kan ta’e kan abboota cubbuu ijoollee irratti kan dhufuu kan jedhuu wajjin walitti dhi’eenya qaba. Kun haala giddu galleessa dhaabbataadhaa fi dhaloota dhalootatti kan ce’uudha.

■ **“Carraadhaan”** jechi jedhu (BDB 174) “carraa” kan argisiisuu Urimii fi Turimii jechuun morma lubaa irratti kan ta’an kudha lammaan dhagoota golee jiranidha.

Karaa kanaan Israa’el jenne sirri yoo hin taane fedha Waaqayyo beekuuf kan itti fayyadamnu

- 1 Bifa adda addaa kan qaban dhagoota
- 2 “Eeyyen” yookiin “miti” kan jedhu halluu dibamee kan qaban dhagoota
- 3 Qubee kan qaban dhagoota
- 4 Kan biroo karaa in beekamne

Kan kakuu haaraa sagaleen “luba” kan jedhuu irraa kan dhufee kan asii yaad Hibirchaa kakaasuudhan. Yaa’i waaqayyo kan jedhuu jechi gaalee kakuutti lubii Saaba hiika jechichaa *qahal* kan jedhuu *ecclesia* (walitti qabuu yookaan fuunanuu, boodaa amantoota kakuu haara mata isaani itti waamsisuuf kan fayyadaman (jechuun waldaa kiriistaana).

Miikiyaas 2:6-11

⁶Isaan, “Hin lallabinaa! Wanti akkasii waan lallabamu miti! Salphinnis nu irra hin ga’u*!

⁷Yaa mana Yaaqoob, wanti akkasi in jedhamaa ree?

Hafuurri Waaqayyoo obsa dhabee ree? Hojiin isaas kan akkasiitii ree?

**Isa gara-qajeelinaan deddeebi’uuf immoo dubbiin isaa w
aan gaarii hin godhuufii ree?” jedhani in lallabu.**

**⁸Waaqayyo immoo, “Isin garuu akka dinaatti sabakoo irratti inkaatan,
warra duulaa deebi’anii ‘nagaa dha’**

**jedhani amanatanii achiin darban irraa wayyaa isaanii isa
irra-keessatti uffatan irraa in baafattan*.**

**⁹Dubartoota saba koo mana isaanii isa isaanitti tolu keessaa gad ooftan,
simboo ani ijoollee isaaniiif kennes bara baraan irraa fudhattan*.**

¹⁰Xuraa’ummaan waan isa balleessuuf,

**badiisi gaddisiisaanis waan isa mancaasuuf, iddoon kun lafa itti boqotan miti;
ka’aa asii adeemaa!” jedhe.**

**¹¹Namni tokkoo dhufee qilleensa keessa fuudhee soba yoo dhageessise,
“Ani waa’ee daadhii waynii fi waa’ee dhugaatii jabaa isitti nan lallaba”
yoo jedhee, saba kanaaf isatu lallabaa dha*.**

2:6-7 lakk.6-7 wal mormii dha. Miikiyaas in dubbata. Hubachuudhaaf kan nama rakkisuu Miikiyaas eessa ka’ee eessa akka ga’ee fi soreesooni yoom gareedhaan dubbachuu jalqabanii akka fixan mirkaneefachu ta’u irra dha.

Leesliyee alleen Leslie Allen (New International Commentary on the Old Testament), fuula 292, fi 7 irratti gaarii kan ta'ee ibsa kenneraaf. Lallaba keessan dhaaba jedhamee in lallabu. Haala kanaan lallaba isaani dhaabu qabu. Gadi aantummaan nutti dhaga'amu in qabu kutaa mana Yaaqoob. Haafurii Waaqayyo obsuu kan hin dandeenyee dhaa? Yookiin hjiin isaa akka qafa? Abdiin carraa gaarii Yerusaleem? Sagaleen koos qajelinaan kan deemu gaarumma hin godhuu? Lakk.6 fi 7 yoo ilaalee jechaa soreesoota kan amala kakuu fi kanamala Waaqa irraa kan calaqisiisuu fakkaata. Ta'us garuu sagaleen kakuu akka inni gaafatuutti in guutan. Yookaan duraa hir'ata.

2:6 “Raajii in dubbatina yoo jedhes in dubbatu isaan kana irratti raajii in dubbatan” in dubbatuu taphichii (gochamichi yeroo sadii irra deddeebi'ameera) jecha akkas jedhuun dubbatu. Yookiin “raajii” (BDB 642, KB 694, Hiphil IMPERFECT wanti darbee garuu gocha hin xummuramiin kan argisiisuu yoo ta'uu kan tuqamee seera qabeessa gochuuf fedhii hafuuraati. “Ergawwaan nama tokkoof dhiisuu” “teessisuu” lakk.6 [yeroo sadanuu hundumtuu hiphil IMPERFECTS] ta'us garuu kan hin xummuramnee dhimma kan ilaalatan [lakk.11 yeroo lama ammas Amos 7:16]. “Dubbadhuu” jechi jedhuu akkuma jiruutti yoo hiikne “harcaa'uu” jechu dha (Kes 32:2,2, Izr 20:46 ilaala).

2:7 Lakkoofsi kun gaaffii sadii (NASB, NKJV) yookiin afur (NRSV, TEV, NJB) qaba. Ennyu dubbachaa akka jiru hin beekamu. Hiikin tokko tokko akka jedhanitti (1) warra dureessa itti faradame; (2) raajota sobduu; yookiin (3) Yahiwwee mataa isaa.

NASB “Mana Yaaqoob yaa isa jedhamtee”
NKJV “Mana Yaaqoob jedhamtee kan waamamte ati”
NRSV “Kun mana Yaaqoob haa jedhamuuf”
TEV “Manni Israa'el abarsa jala jette in yaadaa”
NJB “Manni Yaaqoob kan abaramee jechuun in danda'ama”

Hiikotti adda addaa ta'uu irraan kana ka'ee *hapox legommenon*, akkas jechuu ta'aaf (BDB 55, KB 65, Qal PASSIVE PARTICIPLE) NET macaafni qulqulluun garuu sirreesse itti fufinsaa guutuu ta'ee ka'umsa tokkoo kan qaban mana Yaaqoobiin akkas jedha kan jedhuu kan argisiisuu godhee fudhateera. “Kan abaramee” yookaan “abarameera” jechi jedhu (NJB) yookaan “abarameera” (TEV) kan jedhuu jedheera kan jedhuu kan sirreefamaa bu'aa ta'ee in argina.

▣ **“Hafuura Waaqayyo”** akka hundee qabiyyichaati kan argisiisuu haafura qulqulluu miti ta'us garuu eenyummaa Yaahiwweeti (jechuun hafuura Yahiwwee 3:8). As irratti gochama kanaan (BDB 894, KB 1126, Qal PERFECT) gochaa xumuramee kan argisisee ta'ee obsa Waaqayyo yookaan dheekamu dhiisuu isaa in argisiisa (NRSV, TEV, NJB).

2:8 “Yeroo dhi'oodha jalqabee sabni koo akka diina ta'ee ka'eera” gochamichi (BDB 877, KB 1086) Polel IMPERFECT (kan darbee kan ta'ee gochaa hin xumuramne kan argisiisuu) dha. Sabni kakuu irra deddeebi'uudhaan kakuu Musee irra daddarbaniiru yookiin cabsaniiru. Wereertoonni kun beekamtii kennuuf karaa mormii ta'eera. Sabni Waaqayyoo karaa kakuun ijoollee durbaa fi dhiiraa irraa akka buufatu diina ta'ee haala itti ka'ee ture. Gaaleen kun rakkoon hiika isaa kan Masooretikicha hiika (Masooreticha) kan fayyadamee sabni koo akka diinaa (kan nama miidhan/kan buufatan kan jedhuu dha. Yoommiyyu kan itti fufee jiruu lakkoofsooni saroota irratti yoo ilaaluu bufatoota kan jedhuu dha hiikooti baay'een kan Masooretiki hiika (Masoreetikicha) sirreesuu irratti garuu saba koo irratti akka diinatti ka'aniiru jedhameera NRSV,TEV,NJB,NET Bible).

▣ **“Uffata gadidheeraa fi sabata isaani irraa baafaatan”** gochamichi (BDB 832, KB 980) Hiphil IMPERFECT dha. Kan argisiisuu soreesootiin warra hiyeesoota irratti waranaa godhaniidha. Kutaan dubbisa kanaa kan argisiisuu kan soreesoota gara jabinaa isaaniti fi saamichii isaanii dhiibbaa lafa Israa'otaa fi mana hiyeesoota wayyaa isaanitiif (ijoollee isaanii) utuu hin hafiin qarsii irra liqeefataniif qabachuun akka isaan saamaniidha (Bau 22:26, 27).

Warra saamtuudhaan hiibbaan kan isaan irraa ga'uu yaadadhaa

1. Kan kakuu obboloota isaani lakk8b-c
2. Iddoo waraanaatti kan deebi'an loltoota lakk.8d

3. Kan kakuu dubartoota lakk.9a-b
4. Ijoollee kakuu lakk.9c

NASB	“kan in eegamiin warra karaa irra darban”
NKJV	“Waraana irraa yoo deebi’an”
NRSV	“yoo darban kan si amanan”
TEV	“Warannaa kan deebi’aan dhiiroota nagaadhaan mana isaanii akka jiran kan isaan yaadan isiin jalaa hattan”
NJB	“Karoota nagaan irra dhaga’aaman balleesitan”

Isaan kana warra adda addaa ta’an hiikoota kan Hibirootaa kan gufachiisuu ta’uu isaati. Qabiyyicha irraa akka hubanuutti uffanni kan barbaadamu keessumoota hin waamamne irratti. Bitaa namatti galuu kan fidees gaalee waranaa deebi’uu jedhuu dha.

Baay’ee gaarii kan ta’ee akkaata hiikaa kanaaf gufaachisaa kan ta’e gaaleen waranni warra Yihudootaa alaa diinaa isaani waranaa turani yoo deebi’aan (warra marsaani lafa saaman) nagaan itti dhaga’amaa akka ture ta’us garuu akka waan itti hin dhaga’aamneeti sagalee kakuu mataa isaani kan ta’e obbolloota isaani garuu karaa in eegamneen isaan miidhaani qabeenya isaani irraa fudhatan.

2:9 “Dubartoota saba koo mana isaanii isa isaanitti tolu keessaa gad ooftan” gochamichi (BDB 176, KB 204, *piel* IMPERFECT) jechuun gara “alaati oofu” (Hose’aa 9:15). Kun ifatti kan argisiisuu abbooti manaan akka kontoraataati garbummaadhaaf akka kennamanidha.

▣ **“Ulfinna ani ijoollee isaaniif kenne bara baraan fudhatan”** ijoolleen kun garbootaa fi warra badan ta’ani turan (abbooti isaani akka godhan) akka saba kakuu biyyaatti abdiin sana dhaaluun mirgii isaani waraa marsanii fi warra gara jabbeeyyin irraa fudhatameera. dabalataanis iddoo tokko irratti murtoo Waaqayyoon miidhamoo ta’ani (booji’amaniruu). Israa’el irraa kan ga’ee hundumaa gara Yihudaas in dhufa. Ta’us garuu gara fuulduraatti irra deebi’ani dhaala isaani in fudhatu (lakk.5). kanaaf “bara baraan” kan jedhuu kan argisiisuu asi irratti yeroo utuu hin ta’in oo’a guddaa ta’uu isaati.

Kun kan inni callaqaasiisuu kan warra Israa’eloota waraanni qajeelfamaa du’aa kan ta’een dargagoota (jaarsaa fi jaartii) warra booji’an duratti kan ajjessuu ibsa guddaa dha.

2:10 “Ka’aa asii deema” isaan gochamootni lamaan (BDB 877, KB 1086) “ka’aa” fi “deema” (BDB229, KB 246) deema jechi lamaan Qal IMPERATIVES (keeyata ajajaa) S keeyata ajajaa ti yookiin kan kanaatti aanani jiran kallatti argisiisu. (1)warra amanaman muraasan of egannoon (kan hafan) yookiin (2) tarii biyyaatti irratti dhufuuf kan jiruu murtoo Waaqayyo (booji’amuu).

▣ **“Asitti boqonna hin qaban hooti”** jechi kun biyyatti abdiin Kes 12:9 Faarfanna 95:11 keessatti ibsameera. Kuni warra marsanii fi warra booji’an bifa walalootiin kan dhi’aateedha.

▣ **“Xuraa’ummaan waan isa balleessuuf, badiisi gaddisiisaanis waan isa mancaasuuf”** jechii kun yookaan galumsii (BDB 380) kakuu moofaa irratti kan warra Kana’aan mormii isaani ibsuuf itti fayyadameera. Miikiyaas jecha wal fakkaata kana Waaqayyo wara Kana’aan dhowwuun isaa sababa kan itti ta’ee (Uumama 15:6) fayyadamuun saba Waaqayyo ceepha’a (Lew 18:24). Amma immoo Israa’eloota in ari’a.

Kan biraan immoo galumsa wal fakkaatan in mul’ata.

1. Goochima, BDB 287 II, KB 285, *Piel* IMPERFECT (kufaati fiduu)
2. Maqaa BDB 287, KB 285 (kufaatti dhukkubbiin guutame)

NASB	Dhukkubaan kan guutamee kufaati
NKJV	Kufaati dubbachu
NRSV	kufaati gaddaan guutame
TEV	Iddoon kun akka diigamuu murteessuu
NJB	Amma barbaachisuun oli kakuu galuu

Kun *Niphal* PARTICIPLE (BDB 599, KB 637) jechaa jechaan yoo hiikamu “dhukkuubbii uumuu” jechuu (fakkeenyaaf Erm 14:17) dhukkuubbiin qaamaa kan cubbuuti fi kan daaraa jecha fakkeenyaan ibsamuudha (fakkeenya Isa 1:5-6).

2:11 “Qilleensa duuka bu’ee” kun kan argisiisuu raajii dhugaa dhorkamee utuu jiruu raajii sobaa salphadhumati qabachuu isaniti (lakk.6). Isaan barsiisootni sobaa Kes 27-29 irra sagalee jiruu ka’umsa godhachuun yeroo hundaa fayyummaa, qabeenya fi sorooma in lallabuu (3:5). Isaan raajoonni sobduun kun yeroo hundaa kan geggeesummaa (itti gaafatamummaa) kakuu hin tursuu The Disease of the Health, Wealth Gospels by Gordon Fee). Yeroo baay’een abdiwwaan kakuu moofaa sababa irratti kan hunda’aniidha. Gaalee kana irratti “haafuraa” fi “qilleensa” jechoota jedhan irratti tapha jechaa jira (BDB 924 Hose’aa 8:7, 12:1).

❑ **“Waa’ee daadhii wayiniitii fi waa’ee machaa’uu raajii in dubbatu”** kun Kes 28 irratti kan galamee kan Waaqayyo hojii qonnaa irratti abdi badhaadhummaa kennuu kan argisiisu ta’a. kun tarii badhadhina hafuura bu’aa isaani kan argisuu ta’uu danda’a (Isa 5:11, 12:22, 28, 7) machaa’auun akka kakuu moofaatti yeroo baa’ee fakkeenya ibsa murtooti. Amos 6:6 irra kan jiruu “akka wali galtee macaafa qulqulluutti alkoliidhaa fi alkoolii kan qabuu” kan jedhuu mata duree addaa ilaali. Kan jedhuu mata duree addaa Amos irra ilaalaa.

❑ **“Inni saba kanaaf lallabaa in ta’a”** saba kakuutiif kan galamee ergaa badhaadhinnaa Kes 28 jechuun 27 fi 28 irra kan jiruu kakuu itti gaafatamummaa wajjin kan adda addaa ta’eedha (akka yeroo ammaa) baay’ee jaallatamaa ture, isaan barsiisonni sobduun kan kennaan kan dubbatan abdi kan nagaa (3:5) fi kan badhaadhinnaa dha. Ta’us garuu mul’achaa kan jiruu murtoo Waaqayyooti malee eebba miti.

Miikiyaas 2:12-13

¹²Waaqayyo, “Ani dhuguma hunduma keessan walitti nan sassaaba, yaa sanyii Yaaqoob!

Saba Israa’el keessaas warra hafan walitti nan qaba;

akka hoolotaa karra tokko keessaa walii wajjin isaan nan teessisa,

akka karra dheedicha irra jiruus tuuti namootaa in huursu” jedhe*.

¹³Inni cabsee karaa banu isaan dura in ba’a;

isaan cabsanii balbala kellichaa keessa darbanii jalaa in ba’u;

mootiin isaani darbeeisaan dura in adeema, Waaqayyo isaan dura in bu’a*.

2:12-13 isaan luqisooni kun dha’icha kan murtoo gara abditti jijiraamu argisiisa. Dabalees kan kitaabichaa wali galatti amake argisiisa. Jijjirama libsuu ijaa kan ilaalatee kan adda addaa kana kan hin jedhamne barsiisootni jiru. Iffaa Joon Kaalviin fi Kimichaa lakk.12 fi 13 irra kan jiru kutaa boojun waan fudhaneef argisiisa jedhu. (²ffaa) tarii barsiisoota warra sobduu irraa barumsa cabasamee kan fudhatamee lakk. Kan kennamee deebi ta’uu danda’a. (³ffaa) tarii kun kan Miikiyaas kan mataa isaatti kan Waaqayyo (Yaahiwwee) eegumsa jala waan ta’uf abdi ta’uu danda’a. Yookiin (⁴ffaa) bara cimaa sana gidduu galuun in argisiisa. Ani kanaan filladhu seer-lugaa barrefamaa akka tasaa jijjirama jechun gara gosa walalooti innis antithetical parallelism faalla kan ta’eedha. Kanaaf akka seer-lugaa warra Hibirootaati walaloon raajii kan baratamee dha.

2:12 “Yaa Yaaqoob, waan hundumaa kee raawwadhee nan sasaaba” kun Yaahiwwedhaan kan kennamee kan gara fuuldura haaromsa abdi kakuu biyyatti abdi dha (Kes 30:4, Erm 23:3, 31:8). Ammam yoo ta’eellee Israa’el waa’ee cubbuuf yoo adabte illee. Sabni hundumtuu kan boojuu gatii adabaa kaffaleera. Waaqayyo dhugadhumati warra isatti amanana dabalees warra ajajaman nii fi akkasumaas sanyii sanyii isaanitiif kakuucha in eegaaf. Lakk. 12 irratti kan tuqamee “ana” kan jedhuu lakk.qeenxee dha. ta’us garuu lakk.13 kan saddaffaa ramaddi lakkoofsaati. Galumsii kun kan Hibiroota galumsa keessatti kan baratameedha. Ta’us garuu lakk.12 ta’uu kan danda’uu Yaahiwween mataa isaa utuu dubbatuu akkuma jiruutii fi lakk.13 immoo yaadaa fi ibsa Miikiyaas dha.

❑ **“Mufanaa Israa’el”** kana isaa Waaqarraa yaad-rimee raajoota irra deddeebi’uudhaan kan raawwatu abdiidha jedhani amanu. Kun kan inni argisiisu lakk. Muraasa garuu amanaa amanamaa aboomamaa akkasumas saba kakuu kan ta’an Isra’eloota yoo ta’an Waaqayyoo kan isaan dhaabee hundee dha (4:6-7). Irra caalaan saba kakuu yookiin (sanyii Abirahaam) amantoota miti, abomaamoo miti. Akkasumas Waaqayyo wajjin adeemsa sirri hin qaban. Namooti kun kan yeroos ta’ee kan dhumaa murtoon in ta’aaf.

Mata-duree addaa: Haftee, bifa sadiin

Ijoon yaada Kakuu Moofa “hafte amanama”raajjoti qabatama deddebi’aadha (garaa caalutti jaarraa 8ffaa rajootaa fi Irniyaas). Innis fayyaadama irra kan oole bifa sadiin

- 1 Hari’atama irraa kan hafaan (Fakkeenya Isa 10:20-23, 17:4-6, 37:31-32, 42:15, 19, 44:12, 14, 28, Amoots 1:8)
- 2 Yaahiwweedhaaf amanamoota kan ta’an kan hafaan (Fakkeenya, Isa 4:1-5, 11:11, 16, 28:5, Iyu’eel 2:32, Amoots 5:14-15 Mikiyaas 2:12-13, 4:6-7 5:7-9 7:18-20)
- 3 Isaaniis yeroo isa dhumaa haarsuudhaa fi lammaaffataa uumamuu qaama kan ta’an (Fakkeenya Amoots 9:11-15)

Galumsa mana hidhaa Waqaayyoo murasa duwwaaf kan fille (hinaafa amanamumaa

Kan qaban) warraa hafaan keessaa (warra hidhaa irraa hafaan) gara Yihuudatti deebisu. Duraan dursee boqonnaa kana keessatti akka ilaaletti qabatamaati Isiraa’eel darbee deebisa (lakk. 6). Waaqayyoo lakkoofsa hir’sa, human isaa, kennaa isaa fi eegumsa isaa agarsiisuu fi akka danda’uu (fakkeenya Gedihoon Abbota Firdii 6-7).

■ **“Akka hoolotaa karra tokko keessaa walii wajjin isaan nan teessisa”** kun tarii (1) maqaa bakkaa Boarah (Masoreetikichi, JPSOA) kan jedhamee hoolota gaariidhaan kan beekamu yookaan (2) bakka hoolotni itti ba’an wal cinaa fi kan walitti qabatee garuu yookiin (innis, tuuta hoolotaa dhima gaararraa in dabbalatu). Kan hoolotaa fi kan tiksummaa fakkeenyaan ibsuu kan Yaahiwwee eegumsaa isaatii fi eegduummaa isaa kakuu argisisa (Far 23). Hoolooti eegumsaa fi kunuunsoon kan isaaniif barbaachisuu beeladoota dha. kan lakk.12 dhumma irratti kan argisiisu (1^{faa}) gamachuun kan guutame saba (2^{faa}) NKJV fi NIV irra akka jirutti lakk.isaani baay’ee kan ta’ee saboota dha.

2:13 Asi irratti Miikiyaas dabalataan kan dubbate fakkaata (innis Yaahiwwee akka rammaddii sadaffaa third person godhee ibseera). Luqisiin kun waa’ee Masihi kan dubbatamee kutaa dha. kun immoo mana Daawiit mootummaan isaa akka hareefamuu dha (2^{faa} Saamu’eel 7).

As irratti taphii jechaa jira “inni cabse” 13a, BDB 829, KB 971, Qal PARTICIPLE) fi “cabsani Bau” (13b, BDB 829, KB 971, Qal PERFECT) giddudha. Mootichaaf sabaichaaf dallaa boojuu keessaa baasee bakka bal’aa fi lalisaatti isaan geessa. Isaaniis gammachuudhaan utaalani in buraaquu. Asi irratti wanti ilaalamu qabu “dallaa” kan jedhuu kallattillee lamaan ilaalamu danda’uu isaati. Lakk.12 akka dallaa keessa buufatani yoo ta’uu lakk.13 keessatti immoo akka dallaa itti eegamaniti.

Mootumma mana Daawiit (lakk.13a) Yaahiwwee irraa (lakk.13d) wajjiin akkamitti wal cina akka ta’ee itti yaadu barbaachisa. Kun kan argisiisuu mooti Waaqa irraa (5:2-4) dha. ta’us garuu qabiyyeen kun ilaalamu kan qabu Yaahiwween boojun akka ta’uu waan godheef immoo deebi’uus kan godhee isaadha. Mooti jechii jedhuu Waaqayyoon argisiisuu ta’uu danda’a (4:7, 1Sam 8:7).

■ **“Karricha”** jechii kun kakuu moofaatti human biyya tokkoo yookaan cimina biyya tokkoo ibsa fakkeenyaattin ibsuuti. Kana wajjin jecha tapha qaba. Innis “karra tuuta hoolota” fi “humna biyyatti” dha (kan Asor). Innis kan kaaba qomoo kurnan Dhaloota Kiriistoos dura bara 722 kan booji’aaman.

MIIKIYAAS 3

HIKAA HAARAA KEEYYATAAN HIRUU IRRATTI HUNDAA'E

NKJV	NRSV	TEV	NJB
Geggeessitootaa sabaa fi raajota	Yerusaleemii fi Samaariyaa irratti sodaachisa Xiyyeeffate (1:2-3:12)	Mikiyaas geggeessitoota sabaa balaalleffate	Mootota sabicha hacuucan irratti
3:1-3	3:1-3	3:1-4	3:1-4
3:4	3:4	2:3-4	
3:5-7	3:5-8		3:5-8
3:8-12		3:5-7 3:8-11	Geggeessitootaaf Raajii Kufaatii Tsiyoon
	3:9-12		3:9-12
		3:12	

DUBBISA MARSAA sadaffaa (fuula vii irraa)

SADARKAA KEYYATAATTI YAADA BARREESSICHA ISA JALQABARRA HORDOFUU

Kun qaleelfama qo'annaa Macaafa Qulqulluuti, kana jechuun namni tokko Macaafa Qulqulluudhaaf hiikaa mataa ofii laachuudanda'a. Tokkoon okkoon keenya akka nuuf ifeetti adeemuu qabna. Ati, Macaafni Qulqulluun, akkasumas hafurrii qulqulluun hiikaa laachuu keessatti qooda isa jalqabarra qabdu. Kanas yaada nama biraaf dhiisuun sirra hin jiru.

Boqonnicha al tokkotti dubbisi. Gulummoowwan adda baafadhu. Hirama gulumoowwan keetii hiikaawwan haaraa shananiin madaali. Keeyyataan himuu dirqama miti, garuu yaada barreessichaa isa jalqabarra hordofuudhaaf furtoodha, kun immoo gidduu galeessa hiikichaati. Tokkoon tokkoon keeyyataa Gulummo tokko qofa qaba.

1. Keyyata tokkoo
2. Keeyyata lamma
3. Keyyata sada
4. kkk

ILAALCHA QABIYYEE

Baafata boqonnaa ifaa- Waaqayyo dura buutonni Yihudaa akka yaadaniif isaan waama

- A. Geggeesitoota siyaasaa 3:1-4
- B. Raajoota 3:5-8
  1. Sobduu lakk.5-7
  2. Dhugaa lakk.8
- C. Geggeesitootaa, Lubootaa fi raajoota 3-12
- D. A fi C gidduu akka salphaatti kan ilaalamu wal fakkeenya qaba (kunnis dhaga'aa *shema*, Qal IMPERFECTIVES (keeyyata ajajaa))

QAYYABBANNA JECHAA FI GAALEE

Miikiyaas 3:1-4

¹Yommua ani warra ijoollee Yaaqoobiif dura buutuu ta'aniin,

warra mana Israa'el geggeessaniinis “Mee dhaggeeffadhaa!

Wanta qajeelaa ta'ee fudhatame beekuun isiniif hin ta'uu ree?

²Isin garuu wanta gaarii in jibbitu, wanta hamaa immoo in jaallattu;

namoota irraa gogaa isaanii lafee isaanii irraas foon isaanii in qunciftu.

³Foon saba kootii kan nyaatu, gogaa isaanii kan irraa baasu, lafee isaanii kan caccabsu,

akka nama foon xuwwetti naquudhaaf kukkuutuu kan godhu, isin!

⁴Yeroon itti isin gara Waaqayyooti iyyitan in dhufa, inni garuu isiniif hin deebisu;

isin hamaa waan hojjettaniif, inni yeroo sanatti fuula isaa isin duraa in dhoksa” nan jedhe*.

3:1 maqaan kun 2:12-13 wajjin kan godhamee wal madaalchisuu olaanaadha. Akka tasa kan ta'ee murtoo irra deebi'uu ibsa kitaaba kanaati. Kan gosa akkasi barumsii bu'uraa tarii warra Hibiroota (antithetical parallelism) walaloo wajjin haala wali hin beekneen wal qabatee jiraachuu in danda'a. Boqonnaan 3 dabalatanis murtoo hundee qabeessa in argisiisa.

■ **“Dhaga'ii”**kun kan Hibiroota Shima Shema (BDB 1033, KB 1570, Qal IMPERATIVES (keeyata ajajaa) kana jechuun gochuuf yookaan raawwachuuf dhaga'uu dha 1:2, 3:1, 6:1). jechii kun kan kitaabichaa ija kan qabatee fakkaata. 1:2 irra kan jiruu yaadannoo ilaalaa.

Warra Yaaqoobiif dura buutuu ta'aniin fi warra mana Israa'el geggeessaniinis,.....murtoo beekuun isiinif hin ta'uuree? Sararii walaloo sadaan kan inni dubbatu kan Yihudaaf geggeessitoota siyaasaaati (lakk.9-10). Isaanis seera Museetin deddeebi'uutu isaanif ta'a ture Kes 12:17). Ta'us garuu of jaallachuudhaa fi tasgabi dhabuu geggeessa deeman Amos 5:15, Isa 1:16, 17). Kan Yihudaa fi Israa'el waamamuun tarii kan inni argisiisu (1) kun kan dubbatichaa bara 722 gosi kurnaan kaaba kan Asiriyaa kuufati boodee yookiin (2) tufatamuu karaa argisiisuudha (fakkeenyaaf Izraa 23).

■ **“Murtii qajeela”** akka warri Hibiroota waamanitti (BDB 1048) bal'aa kan ta'ee sagalee isaa wajjin karaa ittin wal qabatu qaba.

1. Murtii kennu (fakkeenyaaf Isa 41:1,1, 59, 11, Hose'aa 5, 1, 11, Miikiyaas 7:9)

2. Firdii

a. Gahee Waaqayyo (fakkeenyaaf Hose'aa 2:19)

b. Gahee namaa (fakkeenyaaf Miikiyaas 3:1, 6, 8, Isa 1:17)

3. Seera (kan tumamee)

a. Kan Waaqayyo (fakkeenyaaf Erm 8:7)

b. Kan mootii (fakkeenyaaf 1Sam 8:9)

4. Murtoo abbooti seera (fakkeenya Bau21, 1, 31, 24, 3)

5. Kan nama tokko mirga seera qabeessa fakkeenya Isa 10:2, 49:4, Erm 5:8

6. Shaakala (fakkeenya 1Mota 18:28, 2Mot 11:14)

Jechi kun Miikiyaas keessatti irra deddebiin mul'ata (3:1, 8, 9, 6:8, 7:9) akkasummas jaarraa 8^{ffaa} keessa raajoota keessati baay'inaan in argama

1. Isa yeroo 41

2. Amos yeroo 4

3. Hose'aa yeroo 6

3:2-3 Akka tiksee ta'uu irra isaan geggeessitoota siyaasa (Izr 34) gara jabootaa fi lubbuu kan baasan kan ta'an (kunnis “gogaa irraa baastanitu” lafee isaani caccabsitanitu” “foon isaani kukkutanitu”) foon saba kooti “Nyaatanitu” gaaleen jedhuu fakkeenyaan ibsuu Far 14:4, 27 fi Fakkeenya 30:14 irratti bu'aa irra oolera.

3:2 **“Wanta gaarii hin jibbituu wanta hamaa immoo in jaallatu”** isaan goochimoonni lamaan (BDB 12, KB 17) Qal ACTIVE PARTICIPLES dha. Gochamni lamaan amala maxantummaa qabu. Deebiin geggeessitootaa raawwatee yaada Waaqayyo wajjin kan adda addaa ta'e ture Isa 1:16-17, 21-23, 26, 5:7, 8, 20, Amos 5:15).

3:4 “Yeroo sanaatti gara Waaqayyotti in iyyuu inni immoo isaan in dhaga’uu” “in iyyuu” jechi jedhu fuula seera duraatti hiyyannoo akka dhi’eefachuuti. Isaan abbootiin seera gadheen hiyeesoota warra abbaa fi haadha in qabnee fi haadha hiyeessa boo’icha akka isaan dhageenye Waaqayyo boo’icha isaani in dhaga’u. (Riita Keessadeebii 31, 17, 18, 31:20, Fakkeenya 21:13 Isa 1:15, 59:2, 64:7, Erm 33:5, Yaaqob 2:13)

▣ Yeroo sanatti fuula isaa isaan jal’aa dhoksa himii kun (BDB 711, KB711) gosaasaatiin (JUSSIVE) ajaja xiyaafannoo barbaaduudha. Ta’us garuu hiikii isaa adda adda: “isaan” jecha jedhuu warra geggeessitoota hamootaaf kan dubbate akka ta’ein argisiisa. Kun kan Waaqayyo mormiin inni dhumaa kan mul’atee”innis isaan in dhaga’uu” fi “fuula isaa isaan jal’aa in dhoksa” kan jedhu dha.

▣ **“Hojii isaani hamaa waan godhaaniif”** asi irratti dha rakkoon. Sabi Waaqayyo irra deddeebi’ani dirqama kakuu isani wal madaalchisuu fi akka morman in ilaala. Amma kan faacasan haamacha jiru 7:13, Isa 3:10, 11, Galatiyaa 6:7).

Miikiyaas 3:5-12

⁵Raajonni warri sabakoo karaa irra kaachisan, waan nyaatan argannaan

“Nagaa dha” jedhani in himu; nama waa haafan in keenyen immoo

“Lolatu ka’e” in jedhu; Waaqayyo warra akkasii kanaan*,

⁶Isin raajota kanatti halkan isinitti in ta’a, mul’ata hin argitan; isinitti in dukkanaa’a, hoodas hin dubbattan; aduun isin duraa in lixxi, guyyaanis isinitti in dukkanaa’a.

⁷Warri waan akka mul’ataa argaa turan in yeella’u,

warri hooda dubbachaa turanis in qaana’u,

Waaqayyo biraa deebiin waan dhabameef, hundumtii isaani mataa in qabatu*.

⁸Ani garuu Yaaqoobitti irra-daddarbaa isaa,

Israa’elitti cubbuu isaa himuudhaaf humna, hafuura Waaqayyoo,

wanta dhugaa ta’e beekuu, ija jabina guutuus argadheera*.

⁹“Isin warri mana Yaaqoobiif dura-buutuu taatan,

warri mana Israa’el geggeessitan kana dhaggeeffadhaa!

Wanti qajeelaa ta’ee fudhatame isin in jibbisisa, wanta qajeela hundumaas in jal’iftu.

¹⁰Isin Xiyooniin dhiiga dhangalaasudhaan Yerusaaleminis jal’inaan in ijaartu*.

¹¹Warri dura-buutuu ishee ta’an gabbarsuu fudhatanii firdii in kennu,

luboanni ishee gati fudhatanii nama in gorsu,

raajonni ishee horii fudhatanii hooda in dubbatu;

kanuma irratti iyyuu ‘Waaqayyo nu gidduu jira mitii ree?

Wanti hamaan nu hin argatu’ jedhanii ana Waaqayyoon in abdatu” jedhe*.

¹²Ammas sababii keessaniif Xiyoon lafa qotisaa taatee in qotamti,

Yerusaaleem lafa dhagaa tuulla caccabaa in taati,

tulluun manni qulqullummaa irra jirus lafa ol jedhaa caakkaan fudhate in ta’a*.

3:5 “Waaqayyo waa’ee raajoota sabakoo karaa irra kaachisani akkas jedha” raajoonni yaada Yaahiwwee beekuuf fillannoo karaa qabu turan. Waaqayyo saba isaatiif yoo ibsuu kan isaaniif ta’uu isaan dursani in beekan (Hose’aa 4:1) 1Sam 28:6, Saa’ol waa’ee Yaahiwwee gaaffillee sadii gaafata.

1. Abjuwwaan

2. Urimii fi Tumimi (jechuun angafa luba)

3. Raajii (kunnis Saamu’eel)

▣ **“Sabakoo waan dogogorsaniif”** gochami kun (BDB 1073, KB 1766, Hiphil PARTICIPLE) jechuun “akka dogogoruu gochuu” jechuun (Amos 2:4, Hose’aa 4:12, 2Mot 21:9, Isa 3:12, 9:16, Erm 50:6).kun boqonnaa 2:6-7, 3:10-11 keessatti kan ibsaman raajoota sobduu kan argisiisuudha.

▣ **“Waan nyaatan argannaan “Nagaa dha” jedhani in himu; nama waa haafan in keenyen immoo “Lolatu ka’e” in jedhu;** kun nyaata waa’ee nyaachu agarsiisa. Jechuun saba isaa biraa kan dhufuu kennaa kan isaan raajaanidha 3:5 sararaa afuraffaa fi shanaffaa dha). Waaqayyoof utuu in taanee bu’aa mataa isaaniitiif in raajuu Isa 59:9-11). Kan kennaniif hundumaaf dhaga’uu kan isaan barbaadan isanitti in dubbatu (innis nagaa fi badhaadhina) hiyeesootaaf immoo rakkinaa in dubbatu.

❑ **“Cininuu”** jechi jedhuu (BDB 675, KB 729, Qal PARTICIPLE (keeyata Booz) akka baratameeti bofaan hiddamu argisiisa.

❑ **“Nagaa lallabuu”** Shaalom (shalom) kan jedhu (BDB 1022) hiiki Hibiru akkuma jiruun “guutamaati” jechuu dha, haala ifaa ta’een raajonni afaan kaa’aa kana jechuun nyaata kan isaani kennaniif gaarummaa in dubbatuu (1Sam 9:7-8) oduu gaarii in labsuu (fakkeenyaaf Erm 5:12, 6:12-14, 8:10-11, 13, 14, 23, 17, Izr 13:10). Ta’us garuu akka gaariitti warra isaan in nyaachifne lolaa irratti labsu (BDB 536) fi bifaa isaani ka’umsa warra godhatan of jaallachuu fedhi irratti malee fedha Yaahiwwee irratti hin ture. Isaan kun raajoonni kan argaman nama dhuunfa akkasumas mootii gorsaa turan. Ta’us garuu raajonni ayyanna kennun kan baratame ture. Fakkeenyaaf 1Mota 14:3, 2Mot 4:42, 8:8-9) rokkoo isaa garuu ergaa qabuu wali dha’uu irra dha.

❑ **“Qulquluuf lola yaadu”** “qulqulluu” jechii jedhu Masoretikichaan (Masoretichaan) waan jiruu garuu jechichi (BDB 872, KB 1073, Piel PERFECT) kan dhufee jecha Hibiruu irratti. Jechichi kan inni argisiisuu namootaa lolaaf ilaaludha (Erm 51:27, Iyo 3:9) fi as irrattis akka sanatti (Robert Girdlestone, Synonym of the Old Testament fuula 177). Kun kan inni argisiisuu raajoota dhugaa kana jechuun Waaqayyo ergawwaan keenya kan in aboomamne wanta hamaa rakkoo lolaa itti in erga. Akka yaada kooti tooftaan akkasi ar’as kurnoo biyya Ameerikaa wajjin wal fakkaata.

3:6 Halkaani.....dukkanna.....adunis.... guyyaan in dukkanoofti” isaan afran kan nama naasisan jijjirama jecha dhokataati (Isain ifni aduu in ibsamne) waa’ee hafuura Waaqayyof ilalcha geggeessitootaa fi raajoota fudhachuu argisiisu. Dukkani akka hir’ina mul’ataati fudhachuu danda’a kana jechuun ifni fakkeenyaaf Far 82:5, Fakkeenya 2:13, 4:19, Isa 59:9 2ffaa Pheexiroos 1:19 fi 1:16-2:11 firdii dukkanaa in argisiisa ibsa biraadhaan sagaleen Waaqayyo sagalee beela jedchan. Waaqayyoo kadhata raajoota in deebisu.

❑ **“Mul’ata”** mul’ata (BDB 302) fi abjuu (BDB 321) Iyo 33:15 Isa 29:7 Daani’eel 7:1 yeroo baay’ee ergaa Waaqayyo karaa ittin fudhatan godhamee kan fudhatamee wal fakkeessu. Yeroo baay’ee hundumaa kan qabatee ta’uu yoo baates mul’atni kan argamu guyyaa yoo ta’uu abjuun immoo halkaniini dha.

❑ **“Kan Waaqa irraa”** kun (BDB 890, KB 1115) kan durii kan Waaqayyoo fedha kan mul’atuu fi karaan inni ittin beekani dha. (Fakkeenya alta’aa Keessa deebi 18:9-22 bifa sirrin 1Sam 28:6 fi Uumama 44:5-15).

3:7 “Abba mul’ataa” kun raajoota kan duraani waamama isaanitti. (BDB 302 Fakkeenyaaf Saamu’eel 9:9 2^{ffaa} Saamu’eel 24-11 1^{ffaa} Qoronxoos 9:22, 25:5, Isa 30:10 Amos 7-12).

❑

NASB, NKJV “Qaaniin kan itti dhaga’aamu”
NRSV, TEV “Yeella’uu”
NJB “Sodaadhaan guutuu”

Jechami kun (BDB 101, KB 116, Qal PERFECT) hiiki yeella’uu yoo ta’uu (fakkeenyaaf 7:16, Hose’aa 4:19, 10, 9, 13, 15 dabbalatanis kitaaba Isa keessatti yeroo baay’ee irra deddeebi’amee ibsameera).

❑

NASB “Qaana’uu”
NKJV “Bitaa itti galuu”
NRSV “Qaani uffachuu”
TEV “Yeella’uu”
NJB “Bitaa namatti galuu keessa Bau”

Gochami kun (BDB 344, KB 340, Qal PERFECT) “qaanii” kan jedhuu “yeella’u” kan jedhuu wajjin wal cina kan deemanidha. Isa 24:23 irratti iddo tokkootti faayidaa irra oolera.

1. Isa 1:29 warra waaqa tolfamaa waaqessan
2. Iddoo kana irratti warra hooda dubbatan
3. Erm 50:12 keessatti Babiloon

❑ **“Hidhii isaanii”** hiikii kallattiisa gara olii hidhii irratti kan biqiluu “rifeensa” (BDB 974) dha. Rifeensaan uwwifamuu kan jedhuu fakkeenya jechun (1) gadda gadi fagoo keessatti liqimfamuu Izr 24:17, 22) jechuudha yookiin (2) qaani (kan qabatee 13:45, dhukkuba lamxii kan itti jiruu jedhameera).

■ **“Waaqayyo biraa deebiin hin jiruu”** isaan geggesitooti kun lakk.4 irratti akka ibsamee Waaqayyoo wajjin kan qaban walitti dhuufeenyi rakko qaba ture. (1Sam 25:8, 6). Samiin calluma jedheera.

3:8 lakk.5-7 waa’ee raajoota sobduu akka dubbatuu lakk.8 dabalee Waaqayyoo wajjin kallattiidhaan walitti dhuufenya waan qabaniif waa’ee raajoota dhugaa dubbata. (Far 89:13-14 raajooni kun amala Waaqayyo kan qoodatan yookiin karaa fooya’een kan callaqisisaanidha). Yaadadha raajiin dhugaan kan guutame (BDB 569, KB 583, Qal PERFECT) (1)Humnaan (BDB 470) (2) hafuura Yaahiwweetiin (Isa 11:2, Hizzira 2:2) (3)seeran(BDB 1048 “firdiin”) fi (4) jajabina (BDB 150 “humna”) cubbuu ifatti baasuuf soda malee Isa 58:1). Geggesitoota wajjin yoo wal madaalu qaaniin gadda guddaadhaa fi humna dhabuu.

Maal yoo ta’eelle qaamoti Sillaasse inni sadaffaan haafuri qulqulluun nama keessa buluu, barumsa kakuu moofa keessatti ifatti yoo hin jiraannes Waaqayyo dhuunfaadhaan namoota keessa fi wajjin argamu ibsameera.

1. Basel- el Bau 31:3, 35:31
2. Iyaasuu Kes 34:9
3. Saa’ol 1Sam 19:23-24
4. Eliyaas 1Mot 18:46
5. Hisqi’eel Izr 1:3, 37:1, 40:1
6. Miikiyaas Miikiyaas 3:8
7. Masihii Isa 11:2, 48:16, 61:1 (Luq 4:18-19)

Dabalataanis raajoota fi hafuura gidduu kan jiruu walitti dhufeenyi Hose’aa 9:7 ilaala

■

NASB

“Karaa biraan”

NKJV

“Dhugaadhaan garuu”

NRSV, TEV

“Anaaf garuu”

NJB

“Ana bira akka sana miti”

Masoretikichi “garuu sirritti anaa” kan jedhuu jecha jechatu jira. Garuu Hibirichii dabalgochimni (BDB 19) galagaltoo (ADVERSATIVE) cimaadha (Iyo 1:11, 11:5, 12:7, 13:4, 14:18, 17:10, 33:1 yeroo baay’ee faayida irra oolera).

“Yaaqoobi fi Israa’el” lakk.8 sararonni lamaan akka ibsanitti Miikiyaas kan inni dubbatuu waa’ee cubbuu Yihudaa fi Israa’el dha. lakk.9 sarara isa jalqabaa fi isa lamaataa akkasumas

3:9

NASB, NKJV

“Amma kana dhaga’aa”

NRSV

“kana dhaga’aa”

TEV

“Ana dhaga’aa”

NJB

“Sagalee kana kallattidhaan dhaga’aa”

Gaaleen kun jecha jechaati “dhaga’ii kana nan kadhada” kan jedhu dha. Gochamichi VERB (BDB 1033, KB 1570) Qal IMPERFECTIVES (keeyata ajajaa), yoo ta’uu kan kadhana (ab) faayida irra kan oolee gochama gaalee (PARTICIPLE) itti fufee kan jiruu waan ta’eef kana boode ifaa waan ta’eef “kuni”.

■ **“Murtoo warra jibbitan”** gochami kun (BDB 1073, KB 1765, Piel PARTICIPLE) hiiki isaa jibiinsa akka keessa bulchuuf kan qaxaramuu dha. Fakkeenyaaf Amos 5:10, 6:8, Isa 14:19, 49:7. Isaan geggeessitootni kun kallattidhaan dogogoruu utuu hin ta’in gaarumaadhaa fi waan Waaqayyoof jibbinsa qabu turan Isa 5:20, Amos 6:12). “Seera” jecha jedhuu (BDB 1048) lakk.9 fi 10 irratti irra deddebi’ameera.

■ **“Wanta qajeela hundumaa warri jal’iftan”** “jal’isuu” gochami jedhu (BDB 786, KB 875, Piel IMPERFECT) hiikichi wanti tokkoo kallattidhaan akka hin hojjetamne gochuu yookiin dabsuu (Fakkeenya 10:9, 28:18, Isa 59:8).

■ **“Qajeelaa”** jechi jedhuu kakuu moofaa kan seeraa yookaan toli kan argamee hundeen jechaa dhuffaatinsa (etymological root) kan jiruu dha kunnis jechun kallattidhaan caafii yookaan funyoo safaraa (Isa 5:20) jechu dha. Waa’ee cubbuu kan dubbatan baay’een isaani jecha Hibiroota kan ibsan isaa waaqa irraa irra adda ta’uu isaati. Tolaa kan jedhu mata duree adda Hose’aa 2:19 ilaala.

3:10 “Xiiyoon Yerusaaleem” Xiiyoon garoota turban giddudhaa Yerusaaleem kan irratti ijaaramte gaara ture. Yeroo baay’ee sabichaaf magaalatiidha waamama ta’ee faayida irra oolera.

■ **“Dhiigaan....cubbuudhaan”** isaan maqaan lamaan kun wal cina kan jiraniidha Erm 22:13, 17, Inbaaqoom 2:12).

3:11 lakk.kana keessatti kan ibsaman gareen geggeessitoota sadan waa’ee gabgabummaa isaanif waa’ee bu’aa qofa barbaadu isaanitiif lakk.itti tufatamaniidha (7:3, Isa 56:9-12, Erm 5:30-31, 6:13-14, 8:8-12, 14:13-18,22-23, 26:10-15:16, Hizzira 13, 22:23-31).

■ **“Matahaadhaan in murteessu”** kun kan abbotti seera kan geggeessitoota matahaa ilalata (7:3, 2^{ffaa} Seena baraa 19:7, Isa 1:23, 523). Qabeenyaan jireenya Yihudoota keessatti iddoo gudda qaba.

■ **“Luboonnis gatiidhaan barsiisu”** akka seera Museeti lubootaaf yookaan waa’ee Leewoota gaheen isa tokko sabaaf barumsa kennu Keessa 33:10, 2^{ffaa} Seena baraa 15:3, 17:9). Seera Museetin Luboota gargaaruu fi barumsaa (fi jireenya) fayyummaa hafuuraaf Israa’el murteessaa ture (Hose’aa 4:6).

■ **“Waaqayyotti amanatu”** “amanachuu” ulletti hirkachuu jechuudha (BDB 1043, KB 1612, Niphal IMPERFECT, Far 23:4).isaan geggeessitooti hojii isaani hamaa fi saba isaani golgaa amantaan walitti qabuuf yaala jiru. Hojiin isaani kan biraa afaan isaanitiin kan dubbatan immo kan biraadha Isa 29:13)! Eegumsa Yaahiwwee abdiin in godhatu (faayidaa kakuucha irraa) isaa wajjin kan qaban sababa walitti dhufeenya kakuu, garuu akka kakichaati kan isin irraa eegamuu raawwatani dhiiftani turtan (Kes27:29 Leewota 26, Isa 6:9, 10, 29, 13).

■ **“Wanti haman tokkollee nuti in dhufuu”** kun irra deddeebin rajooni sobduun kan jedhan kan beekame jechama aadaati (Erm 5:12, 23:17, Amos 9:10), ta’us garuu sirri miti.

3:12 kun saboota Yihudaatiif cimaa kan ta’ee kan nama naasisuu ta’uun isaa in hafne. Yerusaaleemii fi manni qulqullummaa Waaqayyo akka hin badne kakuu Waaqayyotti amanaman (kunis jechun Hizqeeliif abdootiin Isa tarii hundeen isa 2ffaa Saamu’eel 7) ta’uus kakuuchaaf kan qaban dhimma dhabuu irraan kan ka’ee kan Waaqayyo man hidhatti dabrsee isaan kenna Erm 26:18). Yerusaaleem akka lafa qonnaa in taatii (cf 1:6)!. Kun waa’ee kufaati Israa’el kan dubbatu raaji jalqabaati (akka lafa qonnaa in qotaamtii) manni qulqullummaa ishees (kana jechun utuu in dhaabamiin kan biqilluu yookaan hiiki isaa kallatiidhaan “bosona”) kun kan Waaqarraan Isa 5 wajiin wal argisiisa. Miikiyaas bara 701 kun yeroo hin raawwatamin akka itti qoosan ani sirridha (kana jechun loltuun Seenakireeb Waaqayyoon in balleeffamee 2Mot 19:35-37), ta’us garuu raajichi sirri ta’uu kan mirkaneefate bara 586 ture raajiin kun jecha jechaatti mootii Babiloon irra deebin Nabukadinatsor yihudaa yeroo marseeti yeroo raawwatameeti. F.F. Bruce; Answers to Questions Hizqiyas mootichi (1:1) fi sabni Yihudaa Miikiyaasiif deebi erga kennuun isaani fi Waaqayyo murteessu irra garaa akka laafe in mirkanefata.

■ **“Sababa keessaniif”** isaan (geggeessitoota siyaasaa fi amantii) kan isaan mudatuu firdii Waaqayyo qofa osoo hin ta’in (akka hatotaati) hojjiin isaani murtoon Waaqayyo isaan irra ta’uuf sababa ture.

MIKIYAAS 2-3 GAAFFILLEE MARE

Kun qajeelfama qo’annaa Macaafa Qulqulluuti, kana jechuun namni tokko Macaafa Qulqulluudhaaf hiikaa mataa ofii laachuu ni danda’a, tokkoon tokkoon keenya akkanuuf ifetti adeemuu qabna. Ati, Macaafni Qulqulluun, akkasumas Hafuuri qulqulluun hiikaa laachuu keessatti qooda isa jalqabarra qabdu. Kanas yaada nama biraatiif dhiisuun sirra hin jiru.

Gaaffileen marii kun kan dhiyaatan dhimmoota gurguddaa kutaa Macaafa kana keessatti ibsaman keessa deebitee akka ati yaadattuufi. Gaaffiileen kun yaada kaasu malee, ibsa irratti hin laatan.

1. 2:6-11 keessatti kan raajota sobduu ergan isaan ibsan maal turan?
2. 2:12-13 maaliif qabiyyee yaada keessaa ba’ee?
3. Namni tokko raaji dhugaatii fi raaji dhugaa gidduu garaagarummaa jiruu akkamiti ibsuu danda’a?
4. Waaqayyo akkamitti teessoo Daawii irra nama taa’u akka hin dhabne abdi galee (2^{ffaa} Saamu’el 7) amma immo akkami dha waa’ee Yerusaaleem guutummaa guutuuti baduu fi hundeen mootummaa ishee addan cituu kan inni argisiisuu?

MIKIYAAS 4

HIKAA HAARAA KEEYYATAAN HIRUU IRRATTI HUNDAA'E

NKJV	NRSV	TEV	NJB
Tsiyoon keessatt moo'uu Gooftaa	Ulfina Yerusaaaleem isa fuulduraa fi haaromuu mootummaa Daawiit (4:1-5:15)	Moo'uu Gooftaa isa kan adunyaa guutuu	Yahiween fuulduraaf Tsiyoon keessatti moo'uu
4:1-3	4:1-4	4:12	4:1-4
4:4-5		4:3-4 4:5	4:5
Moo'uu Tsiyoon isa fuulduraa	4:5	Israa'eel boojiudhaa ni deebiti	Kan gargar bittimaa'an sabni gara Tsiyoonitti walitti qabamu
4:6-8	4:6-7 4:8	4:6-7 4:8-12	4:6-7 4:8
4:9-10	4:9-10		Marfamuu Tsiyoon, booji'amu fi bilisa Bau 4:9-10
4:11-12	4:11-13		Diinni iddoo midhaan itti tumanitti ni tumama 4:11-13 Dhimmachuu hidda mootummaa Daawiit
4:13		4:13-5:1	4:13-5:1
4:14			

DUBBISA MARSAAAdaffaa(fuula vii irraa)

SADARKAA KEYYATAATTI YAADA BARREESSICHA ISA JALQABARRA HORDOFUU

Kun qaleelfama qo'annaa Macaafa Qulqulluuti, kana jechuun namni tokko Macaafa Qulqulluudhaaf hiikaa mataa ofii laachuudanda'a. Tokkoon okkoon keenya akka nuuf ifeetti adeemuu qabna. Ati, Macaafni Qulqulluun, akkasumas hafurrii qulqulluun hiikaa laachuu keessatti qooda isa jalqabarra qabdu. Kanas yaada nama biraaf dhiisuun sirra hin jiru.

Boqonnicha al tokkotti dubbisi. Gulummoowwan adda baafadhu. Hirama gulumoowwan keetii hiikaawwan haaraa shananiin madaali. Keeyyataan himuu dirqama miti, garuu yaada barreessichaa isa jalqabarra hordofuudhaaf furtoodha, kun immoo gidduu galeessa hiikichaati. Tokkoon tokkoon keeyyataa Gulummoo tokko qofa qaba.

1. Keyyata tokkoo
2. Keeyyata lamma
3. Keyyata sada
4. kkk

SENEFFAMMA QAYYABBANNA KAN KA'UMSAA

Miikiyaas 4:1-3 Isa 2:2-4 baayee wal fakkenya qaba. Seer-luga barreeffama dhaalchisuuf ifatti inbeekama. Kunnis Miikiyaas fi Isa inni tokkoo isa tokkoo irraa dhaalera. Yookiin kan biraa burqaa sadaffaa dhaalani ta'uu danda'a. Kitaabni Miikiyaas seena lamaa yeroo kan ibsuu fakkaata. Dabalataanis tarii mallatto bara dhumaa argisiisa. Kitaabichi walumaa galatti (1ffaa) Lola Soriyaa fi Efreem Syro-Ephramatic (Dhaloota Kiriistoos duraa bara 735) Seenaan isaa yookiin (2^{ffaa}) kan Yihudaa Asoriin Seenakireeb (Dhaloota Kiriistoos dura bara 701) boojia'amuun seenaa isaa argisiisa. Ta'us garuu boqonnaa afur jalqaba irratti isaan lamaan seenaan gara fuula duraatti ta'uuf kan jiran (1^{ffaa}) Lola warra Babiloon (lakk.10) fi (2ffaa) kan seenaa kufaatii akkasumas isa dhufuu mootummaa Waaqayyo akka ilaalan gargaraa, kana kan ilaalate deebii kan hin arganee muraasa kan hin jedhamne gaaffoolleen jiruu?

1. Raajonni kakuu moofa dhuufaatti Masihii lamaan isaa kan argee jiraa?
2. Kun kan inni argisisuu Yihudaa irratti kan xiyyeefatee bara kumaa dha yookiin yookiin walda kiristaana irratti kan xiyyeefatee kan barabaraatii?
3. Mootollee fi saboonni Yaahiwwee yookiis Masihii kan amanani fi duuka kan bu'an in ta'uu yookiis amma dhumaatti kan itti hadha'ee dinoota in ta'uu?

QAYYABBANNA JECHAA FI GAALEE

Miikiyaas 4:1-5

¹Bara booddeetti tulluun manni Waaqayyoo irra jiru,
tullota hundumaa keessaa akka isa caaluutti jabaatee in dhaabata;
gaarota hundumaa gafarraatti ol in ka'a;

sabni hundinuu gara isaatti il in yaa'u.

²Sabni lafa irraas baay'atanii in dhufu;

Xiyoon keessa seerri, Yerusaaalem keessaas dubbiin Waaqayyoo waan Bauf,

“Karaa isaa akka inni nu barsiisuuf,

nus daandii isaa irra akka adeemnuuf, kottaa gara tulluu mana Waaayyootti,

gara mana Waaqayyoo isa kan Yaaqoobitti ol in baanaa!” in jedhu.

³Inni saba baay'eee gidduutti firdii in kenna,

saba jajjaboo fagoo jiraataniifis murtoo in godha;

isaan billaa isaanii maarashaa,

eeboo isaaniis isa ittin muka qeexxa'an in tumsiifatu;

egaa sabni satti billaa hin liqqifatu, isaan deebi'aniis lola hi baran*.

⁴Garuu isaan adduma addan muka waynii isaanii jala, harbuu isaanii jalas in taa'u;

namni tokko illee isaan hin sodaachisu;

isa kana immoo afaan Waaqayyoo gooftaa maccaatu dubbate*.

⁵Sabni warri kaan hundinuu adduma addaan maqaa

waaqayyolii isaaniitiin in deddeebi'u;

nuyi garuu yeroo hundumaa bara baraan

maqaa Waaqayyoo keenya gooftichaatiin in deddeebina.

4:1;3-5 isaan kunnis jechoota Miikiyaasi. Akka lakk.9-13 lakk.2 irratti kan mootummoollee yookaan saboota dubbii yoo ta'uu lakk.6-8 immoo dubbii Yaahiwweeti. Kutan kun kana Isa 2:2-4 kan wal fakkaatuudha.

4:1 “Bara gara booddeetti” gaaleen kun (BDB 31 CONSTRUCT with BDB 398) kakuu moofaatti irra deddeebi'amee ibsameera. (Uumama 49:1, Seera lakk.24:14, Kes 4:30 fi 31:29, Isa 2:2, Erm 23:20 fi 3:24, 48:47, 49:39, Izr 38:16 Daani'eel 10:14 Hose'aa 3:5, Miikiyaas 4:1) BDB (p.31) bifa kanaan ibsa. “Akka yaada fi ilaalcha dubbataachi kan seena dhumaa isaa kan inni geessuu qabiyyicha wajjin gara garummaa qaba. Garuu baay'ee isaa dhuufaati Masihii wajjin wal fakkeenya qaba.

Gaalichii garaa garummaa murta'ee qaba

- 1) Daani'eel 2:28 BDB 1079 CONSTRUCT BDB 1095 wajjin (bara dhumaa)
- 2) Hizzira 38:8 BDB 31 CONSTRUCT BDB 1040 wajjin (bara gara booddee)

Hizzira 38 irra gaaleen jiruu gaalee raajoota beekamoo jechuun “guyyaa sana” wajjin wal cina qabamu (Hizzira 30:2-3, 38:10, 14, 18, 39:11 akkasumas Isa 2:12, 10:3, 13:6 fi 9:34, 2 fi 8::61, 2, Erm 30:7 fi 8, Yo’el 1:15, 2:11, 31 Obaadiyaa 5:18, Sefooniyaa 1:14, 15, 16, fi 18).

Yeroo bara Macaafa Qulquluu barreeffame keessa jiraataa turan Yihodootni yaada-rimee dhalootaa lamaa qabu turan (1) dhaloota ammaa isa hamaa (Uma³) kan jalqabamee fi (2) kan gara bara booddee bara tolaa “bara Masihii kan eebbifamee jalqabe” (Miikiyaas 3:12-13, 5:1-5a) ta’us garuu kan itti fufuu kan kakuu haara mul’achuu irra (adeemsaan dabalaa kan deebuu mul’achuu) kan hubbannuu Masihii yeroo lamaan malee yeroo tokko qofa akka hin taane dha.

Yesus Beet’elemitti dhalachuu irraa ka’ee hanga deebi’ee dhufuutti yeroon jiruu “bara dhumaa” jedhamee beekama. (Ibsa) hiikii kennuu kan qabu yaadi kan Masihii deebi’ee dhufuun isaa yoom ta’aa? Kan jedhu dha. (1) yoom akka ta’ee kan hin beekamne yeroo gara fuulduuraa? (2) bittaa waggaa kumaa lafa irratti duraa? (3) jalqaba barabaarani dura? Isaan gaaffiin kun waa’ee gara fuulduraa bara ilaalcha nu qabnu In qaqabata. Kana jechuunis lafa kan faakkatuu (kan haraa’ee ganata Eeden ta’a?) yookan raawwatee adda kan ta’ee (Iffaa Qoronxoos 15:39-49)? Macafa qulqulluu jecha jechaatti in ilaalee? (isa duraa yeroo waggaa kumaa) yookiin hiika seer-luga barreeffamaa D. Brent Stand, Plowshares and Pruninghooks)? Kanaaf mata dureen addaa dhalootni lamaan Hose’a 3:5 irraa ilaali.

■ **“Tulluu mana Waaqayyo”** Yerusaaleem tulluuta torba irratti kan ishen ijaarante. Kana keessaa lamaan beekamoo ta’aan gaara Mooriyaa (manni qulqullumaa kan irraa dhaabate) fi gaara Xiyoon (kan Iyaabusawoota gamoo durii fi kan mootii Daawiit iddo itti argama jechun boodeetti magaalaa fakkeenya ta’anidha (lakk.2)

Gaarii Waaqayyo akka iddoo bultiitti fakkattii Meesopotamiyaairraa Hibirootan (Far 48:2, 87, Isa 14:13, Hizzira 28:14) fi Giriin seer-luga barreeffamaa Roomanoota irra deddeebi’ee mul’ateera. kana kan ilaalatee barreeffamaa nama harkisuu (Divine Assembly” in Dictionary of Bibleal Imagery fuula 50-53 fi dabbalatan “gaaraa” (fuula 572-574) ilaala.

- 1) Warra Messopotamiyaatiif Zeguraatiis (tulluwwaan namni hojjeetan)
- 2) Warra Anana’ootaaf (gaara Zaafoon)
- 3) Warra Hibirootaaf gaara Xiyoon/gaara Moriyaa/yookiin Garaa kaaba
- 4) Warra Gilikiif gaara Olimpusi dha.

Miikiyaas kan Yerusaaleemii fi kan mana qulqullumaa (3:12) guutummaa guutuutti akka diigamtuu raajeera. Amma garuu Waaqayyo motummaa guutamma fiduu fi Yerusaaleemii fi ija kennuu danda’uu cimsee in ibsa. Waaqayyoo gaara Xiyoon ishee haara (“ishee haara Yerulsaam Mul’ata 21) irratti in mo’a. Gaarii hudhamee lafa irratti baay’ee gaara barbaadama in ta’a. (sarara 2:3 fi 4 walciinaa ta’uu yaadadhu) kakuu moofaa fi kakuu haaran kan gara fuulduraaf ergawwaan addummaa kan 4:7 yaadannoo ilaala.

■ **“Iddoo ol jedhaa irratti ol in jedha”** kun qooqaa fakkii kan mana qulqullumaa Yerusaaleem ol qabuu in ilaalata. Warri Yihodoota akkana jedhuu (gara Yerusaaleem haa deemnu) raada-rimeen kun gara yaada hundumaa haamateetti in deema. Gaarii Mooriyaa gara Waaqayyooti iddoo dhi’aatu guddaa fi kan jiraan kan itti marsan hundumaa irraa ol ka’aa akkasumas baay’ee bu’a qabeessa gaara ta’eedha.

■ **“Ormooti gara isaatti in yaa’a”** kana hundumaa kan haamatee irra isaa yaadadha. 4:1-3 kana kakuu moofaa keessatti irra deddeebiin mata duree xuqameedha. (Far 22:27, 66:4, 86:9, Isa 19:21, 23:27, 13:45, 20:25, 50:66, 23, Erm 3:17, 4, 2, 12:14-16, Zaka 2:11, 8, 20, 23, 14, 16 kakuu moofaatti akkamitti namooti gara mana qulqullumaa gaara Waaqayyo akka dhufan yaadadha. Kakuu haarati sabichii mana qulqullummaati gara alaatti yoo ergaman in ilaala. Matiihos 28:18-20, Luq 24:47, Hojii Ergamoota 1-8). Yesuusitti amanuun mana qulqullumaa Waaqayyoo kan ta’an sabooti jiru.

Yerusaaleemitti gara mana qulqullummaa isa booddee dhufuuf kan kakuu haara mana qulqullummaa gara biyya lafaa (saboota) in deemu.

■ **“Waaqayyoo hundumaa kan qabatee kan bara baraafi tola kayyoo isaa bakkan ga’uus hojii irra jira”** kakuu moofaa fi kakuu haaraa kan jiruu motummaa gara fuulduraa ergaan raajii garagarummaan isaa yaadannoo guutuu mata duree addaa 4-7 irra ilaalaa.

3:12 (Moorikoo) fi 4:1 (haaromsaa fi ulfinnaa ol ka’aa) gidduu kan jiruu wal madaalii yaadadhaa akkasumas kan dhufuu motummaa Masihii amala hundumaa haamachuu isaa yaadadhaa (2:13, 5:2-5a). kun hundumaa haamachuun isaa Isa fi Miikiyaasiin amala walfakkaata argisiisa, (Dani’eel 7:9-10, 13-14). Sabichi akka guyyaa

ayyanna kabajamuu waggaan kan dhufaan utuu ta'an yookiin akka dhufaniin gara mana saanitti kan deebi'aa utuu ta'ani wantichi ifaa in ta'uu ture.

Xiyeefannoon itti kennamu kan qabu qabiyyee boojuu warra Baabiloon (lakk.10) "in dachaa'uu" gochami jedhuu (BDB 625, KB 676, Qal PERFECT) boojuu jala waa'ee saboota turaniif harka waarra Baabilooni ba'aanii dachaa'uu isaaniti gochama argisiisuu (Qal IMPERFECT) wajjin bifa wal fakkaatan faayida irra kan ooledha jechuun (Erm 51:44) meeshaa Waaqayyoo fillatamaa kan ta'ee Qiroos (Isa 45:28) boojuu jala kan turan sabooti boojudha gara mana isaani akka deebi'an dandeesiseera.

4:2 "Sabni lafa irraas deemani....in jedhuu" lakk 2 ormoota jedhamuun kan ta'uuf waanta jechisiisuu in tuquu sabni biyya lafaa dhufuu danda'uu (Isa 11:10, 49:22) waaqi tookkoo erga jiraatee (1Mota 8:43, 60) hundumtuu fakkeenya isaati uumamaniruu (Uumamaa 1:26-27) fi hundumaa bilisaa baasuuf kakuu galeera (Uumama 3:15) achis "saba tokkoo" goolii dhumaati (Uumama 3:23-29, Ephesoon 2:11-3:13). Yaahiwween saba Israa'el jedhamtuu karaa isheen of mul'isuu jaallate. Innis dhumma irratti karaa adda ta'een kara Israa'eliin. Innis tajajilichaan (Isa 52:13-53:12) fi kara mucaa isaa (Far 2, 2ffaa Saamu'eel 7) dha.

Lakk.2 kana kan hin jedhamnee keeyai ajajaa jiruu

- 1) "Kottaa" BDB 229, KB 246, Qal IMPERATIVES (keeyata ajajaa)
- 2) "Deemaa" BDB 748, KB 828, Qal IMPERFECT
- 3) "Barsiisaa" BD 434, KB 436 Hihil IMPERFECT garuu kan dubbisaa xiyyaafannoo bifa barbaaduun
- 4) "Adeemaa" BDB 229, BDB246, Qal COHORTATIVE

■ **"Innis karaa isaa nu barsiisaa barbaacha isaattin in deemna"** amanti macaafa qulqulluutin kallatti sadituu jiru. Kan jalqabaa Waaqayyoon dhuunfaadhaan beekuu lamaaffaan fedhaa Waaqayyoo beekuu (macaafota qulqulluu Far 19:7-14, 119-176) fi sadaffaan akka fedha Waaqayyotti jiraachu (macafaa qulqulluuf abomamuu Isa 51:4-8) Waaqayyoo amala isaa saba callaqisisan in barbaada. Galmii Waaqayyoo yeroo hundaa biyya lafaa bira ga'uudha. (6^{ffaa} fi 7^{ffaa} sararoota ilaalii) uumamni ilma namaa Waaqayyoo wajjiin tokkummaa akka godhatuuf.

4:3 "Inni saba baay'ee giddutti firdii in kenna" kun kan Yihudaa adeemsa firdii gidduu kan jiruu kan babalatee wal madaalchisudha. 3:1, , 11). Firdii Yaahiwwee (Firdiin Masihii akka Izziraa, Isa 11:3-5, Miikiyaas 5:4) sabaaf nagaa in kenna malee in saamuu (Isa 2:2-4).

■ **"isaan billaa isaanii maarashaa, eeboo isaaniis isa ittin muka qeexxa'an in tumsiifatu"** kun yeroo Mashii nagaa kan ibsuuf fakkii gaariin ibsuuf dha (Far 46:9, 76:3, Hose'aa 2:18, faallaan Yo'el 3:10 irratti bakkeetti ba'eera).

Isaan meeshalleen qonnaa kun raawwii kan uumamaa ifaa in ta'u (BDB 88 II). Sibila irraa kan hojjetaman ta'us garuu mukaa irraa akka waan hojjetameeti kan lafa ittin qotan utuu hin ta'in akka gargar baafuu in tajaajilu turan. Isaan kun immoo caafii mukaa irratti kan ka'aaman meeshoota sibilaati.

■ **"Isaan deebi'anis lola hin baran"** gochamii baruu jedhuu (BDB 540, KB 531, Qal IMPERFECT) barachuu yookaan shaakalu jedhuudha. (Fakkeenyaaf, Kes 4:10, 17:19, Far 119:73) kun lola ilalachuu danda'a. jechuunis kan dhufuu hundumaa kan haamatee haroomsa qofa utuu hin ta'in itti fufeenyaan kan itti fufuu dha sarara lakk.7 sarara 4^{ffaa}).

4:4 Namni adduma addan muka waynii isaanii jala, harbuu isaanii jalas in taa'u" Israa'eel fi Yihudaan hawaasa qonnaan kan beekaaman fakkeenyaan ibsuun nagaa fi gammachuun kan guutamee jireenya qonnaa argisisa. Isaan gaaleewwaan kun sanyii Abirahaam hundumaa haroomsaan gara biyyatti abdiid deebi'uu in calaqisiisa. Kun kan maatii hundumaa dhaali haraa'udha (1Mot 4:25, Isa 36:16, Zak 3:10).

■ **"Kan isa sodaachisuus hin jiruu"** kakuu moofaatti sabni Waaqayyoo kan tajaajileef abdiid fi kakuu irratti hunda'ee yoo jiraate, Waaqayyoo da'oo isaanif ta'a (Lew 23:3-6) Miikiyaas keessa kutaan jiruu kan inni calaqisiisuu kan bara dhumaa jechuun Masihiiin argamuu fi bittaa isaati.

■ **"Waaqayyoo gooftaa maccatuu dubbatte"** kun kan inni dubbatu sagalleen Waaqayyoo cimaa fi amanamaa ta'uu isaati (Isa 40:5, 8, 45:23, 55:11). Kan Waaqayyoo sagalleen abdiid fi amanamummaan isaa ijoollee namaatiif hundee amantiiti (1Mot 8:56).

Waaqayyof kan kennamee maqaan olaantummaa “gooftaa maccaa” Israa’el Yuhudaas kan ilaalate qabiyyichi Waaqayyoo ajajaa waraanaa fi maccaa ergamootaatiif dura taa’aa ta’un in argisiisa. Qabiyyeen tokko tokkoo fakkeenyaaf (kan warra Messopotaamiyaa waaqeffannan urjii immoo akka waaqeffatoota waaqa tolfamaati barsisooni ifa samii booda waa’ee waaqa tolfama jirani yookiin ergamootaa dha. isaan fakkeenyaaf, plaaneetota, urjiiwwan, Kometota). Amos 1:2 irra maqaa Waaqarraa kan jedhuu adda irra ilaalaa).

4:5 Luqisiin kun qabiyyichaa alaa kan ta’ee fakkaata. Waa’ee isa itti fufuu fi hundumaa kan haammatuu kan ta’ee waaqa dhugaa tokko qabiyyee dubbatuu gidduu luqisiin kun akka yaada keessumaatti ibsameera. Kan Israa’el Yaahiwwee namoonni tokko tokkoo akkasitti ilaalu

- 1) Kun ulfinaan kan guutamee yeroo gara fuulduraa hin mulanne sababnii isaas biyyonni hundinuu (sabooti) kan mataa isaani ilaalcha qabu (2ffaa Mootota 17:29)
- 2) Hundumtuu sabooti biyya lafaa Yaahiwween eenyu akka ta’ee gara fuuldurattis yoo ta’ee yeroo sanatti yeroo adda ta’eetti beekuu hin danda’an (fakkeenyaaf Mul’ata 22:15)
- 3) Kun gara Yerusaaaleem waa’ee saboota dhufani Yaahiwween guddaadhaaf kan bara baraa Waaqa isaani akka ta’ee kan ittin mirkaneefatan dha. (lakk.1e, 2a, 3a fi b).

Boqonnaa kana keessatti “saboota amananii” fi “saboota in amane” gidduu kan jiruu yaadi madaali mul’ateera (lakk.1-4 fi 4 fi 5)

Miikiyaas 4:6-8

⁶Waaqayyo, “Gaafas ani warra hokkolan walitti nan sassaaba, warra bittimfaman, warra ani hamaa irratti hojjedhes walitti nan qaba*.

⁷Ani warra hokkolan, warra hafanii qusataman, warra achi fagaatanii turanis saba jabaa nan godha; tulluu Xiyoon irrattis, gaafasii jalqabee hamma bara baraatti isaan irratti nan mo’a” jedhee dubbateera*.

⁸Ati immoo yaa riqaa eegduun hoolotaa irra ijaajjuu, yaa tulluu mandara Xiyoon!

Akka duritti mo’uun harka keetti in deebi’a, mootummaan mandara Yerusaaalem in dhufa.

4:6-8 kutaan kun kan jalqabaa kitaaba Miikiyaas mata duree boqqonnoota itti fuufiinsaan argisiisa. Jechuun Waaqayyo akka tiksee (2:12-13, Far 23, Isa 40:11, Izr 34)(kan tajaajilaniif kan yaaduu isaan alaa tokkollee kan hin jiree ta’uu (Isa 35:5-6, 61:1-2, Erm 31:8, Safoniyaa 3:19).

4:6 “Guyyaa sanatti” b:1 irra kan jiruu yaadannoo ilaalaa.

- ❑ **“Warra hokkolan”** kana jechuun kan madaa’aan tuuta hoolota jechuu dha. (BDB 854 II, Sefoniyaa 3:19).
- ❑ **“Walitti qabuu”** warra hokkolaniif wara bittifaman akka wal madalaan gochama jecha kana irratti akkuma sana dha.
  - 1) “Walitti qabuu” (BDB 62, KB 74, Qal COHORTATIVE)
  - 2) “Iddoo tokkoo taa’u” BDB 867, KB 1062, Piel COHORTATIVE
- ❑ **“Qofaatti kan baafaman”** jechi kun jecha jechaan hoola tuuta irra ba’ee argisisu (kan jibbee BDB 621, cf, Sefoniyaa 3:14).
- ❑ **“Warran isaan dhiphisee”** Waaqayyo mataa isaatiin saba isaa irratti firdii fideera. Iddoo kanatti warra hokkolaniif fi warra jibbee sababni isaa saba isaa gara Waaqa amanachuutti deebisuu waan barbaadeef. Waaqayyo miseensa maatii isaa in adaba (Ibiroota 12:5).

4:7“Warra hafani qusataman.....saba jabaa” Waaqayyoo yeroo hundumaa namoota murasaan wantoota in jalqaba fakkeenyaaf Addaami fi Hewwaan, Nohii, Abirahaam, Musee isaan biros akkas jechuun isaan muraasa amantoota akka urjoota waaqa irraa gararaa akka cirrachaa daangaa galaana gararaa biyyoo lafaa irraas gararaa in ta’uu jechuu dha. Uumama irraatti abbooti amantaaf abdii kennameedha. Yaahiweetti kan amanan biyyaa lafaa guutuu in danda’uu jechuu dha.

Waaqayyo mataan isaa yookaan Masihiin (1^{ffaa} Qoronxoos lakk.1 kakuu hundeessuu fi 2^{ffaa} ofi keetti ilaalcha macaafa qulqulluu world view wal-bira qabu biyyi lafaa iddoo tokkootti hojii isaa isa guddaa kana (hunda kan haamatee) raawwachu in danda’ama. (Hizzira 36:22-38) kayyoon Waaqayyo yeroo hundaa ijoollee namaa

hundumaa in dabalata (Uumama 1:26-27, 3:15, 13:3, Bau 19:5-6). Uumama irratti Jannatti Edeen iddoo addaati. Bau keessatti Iyyaassuun biyyatti abdiin sun biyya addaa turte. Bara raajootaatti Yerusaaaleem iddoo addaa turte. Kakuu haaratti immoo samii irraa kan buutuu Yerusaaalem ishee haara dha. Akka hiika waaqa irratti mufannoo jechi jedhu Miikiyaas 2:12 irraa kan jiruu mata duree ilaali.

NASB, NKJV,

REB “kan jibbamtee”
 NRSV “Kan adda baafamtee”
 TEV “Kan dhiifamtee”
 NJB “Fagootti kan gatamtee”
 NIV “Kan hari’atamtee”
 NAB “Fageenyaan kan gatamtee”

Barreefamni warra Hibiroota ifaa miti. Asi irratti kana kan hin jedhamne sirreefamni itti kennameera.

- 1) “Fagaachuu” –BDB 229, KB 245
- 2) “Kan dadhaban”
- 3) “Kan dhukkuban”
- 4) Kan dhukkubban” (JB)

▣ “Waaqayyo gaara Xiyoon irratti isaan irratti in mo’aa” kakuu moofaati bittuu fi tiksuu gidduu wal madaaliin seer-luga barreeffamaa jira (fakkeenyaaf tikee 5:4 fi bittu 4:7, 5-12).

▣ “Isa boodee amma bara baraati” lakk. kun wali galtee wajjin wal madaala. Waaqayyo sagalleen abdiin isaa inni dhugaan kayyoon isaas cimaadha. Ta’us garuu adeemsaan itti dabalaa kan adeemu mul’atni jira. Kakuu moofaan gara kakuu haaratti ce’eera. Waaqayyo mataa isaa haala adda addaatiin ibseera gaalmii olanaan garuu isaan wajjiin jiraachuu dha (Hose’aa 2:19 mata duree adda (‘Olam bara baraan) ilaalaa.

MATA DUREE ADDAA: KAKUU MOOFAA KEESSATTI WA’EE ISA FULDRAA KAN AGARSIISAN KAKUU HAARAA KEESSATTI WAJJIN

(kun kan fudhataman ibsituu koo isa Mul’ata Yohaannis irratti hojjetame, “barreeffama bu’uuraa isa barbaachisaa” kan jedhu irraa dha.

Muddama inni tokkoffaan (kan kauu moofaa kan sanyii kan biyyummaa fi kan ramaddii teessuma lafaa kan Addunyaa irratti argaman amantoota hundumaa wajiin) hundumtuu kan Kakuu Moofaa raajoonni Filisxeem keessatti Yerusaaaleemiin giddu daleessa kan godhatee bittaawwa Yihudoota ammas akka deebisuuf uummata biyya lafaa seera bitaa Daawiti ol ol qabuu fi tajaajilugara kanatti akka sasaaban raajaniiru, haa ta’uu malee yesuusiinis ta’ee ergamooti Kakuu Haaraa tassumaa dhimma kana irratti hin xiyyaafanne. Ibsi Kakuu Moofaa haafuraan in sakkata’amne (Mat 5:17-19) jechudhaa? Yookiis Kakuu Haaraan macaafichi kan raawwate dhugaa isa guddaa dadhabsiiseeraa?

Waa’ee dhuma biyyaa lafaa kan yaadachisaan maddi baay’een jiruu

1. Raajoonni Kakuu Moofaa (Isa , Mikiyaas, Milkiyaas)
2. Kan Kakuu Moofaa guyyaan dhufaati bareesitootni (Hizqi’eel 37-39, Dani’eel 7:12, Zaka)
3. Luqisii barreeffama qulqulluu kan hin taanee kan Yihudoota guyyaa dhufaati barreeffama (akka 1 Henok waa’ee Yihudoota kan barreesse)
4. Yesuus mataan isaa (Mat 24, Mar 13, Luq 21).
5. Barreefamni Phawuuloos (1 Qorontoos 15, 2Qorontoos 5, 1Tesselonqee 4-5, 2Teseloonqee 2).
6. Barreeffama Yohaannis (Yoh isa duraatii fi mul’ata).

Isaan kun hundumtuu waa’ee raawwii yaada ifatti barsiisu (Kiristoos irraa namoota dura boodan) yoo hin taanee maaliif? Hafuuraan kan barratan miti (bara Yihudoota kakuu barreeffama irraa kan hafee)?

Jechaa fi rimmidiidhaan haa gargaaraniif haafuuri qulqulluun dhugaa isaa barreesitoota Kakuu Moofaatti ibseeraaf. Ta’es haafuuri qulqulluun isaan ibsa Kakuu Moofaa yaada dhumma biyya lafaa haggaa ammatuuti bal’iseera. (“dhoksa Kiristoos” Effesson 2:11-3:13).

Kan itti fufee jiruu fakkeenya qabatamaa ragawwan haa ilaaluu

5. Kakuu Moofaaa keessatti magaalaa Yerusaaaleem saba Waaqayyo (Tsiyoon) dhoksa argisiisuu taate tuqamte jirti, ta'us garuu, kakuu haaratti Waaqayyon amanani qalbi kan jijjiratan namooti hundumtuu akka simatuu kan argisiisuu dhi'eenya qaba (kan mul'taa magaalatti haara Yerusaaaleem). Barreefami barsiisa Waaqayyummaa fi magaalaa qaaman turtee gara ishee haara saba Waaqayyoo magaalaa balinnatti (kan Yihudootaati fi amantooti Faarisoota) tokkoll4e Yihudootaa fi magaalaa Yihudoota utuu hin jiraatiin dura Waaqayyo kan kufee ilma namaa oolchuudhaaf kakuu inni galee ta'uu isaa Uma 3:15 ibsamee argama. Waamamuun Abirahami illee (Uumama 12:1-3) Fariisoota hirmachiise ture (Uumamaa 12:3, Bau 19:5).
6. Kakuu Moofaaatti dinni saba Waaqayyo kan turan kan naannoo kan durii biyyoota baha dhi'oo turan haa ta'uu malee Kakuu Haaraati diinni saba Waaqayyo warra in amane haafura seexanaatiin kan geggeefamanii fi diinna saba Waaqayyoo gara warra ta'ani bal'ata dhufeera. lolichi olla irraa walitti bu'iinsa naannoo gara biyyoolessaati fi walitti bu'insa wali galaatti ce'eera (Qolasiyaas)
7. Kakuu Moofaaati murtaa'e kan turee abdiin biyyatti (kan Uma abboota amanti kakuu isaani Uma 12:7, 13:15, 15:7-15, 17:8) amma gara biyya lafa hundumaati bal'ateera. Amma Yerusaaaleem ishee haaraan kan baha dhi'oo qofa yookaan kan murtooftee utuu hin ta'iin haara irra deebite kan lafa uumamate taatetti (Mul'ata 21-22).
8. Bal'ataa kan dhufaan yaada raajii Kakuu Moofaaa gidduutti fakkeenya murta'an kan ta'an (1) Amma sanyii Abirahaam namni haafuura kitaanameera (Rom e 2:28-29) (2) Amma sabi kakuu hormootas hammateera (Hose'aa 1:10, 2:23, Rom 9:24-26 tuqameera dabalataan Lew 26:12, Bau 29:45, 2 Qor. 6:16-18 tuqameera. Akkasumas Bau 19:5, Kes 14:2, Tiitoo 2:14 tuqameera). (3) Amma mani qulqullummaa Yesuuusidha, akkasumas karaa isaa waldaan kiristaana naannoo (1 Qor. 3:16) yookaan amanaan dhuunfaa (1 Qoroonxoos 6:19) fi (4) Amma Kakuu Moofaaati goochmni kan ibsamee Israa'eli fi amala ishee walummaa galatti kan argisiisan saba Waaqayyotti (jechuun, "Israa'eel" Rom e 9:6, Gal 6:16 "mootummaa luboota" 1 Phexiroos 2:5, 9-10. Mul'ata 1:6).

Fakkeenya raajii xumureera, babalateera, amma immoo caalatti hundumaa kan ammatu ta'eera. Yesuusi fi barreesitooti Ergamoota waa'ee bara dhumma akka raajoota Kakuu Moofaaatti fakkeessani hin dhi'eesine (Martiin Wayin Gardeen, mootummaa gara fula duraa raajii fi raawwata).

Kan kakuu moofa kan jiruu barreeffamni fakkeenya yookaan boca kan fudhatan hiiktooti ammayyaa mul'ata caalatti barreesitootni Yihudoota kan ibsuu fi kan Yesuus akkasumas kan Phawuuloos gaalee Atomayiziidii, bitaacha kan namatti galchu gochuu miciraniiru! Barreesitooti kakuu haara yaada raajoota Kakuu Moofaaa guddaa dhaa fi ta'ii biyyoolleessa kan argisiisuu akka ta'an ibsuu malee kan wal falleessan miti. Kan Yesuus yookaan klan Phawuuloos barri dhumma ibsii tokkoollee kan qinda'ee fi ta'uu kan qabuu seera hin isan hin barbaachifne. Akeeki isaani guddaan fayyisuuudhaa fi yookaan barumsa hafuurati. Ta'us garuu Kakuu Haaraa keessatti illee yoo ta'ees dhiphina qaba. Waa'ee haala bara dhuma tokkoollee dursaa haala seera hin qabu. Mul'ati karaa baay'eedhaan Yesuusi waa'ee bara dhuma yeroo ibsuu barrumsa inni barsiise irraa caala kan Kakuu Moofaa fakkeenya gargaaramuun isaa kan nama diqisiisu (Mat 24, Mar 15) Hizqi'eel irratti Daani'eeli fi Zakiin kan jalqabee barreeffama Sharbee (genre) hordofa ta'us garuu bara kakuutti guddataa dhufeera (bara Yihudoota dhumaati barreeffama). Kun tarii Yohannis kan dulloomee fi kakuu haara karaa inni tokko godhe ta'uu danda'a. barri dheeran kun hameenya namaa jiruu fi kutannoo fayyisuu Waaqayyo argisiisa. Ammam illee kakuu haaran qooqa Kakuu Moofaa, namaa fi mudannoo fayyaddamuuf haalota deebisee kan ibsu garuu kan Room ilaalcha jaarra jalqabaati.

Muddama lammaaffaa (Waaqa tokkoo waaqessuu saba fillatamanii wajjin)

Xiyyaaffannoon Macaafa Qulqulluu tokko eenyummaa, nama haafuraa, uuma/fayyisaa kan jiruu Waaqayyoo irrattidha. (Bau 8:10, Isa 44:24, 45:5-7, 14, 18, 21-22, 46:9, Er 10:6-7). Kakuu Moofaa adda kan godhuu yeroo isaatti waa'ee Waaqa tokkoo ibsuu isaati. Mootummooti naannoo turan walummaa galatti waaqollii baay'eetti kan amanan turan. Mul'ati Kakuu Moofaa kan argisiisuu Waaqayyo tokko akka ta'eedha (Kes 6:4). Uumamni Waaqayyoodhaan akkasumas bifa isaatii fi fakkeenya isaa (Uumama 1:26-27) nama uumamee gidduutti kan xiyyafamee tokkummaan sadarkaa tokkoodha. Ta'us garuu namani jalaala Waaqayyotti qajeelfamaa fi naannoo irratti cubbuu hojjechuudhaan didee (Uumamaa 3). Jaalalli Waaqayyo fi akeeki isaa baay'ee cimaadhaa fi dhugaa ta'uu isaa irraa kan ka'ee Waaqayyo sanyii namaa kufee akka oolchu kakuu galeera (Uumama 3 :15)!

Dhiphinnichi kan inni itti dabale Waaqayyo sanyii namaa hafee ga'uudhaaf nama tokkoo, maatii tokkoo, saba tokkoo, yeroo fillateetidha. Waaqayyo Abirahamii fi Yihudoota akka mootummaa lubootaati (Bau 19:4-6)

fillachuun tajaajila caala ulfinna, walitti qabachuu caala walitti qabuu dhiisuu uumeera. Waaqayyo waamichi inni Abirahaamiif godhee sanyii namaa hundumaa eebbisuuf akeeke ture (Uumama 12:3) fillannoon Kakuu Moofaa kan ture tajaajilaaf malee birmadummaadhaaf akka in taanee yaadachuun xiyyaafannoo kan kennu ta'uu qaba. Walumaa galatti israa;el amantaa dhuunfa isaanitii fi maboomamuu isaani (Uumama 15:6, Rom e 4 keessatti xuqameera.) Malee Waaqayyodha wajjin waan wal qixxeessaan callisee dhalachuun mirgii isaani qoftii raawwatani barabaraan kan fayyan miti (Yhannis 8:31-56, Mat 3:9). Israa'el ergama ishee dogogorteeti, itti gaafatamummaa ishee gara bu'aatti, tajaajila ishee gara ejjennoo addatti jijjirteeti! Waaqayyo hundumaa fillachuuf tokkoo filateera!

Muddama sadaaffaa (fudhatama kan argatan kakuu haala dursuu kan hin qabne kakuu wajjiin)

Dursa haala kan qabanii fi kakuu hin qabnee giddutti muudama barrumsa haafuuratiin yookaan jechoota wal faalleessan qaba. Akeeki fayyisu Waaqayyo dursa haala kan hin qabne akka ta'ee ifaadha (Uumamaa 15:12-21). Ta'us garuu namaaf dirqamni inni kennee deebiin isaa yeroo hundumaa durs haara kan qabuudha!

Lamaanuu Kakuu Moofaa fi kakuu haara keessattii “akkas yoo ta'ee.....akkas in ta'a” bareefamni bifa akkasi in mul'ata. Waaqayyo amanamadha, ilmii namaa garuu amanamaa miti. Mudamii kunni baay'ee bitaacha kan namatti galuu fideera. Kan hiikaan“bitaacha itti galuu irraa handhura” gara isaa tokkoo qofa irratti xiyyaaffannoo gochuun jal'isaniiru, amanamummaan Waaqayyo yookaan yaaliin namaa olaantummaa Waaqayyoo yookaan fillannoo bilisaa namaa. Lachuu Macaafa Qulqulluudhaaf barbaachisaadha.

Kun amma bara dhumaati Waaqayyo Kakuu Moofaa keessatti Israa'eliif kan kenne sagallee abdiin wajjin adeema. Kakuun sagallee abdiin kana erga kenne, akka raawwatamuu in godha sirridhaa? Waaqayyo sagallee abdiin isaa wajjin kan walitti hidhameedha kabajji Isa isa wajjin adeema (Hiz 36:22-38). Dursa haala kan qabaniif kan in qabne kakuu Kiristoosiin tokkoo ta'uu (Isa 53) malee Israa'elin miti. Amanamummaan guddaan Waaqayyo qalbii kan jijjiiratanii fi kan amanannoo hundumaa irratti oolchu godhamuudha malee abban isaa/maatiin isaa eenyuudha kan jedhuun miti! Kakuu Waaqayyootii fi sagallee abdiin isaatiif furtoon Kiriistoos malee Israa'eliin miti.barrumsa haafuraa Macaafa Qulqulluu keessatti yaada jalqabaa irraa adda ba'ee kan mul'atuu yoo jiraate kun waldaa Kiristaana utuu hin ta'ii Israa'elidha (Hojii Ergamoota 7 fi Gal 3). Ergama labsii wangeella biyyaa lafaa gara waldaa Kiristaanatti darbeera (Mat 28:18-20, Luk 24:47, Hojii Ergamoota 1:8). Kun haggaa ammatti dursa haala kan qabuu kakuudha kana jechuun Waaqayyo guutuu guutuutti Yihudoota dhiiseera jechuu miti (Rom e 9-11). Yeroo dhumaatti amanuu Israa'el bakkaa fi akeeka qabaachu danda'a (Zaka 12:10).

MuddamaArfaaffaa (boca barreefama bahaa dhi'oo boca warra dhi'aa wajjiin)

Macaafa Qulqulluu sirritti hiikuudhaan tooftaa barreefama isaa baay'ee barbaachisadha. Waldaan kiriistaana guddinna isheewarra Lixaatiin (Girikii) hundee aadaa ture. Barrefama warra bahaa kan ammayyoomee barreefama warra lixaa boca barreefamaa caalaatti baay'ee lkan ibsuuf jecha dhokkataadhaaf mallattoodha. Kan hawaasummaa dhugaa duuka jiru caalatti namaan, mudannoo dhaa fi ta'ii irratti xiyyaafata. Kiriistanonni seena mata isaanitii fi boca barreefamaa fudhachuudhaaf raajii Macaafa Qulqulluu (lamaanuu Kakuu Moofaaadhaa fi kakuu haara) hiikuudhaaf fayyadamuu isaani dhaloota tokkoon tokkoon isaati fi qaami lafaa mulata hiikuudhaaf aadaa mataa isaa, seenaa fi wanta ijoo fayyadameeti. Isaan giduudha tokkoo sirri hin ture! Raajii Macaafa Qulqulluu aadaa ammayyoomee warra lixaa irratti kan xiyyafateedha jedhanii yaaduun dogogora! Inni guddaan hafuuraan kan geggeefamee barreessan barreesuus kan inni fillatee tooftaa barreefamaa haala dubbistoota wajjiin bifa wali galuudhaan.

Macaafi mul'ataa seena kan odeessu miti. Macaafichii kan ergaa (boqonnaa 1-3) kan raajii fi irra caala immoo guyyaa dhuufaatti barreefama wal makkaadha. Macaafni qulqulluun isaa guddaa barreesaan kan karoorsee olitti akka dubbatu gochoos ta'ee barresan kan kaa'e gaditti akka ta'ee gochuu dogogora. Of tuulluamman warra hiikani kan akka mul'ata macoofonni jiran irratti caalatti sirrummaa isaa in mul'ata. Waldaan kiriistaana hiikuu sirriidhaan wali galtee hin beektu. Tuqaan koo inni gudaan Macaafa Qulqulluu muraasaan utuu hin ta'ii guutumaatti dhaga'uudhaaf qayyabachuu irratti. yaada warra bahaatiin macaafni qulqulluun dhugaa dhiphinna wajjiin walitti qabani qabatiiru. Nuyi warri lixaa immoo dhugaa yaadu irratti shaakala qabnu gatii kan hin qabne miti. Haa ta'uu malee kan wal madaale miti. Yaadi kankoo mul'ati yeroo hiikamuu dhalooti amanaan yoo xinnaatee wanti rakkissoon akeeka ittiin jijjiramaan yaadannoo kennufiidhaan balleessuun in danda'ama.

Hiiktooti baay'eedhaaf mul'ati mata isaatiin yeroo walitti dhi'eenyaa fi kan mataa isaa tooftaa barreeffamaa

hiikamuu akka qabuu ifaadha. Mul'ata irratti dhi'eenyi seena yeroo barreeffamuu dubbistooti jalqaba maal beekaa akka turan maal akka beekaaniifi maal akka hubatan kan hubaachisuu ta'u qaba. Karaa baay'eedhaan hiiktoonni ammayyaa mallatto macaaficha baay'ee hiika dhabaniiru. Kan mul'ataa yaada ka'umsa guddaa amantoota dhiphinna irra jiran jajjabeesuf ture. Kitaabichii seena Waaqayyoo akka to'atuu argisiiseera (raajoonni Kakuu Moofaaa akka godhan) seenan gara xiyyafatuuti bakka raawwata deema jiraachi isaa mirkaneessera. Gara murtitti yookaan gara eebbaatti (raajoonni Kakuu Moofaa akka godhan). Macaafichi jaarra jalqabaa kan Yihudoota guyyaa dhufaatti jecha jaalala Waaqayyoo, ulfinna, humna, fi olaantummaa mirkaneessera.

Macaafichi isaan wal fakkaata tooftaa barnoota Macaafa Qulqulluu amantoota hundumaatiif dhaloota tajaajiluu qaba. Kan gaarumaatii fi kan hameenyaa wallansoo ibsa. Jaarra jalqabaatti haali ibsa nurkaa bade ta'uu danda'a. Amma garuu warri cimmoohaaf bilisa kan baasaan dhugaan nurkaa in badu. Hiiki amma yya warri lixaa tarreefami mul'ataa gara seena mata isaanitti yeroo geggessan hiiki isaa gara bifa dogogoraatti sirreessa deema.

Warri dhumaa dhalooti amanoon diina Waaqayyoo geggeessa ta'ee (2Tesel 2) fi sababa aadaa waan jeeqamaniifhaali tarreefama macaafichaa bifa itti dhaga'amuun sirri akka ta'ee gochuun in danda'ama (akkuma Kakuu Moofaa Kiriistoos irraa dhalachuu, jireenyaa fi du'a wajjin kan wal qabate akka godhee). Jechii Yesuus Kiristoos raga seena haggaa ta'anitti (Mat 24, Mar 13 fi Luq 21) fi Pawlooss 1Qorontoos 15; 2Tesolonqee 4-5 fi 2Teselonqee 2) karaa seenaa keessattis qabatama ta'eera. Waa'ee barreeffama macaafota mul'ataa raawwata isaa inni beekuu hin danda'u. Kan tilmaamaa ta'uu isaa, ragaan deggaramuu dhabuu isaa fi ifa ta'uu dhabuu isaa hundumtuu sirri miti. Guyyaan deebi'ee dhufuu barreefamni birmadummaa kana in iyyama. Seenefamaa seena fakkii caalaniifi mallattoo Waaqayyoof haa gallatuu! Waaqayyo hundumaa to'ateera in mo'a, in dhufa!

Baay'een tarreesitooni ammayyaa kan dhi'eesan toofta barreeffama kana tuqa dogogoru! Hiiki ammayya warra lixaa kan barbaadu, mallattoodhaan kan dhi'aatee deebi'ee dhufuu Yihudoota toofta barreeffama sirritti ibsuu caala ifa, kan salphatuu baruumsa Macaafa Qulqulluu seera barbaadu.

El Howaardii Maarshaal kan wal qixaaxe kan Raalfi. Maartiin *New Testament Interpretation* kan jedhu keessatti

“macaafa kakuu haaratii fi ibsa dhi'aatuu” barreefama jedhuu irratti dhugaan kun sirritti ibsameera “barreeffama kana dhi'aachuu nama hawatuun dandeeti yoo in hubanneefi dhugaa amantaa ibsuuf qooqi inni fayyadamee dhi'aannaa akka karaa guddaatti goonee yoo hin fudhanne malee waa'ee guyyaa deebi'ee dhufuu beekumsii nuyii qabannuu dogogoraa nama gadisiisuun, akkasumas keessa isaa mul'ata jiran hiikuudhaaf yeroo yaadnu akkuma barreeffama macaafaati lakka'uudhaan hojii irra kan oolan akkasumas yeroo isaa kan ibsan ta'ii seena irratti qofa xiyyaafannoo dogogoraa in hojjeenne. Duran dursee kan tuqamee haala hiikaa yaaluu irratti haalota hundumaa kan ammattu rakkinoota in fida. Caalatti xiyyaafannoo yeroo arginnuu kun waa'ee guyyaa dhufaatti hiika barbachisaa kan kennuu kan wal in dha'uu fi kutaa kakuu haara kan nama aja'ibsiisuu qooqaa seena kan ibsamuu karaa Kiriistoos kan dhufuu teessoo Waaqayyoo akkasummas bitta isaa irratti jabbina jiruufi yaada jaalalaa haala walitti buusuun kan uumuu ta'a (5:5, 6, leenchichi hooladha) (fuula 235).

W. Randiidoolfii hiikaa Macaafa Qulqulluu kan jedhuu macaafa isaa irratti akka tuqeetti

“Macaafa Qulqulluu keessa akka jiruutti guyyaan dhuufaati barreefamichi laphee kan nama rukkutuu fi gada kan namati qabsiisuu kan biraa tooftaa barreeffama in qabu, irraa guddaa kan Daani'eelii fi maccafi mul'ataa. Tooftaan barreeffama kun bifa barreeffamatiin qabiyyee isaatiif akeeka isaa kan qabatan kuta barbaachiisoo sababa in hubanneef seenaa keessatti baay'ee kan nama dogogorsan hiikaa balleessu bira ga'eera. Yeroo dhuufatti tooftaa barreeffamaa yeroo boodee maal akka ta'uu kan dubbattuu waan ta'eeef waa'ee haala fuula duraa akka qajeelfamaatii fi kaayyoo ta'ee mul'ataa tureera. Ilaalcha kana keessa kan jiruu rakkinni namaa gadisiisuu madaaliin macaaficha barreessa irraa caalaa kan dubbissuu haala har'a irratti hunda'uu isaanitti. Kun ilaalcha dogogoree (irra gudda mul'ata irratti) barreefama kana hiika dhoksa akka qabutti yaduudhaan mallattoo macaafichaa hiikuudhaaf haalota har'a fayyadamuudhaan akka danda'aamuti.

...Hiikii inni jalqabaa guyyaa dhuufatti tooftaa barreefamaa ergaa isa dabarsuudhaaf mallattoo akka fayyadamuu beekuu qaba. Jecha dhokataa ta'ee utuu jiruu mallattoo tokkoo kallattiin hiikuuf salphaati gara

dogogora hiikutti kan qajeelchuudha. Dhimmii isaa guyyaa dhuufaati tooftaa barreeffama keessatti ta'ii jiran seeneffama ta'uu dhiisuu isaani miti. Ta'iin kun seena ta'uu danda'a sirrittis kan ta'ee ta'uu danda'a

yookaan kan ta'an ta'a. haa ta'uu malee barreessaan ta'ii kan dhi'eesuu fi hiikaa isaa kan dabarsuu fakkii fi bifa boca seenatiin" (fuula 137).

Rikeen, Wiillihoositi fi Ballondi maansadaffaakan sirrtee kan Macaafa Qulqulluu fakkeenya samuu galmees jechoota

“dubbistooti har'aa tooftaa barreeffama kanaatiin bittaaacha itti galee akkasumaati abdi kutaniiru. Kan hin eegamne fakkeenya samuuf biyya lafa kana irraa haala ba'een shakaala ibsa isaanitiin baay'een qayyabbannaa Macaafa Qulqulluu bitaacha kan ta'aniif kan in qindoofta fakkeessa. Barreeffamni kun ifatti dhugaan mul'atuu qofa fudhachuun dubbistoota baay'ee ariitiidhaan 'itti fufee maaltuu' gara jedhutti murtootti geessa, kun immoo guyyaa dhufaati ergicha isa guddaa dogogorsa" (fuula 35)

4:8 Ati immoo yaa riqaa eegduun hoolota irra ijaajuu kana ta'uu kan danda'uu 1^{ffaa} Bet'elemitti dhi'ootti kan argamuu maqaa bakkaa jechuun guyyaatti aarsaa kan ta'an hoolota bakka isaan itti yaasamanii dha (innis Jeeroomi fi tarrii Uumama 35:2, 1 yookiin Miigidaal Ediir (Migdal-eder) kun 5:2 keessatti raajii jiruu xiyyeeffannoo ta'a. Innis Masihii irra (cubbuun kan irraa hin jiruu hoola Waaqayyo kan ta'ee) wajjin yaada wal qabataadha (Yohannis 1:29) bakka dhaloota (2) saba isaa itti fufiinsa kan geggeessu mootiif yookiin tiksee (Waaqa kan ta'ee Masihii) wajjinis wal qabatee jira.

- 1) Gaara Xiyoon keessatti lakk.7 sarara 3
- 2) Riqaa eegdu lakk.8 sarara 1
- 3) Ijoollee durbaa Xiyoon Amos lakk.8 sarara 2 (lakk.10 fi 13)
- 4) Ijoollee durbaa Yerusaleem lakk.8 sarara 8

Kutaa kibbaa magaalaa gudditti argisiisuudhaaf (Yerusaleem Isa 24:23)

“**Haftee ijoollee durbaa Xiyoon**” kun tarii maqaa iddoo biraa ta'uu danda'a. Jechuun Ofe'eel/Ophel (BDB 779 I). Ofe'el manni jireenya Daawit bakka itti argamuu kutaa magaalaa Yerusaleem turte. Dabbalataniis kan haarefamee hundee mootummaa Daawit argisiisuu danda'a (2^{ffaa} Saamu'eel 7).

“**Gara kee in dhuffii kan durfamtee bittaaan**” kutaan kun tarii Isa 1:24-26 calaqisiisu danda'a. Israa'eel erga itti murtaa'ee boodee gara guddummaa ishee duriitti in deebiti. Sirritti kun kan haaroomsaa fakkeenyaan ibsuu argisiisa sababni isaa kan gara fuulduraa eenyummaan ishee kan durii enyummaa ishee haala foyya'een jechuun hundummaa kan haamatee hin ta'a. innis yeroo dabarsitee (jechuun bara motummaa Daawit fi Solomoon) bara fooyaya'ee in ta'a.

Miikiyaas 4:9-13

⁹Ammas mootiin si keessa hin jiru moo? Ati maaliif guddiftee iyyita?

Gorsituun kee badnaan akka dubartii da'uuf jettuu ciniinsuun si argatee*?

¹⁰Yaa mandara Xiyoon ciniinsifadhu, ijoollee kees of keessa baasi!

Isinis ijoolleen ishee amma mandara keessaa in baatu,

biyya keessattis bakkee in buufattu;

biyya Baabilon in dhaqxu; achitti in ooltu, achitti harka diinota keessanii keessaa,

Waaqayyo isin in fura*.

¹¹Amma yeroo kanatti immoo sabni lafa irraa baay'een si irratti walitti in qabamu,

“Isheen haa xurooftu, nus Xiyoon akkas ta'uu ishee arguutti in gammanna” in jedhu.

¹²Garuu isaan yaada Waaqayyoo hin beekan,

inni akka bissii oobdii irratti akka walitti isaan qabes, akeeka isaa hin hubatan.

¹³Ka'aa! Yaa ijoollee Xiyoon, siribiisaa!

Ani gaanfa keessan sibiila, kotte keessanis sibiila boorrajii nan godha;

isin saba baay'ee rukuttanii in hurreeffatu, waan isaan saaman Waaqayyoof,

badhaadhummaa isaaniis gooftaa guutummaa biyya lafaatiif addaan in baafu*.

4:9-13 adeemsi seena isaa amma illee ifa miti. Garuu lakk.10 sababii Yerusaleem Dhaloota Kiriistoos dura bara 586 mootii Baabiloon isaa haara Nabuk-adinatsoor iira deebi'ee barbaada'uu kan argisiisu fakkaata.

4:9 “Amma maaliif iyyitaa?” kun kan yeroo booji'amuu in argisiisa Erm 8:19 ilaalaa.

■ **“Mootii waan hin qabneef?”** kun boqonnaa 3 irra kan kennamee gocha nama suukaneessu ibsa dha. Mootiin Waaqayyoo akka koo ta'ee utuu jiruu banaa kan godhuu yoo ta'ee sabichii gara mana eenyu haa jedhuu?

■ **“Yookiis gorsaa waan si duraa badeef?”** Mootii fi gorsituun wal madaalaa utuu jiraani lamaanu mataa mootoota in ilaalatu. Isa 9:6 maqaa taayitaa dhufaa kan jiruu Masihii fi mooti irraa maqoota kennaman gidduu dha Isa 3:1-3 ilaalii.

■ **“Akka dubartii deessu ciniinsuun kan sira ga’ee”** ciniinsuu (lakk.10 sarara 1-3) kakuu moofatti murtoo fi dhiphinna fakkeenyan ibsuu dha. (Isa 42::14, Erm 4:31 fi 6:24). Marqoos 13:8 fi Rom 8:22 irra akka jiruu kan dhaloota haara ciniinsuun fudhatameera (bara baraan).

4:10

NASB

Akka dubarti deesuutti ciniinsifadhuu raafamtee da’i

NKJV

cininsifadhuu da’i

NRSV

ciniinsifadhuu iyyi

TEV

dhiphinaan iyyi

NJB

ciniinsifachaa sagallee kee ol kaasi iyyi

Gochamni lamaan jechuun (“raafamtee” BDB 296, KB 297 fi “Ciniinsifadhuu” BDB 161, KB 189) keeyatoota ajajaati.

■ **“Amma magaalatidha in iyyita”** iddoo diriraa irras inteessa kun adda kan godhu kan argisiisuu Yerusaaalem qabamuu ishee booda kan godhame dirqamaan booji’udha. Sabni kun magaalati alaa yoo ba’aniis karaa isaani hundumaa lafa diriraa irraa dirqamaan akka ta’an godhameera.

■ **“Gara Baabiloonis in geessa”**kun adduman kan inni argisiisu kan isaa olaanaa motummaa Meesopotamiyaa Asoori fi lafa ishee lalstuu ooji’udha. Asor kurnaan qomootaa kaabaa (Israa’elin) Dhaloota Kiiristoos duraa bara 722 boojjudhaan fudhatee ture. Boqonnaa 1 fi 2 Baabiloon nimmii kan kibbaa qomoowwaan lamaan (Yihudaa) Dhaloota Kiiristoos boodaa bara 586 boojjudha fudhee ture (boqonnaa 1-2). Baabiloon immoo kan kibbaa qomoowwaan lamaan (Yihudaa) Dhaloota Kiriistoos duraa bara 586 boojjudha fudhateetti (3:12). Baay’een barreessitooni kan waaqarraa wa’ee Baabiloon xiyyafannoo kennun isaa dinqisiseera. Akkasumati kan seenaa duraa duubii adeemsa duuka hin buune Isa 13-14 irratti in mul’ata. Ta’us garuu Baabiloon kan jedhuu Meesopotamiyaa ilaalate ibsamu qaba. Sababni isaa bittaa warra Baabiloon warra Asor duraa waan tureef (Uumama 10:10)Uumama 11:4-9 wajjin wal qabatee immoo diina waaqa lafaa humnoota (akka Daani’eel) argisiisuu danda’a. kun immoo kan ergamaa mul’ata Yohaannis itti fayyadamaa kitaaba duuka bu’a 14:8, 16:19, 17:5, 18:2, 10:21).

■ **“Achitti si fayisaa, achittis Waaqayyo harka diinoota kee keessa si oolcha”** as irratti kan biraan kan abdiin xiqqo xiqqoon in mul’ata (sarara 7-9) jechuu murtichii dukkana ta’ee utuu jiruu (lakk. 10) booda guutummaa guutuutti jijjiraan mata durichaa in mul’ata. Kun mata duree haara lakk.11-12 irra taa’era. Barreefamni kun bilisa Bau (deebii boojuu Baabilooni) gara miidha fuulduraatti in geggeessa.

4:11 “Amma yeroo kanatti sabni lafa irraa baay’een si irratti walitti in qabamu” gaaleen kun kan warra Asor (fakkeenyaaf Seenakireem Dhaloota Kiristoos duraa bara 701) fi kan warra Baabiloon (fakkeenyaaf Naabuk-Adinatsoor Dhaloota Kiristoos duraa bara 586 loltoota qacaramani kan ilaallatu fakkata. Ta’us garuu kan duraa waggisa kuma ilaalcha qabu warri ibsan tokko tokkoo raajiin kun kutaa kitaaba egennoo isaani itti amannuu akka ragaati itti fayyadamu.

■

NASB

“Kan faallamtee haa taatu’

NKJV

“xuraa’aa haa taatu”

NRSV

“Kan tuffatmtee haa taatu”

TEV

“Raawwate kan bade haa taatu”

NJB

“Qaani ishee nu haa argisiisu”

Hiiki gochamichaa (BDB 337, KB 335, Qal IMPERFECT) hiika isaattin xiyyafannoo kan harkisuu JUSSIVE dha. jechuun “kan faallamtee” yookiin “kan tuffamte ha taatu” kan jedhudha Faarfanna 106:38, Erm 3:1, 9). Kan akkasi hundeen jechaa Isa 9:16, 10:6 irratti hojii irra oolera.

NASB, NJB

“Ijii keenya baadisa Xiyoon irra haa ilaalu”

NKJV

“Iji keenya ishee irraa haa ilaalu”

NRSV

“Iji keenya utuu gargar hin kutiin ishee irra haa ilaalu”

TEV

“In ilaala”

Gochamichi olitti kan ibsaman isa tokkoo wajjiin wal maadaii qaba. (BDB 302, 301, Qal JUSSIVE) kanas waummaa galatti “ilaaluu” jecha jedhuun argisiisa. The USB Translator’s Handbook akka jedhuu yaa ta’ee isaan gochamootni lamaan kun yaada waa’ee saala ta’ee argisiisu. Sababni isaa mucaa durbaa jechi jedhu lakk.8, 10 fi 13 fuula 129 fayyada) isaan waan ilaaluuf karaa kan biraan immoo keessumma biyyatti abdi hoji loltoota rakkasisuu argisiisu danda’u (fuula 129).

4:12 Yaahiwwen namoota sagallee isaa beekan seenaa kan ilaalan Waaqayyo saba isaa irratti murtoo akka murteesse qofa dha. isaan kan adda addaa sabooti kakuu saba kan biraan Waaqayyo karaa beekamtii akka ta’eef irraanfataniiiru. Sanyiin Abirahaam kakiicha hin eegne. Waaqayyo eenyu akka ta’ee warra kan biraatti hin ibsine kanaaf Waaqayyo mataa isaa mul’isuu jaallate (Izr 36:22-38).

Boqonnaa kana keessatti (1) biyyoota amananii fi (2) biyyoota hin amanee rakkisso giddu kan jiruu dhiphinni qooqaa in mul’ata. Walaloon ibsuun yeroo tokko tokkoo ifaadha yeroo tokko tokkoo immoo ifaa miti. Yaada isaa akka hin barbaadneetti sirreessuf kan ulfaatuu (kan hin danda’amnee) dha. isaan lamaan gurguddoon dhugaawwaan waa’ee waan fuulduratti ta’uu kan argisiisaan fakkatti fi fakkeenya seer-luga barreefamaati.

- 1) Haaroomsi amantootaa dhugaa fi fedha Waaqayyooti.
- 2) Tokkoo tokkoo amanuu dhabuun Waaqayyoon miidhuuf saba Waaqayyo miidhu.
- 3) Gosni tokkoo Waaqayyoon biraa barabaraan in jirraata gosni kan biraan immoo in bada.

■ **“Walitti qabaniiruu”** kun immoo Waaqayyoo mataan isaa kan Israa’el dinootaa Yihudaa ta’I jedhaan iddoo tokkootti kan waliitti qaban fakkaata sababni isaa dinoota isaa iddoo tokkootti balleessuuf akka toluufiti (lakk.13, Isa 13-14, Hizzira 38-39, Iyo 4, Zaka 14).

4:13 lakk.13-13 iddoo tokkootti ilaalamuun kan ta’uuf kutaa dha. Sababni isaa yaada Waaqayyo sirritti hubachuuf akka dandeesisuu Waaqayyo saba isaa kan ittin adabee kan amananan yeroo tokkoof isa dhumaatiif in ballefamu saba kakuu isaa in waama (lakk.12 Isa 41:15-16, Erm 51:20-23, Inbaqoom).

Lamanuu gochamooni jalqabaa (“ka’ii” BDB 877, KB 1086 fi “siribsiisi” BDB 190, KB 218) yookiin ajajoota/Qal IMPERFECTIVES (keeya ajajaa)

Garuu lakk.13 irratti Waaqayyoo mataan isaa kan haarsesse saboota kakuutti yeroo dubbatu in mul’ata. (sagallee kakuu haara Erm 31:31-34). Guyyaa tokkoo sabicha irratti mo’ichi in ta’a.Waaqayyo sanyii Abirahaamitti fayyadamuuf jaallateera. Karaa sanyii Abirahaamiin sabni lafaa irraa Waaqayyoon akka beekaniif barbaade ture isaan garuu kaayyoo kana raawwachuu hin dandeenye biyyii lafaas gara isaa dhufuu in dandeenye.

■ **“Gooftaa biyyaa lafaa hundumaa”** irra deebbi’uun hundumaa kan haammate ibsa yaadadha. Qabiyyee kanaan boqonnaan kun Waaqayyo irraa kan jalqabaa saba kakuu wajjin ta’uus garuu kara Yesusiin dhufuuf kan jedhu saba kakuu haaraatiin kan argisiisu!

GAAFFILLEE MAREE

- 1) Kitaabni Isa fi Miikiyaas kana hundaa wal fakkaachuu kan danda’eef maaliif?
- 2) Ergaan raajii kakuu moofaa hunda kan haammateeqabiyyee qabachuun kan hin baratamneedha?
- 3) Lakk.5 qabbiyyee ala ta’uun isaa maaliif?

MIIKIYAAS 5

HIKAA HAARAA KEYYATAAN HIRUU IRRATTI HUNDAA'E

NKJV	NRSV	TEV	NJB
Masihii Dhufu 5:2 5:2-5 a Firdii diinota Israa'eel irratti	Ulfina Yerusaaaleem isa fuulduraa fi haaromuu mootummaa Daawiit (4:1-5:15) 5:1 5:2-5a 5:5a-6 5:7-9 5:10-15	Moo'uu Gooftaa isa kan adunyaa guutuu 5:2-5a Waaqayyo kan moo'uu Beeteliheem irraa akka dhufu abdii kennuu isaa Adabbii fi bilisa Bau 5:5b-6 5:7-9 5:10-15	Dhiphachuu hidda mootummaa Daawiit fi ulfina (4:1-5:3) Asooriin gara fuulduraatti moo'anii kan bitan 5:4-5 Ga'ee warra haambaalee isa fuulduraa 5:6 5:7 Yaahiween diinota hundumaa ni balleessa 5:8-14 5:15

DUBBISA MARSAA sadaffaa (fuula vii irraa)

SADARKAA KEYYATAATTI YAADA BARREESSICHA ISA JALQABARRA HORDOFUU

Kun qaleelfama qo'annaa Macaafa Qulqulluuti, kana jechuun namni tokko Macaafa Qulqulluudhaaf hiikaa mataa ofii laachuudanda'a. Tokkoon okkoon keenya akka nuuf ifeetti adeemuu qabna. Ati, Macaafni Qulqulluun, akkasumas hafurrii qulqulluun hiikaa laachuu keessatti qooda isa jalqabarra qabdu. Kanas yaada nama biraaf dhiisuun sirra hin jiru.

Boqonnicha al tokkotti dubbisi. Gulummoowwan adda baafadhu. Hirama gulumoowwan keetii hiikaawwan haaraa shananiin madaali. Keeyyataan himuu dirqama miti, garuu yaada barreessichaa isa jalqabarra hordofuudhaaf furtuudha, kun immoo gidduu galeessa hiikichaati. Tokkoon tokkoon keeyyataa Gulummoo tokko qofa qaba.

1. Keyyata tokkoo
2. Keeyyata lamma
3. Keyyata sada
4. kkk

QINDOMINA QABBIYYEE

- A. Miikiyas ragaa ergawwaan raajii baa'ee qabateera. Ibsaa shaarbee seensa D III irraa ilaala.
- B. Hiikonni tokko tokkoo boqonnaa 5:1 boqonnaa 4 wajjin walitti makuu (kunnis akka 4:14 kitaaba Hibirootaan (TEV). Kana yoo ta'ee immoo yaada boqonnaa 4 lakk.9-1- kan argamuu wajjin wal fakkaata. Waa'ee Yerusaaaleem midhaamuu fi bilisaa Bau in dubbata. Ta'us garuu hiikoonni tokko tokkoo kara adda ta'een boqonna 5 lakk.1-5a wajjin walitti qabu NASB, NJB, NIV). Kun immoo Yerusaaalemi fi

mooti amantii hin qabnee kan ta'ee akkasumas hamaa kan ta'an geggeesitoota fi ulfinaan waa'ee isa dhufuu mootii Bet-elimii fi geggeesitoota ishee warra aboomamoo gidduu garagarummaa uuma.

- C. Kitaabni kun waa'ee Masihii bakka dhaloota isaa ifatti in dubbata. Miikiyaas Dhaloota Kiriistoos duraa jaarraa 8^{ffaa} kan barreefamee yoo ta'uu gabaabatti waa'ee Dhaloota Yesus Kiriistoos mandara dhaloota isaa raajee ture. Tokko tokkoo bara Miikiyaas itti barreefamee hin fudhatan bara 750 kan hin fudhanne yoo ta'ee garuu kitaabni Miikiyaas Girikiitti hiikamee ture (hiika kakuu moofaa bara 250-150) kun utuu hin dhalatiin waggaa dhibbaa dura ta'uus silaa gaarii ture.

Qabiyyeen raajii macaa qulqulluun kan jedhu

1. Macaafa Qulqulluudhaaf yaada ka'umsaa
2. Bara hundumaati danda'aa kan ta'ee Yaahiwwee
3. Yesus Masihii dhugaa ta'uu

- D. Kana irratti dabalataan boqonnaan kun Masihiiin dursee kan turee waan ta'eef raajuu irra darbee (lakk.2 sarara 4-5) Masihiiin yoo dhufuu bittaa akkami yookiin mootummaan jiraachuu akka danda'uu raajeera (lakk.4-5 sarara 1) kun kan nama aja'ibsiisuu kan ta'ee raajii ifaa dha. Akkamitti kan nama ajaa'ibsiisuu dhugaa kan ta'ee macaafa Qulqulluu dha Waaqayyo irraa kan fudhate!

QAYYABBANNA JECHAA FI GAALEE

Miikiyaas: 5:1-5a

¹Nuyi amma marfamneerra, yaa warra mandara loltootaa, loltummaa keessaniin walitti qabamaa!

Warri nu marsan isa Israa'elin seerratu uleedhaan maddii isaa in rukutu*.

²Ati immoo yaa mandara Betlehem-Efraataa, mandaroota Yihudaa warra gurguddoota keessaa ati ishee xinnoo dha;

Israa'elin kan mo'u tokko si keessaa anaaf in ba'a; hundeen isa si keessa Bauf jiruu kan bara durii durii bara baraa ti*.

³Hamma bara isheen isa da'uuf jirtu sun deessutti, gooftichi waa'ee namoota sanaa in dhiisa, abboloota isa dhalatu sanaa keessaa warri hafan gara biyyaa, gara ijoollee Israa'elitti in deebi'u*.

⁴Inni mo'u sun jabaatee in dhaabata, humna Waaqayyootiin, ulfina maqaa Waaqayyo gooftaa isaatiinis isaan in tiksa; guddinni isaa jala jiranis nagaatti in jiraatu*.

⁵Isumatu immoo nagaa isaanii ti; yommuu warri Asor biyya keenyatti darban, mana keenya warra jajjaboottis lixan, nuyi geggeessituu torba, gurguddaa namaa saddeetis itti in kaafna*.

5:1

NASB

walitti

NKJV

NRSV

TEV

NJB

“Nuyi amma marfamneerra, yaa warra mandara loltootaa, loltummaa keessaniin qabamaa”

“Nuyi amma marfamneerra, yaa warra mandara loltootaa, loltummaa keessaniin walitti qabamaa”

“Amma naannoon kee masaraadhaan in ijaaru”

“Yaa saba Israa'el loltoota kee walitti qabi”

“Amma daannoo tolchadhuu humna kee jabeefadhu”

Luqisiin kun macaafa qulqulluu Hibirootaa boqonnaa 4 lakk.14 wajjin ta'un boqonnaa keessatti galfamee argama. Luqisii kana irratti fillannoon hiikootni baay'een adda adda jiruu isaan kana giddudhaa

1. NSB, NKJV, fi TEV hiika Masooritikii in qabatu (BDB 111 Erm 5:7 gochamihii asi bifa wal fakkaaan in hiika.
2. Kan Tinquu Girikii hiikii dhabataan “amma naannoo kee masaraahaan ijaaru” (NRSV, REB) Hibirootaan kan barreefamee “walitti qabamaa” kan jedhuu gochami jecha ifaa “keenyaan hojjechuuf”

kan jedhuu walfakkaata jechaa Hibirootaati in jijjiira. Karaa marfamee irratti hunma jabbeefadhuu Hizzira 13:6macaafa qulqulluu Hibiroota isaa haaraa (BDB 151, KB 177, Hithpoel IMPERFECT).

3. Kan biraan ta'uu kan danda'uu hiiiki immoo mataakee qateetta ati mucaa qaltuu (BDB 151) ta'us garuu kun bifa adda ta'een dubbachuu barbaachisa JPSOA, hiikaa Moofeeti fi NET) kun hiikii dhumaa kun of qaluu
  - a. Waaqa tolfamaa waaqessuu (Lew 19:28, 14:1, 1Mot 18:28, Erm 47:5, Hose'aa 7:14) yookaan
  - b. Gadda (Kes 14:1, Erm 16:6, 41:5, 47:5, 48:37).

Lakk.1 Yerusaalementi wanti ta'ee yoo ibsuu marfamuu Yerusaalementi lakk.2-5 kan jiruu immoo bara dhumaa kan ta'uu kan jiru kan dubbatu dha. (Kan Yerusaalementi mana mooti isa guddaa ta'uun kun kan yeroo ce'umsaa yaada immoo lakk.5-9 akkasumas 10-14 yaada jiruu wajjin kan walfaalessu ta'ee argama. Macaafa Hibiroota irratti boqonnaa 4 lakk.9-13 kan jiruu waa'ee Yerusaalementi dubbata. Kanaaf 5:1 (MT 4:14) waa'ee marfamuu Yerusaalementi kan odeessuu keeyata tokko jechuun in danda'ama. Ta'us garuu 5:1-5:2-5a yaada jiruu wajjin kan wal qabatee dadhabaa fi abdiin kan hin qabnee kan taate Yerusaalementi fi Waaqayyoo irraa kan ta'ee Bet-lem ishee haaraa (magaalaa Daawiiti itti guddate) waa'ee geggeessa isa dhalatuu dubbachuudhaan yaadichii mataa mataa isaaniin akka walitti bu'an godha. Amantiin geggeesitoota Yihuuda badee fi cubbuu isaaniin abdiin kan hin qabne ta'ee ture (Waaqayyoon kan sodaatan moototaa muraasaa ala fakkeenyaaf Hizqiyaas, Iyusiyaas) Waaqayyoo sanyii Daawiiti kan ta'ee kan biraa mootii amanamaa in kaasaa innis Yaahiwwee eenyummaa isaa guutuun duukaa in bu'a (Uma 49:9-10, 2Sam 7)!

■ **“Nuu miidhuudhaaf nu marsaan”** (BDB 962, KB 1321) Qal PERFECT dha. gocha kana jecha ibsu keessatti duraa booda yeroo utuu itti hin dabalamiin hiikaa qabiyyee keessatti garuu dabbalamuu isaa yaadachu in dandeenya. Yaadi kun ifaatti waa'ee marfamuu yoo ibsees waa'ee marfamuu isa kamii akka dubbatu garuu beekuu hin dandeenyu.

Kana jalatti yaada baay'eetu jira

1. Kan seena duraa duubaa isaa yoo ilaalu bara 701 Yihudaan Seenakireemiin marfamuu ishe Yerusaalementi marsuuf garuu akka in milkoofneef ibsuun 2Mot 19:35-36).
2. Bara 586 Yerusaalementi Naabukadinaatsooriin yeroo lamaffaaf marfaamuuf lolamuu ibsuun (2^{ffaa} Mootota 24-25).
3. Beektoonni baay'een akka itti amananitti kun tarii bara 70 Yerusaalementi fi mana qulqullummaa irratti mootii irratti dhiise yoo ta'ee waa'ee lolaa fi baadisa raaji kan dubbatuu ta'uu danda'a jedhu (Mat 24, Mar 13, Luq 21)

Kan oli lakk.1 yeroo barreesichaa sirritti yoo ibsuu lakk.3 immoo kan Masihii isa sirrii yeroo wajjin walitti maxxansa.

■ **“Ulleedhaan”** jechii ullee jedhu kun (BDB 986) gababaa kan ta'eecabaa caafii mukaa badiin kan hojii kan ittiin adabamuu yookiin kan ittiin rukutamu dha.

1. Ijooledhaaf 10:13; 13:24; 22:8,15; 23:13,14; 26:3; 29:15
2. Firdii Waaqayyoon mootota adabuuf (Far 2:9(110:5-6 ilaali) Isa 9:4, Mul'ata 2:27, 19:15)
3. Saba mataa isaati irratti yoo faradu Isa 10:5, 24, 14:29

Isa boqonnaa 10 lakk.5 f 24 irratti Asor kan Waaqayyoo ullee dheekamsa jedhamee waamame ture. Ta'us garuu Waaqayyoo waa'ee Asor cubbuu isheef ishee adaba (Isa 30:31) “ulee” jchuun jecha warra Hibirootaan ciggoo geggeessa mooti tokko jechuudha (BDB 986, cf. 7:14, Mul'ata 2:27, 12:5, 19:15).

■ **“Warri nu marsan isa Israa'elin seerratu uleedhaan maddii isaa in rukutu”** seerratu kan jedhuu kan Israa'el maqaa mootiin ittin waamamudha. Nama tokkoo immoo maddi irra rukutuun arbsoo olaanaa fi tufii dha (1Mot 22:24).

Kun ija jabina asori fi dadhabina Israa'el argisiisa. Baadisa Yaahiwwen diina saba kakuu irratti godheera, ammas isaan irratti akka ta'uu godheera.

Kan Rotherham's *Emphasized Bible* murtoon kun Masihii irratti kan ta'ee murtoo dha jedhani fudhataniiiru (fuula 887).

5:2-5a keeyatiin kun guutummaan isaa suuta suutaan (marfamu irraa gara bilisa Bautti) fi Yerusaalemi fi Yihudaa irratti waa'ee murtoo Waaqayyo ta'ee dubbatte waa'ee haaromsa aja'ibsiisa Waaqayyo irratti xiyyeefata. (Miikiyaas 4:6-8 fi 12-13) walin dha'amuun kun barreefama raajii irratti argamuun isaa kan baratamee yoo ta'uu tarii (1) kan durii warra barreeffama qoopheessan akkataa adeemsa (2) raajoota warra Hibirootaa akkaata yaada isaani ta'uu danda'a (kan mormuu yaada wal fakkaata).

5:2 “Beet’elem Efraata” (qomoo sanyii Yihudaa 1Sam 17:12 Raauti 1:2, 4:11 adda kan ta'e 1^{ffaa} Seena bara 2:19, 24:50) Efraata kan jedhu jechi sababni inni itti dabalameef Baabiloon gosoota warra kaabaa naannoo mana jireenyaa mana daabboo kan biraa (Bet-elem) mandarii jedhamtuu waan jirtuuf (Isa 19:15) Betelem-Efraata jedhamtee kan beekamtuu baay'ee mandara xiqqoo turtee (Uumama 38:19, 48:7). Kun immoo kan ibsamee kan mootii Daawiit bakka dhalootaa ta'uun ibsuuf qofadha. Dabbalatan (1Sam 16:1, 2^{ffaa} Saamu'el 7, Far 89 sanyii Daawiit irraa waa'ee isa dhufuu mootii fi Masihii ibsuudhaaf) luqisiin kun Mat 2:6 tuqamee Luq 2:4 fi Yohannis 7:42 ergifateera.

■ **“Xiqqaa”** jechi kun waa'ee xinummaa jabina in kenna (BDB 859 I)

1. Qomoota (1Sam 9:21)
2. Gosoota (Far 68:27)
3. Gaanfoota (Dan 8:9)
4. Magaaloota (Miikiyaas 5:2)

(NIDOTTE jildii 3 fuula 830 irraa kan fudhatame)

■ **“Qomoota”** jechi jedhu Hibiruutti “kumoota” kan jedhu dha (BDB 48 II). Kuma kan jedhu immo Hibirootaan kumaatama jechu yoo ta'u immoo akka itti aanutti itti fayyadamu:-

1. Miseensa maatii yookaan kan qomoo Seera lakk.10:4 Iyyaassuu 22-14 Abboota firdii 6-15, 1ffaa Saamu'el 10-19, 23-23 Miikiyaas 5:2, Zaka 9:7
2. Miseensa humna waraanaa Bau 18:21 (25) Kes 1:15
3. Kumaatama (kuma) waamami dhaabbataan Uumama 20:16, Bau 32:28
4. Mallattoo Uumama 24-60 Seera lakk.20:6 (Keessa deebi 7:9), 34:7, Erm 32:18

Beetelem baay'ee xiqqoo ta'u ishee irraan kan ka'ee Iyyaassuu 15 loltoota Yihudaafi gargaara humna godhamtee in ibsamne ture. Naayima irratti dallaan Yerusaalem irra deebi'amee yoo hojjotamuu beetelem akka hojjeettu gargaaraatti in tuqamne ture.

■ **“Kan Yihudaa”** sababa raajii Museetiin sanyii ijoollee Yaaqoob kan ta'ee Yihudaan (BDB 337) Uumama 49:8-12 adda kan ta'ee lakk 10 irratti ibsamuun yaadi kun fudhatamaa raajii argatee ta'uun Masihiiin hidda sanyii Yihudaa fira Essey irraa akka dhalatuu kan ibsuu dha (2ffaa Saamu'el 7).

■ **“Anaaf”** jechi jedhuu Hibiruun kan durii barreefama (MT) jabina kenneraaf. Mashiin ajaja Yaahiwweetiinakka dhufeedubbata. Yaahiwwee irraa kan ta'ee nama guutuu mucaa namaa fi geggeessaa dhugaa sirritti fi guutummaa guutuutti Waaqa Israa'el kan argisiisuu qophaa isaa Masihii dha. Baratoonni kakuu moofaa (Barsiisaa) Waaqayyo nama ta'ee yookiin foon uffatee (akka nama foon uffachu/incarnation) in dhufaa jedhani in eegan turan. Taayitaa fi humnaan in dhufaa jedhani turan kan eegaan (akka bara Mootiiti) Waaqayyoo mataan isaa mooti dhugaa ture (Saamu'el 8:7).

■

NASB	“dhufaatiin isaa kan bara durii kan bara bara guyyoota kan ta'e”
NKJV	“Dhufaatiin isaa isa durii bara bara baraa kan ture”
NRSV	“Ka'umsi isaa kan durii guyyoota durii kan ta'e”
TEV	“Hiddi sanyii isaa gara boodee bara durii kan ta'e”
NJB	“Ka'umsi isaa gara boodee fagoo kan durii guyyoota kan ta'e”

Isaan sararii lamaan kun walii wajjin deemu. Dhuufatiin isaa gochamichi jedhu (BDB 422, KB 425, Qal IMPERATIVES (keeyata ajajaa) kan gochama baratame dha. Gochami kun Miikiyaas keessatti yeroo 8 tuqameera (fakkeenyaaf [1] waa'ee dhufaati gooftaa boqonnaa 1:3 irratti [2] seerri Waaqayyo in dhufa boqonnaa 4:2 [3] dhiifama argachuuf Israa'el ammas deebite in haarefamti (7:15 bilisa Bau haara) kun immoo waa'ee dhuufaati Masihii yookiin hojii isaa in ibsa (Genenius, NRSV, NJB) (lakk 4 fi 5a)

Isaan sararoonni lamaan kana irratti dabalataan (1) Masihiiin kanaan dura dursee kan turee ta'uu isaa Fakkeenya 8:22-31, Yohannis 1:1, 14-15, 8:56-59, 16:28, 17:5, 1^{ffaa} Qoronxoos 8:9, Filiphisiyuus 2:6-7,

Qolqsiyqqs 1:17, Ibiroota 1:3, 10:5) yookiin (2)kana dura kan turaan beekamoo ijoollee namaa ibsuudhaaf (fakkeenyaaf Abirahaam, Nohii yookiin tarii Daawiit) luqisiin kun wali galatti mooticha Daawiit hidda sanyii mandara iddoo dhaloota Daawiit ta'uu in yaadachiisa. Daawiiti kan kennameef mootii aboomamaa ta'uu isaa in ibsa.

Jireenya barabara jechii jedhuu (BDB 761) Oolaam/olam dha. Hose'aa 2:19 mata dure adda bara baraan (Olam) kan jedhuu ilaalii. (NIDOTTE lakk.3 fuula 347 oolam yaadi jedhuu yoo ibsuu yaada kanatti aane jiruu itti kenneera:-

“As irraa akka ilaalutti kan Masihii kan bara baraa fi ajaa'ibsiisaa kan turee ta'uu isaa ibsuudhaaf qorumsa dha. Macaafa qulqulluun yookaan macaafa qulqulluu booda akka tooftaa barreeffama Hibirootaa keessatti waan nama ajaa'ibsiisuu akkasi hin arginu. Heenookii wajjiin wal fakkaachun hafee (jaarra 1^{ffaa} duraa hangaa jaarra 1^{ffaa} boodaa IHeenook 48:2-6 irraa kan jiruu ilaali

Akka yaada kooti akkam yoo ta'ellee kakuu moofaati waa'ee foon uffachu yaadi ibsuu yoo jiraates bara Yesus tureetti kan turan geggeessitoota Yihudaa garuu Waaqayyoo wajjin waa'ee tokkummaa jiruu dubbachuu isaan dinqisiise ture. Mar 2:5-7, Yohannis 1-14, 8:58 dabalataan Phawuloos 2Qorontoos 4:4 Qolasiyaas 1:15, Filiphisiwoos 2:6 Tiitoo 2:13) kan hin guutamiin tarreeffama barreeffama kakuu moofa waa'ee Yesus Kiriistoos hundumaa akka danda'uu in tarreessa.

1. Far 2:7, Ibiroota 1:5 irratti ibsameera (adda 1:2-3 ilaalii)
2. Far 45:6-7, Ibiroota 1:8-9 irratti ibsameera
3. Far 110:1, Ibiroota 1:13 irratti ibsameera
4. Isa 9:6, Jer.23:5-6, Miikiyaas 5:2 jalqabee amma Luq 1:32 tarreeffameera
5. Dan 7:13, Mat 26:64, Mar 14:62 irratti ibsameera
6. Zaka 13:7, Mat 26:31, Mar 14:27 irratti ibsameera
7. Miikiyaas 3:1 Mar 1:1-3, Luq 2:26-27 irratti ibsameera

Mataduree addaa: Sadan waaqa tokkichaa kanatti fufee jiru ilaali

Mata Dure addaa: Sadan Waaqa tokkicha (Trinity)

Qaamota Sadan Waaqa tokkichaa (Trinity) hojii isaani sadan lakk. 4-6 hubadhu. “Sillaase” jechi jedhu jalqaba irratti kan inni fudhatame namicha Turtuuliyaa jedhamuudhaan jecha maacafa qulqulluu miti haa ta'uu iyyuu malee yaadni isaa babal'ateera.

- A. Wangeeloota
  1. Mateewoos 3:16-17,28:19
  2. Yohannis 14:26,
- B. Hojii Ergamoota 2:32-33, 38:39
  1. Phawuloos
  2. Rom1:4-5, 5:1-5,8:1-4,8:10
  3. 1 Qor 2:8-10, 12:4-6
  4. 2Qor 1:21,13:14
  5. Gal 4:4-6
  6. Efesoon 1:3-14,17, 2:18,3:14-17,4:4-6
  7. 1Tas 1:2-5
  8. 2Tas 2:13
  9. Tiitoo 3:4-6
- C. Pheexiroos 1 Phexiroos 1:2
- D. Yihuudaa lakk.20:21

Innis Kakuu Moofaa keessatti caqafameera.

- A. Waaqayyoo lakkoofsa baayyee fayyadamuu
  1. Maqaan Elohiim jedhamu lakkoofsa baayyeedha, garuu Waaqayyoof bu'a irra yemmuu ooluu jecha qeenxeedhaanidha.
  2. “Nutii” Seera Uumamaa 1:26-27, 3:22,11:7
  3. “Tokko” Kes 6:4 kan baayyeedha. (akka Seera Uumamaa 2:24, Hizira 37:17)
- B. Ergamaan Waaqayyoo kan inni mul'atu bakka bu'insa Waaqummaa Waaqayyoon

1. Seera Uumamaa 16:7-13,22:11-15,31:11-13,48:15-16
  2. Seera ba'u 3:2-4,13:21,14:19
  3. Abboota firdii 2:1,6:22-23,13:3-22
  4. Zakariyaas 3:1-2
- C. Waaqayyoo afuuri adda addaa Uumamaa 1:1-2 Far 104:30, Isaayas 63:9-11, Iziraa 37:13-14
- D. Waaqayyo (Yaahiwwee) fi kan dibame (Adoonayi) adda addaa, Faarfanna 45:6-7, 10:1, Zakariyaa 2:8-11, 10:9-12
- E. Kan dibamee fi afuuri garaagara Zakariyaas 12:10
- F. Sadan isaa caqafameera Isayaas 48:16,61:1
- Ergaan humna Waaqummaa fi qaama afuura qulqulluu warra duraaf jabaa tokkummaa (Waaqa tookko) amantootati rakkoo uumeera.
1. Teertuutoota – ilma gara abbaatti siqsiisa
  2. Oriigini – Ilmaa fi afuura Waaqummaa gara yaadati buta.
  3. Oriyoos – Humnaa fi afuura Waaqummaa ganeera.
  4. Moonarkummaa – Bakka bu'ummaa Waaqayyooti ni amanu
- Karaa seenatiin Sadan Waaqa tokkichaa (Trinity)n baballa'achaa kan dhufe dha, qabiinsa Macaafa qulqulluu irraa.
1. Humna guutuuma Waaqummaa Yesuus, walqixxummaa abbaa walitti qabama Niiqiyaa bara 325 jbateera.
  2. Guutummaa qaama afuura abbaa fi ilma walqixa ta'uu isaa walitti qabama warra Qusxanxiyaa (bara381) jabaatera.
  3. Mallattoon guutummaa Sadan Waaqa tokkichaa (Trinity) barreefama Agusxiinoos waa'ee Sadan Waaqa tokkichaa (Trinity) irratti ibsameera.
- As irratti dhoksaan dubbii sirritti jira. Garuu Akiin kan inni fakkaatu yaada Waaqummaa tokko qaama barabaraa ta'e sadiin argamuu isaa kan jajjabeesu fakkaata.

5:3 “Amma yerootti inni dabrsee isaan in kenna” qabiyyicha irratti bakki maqaa ibsuu kan inni danda'uu (1) Yaahiwwee yookaan (2) Kan isaa Masihii ta'uu danda'a. lakk.3 sarara 1 irratti Yaahiwwee yoo tuquu lakk.3 sarara 3 irratti garuu waa'ee Masihii dubbata kun kayyoodhaaf kan barreefamee yaada wal falmisiisaadha.

Gochami kun (BDB 678, KB 733, Qal IMPERFECT) baay'ee kan baratamee gosa gochama kan biraati. Kana jechun “kenni” “kaa'ii”, “taa'ii” hiika jedhu qaba. Kun immoo da'uu yaada jedhuu yeroo baay'ee qabichi jechaa firdii ibsa (Seera lakk.21:3, Abboota firdii 20:13, 1Sam 11:12, 2^{ffaa} Saamu'eel 14:7, 1Mota 14:16, Hose'aa 11:8).

■ **“Isheen deessu kan taatee mucaa deessetti”** Macaafni qulqulluu baay'ee keessatti kan ibsaman hiddi sanhii jiraachu danda'u:-

1. Gara Yaahiwwetti kan jalqabaa haraari kakuu nu deebisa, kun immoo dubbartiidhaan kan ta'ee dhiiri bilisa baasa Uumama 3:15
2. Kun yeroo Miikiyaas wajjin wa arga, Isaiin waggoota baay'ee dura kanaaf dhalooti adda ibsameera. (Isa 7:14, 9:6, 11:11-6)
3. Gara 4:9-10 deebisee waa'ee Yerusaa'el dubbii fakkaanyaa (metaphor) wal fakkaata in fayyada.
4. Kun haawasa Mahichaa wajjin wal qabatee jira (hafteewwaan amanamoo) akka Mul'ata 12 dhaloota Masihii wajjin kan lakk.3 yaada wali gala akka argisiisuu Waaqayyo amantii malee kan ta'aan saboota kakuu murtoo muraasa ta'ee (adaba) dabarsee kennudhaaf irra deebi'ee haala aja'ibsiisaan yoo isaan haareessu mul'isa.

“kan hafan obbolloonni isaa gara ijoollee Israa'elitti in deebi'u” kun tarii waa'ee isa tokko yookiin garee lamaa dubbachu in danda'a (1) Haftee amanamaa (2) kan Ijoollee Israa'el (Isa 10:20-27) akka dhufaati seena isaatti kun garbummaa irraa gara bilisa Bautti waa'ee deemuu isaanii Yihudootaa fi lafa abdiin irratti waa'ee warra hafani Yihudoota dubbata, ta'us garuu akka qayyabbannaa bara dhumaatti eschatologically kan ta'ee Israa'eloota hundumaa qabata. (Rom 9-11 adda kan ta'ee 9:6) Expositor's Bible Commentary lakk.7 fuula 428 akka jedhutti yoo ta'ee kun kan inni dubbuttu itti fufaani bittu waa'ee warra ta'an obboollota (lakk.2) akkuma beekamuu ergaan raajii walaloo gababaa mormisiisaa fi hiikudhaaf rakisoodha. Kanatti fufee kan ibsaman yoo hin

fayyadamne hiikuudhaaf baay'ee hin danda'amu (1) kan seenichaa yeroo sirri fi bakka (2)hiika qabiyyee barreefamichaa fi (3) kakuu moofaatti yookiin kakuu haaratti kan argaman dubbifamoota wal fakkaatoo ilaaluun barbaachisaadha D. Brent Sandy, *Plowshares and Pruning Hooks: Rethinking the Language of Biblical Prophecy and Apocalyptic* (kun kitaaba raajii hiikuuf ibsuuf kan fayyadu dha.

■ **“Deebi’ii”** Saab (*shub*) jechi jedhu irratti taphi jecha in jiraata (BDB 996, KB 1427, Qal IMPERFECT) kan inni argisiisu:-

1. Hiikaa kallattidhaan qaaman waa'ee deebi'uu (boojuudhaa)
2. Haafuran gaabani deebi'uu (waaqeffannaa waaqa tolfamaa fi hameenya irraa)

Kun immoo 2:12-13 fi 4:6-8 kan jiru ibsameera

5:4 kun waa'ee bara mootummaa Masihii fi amalaa kan ibsu dha (Isa 9:6-7, 11:1-5, 6-9, 11-16):

1. Inni in ka'aa (in jabaata yookiin in hafa fakkeenya Far 102:26, 111:3, 10, 112:3, 9, Lalaba 1:4, Isa 14:26, 66:22, Haagee 2:5)
2. Inni sabaaf tiksee in ta'aa (Daawiit tiksee hoola ture Yaahiwween jechama kanaan Far 23 ibseera)
3. Inni humna gooftaatiin in dhufa
4. Inni simboo isaan maqaa gooftaatiin Waaqayyoon in dhufa
5. Inni hundumaa kan caale in ta'a
6. Inni hangaa daarii lafaatti in mo'a (fakkeenya BDB 75 Faarfanna 2:8, 22:27-28, 59:13, 72:8)
7. Lakk.5 sarara 1 irratti (lakk.4 wajjin kan deemu) inni nagaadhaan in mo'a (lakk. 4 sarara 4)

5:4 kan insuu bara yeroo 4:1-4 kan jiru wajjin wal fakkaata dha.

5:5a “kun nagaa keenya in ta'aa” nagaa jechi jedhuu Hibirootaan Shaalom shalom (BDB 1022) jechu dha. kun waa'ee fedhii gaarii in oddeessa. Yihidootni nagaadhaa fi geggeessuf itti fayyadamu. Akka qayyabbannaa bara dhumaatti argisiisuu yoo ta'ee garuu (3:5 fi 5:5, sarara 2, lakk.6). Waa'ee raajoota sobduu ergaa nagaa kan dubbatan yaada mata isaani wajjin wal faallesa.

Lakk. kun kan inni dubbattu nagaa fudhatee waa'ee isa dhufuu kan bittuu ti (lakk.4 innis nagaa jedhee waamera (Isa 9:6, Effesoon 2:14).

Miikiyaas 5:5b-9

⁵Isumatu immoo nagaa isaanii ti; yommuu warri Asor biyya keenyatti darban, mana keenya warra jajjaboottis lixan, nuyi geggeessituu torba, gurguddaa namaa saddeetis itti in kaafna*.

⁶Isaan warra biyya Asor billaadhaan, warra biyya Naamrodin billaa luqqifamaadhaan in tiksu; inni sun immoo harka warra Asorii dhufanii biyya keenyatti darbanii lafa keenya irra ejjetanii, nu oolcha.

⁷Ijoollee Yaaqoob keessaa warri hafan saba baay'ee gidduutti akka fixeensa Waaqayyoo biraa dhufuu, akka tiifuu biqiltuu irratti roobsuus in ta'u; nama hin abdatan, ijoollee namaas hin eeggatan*.

⁸Ijoollee Yaaqoob keessaa warri hafan namoota lafa irraa keessatti saba baay'ee gidduutti, akka leenca bineensa caakkaa gidduu jiruu ti; isaan akka leenca saafela isa karra hoolotaa gidduu lixee qabee tatarsaasuu, isa namni afaan isaa keessaa oolchu hin jirrees in ta'u.

⁹Harki keessan warra isin cunqursan irratti ol haa ka'u; diininni keessan hundinuu lafa irraa haa balleffaman!

5:5 sarara 2^{fi}a lakk.9 ga'ee kan jiruu kan inni dubbattu warri Asor Israa'el adabuuf mi'aa mo'amee ta'uu isaanitiini dha. (Isa 10:5). Sabni kakuu Waaqayyoo Yaahiwwee beekuu dhiisani Ba'ooliin amma waaqessutti ga'ani turan (Hose'aa 11:1-4), yeroo kanatti Waaqayyoo irra deebi'ee hojjechuuf kakuu isaa diiguutu irra ture. Murtoon Asor garuu yeroo murtaa'ee qofaaf ture (lakk. 3)

Boqonnaa kana waqtii fi yeroo sirri isaa dubbachuun hin danda'amu. Warri Asor kan ittiin jedhan tarri hundumtuu diina Yaahiwwee saboota ta'an karaa ittin ibsuu ta'uu danda'a (Zaka 10-11) akka mogaafama waamama Baabiloonitti (kitaaba mul'ata keessatti akka ibsame).

5:5 “Kanaaf isa irratti nuyi geggeessituu torba, gurguddaa namaa saddeetis itti in kaafna” duraa duuba lakkoofsaa Ugiraatikii fiseer-luga toofta barrefama kakuu moofa kan baratameedha (Far 6:6, 30:15, 18:21, Amos 1:3, 6:9, 11:13, 2:4, 6 fi fakkeenya biraa immoo Lalaba 11:25 irratti argana) yaadi kun cimina kan inni kennuu fedha Yaahiwwee kan raawwatan lakk. gahaa kan qabani fi guyyaa isaan barbaadutti achitti kan argaman Waaqayyoon kan soodatan geggeesitoota irratti dha. warri Asor garuu guyyaa dhummaa Yaahiwweedhaan firdii isaani in fudhatu (Isa 10:24-27). Yaada kana keessatti gaafii kan uumu gaaleen tokkoo jira “in kaafna” (BDB 877, KB 1086, Hiphil PERFECT). Kun tarii fafaca’aani kanjiraatan warra Israa’el Waaqayyo karaa ittin fayyadame bilisa baasuu ka’umsa isaa ta’uu isaani yookaan hojii Waaqayyo kan ibsuu (lakk.3 sarara 1^{f^{aa}}) yookiin waa’ee isaa Masihii (lakk.3 sarara 3^{f^{aa}} lakk.4-5 sarara 1^{f^{aa}}) kan dubbattu ta’aa? Lakk.5 sarara 4^{f^{aa}} irratti “in kaafna” kan jedhuu fi lakk.6 sarara 1^{f^{aa}} irratti “tuuta hoolota in eega” kan jedhuu lakk.6 sarara 3^{f^{aa}} irratti “inni nuuf dhaabata” (BDB 664, KB 717, Hiphil PERFECT). kan jedhuu wajjiin yoo wal maadaluu yaada walfakkaata akkasi in argana.

Kan kanaa barrefama wal mormisiisaa fi looltooti Yihudaa warra Asor mo’ichaa godhachuu isaani kan ibsuu seenaan hundee jiraachuu dhabuun baay’ee isaani (akkasumas sirriitti) b:-

1. Asor kan jedhuu bakka kan bu’uu humna biyya lafaa kammin iyyuu diina saba Waaqayyo kan ta’ee jechuu yoo ta’uu
2. Mo’iicha kan godhuu “isaan” utuu hin ta’in “isaa” (lakk 2-5a bittaa jiru) raawwata bara dhuma kan morman hundumaa in jilbeenfachiisa (kara wal fakkaataan Faarfanna 2, IZR 38-39 yookiin Daani’eel 11 36-45)

5:6 “Naamuruud” maqaan kun (BDB 650) hundeeffamaa Baabeel yookaan Baabilooni fi Naannawwee (uumama 10:8-12 irratti Asor) Naamuruud fayisaa oolaana jedhamee innis kan jalqabaa bittaa abba hirree hundee Mesopotaamiyaa (bishaaniin kan marfamtee biyya Xiroogis fi Efraaxiis) kanaaf isaan lamaan waamamni Asori fi Naamuruud 91) moogafama wal fakkaata (2) Naabaa Paalaasaar fi Naabukadinatsoor jalaa kan jiraan ishee haara Baabiloon in dubbata.

■ **“Asor lafa keenya yoo miidhuu innis nun mormaa”** seenaadhaan garuu ta’iin uumamee kan hin ture. Kanaaf kun

1. Waa’ee isa fuulduraa Qiirros in dubbata (bara 539 waa’ee kufaati Babiloon Isa 44-45)
2. Waa’ee isa fuulduraa dhuma uumamaa kan dubbattu (bara Masihii)
3. Waa’ee raajoota sobduu ergaa dogogoraa kan dubbattu (tarrii)

5:7-9 baay’een isaa kitaaba Miikiyaas (raajoota kan biros) Waaqayyoo kan isaa badisaa irraa saboota hafan (mata dure addaa 2:12) gara Yersaalemitti isaan deebisa. Ibsuudhaaf mata duree addaa isaa 4:7 kakuu moofaa ergawwaan raajii gara fuulduraa wajjin ilaalu. Ta’uus garuu qabiyyicha irraa Waaqayyo warra hafan amantoota amanamoo biyya lafaa hundumaa irratti eebbaa haa ta’an jedhee isaan facaasa. (Gooftaa biraa kan ta’e fixeensa) lakk.7 akkasumas mo’aa seeraa fi nama Waaqayyo lakk.8 kun sirrii kan ta’ee Yaahiwwee biyyaa Bau saba isaa facaasudhaaf itti fayyadama (kayyoon uumamaa horaa baay’aadha yoo jedhuu nama hufee garuu in mormee Uumama 10:11). Kan isaa saboota facaafaman sabaa fi ormaa gidduu hunduu ragaa isaa ta’uudhaan Uumama 12:2-3, 22:18, 26:4, Hojii ergamoota 2:25, Gal 3-8!

Kun kanaan akka jiruutti gaaleewwaan lamaanuu ilaaluudhaaf in danda’ama jedhen amana. (Lakk 7-8) firdii wajjiin wal qabsiisuun (lakk. 9 2^{f^{aa}} Saamu’el 17-12) luqisiin kun waa’ee eenyuu akka dubbattu wal falmii baayeen jiru. Tokkoo tokko tatamsaa’uu Israa’eel irraan kan ka’ee in ilaalatu, tokko tokkoo immoo bara dhumaatti sabooti Waaqayyo (Rom 9-11, 2:28-29, Gal 3) walummaa galatti qabiyyeen kun (5b-9 irra kan jiru) kan ibsuu waa’ee raajoota sobduu abdi sobaa fi raajoota dha (3:5 ilaalii). Miikiyaas suuta suutaan firdii irraa gara haraaratti ergaa isaa in jijjiira. Kun kan ta’e immoo 5:1-5a ergaa raajii dhugaati dha. Ta’us garuu 5:5b-9 kan jiruu immoo raajoonni sobduun abdi sobaa in dubbata.

MATA DUREE ADDA: YAADA DURSAA ABBAA WAANGEELUMMAA BOOB

Dubbistoota koof ibsuufi kanaan feedhu qabxii kana irraati yaada adda ta’e akkan qabu dha. Xiyyefannoon koo seera teewoloojiiti kaaluaniizimii miti ykn eyyama seera, garuu ergamn isaa gudda waan geelati (jechuunis, Mat 28:18-20, Luk. 24:46-47, Hoe. 1:8). Waaqayyo dhala/sanyii nama hundaaf kan ta’u karoora bara baraa akka qabuuf nan amana (Fkn, Uma. 3:15, 12:3, Bau19:5-6, Erm. 31:31-34, His. 18, 36:22-39 Hoe. 2:33, 3:18, 4:28,

13:39, looma. 3:9-18, 19:20, 21-31). Kakuu hundinuu kiriistoosin tokko ta'aniiru (Gal. 3:26-29, Qol. 3:11). Yesuus dhoksaa Waaqayyoti, kan dhokaate ture amma garuu ifatti kan ba'e (Ef. 2:11-3:13)

Duursaa beekamtuman kana hiikaa sagalee isaa hunda jala mureera jechuunis, (Yonass), bareefama hunda kanan dubbisu karaa isaati kan dhuguuman wal-caalsiisudha (Hiiktonni hundu keessa jiru), garuu inni jecha isaa irra kan ta'e yaali odeeffanno durati.

5:7 “Fixeensa” fixeensa jechi jedhuu kakuu hiika baay'ee qaba

1. Ebba Waaqayyo Uma 27:28, Lak 11:9, Dan 33:13-28, Fak 19:12, Hose'aa 14:5, Zakk 8:12
2. Fixeensi kan biraa abarsaa waaqarraa ture 2^{ffaa} Saamu'el 1:21, 1Mota 17:1, Haagee 1:10
3. Ifa aduutiin salphaatti kan hurkuu waan ta'eef jechii dhokatan isaa (hiikaa icitii) argamee waan baduu dubbata Bau 16:13, Isa 18:4, Hose'aa 6:4, 4:13, 3 (hurkaa dumeessaa fi haara wajjin wal fakkaata)
4. Jechi dhokataan (hiika icitii) jireenya yookaan dargagummaa Isa 26:19
5. Jechi dhokatan (hiika icitii) facaasu kan jedhuus in ta'a 2ffaa Saamu'el 17:12

(*Dictionary of Biblical Imagery*, fuula 206-207 irra ilaali)

NASB	“Eegii”
NKJV,	“Obsii”
NRSV	“Hirkadhu”
TEV	---
NJB	“Boqodhu”

Gochami kun (BDB 875,I, KB 1082, Piel IMPERFECT) akka hundee teessumma piel hiikooti 3 jiru.

1. Wanta tokkoo dhimmani barbaadu Iyo 3:9; 6:19; Isa. 5:2,4,7; 59:9,11; Erm. 8:15; 13:16; 14:19,22; Hos 12:6
2. Riphii eegii Far 56:6, Far 119:95
3. Eegii (turii) Miikiyaas 5:7

Ijoolleen namaa obsaan fixeensa in eegatu sababni isaa fixeensa fiduudhaaf isaan homaa gochuu kan hin dandeenyee waan ta'eefi dha. “Gooftaa irraa” ti dhufuu kan qabu.

NASB	“Eegii”
NKJV, NRSV	“Obsii”
TEV	---
NJB	----

Gochami kun (BDB 403, KB 407, Piel IMPERFECT) akka teessumma pee'ilitti hiikoti 2 jiru.

1. Eegii Miikiyaas 5:7
2. Abdii godhadhu Miikiyaas 7:7

Ijoolleen nama jireenya isaani tiin oomishuu, hojjechuu fi ofii isaanitti godhuu kan isaani dadhabamee wantotaa akka jiran in beeku (humna haafuraatiin qofa kan hojjetu). Kun immoo lakk.7 fi 8 wal qabatani kan jiran ta'uun isaa ifaadha. Yaadi hiikicha garuu cimina kennuu irratti wal qabatee jirahii? Lakk.7 jabina gaarii lakk.8 garuu cimina alta'aa qaba (lakk.9)

Tarii kan biraa walqabatee kan jiruu fakkeenya faalla jirachuu danda'a. Waaqayyo dhugaa kan ta'ee murtoo isaan irratti giddugalleessa gara sabaatti in fidaa. Ifnii itti gaafatamummaa fida (Luq 12:48).

■ **“Leencaa”** leenca jechi jedhuu jechi dhokataan (icitii hiikaa) ciminaa fi humna kan ibsuu ta'uu kan durii baha dhi'oo itti fayyadamaa turan. Mata dureen addaa leencaa kan jedhuu kakuu moofa Hose'aa 5:14 ilaaluun in danda'ama.

■ **“Eenyu iyyuu kan nuu buusisuu in jiru”** dubbiin ciggoo kun yoo ta'uu humna Waaqa ibsuuf kan taa'eedha (Kes 32:39, Iyo 10:7, Far 50:22, Hose'aa 5:14 akkasumas jechoota walitti dhi'aatan Iyo 9:12, 23:13 fi Isa 42:44 dha.)

5:9 kun 7-9 kan jiru keeyeti kun baay'ee wal mormisisaadha. Kanaaf barsiisa adda addaan hiikitoota baay'eeni fi yaada kan kennaniin ka'aame in argina. Lakk.9 lakk.7-8 kan jiruu yaada ta'uu danda'a. kun kallattidhaan bilisaa waan baataaniif hafteen dhumaa in dubbata.

■ **“Dhabamsiisuu”** jechi jedhu (BDB 503, KB 500, Niphal IMPERFEC, tarrii bifa JUSSIVE) hundee kan lakk.10, 11, 13, fi 14 kan qaqqabatuu yoo ta'uu waa'ee saba Kana'aan irratti kan ta'uu murtoo qabiyye dubbatuudha, sabni kun ofii amanachuu kan ittii fufee jirun

1. Baay'ina humna waraanaa
2. Daanoo jabaa
3. Amantii, seera kan qabuu fi waaqa tolfamaa isaaniin ture

Kun abdii sobaa fi waaqeffannaa sobaa Kana'aanii fi naannoo ishee kan jiraatan akkasumas Israa'elii fi Yihudaa irratti dhiibbaa godhe ture (Uumama 15:16).

Miikiyaas 5:10-15

¹⁰Waaqayyo, **“Gaafas waanan godhu beeka!**

Fardeen kee si gidduudhaa nan balleessa, konkolaataa ati lolaaf qopheeffattes nan caccabsa,

¹¹Mandaroota biyya keetii lafa irraa nan balleessa, marsaa ati qabdu hundumaas lafatti nan dabala;

¹²Qoricha ittin nama doorsiiftuu si harkaa nan balleessa; moora-ilaaltuus deebitee hin qabaattu, ¹³bifa fakkeenya kee, utuboota dhagaa ati jalatti hirreeffattus biyya kee keessaa nan balleessa; ati wanta harka keetiin qopheessitetti deebitee hin sagaddu.

¹⁴Mukkeetti ati qiqqirixxee waaqayyittii tolfamtuuf dhaabde si gidduudhaa nan bubuqqisa, mandaroota kees nan jijjigsa*.

¹⁵Saba lafa irraa warra anaaf hin dhageenye hundumaa aariidhaa fi dheekkamsaan ijaa nan ba'a” jedhee dubbateera.

5:10-15 sabni Waaqayyo kan jedhaman isa irratti in amanan ture ta'us garuu (1) baay'ina loltoota isaani lakk.10 (2)daanoo ijaaratan lakk 11(3) moora-ilaaltu isani lakk.12 fi waaqa tolfamoota lakk.12-13 of jajuu turan Isa 2:8). Yaahiwwen humna dhaabbu fi fedha isaa raawwachuutu irra ture. Kun “Ani” jechi irra deddeebi'amee Izr 36:22-38 irra kan jiru na yaadachiisa (waa'ee kakuu haara in ibsa).

5:10 “Guyyaa sanatti” jechi jedhuu waa'ee Waaqayyo guyyaa firdii kan dubbatuudha (4:1-6 ilaali)

■

NASB, NKJV

“Kutuu”

NRSV

“Balleessuu”

TEV

“Dhabamsiisuu”

NJB

“Adda baasani dhabamsiisuu”

Gochami kun (BDB 503, KB 500, Hiphil PERFECT) Hiphil/haala ta'umsaa jecha dhkataa beekamaa dha. (“kutani dhabamsiisu”)waa'ee guutumma guutuutti baduu fi dhabamsiisuu in dubbata (Fakkeenya lakk 9:10, 11:12:13, Isa 9:14, 10:7, 22 Amos 1:5, 8 Zaka 9-10).

■ **“Fardeen kee”** saba Waaqayyo (mootota kee) ajaja Waaqayyo wajjin (Keessa deebi 17:16) humna waranaa isaani baay'isachuuf gara Gibxii deemu isaani (konkoolaata) kun jecha gati hin qabne utuu in ta'iin bara kamitti iyyuu humna warannaa kan ibsudha.

■ **“Konkolaatoota kee”** konkolaatootni bara sanatti meesha waranaa ol aana turan. Yeroo sana turee (olaantummaan Gibxiidha Hiksoos) Foneeshiyaadhaan yookaan Filisxeemootan kan beekaman isaan sibila irraa hojjechuun akka meesha waranaa cimaatti in fudhatu ture.

5:11 “kan ati hojjete hundumaa nan balleessa” ragaa Asor irraa akka beekneeti bara 701 Naabukadinaatsoor kan Yihudaa arfutamii jaha siidaadhaan kan marfaaman qabatee ture (lakk 14 b ilaalai).

5:12 “Qoricha ittin nama doorsiiftuu.....mooraa ilaltuu kee” lakk.12-14 kan jieruu saba Waaqayyo gidduu hojii warra qoricha namatti godhani akka jiran in dubbata (BDB 506 isaa gara fuulduraa beekuun yaali isaan godhan in ibsa). Hojii kana akka hejjeetan Leewota 19:26 fi Keessa deebi 18:9-22 dhowamee ture. Baay’ee isaani Elzaabeel irraa gara Isiraa’el akka dhufan 2^{ffaa} Mootota 9:22 irratti ibsameera.

5:13 “Bifa fakkeenya...utuboota dhagaa qulqulluu...hojii harka keeti” kun sabi Waaqayyo waaqessaa kan turan waaqa tolfamaa in dubbata (Uumamaa 28:18-22 Keessa deebi 16:22).

5:14

NASB	“Ashiriim”
NKJV	“Fakkeenyooota mukaa”
NRSV, NJB	“utuboota dhagaa qulqulluu”
TEV	“Kan Ashiriim fakkeenya waaqa”

Kun kan inni dubbatuu waan gurguddaa (dhedheraa) kattawan irratti ol jedhani kan fannifamee fakkoota Ba’ool bukkee waa’ee isa ka’amu muka irraa kan hojjetaman utubaa dhagaa waaqa tolfamaati dha. (BDB 81 mukaa soofamee yookiin mukaa lalisaa irraa kan hojjetamee waaqa tolfama yoo ta’uu kan bakka bu’uus mukaa jireenyaati). Kun kan inni bakka bu’uu mucaa kan kennituu waaqa Kana’aan yoo ta’uu (fakkeenya Kes 7:5, 12:3, 16:21, Abboota firdii 3:7, 6, 25 1Mota 14:223 2Mot 18:8 2^{ffaa} Seena baraa 31:1) lakk.irratti kan jiruu kan bocamee fakkeenya waaqa tolfamaa immoo mucaa kan kennuu waaqa (Ba’ooliin) bakka bu’a. Isaan mucaa keesumaa kan kennan waaqoota fi waaqollii Fooneshiyaa (Ezbeel) giddu galleessaan yoo beekamtuu isaanis saba Waaqayyo gidduutti baay’ee beekamaa fi waaqa tolfamaa beekamoo turan (1Mot 18-19).

■

NASB,NKJV,	“Magaaloota kee”
TEV,NJB	“Mandaroota kee”
NRSV	

Beektoonni tokko tokkoo akka tilmaamanitti “magaaloota” jecha jedhuu immoo jedhani kan ibsamee ta’uu isaan (lakk. 11 BDB 746) yaadi wal fakkaatan kun immoo “Ashirim” kan jedhuu lakk.14 sarara 1ffaa irratti ibsamuti irra ture. Kana jechuun immoo Ugiratic jalaa tarrii Araba jala ta’uu danda’a jedhani tilmaamu (REB dhiigaan kan uffifaman bakka aarsaa).

Kan Yihudaa qayyabbannaa macaafa qulqulluu yaadannoo miila jalaa fi NET macaafa qulqulluu waaqa tolfamaa jedhuun in ibsa.

5:15 “Aaridhaa fi dheekamsaan ijaa nan ba’a” “dheekamsa” kan jedhuu (“dhaan” kan jedhuu walitti dhuufeenyi yoo idaa’amu) fi “aarii” (BDB 404) kan jedhan hiika jechichaa cimina kennuf (aarii guddaa).

Yaadi kan biraan immoo lakk.15 yaada adda addaa ilaaluu dha. Yaahiwwen kan isaa kan faca’ee saba kakuu isaan in jabeessa irra deebi’ees isaan in haareessa ta’us garuu isaaf deebii warra hin kennine warra ejjan (waaqa tolfamaa wara waaqessan) raawwate isaan in balleessa.

■ **“Dhaga’aani warra hin aboomamne saboota irratti”** kan jedhu gochami (BDB 1033, KB 1570, Qal PERFECT) dhaga’uu jechuu aboomamuu jechudha jedha. (4:1 irra kan jiruu yaadannoo ilaali) jecha walffakkaataa ta’ee IMPERATIVES (keeyata ajajaa) bifan yoo ta’uu 6:1 irra deebbi’ameera. Kan fafaca’an saboota kakuu giddudhaa Yaahiwwen dhaga’uudhaan bilisa ba’un garuu dhugaa dhaga’aaniif deebii kennuu tu isaan irra jira (lakk.7). kun garuu kanaan duraa kan jiruu keeya wajjin yoo wal maadalu tarri qabiyyicha keessa kan ba’ee fakkaata ta’us garuu Waaqayyo saboota Israa’elii yookiin Yihudaa gidduu kan in loogne haala ta’een xiyyaafannoo itti kennuu in dubbata.

Inni daangaa biyyaa lafaa hundumaa waaqadha ta’us garuu saba kakuu isaa qofa sagallee dhugaa isaa raajoota dhugaatiin in dhaga’a.

GAAFFIIWWAN MAREE

Kun qajeelfama qo'annaa Macaafa Qulqulluuti, kana jechuun namni tokko Macaafa Qulqulluudhaaf hiikaa mataa ofii laachuu ni danda'a, tokkoon tokkoon keenya akkanuuf ifetti adeemuu qabna. Ati, Macaafni Qulqulluun, akkasumas Hafuuri qulqulluun hiikaa laachuu keessatti qooda isa jalqabarra qabdu. Kanas yaada nama biraatiif dhiisuun sirra hin jiru.

Gaaffileen marii kun kan dhiyaatan dhimmoota gurguddaa kutaa Macaafa kana keessatti ibsaman keessa deebitee akka ati yaadattuufi. Gaaffiileen kun yaada kaasu malee, ibsa irratti hin laatan.

1. Dhaloota Kiriistoosiin duraa bara 750 jiraacha kan turee Miikiyaas akkamitti bakka dhaloota Yesus iddoo sirrii raajuun isaa faayida qabeessa ta'uu danda'ee?
2. Lakk.7-9 yaadoti jiran jarraa 8ffaa kan raajoota qabiyyeen akkamitti keessa ba'aa ta'uu danda'ee
3. Biyyi keenya akka Israa'el lakk.10-14 kan jiruu akkamitti wal arguu danda'aa
4. Isa 2:6-8 kan Miikiyaas 5:10-14 kan jiruu wal fakkeenya ibsi

MIKIYAAS 6

HIKAA HAARAA KEYYATAAN HIRUU IRRATTI HUNDAA'E

NKJV	NRSV	TEV	NJB
Gooftaan Israa'eeliin kadhata	Namoota Israa'eel keessa sadarkaa adda addaa irratti walitti aanuudhaan kan ta'e boo'icha, sodaachisa fi mormii	Dhimma Waaqayyoo Israa'eel irratti	Dhimma Waaqayyoo Israa'eel irratti
	(6:1-7:7)		
6:1-2	6:1-2	6:1 6:2	6:1-5
6:3-5	6:3-5	6:3-5 Waaqayyo kan isaan barbaadu	6:6-8 Magaalaa keessa kan jiran warra gowwomsan irratti
6:6-7	6:6-8	6:6-8	6:9-15
Haqa jallateef Adabbii Israa'eel			Fakkeenya Samaariyaa
6:9-12	6:9-16	6:9-16	
6:13-16			6:16

DUBBISA MARSAA sadaffaa (fuula vii irraa)

SADARKAA KEYYATAATTI YAADA BARREESSICHA ISA JALQABARRA HORDOFUU

Kun qaleelfama qo'annaa Macaafa Qulqulluuti, kana jechuun namni tokko Macaafa Qulqulluudhaaf hiikaa mataa ofii laachuudanda'a. Tokkoon okkoon keenya akka nuuf ifeetti adeemuu qabna. Ati, Macaafni Qulqulluun, akkasumas hafurrii qulqulluun hiikaa laachuu keessatti qooda isa jalqabarra qabdu. Kanas yaada nama biraaf dhiisuun sirra hin jiru.

Boqonnicha al tokkotti dubbisi. Gulummoowwan adda baafadhu. Hirama gulummoowwan keetii hiikaawwan haaraa shananiin madaali. Keeyyataan himuu dirqama miti, garuu yaada barreessichaa isa jalqabarra hordofuudhaaf furtuudha, kun immoo gidduu galeessa hiikichaati. Tokkoon tokkoon keeyyataa Gulummoo tokko qofa qaba.

1. Keyyata tokkoo
2. Keeyyata lamma
3. Keyyata sada
4. kkk

TAREEFAMAA BOQONNAA 6 IFA TA'E

- A. Waaqayyo (Yaahiwween) saba isaa gara mana murtiitti dhiyeessa lakk.1-5 Waaqayyo saba isaan kan inni qabu amanamumaa ibsaaf (lakk.3-5) . Raajootaa keessatti inni kun haala barreeffamaa isa beekamaadha. Fakkeenyaaf Isa 1, Erm 2, Hose'aa 4.
- B. Sabichaaf Waaqayyo kan dhi'eesse komiin deebi in kenna (lakk6-7)
- C. Waaqayyo (Yaahiwwee) karaa raajichaan sabichaaf kan qabuu fedha in beeksiisa (lak.8)

D. Waaqayyo (Yaahiwwee) dureeyoota Israa’elii fi warra hamtoota cubbuun akka adabaman karaa raajichaan in dubbatta (lakk.9-16) sababa kasanaaf Lew 26 fi Keessa deebi 28 kan dubbatee abarsa kakuu tuqee in farada (fakkeenyaaf (Mul’ata 26:26, Keesa deebii 28:15, 18, 40, , 51).

QAYYABBANNA JECHAA GAALEE

Miikiyaas 6:1-5

¹Ammas wanta Waaqayyo jedhu dhaga’aa!

“Ka’ii, dhimma koo tulloota duratti dhi’eessi, gaaroonnis sagalee kee haa dhaga’an!” anaan jedhe*.

²Isin yaa tulloota nana, isinis hundeewwan lafaa warri bara baraan jiraattan, hadheessa Waaqayyo dhi’eessu dhaggeeffadhaa!

Waaqayyo saba isaa waan ittiin hadheessu qaba, Israa’elittis in falma.

³Waaqayyo, “Yaa saba ko ani maalan si godhe? Maaliinan si dallansiise? Anatti himi*!

⁴Anoo biyya Gibxiitii sin baase, garbummaa jalaas sin fure;

Museen, Aaronii fi Miiryaam akka si geggeessaniif isaan ergeera*.

⁵Yaa saba ko, wanta Balaq mootiin Mo’aab gochuuf korate,

wanta Ba’ala’aam ilmi Be’or deebiseefis, hojii koo isa qajeelaa akka hubattuuf iddoo

‘Shiixim’ jedhamuu hamma mandara Giilgalitti wanta ta’es yaadadhu!” jedhe*.

6:1-2 “Dhaga’ii” kan jedhuu galumsaa adda addaa qabatee in argina lakk.1-2

1. “Dhaga’aa”.... Gaaffii kadhataa ilaalata baay’ee barbaachisaa fi xiyyaafannoo kan barbaadu dha.
2. “Ka’ii” (BDB 877, KB 1086) - Qal IMPERATIVE
3. “In faradamee” (DBD 936, KB 1224) - Qal IMPERATIVE
4. “Dhaga’ii” (BDB 1033, KB 1570) Qal IMPARATIVES (keeyata ajajaa) IMPERATIVES (keeyata ajajaa) xiyyaafannoo barbaachisa kan barbaadu
5. “Dhageeffadhuu” (BDB 1033, KB 1570) - Qal IMPERATIVE

“Dhaga’ii” kan jedhuu Miikiyaasiif boqonnaa haara yoo jalqabuu jecha itti fayyadamu dha (1:1, 3:1, 6:1). Lamaaffaan xiyyaafannoo kan barbaadu “ka’ii” kan jedhuu saala dhiiraa kan argisiisuu ta’ee lakk. qeenxee dha. Kun kan inni argisiisuu Miikiyaas kan jedhuu kan Waaqayyo bakka bu’ee dubbatu ta’uu yookiin saba wali galaa kan argisiisuu dha. Fillannoo #1 kan sirri ta’ee irraa caaluu in mul’isa.

Boqonnaan kun akka boqonnaa hundumaa kan firdii haala argisisaa. Yaada olaana wajjin firooma kan qaban jecoota adda addaa ilaalu barbaada:

1. “Ka’ii” (ragaa Bau fi ragaa sobaa fakkeenyaas Kes 19:15-16 fi ragaa sobaa Far 27:12, 35:11) lakk.1
2. “Murteessau” (mana murtittii wal famuu dadhabina isaa yookaan bifa sirri ta’een Fakkeenyaaf Isa 1:17, 3:13, 97:16, bifa alta’aadhaan Isa 7:9, Far 103, 8, 14 kan adda ta’ee lakk.9 Erm 50:34
3. “Dhaga’aa” (jechuun akka murteessa ta’uu yookaan kan nmogaafamee abbooti murtiif fakkeenyaaf 1:2)
4. “Dhageeffadhaa” lakk 3 wajjin gosa tokkoodha jechi
5. “Komachu” lakk.2 wajjin wal fakkaata
6. “Dhimma yookiin wal falmii” lakk.3 fi 5 wajjin wal fakkaata
7. “wali galuu dhabuu” (BDB 406, KB 410, Hithpael IMPERFECT gara abba murti biraatti cesisuun murtii cesisuu Fakkeenyaaf Isa2:4, Miikiyaas 4:3

Waaqayyo (Yaahiwwee) saba kakuu irra deddeebi’ee kan ta’ee amanamuu dhiisuun (Hose’aa) fi cubbuu (kan Amos) sababni hiikamaa jira. Wal falmiin kun dhimma murtii hanga boqonnaa 7 itti fufuu danda’a.

■ **“Isin yaa tulloota nana, isinis hundeewwan lafaa warri bara baraan jiraattan”** dhugaa kakuu moofaa sirritti adda baafachuuf ragoota lama barbachiiisu (lakk. 35:30, Kes 17:6, 19:5). Yaahiwween samiidhaaf lafa ragaadhaaf akka fayyadamee hundaa Israa’eli fi Yihudaa irratti “tulloomi bakka ol ka’oo” ragaadhaaf isaan in waama(keessa deebi 4:26, 31:28, 32:1, Far 50:4 fi Isa 1:2). Yeroo baay’ee tulluuti kakuu moofatti namummaadhaan mul’ateera (akka namaa) fakkeenyaaf 2ffaa Samu’eel 1:21, Far 15:16 Isa 35:1, isaan ol aanoon bakkotaa dha fakkeenyaaf bakkoota ol ka’oo “Ba’ooli fi Astarooti” kan isaan waaqessani dha.

6:2 Luqisiin kun ifa kan ta'ee dubbii jecha dhokataati dha. Waaqayyo saba isaa walitti qabatti komachuuf deebi'ee Yihudaa irratti tullootaa fi iddoo ol ka'oo hundee dhaabatoo namummaa kan ta'ee ragaa godhee in dhi'eessa.

■ **“Sabi isaa”** carra qabeessa (saba kakuu lakk.3 Rom 9:4-5) itti gaafatamummaa isaa Bauf carraa qabeessa dha!

■ **“Waaqayyo saba isa wajjin wal falmii qaba”** kun kan warra kaaba qomoo kurnan in ilaalatu (Israa'el qofa) lakk.16 qofa. Ta'us garuu firoota hundumaa sanyii Yaaqoobi yookiin (Israa'el).

6:3-5 Waaqayyo (Yaahiwwa) saba isaa maal jedhee gaafatakunnis inni amanama ta'ee utuu jiruu isaan garuu xiiqiidhaan waan itti fufaniif Waaqayyo (Yaahiwwa) jechi abbaa isaa itti fayyadamaa jira. (kun kan Hitayit Suzuriin kan kumaa lamaaffaa wali galtee mul'isuuf Kes fi kan Iyyaassu kitaaba 24 itti yaadee itti fayyadamuun inni hojii amanamummaa isaa gochuu irraa gara boodeeti isaan in yaadata.

6:3 “Malaan godhee” jechaa saba isaa gaafachuudhaan isaa irratti kan isaan qaban komii fi gungummi gara isaatti dhi'eessanii akka komatan isaan in gaafata Erm 2:5. Waaqayyo itti gaafatamummaa kakuu isaa eessatti fi yoom akkamitti amanamummaa akka ba'aan isaan gaafata.

■ **“Anatti himaa”** kun seera qabeessa kan ta'ee jechi dhokataan (BDB 772, KB 851, Qal IMPERFECTIVES (keeyata ajaja) kana jechuun isa irratti isa irratti ragaa seera qabeessa akka dhi'eessani dha. Bau 20:16 Kes 5:20, 2^{ffaa} Saamu'eel 1:16). Waaqayyo hiikaan dhimaaf irratti akka kakaasuu namni dhuunfa tokko ta'ee in argina.

6:4 “Biyya Gibxii baaseera” kun kan inni argisiisuu Uumamaa 15:16 Waaqayyo Abirahamii kakuu galee fi ba'utti kan raawwatame raawwii wajjin walitti firoomuudhani dha. Ba'u irratti kan inni jedhuu seenan Israa'el biyyaatti keessatti dhaabata kan ta'ee hojii Waaqayyooti Bau 20:2, Kes 5:6, 7:8. Gochaan kun ifatti kan inni argisiisu kan galee kakuu itti gaafatamummaa irra jiruu amanamummaa kan ta'ee kennuu isaati. Fakkeenyaaf Amos 2:30, 3:1, 9:7) ayyanii Waaqayyoo seera Musee dura turee yookiin dhufeera.

■ **“Fureera”** kan jedhuu jecha jechatti yoo hiiknu deebii'ee bittu (BDB 804, KB 911, Qal PERFECT). Galumsii jjechichaa kan inni argisiisu garba tokkoo yookiin dinaan booji'amee kan hidhamee booji'amaa yookiin nama hidhamaa deebisee bittuuni dha. kessumatti furuu ykn bituu mata duree jedhuu Hose'aa 7:13 ilaali.

■ **“Museen, Aaronii fi Miiryaam akka si geggeessaniif isaan ergeera”** Waaqayyo kan barbaachisuu mul'ataa fi geggeessa kennee ture. Ta'us garuu sabi isaa in hamaatan, yeroo bahanittis akkasuma ittumma hamaataan. sabni Waaqayyo xiiqummaa yookiin kan mormaa boqujabeessa galmeen akka turee Isxifanoos Hojii Ergamoota 7 lalabichi ibseera. Ta'I jedhee Mariyaam akka Musee fi aaron hunduu tokkummaadhaan ibsiteeti.

MATA DUREE ADDAA: DUBARTOOTTA WANGEELA KEESSATTI

I. KAKUU MOOFAA KEESSATTI

A. Aadaadhuma ta'ee dubartoonni akka qabeenyaatti ilaalamu

1. Akka qabeenyaatti lakkaa'amu (Ba'u 20:17)
2. Akka garbaatti hakuucaman (Ba'u 21:7-11)
3. Dubartootaaf waggaadhaa akka Itti gaafatamummaa hawaasaa fudhata kakuu
4. Dubartoota akka gargaartota Lola keessatti tajaajila (Lakk. 30).

B. Gochaan immoo milchaattotadha

1. Dhiiris, dhalaanis bifa Waaqayyootii uumaman (Uma. 1:26-27)
2. Abbaa keef haadha kee kabaji (Ba'u 20:12, Kees. 5:16)
3. Abbaa keef haadha kee kabaji (s.Lew 19:3; 20:9)
4. Dhiironni, durboonnis Naazireetota (Raajota) ni ta'u (S.Lakk. 6:1-2)
5. Dubartoonni mirga dhaaltummaa ni qabu (S.Lakk. 27:1-11)
6. Qaama Namoota kakuuti (S.Kees. 29:10-12)
7. Barsiisa Abbaa kee fi haadha kee hubadhu (Fak. 1:8; 6:20).
8. Dhiironnii fi Dubartoonni Hemaan (Maatii lewwii) Mana quqlullummaa keessatti gaggeessitoota Farn turani (1Seen 25:5-6).

C. Dubartoota ga'ee gaggeessummaa keessatti

1. Obboleettiin Musee, Miiriyaam, Raajii jedhamteetti (Ba'u 15:20-21; akkasumas yaadannoo Miiki 6:4).
2. Dubartoonni mi'a mana quqlullummaa akka hojjetaniif kennaa Waaqayyo irraa fudhatanii eeganiiru (Ba'u. 35:25-26)
3. Dubartiin Diboora jedhamtu Raajummaan gaggeessiteetti (cf. Abo. 4:4-5, 5:7).
4. Huldah, Ishee Motichi Iyyaasuun, Macaafa Seeraa haaraa argame akka isheen dubbistee hiiktu taasise, Raajii taatee gaggeessifeetti (cf. 2Mot. 22:14; 2Seen. 34:22-27).
5. Mootittiin Asteer, dubartiin filatantuun sun, peershiyaa keessatti Yihudoota oolchiteetti.

II. KAKUU HAARAA KEESSATTI

A. Gama aadaatiin Judizimii fi Giriikoo-Roomaa keessatti, Dubartoonni akka lammiilee sadarka a 2ffaa kanneen mirga xiqqoo qaban keessatti ramadamu (Meesoodooniyaa qofatu akkas hin turre).

B. Dubartoota ga'ee geggeessummaa keessatti

1. Elzaabeetii fi Maariyaam, dubartoota Waaqayyoot jiraatan (Luq. 1-2)
2. Hanna, dubartii amantii, mana quqlullummaa keessa tajaajilaa turte (Luq. 2:26).
3. Liidiyaa, Amantuu fi gaggeessituu mandar kadhataa (HoE 16:14,40).
4. Dubartoota Filiphisiyus Arfan Rajaii turan (HoE 21:8-9)
5. Feebeen, Daagonii waldaa Senkriyaa (Rom. 16:7).
6. Piriska (piriskitla) Phaawuloos wajjiin kan hojjechaa turte fi barsiistuu Apoloos (HoE 18:26,Rom. 16:3).
7. Maariyaam, tiriifeenaa, tiriifoosaa, Persis, Juliyaa, Obboleetii Mareyus, Dubartoota Phaawuloos waliin hojjetan danuu (Rom. 16:6-16).
8. Juniya (KJV) Dubartii ergamtuu ta'uu dandeesse (Rom. 16:7).
9. Iyuudiyaa fi Siintakee (syntyche) warra Phaawuloos waliin hojjechaa turan (Filip 4:2-3).

III. Amantoonni bara kanaa fakkeenya wangeelaa kana akkamitti madaalu?

A. Namni tokko dhugaa karaa seenaa fi dhugaa karaa aadaa jiru akkamitti kan jalqaba haala barreeffamaa ta'e qofaan dhugaa bara baraa waldaalee hundaafuu dhugaa ta'e irraa, amantoota baroota hundaatti, murteessuu danda'a?

1. Yaada barreessaa jalqabaa, sirritti sadaan (Seriously) fudhachuu qabna. Wangeelli sagalee Waaqayyoo fi kan madda amantiif gcohaa ta'es isa qofa.
2. Barreeffamoota gama seenaan ifatti kaa'aman/haaleffaman qo'achuu qabna.
  - a. Kaaltasii (i.e jilaa fi qophii) Isiraa'elootaa (cf. HoE 15, Gal. 3)
  - b. Judisimii jaarraa 1ffaa keessa ture
  - c. Seenaa Ifatti Phaawuloos 1ffaa Qoronxoos keessatti ibse
    - 1) sirna seera Paagaanota Roomaa (1Qor. 6).
    - 2) Garbummaan hafuu (1Qor. 7:20-24)
    - 3) Lubummaan (1Qor. 7:1-35)
    - 4) Durbummaa (1Qor. 7:36-38)
    - 5) Waaqolii tolfamoof nyaata dhiyaate (1Qor. 8; 10:23-33)
    - 6) Gocha Irbaata gooftaa irratti ta'u (1Qor. 11).
3. Waaqayyo guyyoota adda addaatti aadaa adda addaa keessatti, Guutummaan guutuu fi ifumana ifatti ofiisaa ibsera. Mul'ata jrii fudhachuu qabna, garuu kuufama seenaa isaa mara akkuma jirutti miti. Jechi Waaqayyoo jecha namootaatiin barreeffamee, aadaa murtaa'eef, yeroo murtaa'etti kennameera.

B. Hiikaan wangeelaa, yaada tarreessaa jalqabaa fakkaachuu qaba. Baroota isaa keessatti maal jedhee ture? Kunis hiika sirrii keessatti hundeeffama jalqabaa fi kan baay'ee barbaachisaa ta'edha. Kana booda, nutis baroota keenya keessatti hojiirra oolchuu qabna. Amma asitti rakkoon gaggeessummaa dubartootaa ni jira (kan dhugaan hiikame, jecha hiikuudhaani, paastarootaan olitti eessatti hojjetu isa gaggeessaa ta'ee beekkameen olitti? Daaqononni ykn raajonni eessatti akka gaggeessaatti tajaajilu?)

kan Phaawuloos 1Qor. 14:34-35 fi 1Xim. 2:9-15tti kaa'e ifa kan ta'e dubartoonni kadhannaa keessatti gaggeessuu akka hin qabne ibsa. Garuu har'a ani kana akkamittan hojiirra oolcha? Ani gama kootiin aadaa Phaawuloos kana hin barbaadu ykn fedhii fi sagalee Waaqayyoo aadaa ilaalee hin daangeessu.

Bara Phaawuloos keessa baay'ee daangeeffamaa ture, garuu bara koo keessa immoo bilisaawaa ta'uu danda'a. Jechaa fi barsiisni Phaawuloos kun kan haala irratti hundaa'e ta'uu danda'a, jaarraa lffaa keessa haalota naannoon wal qabatee dhugaa ta'uu danda'a. Ani eenyu kan sammuu koo ykn aadaa koo yaada barreessaa fallessusy,

Ta'uyyuu, yommuu wangeelli gaggeessummaa dubartootaaf kennu (Barreeffamoota Phaawuloos Keessattillee taanaan Rom. 16) maal gochuun qaba? Kanaaf fakkeenya gaarii kan ta'u ibsa Phaawuloos waliin kadhannaa 1Qor. 11-14tti kaa'dedha. 14:34-35 irratti akka isaan callisan godhuyyuu, 11-14 irratti mataa isaanii haguuggatanii akka isaan kadhatan waan eeyyame fakkaata. Daaqonoonni (Rom. 16:1) fi raajonnis (HoE 21:9) ni jiru. Kunis yaadota garaagaraa akkan yaada Phaawuloos adda baafadhaaf kan na gargaaree (akka daangaan dubartoota irra jiru) akka Qorontoosii fi Efesoon keessatti daangaan jiru hubadhee. Waldaalee lamaan keessattuu, Rakkoon cimaan, dubartoonni bilisummaa haaraa isanaaif kenname hundeeffachuu keessatti ni mul'ata (cf. Bruce Winter, After Paul Left Corinth) kunis rakkoo cimaa, waldooleen akka ergaa Yesuus galmaan ga'uu irratti dhadhabdu godheera. Bilisimmaan isanaaif daangeeffamuu, wangeelli ga'umsa ni qaba. Baroota koo keessatti, Phaawuloosiif faallaa ta'u, Baroota koo keessatti wangeelli yoo jeeqame ni daangeeffama, dubartoonni leenji'anis wangeela lallabuuf hin eeyyamamuuf, gaggeessuufis hin eeyyamamuuf! Kaayyoo cimaan kdhata waliinii maalinni? Dhuga-bu'umsaa fi duuka bu'ummaa mitii? Waaqayyoo gaggeessummaa dubartootaan ulfaachuu fi itti gammaduu danda'aa?

Guutummaan wangeelaa kanaaf deebii “eeyyee” jedhu kenna. Phaawuloosiif harka kennachuun qabaa jechuudha. Sirni barsiisa koos hundeen isaa sarara Phaawuloosiin wal qabata. Seera dubartoota Amayyaanis garmalee dhiibamuu hin qabu, ta'uyyuu, waldaa kiristiyaanaa dhugaa wangeelaa mul'ataa kanaaf deebii kennuu ni qabbaneessiti. Addunyaa ammayyaa keessatti Dhiibbaa ykn hamaan ol deemuu dubartootaas ni hir'istee ilaalti. Waaqayyoo karaa Kiristoosiin Garbootaa fi dubartootas bilisa baaseera. Kanaaf haalota aadaa ilaalee dubatti isana ittisuu hin qabu. Qabxii cimaan tokko immoo; akka hiikaa tokkootti, Qoronxoos akka isheen waldaa baay'ee jeeqamtuu turte nan beka. Kennaawwan obsaa (charismatic gifte) mirkanaa'ee kennameeraaf. Dubartoonni as keessatti tarii oli qabamuu danda'u. Akkasumas Efesoon barsiisota sobaan akka jeeqamaa turte nan beeka. Kunis akka dubartoonni mandara kadhataatti, dhiifama kadhataniif carraa baneera.

C. Yaada wantoota dubbifamaniif,

How to Read the Bible For All Its Worth by Gordon Fee and Doug Stuart (pp 61-77). *Gospel and Spirit Issues in New Testament hermeneutics* by Gordon Fee hard Saying of the Bible by Walter (C. Kaiser, Peter H.Davids, F.FBruce, and Manfred T.Branch (pp 613-616; 665-667).

6:5 “Yaadi” BDB 269, KB 269) jechi kun Qal IMPERATIVES (keeyata ajajaa) IMPERATIVES (keeyata ajajaa) dha. saba kakuu Yaahiwwee bara duraan turee rakkinnaa fi mul'achuu akka itti yaadnu barbaada Seera lakk 22:5-6.

■ **“Balaq... Bala'aam”** Bezilaan kun 22:25 boqonnaa jiruu irratti kan barreefamee gochaa dha.

Siixiim Ijoolleen Israa'el gara biyyatti abdiituu utuu in galiin duraa dhuma irratti iddoo buufatani turani dha dabalataaniis ijoollee durbaa lixaa wajjin ejjaa jiru (kunnis waaqeffana wal horuu Seera lakk. 33:49 fi Iyyaassuu 3:1

■ **“Gilgeelaa”** Warri Israa'el immoo Yordanoosiin erga ce'aani booda gara byyatti abdiituu erga galanii booda yeroo jalqabaatiif kan buufatanidha. Cubbuu isaanitiin laphee abba murtii Siixiim utuu jirani Waaqayyoo dhiisee guutee kan dhangala'uu galaana Yordaannos baatee isaan ceesiseera. Olitti kan ibsaman iddoowwaan lama yoo fudhanne kan inni argisiisuu galanaa Yordaannos yeroo guutuutti yookiin waqtii guutuutti kan uumamee ce'umsa aja'ibsiisa ta'edha.

Miikiyaas 6:6-8

‘Ani maal fudhadhee Waaqayyoo duratti dhi'aadhu?

Waaqayyo isa olgararraa jiru durattis attamitti gugguufu?

**Qalma gubamuu fi jabboota waggaa tokkoo fudhadhee
fuula isaa duratti dhi'aadhuu ree*?**

⁷Gooftichi korbeeyyii hoolaa kumatti,

dhadhaa ejersaa akkuma bishaanitti lagoota kuma

kudhan keessa yaa'utti in gammadaa ree?

Irra-daddarbaa koo fi ilma koo oolchuudhaafis dhala

koo aarsaa cubbuu godhee dhi'eessuu ree*?

⁸Inni wanta gaarii ta'e sitti himeera. Yaa namaa!

Wanta qajeelaa ta'ee fudhatame hojjechuu, gaarummaa jaallachuu,

gad of deebiftees Waaqayyo kee wajjin deddeebi'uu malee,

gooftichii maal sirraa barbaada ree*?

6:6-7 lakkoofsota 6-7 keessatti ajjiifannoo jabaa ta'etu jiraRaajichi lakk. kan yaada baay'ee kaasee Yihudaa biratti kan baratamee ilaalcha namootaa sagaleen argisiiseera. Akkas jedhani yaadu turan Waaqayyo nu'iif maadalii akka hin taanee fi akkasumas aarsaa baay'ee qofa kan barbaadu ta'uuisaa.

6:6

NASB

“Waaqa iddoo ol jedhaa”

NKJV

“Ol kan jette Waaqayyoo”

NRSV

“Waaqayyo iddoo ol jedhaa irratti”

TEV

“Waaqa samii”

NJB

“Waaqa hundumaan olii”

Kun (BDB 43, CONSTRUCT BDB 928) ol kan jedhee Waaqa guddaadhaa fi jecha dhokataa dha.

■ **“Jabbii waggaa tokkoo”** kun mudaa kan in qabne jabbii aarsaadhaaf kan dhi'aatuu guyyaa sadeetti hangaa waggaa tokkootti kan jiruudha (Lew9:3 fi 22:27).

6:7 **“Korbeeyyii hoolaa kumatti, dhadhaa ejersaa akkuma bishaanitti”** sabini (1) Waaqayyoof akka dhi'eesinu kan inni barbaadu ammamtaan gararraadha. Garuu Waaqayyo akka jedhan isaan in gaafanee kan ormaa shaakala waaqeffannaa in calaqisiisuu ture. Yookaan (2) addaa biyyaa tokkoo aarsoota baay'ee in dhi'aatuu (mana qulqullumaa Solomoon gooftaaf kan dhi'eesaniif yeroo fakkeenyaaf 1Mota 8:63 isaan warra dubbatan kan bakka bu'an akka biyyaatti guyyaa qalbi jijjiirannaa waa'ee gocha godhamuuf kan dubbatan (aarsaa baratamee).

■ **“Muca ulfinna koo ija garaa kooti”** haa ta'u malee wanti kun ta'ii jedhee (kan keessa oolamee) uumama 22 yookiin Bau 13:2-12 yaada jiruu kan waldalchisuudha seera Musee 20:2-5, Kes 12:31, 18:10, Far 106:37, Erm 7:31 sabni Waaqayyoyireenya hafuura isaan bittaa itti galuu fi Waaqayyoon (Yaahiwwee) Moolekin deebi'ee waaqessuu yaaluu waaqa tolfamaa lalisaa amen jedhee waaqessuu hin hafuu (Leewota 18:21, 20:2-5, 1Mota 11:7, 2Mot 3:27, 16:3, 17:17, 21:6, 23:10, Erm 32:35, Amos 5:26, Hojii Ergamoota 7:43) sabi Waaqayyo lafatti haaresuuf kan yaalu mudaa kan hin qabne mucaa yoo dhi'eesedha. Karaa tokkoon qabiyyeen aarsichaa gara kalatti hin taanee in kennaa (in bal'ataa) kan ta'ee garuu yaadi kun uumama 22 fi fannooisaa irratti (gooftaadhaan) kan mul'atee Mar 10:45, 2Qor 5:2.

6:8 **“Dubbateera”** kan gochamicha (BDB 616, KB 665) yaadi kan ammaa fi kan yeroo darbuu kan argisiisuuf tarii amalakee fi fedha kee mul'iseera. Addumaan aarsichaa wajjin yeroo walitti firoomu ¹faa Saamu'el 15:22, Far 51:16-17 Isa 1:11-17 Hose'aa 6:5-6 luqisiin kun kan Miikiyaassireefama kan kennuu kan argisiisuu fakkaata.

■ **“Yaa namaa”** waamamni samii irraa kun kan inni argisiisuu kan warra ejjani saba kakuu Yihudaa dha. luqisiin kun ormonni akkamitti akka fayyan mitti kan argisiisuu garuu sabni kakuu akkamitti Waaqayyoof dhiifama guddaa deebii kennaa jirachuu akka danda'uu kan argisiisuu dha fakkeenya kakuu moofaatiin mudaa ommayyuu kan hin qabne beeladaa aarsaa ta'u dha (Hojii Ergamoota 29, Qoronxoos 5:21) mata duree kanaaf ifaa kan ta'ee mare yoo barbaachiseejechootaa macaafa qulqulluu cicimaa kan jedhuu ilaali (Hard Sayings of the Bible, pp 336-337).

■ **“Waan gaarii”** luqisiin kun Miikiyaasiif jechama baay’ee beekama dha. jechamichi kan inni argisiisuu kan jaalala dursa kennuuf mata duree mata dureetti walitti dhufeenyi sadarkaa guddaa kan qabatee ibsa kunuunsa jaalalaat (Far 14:1, 3, 37:3, 51:17, 12:6 fi Far 15:2-5 irratti mul’ateera. Mallatto abarsaa miti. Aarsaa dha (Isa 1:13, Amos 5:21-23) luqisiin kun ija Waaqayyoon gaarii kan jedhu jechii hiikaa baay’ee gaarii kan kennuu dha (BDB 373 II) 3:2, Isa 1:17, 5:20, Amos 5:14-15).

■ **“Kan fedhuu yookaan barbaaduu”** gochami kun (BDB 205, KB 233) gochaa itti fufiinsa qabu (Qal ACTIVE PARTICIPLE) kan ibsuu dha. Jechichii yoo hiikamuu “kan inni barbaadu” yookiin “kan inni gaafatu” kan jedhuu dha (fakkeenya Kes 18:19, 23:21).

■ **“Murtoo”** kan jedhuu qabiyyee kanaan seerri (murtoo) kan argisiisuu bifa sirriin loogi kan hin qabne lakk.9-11 kutaa jiruu irratti kan qayyabbatuudha. Kakuu moofaan kan hin beekne kan biyya lafaa fi warra qulqulla’an gidduu garagarummaan kamiyyuu akka hin jireedha. Jireenyi hundumtuu qulqulluudha boqonnaa 3 jallatti kan jiruu yaadannoo ilaali walitti fufee jecha ibsamee Qal INFINITIVE CONSTRUCTS jechoota sadi arganna.

1. “Murtoo” akka gootuus murtoo goone (BDB 793, KB 889)
2. “Haraara” akka jaallattuuf (BDB 12, KB 17)
3. “Gad of deebisuun” akka deemtuuf haraara (BDB 229, KB 246)

■ **“Gad of deebisuu”** kan jedhuu dhumma kan hin qabne guutumaa dha INFINITIVE ABSOLUTE amantiin Macaafa qulqulluu jireenya haraa borii kallatti irratti dhiibaa in fida. Amantiin dhoksa jireenyaati kan waaqarraa yookiin kan amanti ibsa ejjeennoo muti. Jireenyi bara baraa kan waaqaraa kennaa kakuuti. Yeroo kufaatti bifa badeen /fakkeenya/ irra deebi’amani haaromsuu kan barbaadaan amaloota Waaqayyo namaa wajjiinis walitti dhufeenya qabnu) dha. kun kakuu keessatti isaan amaloota olaantummaadhaan ibsuu kan danda’uu dha.

■ **“Haraara jaallachuu”** kan jedhuu baay’ee olaanaacimaa kan ta’ee kakuu dha hesed (BDB 338). Jechichi kan inni argisiisuu kakuu Waaqayyoo amanamummaadha kan inni calaqisiisuu kami wajjin iyyuu kan wal hin arginee kan Waaqayyo aarsaa jaalalaati. Ani yeroon yaaduu sagallichi karaa baay’eedhaan yoo hiikamu kakuu haaraan kammi wajjin iyyuu kan wal hin qabannee jaalala Waaqayyooti (Agapee). Adda kan godhee mata duree addaa Hose’aa2:19 irra ilaali.

■ **“Gadi of deebisuun deddeebi’u”** kun fedha mucaa namaaf beekamtii kan kennuu dha. Fillaanno hiikaa jecha kanaaf garaamii (BDB 557, Fakkeenya 11:2) fi dhi’eenya Waaqayyo seera Musee kan inni gaafatu hundumtuu ilaalcha sirrii ta’ee utuu in qabaatiin sirna godhamuu (Isa 29:13, lakk.57:15 fi 66:2) Waaqayyon kan dheekamsiisuudha. (1^{flaa} Saamu’el 15:22, Matihoos 23:23) deddeebi’ii macaafa qulqulluu keessa (1)waa’ee eenyummaa nama tokkoo kan galee dubbii jecha dhokataan fakkeenyaaf Uumamaa 5:24, 6-9 Iyo 34:8 Far 1:1, Miikiyaas 2:6 fi yookiin (2) kan haraa jireenya keenya dubbi jecha dhokataan fakkeenyaaf Eeffesson 4:1, 17:5, 2:18 amanti macaafa qulqulluu Waaqayyo irraa fi namoota kan biraa wajjin guyyaa dha guyyaatti kan jiru malee torbanitti yookiin waggatti kan jirannu walitti dhufeenya miti.

Miikiyaas 6:9-16

⁹Sagaleetu dhaga’ama! Waaqayyo mandaricha in waama;
maqaa isaa sodaachuun ogummadha, kanaaf yaa gosaa,
yaa walga’ii mandarichaa dhaga’aa!

¹⁰Waaqayyo, “Qabeenyi gar-malee walitti qabame,
qodaan safaraa gad deebi’aan inni abaraamaanis
amma iyyuu mana warra jal’ootaa keessa jiraare*?”

¹¹Nama miijana jal’isuudhaan dhagaa safaraas
korojoo keessaa fuudhee waliin dha’uudhaan hojjetu calluma jedhee nan dhiisaa ree*?”

¹²Hojiin dureessota isheetii humnaan nama irratti
ka’uudhaan guuteera, warri achi keessa jiraatanis soba in dubbatu,
arrabni isaaniis haxxummaadhaan in gowwoomsa*.

¹³“Kanaafis ani rukutee sin dhukkubsachiisa, sababii cubbuu keetifis sin onsa.

¹⁴Ati in nyaatta garuu hin quufu, garaan kee keessi amma iyyuu in beela’a;
in dhokfatta, garuu siif hin oolu; isa ati baqachiifattu immoo ani billaadhaaf nan kenna.

¹⁵In facaafta garuu hin galfattu, dhadhaa ejersaa in baafata,
garuu ofi hin dibattu; ija wayni in cuunfatta, garuu daadhii isaa hin dhugdu*,
¹⁶ani akkan si onsuuf, warra si keessa jiraatanis ga'oof akkan godhuuf,
salphina saba koos akka baattuuf, ati waan bara mooticha Omritti amala ta'e,
wanta mana mooticha Ahaab keessatti hojjetamu hundumaas eegdeetta” in jedha*.

6:9 Sagalleen Waaqayyoo ergaan isaa sarara sadaffaa irraa jalqabee hangaa lakk.16 ti itti fufa. “Sagalee” (BDB 876) yeroo baay’ee dubbii Waaqayyoo ibsuuf itti fayyadameera. (Ba’u 19:19, 1Mot 19:13, Isa 6:8, IZR 10:5) kan NJB hiikaa “magaalaati in sochoosa” Ba’u 19:13, 16.

▣ **“Magalaatti”** kan jedhu Yerusaaalem kan Yaahiwwee maqaa isaa kan jiraachisee magaalaa addaa argisiisa (Bau 12:5, 11), iddoo mana qulqullummaa kan argisisaaniidha.

▣ **“Maqaa kee sodaachuun ogummaa dha”** gaalichi kan Miikiyaas sireefama kan argisiisu yookiin booda yoo hiikamu kan itti dabalamee (b) B fi NJB kan irra utaalameedha). Inni dubbi ogummaa ture. NRSV Warrabdo keessa kaa’a.

Jecha Ibiroota (BDB 444) yoo hiikamuu sagallee ogummaa jedhaan. Kunis ogummaadhaan kitaabicha irraa jecha teekinikaa ti Iyo 11:6, 12:16, 26:3, Fakkeenya 2:7, 3:21, 8:14, 18:1, Isa 28:29).

▣ **“Sodaa”** jechi jedhuu “arguu” kan jedhuu jechaa Ibiroota sirrifamni kan itti kennameedha (BDB 906, NKJV) beektoota torbataman hikicha hordofani (BDB 431). Qabiyyee wajjin deemuu kan danda’uu kan wayyuu fi B NASB, RSV, NRSV< TEV, NEB, REB, NIV keessatti kan argamuudha.

▣ **“Dhaga’ii”** kun (BDB 1033, KB 1570) Qal IMPERATIVES (keeyata ajajaa) IMPERATIVES (keeyata ajajaa) xiyyaafatee kan barbaadu ta’uu isaa kan argisiisuu haaran NKJV yookaan “ulicha dhaga’ii” jedhe NIV immoo “ulicha irratti xiyyeefadhuu” jedha.

▣ **“Yaa qomoo”** kun kan torbataamaa hiika (Septuwajentii) itti fufee ti dha. Barreefamni Maasoretikichaa “ulee” kan jedhu qabata (BDB 641). Fakkeenyaaf “ullee tiksituu” Bau 4:17, Isa 16:5). Kun nhundee jecha warra Hibiroota ta’uu kan danda’uu (1) “Ulee” (2) Boojuu (3) Qomoo. Waaqayyoo kakuu isaatiin ijoollee dhiiraa fi durbaa rakkinaa fi hiyeesoota jireenya hawaasummaa wal makuu irratti xiyyafannoo itti kenna (lakk.12)

▣

NASB	“Yericha kan murteesse”
NKJV	“Isa kan murteesse”
NRSV	“Saba magaalatti”
TEV	“Isiin sabooti magaalatiitti olitti qabamtan”
NJB	“Lammiwwaan walitti qabamtan”

NASB fi NKJV Hibirichaa duuka bu’aa garuu NRS, TEV fi NJB kan sirreefamee duuka bu’a (hiika luboota Saaba keessa hin jiru). Hiiki Maasoretikicha kana duuka kan bu’ee kan inni dubbatu Waaqi guddaan

6:10

NASB	“Amma ammatti mana jal’oota namni jira”
NKJV	“Amma ammaatti isaan kan jal’oota galmee dha”
NRSV	“Galmee jal’oota irraanfachuun danda’a”
TEV	“Mana cubbammaa galmee cubbuu”
NJB	“Safartuun soba sichii jira ta’aa?”

Jechi Masooretikicha keessa jiruu hin beekamu;

1. Jira ta’a (Masooretichi, NKJV)
2. Hojjechuu danda’aa (NRSV)
3. Bachuu nan danda’aa (NJB)

Qabiyyeen safartuu sobaa (jechuun, lakk.10-11) barreefamni Maasoretikii fakkeenya daldalaa deebisee dhageesisuu (dubbifamaa utuu in ta'iin dubbachiiftuu jijjiruu) in gaafata (lakk.11). Maasoretikichi eeyye kan jedhu deebi gaafii barbaaduudha.

6:10-11 “Safartuu sobaa..... Dhagaa safaraa.... Walin dha'uun safaruu” kan Maasoretikii lakk.11 bifa gaaffiitiini dha, ta'us garuu deebii miti jedhu eega. Isaan kan daldala keessa jiran fakeenya walin dha'uti (Hose'aa 12:7, Amos 8:5). Guutuun safartuu Hibirootaa fi mijanni mare Amos 8:5 keessatti kan jiruu mata duree adda ilaali.

6:12 “Durreeyyi” Miikiyaas warra carraa qaban, warra humna qaban, dhiibbaa warra fidani fi warra fayyummaa saboota kakuu ergaa qabuu ergaa Amosi wajjin wal fakkaata dha. sarari 2 fi 3 akkumitti wal fakkaachu akka danda'an itti yaadi. Hundumtuu sararootni sadii kan lakk. 9-10 gudunfaadhaa fi lakk. 8 faallaa dha.

6:13-15 Waaqayyo Yerusaalemiin boojuudhaa fi maadii ishee cufuudhaan itti farada. Karaa gaariidhaan kan argtan hundumaa kan biroon itti gammadu. Waaqa tolfamaa alaa irra saba isaa eeguun dadhabbi Yaahiwwee utuu hin ta'in sababiin kana hundumaa cubbuu isaani akka ta'e yaada (lakk.13b: 16)!

6:13

NASB, NKJV “Dhukkubsataa nan godha”

NRSV, TEV

NJB “Gadi isa nan buusa”

NASB fi NKJV Maasoretikichaa duuka in bu'uu, kan biroon lubooti Saaba hiika Peshitta (Peshitta) fi Vulgeet (Volgeti) duuka in bu'uu.

■ **“Duwwaa nan godha”** jechi kun (BDB 1030, KB 1563, Hiphil INFINITIVE ABSOLUTE) Akadiyaadhaan kitaaba Meedikaalii keessatti “Naafa” “raatuu” “warra okolan” kan jedhuun hiikamee argama. Kanaaf, kan jalqabaa lakk, 13 sararii walaloo lamaan keessatti sabi kakuu cubbuu hojjechuu wajjin kan wa qabatee fakkeenya yaalumsaa qaba.

6:14

NASB “Dhabiinsa dhowuuf ta'a”

NKJV “Beela dhowuuf ta'aa”

NRSV “Beela cimaa dhowuu irrati argama”

TEV “Ammas in beellooftaa”

NJB -----

Rakkinni “dhabiinsa” yookiin duwwaa kan jedhuu jecha dha (jechuun, bututuu, BDB 445). Hiiki hin beekamu. KB (446) “samuu” kan jedhuu qaba. Peshittaa (Peshitta)“kan tortoree” jechuun hiika (jechuun dhukkuba garaachaa). Akkasumas isaan kana kan ilaalatuu yoo ta'ee hin beekamu (1)nama dhuunfa yookiin (2) hawaasa cubbammaa.

NASB “Eegumsaaf dhabamsiisuuf yaalee ta'a”

NKJV “Dhaloota xiqqoo hin ta'a”

NRSV “In teesifta”

TEV “In fudhata”

NJB “Walitti qabda”

■ **“Kaasuu”** kan jedhu gochami (BDB 690 I, KB 744, Hiphil [gosni akkasi kun kakuu moofaatti iddoo baay'eeti faayida irra oolera kakuu haarattis mallatto dhagaa daangaa kaasuu kan jedhu] JUSSIVE) qabeenya yookaan gatii kan kan qabu haala foyya'een dhoksuuf akka nu gargaaru yaaliin in mul'ata, ta'us garuubu'a qabeessa hin ta'u!

Kan walaloo sarara lamaaffaa “turuu” yookiin “qusachuu” gochama jedhuu fayyadama (BDB812). Isa 5:29 keessa turuuf jecha nyaata ishee kan deebiftuu leencaa dhaltuu faayida irra kan oole. NKJV akka NET kitaaba qulqulluu foon kan nyaataan beladoota fakkeenya kanatti fufee fakkaata.

6:15 “In facaafata ta'us garuu.....hin haammatu” kun kakuu cabsuun kan dhufuu abarsa keessati dha (Kes 28:30 ff).

■ **“Mataa kee dhadhaa ejersaatiin in dibattu”** kan durii baha dhi’oo ejersii bu’a baay’ee qaba ture. Tokko dhimmahawaasa qopheessuuf gogaa ittiin sukumuuf ture. Mallatto gammachuu fi namatti tolu ture. Dhadhaa ejersa dhabuun akka murtoo Waaqa irratti ilaalama ture (Kes 28:40).

NASB, NRSV

NJB

“Ija wayni”

NKJV

“Wayni minyaa’a”

TEV

“Waynii”

Kun jecha Hibirootaati “wayni haaraa” (BDB 440). Mata duree adda ilaali Amos 6:6.

6:16 “Kan Omiir” kun bu’a qabeessa mooti siyaasa ture (1Mota 16:21-28, bara bittaa moototaati dabalataan Appendix irra ilaalaa. Galmee Asor keessa maqichi qomoota kurnaniif maqaa baratamee ta’ee ture (jechuun, mana Omiritii).Maqaan kun waaqa tolfamaa isaaniif mallattoo ta’ee ture. Yihudaa bakka bu’a (fakkeenyaaf 2Mot 17:19, 22)!

■ **“Aki’aab”**kun Elzaabeeliin kan fuudhee mucaa Omiriti. Gara hawaasa Samariyaa kan Ba’aalii fi Asheeraan raajoota kan fidee (1Mot 16:29-34, 18, 21:25, guyyoota ilaallatee dhuma irraa haftee dabalataa ilaali).

■

NASB

“Ceepha’uu”

NKJV,NRSV

“Dheekamsa”

TEV

“Tufii”

NJB

“Kan arabsoo”

■ **“Dheekamsi”** jecha Hibirootaatii dha (BDB 1056), kabajuu dhiisuu fi fudhachuu dhiisuu kan argisisuu karaa adaatiin ture (2ffaa Seena baraa 29:8, Erm 19:8, 25:9, 18, 29:18, 51:37).

■

NASB, MKJV

“Tufii saba kootti in baatuu”

NRSV

“Tufii saba kooti in baatuu”

TEV

“Bakka hundumaati uummati jiruu tufiidhaan si ilaala”

NJB

“Kanaaf tufii saboota biroo danda’uu qabda”

Adda addummaan hiikaa fillannoota moortu

1. Masooretikicha- NASB, NKJV, NRSV
2. Hiika luba Saaba-TEV, NJB

GAAFFIIWWAN MAREE

Kun qajeelfama qo’annaa Macaafa Qulqulluuti, kana jechuun namni tokko Macaafa Qulqulluudhaaf hiikaa mataa ofii laachuu ni danda’a, tokkoon tokkoon keenya akkanuuf ifetti adeemuu qabna. Ati, Macaafni Qulqulluun, akkasumas Hafuuri qulqulluun hiikaa laachuu keessatti qooda isa jalqabarra qabdu. Kanas yaada nama biraatiif dhiisuun sirra hin jiru.

Gaaffileen marii kun kan dhiyaatan dhimmoota gurguddaa kutaa Macaafa kana keessatti ibsaman keessa deebitee akka ati yaadattuufi. Gaaffiileen kun yaada kaasu malee, ibsa irratti hin laatan.

1. Waaqayyo maaliif saba isaa gara murtooti fidee?
2. Lakk. 6-7 maaliif akkas gadisiisa ta’anii?
3. Dhimma mataa keenyaaf Waaqayyo in dirqamaa?

MIKIIYAAS 7

HIKAA HAARAA KEYYATAAN HIRUU IRRATTI HUNDA'A'E

NKJV	NRSV	TEV	NJB
Cubbuu Israa'eeliif gadda	Israa'eel keessatti hawaasa sadarkaa adda addaa qaban irratti kan walitti fufiinsa qabu sodaachisa, gaddaa fi komee yaadame	Malaalmaltummaa Israa'eel keessatti amaleeffatame	Yaookka aduunyaa guutuu irraa
7:1-2	(6:1-7:7) 7:1-7	7:1-4a	7:1-6
7:3-4		7:4b-6	
7:5-7		7:7	7:7
Qalbii diddiirrachuu fi jajjabina Israa'eel	Waaqayyo Israa'eeliif araara, jaalala, obsa isaa agarsiisa qaaniin immoo diinota huwwisa	Gooftaan fayyina ni fida	Tsiyoon diinotaan ni arrabsamti
7:8-10	7:8-10	7:8-10	7:8-10 Raajii haaromfamaa
7:11-13	7:11-13	7:11-13	7:11-13
Waaqayyo Israa'eeliin ni maara		Gara laafina Waaqayyoo Israa'eel irratti	Biti itti galiinsa diinota Tsiyooniif kadhata
7:14		7:14	7:14-17
7:16-17	7:14		Dhiifama Waaqayyoof kadhata
7:18 a-c		7:15-17	
7:18d-19b	7:18-20	7:18-20	7:18-20
7:19 c -20			

DUBBISA MARSAA SADAFFAA (fuula vii irraa)

SADARKAA KEYYATAATTI YAADA BARREESSICHAA ISA JALQABARRA HORDOFUU

Kun qaleelfama qo'annaa Macaafa Qulqulluuti, kana jechuun namni tokko Macaafa Qulqulluudhaaf hiikaa mataa ofii laachuu ni danda'a. Tokkoon okkoon keenya akka nuuf ifeetti adeemuu qabna. Ati, Macaafni Qulqulluun, akkasumas hafurrii qulqulluun hiikaa laachuu keessatti qooda isa jalqabarra qabdu. Kanas yaada nama biraaf dhiisuun sirra hin jiru.

Boqonnicha al tokkotti dubbisi. Gulummoowwan adda baafadhu. Hirama gulumoowwan keetii iikaawwan haaraa shananiin madaali. Keeyyataan himuu dirqama miti, garuu yaada barreessichaa isa jalqabarra hordofuudhaaf furtoodha, kun immoo gidduu galeessa hiikichaati. Tokkoon tokkoon keeyyataa Gulummo tokko qofa qaba.

1. Keyyata tokkooffaa
2. Keeyyata lammaffaa
3. Keyyata sadaffaa
4. kkk

- A. Boqonnaan kun eenyu akka dubbatuufi eenyuuf akka dubbatamu beekuun qoruun hin daanda'ama.
- B. Macaafni qulqulluun NIV eenyummaa isa dubbachaa jiru gabaabaatti kan inni kaa'u
  - 1. Mikiyaas Lak. 1-7; 11-13; 16-20
  - 2. Tsi'oon Lak 8-10; 14
  - 3. Waaqayyo; lak. 15
- C. Isa kanaan gadi hojjechuun baay'ee rakkisaadha.
  - 1. Hasawaa Raajichaa fi hasawaa Waaqayyoo addaan baasuu
  - 2. Sababni isaas bo'oon walaloon Ibrootaa Abbummaa walaloo sana waan gegeeddaruuf hog-barruu sana mijataa gochuu dha.

QAYYABANNAA JECHOOTAA FI GAALEWWANII

Mikiyaas 7:1-7

¹Ani akka nama erga iji mukaa ciramee iji Wayiniis muramee booddee haftee barbaaddatee dhabee Waanan ta'eef, anaaf wayyoo!

Iji Wayinii akkan hin nyaanneef irratti hin hafne, ija harbuus isa dura bilchaatu illee garaan koo kajeelee ture, garuu irraa nan dhabe.

²Namni Waaqayyoof ofkenne lafarraa badeera, namni yaada qajeelaa qabus isaan keessa hin jiru, hundumti isaanii dhiigasaanii dhangalaasuudhaaf riphaniin eeggatu; namni adduma addaan kiyyootti wal inoofa.

³Harki isaanii waan hamaa hojjechuu ba'eessa godhee beeka; namni guddaan arka fuudhaa in gaafata, abbaan firdiis gabbarsuu fudhachuu dhaan firdii kenna; inni dubbiin isaa dhaga'amuuf akkuma garaan isaanii barbaade in dubbata, isaan kun dubbii micciiraniin walitti in fidu.

⁴Isaan keesasaa inni hundumaa caalaa ba'eessa jedhamu akka qoraatiiti inni yaada qajeelaa qaba jedhamus dallaa qoraattii caalaas hin sodachisa. Guyyaan adabamuu kee inni warri ilaaltuun si irratti dhufuu isaa argan ga'eera; walii wallaachisuun isaanii amma ta'uu isaati.

⁵Hidhata keessan hin amanina fira isaanitti dhitaattus hin amanatina hadha mana kee ishee hammattee ciiftu iyy waa himuurraa of eeggadhu.

⁶Ilmi "Joonja'adha" jedhee abbaa isaa in tuffata, intalli hadha ishee irratti hati mana ilmaas amaatii ishee irratti in kaati diinonni nama tokkoos warra mana isaa keessa in ta'u.

⁷Ani garuu abdiidhaan gara Waaqayyoo nan ilaala Waaqayyookoo isa ana Fayyisu nan eeggadha, Waaqayyootu anaaf dhaga'a

7.1. "Anaaf wayyoo" kun boo'icha nama dhuunfaa tokkooti (BDB 47) yooma illee gara hawaasichaatti yeroo itti darbu qabaatu illee, kun Macaafa Faarfamnaa keessatti akkaataa barreeffama baramedha (Far. 5: 13 22 55 71) Eenyu akka dubbachaa jiru waanti taa'e hin jiru.

- 1. Raajichi ofiimasaan
- 2. Raajichi bakka bu'aa yaa'iwwee ta'ee
- 3. Raajichi haftee Waaqayyoo bakka bu'ee

NASB
NKJV
NRSV
TEV

"Nama ija funaanu ta'eera"

"Akkuma nama ija bonaa funaanu ta'eera.

"Iji bonaa erga funaanamanii booda akka qarmii hafuu ta'eera wayyoo

"Akkuma nama iji midhaanii tokkollee hin hafinii bela'aa ta'eera.

NASB “ Bona” (BDB 889) jecha jedhu irra darbeera. jechi kunis” Ho’aan” beekama. Kun yeroo itti midhan galfatan isa jalqabaa utuu hin taane isa dhummati. Yaa’iwwen ija arguuf baay’ee eegeera, garuu midhaanni galu hin turre.

■ **“Ani akka nama erga iji mukaa ciramee iji Wayiniis muramee booddee haftee barbaaddatee dhabee Waanan ta’eef”** namni beela’u nyaata akkuma barbaadu Mikiyaas qulqullummaa (lak, 3) beela’eera (Mat. 5:6 Macaafa Qulqulluu keessatti qulqullummaa akka midhaaniitti ilaaluun baay’atee jira Amo. 6:12 Yoh. 15:1-8 Fil. 1:11 Gel.5:23) Ameeriikaatti waldaan yi’uudotaa (JPSOA) lak.1 Samaariyaa akka bakka bu’u dubbata nyaata argachuuf barbaadaniiru garuu argachuuf hindandeenye. Sababi isaas:- 1)Marfamuu ykn (2) Waaqayyoo biraa beela (kes. 27-28) yaaduma kana lak. 7 irratti cimsa. Ta’us garuu ani kutaa kun yersaalam waliin akka walitti dhufu yaada. Gamtokkoon isaan baay’ee boodatti hafaniiru. /jechuuni qulqulluu ta’uu dhiisuun isaanii rakkina inni fidu raawwateera/ akkasumas gama biraan baay’ee dursanii argamaniiru (jechuun gara fuul-duraatti kan isaan ittiin harawan sagaleen kakuu ammayyuu hin geenye)

■ **“ija harbuus isa dura bilchaatu illee garaan koo kajelee ture** “ iji harbuu warri jalqabaa baay’ee minyaa’oofi kan eegamanii dha. Yooma illee midhaan inni jalqabaa hanga Adoolessaa yoo dhiyaachuu baate illee kan harbuu inni jalqaba kan inni ga’e Waxabajjii keessatti Namni ija harbuu isa jalqabaa akkuma hawwuu Mikiyaas tola dheebochaa jira.

7:2 “Namni tolaan” kun haalli kam iyyuu kan hin dangessine hiikkaa amanamummaa kakuu Waaqayyoo isa jedhu, jecha kakuu isaati isa ta’e Heseed (Hos. 2:19 isa jiru mata duree addaa ilaali (Fak. Lak. 18:6:87:10 Erm. 5:1) jechi kun ‘nama gaarii’ isa jedhu waliin wal-fakkaata kun yooma illee kan argamu yoo ta’uudhaa baate iyyuu, nama kakuu isaaf amanamaa ta’e kan agarsiisuudha (Fak. Far. 12:1 isa 52:1)

■ **“hundumti isaanii dhiigasaanii dhangalaasuudhaaf riphani in eeggatu ”**gochi hin (BDB 79:KB 83) Iyyaasuu fi Abboota Firdii keessatti baay’inaan kan ibsame qal IMPERFECT yoo ta’u ”waraanuu” jedhamee hiikameera. Kun Weelloo Adamoo yoo ta’u, saba Waaqayyoo warra adda duree ta’an mala yakka badiisa isaanii kan ibsuudha (jechuunii sassatummaa isaanii, qabeenya isaaniifi cimina geggeessitoota isaanii).

■

NASB

“ Dhiiga dhangalaasuu”

NKJV: NRSV

NJB

“ Dhiiga”

TEV

“Lubbuu baasuu”

Jechi kun (BDB 196) kallattiidhaan “Dhiiga” jechuudha. Jechichi baay’inaan jaarraa 8ffaa keessa Raajoti (baay’inaan Hiziqel Hose’aa 1:4:4:6:8 12: Yon 1:14 Mik. 3:10) jeequmsaafi du’a ibsuuf kan isaan itti fayyadamaniidha.

■ **“Namni adduma addaan kiyyootti wal inoofa.”** carraa argatan hundumaan wal-miidhu turan, qajeelfami isaanii ” kafaltii kamiin iyyuu anaaf isa caalu dabali “ kan jedhu ta’uu hin oolu. Akka fakkeenya Waaqayyootti namooti uumamani tokkummaan kakuu isaanii kan akkasumaanii ta’e,

7:3 “Harki isaanii waan hamaa hojjechuu ba’eessa godhee beeka” kun humna guutuun hammeenya godhamu ceepha’uuf kan barreeffame dha. Gochimichi (BDB 405, KB 408, *Hiphil* INFINITIVE CONSTRUCT) waan tokko sirritti ykn guutummaa guututti hojjechuu jechuudha. Asiratti shaakalaan hojii gaarii tokko hojjechuuf waan hojjetama ibsuuf jechi barbaachisu waan akeekame tokkoof ooleera.

■ **“Namni guddaan arka fuudhaa in gaafata, abbaan firdiis gabbarsuu fudhachuu dhaan firdii kenna ”** geggeessitoota firdii sirrii kennuurra badhaasa jechuun matta’aa (jechuunis matta’aa 3:11 Ba 23:8 Kes. 10:17:16:19 27:25) barbaadu turan.

■ **“inni dubbiin isaa dhaga’amuuf akkuma garaan isaanii barbaade in dubbata, isaan kun dubbii micciiranii walitti in fidu”** lakkoobsi kun sirni siyaasaa fi seera malamaltummaan guutamuusaa ibsa (3:1-12. Isa 59:9-12 Er 8:8-12 22:23 26:26:12-15) sooressi Abba seeraa fi Abbootii siyaasaatti maal akka barbaadu itti himee isaanis waan barbaadan godhanii waan barbaadan karaa ittiin argataan mijeeffatu. Sabni kakuu Waaqayyoo malamaltummaan kan guutan ta’aniiru. Hojiinsaani akkuma gaba warra kaanii kan kufan ta’aniiru.

■ **“Micciiruu”** (BDB 721, KB 783, *Piel* IMPERFECT) gochihimi jedhamu kan inni argamu as qofa duwwaa irratti. Jechi kana waliin wal-fakkaatu yoo’el keessatti akka addaan Bau” ykn “qooduu ta’ee ibsameera. Jechi kun yaada cubbuu seera Waaqayyooti /qulqullummaa/ akka waan addaan baasuutti kan agarsiisu ta’uu hin oolu.

7:4 Kun Ashimurii fakkaata, garuu weeraruudhaaf qophiin isaaniifi yaaliin isaani akka galma hin geenye isa yaada agarsiisuu waliin kan wal-fakkaatuu dha (Isa 22:5) lak. 4 xiyyeeffannoon jijjiirama waan jiru fakkaata, barreeffamoota lamaan warri jalqabaa lak. 2-3 keessatti xuraummaa kan ibsanii dha. Ta’us garuu barreeffamooti itti aanaa sadan (1) Raajota (Erm 6:17 H.7.3:17 Hos 9:8) ykn (2) Yihuudooti weeraraafi qophii taasisan ibsuuf ta’uu danda’a.

■ **“Hinjeeqamu”** jechi kun (BDB 100) Firdii Waaqayyoo ibsuuf kan tajaajilaniidha (Fak. Isa 22:5) 7:5-6 Lakkoobsi kun (1) tokkummaa Yihuudotaa keessa, malamaltummaa gadi fageenyaan ture (2) sababa weeraraan rakko dhufe kan agarsiisaaniidha. Hundumtuu fayidaa mataasaaf dhaabbatee ture. (Lak. 2-3 Erm 9:4:12:6) hiriyummaan dhugaa hin turre (jechuun Fak. 17:17:27:6-7) lakkobsi kun xiyyeeffannaa kan kennuu fi xiyyeeffannaas kan barbaadu gochihima ta’e kan tajaajilluufi gochihima xumura hin arganne lama qaba.

1. “Hin amanina” BDB 52, KB 63, *Hiphil* IMPERFECT akka xiyyeeffannaa kennuutti tajaajila
2. “Abdii hin godhatina” BDB 105, KB 120, *Qal* IMPERFECT akka xiyyeeffannaa kennuutti tajaajila
3. “Eegi” BDB 1036, KB 1581, *Qal* IMPERATIVE

7:6 **“Ilmi “Joonja’adha” jedhee abbaa isaa in tuffata,** ”gochihim (BDB 614, KB 663, *Piel* PARTICIPLE) tuffachuun” yeellasisuun ykn “Qoosuun jechuudha /Fak Kes. 32:15 Erm 14:21 Nah 3:6 dabalataanis barreeffami kun Kakuu Harawaa keessatti bifa bara dhumaa agarsiisuun dhiyaateera.

Mi kiyaas 7:7-8

⁷Ani garuu abdiidhaan gara Waaqayyoo nan ilaala

Waaqayyoo koo isa ana Fayyisu nan eeggadha, Waaqayyootu anaaf dhaga’a

⁸Ani kufeera garuu deebi’ee nan ka’a, dukkana keessas nan jiraadha,

Waaqayyoo garuu ifakooti, yaa diinakoo egaa anatty hin gammadina

7:7 **“Ani garuu abdiidhaan gara Waaqayyoo nan ilaala.”** Lak. 7 fi lak. 1-6 yaadota baay’ee wal-faallessan hubadhaa gochi hima (BDB 859, KB 1044, *Piel* IMPERFECT). Hojii Waaqayyoo irratti obsaan wal-amanuun raga amantiiti (Fak. Far. 38:15:39:7:42:5:13,5 isa 8:17 Far. Erm. 3:25)

■ **“Waaqayyoo koo isa ana Fayyisu nan eeggadha”** walabummaa Amanta keessatti qaama sadarkaa dhuunfaan taa’ee hubadhaa. Gochihima /BDB 403:KB 402/ hiphil COHORTATIVE dha barreeffamooti bifa walaloon dhiyaatan kun lamaan /sadan/ isa jabaa fi amanamaa ta’e duuka buulu yaa’iwwee ibsa.

■ **“Waaqayyootu anaaf dhaga’a”** Mikiyaas kadhata warra cubbamootaa israa’elotaa fi yi’uudotaa yaa’iwwaan akka hin dhageenyeeffi deebis akka hin deebifne (Fak 3:4) garuu yaa’iwwaan kakuu isaa amanti kan eeganiif sirrimatti kadhataani akka dhaga’uufi deebis akka kennuuf (6:8) durse beeksiseera,

7:8-13 **“Gaaffii Hiika qabu kan ta’u”** lak. 7 lak 8 waliin kan deemuudha hiikaan Afaan Ingiliffaa lak. 8 irratti yaada harawaa jalqabu (NKJV: NRSV:TEV:NJB garuu NASB) lak. 8-10 kan jiran lak. 11-13 kan jiran waliin garaa garummaan kan qaban fakkaatu sababi isaas lakkoobsonni lamaan warri gara dhumaa haromsa yaa’iwwaafi addunyaa irratti dhibbaa inni qabu calaqqisiisu.

7:8 **“anatti hin gammadina”** gochii himi (BDB to 3: KB 407 hiphil) kan walqabatee deemuudha.

■ **“Yaadinakoo”** asiirratti diina kan jedhame saba warra weeraran ta’uu danda’a, garuu dhugaansaa diina kan ture, saba kakuu isaati (saba hundumaa) cubbuu isa uumamaatii kun far 19:12:13 keessa kadhannaa jiru nayaadachiisa.

■ **“Ani kufeera garuu deebi’ee nan ka’a,”** (BDB 877:KB 1086) *Qal* PERFECT dha. Kun haromina nama dhuunfaa tokko ykn hawaasichi ariyatamuurraa deebi’uu agarsiisuu danda’a (4:13).

■ “**dukkana keessas nan jiraadha..**” gochimichi (BDB 442, KB 444, *Qal IMPERFECT*) jechuun “taa’uu” yookiin “jiraachuu” jechuudha. Kakuu Moofaa keessatti dukkanni yeroo baayee akka faallaa ifaatti tajaajila, jechi kun haala bara dhuma kan agarsiisu ta’uu danda’a (Fak isa 9:1:29:18) barreesichi cubbuu hawaasichaa fi sababa firdii dhufuuf yaa’iwwee waliin tokkummaa qabu akka citu itti dhaga’ama firdiin immoo kan inni baay’ee nama jibisiisu argamuu Waaqayyoo keessaa dhibuu isaati.

■ “**Waaqayyo garuu ifakooti**” kun waantota harmaan gadii Macaafu Qulqullu keessatti wal-falleessan kan nutti agarsiisuudha. (1) Dhugaa, sobarraa (2) Fayyinaa fi fayyaa Tarforuufi malaamaltummaarra (3) Gaarummaafi hammeerra ykn (4) Gaamachuu gaddattii Lakkoobsi kun ifa kana akka Waaqayyootti fakkeessee akka ibsaa jiru hubadhaa (Far. 27:1 Isa 60:20 1Xim 6:16 1 Yoh 1:5) isa beekuu: isaaf abboomamuu isa tajaajiluu fi isa tajaajiluun amantoonni Waaqayyoo waliin walitti dhufeenya qaban tumsa /jechuun Waaqayyoon haala wal-fakkaatuun fakkaachuu /yon 14:6 keessa/ isa 9:2 keessatti namoonni ifa guddaa arguu ifni kunis isaanirraa ifa. ifni waaqummaa kun Yesuusii dha. (Yoh 8:12:12:35-36,46) Lak. 8 yeroo dhiphinaatti Waaqayyoo amanamummaan akka argamu kan ibsu yoo ta’u lak. 9 immoo qaamaan yeroo itti wal argan gara fuula duraatti akka jiru kakuu gala.

Mikiyaas 7:9-13

⁹**Ani Waaqayyoon Waanan yakkeef amma inni dubbiikoo**

ilaalee dhugaakoo anaaf baasutti dheakamsa isaa isa boba’aa nan baadha.

Inni gara ifaatti na baasa ani immoo qajeelina isaa argee nan gammada.

¹⁰**Diinni koo warri Waaqayyoonkee Eessa jira naan jedhan kana hin argu,**

Yeeloonnis isaan in qabata:

karaa keessattis akkuma kosiitti dhidhiitamu isaanii arguutti nan gammada.

¹¹**Gaaf tokko masarawaankee deebi’anii in ijaaramu gaafas daariinkee in bal’ata**

¹²**Bara sanatti namoonni kee warri biyya Asoorii hamma biyya Gibxiitti,**

Gibxii hamma laga Efraaxiisitti galaanaa hamma

galaanaatti tulluudhaa hamma tulluutti tamsa’anii jiraatan gara kee in dhufu

¹³**ija hojii hamaa warri isarra jiraatan hojjetan irraa kan ka’e lafti in ona.**

7:9 “Ani Waaqayyoon Waanan yakkeef” Mikiyaas (akkuma Muse Isaiifi Daaniyeel) akka saba bakka bu’ee jiruutti dubbata dhuunfaatti ta’ee akkasumas akka hawaasaatti badiisa ga’uuf kallattiin Waaqayyo irratti dhuunfaafi gurmuun hammeenya goonu waliin wal-qabata (Kes. 27:28) Yihuudota keessatti qulqulloota kan ta’an hammeenya sabicharraa kan ka’ee yeroo baay’ee hin miidhamu.

Irra deebi’ee “Ana” (NASB) fi “Nuyi” (TEV) gidduu wal-jijjiiruutu jira. Raajiin kun cubbuu saba kanaa amanee fudhachaa jira (Isa 6) rakkoonsaa cubbuu dha bu’aan isaas ariyatamuu dha garuu hara’uun kan hin oolle abdiif kakuu Waaqayyooti.

■ “**Dhugaakoo anaaf baasutti**” dabalataanis akka itti seerri faradamu 6:1-5 keessatti ibsa. Barreeffamoota baay’ee keessatti Waaqayyo akka himata (Fak. 6:12) akka Abukaatoo(7:9) akka Abbaa Seeraa ta’ee of mul’isa.

■ “**Inni gara ifaatti na baasa**” kun lak 8 barreeffama 3 keessatti akka jedhe Waaqayyon akka ifaatti dhiyeessa. Akka barreeffama kanaatti “Arguun” yeroo baay’ee ibseera (9 barreeffama 5:10 barreeffama 3:16 barreeffama Far 17:15 Math 5:8 Ibr. 12:14 1yoh 3:2 Mul. 22:4 1Yoh 3:2 Mul. 22:4).

■ “**ani immoo qajeelina isaa argee nan gammada...**” Amala Waaqayyoo keessaa inni tokko firdii qajeelaa kennuusaati kunis kan beekamu akkaataa inni itti firdii kennurraa ka’eeti dabalataanis amalli abbummaasaa immoo araaraafi haromsa gochuusaa keessatti mul’ata /jechuunis/ simboo fi Firdii amansiisaa kennuusaan/ ilmaan namaa fi warra amanamoo ta’aniif kakuu isaa gaarii godha. Kunis Iyob 19:25-27 keessa isa jiru yaada Iyyoob wajjin wal-fakkaata Tola kan jedhu mata duree addaa Hos. 2:19 irra ilaalaa.

7:10 “Diinni koo kana in arga” gochihimi (BDB 906 KB 1157) bifaan JUSSIVE yoo ta’u hikkaan garuu kan hin xumramnedha.

■ “**Diinni koo warri Waaqayyoon kee Eessa jira naan jedhan**”: Lolli bara durii hunduma isaa waaqa tolfamaa biyya saani keessatti hirmaachisu turan. Yi’uudoti isaan irratti firdiif kan ka’an kara saba sanaa gargaarsa yaa’iwwaan godhu ilaalchisee barumsa Macaafa Qulqulluu keessatti bita isaanitti galeera /Zk

Anbaqom/ yaa'iwween saba isaa hammeenyaan guutame garasaatti deebisuuf saba waaqa hin qabnetti fayyadameera. Amayyuu taanaan saba itti fayyadame sana hin faradaaf /jechuuni Sooriyaa: Baabiloon/ jalqaba irratti yi'uudonni waaqa tolfamaan saba warra Waaqayyoon hinbeekne sanaa yaa'iwweerra caala humna akka qabutti yaadu turan. Garuu dhuma isaa kan bal'ieesse cubbuusaaniti (lak.9) malee Waaqayyo humna dhabe miti. Yaa'iwween dabaltaan saba warra weeraran irratti faradun maqaasaa (Hiz 7.36:2-38) kabachiisa (lak. 13).

■ **“karaa keessattis akkuma kosiitti dhidhiitamuu”** “kosii karaa keessaa” BDB 376 fi 299/ akkuma lak. 17 irratti ”biyyoo arraabu” (Isa 49:23) akkuma jedhu yeroo baay’ee mo’amu agarsiisuuf kan fayyaduudha /Fak. 2sam. 22:43:Far. 18:42: Zek;10:5).

7:11 lakkoobsi kun diigamuu magaalaa yerusaalen kan agarsiisuu fakkaata ta’us gruu” masarwankee yeroo hojjetamu (BDB 124 fi 154) gaaleen jedhu yeroo baay’ee akka masarawaa magaalaa (Amo 9:11) ta’ee osoo hin taane akka daangaatti (Fak. Isa 54:11) ta’eti, kanaaf daangakee kan jedhu tarii saba Waaqayyoo hundumasaa kan ibsu ta’uu danda’a. “masarawakee” kan jedhu eegumsa magaalichaa kan agarsisu ture. Yaa’iwween eenyummaa isaan lafa fi eenyummaa sabasaati hin deebisa.

7:12 “Gara kee in dhufu” lakkoobsi kun attamitti akka hiikamuun irra jiraatu kan tarreessan yadoti ijo ta’an sadii ilaalamaa turaniiru (1)Yi’uudoti ariyatamuurraa gara biyyasaaniitti deebi’aa jiru, (2) Sabni hundumtuu saba Waaqayyoo isa bakkasaa duriitti deebi’eef gibira fidaa jiru, (3) Dangaa israa’el isa akka yaadaatti jiru.

7:13” Ija hojii hamaa” cubbuu sabicharraa kan ka’e lafa kakuu sanarraa ala firdii fi badiisi hamaan hin dhufa. (cubbuu israa’el irraa kan ka’e akkuma cubbuu kana’an keessa ture Lak. 9) cubbuun sababoota qabu (Rom. 8:19-22).

Mikiyaas. 7:14-20

¹⁴ **Saba kee warra holoota dhuunfaa kee godhatte ulee keetiin tiksi!**

Isaan lafa gaggaarii isa naannoo isaanii jiru dhabanii, caakkaa keessa qophaatti in jiraatu; akka bara duriitti biyya Baashaanii fi Giila’ad keessaa akka dheedan godh

¹⁵ **Akkuma bara biyya Gibxiiti isaan baafte sanatti dinqii nutty agarsiisi.**

¹⁶ **Sabni lafarraa kana arganii, human isaanii hundumaan keessaamoo in yellaasifamu, afaan isaanii in qabatu.gurri isaaniis in duuda,**

¹⁷ **Isaan akka bofaa, akka warra lafa munyuuqaniis biyyoo in arraabu, rom’aas iddoo cufatanii ta’an keessaa in ba’u,**

si sodachuu irraa kan ka’e rifatanii gara kee gara Waaqayyoo gooftaa keenyaatti gara in galu.

¹⁸ **Yaa Waaqayyo, kan akkakee cubbuu namaaf dhiisu eenyuree?**

Ati dhuunfaa kee kan ta’an keessaa warra hafanii balleessaa isaanii irra in darbitaaf; ati gaarummaatti in gammadda malee, dheekkamsa keessa in ooltu

¹⁹ **Ati deebitee araara nutty agarsiifta; yakka keenya miillakee jalatti in gatta, cubbuu keenya hundumaa galaana gad fagoo keessa in buufta.**

²⁰ **ati akkuma bara duriitti abboota keenyaaf kakattetti,**

ijoollee Yaaqobitti amanamummaa kana Abraamittis gaarummaa in argisiifta.

7:14. **“Warra Holoota dhuunfaa kee godhatte ulekeetiin** /BDB 944 1:KB 1258/ qali IMPERFECT dha. Kun barreeffamni macaafa kana gara dhumaatti gara Waaqayyoo waaqa kakuutti kadhata kadhamee dha. Kan lak 7 abdiin bal’ateera. Kun miidhagina tiksummaa fi mootummaati (Far. 23 dabaltaanis Isa 40:11:Mik. 2:12:4-6-7:5:4) Waaqayyo tikseedhas mootiidhas. “Ulee” (BDB 986) jechi jedhu ulee mootota ykn ulee tiksee agarsiisuu danda’a.

■

NASB	“Qophaa isaanii ta’aa kan jiran”
NKJV	“ Qophaasaa kan jiraatu”
NRSV	“ Qophaasaanii kan jiraatan”
TEV	“ Akkasumas adda ba’anii kan jiraatan”
NJB	“ Daangeffamanii kan jiraatan”

kun isaan harmaan gadi wajjin wal-fakkaatu

1. Addaan Bau NJB

2. Kan tokkummaa NKJV
3. Kan baay'inaa ‘
4. Kan qulqullummaa

NASB	“Lafa ija qabeessa”
NKJV	“Qermeloos”
NRSV	“Lafa guduraa”
TEV	“Lafa magariisaa horii irra dheeddu”
NJB	“Lafa diriiraa”

Jechi kun (BDB 502) kan inni agarsiisu

1. Lafa gaarii Horii irra dheeddu (Baasaa fi Gala'aa waliin kan wal-qixxaatu)
2. Bosona (Fak. Isa. 10:18:29:17:32:15) ykn
3. Hikaa subtujent : Vishetaa fi Vulgeet keessatti gaara Qarmelee'woos (magaarisummaasaan kan beekame) dha.

■ **“Habobba'an”** gochihimi kun (BDB 944 1: KB 1258: qal IMPERFECT garuu hiikaa dhaan xiyyeefannaa kan kennu) “Tiksummaa” lak. 1 barreeffam 1 waliin bu'ura tokko kan qabuudha. Miirri karoora lak. 14 sabichi hacuucamee akka ture garuu akkuma seera Bau keessatti humnaa yaa'iwween bilisa akka ba'an ammas bilisa ba'aniiru.

■ **“Bashaaniifi Giliid”** kun kaaba yordaanis kallattiin kan jiru lafa lalisaa yoo ta'u magaarissummaasaafi ija qabeessummaasaan lafa beekamudha.

■ **“Akkuma bara durii”** kakuun hara'usaa kan agasisuudha (Isa 63:11:Amo 9:11) kan inni agarsiisu seera Bau keessatti saba jalqabaa ture kan agarsiisuudha.

7:15. “Waaqayyo bakka isaanii bu'ee hojiisaa isa seena qabeessa agarsiise” (Neh. 9:9-14 (Bau) :15-21 (lafa onaatti jooruu) :22-25 (Mo'icha kana'an) yeroon firdis kan ture yeroo lafa onaa keessa Jooraa turan sana. (Bau Bau-seera lakkoobsaa) Abdii ajaa'ibsiisaa sana akka yaadataniif cimsee isaan yaadachiisa.

7:16 Saba Waaqayyoo dhiphisaa kan turan yella'anii ta'anii turan (jechuunis Harkasaani Afaanirra ka'atan, Fakeenyaaf Abo 18:19: Iyo 21:15:29:9:40:4) kun immoo irra deebi'amee raawwatama sababi isaas sabni kakuu kun kan inni geeddarama humnaafi argamuusaa keessa waan deddeebi'aniif (Far 2)

7:17-18 Ibsituun Tyndale jildii 23A, dinqii fayyisuu Waaqayyoo galaana diimarra (Faarsaa Musee keessatti kan ibsame) fi Faarsaa galataa Mikiyaas (Ful. 203) gidduu wal-madaallii nama harkisu jira.

1. “Hollachuu” (BDB 919) Bau 15:14 fi mik. 7:17
2. “ Akka dhagaa ta'uu” (BDB 808) Bau 15:16 fi mik. 7:17
3. Sababa sodaarraan kan dhufe socho'uu dhiisuu Ba'u 15:15:16 fi mik.7:17
4. Hojii Waaqayyoo isa cimaa Ba'u 15:11 fi mik. 7:15 (jecha addaa)
5. Israa'el akka dhaala Waaqayyoo /BDB 635/ Ba'u 15:17 fi mik. 7:14:18
6. Gaaffii gowwoomsaa wal-fakkaatu Ba'u. 15:11” kan akkakee eenyu” fi mik. 7:18 kan akkakee waaqni eenyu”
7. Diinota gara bishaaniitti kan gatu Ba'u 15:1,4-5 fi Mik. 7:19

Biruu waaltes itti dabalee “Faarsaan Musee mo'iicha Waaqayyoo gara boodatti deebise yaadachiisa faarsaan Mikiyaas gara Fuulduraatti amantiidhaan isa t'au waan guddaa agarsiisa” (Ful. 203).

7:17 “Isaan akka bofaa, akka warra lafa munyuuqaniis biyyoo in arraabu” filmaatota lamatu jira. (1) Miilla isa mo'ee dhungachuu (Far 72:9”isa 49:23) (2) Bineesnota hin qulloofne (Uma. 3:14: Lew.11). Kun lola irratti mo'amu kan agarsiisu mammaaksa warra ibrootaati.

Gaaffii inni ijoon lakkoobsi kun (1) Humna yaa'iwwee fi jaalala israa'eliif qabu irraa kan ka'e soda saba kan ibsuudhamoo ykn. (2) Jijjiiramuu saba kan ibsuu dha. akka barreeffamaatti yoo ilaalamee lakkoobsi lffaan filmaata ol'aanaadha. Garuu akkaf ilaalcha kakuu harawaatti yoo ilaalame lak. 2ffaan filmaata olaanaadha. Adaraa maaloo akkuma lakkoobsa kanarra jirtanitti loogii wangeela Boobi mikiyaa 5.7-9 irra jiru mata duree adda ilaalaa.

7:18 “Yaa Waaqayyo, kan akkakee cubbuu namaaf dhiisu eenyuree?” kun kan agarsisu guddummaa Waaqayyoo fi maqaa Rajichaan kan labsame “ kunis “ kan akka yaa’iwwee eenyuu jira “hika jedhu qaba (Ba’u 34:6-7 kes. 7:9 Neh 9:17 Far. 103.:8-10 Iyu 2:13).

■ **“Balleessaa isaanii irra in darbitaaf** “Ibroota biratti gochiihimi baramaan kun (BDB 669, KB 724, *Qal PARTICIPLE*) (1) Ol-ol jechuu (Fak. 4:1) Baachuu (Fak. 6:16:7:9: (2) Fudhachuu/Fak. 2:2/ fi (3) Dhiifama gochuu (Fak Hos. 1:6:14:2) lak. 18 keessatti gaarummaa Waaqayyoo fi dhiifama gochuusaa kan ibsan gaalewwan walitti fufan jiru (Far. 103:12: isa 1:18 :38:17:43:25:44:21) Waaqayyoo dhiifama gaafa godhu cubbuu itti dhiifama godhe sana deebi’ee hin yaadatu. Gochiihimi wal-fakkaatan “Darbuu (BDB 716:Kb 778) yoo ta’u “irraanfachuu” /jechuun ijarraa fagaachuu: sammuurraas fagaachuu Lak 19) “Bau” gidduu darbuu (Fak. 2:13” Amo 5:17) jechuudha. Gochiihimi wal-fakkaatu kun Amo 7:8 fi 8:2 haala firdiin ibsameera. Dhiifama gochuun kana keessaa fi Fak. 19:22 keessa qofa.

■ *UBS Translator’s Handbook on the Books of Obadiah and Micah* lak. 18-19 keessatti cubbuu kan ibsan jechooti Ibrootaa baay’een ibsamaniiru.

1. Qaami (BDB 730: jechuun irraa galgalu)
2. Hammeenya (BDB 833 jechuunii irratti ka’uu)
3. Cubbuu (BDB 308 jechuunis dogoggoruu) waanti guddaan sabni kakuu hundinuu cubbuunsaani dhiifameeraa (Ful. 191)

■ **“Haftee”** kun ergaa irra deddeebi’amee ibsamudha (2:12:4:7:5:7:8)

■ **“Dheekamsa keessa hin ooltu”** gochi himi (BDB 304, KB 302, *Hiphil PERFECT*) jechuunis “jabeessanii qabuu” (Ba. 9:2) jechuudha. Kan inni ibsu Waaqayyo ijoolleesaa akkuma maatitti akka adabu garuu raawwate akka isaan hin ganne kanarraas darbee tokkumma ture akka deebi’u cimsee barbaada (Far. 103:8).

7:18

NASB	“Jaalala hin jijjiirame Jaal’ata”
NKJV	“Araara Jaal’ata”
NRSV	“Araara agarsiisuu Jaal’ata”
TEV	“Jaalala hin jijjiiramne agarsiisuutti gammadda”
NJB	“Jaalala amanama agarsiisuu jaal’ata”

Gochiihimi (BDB 342, KB 339, *Qal PERFECT*) Erm.9:14 fi Hos.6:6 keessatti ibsameera. Waaqayyo waan kanatti akka gammaduu /fi hin gammanne Hi 7. 18:23:32:11 beekuun barbaachisaa dha.

Jechii ‘Arara” jeduu (BDB 338 I) *hesed*, dha. Kunis dabalataan 6:8,7:18:20 Hos. 2:19; 4:1;6:4:6,10:12:12:6 fi yon 2:8:4:2 keessatti argama.

Kun ammas jecha kakuu Ibrootaa kan ta’e Hessedi dha. Hikaansaas kan hin jijjiiramne kan Waaqayyoo kakuu amanamaadha. Hos. 2:19 keessa kan jiru mata duree addaa ilaala.

Ati deebitee araara nutty agarsiifta; yakka keenya miillakee jalatti in gatta, cubbuu keenya hundumaa galaana gad fagoo keessa in buufta 7:19. Kun araara booda irraanfachuu agarsiisa. Waaqayyo gaafa dhiifama godhu cubbuu irraanfata (Isa 1:18;38:17;43:25:44:22:Far 103:8-14) ijarraa kan fagaatee lapheerraa fagaata kakuu attamiiti kun amantooti baay’een araara Waaqayyoo jireenya isaaniitti shaakalaniiru, garuu cubbuu akka inni irraanfatu takkaa hin yaadatan.

NASB:NRSV	“yakka keenya miillakee jalatti hin gatta”
NKJV	“Hammeenya keenya to’annoo jala galcha”
TEV	“Cubbuu keenya miilla jalatti nu dhiita”
NJB	“Cubbuu keenya hin gata”

Gochimni kun (BDB 461, KB 460, *Qal IMPERFECT*) akka ijootti “Bichisiisuu” (Fak. Uma 1:25) ykn “akka bitan gochuu” (Fak. Erm. 34:11:16 Neh 5:5) jechuudha. Asiratti cubbuun Amantoota haqamuu isaafi mo’amu isaa fakkeenyaan ibsuun fayidaa qaba.

7:20 “Dhugaa...Araara” amalli yaa’iwwee kun lamaan saba isaa irratti irra deebi’anii calqqisuu kan qabaniidha. “Dhugaa (BDB 54) Kakuu Moofaa irratti kan inni agarsiisu amanamummaa dha (Yon 3:5 mata duree addaa ilaalaa) inni lammaffaa Hesseedi (BDB 338I) ykn kakuu isaaf amanamu (Hos. 2:19 kan jiru mata duree adda

ilaalaa) Waaqayyo namoota qajeeloo ta'an hora /jechuunis akkuma Kakuu Moofaa keessatti jedhe dandeettiinhaan Erm. 31:31-34 osoo hin taane akkuma Kakuu Harawaa keessatti jedha Ararasaa fi Ayyaana isaan Hiz.736:22-38.

■ **“Yaa’ii qoobiif...Abraamiif... Abbootii keenyaaf** “Waaqayyoo fi saba isaa gidduutti kakuu isaan adda kan ta’eefi dirqamsaanis wal-quunnamtii adda ta’etu jira. Macaafa yoonasiinis dabalatee lak. 18-20 kan jiru guyyan aarsaa dhiyeessan mana qulqullummaa yi’uudotaa keessatti hin dubbifamu turan. Guyyaa waggaa harawaatti sa’a booda yi’uudoti warri adda duree ta’an lafa bishaanni dhangala’u deemanii lak. 18-20 isa jiru dubbisuu koroojoo isaanii duwwaa godhu turan kanas “hin gate” jedhama. Kan inni irratti xiyyeeffatu itti gaafatamummaa /jechuunis cubbuu hundumaa gatuun/ qofa osoo hintaane, araara Waaqayyoo dabalateeti.

Qabxiin barnoota Macaafa Qulqulluu kanaa gara dhuumaatti kan inni irratti xiyyeeffatu arjummaa Waaqayyoo utuu hintaane, garuu karaa Kirstoos kan godhame kakuu isa rifachiisaa dabaltaeeti (Yoh. 14:6) Israa’el kan fayye abboomamuu kakuu isaatiif moo hara’uu yi’uudaaf? Waanti sirriin dhuga qabeessummaa yesuus isa harawaa dha (Rom 2:28-29 9-11: Gel.3:6:16).

GAAFFII MAREE

Kun qajeelfama qo’annaa Macaafa Qulqulluuti, kana jechuun namni tokko Macaafa Qulqulluudhaaf hiikaa mataa ofii laachuu ni danda’a, tokkoon tokkoon keenya akkanuuf ifetti adeemuu qabna. Ati, Macaafni Qulqulluun, akkasumas Hafuuri qulqulluun hiikaa laachuu keessatti qooda isa jalqabarra qabdu. Kanas yaada nama biraatiif dhiisuun sirra hin jiru.

Gaaffileen marii kun kan dhiyaatan dhimmoota gurguddaa kutaa Macaafa kana keessatti ibsaman keessa deebitee akka ati yaadattuufi. Gaaffiileen kun yaada kaasu malee, ibsa irratti hin laatan.

1. Boqonnaan kun kan inni barreeffameef nama dhuunfaaf moo tokkummaa sana keessa hawaasa jiraniif?
2. Jecha ibrootaa Hesseedi jedhamu ibsi.
3. Lak. 7 fi 8 akkasumas lak. 16 gidduu garaa garummaa jiru ibsi.
4. Haala saba Waaqayyoo keessatti yoo ilaalamu maaliif gaaffiin lak. 10 barbaachisaa ta’e?
5. Lak. 18 fi 19 keessatti amala Waaqayyoo isa gara laafessa ta’e tarreessi.

IBSA DABALATAA TOKKO

Mootota sanyii tokkoo kan yeroo garagaraatti bitan kan Faarsi, Griikii fi Baabiiloon

- 612 Dha. K. D. Nanawween harka bittaa loltuu Baabiiloon isaa haaraa jalatti kufte (Naabuukadanazaar)
- 608 Fari'oon Nekaaw inni lammaffaan mootummaa Baabiiloon isa haaraa babaliisuuf gara Karkaamiishitti duule
- Mootiin Yihudaa Yosiyaa isa dhaabsisuuf yaale
- Yosiyaa du'uu fi ilmi isaa Iyyoo'ahaaz gara teessootti Bau yaaduu
- Iyyoo'aakiin ilmi Yoosiyaa inni kan biraa abboommii Fari'oon Nikaw isa lammaffaatiin ji'a sadii keessatti
- Iyyoo'ahaaziin bakka bu'e Filsxiyaanii fi Sooriyaan bittaa Gibxxii jalatti Haaromini Yoosiyaa addaan cite.
- 605 Naabuukadanaazaar daandii dirree Palastaayiin irratti hunduma isaanii har'ee
- Naabuukadanaazaar du'a kan abbaa isaa (Nabopolassar) dhaga'ee gonfoo fudhachuuf gara Baabiloon deebi'ee deeme
- Gara sanas yeroo deebi'uu warra booji'aman keessaa Dani'eelii fi maatii warra nugusaa keessaa kan bira fudhatee deebi'ee
- Nabopolassar kan hafan warra Gibxxiitii fi Asoorota lloluudhaaf waraana gara Karkamiishitti erga
- 605 - 538 Baabiloon bara 597 biyya Palastayinii qabate 10,000 warra booji'aman gara Baabilooniitti godaanse
- 586 Yersaaleemii fi manni qulqulluummaa ni diigame boojiun baay'eenis ni fudhatame
- 582 Riphixee loltoonni Yihudaa Godoliyaasii ajjeessan ammas namoonni kan biraan fudhatamanii deeman

NAABUUKADANAAZAARIIN KAN BAKKA BU'AN

- 562 - 560 Merodaak Hamichi Yoaqiimiin hidhaadhaa gadhiise (karaa Masihichaa isa sirrii)
- 560 - 556 Neriglissar
- 556 Labaski-Marduk ni moo'ee
- 556 - 539 Naboniidus:

Yeroo hedduu waaqa haalaa *Sin* (mood) mana sagadaa ijaaruu irratti dabarse. Bakka kanatti luboota Marduuk biratti jibba buufate

Yeroo isaa hedduu kan dabarse mormitoota ka'an qabbaneessuu fi mootummaa isaa tasgabbeessuu irratti ture. Waa'ee dhimma mootumma ilma isaa Belshazaariif dhiisuun gara Teemaan deeme.

Belshazaar:

Yeroo isaa hedduu kan dabarse seera hdaabuu irratti ture

Yaaddoon Baabiloon inni guddaan Media ture.

Ka'uu Qiiroos

- 585 - 550 Astyages Mootii Media ture (Qiirroos inni lammataa Mandaneeniin mucaa ilma isaa ture)
- 550 Qiirroos inni lammaffaan, tajaajilaan mootichaa, aboo argachuuf Nabonidus irratti fincile,
- 547 1. Gibxii
2. Kreekas, mootii Lydia wajjin waliigaltee uume
Qiirroos Saardiis irratti duule (Magaalaa gudditti Lydia) Isiyaa ishee xiqqoos guutummaa guutuutti of jala galche
- 539 Goobiyaas Baabilooniin mormii umaa tokko malee qabate (Dan 5; Belshazaar jalatti kan moo'uu, Goobiyaas darbees Daryoos isa kan Mede ta'uu danda'a Dan 5:31).
- Onkoloolessa 11, 539 Qiirroos kan waaqa tolfamtuu Ji'aa Ziniin akka nama bilisa baasuu ta'e seenee

Milkaawina Qiirroos

- 530 Ilmi Qiirroos isa bakka bu'e (Cambiyises II)
- 530 - 522 Cambiyises moo'uu isaa (Elefaantiin Paapyirii)
- 525 keessa Gibxiin Gara bittaa Faarsii fi Medooniitti dabale
- 522 - 486 Darius I gara mootummaatti dhufe
- Karoorra Awuraajjaa isa kan Qiiroosii wajjin bittaa Farsi walitti qindeesse
- Kan akka saantima Liidyaa qopheesse
- 486 - 465 Xerxes I (Esther)
- Fincila warra Gibxii barbadeesse
- Griikiin weeraruu yaade; garuu 465 Thermopolyiitti waraana irratti moo'ame

	Arxeksis I 465 ni ajjeefametti
480	lola Thermopolyii
465 - 424	Artaxerxes I Longimanus (Ezra 7-10, Nehemiya, fi Milkiyaas)
	Warri Giriikotaa Pelopanisiiyaatti lolli amma isaan quunnamutti baballachuu itti fufan lolichis hanga waggaa 20tti itti fufe
	Yeroo kanatti waldaan Yihudotaa deebi'ee hundaa'ee
423 - 404	Darius II
	Mana qullqullummaa isa guddicha keessatti ayyaanni Maxinoo akka kabajamu hayyame
404 - 358	Artaxerxes II
358 - 338	Artaxerxes III
338 - 336	Arsees
336 - 331	Daariyoos III

GRIIK

359 - 336	Philiphoos II Griikiin hundeesse
	336tti ajjeefame
336 - 323	Alexander inni guddichi (ilma Philiphoos)
	Daariyoos II lola ISUS itti injifate)
	Ba'ha Mediteraniyaan fi Baha dhihoo erga weeraree booda bara 323 dhukkuba busaatiin Baabilooniitti du'e
	Janaraalonni Alekisaander du'a isaa booddee mootummaa isaa qoqooddatan
	<ol style="list-style-type: none"> 1. Cassasnder - Maqqdonyaa fi Griik 2. Lysimicus - Thrakee 3. Seleucus I - Siiryaa fi Baabiiloon 4. Ptolemy - Gibxii fi Palestayiin 5. Antigonus – Isiyaa xiqqaa gara tokko

Warri Seleusids warra Ptolemii wajjin wallolu

301	Palestayiin waggoota 100 bittaa Ptolemii jala turan
175 - 163	Antikas Epifaanes
	Sanyii Yihuudota sanyii kan biraa waliin walitti makuu (Hellenize) barbaade. Bakka jiminaaziyeemiis ijaare
	Ormootaafis bakka aarsaa itti dhiyeessan qopheesse. Luboonnis hacuuccaan irra ga'e

Muddee 13, 168	Antiyokas Epifaanis iddoo aarsa irratti booyyee qale. Kaan akka isa isa xuraa badiisaa akka ta'e fudhatu.
	Maataatiyaas fi ijoolleen isaa ni fincilan. Maataatiyaas ni ajjeefame. Yihuudaan aboo fudhate.
167	Maataatiyaas riphxee loltoota beekamoo warra Maqaabotaa qacare
Muddee 25, 165	Manni qulqullummaanni eebbifame

Mootota

BAABILOON

MEDIA

626 - 605	Naabuukadanaazaar ni du'e ሞተ ("Nabu, biiftuu eega") 625 - 585
	Kyrzares
605 - 562	Nebuchadnezzar II
	("Neboo, daangaa eega")
	585 - 550
	Astyages
562 - 560	Merodaak hamicha 550
	Qiiroos II
556	Labaski Marduk
556 - 539	Nabonidus
	Belshazzar
539 -	Gobiyas

MEDO-PERSIAN

550 - 530	Qiiroos II (538 Medo-Persian Akkaemeniyaan bakka jedhamu humnaan booji'e)
530 - 522	Cambiiyees II (Gibxii fi Qophiroos dabale)
522	Gaumata yookiin Pseudo, Smerdis (ji'a 6 moo'e)
522 - 486	Darius I (Hystaspes)
486 - 465	Xerxes I (abbaa manaa Asteer)
465 - 424	Artaxerxes I (Ezraa fi Nehemiah Palestine keessatti)
423 -	Xerxes II

424 - 404	Daariyoos II Notas
404 - 359	Artaxerxes II Mnemon
359 - 338	Artaxerxes III Ochus
338 - 336	Arses
336 - 331	Darius III Codomannus

GRIIK

359 - 336	Filiiphoos II kan Maaqadooniya
336 - 323	Aleksaandar guddicha
	Janaraalonni Aleksaander du'a isaa booddee mootummaa isaa qoqooddatan
323 -	

1. Cassander - Maqqdonyaa fi Griik
2. Lysimicus - Thrakee
3. Seleucus I - Siiryaa fi Baabiiloon
4. Ptolemy - Gibxii fi Palestayiin
5. Antigonus – Isiyaa xiqqaa gara tokko (301 Dhaloota Kiristoos dura ajjeefame)

Warri Tolomii Palestayiin moo'an garuu 175 – 163 gara warra Seleucusitti jijjiirame

175 - 163	Antiochus IV Epiphanes mootii Seeluusidotaa isa 8 ^{faa}
-----------	--

* Barrii fi maqoonni baay'een jaraa kan fudhataman *A History of Israel* John Brightiin kan barreeffame , fuula. 461-471 irraati.

IBSA DABALATAA LAMA

Qo'annoo kan seenaa ifa ta'e kan Humnoota Mesopotaamiyaa

(Barrii fi maqoonni baay'een jaraa kan fudhataman *A History of Israel* John Brightiin kan barreeffame , fuula. 462 irraati)

- I. Bittaa Asoor (Uma 10:11)
  - A. Amantaa fi aadaa irratti baallinaan dhiibbaa kan taasisan warra mootota Sumer/Baabiilooniin.
  - B. Tilmaammii yeroo kan warra moo'aniif:
    1. 1354-1318 - Asshur-Uballit I:
      - (a) Magaalaa warra Hiitottaa Karkamiishiin moo'ee bite
      - (b) Dhiibbaa warra Hiitottaa balleessuu fi warri Asoorotaa akka guddatan hayyame
    2. 1297-1266 - Adad-Nirari I (mootii jabaa)
    3. 1265-1235 - Shalmaneser I (mootii jabaa)
    4. 1234-1197 - Tukulti-Ninurta I
- jalqaba ba'a bittaa warra B aabiiloonotaa aboo jala galfachuu
    5. 1118-1078 - Tiglath-Pileser I
- warri Asoorotaa Masapotaamiyaatti warra cimoo ta'an
    6. 1012- 972 Ashur-Rabi II
    7. 972- 967 - Ashur-Resh-Isui II
    8. 966- 934 - Tiglath-Pileser II
    9. 934- 912 - Ashur-Dan II
    10. 912- 890 - Adad-Nirari II
    11. 890- 884 - Tukulti-Ninurta II
    12. 883- 859 - Asshur-Nasir-Apal II
    13. 859- 824 - Shalmaneser III
- Qarqar irratti lola 853tti
    14. 824-811 - Shamashi-Adad V
    15. 811-783 - Adad-Nirari III
    16. 781-772 - Shalmaneser IV
    17. 772-754 - Ashur-Dan III
    18. 754-745 - Ashur-Nirari V
    19. 745-727 - Tiglath-Pileser III:
      - a. 2 Mot15:19 irratti maqaa isaa isa kan teessoo Puliin waamameera
      - b. Mootii baay'ee jabaa ture
      - c. Seera isaa isa Namoota bittaa jala jiran bilisa baasuu jalqabe
      - d. Bara 735tti Dhaloota Kiristoos Dura “Syro-Ephramatic League” kan jedhamu tokkummaatu uumuutu ture. Kaayyoon isaa isa jabaataa dhufe sochii Asoorotaa ittisuuf biyyoota galaana Yordaanos qarqara jiran bakka lagi Efraaxis ka'uu jalqabee hanga biyya Gibxiitti humna waraanaa bakka tokkotti gurmeessuuf ture. Mootiin Yihudaa Ahaaz walii galuuf fedhii hin qabu ture kanaaf Israa'eeliif Sooriyaadhaan wareerame. Gorsa Isa dhiisee gargaarsaaf gara Tiglath-Pileser III xalayaa barreesse (IIMot. 16; Isa 7-12 irraa ilaali)
      - e. 732 tti Tiglath-Pileser III Sooriyaa fi Israa'eeliin weerare ni moo'es teessoo Israa'eel irrattiis Hose'aa nufusa godhee kaa'ee (732-722). Yihuudonni kumaatamatti lakkaa'aman kaaba Israa'eelii booji'amanii gara gara mediatti geeffaman (II Mot 15).
    20. 727-722 - Shalmaneser V
      - a. Hose'aa warra Gibxii wajjin waliigaletee uumee gara Asooriitti booji'ame (2Mot 17)
      - b. 724 tti (DH.K.D.) Samaariyaa marse
    21. 722-705 - Sargon II:
      - a. Waggoota sadii booda marfamichi Shalmaneser V tiin jalqabame isa kan bakka bu'ee Sargon II Magaalaa gudditti Israa'eeliin Samaariyaa marsee qabe. Kan 27,000 ol ta'an gara Meditti geeffaman
      - b. Lafa Hitaayiitiin dabalataaniis qaban

- c. 714-711 kan biraa tokkummaan biyyoota laga Yordaanos naannaa jiraniif fi Gibxi Asoor irratti fincilan. Waldaan tokkummaa kun “Fincila Ashdad” jedhamee waamama. Hiziqiyaas inni kan Yihudaa illee duraan kana irratti hirmaateera. Asoor magaalota Palastaayiin heedduu weeraree barbadeesse.
22. 705-681 - Sennacherib:
    - a. 705 kan biraa tokkummaan biyyoota laga Yordaanos naannaa jiraniif fi Gibxi du’a Sargon II booda ni fincilan. Hiziqiyaas fincila kana gutummaa guutuutti deeggareera. Sennacherib 701 keessa weerare. Fincilichi addaan cite ture garuu Yerusaaleem akkaataa gochaa Waaqayyootiin oolt (Isa 36-39 fi 2Mot 18-19)
    - b. Sennacherib dabalataan fincila kan Eelamii fi Baabiiloon hambise
  23. 681-669 - Esarhaddon:
    - a. Gibxiin moo’uuf gabroomsuuf mootii Asoor isa jalqaba
    - b. Baabilooniif fedhii guddaa qaba waantureef magalaa guddittii ishee deebisee ijaare
  24. 669-633 – Ashurbanipal:
    - a. Izraa 4:10 irratti Osnappar jedhamee waamameera
    - b. Obboleessi isaa Shamash-shum-ukin mootii Baabiiloon taasifame (booda garuu aboo isaa irraa gad bu’ee mootii kutaa biyyaa ta’eera). Kun Asoorii fi Baabiloon gidduutti yeroo dheeraaf kan turuu nagaa buuseera. Garuu ukkaamfamee kan ture yaadi fixoquu obboleessa isaatiin (aboo isaa irraa gad bu’ee mootii kutaa biyyaa isa ta’e) isaan kan kan geggeeffamu 652 tti dhoo’ee.
    - c. Kufaatii Teebees 663 DH.K.D.
    - d. Eelaamiin waraane 653: 645 DH.K.D.
  25. 633-629 - Asshur-Etil-Ilani
  26. 629-612 - Sin-Shar-Ishkun
  27. 612-609 - Asshur-Uballit II:
    - a. Haraan keessatti bakka boojuutti mootii gara abootti dhufe
    - b. 614 DH.K.D.kufatti Assher fi Neneewee

II. Mootummaa Babiiloon isa haara:

- A. 703-? Merodach-Baladan
  - Mootota Asoori irratti fincila ammaa ammaa kaase
- B. 652 Shamash-shum-ukin:
  1. Ilmi Esarhaddon fi obboleessi Asshurbanipal
  2. Mootota Asoori irratti fincila kaasuu jalqabe garuu ni moo’ame
- C. 626-605 Naabuukadanaazaar:
  1. Nugusa Baabiloon ishee haaraa ture
  2. Gara kibbaatiin warra Asoorotaa waraane garuu Cyaxares gara kaabaatiin isa waraane.
  3. Magaalaatiin guddittiin warra Asoor isheen durii Ashur 614 DH.K.D. diigamte magaalaa guddittiin Asoor haaraanis 612tti kufte
  4. Hambaan loltoota Asooris gara Haraanitti deebi’aan hanga mootii godhatanitti.
  5. 618tti Fari’oon Nikaaw II (II Mot 23:29) isa baballachaa jiru humna cimaa kan Baabiloonotaa ittisuuf haambaalee Asoorotaa garaaruuf bakka walittibu’iinsa ittisan hundeesuuf gara kaabaatti duule. Inni gaariichi mootiin Yihuudaa Yosiyas (II Mot 23), karaa Palastaayiniitiin sosochii warra Gibxii dhowwuuf morme. Megiddootis loliinsa yeroo gabaabaaf ta’etu ture. Yosiyas madaa’ee du’e (IIMot. 23:29-30). Ilmi isaa Iyyo’aakaaz mootii ta’e. Farii’oon Niikaaw II humna balleessuu warra Asoorotaa ittisuuf Haraaniin kan ga’e turee ture. Mooticha Naabuukadanaazaar II tiin kan geggeeffamu humna Baabiiloonotaa fudhatee Dh. K. D. 605tti Karkamiishitti laga Eferaaxiisitti guutummaa guutuutti moo’ame. Gara Gibxiitti utuu deebi’aa jiruu Farii’oon Niikaaw Yerusaleemmitti isa argee waa’ee magaalichaa gaafate. Iyo’aakaaziin ji’oottan sadii booda bakka isa buusee isa godaansisise bakka isaas ilma Iyyooakaaz Yosiyasiin teessoo irra isa kaa’e (II Mot 23:31-35).

6. Naabuukadanaazaar II loltoota Gibxii gara kibba palastaayiniitti har'ee garuu du'a abbaa isaa dhaga'ee gara gonfoo kaawwachuuf gara Baabiilooniitti deebi'e. Waggaadhuma sanatti gara Palaastaayiniitti deebi'e. Iyyoo'aqiimiin Yihudaa irratti teessoo isaa irratti dhiisee dhibbaan kan lakkaa'aman lammii biyyattii fi mana mootii keessaas kaan fudhatee deebi'e. Daanni'eelii fi michooliin isaa yeroo kan kan booji'aman.

D. 605-562 - Naabuukadanaazaar II:

1. 597-538 Baabiiloon Palestayiniin guutummaa guutuutti to'annaa jala galchee ture.
2. Bara 597tti boojuu kan biraatu ta'e sababni isaa Iyyaaqiin Gibxii waliin waliigluu isaa ture (II Mot 24). Naabuukadanaazaar II utuu hin qaqqabiniin dursee du'e. Gara Baabiloonitti yeroo booji'amu ilmi isaa Iyyo'aakiin ji'oota saadii qofaaf mootii ta'ee ture. Lammiin kumn kudhan Hizqi'eeliiniis dabalee gara magaalaa Baabiiloonitti dhihoo bakka jiru duuchaa bishaanii Kebar (Canal Kebar) dhihoo iddoo jiru boqotan.
3. 586 keessa Gibxii wajjin kan itti fufe walitti dhiyeenya irraa kan ka'e magaalaa Yerusaaaleem Naabuukadanaazaariin (II Mot. 25) guutummaa guutuutti barbadoofte, akkasumas boojiin guddaan isaa ta'e. Iyyoo'aakiimiin kan bakka bu'e Sedeeqiyaasis ni booji'ame Godoliyaas mootii taasifamte.
4. Godoliyaas humna riphete loltoota Yihudotaatiin ajjeefamte. Humnoonni kunnis Erm isaanii wajjin akka deemuuf dirqisiisuun gara Gibixiitti baqatan. Naabuukadanaazaar yeroo afraffaadhaaf weerare (605, 596, 586, 582) kan hafan argachuu warra danda'e hundumaa booji'ee fudhate.

E. 562-560 – Merodaak hamichi ilmi Naabuukadanaazaar, Amel-Marduk jedhamunis kan beekamu (namni Marduuk Akkaadiyaa)

- Iyyoo'aqem hidhaadhaa isa hiikisisee garuu Baabiloon turuutu isa irra ture (II Mot 25:27-30; Er. 52:31).

F. 560-556 - Neriigliissar

- Merodaak hamicha ajjeese
- Inni dursee Yerusaaaleemiin barbadeessee kan ture janaraala Naabuukadanaazaar ture Er. 39:3, 13).

G. 556 - Labaski-Marduk

- Inni mucaa Neriigliissar yoggaa ta'u ijoollummaa isaatti teessoon mootummaa isaa yaadameefii ture garu ji'oota sagal booda ajjeefame (Berossos).

H. 556-539 - Nabooniidas (kan Akkaadotaa “Neboon kan ol jedhe dha”):

1. Nabonidus inni sanynii moototaa keessaa utuu hin taane intala Naabuukadanaazaar fuudhe.
2. Yeroo isaa hedduu kan dabarse SIN kan jedhamu waaqa tolfamaa Ji'aaf Teemaatti mana qulqullummaa ijaaruu irratti ture. Inni luba waaqayyottii tolfattuu kanaaf ilma ture. Kun luboota Maarduukiif “waaqa Baabiiloonotaa isa angafa” wajjin diinummaa isa irratti huumeera.
3. Yeroo isaa hedduu kan dabarse warra isaan morman too'achuuf yaaluu (Sooriyaa fi Kaaba Afriikaa) irratti ture akkasuma mootummaa isaa tasgabbeessuu irratti ture.
4. Waa'ee dhimma mootummaa ilma isaaf dhiisee gara Teemaa deeme, Belshaazaar magaalaa guddittii Baabiiloon irratti (Dan.5 ilaali).

I. ? - 539 - Belshaazaar (waliin kan moo'an)

Magaalaan Baabiiloon harka loltoota Farsi Gobiriyaas isa Guutiyaam jalatti kufte. Karaa yaa'a laga Efraaxiisiin cufuudhaan akkasumas karaa isaa jallisuun gara magaalatti seenuun. Luboonni magaalittii fi saboonni warra Farsotaa akka warra birmaduu baasanii fi Maarduuk akka lamme deebi'ee jabaatuuf akka sababaatti fudhatan. Goobriyaas Qirooms isa lammaffaatiin mootii magaalaa Baabiloon taasifamee muudame. Goobriyaas tarii Daariyyos isa kan Medoon ta'uu danda'a. Dan 5:31; 6:1. “Daariyyos” jechuun “isa ulfaataa” jechuudha.

III. Bittaa Medoo fi Faariis: kan Qirooms II ka'umsa isaa ((Isa. 41:2,25;44:28-45:7; 46:11; 48:15):

- A. 625-585 – Cyaxares mootii Medoon warri Baabiloon Asooriin akka moo'an kan gargaare ture.

- B. 585-550 – Astyages Mootii Medoon ture (magaalaan guddittiin isaas Isbaateenaa ture). Qirooms II mucaa mucaa isaa ture. Cambyses I (600-559, Pershiyaa) fi Mandane (Astyages, Medianichaaf intala durbaa).
- C. 550-530 - Qirooms II isa kan Ansham (ba’aa Elam) isa fincile mootii kutaa biyyaa ture.
1. Nabonidus mootii warra Baabiiloon Qiroomsiin deeggare.
  2. Janaraalli Astyages Harpagus, fincila Qiroomsiin deeggaree irratti hirmaachuuf loltuu isaa fudhatee dhaqe.
  3. Qirooms II Astyagesiin teessoo isaa irraa buuse.
  4. Nabonidus, humna walqixxeeffatee jajjabaachuuf
    - a. Gibxii
    - b. Kroesus, mootii Lydia (Asia xiqqaa) wajjin waliigaltee uume.
  5. 547 - Qirooms II Sardis (magaalaa guddittii Lidiyaa) irratti duule 546 DH.K.D kufe.
  6. 539 – ji’aa Onkoloolessaa walakkaatti janaraalli Ugbaar jedhamu Goobiyaas lamaan isaanii Gutiyaamiitti loltootaa Qiroomsii wajjin akkataa salphaa ta’een Baabiilooniin fudhatan. Ugbaar bulchaa ta’e, garuu lolicha irratti madaa’ee torbee keessatti du’e. Sanaan booda Goobriyas bitaa biyya Baabiiloon ta’e.
  7. 539 - Onkoloolessaa dhuma irratti Qirooms II “guddichi” akka bilisa baasaa ta’ee dhuunfaasaatti dhiyaate. Lammiileef kan qabu seerri gaariin baroonni boojuu akka gargalfamu ta’ee akka seerra biyyaatti fudhatame.
  8. 538 tti Yihudoonni fi warri kaan akkaataa seerichaatti gara biyyaa jaraatti akka deebi’an fiakka mana qulqullummaa ijaaraniif jaraa hayyamame II Sena. 36:22,23; Izra 1:1-4). Naabuukadanaazaar mana Qulqullummaa Yahiwee keessaa saamee gara mana waaqa tolfamaa Mardukiitti kan geffaman meeshaaleen mana qulqullummaa akka deebi’an taasise (Izra 1:7-11; 6:5).
  9. 530 ilmi Qirooms Kaambiyaas II isa bakka bu’e sanaan booda waggaadhuma sanatti Qirooms duula irratti du’e.
- D. 530-522 - Kaambiyaas II Moo’uu
1. 525 Dh.K. D Bittaa warra Gibxii gara bittaa Meedooniitti dabalame.
  2. Yeroo gabaabaaf ture kan inni taayitaa irra ture.
    - a. Kaan akka inni ofii isaa ajjeese dubbatu
    - b. Heroditas farad isaa irraa utuu ba’aa jiruu billaa isaatiin ofii isaa akka kutee fi madaa sana irraa kan ka’e akka du’e dubbata.
  3. Pseudo-Smerdis (Gaumata) - 522 teessoon isaa karaa ifa ta’een karaa nagaatiin kan biraatti darbuu isaa.
- E. 522-486 - Darius I (Hystapes) gara aboo qabachuutti dhufe
1. Inni sanyii moototaa irraa hin turre duulaaf janaraala ture malee
  2. Mootummaa kutaa biyyaatiif karoora Qiroomsitti gargaaramee bittaa Faarsiin qindeesse (Izra 5-6; dabalataaniis yeroo Haagee fi Zak).
  3. Akka kan Lidia horiin bitanii fi gurguran qopheesse
  4. Giriikiin weeraruuf yaale garuu gara boodaatti deebi’e.
- F. 486-465 - Xerxes I moo’uu:
1. Fincilli warra Gibxii ni diigame
  2. Giriikiin weeraruuf fi karoora warra Faarsotaa raawwachuuf yaade garuu Termopoliitti 480 DH.K.D. fi 479 DH.K.D. Saalmiisitti lola irratti moo’ame
  3. Abbaa manaa Asteer Macaafa Qulqulluu keessatti Ahasuerus jedhamee kan jedhame 465 DH.K.D. tii ajjeefame.
- G. 465-424 - Artaxerxes I (Longimanus) ni moo’e Izra 7-10, Nehemiyaa Milkiyaas):
1. Warri Griik Peloponisianitti lolli waliin walii amma jara quunnamutti baballachuu ittuma fufan
  2. Giriikiin addaan qoodame (Athenian - Peloponisian)
  3. Lolli waliin walii waggootan 20 itti fufe
  4. Yeroo sanatti hawaasni Yihuudotaa ni jajjabaate

5. Xerxes II fi Sekyrianos – 423 yeroo gabaabaaf moo’uu
- H. 423-404 - Darius II (Nothos) ni moo’e
- I. 404-358 - Artaxerxes II (Mnemon) ni moo’e
- J. 358-338 - Artaxerxes III (Ochos) ni moo’e
- K. 338-336 - Arses ni moo’e
- L. 336-331 - Darius III (Codomannus) ni moo’e ‘amuttihanga duula Issusiitti 331warra Griikiitiin moo’ametti.

IV. Gibxii iallaalcha gabaabaa

- A. Hyksos (mootota tikisitoota – mootota warra Seem)-1720/10-1550
- B. Hidda mootummaa 18^{ffaa} (1570-1310):
  1. 1570-1546 - Amosis
    - a. Thebesiin magaalaa guddittii taasise
    - b. Kana’aaniin gara ba’aa weerare
  2. 1546-1525 - Amenophis I (Amenhotep I)
  3. 1525-1494 - Thutmosis I
  4. 1494-1490 - Thutmosis II Hatshepsutiin muchaa durbaa Thutmosisiin fuudhe
  5. 1490-1435 - Thutmosis III (eessuma Hatshepsut)
  6. 1435-1414 - Amenophis II (Amenhotep II)
  7. 1414-1406 - Thutmosis IV
  8. 1406-1370 - Amenophis III (Amenhotep III)
  9. 1370-1353 - Amenophis IV (Akhenaten)
    - a. Waaqa aduu Ateeniin waaqesse
    - b. Waaqeffannaa waaqa guddaa qopheesse (Waaqayyo tokkicha)
    - c. Xalayaan Tel-El-Amarna yeroo kana ture
  10. ? Smenkhare
  11. ? Tutankhamun (Tutankhaten)
  12. ? Ay (Aye-Eye)
  13. 1340-1310 Haremhab
- C. Hidda mootummaa 19^{ffaa} (1310-1200):
  1. ? Rameses I (Ramses)
  2. 1309-1290 - Seti I (Sethos)
  3. 1290-1224 - Ramesses II (Ramses II)
    - a. Lafa keessa qotamee kan argame ragaan akka ibsutti Fari’oon isa Seera Bau keessaa ta’ee danda’a.
    - b. Habaruusitti magoolotaAvariis, Pithoom, fi Raamsee Habaruutti (kan warra Ibrootaa yookiin gara kaabaa) ijaare
  4. 1224-1216 - Marniptah (Merenptah)
  5. ? Amenmesses
  6. ? Seti II
  7. ? Siptah
  8. ? Tewosret
- D. Hidda mootummaa 20^{ffaa} (1180-1065)
  1. 1175-1144 - Rameses III
  2. 1144-1065 - Rameses IV - XI
- E. Hidda mootummaa 21^{ffaa} (1065-935):
  1. ? Smendes
  2. ? Herihor
- F. Hidda mootummaa 22^{ffaa} (935-725 - Libyan):
  1. 935-914 - Shishak (Shosenk I yookiin Sheshong I)
    - a. Hanga mootichi Solomoon du’utti Jeroboam I dhokse
    - b. 925 tti Palastaayiniin of jala moo’ate (I Mot. 14-25; II Sen. 12)
  2. 914-874 - Osorkon I

3. ? Osorkon II
  4. ? Shoshnek II
- G. Hidda mootummaa 23^{ffaa} (759-715 - Libyan)
- H. Hidda mootummaa 24^{ffaa} (725-709)
- I. Hidda mootummaa 25^{ffaa} (716/15-663 – kan Itiiphiyaa/ Nubian [Sudaan]):
1. 710/09-696/95 - Shabako (Shabaku)
  2. 696/95-685/84 - Shebteko (Shebitku)
  3. 690/689, 685/84-664 - Tirhakah (Taharqa)
  4. ? Tantaamuun
- J. Hidda mootummaa 26^{ffaa} (663-525 - Saitic):
1. 663-609 - Psammetichus I (Psamtik)
  2. 609-593 - Neco II (Necho)
  3. 593-588 - Psammetichus II (Psamtik)
  4. 588-569 - Apries (Hophra)
  5. 569-525 – Amasis
  6. ? - Psammetichus III (Psamtik)
- K. Hidda mootummaa 27^{ffaa} (525-401 - Peersiyaan):
1. 530-522 - Kambyes II (ilma Qiroos II)
  2. 522-486 - Darius I
  3. 486-465 - Xerxes I
  4. 465-424 - Artaxerxes I
  5. 423-404 - Darius II
- L. Hidda mootummaa garaagara heedduu (404-332)
1. 404-359 - Artaxerxes II
  2. 359/8 - 338/7 - Artaxerxes III
  3. 338/7 - 336/7 – Arses
  4. 336/5 - 331 - Darius III

*hubannoo dabalataatiif Zondervan's Pictorial Bible Encyclopedia, Jildii. 2 fuula. 231.

V. Ilaalcha gabaabaa kan Griik

- A. 359-336 - Philiphoos II isa kan Maqedoon:
1. Griikiin ijaare
  2. DH.K.D. 336tti ajjeefame
- B. 336-323 - Alekisaander II isa guddicha ilama (Filiiphoos):
1. Lola Isusiitti mootiin Faars Daariyoos III iddoo gadhiisise
  2. Dh. K Du 323tti dhukkuba busaatiin qabamee waggaa 23/33tti Baabiloonitti du'e
  3. Janaraalonni Aleksaander mootummaa isaa qoqqoddatan
    - a. Kassender - Maqedooniyaa fi Greekii
    - b. Lysimicus – ThrKeee
    - c. Seleucus I - Syria fi Baabiiloon
    - d. Ptolemy - Gibxii fi Palestaayine
    - e. Antigonus - Asia Xiqqaa (baayyee hin turre)
- C. Palastaayiniin ofjala galchuuf warri Seeluusid Ptolemii wajjin wal lolu
1. Siiryaa (mootota Seeluusiid)
    - a. 312-280 - Seleucus I
    - b. 280-261 - Antiochus I Soter
    - c. 261-146 - Antiochus II Theus
    - d. 246-226 - Seleucus II Kallinicus
    - e. 226-223 - Seleucus III Keraunus
    - f. 223-187 - Antiochus III isa guddicha
    - g. 187-175 - Seleucus IV Philopator
    - h. 175-163 - Antiochus IV Epiphanes

- i. 163-162 - Antiochus V
- j. 162-150 - Demetrius I
- 2. Gibxoota (mootota Ptolemaic)
  - a. 327-285 - Ptolemy I Soter
  - b. 285-246 - Ptolemy II Philadelphus
  - c. 246-221 - Ptolemy III Euegetes
  - d. 221-203 - Ptolemy IV Philopator
  - a. 203-181 - Ptolemy V Epiphanes
  - b. 181-146 - Ptolemy VI Philometor
- 3. Ilaalcha ifaa ta'e
  - a. Warri Palastaayiin waggoottan 181 warra Ptolomii jala turan
  - b. 175-163 - Antiochus IV Epifaanes, inni 8ffaan mootiin Seeluusiid ni danda'ama yoo ta'e warra sanyii Yihudootaa humnaan walitti makuuf yaadee ture
    - (1) Jymnaziyyemii ijaare
    - (2) Zee'uus Olympius kan jedhamu waaqa warra ormootaatii bakka itti waaqeessan ijaare.
  - c. 168 – Muddee 13 Antiochus IV Epiphanes kan jedhamu mana qulqullummaa Yersusaaleem irratti booyyee aarsaaf dhiyeesse. Tokko tokko Danii'eel 8 irraa kan jiru xuraa'aa isa badiissaa akka ta'etti fudhatu
  - d. 167 - Mattathiyaaaas, lubi Moodiin fi ijoollee isaa ni fincilan. Kan baay'ee beekaman keessaa Yihudaan inni Maqaabichaa “Judas Hammerichi” baay'ee kan beekamedha.
  - e. 165 - Muddee 25 –Manni qulqullummaa ni eebbifame. Kun Hanuka jedhamuun ni beekama yookiin “waaqa ifootaa”

* Maree gaarii akkaataa baroonni itti kaa'aman tartiiba isaaniitiif tilmaamii duraatiif *The Expositors Bible Commentary* jildii 4, 10-17 irraa ilaalaa.

IBSA DABALATAA SADIH
Caatoo guutummaa Kakuu Moofaa
(fuula kanatti aanee jiru ilaali)

<p>ARTAXERXES I (P) XERXES I- AHUSUERUS (P)</p>	<p>Miikiyaas Obadiyaa Iyuu'el Izraa 7-10</p>	<p>Astect Nahimiyyaa Haagee Nahimiyyaa Zakkariyaas</p>	<p>10 9 8 7 6 5 4 3 2 1</p>	<p>Masaraa Yerusalem ...Nehimiya Deebi'uu sadaffaa ...Izraa</p>
<p>DARIUS I (P) CAMBEES II (P) CYRUS II (B)</p>	<p>Obadiyaa Iyuu'el Izraa 7-10</p>	<p>Haagee Nahimiyyaa Zakkariyaas</p>	<p>9 8 7 6 5 4 3 2 1</p>	<p>Deebi'uu lammaffaa- Zerubaabeel Deebi'uu isa jalqabaa..Shashirazaar</p>
<p>BELSHAZAAR (B) NABOIDUA (B)</p>	<p>Ermiyaas Izra'el Dani'el</p>	<p>Nahom Inbaaqoob Sofoniyaas</p>	<p>7 6 5 4 3 2 1</p>	<p>p, Godoliyaas o, Sedeqiyaas n, Iyooakiin, m,, Iyooaqeem, l, Iyoooraam, k, Yosiyaas, j, Minase, i, Hizqiyaas, h, Oziyaan, g, Yerobi'aam</p>
<p>ASHURBANIPAL (A) ESARHADDON (A) SEENAKREEB (A)</p>	<p>Ermiyaas Izra'el Dani'el</p>	<p>Nahom Inbaaqoob Sofoniyaas</p>	<p>7 6 5 4 3 2 1</p>	<p>f, Akaa'aab, e, Yerobi'aam, d, Robi'aam, c, Solomoon b, Dawiit A, Sa'ool</p>
<p>SAARGOON (A0) SHALAMINASOOR V (A) Yonaa TIGLATH PILESER III (A)</p>	<p>Ermiyaas Izra'el Dani'el</p>	<p>Nahom Inbaaqoob Sofoniyaas</p>	<p>7 6 5 4 3 2 1</p>	<p>1 fi 2 Saamu'eel 1 fi 2 Mootota 1 Seenaa Baraa 2 Seenaa Baraa</p>
<p>Elivaas Elisha c f</p>	<p>Israa'el 4</p>	<p>Isaayaas Mikiyaas h i j k l m n o</p>	<p>6 5 4 3 2 1</p>	<p>Riqa Baabiloon (4) Bishaan Badiisa Nohi (3) Kufaatii Namaa (2) Uumamaa (1)</p>
<p>Iyob Se.Uma Uma 1-11 . . . . .</p>	<p>Ruut a b c D Yihuda</p>	<p>1 fi 2 Saamu'eel 1 fi 2 Mootota 1 Seenaa Baraa 2 Seenaa Baraa</p>	<p>5 4 3 2 1</p>	<p>Dr. Bob Utley Bible Lesson International IN'L 96</p>
<p>Kana'aan Flisxeem Sorya</p>	<p>Elivaas Elisha c f</p>	<p>Israa'el 4</p>	<p>6 5 4 3 2 1</p>	<p>1 fi 2 Saamu'eel 1 fi 2 Mootota 1 Seenaa Baraa 2 Seenaa Baraa</p>
<p>Gibxii</p>	<p>Elivaas Elisha c f</p>	<p>Israa'el 4</p>	<p>6 5 4 3 2 1</p>	<p>1 fi 2 Saamu'eel 1 fi 2 Mootota 1 Seenaa Baraa 2 Seenaa Baraa</p>